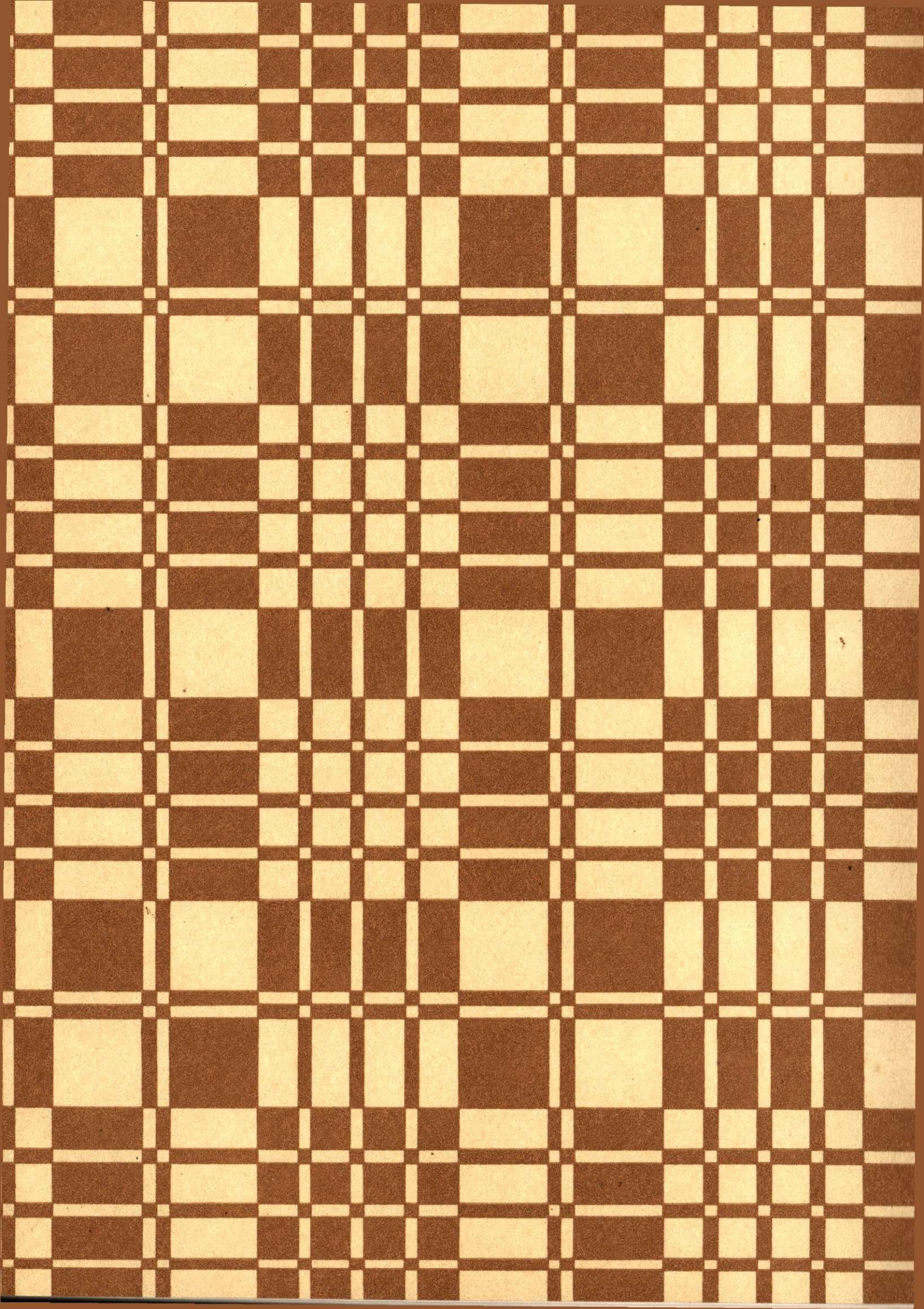
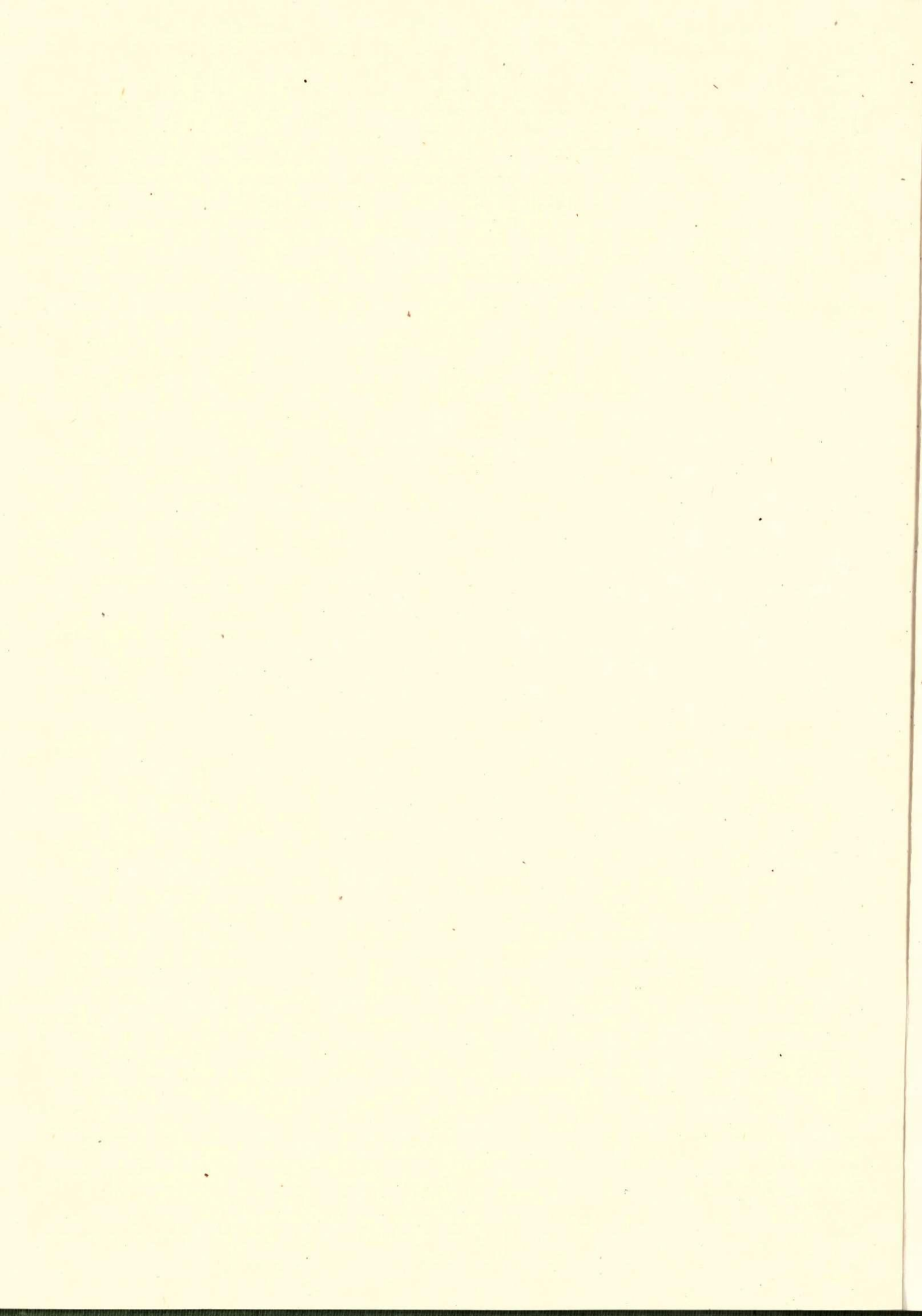

ARHEOLOGIJA
UN
ETNOGRAFIJA

XV

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

ARHEOLOĢIJA UN ETNOGRĀFIJA

XV

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS
TERITORIJAS PIRMATNĒJĀS KOPIENAS
UN FEODĀLISMA PERIODA
KĀPULĀUKIEM, KĀPSĒTĀM
UN TAJĀS ATRASTO ARHEOLOĢISKO
UN ANTROPOĢISKO MATERIĀLU

RIGA «ZINĀTNE» 1987

Arheoloģija un etnogrāfija, 15. laid.: Apcerējumi par Latvijas teritorijas pirmatnējās kopienas un leodālisma perioda kapulaukiem, kapsētām un tajās atrasto arheoloģisko un antropoloģisko materiālu / Atb. red. Ē. Mugurēvičs. — R.: Zinātne, 1987. — 156 lpp., il., 4 lp. il.

Rakstu krājums veltīts seno apbedīšanas tradīciju pētniecībai. Pamatojoties uz plašu salīdzinošo materiālu, apbedīšanas parāžu Latvijas teritorijā pētītas hronoloģiski garā vēstures periodā, no akmens laikmeta līdz vēlajiem viduslaikiem. Izrakumos iegūtais arheoloģiskais un antropoloģiskais materiāls ļāvis izdarīt jaunus nozīmīgus secinājumus par Latvijas etnisko vēsturi. Krājuma rakstos risināti tādi jautājumi kā baltu un Baltijas somu savstarpējās attiecības, atsevišķu cilšu un tautību veidošanās process, iedzīvotāju antropoloģiskie tipi un to odontoloģiskās iezīmes.

Zinātniskajiem darbiniekiem — arheologiem, etnogrāfiem, vēsturniekiem, novadpētniekiem, kā arī visiem, kas interesējas par Latvijas senāko vēsturi.

REDAKCIJAS KOLEĢIJA:

vēstures zinātņu doktori
Ē. MUGURĒVIČS (atb. redaktors) un R. DEŅISOVA,
vēstures zinātņu kandidāts A. CAUNE

RECENZENTI:

vēstures zinātņu kandidāti
A. STUBAVS un L. VANKINA

Publicēts saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1985. gada 4. februāra lēmumu

PRIEKŠVārds

Visā Padomju Latvijā rit jauncelsmes darbs: ceļas varenie HES aizsprosti uz Daugavas, tiek meliorētas arvien jaunas platības, ierīkotas maģistrāles, gāzes vadu trases, strauji attīstās lauku sociālistisko liel-saimniecību celtniecība. Bieži vien šie pasākumi no-tiek kultūras pieminekļu tiešā tuvumā, tāpēc kopsoli ar celtniekiem strādā arī arheologi, lai izpildītu val-dības lēmumus un nodrošinātu visu jaunceltņu zonās situēto vēstures un kultūras pieminekļu savlaicīgu aizsardzību — izpēti un fiksāciju. Ar saimniecisko darbību apdraudēto pieminekļu pētniecību finansē celtniecības organizācijas, tāpēc arheoloģiskie pēti-jumi ieguvuši vēl nebijušu vērienu.

Plaši plānveidīgi un sistemātiski pētījumi tiek veikti arī senajās apbedījumu vietās — kapulaukos un viduslaiku kapsētās.

Pētītajos apbedījumos iegūts kapu inventārs (sen-lietas), antropoloģiskais materiāls (skeleta saglabā-jušās daļas), kā arī konstatētas noteiktas apbedīša-nas tradīcijas. Gan katrs par sevi, gan kopumā šie materiāli ļauj risināt nozīmīgas vēstures problēmas.

Dzīvības un nāves jautājumā pirmatnējām ciltīm un tautībām bija savs viedoklis. Tās ticēja, ka pēc nāves cilvēka dzīve turpinās citā pasaulē — teiksmai-najā «viņā saulē», kur tāpat jāstrādā, jākaro, jāro-tājas. Tādēļ piederīgie mirušajiem kapā deva līdzī darbarīkus, ieročus, rotaslietas, traukus ar ēdienu, veidoja īpašas kapu būves (krāvumus, uzkalniņus). Izrakumos konstatētais apbedīšanas veids, kapu pie-devu daudzums un raksturs arheologam ļauj noteikt mirušā etnisko piederību, mantisko un sociālo stā-vokli, spriest par viņa nodarbošanos, kolektīva sa-biedrisko organizāciju, kultūras un tirdzniecības sa-kariem.

Apbedījumos iegūstami arī vienlaikus pastāvējušu dažādu priekšmetu kompleksi, kurus izmanto, sastā-dot senlietu datējošās tipoloģiskās skalas, kam kopā ar dabaszinātņu un tehnisko zinātņu analizēm jopro-jām ir svarīga nozīme pieminekļu datēšanā.

Apbedīšanas paražas ir pasākumu kopums, ko veic mirušā piederīgie, sagatavojot bēres, aizvadot mi-rušo kapu kalniņā un noturot bērnu mielastu. Dažādos vēstures posmos ir atšķirīgas apbedīšanas paražas. Tās izpaužas gan dažādos kapu veidos, gan atšķirī-gos virzienos, kādos mirušie guldīti kapā, gan arī stingri noteiktā kārtībā kapu piedevu novietošanā. So apbedīšanas tradīciju pētniecība sniedz svarīgu materiālu seno tautas ticējumu un reliģijas vēstu-res izpratnei. Skaidrojot tautas mākslas un reliģijas pirmsākumus, arheologam ir iespējams izprast pir-matnējo cilvēku ideoloģiju.

Kapos saglabājušies skeleti ļauj spriest par ap-bedīto indivīdu augumu, vecumu, kā arī pētīt et-nisko piederību, dzīves apstākļus un slimības.

Minētās apbedījumu pazīmes, no viena vai dažiem kapiem atsevišķi ņemtas, nevar kalpot par pamatu izšķirošiem vēsturiskiem slēdzieniem. Tikai tās kapu-lauka pazīmes, kas konstatētas lielākam apbedījumu skaitam, var kļūt par bāzi vēsturiskiem vispārinā-jumiem. Līdz ar to sevišķi nozīmīgi ir plašie siste-mātiskie pētījumi, kuros atsedz visu vai lielāko daļu no kādas senas apbedījumu vietas.

Arheoloģiskie izrakumi Latvijas teritorijā izdarīti kopš 19. gs. vidus, pie kam līdz pat 20. gs. sākumam pētījumi notika gandrīz vienīgi kapulaukos. Taču senāko izrakumu primitīvās pētniecības metodes ir mazinājušas iegūtā materiāla lielākās daļas zināt-nisko nozīmi. Izrakumu visai ierobežotais apjoms, bieži vien neprecīzi veiktā fiksācija un nepareizā me-todoloģiskā nostādne bijusi par iemeslu kļūdainai un tendenciozai materiāla interpretācijai. Buržuāziskie arheologi maz pievērsās plašākām vēstures problē-mām, viņi galvenokārt aprobežojās ar pētāmā objekta aprakstu un hronoloģijas noteikšanu.

Padomju varas gados senie apbedījumi pētīti visā Latvijas teritorijā. Hronoloģiski tie aptver laika posmu no pirmatnējās kopienas perioda līdz vēlajam feodālismam. Padomju laikā pētīto kapulauku skaits sniedzas pāri simtam. Raksturīgi, ka daudzi kapu-lauki ir pilnīgi izpētīti. Kā nozīmīgākie būtu minami Zvejnieki, Ķivutkalns, Nukši, Lejasbitēni, Boķi, li-biešu kapulauki Daugavas lejtecē u. c. Izrakumi pa-rasti notiek plašos laukumos, atsedzot lielu apbedī-jumu skaitu. Arheologi veikuši pētījumus arī veselos mikrorajonos Pļaviņu, Rīgas un Daugavpils HES ap-plūdināmajās zonās, Lubānas klānos u. c., kur vien-laikus ar kapulaukiem izrakumi izdarīti arī hronolo-giski tiem atbilstošajās senajās dzīvesvietās. Ticamie kapu kompleksi, kas atklāti šajos izrakumos, ļāvuši vispusīgi raksturot latgaļu, sēļu, kuršu, zemgaļu un libiešu materiālo kultūru un tradīcijas, kā arī skaidrot vienotas latviešu tautības izveidošanos. Šie arheolo-giskie pētījumi palīdzējuši arī noskaidrot kultūras un ekonomiskos sakarus ar seno Krievzemi, Skandinā-viju un rietumzemēm. Kopumā tie dod izcilu ieguldī-jumu republikas senākās vēstures izziņāšanā.

Jauniegūtie materiāli raduši atspoguļojumu dau-dzos padomju arheologu publicētajos rakstos. Par vairākiem pilnīgi izpētītiem kapulaukiem — Zvejniekiem, Ķivutkalnu, Nukšiem, Ķivtiem — sagatavotas arī monogrāfijas.

Kārtējais «Arheoloģijas un etnogrāfijas» rakstu krājums ir papildinājums šai publikāciju virknei. Krājumu ievada I. Lozes raksts par vēlā neolīta ap-bedījumiem Austrumbaltijā un to kultūras piederību. Autore analizē raksturīgākās pazīmes vairāk nekā 200 Latvijas, Igaunijas un Lietuvas teritorijā konsta-tētajiem vēlā neolīta apbedījumiem. Pamatojoties uz

apbedīšanas paražām, kapu inventāru un antropoloģisko tipu, I. Loze izdala divu veidu apbedījumus, kas atbilst auklas keramikas un Austrumbaltijas porainās keramikas kultūras piederīgajiem.

T. Bergas raksts veltīts Liepkalna kapu uzkalniņa izrakumu rezultātu analīzei. Šī apbedījumu vieta attiecināma uz vēlo bronzas un agro dzelzs laikmetu (1. g. t. p. m. ē.—m. ē. sāk.). Autore konstatē, ka Liepkalna kapu uzkalniņā vērojama pārejas forma no Ziemeļvidzemes akmeņu krāvuma kapiem uz Gaujas lejtecei raksturīgajiem «batariņu» tipa uzkalniņiem.

A. Zariņas publikācija ir detalizēts apskats par Rīgas HES zonā pilnīgi izpētīto kapulauku grupu Salaspils Vējstūros. Pētītie pieminekļi pieder pie trijiem hronoloģiski atšķirīgiem periodiem — pie bronzas un vēlā dzelzs laikmeta, kā arī pie viduslaikiem. Tie liecina par Daugavas lejteces rajona intensīvo apdzīvotību dažādos vēstures periodos un seno apbedīšanas tradīciju noturību.

J. Graudonis aplūko otru Rīgas HES zonā pētītu pieminekli — vēlā dzelzs laikmeta lībiešu kapulauku Rumuļos. Rumuļu kapulauks ir tikai daļa no plašā Ikšķīles senvietu kompleksa. Pētījumā raksturota Daugavas lībiešu materiālā kultūra, parādīts augsts vietējās amatniecības attīstības līmenis un izvērsti Ikšķīles lībiešu tirdzniecības sakari 11. un 12. gadsimtā.

A. Caunes raksts par Jaunsaules Siliņu kapulauku sniedz pārskatu par aizsardzības izrakumiem jaunatklātajā zemgaļu 9.—13. gs. līdzenajā kapulaukā. Nozīmīgs ir kapulaukā atrastais rotu depozīts, kā arī līdz šim zemgaļu kapulaukos nefiksētais apbedīšanas veids — ugunskapi, kas Siliņos pastāvējuši vienlaikus ar skeletkapiem.

Ē. Mugurēviča rakstā par Pūres Zviedru kapulauku raksturota kuršu materiālā kultūra un apbedīšanas tradīcijas 12.—14. gadsimtā. Pūres Zviedru kapulauks pagaidām ir vienīgā tik tālu uz austrumiem zināmā kuršu apbedījumu vieta ar ugunskapiem. Tā atradies senajā kuršu un Kurzemes lībiešu etniskajā robežjoslā.

Ē. Šnore rakstā par Betelu kapulauku Augšzemē apkopo kādreiz plaša, bet vēlāk stipri izpostīta sēļu līdzenā kapulauka izrakumu rezultātus. Lielākais apbedījumu skaits attiecināms uz 11. un 12. gs., atsegti

arī daži 17. gs. kapi. Daugavas kreisajā krastā pagaidām zināms maz 11. un 12. gs. kapulauku, tāpēc Betelu kapulauks dod nozīmīgu materiālu šīs teritorijas materiālās kultūras un etnisko jautājumu skaidrošanā.

Z. Apala rakstā par Drabešu Uplantu kapsētu parāda Cēsu apkārtnes latgaļu apbedīšanas tradīcijas un materiālo kultūru 13. gs. sākumā. Šā laika apbedījumos vēl vērojama spēcīga seno apbedīšanas paražu saglabāšanās, kaut arī nelielajā lauku kapsētā jau ir jūtamas kristīgās baznīcas prasības mirušo apbedīšanā. Nozīmīgi ir autores konstatētie lībiskie, pat kursiskie materiālās kultūras elementi, kas ļauj labāk izprast Cēsu novada etnisko vēsturi 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā.

R. Deņisovas rakstā atklājas principiāli jauna pieeja auklas keramikas kultūras cilšu ģenēzes skaidrošanā. Pamatojoties uz Narvas un auklas keramikas kultūras cilšu antropoloģisko tipu lielo līdzību, raksta autore pieļauj šo cilšu tipu ģenētisko sakaru, kas runā pretī teorijai par auklas keramikas kultūras cilšu migrāciju Baltijā un liecina par šo cilšu autohtono attīstību. Auklas keramikas kultūras cilšu ģenēze, kas no arheologu viedokļa ir diskutējama, tiek saistīta ar Narvas kultūras cilšu atsevišķu kopienu pakāpenisku pāreju uz ražotājsaimniecību.

Latviešu kranioģisko sēriju pētījumi, kas veikti iepriekšējos gados, liecina par Vidzemes latviešu diezgan neviendabīgu antropoloģisko sastāvu. Šajā rakstu krājumā ievietotie R. Grāveres un G. Zariņas raksti par Vidzemes latviešiem ne tikai apstiprina šo tēzi, bet arī palīdz skaidrot Vidzemes iedzīvotājiem konstatēto antropoloģisko un etnisko komponentu izcelsmi un to lomu šī novada etniskajā vēsturē. Īpaši nozīmīgi, ka par Vidzemes latviešu visai sarežģīto etnisko vēsturi vienlaikus liecina divu stipri atšķirīgu morfoloģisko sistēmu dati — odontoloģiskie un kranioģiskie.

Lietuviešu zinātnieka G. Česņa raksts veltīts līdz šim maz pētītajai nemetrisko pazīmju sistēmai. Autors aplūko trīs 2. gadu tūkstoša latviešu kranioģisko sēriju nemetriskās pazīmes salīdzinājumā ar attiecīgā laika posma lietuviešu datiem un mēģina skaidrot atsevišķu populāciju ģenētiskos sakarus.

Redkolēģija

VĒLĀ NEOLĪTA APBEDĪJUMI AUSTRUMBALTIJĀ UN TO KULTŪRAS PIEDERĪBA

Vēlā neolīta apbedījumu zinātniskās pētniecības pirmsākumi Austrumbaltijā attiecināmi uz šī gadsimta 30. gadiem, kad tika pētīti Sopes un Ardu kapulauki Igaunijas ziemeļu daļā,¹ lai gan pirmie apbedījumi Igaunijas teritorijā bija atklāti jau pagājušā gadsimta 70. gados.²

40. gadu sākumā R. Indreko konstatēja pirmos apbedījumus Tamulas apmetnē.³ 40. gadu beigās un 50. gados, kā arī 60. gados darbus turpināja L. Jānitss.⁴ Tika atsegti 26 apbedījumi.

1952. g. L. Jānitss publicēja apskatu par vēlā neolīta kapulaukiem Igaunijas PSR teritorijā, atzīmējot, ka 23 vietās konstatēti 70 apbedījumi — Sopes, Ardu, kā arī Kīlasemas, Tikas, Kunilas u. c. kapulauki.⁵ Kunilas kapulaukam 1983. g. veltīta atsevišķa publikācija.⁶

Igaunijas PSR teritorijā uzkrāto materiālu par vēlā neolīta apbedījumiem papildina Latvijas PSR teritorijā iegūtais.

Datus par līdz 40. gadiem fiksētajiem vēlā neolīta apbedījumiem Latvijā savācis E. Sturms,⁷ viņš uzskaitījis arī sev zināmos vēlā neolīta apbedījumus Igaunijā (30 apb.) un Lietuvā (5 apb.).⁸

60. un 70. gados vēlā neolīta apbedījumi konstatēti arī divās neolīta apmetnēs Lubānas ezera iepakā — Aboras I (61 apb.) un Kvāpānu II (15 apb.) apmetnē.⁹

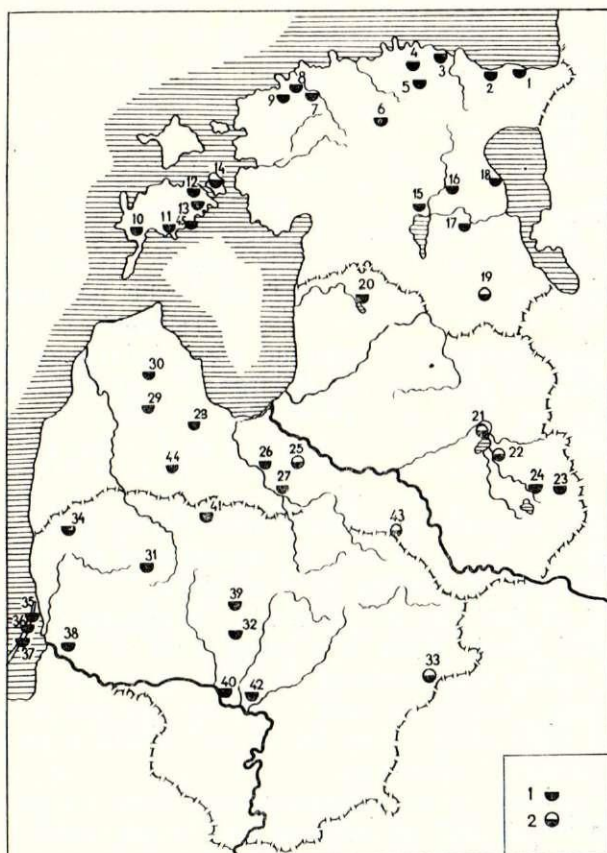
Šī perioda apbedījumi pārstāvēti arī F. Zagorska 60. un 70. gados pētītajos kapulaukos: Burtnieku ezera piekrastē — Zvejniekos (14 apb.)¹⁰ un L. Ludzas ezerā ieklūstošās Isnaudas upītes krastā — Kreičos (23 apb.)¹¹. Vēlā neolīta apbedījums atrasts arī Sarkaņu ezera piekrastē Latvijas PSR austrumu daļā.¹²

Krigānu ezersalas vēlā neolīta un agro metālu laikmeta apmetnē Latvijas PSR dienvidaustrumu daļā A. Stubavs 1979. g. atsedzis divus neskartus un divus postītus vēlā neolīta apbedījumus (bez kapa inventāra).¹³

Zvārdes Grīnertu vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulaukā Latvijas PSR rietumu daļā E. Snore 1935. g. atklājusi divus saliektā stāvoklī apglabātus mirušos.¹⁴

Lietuvas PSR teritorijā datus par 8 vēlā neolīta kapiem apkopojusi R. Rimantiene.¹⁵ 80. gadu sākumā apbedījumi atklāti vēlā neolīta apmetnēs — Kretonas 1A un 1B (6 apb.),¹⁶ kā arī Biržuļa ezera piekrastē (8 apb.)¹⁷. 1981. g. V. Kazakēvičs, pētot Pļinkaigaļa kapulauku Lietuvas PSR vidusdaļā, atsedzis trīs vēlā neolīta kapus.¹⁸

Tātad Austrumbaltijā ir zināmi vairāk nekā divsimt vēlā neolīta apbedījumu, kas atklāti kapulaukos, apmetnēs vai arī izvietoti savrup (1. att.).

1. att. Austrumbaltijas vēlā neolīta apbedījumu atrašanās vietas: 1 — kapulauki, 2 — apmetnes ar apbedījumiem. 1 — Sope, 2 — Kogu, 3 — Pajuveski, 4 — Metsiku, 5 — Kisuvere, 6 — Ardu, 7 — Tūla, 8 — Amari, 9 — Lehola, 10 — Koki, 11 — Saia, 12 — Tutku, 13 — Tika, 14 — Kīlasema, 15 — Keo, 16 — Kunila, 17 — Karlova, 18 — Hāpsi, 19 — Tamula, 20 — Zvejnieki, 21 — Abora I, 22 — Kvāpāni II, 23 — Kreiči, 24 — Sarkaņi, 25 — Rutenieki, 26 — Aizupe, 27 — Andriņi, 28 — Tāmas, 29 — Kandava, 30 — Tojāti, 31 — Donkaļņi, 32 — Pļinkaigaļi, 33 — Kretona, 34 — Kurmaiči, 35 — Meškos Galva, 36 — Alksnīne, 37 — Jodkrante, 38 — Lankupji, 39 — Grinkišķi, 40 — Paštuva, 41 — Sakina, 42 — Veršvji, 43 — Krigāni, 44 — Grīnerti, 45 — Keljala.

Savāktais materiāls var ieinteresēt apbedīšanas tradīciju pētniekus. Diemžēl apbedījumu saglabāšanās stāvoklis atsevišķos kompleksos ir tik slikts, ka tas neļauj visu šo materiālu apzināt.

Dati par apbedījumiem minētajos kapulaukos un apmetnēs ir jau publicēti. Tomēr jāatzīmē, ka par apbedījumiem Kvāpānu II apmetnē speciālajā literatūrā vēl nesen bija tikai neliels ziņojums,¹⁹ tuvāk

ar šiem materiāliem var iepazīties rakstā par auklas keramikas kultūru šajā apmetnē²⁰.

Kvāpānu II apmetnē vairāk nekā 2000 m² lielajā izpētītajā platībā konstatēti 15 sieviešu un vīriešu apbedījumi. Visus 15 apbedījumus pēc to izvietojuma rakstura var iedalīt trīs atsevišķās grupās.

Vienu grupu veido izstieptā stāvoklī uz muguras guldīti mirušie (8., 12., 14. un 15. apb.) apmetnes ziemeļu daļā (1. att.). Šie apbedījumi, izņemot 12. kapu, veido rindu, kas orientēti A—R virzienā (visiem apbedījumiem, arī 12. kapā, galvas A). Tie guldīti 0,35/0,45—0,55 m dziļumā (15. apb. atrodas uz pamatzemes). Ievērojot apbedījumu dziļumu, var pieļaut, ka tā ir viena no relatīvi vecākajām apbedījumu grupām Kvāpānu II apmetnē.

Otro apbedījumu grupu veido Z—D virzienā izvietotā rinda, kurā ietilpst 7., 9.—11. un 13. apbedījums, kur apglabātie guldīti 0,26—0,35 m dziļumā. Četri mirušie guldīti saliektā stāvoklī (11. apb. stipri postīts, tāpēc stāvokli nav iespējams noteikt), ar galvām R, Z un ZR.

Trešā apbedījumu grupa arī orientēta Z—D virzienā. Šajā grupā (1.—6. apb.) izdevās konstatēt tikai izstieptā stāvoklī uz muguras guldītus individuus, kas apbedīti 0,25—0,35 m dziļumā. 1. un 6. apbedījumam to fragmentārā rakstura un pārvietošanas dēļ mirušo stāvoklis nebija nosakāms.

Tātad Kvāpānu II apmetnē krasi izdalāmas trīs apbedījumu grupas, kas atšķiras ar apbedīto stāvokli, orientāciju un apbedījumu dziļumu.

Jāatzīmē, ka starp uz muguras guldītajiem pirmās grupas apbedītajiem ir sastopami vīriešu apbedījumi (ar galvu A), piemēram, 14., bet starp otrās grupas saliektā stāvoklī guldītajiem apbedītajiem ir kā sievietes (7.), tā arī vīrieša (9.) apbedījums ar vienādu apbedījuma orientāciju: R—A virzienā.

Lai arī dati par šo vēlā neolīta pieminekli ir fragmentāri, tomēr jāņem vērā saliektā un izstieptā stāvoklī apbedīto izvietojums dažādās apmetnes daļās. Lai gan apbedījumu grupas atrodas norobežotā noteiktā vietā apmetnes teritorijā, var pieņemt, ka tās nav radušās vienlaikus.

Par vissenāko apbedījumu grupu jāuzskata pirmā (apbedītie guldīti izstieptā stāvoklī ar galvu A). Domājams, ka šī apbedījumu grupa ir saistāma ar vēlā neolīta vietējās izcelsmes kultūru, kam raksturīga Austrumbaltijas keramika. Šie apbedījumi varētu būt sinhroni Zvejnieku kapulauka apbedījumiem, mirušie tāpat guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu A.²¹

Relatīvi vēlāka ir otrā apbedījumu grupa, kur apbedītie guldīti saliektā stāvoklī ar galvām R, Z un ZR. Šo grupu raksturo auklas keramikas kultūra, kuras inventārs ir labi pārstāvēts apmetnes materiālā.²² Jāpiebilst, ka Kvāpānu II apmetnes apbedījumi var būt droši saistāmi ar šīs apmetnes visvēlāko apdzīvotības periodu, proti, auklas keramikas kultūras pastāvēšanas laiku (apmetne ir bijusi apdzīvota jau vēlajā mezolītā, bet visintensīvāk — vidējam neolītam piederošās ķemmes-bedrišu keramikas kultūras pastāvēšanas laikā).²³

Kvāpānu II apmetnes trešā apbedījumu grupa, kas lokalizēta uz ziemeļrietumiem no otrās apbedījumu grupas, diemžēl ir visvājāk saglabājusies. Tomēr var pieļaut, ka arī šeit ir apglabāti indivīdi (2., 3. apb.), kas varēja būt saistīti ar auklas keramikas kultūru; mirušie bija orientēti ar galvām Z virzienā.

Rezumējot datus par pārējo vēlā neolīta apbedījumu pētniecības rezultātiem Austrumbaltijā, vispirms aplūkosim Lubānas ezera ieplakā — Aboras I apmetnē — atsegtos apbedījumus, kas ir jau daļēji apskatīti speciālajā literatūrā.²⁴

Aboras I vēlā neolīta apmetnes centrālajā daļā aptuveni 400 m² lielā platībā (pavisam apmetnē izpētīts 1311 m² liels laukums) atsegts 61 apbedījums.²⁵ Šeit apbedīti vīrieši un sievietes, arī 9 bērni.

Šķiet, ka Aboras I apmetnes apbedījumi pārstāv hronoloģiski neviendabīgu kapu kompleksu, diemžēl šeit nevar nodalīt hronoloģiski atsevišķas apbedījumu teritoriālās grupas. Tāpēc to diferencēšanai laikā jāizmanto stratigrāfiskie dati, ievērojot apbedījumu dziļumu apmetnē, kā arī to izvietojuma situāciju divaktu vai trīsaktu apbedījumos (kollektīvajos jeb grupveida apb.).

Kapu dziļums apmetnes kultūrslānī ir atkarīgs no noteiktām apbedīšanas tradīcijām, kuras saistītas ar aizgājēja dzīvesvietu. Ģints locekļu apbedīšanai apmetnē atdalīja zināmu daļu no apdzīvojamās platības, lai nodrošinātu aizgājēja mirstīgo atlieku apglabāšanu, kā arī dzīvotpalicēju eksistenci higiēniskos apstākļos. Velkot etnogrāfiskās paralēles ar Sibīrijas tautām, var pieņemt, ka mirušie ģints locekļi tika apglabāti uz zemes virsmas; šādi apbedījumi tika veikti slēgtā telpā, piemēram, no koka celtās kamerās. Par to, ka bija celtas kameras, liecina ne tikai arheoloģiskajos izrakumos iegūtie fakti (konstatētas horizontāli gulošas koka plāksnes paliekas pie 3. apb. galvas un vertikāli 0,10 m Ø lielas zemē ieejošas koku paliekas pie 5. apb. galvas), bet arī etnogrāfiskie dati no Sibīrijas tautu dzīves.²⁶

Ņemot vērā apbedījumu dziļumu Aboras I apmetnē, ir nodalāmas vairākas to grupas.

Pie vissenākajiem pieder 59. individuālais, kā arī 60. un 61. pāra apbedījums. Tie konstatēti uz pamatzemes māla, daļēji pat iegulstot tajā.

Attiecīgi jaunāks ir 33. un 55. individuālais, 10. un 11. pāra, 3., 4., 6., 7. un 12.—14., 56.—58. kolektīvais apbedījums, kas guldīti 0,08—0,10 m virs pamatzemes.

Visjaunākie acīmredzot ir pārējie individuālie un pāra apbedījumi (27., 28., 30. un 31.), kas guldīti nelielā dziļumā (0,2—0,3 m virs pamatzemes).

Tātad, pamatojoties uz šiem datiem, var konstatēt, ka Aboras I apmetnē relatīvi vissenākie un visjaunākie apbedījumi bijuši guldīti izstieptā stāvoklī. Saliektā stāvoklī mirušie guldīti gan apmetnes apdzīvotības pirmajā, gan arī otrajā pusē.

Apbedījumu izvietojuma stratigrāfisko situāciju zināmā mērā noskaidro atsevišķs daudzlīmeņu kolektīvo apbedījumu izvietojums, piemēram, Aboras I apmetnes 3., 4., 6. un 7. kolektīvais trīsaktu apbedījums.²⁷ Šajā apbedījumā, kuru pārstāv trīs sievietes un viens vīrietis, var izšķirt trīs apbedīšanas procedūras. Acīmredzot pirmā bijusi guldīta sieviete (7. apb.), par kuras apbedīšanas stāvokli trūkst ziņu, jo saglabājies tikai galvaskauss. Domājams, ka, glabājot nākošo sievieti (6. apb.) saliektā stāvoklī uz kreisajiem sāniem ar galvu DR, postīts pirmais apbedījums (7.), kura galva, iespējams, arī varēja būt orientēta līdzīgi. Apbedījumu stratigrāfiskais izvietojums liecina, ka pēc zināma intervāla ir guldīti divi mirušie, kas orientēti pretējos virzienos — vīrietis (3. apb.) uz muguras izstieptā stāvoklī, ar galvu ZA un tam blakus sieviete sēdus stāvoklī, ar galvu DR (4. apb.).

Aboras I apmetnes otrajā kolektīvajā apbedījumā guldīts viens sēdus stāvoklī apbedīts (58. apb.) un divi saliektā stāvoklī apglabāti nenosakāma dzimuma indivīdi (56. un 57. apb.). Noskaidrots, ka saliektā stāvoklī apglabātie ir guldīti pēc sēdus stāvoklī apglabātā. Tātad šeit ir notikusi divaktu apbedīšanas procedūra.

Trīs vai četri apbedījumi vienā koka kamerā liecina par apbedīto noteiktu radniecību, kam neapšaubāmi var būt sava nozīme etnisko problēmu risināšanā. Atklātie apbedījumi acīmredzot pārstāv hronoloģiski atšķirīgu kompleksu ar dažādu etnisko struktūru.

Aboras I apmetnes apbedījumu saistīšana ar noteiktām kultūras vienībām ir viens no sarežģītākajiem jautājumiem, jo ne apbedīšanas paražas, ne apmetnes inventārs un keramika nesniedz viendabīgu ainu.

Izstieptā, saliektā un sēdus stāvoklī (3., 4., 6. un 7. apb.), kā arī saliektā un sēdus stāvoklī (56.—58. apb.) apbedīto kolektīvie kapī liecina par vienlaicīgu divu vai pat trīs dažādu apbedīšanas stāvokļu izvēli, apbedot pie vienas noteiktas paleosocioloģiskas vienības piederušus mirušos.

Vērā ņemama arī apbedīto orientācija. Saliektā stāvoklī apbedītajiem izvēlēts DR, sēdus stāvoklī — DR un ZĀ, bet izstieptā stāvoklī — ZA virziens. Ar galvām DR apglabātas sievietes, bet ZA (resp. pretējā virzienā) — vīrieši.

Tātad apmetnē attiecīgā hronoloģiskā diapazonā pastāvējušas noteiktas apbedīšanas tradīcijas, izvēloties katram stāvoklim un dzimumam atbilstošu galvas virzienu.

Trešajā kolektīvajā apbedījumā divi nenosakāma dzimuma pieauguši indivīdi un mazs bērns guldīti izstieptā stāvoklī ar galvām Z (50.—52. apb.).²⁸ Taču šis kolektīvais apbedījums ir pieskaitāms hronoloģiski vēlākajai apmetnes apbedījumu grupai, jo guldīts daudz mazākā dziļumā (0,2 m no zemes virskārtas), salīdzinot ar diviem iepriekš apskatītajiem kolektīvajiem apbedījumiem.

Ievērojot šo nenosakāma dzimuma indivīdu kolektīvo apbedījumu (50.—52. apb.), kā arī 23.—28., 53., 54. individuālo un 30., 31. pāra nenosakāma dzimuma pieaugušo apbedījumu stāvokli (uz muguras, orientēti pretējos virzienos — uz Z un D),²⁹ var pieņemt, ka šie virzieni dominējuši apmetnes vēlākajā apdzīvotības periodā, pie kam, iespējams, vīrieši un sievietes tika orientēti pretējos virzienos. Tikai diviem nenosakāma dzimuma pieaugušajiem (vīriešiem?) (29. un 45. apb.) galvas bija vērstas uz ZA.³⁰

Tātad Aboras I apmetnes apbedījumi ar noteiktu apbedītā stāvokli un orientāciju iedalāmi šādās hronoloģiski neviendabīgās grupās:

1) 59. (individuālais), 60. un 61. (pāra) apbedījums;

2) 33., 55. (individuālais), 10., 11. (pāra), 3., 4., 6., 7., kā arī 56.—58. (kolektīvais) apbedījums;

3) 23.—29., 45., 53., 54. (individuālais), 30. un 31. (pāra), kā arī 50.—52. (kolektīvais) apbedījums.

Pirmās divas apbedījumu grupas var saistīt ar Austrumbaltijas un auklas keramikas kultūru, bet pēdējo, iespējams, var attiecināt uz apmetnes pastāvēšanas beigu posmu — Lubānas tipa keramikas eksistences laiku.

Apskatot Aboras I un Kvāpānu II apmetnes apbedījumus Lubānas ezera ieplakas rajonā, var atzi-

mēt dažas likumsakarības, kas saistītas ar apbedīto orientāciju un stāvokļa izvēli.

Galva A ir vēsta tikai uz muguras guldītajiem indivīdiem, piemēram, vīrietim (Kvāpānu II apmetnes 14. apb.), bet R galvas ir vērstas tikai saliektā stāvoklī apbedītajiem abu dzimumu indivīdiem (Kvāpānu II apmetnes 7. un 9. apb.).

Trūkst datu par apbedīto orientāciju Z un D virzienā. Tās skopās ziņas, kas iegūtas Aboras I un Kvāpānu II apmetņu arheoloģiskajos izrakumos, liecina, ka Z galvas vērstas kā uz muguras (12 apb.), tā arī saliektā stāvoklī apbedītajiem (2 apb.) pieaugušiem indivīdiem un uz muguras guldītajiem bērniem (2 apb.). Savukārt D galvas vērstas uz muguras guldītajiem pieaugušiem indivīdiem (9 apb.).

ZĀ orientācija, iespējams, raksturīga uz muguras guldītajiem vīriešiem (Aboras I apmetnes 3. apb.), kā arī sēdošajiem indivīdiem (tās pašas apmetnes 58. apb.) un bērniem (Aboras I apmetnes 10. apb.).

ZR virzienā, iespējams, orientēti uz muguras vai saliektā stāvoklī guldītie pieaugušie indivīdi (Kvāpānu II apmetnes 2. un 13. apb.).

Var pieļaut, ka ar galvām DA guldīja apbedītos saliektā stāvoklī (Aboras I apmetnes 12. un 55. apb.), bet — DR mirušos apbedīja kā saliektā (Aboras I apmetnes 6., 33., 56. un 57. apb.), tā arī sēdus stāvoklī (Aboras I apmetnes 4. apb.).

Lielāka dažādība apbedīto orientācijā vērojama Aboras I apmetnē, kur sastopami gandrīz visi iespējamie virzieni (izņemot R). Kvāpānu II apmetnē apbedītajiem nav konstatēta D, DA un DR orientācija.

Padomju Latvijas arheoloģiskajā literatūrā vēl nav publicēti dati par Lietuvas PSR teritorijā atsegtajiem akmens laikmeta apbedījumiem Kretonas 1B apmetnē.³¹ Kretonas 1B apmetnes kultūrlānī 0,40—0,48 m dziļumā atklāti seši uz muguras izstieptā stāvoklī guldīti mirušie: pāra (3. un 5. apb.), kolektīvais (2., 4. un 6. apb.) un individuāls 25—30 gadus vecas sievietes ar galvu DR (8.a apb.) apbedījums. 3. un 5. apbedījums ir 50—55 un 25—30 gadus vecu viena dzimuma indivīdu vienlaicīgs apbedījums ar mirušo orientāciju uz pretējām pusēm. 2., 4. un 6. kolektīvajā apbedījumā vispirms guldīts 14—16 gadus vecs nenosakāma dzimuma pusaudzis (ar galvu ZR), otrajā apbedīšanas reizē apbedīts 55 gadus vecs vīrietis (ar galvu ZR), kā arī līdz 3 gadus vecs bērns (ar galvu Z).

Interesi izraisa kapu inventārs: kaula duncis ar izdalītu spala daļu, kaula kalta fragments, krama lancetveida bultas gals un mežacūkas ilknis. Ņemot vērā šos atradumus, kā arī vispārējo apbedījumu orientāciju: vīrieši ar galvām ZR un DA, sievietes — DR un bērns — Z, var pieņemt, ka tie ir vēlā neolīta apbedījumi, kas, pēc A. Girininka domām, saistāmi ar Narvas kultūras vēlāko attīstības posmu Austrumlietuvā un ir sinhroni vēlā neolīta laikmetā izstieptā stāvoklī apglabātajiem Aboras I un Tamulas apmetnē, kā arī Kreiču kapulaukā.

Jāatzīmē arī turpat Lietuvas PSR teritorijā — Pļinkaigaļa 3.—7. gs. kapulaukā — atsegtie trīs saliektā stāvoklī guldītie vēlā neolīta apbedījumi.³²

241. apbedījums — 30—40 gadus vecs vīrietis, guldīts uz labajiem sāniem, ar sasiētām (?) kājām; galva ZA.

242. apbedījums — 20—25 gadus veca sieviete, guldīta uz kreisajiem sāniem, ar galvu DR.

317. apbedījums — 50—55 gadus veca sie-

viēte, arī guldīta uz kreisajiem sāniem, bet ar galvu ZR.

Apbedījumi, pēc V. Kazakēviča domām, ir tipiski auklas keramikas kultūrai.

A. Butrims 1981./82. g. Ziemeļrietumlietuvā Donkaļņa kapulaukā³³ Biržuļa ezera piekrastē atklājis astoņus Žucevas kultūras vēlā neolīta apbedījumus: trīs vīriešu, trīs sieviešu un divus bērnu. Četri (1., 4., 7., 8.) ir individuālie apbedījumi, divi (2., 3., 5., 6.) — pāra apbedījumi.

1. apbedījums — sieviete, guldīta izstieptā stāvoklī, ar galvu Z.

7. apbedījums — sieviete, guldīta saliektā stāvoklī, ar galvu R.

4. un 8. apbedījums — vīrieši, guldīti izstieptā stāvoklī, ar galvām ZR.

Pāra apbedījumos apglabāts vīrietis un sieviete (2., 3.), kā arī bērni (5., 6. apb.). Vīrietis un sieviete guldīti ovālā kapa bedrē: vīrietis — izstieptā stāvoklī (galva R), sieviete — saliektā (galva DR). Apbedītie apkaisīti ar okeru. Vīrieša apbedījuma inventārā caururbti aļņa, taura un mežacūkas zobī, kas savērti virknē un bija rotājuši galvassegu. Zobī bija ielikti arī mirušā nāsīs, acīs un ausīs.

Bērnu pāra apbedījums vāji saglabājies. Domājams, ka apbedītie bijuši orientēti ar galvām A un Z (?).

Šeit jāpaskaidrojams arī pie tā zinātniski nozīmīgā materiāla, kas uzkrāts Igaunijas PSR teritorijā. Tie ir dati par vēlā neolīta kapulaukiem un Tamulas apmetni.

Vēlā neolīta kapulaukos — Keo (Kāo), Keljalā (Koljala), Kunilā, Karlovā, Ardu un Sopē — ir labi saglabājušās apbedīto paliekas; tas ir visai monolīts materiāls, kas kopā ar arheoloģiskajiem faktiem sniedz ieskatu arī par apbedīto antropoloģisko tipu,³⁴ kurš ir viens no komponentiem vēlā neolīta cilšu etniskās struktūras noteikšanā.

Sopes kapulaukā saliektā stāvoklī uz labajiem sāniem (ar galvām DA un ZR) apglabātas divas gadus 30 vecas sievietes. Keljalas kapulaukā sieviete guldīta uz muguras, labā kāja saliekta, galva DA. Ardu kapulaukā aptuveni 60 gadus vecs vīrietis apbedīts saliektā stāvoklī uz kreisajiem sāniem, ar galvu Z; Karlovas savrupkapā vīrietis guldīts ar galvu Z, lai gan apglabāts izstieptā stāvoklī uz muguras. Keo kapulaukā ap 40 gadus vecam uz muguras guldītam vīrietim galva ZA, turpretī Kunilas kapulaukā vīrietis saliektā stāvoklī, ar galvu DA, apbedīts uz labajiem (?) sāniem.

Ne mazāk nozīmīgi ir dati par šo apbedījumu kapa piedevām. Mirušajiem doti līdzī laivascirvjī (Ardu, Karlova, Kunila), no siklopu — aitas vai kazas — kauliem gatavoti īleni u. c. rīki (Ardu, Sope), mājdzīvnieku (cūkas) kauli (Kunila u. c.).³⁵

Igaunijas PSR dienvidaustrumos — Tamulas apmetnē — atklāti 26 apbedījumi.³⁶

Jāpiebilst, ka arī šajā apmetnē (tāpat kā Lubānas ezera iepakas Aboras I un Kvāpānu II apmetnē) konstatētas zināmas likumsakarības apbedīto stāvokļa un orientācijas izvēlē.

Tā, piemēram, sievietes guldītas saliektā stāvoklī uz labajiem sāniem, ar galvu ZR (1. apb.), bet vīrieši — uz kreisajiem sāniem, ar galvu ZA (21. apb., iespējams, arī 2. (?) apb.), lai gan ZA ir guldīti kā uz labajiem, tā arī uz kreisajiem sāniem apbedītie nenosakāma dzimuma pieaugušie indivīdi.

Izstieptā stāvoklī uz muguras guldītās sievietes un vīrieši (sievietes — 8., 10., 17., 18. apb., vīrieši —

6., 9., 11. apb.) orientēti ar galvām DA. Šajā stāvoklī apbedītajiem vīriešiem galvas vērstas arī uz D (14. apb.) un DR (19. apb.).

Nenosakāma dzimuma bērniem (pavisam apmetnē atsegti 6 apb.) galvas vērstas uz Z (7. apb.) un DA (12., 13. un 15. apb.).

L. Jānitss uzskata, ka saliektā stāvoklī guldītie apbedījumi ir saistāmi ar laivascirvju kultūras ietekmi, jo Tamulas apmetnes kultūrslāņa virspusē at-rasta auklas keramika.³⁷

Iegūtie dati dod pamatu izteikt vairākus secinājumus par Austrumbaltijas vēlā neolīta apbedījumu kultūras piederību.

Apbedījumi Austrumbaltijā ir atsegti kā kapulaukos, tā arī apmetnēs, kur to saglabāšanās pakāpe reizēm ir tik vāja, ka neļauj zinātniski interpretēt materiālu.

Kultūras piederības noteikšanai tiek izmantotas šādas liecības:

- 1) apbedījuma stāvoklis;
- 2) apbedījuma orientācija;
- 3) apbedījuma inventārs;
- 4) apbedījuma antropoloģiskais tips.

1. Apbedītie guldīti četros dažādos stāvokļos: uz muguras izstieptā stāvoklī, uz sāniem saliektā stāvoklī, sēdus, uz vēdera.

Visvairāk mirušo guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras. Šāds apbedījuma stāvoklis raksturīgs vēlā mezolīta, agrā neolīta un vidējā neolīta kultūrām visai plašā PSRS Eiropas, kā arī Āzijas daļas mežu joslas teritorijā, tāpat Centrāleiropas ziemeļu daļā, arī Baltijas jūras dienvidu piekrastē. Par to raksta D. Teļegins, apskatot agrā neolīta Dņepras-Doņecas tipa kapulauku kultūrvēsturisko vietu.³⁸

F. Zagorskis, pētot Zvejnieku kapulauku Burtnieku ezera piekrastē, secina līdzīgi, ka vēlā mezolīta apbedījumos dominē mirušo guldīšana izstieptā stāvoklī.³⁹ Oļeņijostrovā kapulaukā vairums apbedīto arī guldīti izstieptā stāvoklī.⁴⁰ Tāpat izstieptā stāvoklī guldīti piltuvkausu kultūras masīva mirušie (šīs kultūras areāls sniedzas no Beļģijas un Dienvidholandes rietumos līdz Vislai, Balkāniem un Dienvidukrainai austrumos).⁴¹

Var uzskatīt, ka šī apbedīšanas paraža raksturīga visai Austrumeiropas mežu joslai vēlajā mezolītā, agrajā un vidējā neolītā.

Izstieptā stāvoklī guldītie apbedījumi bieži sastopami vēlā neolīta savrupkapu kultūrai Dānijā. Savas attīstības otrajā periodā — līdzeno skeletkapu («Bundgrave») pastāvēšanas laikā — šī paraža sastopama vienlaikus ar paražu apglabāt saliektā stāvoklī.⁴²

Tā kā Austrumbaltijā izstieptā stāvoklī guldītie vēlā neolīta apbedījumi sastopami arī auklas keramikas kultūras vai ar to saistītos kompleksos (kapos un apmetnēs), daļu šo apbedījumu saista ar auklas keramikas kultūras nesējiem.

Saliektā stāvoklī guldītie apbedījumi neapšaubāmi pieder pie auklas keramikas kultūras nesējiem, lai gan šī apbedīšanas paraža ir pazīstama jau mezolītā, piemēram, Ukrainā — Vološkas, kā arī Vasiļjevkas I un II kapulaukā.⁴³

Sēdus stāvoklī apbedītie ir reta parādība PSRS Eiropas daļas mežu joslā. Tie ir atsegti Karavajevs apmetnē,⁴⁴ atsevišķi apbedījumi sēdus stāvoklī ir zināmi VDR ziemeļu daļā, kā arī Polijas TR un Skandināvijā.⁴⁵

Uz vēdera apbedītie (konstatēti tikai divi gadījumi Kreiču kapulaukā)⁴⁶ acimredzot arī pārstāv senās

apbedīšanas paražas, kas ir sastopamas galvenokārt agrā un vidējā neolīta apbedījumos Austrumbaltijā (Zvejnieku kapulauks)⁴⁷.

2. Vēlā neolīta kapos apbedījumu orientācijā dominē Z un D, kā arī ZA un ZR virziens. Reti parādās A un R orientācija, kāda raksturīga agrā un vidējā neolīta apbedījumiem Zvejnieku kapulaukā Burtņieku ezera piekrastē.⁴⁸ Spriežot pēc F. Zagorska pētījumiem, arī vēlajā mezolītā ir tipiska DR, ZA, DA, D un Z, retāk — R vai A orientācija.⁴⁹

Auklas keramikas kultūras apbedījumiem nav konstatēta A un D orientācija.

3. Apbedījumu kultūras piederības noteikšanā izmantojams apbedīto inventārs kapos (arī inventāra raksturs apmetnēs), kur pārstāvēts samērā liels skaits apbedījumu (pavisam Aboras I apmetnē — 61, Tamulas apmetnē — 26, Kvāpānu II apmetnē — 15, Kretonas 1A apmetnē — 6 apb.).

Pirmkārt, apbedījumu kultūras piederības noteikšanā izmantojami māla podi. Tie atrasti Ardu kapulauka 2. kapā, Sopes kapulauka 2. kapā,⁵⁰ kā arī Tamulas apmetnes 2. un 9. kapā un Aboras I apmetnes 5. kapā⁵¹. Pirmo divu apbedījumu inventārā ir auklas keramikas kausi, bet pārējos kapos fragmentāri konstatēta arī vietējās izcelsmes kultūras keramika, kas izgatavota no māla masas ar organisko vielu piejaukumu. Aboras I apmetnē atrastais pods ir klāts ar tekstiliju nospiedumiem.

Tātad Ardu un Sopes kapulaukā vērojama auklas keramikas kultūras, bet Tamulas un Aboras I apmetnē — citas izcelsmes kultūras nesēju liecības. Iespējams, ka pēdējie trīs ir vienlaicīgi un attiecas uz agrāku laika posmu, salīdzinot ar Ardu un Sopes apbedījumiem, kas ir hronoloģiski vienlaicīgi un saistās ar auklas keramikas kultūras pastāvēšanas laiku.

Otrkārt, apbedījumu kultūras piederības noteikšanā izmantojami no akmens gatavotie laivascirvi. Tie atrasti Ardu, Karlovas un Kunilas kapulauka apbedījumu inventārā⁵² un ļauj tos saistīt ar auklas keramikas kultūras nesējiem. Zīmīgi, ka Karlovas kapulaukā apbedītais bija guldīts izstieptā stāvoklī, kamēr Ardu un Kunilas — saliektā stāvoklī.

Pie auklas keramikas kultūras pieder no mājdzīvnieku kauliem darinātie ikdienā lietojamie rīki: kalti, īleni, adatas, kas atrasti Ardu un Sopes kapulauka apbedījumos.⁵³ Sai kultūrai ir raksturīgi arī krama trijstūra bultu gali (Aboras I apmetnes 26. un 34. apb.). 26. kapā apbedītais bija guldīts izstieptā stāvoklī, ar galvu D.⁵⁴

Bez tam, kā jau iepriekš atzīmēts, liela nozīme ir apmetņu keramikas un inventāra kompleksiem, kas, no vienas puses, ietver tipiskus auklas keramikas kultūras keramikas un inventāra tipus Aboras I un Kvāpānu II apmetnē, mazākā mērā Tamulas apmetnē, bet, no otras puses, — vietējām kultūrām raksturīgos keramikas un inventāra tipus (tas vērojams visās iepriekš minētajās apmetnēs, t. sk. arī Kretonas 1A).

4. Par vēlā neolīta apbedījumu kultūras piederību zināmu ieskatu sniedz arī antropoloģiskie dati.

Igaunijas PSR teritorijā ir izmērīti astoņi galvaskausi kapulaukos (Ardu, Karlova, Keo, Sope, Kunila un Keljala), kā arī seši galvaskausi Tamulas apmetnē. K. Marka⁵⁵ secina, ka daļu no tiem pārstāv eiropēdais masīvais dolihokrānais tips, bet divi galvaskausi (Keljalas un Kunilas I apmetnē) pārstāv mezo- un brahikrāno tipu ar platu un zemāku seju. Tamulas apmetnē sastopama mezokrānija (1., 7., 9. apb.), kā arī brahikrānija (11., 14. apb.), pie kam pēdējo tipu K. Marka nosauc par protolopanoīdu.

Tā kā vēlā neolīta materiāls Latvijas PSR teritorijā ir niecīgs, R. Deņisova, pētot baltu izcelšanos, izmanto Fatjanovas kultūras galvaskausu sēriju.⁵⁶

Apskatot Kreiču kapulauka, kā arī Aboras I apmetnes kranioloģisko materiālu, R. Deņisova izdala divus morfoloģiskos variantus: mezokrāno antropoloģisko tipu ar platu un noplacinātu seju (Aboras I apmetnes 3., 7., 39., 40., 56. apb.; Kreiču kapulauka 5. un 16. apb.) un dolihokrāno ar spēcīgu sejas profilējumu un izvirzītu degunu (Kreiču kapulauka 23. un Aboras I apmetnes 33. apb.).⁵⁷ Abi šie antropoloģiskie tipi ir droši saistāmi ar vēlā neolīta cilšu grupējumiem: pirmajā gadījumā ar vietējās izcelsmes ciltīm, kas darināja traukus no māla masas ar organisko vielu un sasmalcinātu gliemežvāku piejaukumu (šo cilšu kultūra ieguvusi Austrumbaltijas kultūras nosaukumu), otrajā — ar auklas keramikas kultūras nesējiem. Lietuvas PSR teritorijā savāktais materiāls arī ir antropoloģiski neviendabīgs. G. Cēsniš uzskata, ka eiropēdais masīvais dolihokrānais tips, kas identisks ar Igaunijas PSR auklas keramikas kultūras kapulauku apbedīto antropoloģisko tipu, pārstāvēts tikai Pļinkaigaļa kapulaukā.⁵⁸ Savukārt Kretonas 1A apmetnē un Donkaļņa kapulaukā, pēc viņa domām, ir pārstāvēts mezokrānais tips ar austrumniecisku, noplacinātu seju.

Tātad Austrumbaltijā vērojami vēlā neolīta divu kultūru apbedījumi, kas pārstāv, no vienas puses, auklas keramikas kultūras, no otras — vietējās izcelsmes kultūras nesējus.

PARINDES

¹ Indreko R. Sepultures neolithiques en Estonie. — In: Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft (Opetatud Eesti Seltsi Aastaraamat). Tartu, 1935, S. 211—217; Indreko R. Ein Hockergrab in Ardu, Ksp. Kose. — Opetatud Eesti Seltsi Toimetused (Tartu), 1938, 30, S. 185—200.

² Янитс Л. Ю. Поздне-неолитические могильники в Эстонской ССР. — КСИИМК, 1952, 42, с. 53.

³ Indreko R. Märkmeid Tamula leiu Kohta. — SMYA, 1945, 45, lk. 26—43.

⁴ Янитс Л. Ю. Новые данные по неолиту Прибалтики. — СА, 1954, 19, с. 168—178; Jaanits L. Neue Gräberfunde auf dem spätneolithischen Wohnplatz Tamula in Estland. — SMYA, 1957, 58, S. 80—100.

⁵ Янитс Л. Поздне-неолитические могильники в Эстонской ССР, с. 53—65.

⁶ Янитс Л. Ю. Могильник культуры ладьевидных топоров в Кунила. — В кн.: Изыскания по мезолиту и неолиту СССР. Л., 1983, с. 84—90.

⁷ Sturms E. Die steinzeitlichen Kulturen des Baltikums. Bonn, 1970, S. 285.

⁸ Turpat, 285.—287. lpp.

⁹ Loze I. Jauns neolīta kapulauks Austrumbaltijā. — LPSR ZA Vēstis, 1968, 4, 29.—37. lpp.; Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. Рига, 1979, с. 43—54.

¹⁰ Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka apbedījumu tipoloģija un hronoloģija. — AE, 1974, 11, 19., 20. lpp.

¹¹ Zagorskis F. Kreiču neolīta kapulauks. — AE, 1961, 3, 3.—18. lpp.

¹² Laivascirvis no šī apbedījuma glabājas Rēzeknes novadpētniecības muzejā.

¹³ Stubavs A. Krigānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā. — Mat. 1979. R., 1980, 91. lpp.

¹⁴ Snore E. Pārskats par 1935. gada pārbaudes izrakumiem

- Kuldīgas apriņķī Zvārdes pagasta Grīnertos, Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvs nr. 163.
- ¹⁵ Rīmantiēnē R. Akmens amžius pamīnīnklaī. — Lietuvos TSR archeoloģijos altasas, 1. Vilnius, 1974, p. 18.
- ¹⁶ Гирининкас А. А. Поздний неолит Восточной Литвы (по данным материалов памятников оз. Крятуонас). Автореф. дис. . . канд. ист. наук. Вильнюс, 1983, с. 17, 18.
- ¹⁷ Butrimas A. Neolito kapai iš Donkalnio (Telšių raj.). — Archeologines ir numizmatines medžiagos komplektavimas ir konservavimas. Vilnius, 1983, p. 26—28; Butrimas A. Biržulio žynio kapas. — Mokslas ir Gyvenimas (Vilnius), 1983, 2, p. 24, 25; Butrimas A., Kazakevičius V. Ankstyvieji virvelinės keramikos kultūros kapai Lietuvoje. — Gram.: Lietuvos archeologija, 4. Akmens amžiaus gyvenvietės ir kapinynai. Vilnius, 1985, p. 14—19, 24.
- ¹⁸ Kazakevičius V. Neolito kapai Plinkaigalio III—VII. A. Kapinyne. — Gram.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p. 15, 16.
- ¹⁹ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза. . . с. 53—54; рис. 46, 47, 49.
- ²⁰ Лозе И. А. Комплекс культуры шнуровой керамики на поселении Квапаны II (Лубанская низина). — LPSR ZA Vēstis [iespiešanā].
- ²¹ Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka apbedijumu tipologija un hronologija, 15. lpp.
- ²² Лозе И. А. Комплекс культуры шнуровой керамики на поселении Квапаны II (Лубанская низина). — LPSR ZA Vēstis [iespiešanā].
- ²³ Turpat.
- ²⁴ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза. . . с. 13.
- ²⁵ Там же, с. 43—52: табл. 5 (с. 49—51), рис. 38 (с. 40, 41), 39 (с. 44), 40 (с. 45), 41 (с. 46), 42—44 (с. 47), 45 (с. 48).
- ²⁶ Дьяконова В. П. Погребальный обряд тувинцев как историко-этнографический источник. Л., 1975, с. 59, 73, 75, 103, 104, 111.
- ²⁷ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза. . . рис. 39 (с. 44), 40 (с. 45).
- ²⁸ Там же, рис. 45 (с. 48).
- ²⁹ Там же, табл. 5 (с. 49—51).
- ³⁰ Там же, табл. 5 (с. 50).
- ³¹ Girininkas A. Neolito gyventojai pie Kretuono. — Mokslas ir Gyvenimas, 1982, 6, p. 16—18; Гирининкас А. А. Поздний неолит Восточной Литвы. . . с. 17, 18. Girininkas A., Cesnys G., Jankauskas R. Kretuono 1-os gyvenvietės vidurinio neolito kapai (Švenčionių raj., Reškutėnu apyl., Reškutėnu k). — Gram.: Lietuvos archeologija, 4. Akmens amžiaus gyvenvietės ir kapinynai, p. 5—14.
- ³² Kazakevičius V. Neolito kapai Plinkaigalio III—VII. A. Kapinyne . . . p. 15, 16.
- ³³ Butrimas A. Neolito kapai iš Donkalnio (Telšių raj.), p. 26—28.
- ³⁴ Indreko R. Sepultures neolithiques en Estonie . . . S. 202—223; Indreko R. Ein Hockergrab in Ardu, Ksp. Kose . . . S. 185—200.
- ³⁵ Янитс Л. Ю. Могильник культуры ладьевидных топоров в Кунила, с. 84—90; Янитс Л. Поздненеолитические могильники в Эстонской ССР, с. 53—58.
- ³⁶ Янитс Л. Ю. Новые данные по неолиту Прибалтики, с. 168—178; Jaanits L. Neue Gräberfunde . . . S. 80—100.
- ³⁷ Jaanits L. Neue Gräberfunde . . . S. 97.
- ³⁸ Телегин Д. Я. О культурно-историческом месте Днепро-Донецкого типа. — В кн.: VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук (Москва, авг. 1964). М., 1964, с. 3—5; Телегин Д. Я. Могильники Днепро-Донецкой неолитической культуры и их историческое место. — СА, 1966, 1, с. 3—13.
- ³⁹ Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka apbedijumu tipologija un hronologija, 7.—24. lpp.
- ⁴⁰ Гуринна Н. Н. Оленеостровский могильник. — МИА, 1956, 47, 431 с.
- ⁴¹ Wislanski T. Kształtowanie się miejscowych kultur Rolniczo-Hodowlanych. Plemiona kultury pucharow lejkwatych. — Prahistoria ziem Polskich, t. 2. Neolit. Warszawa, 1979, s. 251—255; rys. 89 (s. 169).
- ⁴² Brøndsted J. Nordische Vorzeit. Bd I. Steinzeit in Dänemark. Neumünster, 1961, S. 287—310.
- ⁴³ Телегин Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України. Київ, 1982, с. 203—211.
- ⁴⁴ Брюсов А. Я. Свайное поселение на р. Модлоне и другие стоянки в Чарозерском районе Вологодской области. — МИА, 1951, 20, с. 51—54.
- ⁴⁵ Gramsch B. Das Mesolithikum im Flachland zwischen Elbe und Oder. T. 1. Berlin, 1973, S. 16—19; Chmielewska M. Grob kultury tardeńowskiej w Janislawicach, pow. Skierniewice. — Wiadomości Archeol., 1954, 20, s. 23; Althin C. A. The chronology of the stone age settlement of Scania, Sweden (I). — Acta Archaeol. Lundensia, Ser. 40 (Bonn-Lund), 1954, 1, p. 188, 189.
- ⁴⁶ Zagorskis F. Kreiču neolita kapulauks, 12. lpp.
- ⁴⁷ Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka apbedijumu tipologija un hronologija, 12.—19. lpp.
- ⁴⁸ Turpat, 12., 14. lpp.
- ⁴⁹ Turpat, 8. lpp.
- ⁵⁰ Янитс Л. Ю. Поздненеолитические могильники. . . с. 53, 55.
- ⁵¹ Янитс Л. Ю. Новые данные по неолиту Прибалтики, с. 169.
- ⁵² Янитс Л. Ю. Поздненеолитические могильники. . . с. 55, 57.
- ⁵³ Turpat, 53.—56. lpp.
- ⁵⁴ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза. . . табл. 5 (с. 49).
- ⁵⁵ Марк К. Ю. Палеоантропология Эстонской ССР. — В кн.: Балтийский этнографический сборник. М., 1956, с. 175—178; Витов М. В., Марк К. Ю., Чебоксаров Н. Н. Этническая антропология Восточной Прибалтики. М., 1959, с. 162—178.
- ⁵⁶ Денисова Р. Я. Антропология древних балтов. Рига, 1975, с. 79, 80.
- ⁵⁷ Turpat, 67.—69. lpp.
- ⁵⁸ Cesnys G. Neolitinės kaukolės ir Plinkaigalio. — Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais, p. 16—19.

И. Лозе

ПОГРЕБЕНИЯ ПОЗДНЕГО НЕОЛИТА ВОСТОЧНОЙ ПРИБАЛТИКИ И ИХ КУЛЬТУРНАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ

Резюме

Погребения позднего неолита Восточной Прибалтики (свыше 200) обнаружены в виде могильников и отдельных могил (Арду, Звейниеки, Крейчи, Кунила, Кяо, Киляла, Плинкаиғалис, Сопе и др.), а также найдены на поселениях среднего и позднего неолита (Абора I, Квапаны II, Крятуонас IA и Тамула). Для них характерны захоронения в вытянутом и скорченном положениях. Ориентировка погребенных голов преимущественно на север, юг, северо-восток и юго-запад. Для скорченных погребений не свойственны восточная и южная ориентировки. Погребальный инвентарь состоит из украшенных (просверленные зубы животных, янтарные и

костяные изделия), орудий труда (кремневые наконечники стрел, просверленные ладьевидные топоры, шилья, долота и пр.) и керамики (кубки, горшки).

Прослежены, в основном, два антропологических типа: долихокранный и мезокранный (Денисова Р., 1975).

С учетом обряда погребений (положение, ориентировка, погребальный инвентарь) и антропологического типа установлено наличие погребений двух культур: культуры шнуровой керамики и культуры поздненеолитической керамики Восточной Прибалтики.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Местонахождения захоронений позднего неолита на территории Восточной Прибалтики.

I. Loze

DIE SPÄTNEOLITHISCHEN BESTATTUNGEN IM OSTBALTIKUM UND IHRE KULTURELLE ZUGEHÖRIGKEIT

Zusammenfassung

Die Bestattungen des Spätneolithikums im Baltikum, insgesamt mehr als 200 an der Zahl, werden als Gräberfelder und Einzelbestattungen angetroffen (Ardu, Zvejnieki, Kreici, Kunila, Kāo, Kōljala, Plinkagalis, Sope u. a.) und treten auch in Siedlungen des mittleren und Spätneolithikums (Abora I, Kvāpani II, Kratuonas I A und Tamula) auf.

In diesen Bestattungen ist sowohl die ausgestreckte Lage als auch Hockstellung der Toten üblich. Orientiert sind die Gräber vorwiegend mit dem Kopf nach N, S, NO oder SW. Bei den Hockgräbern ist die östliche und südliche Orientierung nicht üblich. Das Grabinventar besteht aus Schmuck (durchbohrte Tierzähne, Bernsteinschmuck, Kno-

chenartefakte), Waffen und Werkzeug (Pfeilspitzen aus Feuerstein, Bootäxte mit Schaftloch, Ahlen, Meißel u. a.) sowie Keramik (Becher und Töpfe).

Im Schädelmaterial sind zwei anthropologische Typen und zwar die dolichokrane und die mesokrane Schädelform vorherrschend (R. Denisova, 1975).

Anhand der Bestattungssitten (Lage, Orientierung und Inventar) und der anthropologischen Befunde wurde das Vorhandensein von Bestattungen zweier Kulturkreise — der Schnurkeramikultur und der spätneolithischen Kultur Ostbaltikums — festgestellt.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Fundorte spätneolithischer Bestattungen im Ostbaltikum.

T. Berga

LIEPKALNA KAPU UZKALNIŅŠ

Limbažu raj. Umurgas c. p. kolhoza «Komunārs» teritorijā, Liepkalna morēnu grēdas dienvidaustrumu virsotnē, biezi apaudzis krūmiem un kokiem, atradās Liepkalna kapu uzkalniņš.

Pirmās ziņas par kapu uzkalniņu glabājas Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā. 40. gados vietējie iedzīvotāji (E. Bušs u. c.) uzkalniņā veikuši amatieru izrakumus. 70—120 cm dziļumā viņi atrakuši pelnu un ogļu slāni un dažus akmeņus (\varnothing 25 cm). E. Buša ziņojumu pārbaudīja arheologs P. Stepiņš,¹ kurš arī sniedza pirmās sīkākās ziņas par uzkalniņa uzbēruma raksturu. Pēc P. Stepiņa, uzkalniņa \varnothing — 13 m, augstums — 1,25 m, mālsmilts uzbēruma raksturs labi redzams izraktajā bedrē, kura orientēta austrumu—rietumu virzienā un kuras izmēri 2×1 m, dziļums 1,25 m (jādomā, ka bedre atradusies tuvu uzkalniņa virsotnei, koord. $A \times (-1) - (-2)$). 1962. g. uzkalniņu apskatīja J. Graudonis un tā ziemeļu daļā konstatēja triju saimniecības bedru pēdas, kā arī granīta akmeņus, kurus varēja redzēt bedru sienās un uzkalniņa perifērijā. J. Graudonis izteica pieņēmumu, ka pieminekļi varētu būt akmeņseguma kapu uzkalniņš ar akmeņšķirstu kapiem.²

1981. g. Latvijas PSR ZA Vēstures institūta ekspedīcija autora vadībā veica arheoloģiskos izrakumus sakarā ar Limbažu SCO pārziņā esošā grants karjera paplašināšanu.

Liepkalna uzkalniņam bija puslodes forma, tā nogāžu slīpums viscaur nebija vienāds: dienvidu un rietumu nogāzes bija stāvākas, bet ziemeļu un ziemeļaustrumu — lēzenākas. Uzkalniņa \varnothing ziemeļu—dienvidu virzienā — 15 m, austrumu—rietumu virzienā — 14 m, perimetrs — 49,40 m. Uzkalniņš bija apaudzis ar krūmiem un kokiem: jaunām liepām, ozoliem, alkšņiem un lazdām. Uzkalniņa perifērijā bija redzamas vairākas granīta laukakmeņu virsotnes, kas pacēlās apmēram 20 cm virs zemes. Sevišķi labi bija pamanāmi trīs laukakmeņi, kuri bija orientēti rietumu, ziemeļrietumu un dienvidaustrumu virzienā. Ziemeļu daļā atradās veca saimniecības bedre, kuras izmēri 2×2 m (koord. $(-3) - (-4_{70}) \times A_{50} - (-B)$). Virspusē citas bedres neiezīmējās, tomēr izrakumu gaitā atklājās vēl viena bedre (koord. $-4 - (-6) \times O - C$), kuras izmēri -2×3 m.

Uzkalniņa virskārtu veidoja 10—15 cm biezs trūdu un sūnas slānis. Zem tā sākās uzkalniņa uzbēruma — mālsmilts ar sīku ogļiņu piejaukumu, turklāt dziļumā ogļites kļuva lielākas. Retumis uzbēruma zemē bija atrodami arī nelieli akmeņi (\varnothing 5—10 cm).

Uzkalniņa ziemeļu daļā pie pašas pakājes, kas nebija izpostīta saimniecības bedres rakšanas laikā, atsedza akmeņseguma fragmentu — 2,2 m platā un 3,0 m garā laukumā blīvā slānī bija salikti 10—

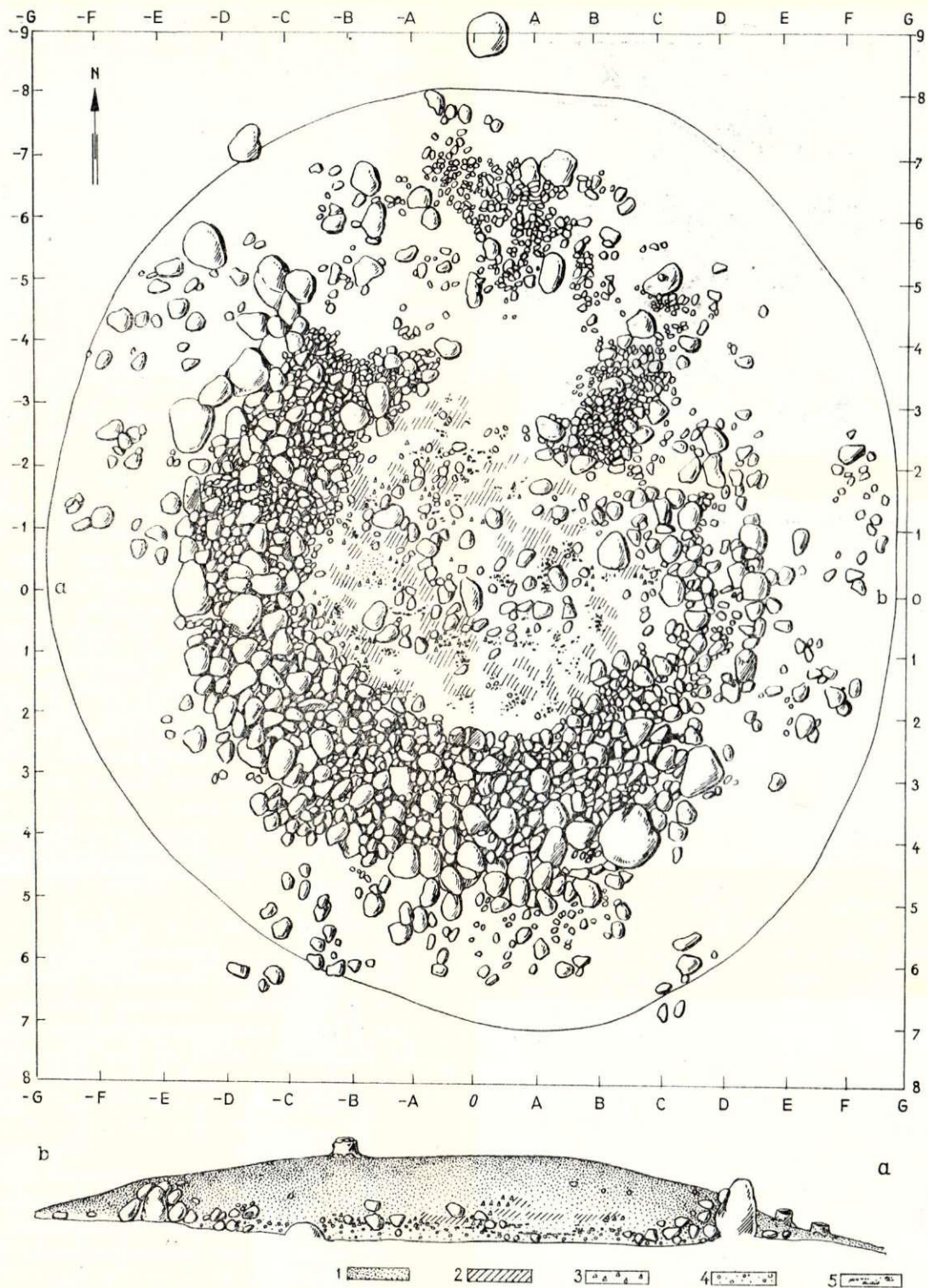
15 cm lieli akmeņi (2. att.). Zem šī seguma atklājās uzbēruma mālsmilts. Šāds segums citās uzkalniņa daļās netika konstatēts.

Dienvidrietumu sektorā 45 cm dziļumā (koord. $2_{80} \times (-A_{30})$) tika atrasts dzelzs priekšmeta fragments, dienvidaustrumu sektorā 30—35 cm dziļumā (koord. $3_{20} \times B$) — dzelzs naža fragments ar taisnu muguras daļu, naža smaile un spala daļa bija nolauzta.

Dienvidaustrumu sektorā 50 cm dziļumā ($1_{80} \times A_{50}$) tika atrasts arī dzelzs šķēpa gala uznavas fragments ar koka kāta paliekām tajā. Norokot profilus, atsedza arī priekšmetu grupu (koord. $1_{80} - 2_{10} \times O - A_{10}$). Acīmredzot visi šajā rajonā ātrastie priekšmeti attiecas uz ziedošanu. Apbedījuma pēdas netika konstatētas. Gandrīz visi priekšmeti bija izvietoti 80×100 cm lielā laukumā (koord. $(-A_{30}) - A_{50} \times 1_{80} - 2_{80}$), tikai naža fragments atradās 1,5 m uz austrumiem no pārējās grupas. Ziedošanas sastāvā ietilpa šādi priekšmeti: dzelzs uznavas cirvis ar nedaudz apdrupušu asmeni un iežmaugu uznavas augšmalā, kurā saglabājušās koka atliekas, — šādi cirvi datējami ar 5.—7. gs. (3. att.: 3), šķēpa gala smails fragments ar izceltu vidusšķautni (3. att.: 1), saliekts lapasveida uznavas šķēpa gals ar izceltu vidusšķautni un slaidu lapas formu. Slaidā uznavas daļa sastādīja $\frac{1}{3}$ no šķēpa gala kopgaruma (3. att.: 2). Arī šķēpa gals datējams ar 5.—7. gadsimtu.

Ziemeļaustrumu sektorā 55 cm dziļumā tika atrasti divi cilvēka kaulu fragmenti — augšstilba un augšdelma galviņas fragments. Šajā vietā (koord. $1,50 \times A$) uzbērumā novēroti postījumi — zeme bija irdena, ar tumšas zemes piejaukumu, nebija ogļiņu. Jādomā, ka te atradusies E. Buša izraktā bedre. Jau 60 cm dziļumā uzkalniņa centrā parādījās pelnu, ogļu un tīras dzeltenas smilts plankumi. Rokot dziļāk, pelnu un ogļu kļuva arvien vairāk, dažkārt parādījās arī apdeguši akmeņi.

Pēc mālsmilts uzbēruma norakšanas uzkalniņa centrā 1,15 m dziļumā visā pilnībā atklājās uzkalniņa virszemes konstrukcija (1. att.). Gar pašu uzkalniņa malu stiepās 2 m plata josla — no uzkalniņa pakājes līdz uzkalniņa riņķim. Šajā joslā tika atsegti atsevišķi lieli akmeņi. Īpaši daudz to bija ziemeļrietumu sektorā, kur vietām akmeņi bija salikti viens uz otra (koord. $2 \times (-F)$). Dienvidrietumu sektora rietumu daļas joslā akmeņu nebija. 2 m attālumā no uzkalniņa robežas uz centra pusi milzīgi un vidēja lieluma laukakmeņi (40—97 cm augsti) veidoja akmeņu riņķi, kas ziemeļu daļā bija izjaukts. Riņķa izveidē vērojamas vairākas īpatnības. Tā uzbūve ziemeļrietumu un dienvidaustrumu sektorā atšķīrās no riņķa uzbūves dienvidrietumu sektorā. Ziemeļrie-

1. att. Liepkalna kapu uzkalniņš. Virszemes akmeņu konstrukcijas un ziemeļu profils: 1 — mālsmilts, 2 — smilts, 3 — pelni, 4 — pamatzeme, 5 — ogles.

tumu sektorā akmeņi pārsvarā bija lieli (70—90—97 cm augsti) un novietoti vertikāli. Taču bija arī mazāki (45—55 cm lieli) akmeņi. Attālums starp šiem vertikāli novietotajiem, bieži vien trīsstūra formas akmeņiem bija 20—60 cm. Šīs spraugas aizpildīja viens vai divi 30—50 cm lieli akmeņi, kuri bija novietoti guļus, ar šaurajiem galiem uz ārpusi. Šajā sektorā uzmanību piesaistīja divi 90 cm augsti laukakmeņi ar trijstūrveida formu. Akmeņi novietoti slipi, ar virsotnēm uz āru. Viens no šiem laukakmeņiem orientēts tieši uz ziemeļrietumiem. Pats lielākais uz-

kalniņa akmens atradās uz robežas starp ziemeļrietumu un dienvidrietumu sektoru. Tā augstums sasniedza 1,15 m, platums pie pamatnes — 50 cm augšdaļā — 24 cm. Šis laukakmens bija vērstš precīzi uz rietumiem (4. att.).

Dienvidrietumu sektorā riņķi veidoja mazāki akmeņi nekā ziemeļrietumu sektorā. 45—60 cm augstajiem akmeņiem lielākoties bija trīsstūra forma un vertikāls novietojums. Atstatums starp šiem akmeņiem bija 30—40 cm, spraugas aizpildīja 1—2 mazāki (30—40 cm) akmeņi, novietoti guļus vai slipi

2. att. Uzkalniņa ziemeļu daļa ar akmeņseguma fragmentu un lielo akmeni tā pakājē.

Dienvidausstrumu sektorā atkal bija vērojams lielo laukakmeņu pārsvars. To augstums sasniedza 50—75—90 cm, spraugas starp tiem aizpildīja pāris 30—45 cm lielu akmeņu. Gandrīz tieši pretī pa diagonāli uz ziemeļrietumiem orientētajam akmenim atradās 75 cm augsts akmens (platums pie pamata — 60 cm, augšdaļā — 40 cm). Ar minimālu novirzi tas bija orientēts uz dienvidausstrumiem. Apmēram 60 cm uz dienvidiem no tā atradās pats lielākais akmens šajā sektorā (augstums — 90 cm, platums pie pamatnes — 80 cm, augšdaļā — 50 cm). Šis laukakmens gulēja tieši pretī tam ziemeļrietumu sektora akmenim, kurš atradās uz dienvidiem no ziemeļrietumu akmens. Tādējādi divi līdzās esošie dienvidausstrumu sektora laukakmeņi bija novietoti pretī diviem ziemeļrietumu sektora akmeņiem (pa diagonāli). Sprauga starp šiem lielākajiem dienvidausstrumu sektora akmeņiem bija aizpildīta ar pieciem nelieliem (30—40 cm) akmeņiem, kuru šaurie gali vērsti uz āru.

Uz ziemeļiem no dienvidausstrumos orientētā laukakmeņa riņķī bija 1,5 m plats pārrāvums (5. att.). Tā kā postījuma pēdas riņķī nebija vērojamas, tad iespējams, ka te bijusi speciāla «ieeja» apbedīšanas laukumā.

Uz ziemeļiem no «ieejas» riņķa akmeņi neizcēlās ar lieliem izmēriem. Ziemeļausstrumu sektorā (koord. $-1 \times E_{60}$) riņķis izbeidzās. Izpostītajā ziemeļu daļā gulēja daži akmeņi, kuri agrāk varēja būt riņķa sastāvdaļas.

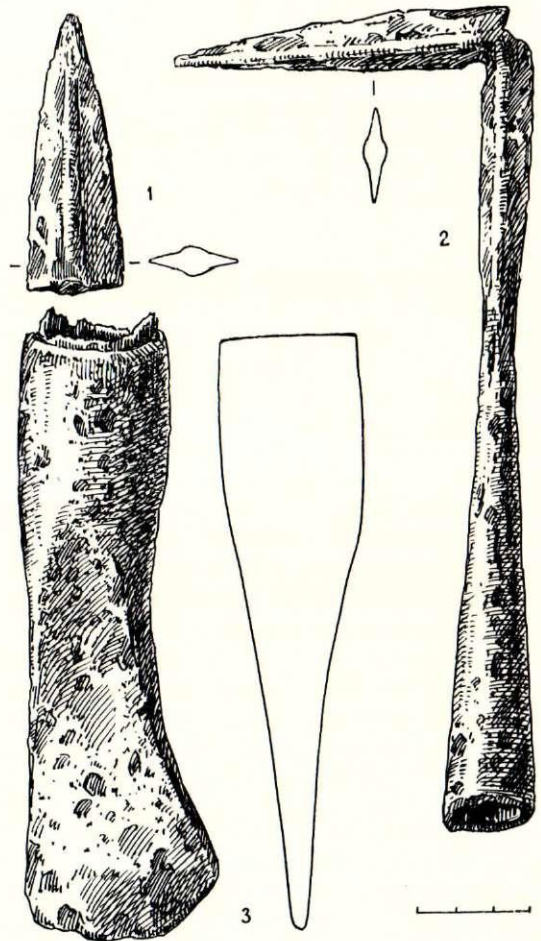
Jāpiezīmē, ka arī dienvidu un austrumu virziens riņķī bija nosprausti, taču ar daudz mazākiem akmeņiem ($60 \times 40 \times 25$ cm — dienvidu akmens un $50 \times 50 \times 50$ cm — austrumu akmens).

Dažu lielāko laukakmeņu pakājē no ārpuses bija iestiprināti divi—četri dūres lieluma akmeņi stabilitātei (6. att.). Spraugas starp akmeņiem piepildīja uzbēruma zeme — mālsmilts, jaukta ar oglītēm, kuru daudzums dziļumā palielinājās. Akmeņu riņķa iekšpusē bija 2 m plats akmeņu krāvums, kas ietvēra centrālo laukumu. Krāvumu veidoja dažāda izmēra (10—60 cm lieli) akmeņi, kas bija salikti vienā — trijās kārtās. Ziemeļrietumu sektorā starp akmeņiem un krāvumu bija apmēram 2—5 cm plata sprauga. Citos sektoros krāvums sākās tieši aiz riņķa akme-

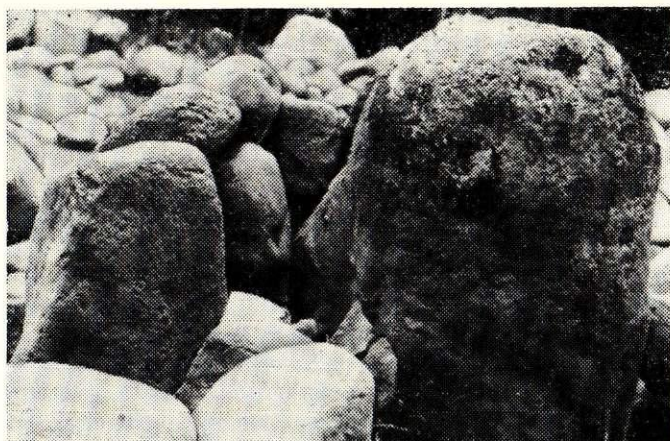
ņiem, blīvi tiem piekļaujoties. Ziemeļrietumu sektorā akmeņi bija sakrauti trijās kārtās 50 cm augstumā.

Pie riņķa rietumu akmens bija 50 cm plata krāvuma josla, stipri zemāka nekā ziemeļrietumu sektorā, akmeņi sakrauti 1—2 kārtās. Dienvidrietumu sektorā akmeņi atradās trijās kārtās, bet krāvums bija zemāks nekā ziemeļrietumu sektorā (47 cm). Daži krāvuma akmeņi gulēja uz nelieliem riņķa akmeņiem. Uz dienvidausstrumu sektora pusi akmeņu krāvums kļuva vēl zemāks. Pašā dienvidausstrumu sektorā akmeņi bija sakrauti 2—3 kārtās, krāvuma augstums — 35 cm. Pie «ieejas» akmeņi likti vienā kārtā. Uz ziemeļiem no šīs vietas akmeņu krāvums, domājams, ticis izrakts, tas sašaurinās līdz 1,5 m, akmeņi novietoti vienā kārtā. Ziemeļausstrumu sektorā krāvumu iezīmē atsevišķi, vienā kārtā likti akmeņi. Vienīgi kvadrātā $(-2) - (-4) \times B - C$ tika atsegts netraucēts krāvums, kurā akmeņi krauti 2—3 kārtās.

Centrālajam laukumam, ko norobežoja akmeņu krāvums, bija regulāra apļa forma ($\varnothing 5$ m). Visu laukumu izraibināja pelnu un gaiši dzeltenas un oranžas smilts plankumi, kā arī sikas oglītes. Sevišķi daudz pelnu un oglīšu bija redzams laukuma ziemeļrietumu daļā. Centrālajā laukumā izdalāmi trīs nelielu akmeņu (15—20—30 cm) grupējumi, pie kam daži akmeņi bija apdeguši. Iespējams, ka šie grupējumi varētu būt vāji izteikti akmeņšķirsti (7. att.). Centrālais grupējums — akmeņu ovāls — orientēts ziemeļrietumu—dienvidausstrumu virzienā. Ovāla ziemeļrietumu galā akmeņi novietoti cieši bla-

3. att. Liepkalna ziedojums: 1 — šķēpa gala smailis fragments, 2 — uznavas šķēpa gals, 3 — uznavas cirvis.

4. att. Riņķa rietumu akmens.

5. att. Uzkalniņa dienvidaustrumu daļa ar «ieeju».

kus, cītur akmeņi likti 5—15 cm attālumā cits no cita. Ovāla garums — 2 m, platums — 1 m (iekšējais garums — 1,6 m, platums — 0,5 m). Otrais grupējums bija izvietots paralēli pirmajam un atradās dienvidaustrumu virzienā no tā. Arī tam — vāji izteikta ovāla forma. To veidoja nelieli (15—20 cm) akmeņi, kas atradās 5—20 cm attālumā cits no cita. Otrā ovāla izmēri — $2,10 \times 0,90$ m (iekšpusē — $1,72 \times 0,40$ m). Trešais akmeņu grupējums vērsts dienvidrietumu—ziemeļaustrumu virzienā. Tā izmēri — $1,90 \times 0,70$ m (iekšpusē — $1,30 \times 0,35$ m).

Centrālajā laukumā nekādi atradumi netika konstatēti. Zem centrālā laukuma akmeņiem 30—40 cm dziļumā vēl turpinājās ar pelniem, oglēm un dzeltenām smiltīm jaukts slānis. Dziļāk sākās tīras mālsmilts slānis, zem kura atklājās pamatzeme ar granti un akmeņiem.

Noņemot krāvuma akmeņus, apbedījuma pēdas netika konstatētas. Zem krāvuma akmeņiem, tāpat kā zem centrālā laukuma akmeņu konstrukcijām, turpinājās 10—15 cm biezs, pelniem, oglītēm un dzeltenām smiltīm piesātināts slānis. Šis slānis bija nevienāds: visbiezākais — ziemeļrietumu sektorā, dienvidrietumu sektorā nedaudz plānāks, bet pie «ieejas» tā tikpat kā nebija. Zem šī slāņa atradās 10—15 cm biezs tīras mālsmilts slānis, bet zem tā — pamatzeme ar granti un akmeņiem.

55 cm attālumā no uzkalniņa robežas atradās liels sarkana granīta laukakmens, kas, raugoties no uzkalniņa centra, precīzi orientēts uz ziemeļiem. Laukakmens novietots 40 cm augstumā virs zemes, tā garums dienvidu—ziemeļu virzienā — 85 cm, platums — 60 cm, augstums — 60 cm. Pret uzkalniņu akmens bija vērsts ar šaurāko malu. Tā rietumu puses virsmā varēja saskatīt trijstūrveida robu, kas, domājams, bija dabiski izveidojies.

Uzkalniņa veidošana acīmredzot norisa šādi: apmēram 10 m lielā laukumā ticis noņemts humusa slānis, pēc tam laukums padziļināts par 8 cm. Tad laukums ierobežots ar vertikāli novietotu lielu laukakmeņu riņķi, aizpildot spraugas ar mazāka izmēra akmeņiem. Dienvidaustrumu daļā tika atstāta 1,5 m plata sprauga — «ieeja» laukumā. Jāpiezīmē, ka līdzīga «ieeja» konstatēta Pukuļu kapulauka 8. uzkalniņā.³

Ar ļoti lielu laukakmeni riņķī bija iezīmēts rietumu virziens, divi par pārējiem lielāki akmeņi nolikti katrā ziemeļrietumu—dienvidaustrumu ass galā. Visā laukumā, lai attīrītu vietu, ko ierobežo akmeņu

6. att. Lielie riņķa akmeņi ar mazajiem iestiprinātajiem akmeņiem.

7. att. Uzkalniņa kopskats no dienvidaustrumiem un akmeņu grupējumi centrālajā laukumā.

riņķis, tika kurināti uguns kuri. Pēc tam akmeņu riņķa iekšpusē 2 m plata josla tika salikts krāvums 1—3 kārtās. Krāvums nebija regulārs un, domājams, nebija arī vienlaicīgs.

Par senāko uzskatāms centrālais apbedījums; mirušo guldīja vāji izteiktā akmeņšķirstā, kuru veidoja akmeņi, kas bija orientēti ZR—DA virzienā. Blakus apbedījumam un virs tā tika kurināti rituālie uguns kuri. Vēlāk apbedīti vēl divi mirušie, un atkal

kurināti ugunsuri. Tad viss laukums apbērts ar mālsmilti, kas sajaukta ar sīkām ogļitēm. Apbērts tika arī akmeņu riņķis, tādēļ uzkalniņa robeža atradās 2 m attālumā no akmeņu riņķa. Pašu lielāko laukakmeņu virsotnes pacēlās virs uzkalniņa uzbēruma. 5.—7. gs. uzkalniņa uzbērumā tika ierakts ziedojušs.

Liepkalna kapu uzkalniņš atradās Ziemeļvidzemei tik raksturīgo akmeņšķirstu un akmeņseguma kapu uzkalniņu izplatības rajonā. Tikai 5 km uz rietumiem no tā atrodas plaši pazīstamais šīs grupas kapulauks — Buļļumuiža. Taču Liepkalna uzkalniņam bija arī dažas īpatnības, kas neļauj to pieskaitīt iepriekš minētajai grupai. Vispirms, tam nav vienlaidus blīva akmeņu seguma, kas raksturīgs uzkalniņiem ar akmeņšķirstu kapiem. Tikai uzkalniņa ziemeļu daļā konstatēts vāji izteikts segums. Uzkalniņa uzbērumu veidoja mālsmiltis ar ogļu piejaukumu, kurā retumis sastopami arī akmeņi. Izteiktas rituālo sārtu pēdas bija redzamas ne vien uzkalniņa pamatā, bet arī virs iespējamiem šķirstiem, kas raksturīgi Austrumlatvijas smilšu uzkalniņu grupai (Vārkavas Gavariški, Virānes Puntūzis utt.). Zināma līdzība ar šīs grupas uzkalniņiem izpaudās arī Liepkalna apbedījumos, kas, domājams, bija skeletapbedījumi vienkāršās akmeņu konstrukcijās — vāji izteiktos šķirstos. Visā uzkalniņa uzbūvē vērojama ZR—DA orientācija, tā bija orientēts arī centrālais šķirsts, kamēr Ziemeļvidzemes uzkalniņos kapiem ar akmeņšķirstiem raksturīga Z—D orientācija. Jāuzsver arī Liepkalna uzkalniņa akmeņu riņķa īpatnība. Tajā lielie laukakmeņi novietoti vertikāli, bet parasti cita tipa uzkalniņos tie likti guļus. Vislielākie laukakmeņi orientēti rietumu, ziemeļrietumu, dienvidaustrumu, austrumu un ziemeļu virzienā. Līdzīgs akmeņu no-

vietojums bija Melkertu «batariņu» tipa kapu uzkalniņā, kur akmeņu riņķis arī bija veidots no dažāda lieluma akmeņiem, turklāt lielākie novietoti vertikāli un vērsti austrumu, dienvidaustrumu, dienvidu, dienvidrietumu un rietumu virzienā. Tāpat kā Liepkalnā, arī Melkertos šo lielo akmeņu starpās mazākie guļēja divās kārtās.⁴

Akmeņu riņķa dienvidaustrumu daļā bija vērojama 1,5 m plata sprauga — «ieeja», kuru konstatēja jau Pukuļu kapulaukā. Interesanti arī tas, ka akmeņu riņķis neatradās pie pašas uzkalniņa robežas, bet gan 2 m no tās, centra virzienā. Visā uzkalniņa konstrukcijā saskatāmas diezgan izteiktas ģeometriskās līnijas — precīzais akmeņu riņķis, 2 m platā akmeņu krāvuma josla riņķa iekšpusē, kas norobežo centrālo laukumu, un visumā regulārais centrālā laukuma aplis.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, jāatzīmē, ka Liepkalna kapu uzkalniņu nevar droši pieskaitīt kādai no uzkalniņu grupām ar akmeņu konstrukcijām Latvijas teritorijā; taču liekas, ka tas bijis tuvāks Vidzemes vidienes uzkalniņu grupai, kas pēc smilšainā uzbēruma atgādina Gaujas lejteces un Puntūža kapu uzkalniņu, bet tajos atsegtie šķirsti līdzīgi Buļļumuižas un citos kapulaukos konstatētajiem šķirstiem.⁵

Šķiet, ka Liepkalna kapu uzkalniņš varētu būt pārējās forma no Ziemeļvidzemes akmeņšķirstu kapiem ar akmeņsegumu uz Gaujas lejteces «batariņu» tipa uzkalniņiem.

Pieminekļa vēsturisko interpretāciju apgrūtina kapu inventāra pilnīgs trūkums. Hronoloģiski tas attiecināms uz vēlo bronzas un agro dzelzs laikmetu (1. g. t. p. m. ē. — m. ē. sāk.).

PARINDES

¹ Pārskats glabājas LPSR Vēstures muzejā, Arheoloģijas nodaļā.

² Ziņas glabājas LPSR Vēstures muzejā, Arheoloģijas nodaļā.

³ Vaskis A. Pukuļu uzkalniņu kapulauks. — Mat. 1980./81. R., 1982, 142. lpp.

⁴ Graudonis J. Arheoloģiskie izrakumi Melkertu uzkalniņos. — Mat. 1970. R., 1971, 39., 40. lpp.

⁵ LA, 79. lpp.

Т. Берга

МОГИЛЬНЫЙ КУРГАН ЛИЕПКАЛНС

Резюме

Могильный курган Лиепкалнс находился на вершине юго-восточного конца моренной гряды Лиепкалнс (Лимбажский район, Умургский сельсовет). В 1981 г. экспедицией Института истории АН ЛатвССР под руководством автора проводилось исследование памятника.

Диаметр кургана по линии север—юг составлял 15 м, по линии запад—восток — 14, высота — 1,53 м. Крутизна склонов кургана неодинакова: южный и западный склоны крутые, северный и северо-восточный — пологие. Насыпь кургана из глинистого песка с небольшой примесью угольков и изредка — небольших камней. В северной ее части, нарушенной хозяйственной ямой, вскрыт небольшой участок каменного покрова. В южной части насыпи, на глубине 0,5 м найдено жертвоприношение V—VII вв. (см. рис. 3).

Основание кургана окружал венец из больших, поставленных вертикально гранитных валунов вы-

сотой до 1,15 м. Проемы между валунами заполнены одним-двумя камнями меньших размеров. Самые большие валуны точно ориентированы на запад, северо-запад, юго-восток, менее крупными отмечены направления на юг и восток. Северное направление отмечено валуном за пределами каменного венца. В юго-восточной части каменного венца прослеживался проем шириной 1,5 м. У основания некоторых крупных валунов с наружной стороны были положены для стабильности 2—4 камня величиной с кулак. Внутри венца шла двухметровой ширины кладка в 1—3 слоя из камней самых различных размеров. Кладка неравномерная и, по всей вероятности, неодновременная. Она ограничивала центральную площадку диаметром 5 метров, насыщенную пятнами желтого песка, угля и пепла, толщина которых местами достигала 0,5 м. На площадке отмечены три неопределенных конструкции из небольших камней, возможно, пред-

ставляющих собой слабо выраженные ящики. В целом по всей конструкции кургана четко прослеживается преобладающая ориентировка с северо-запада на юго-восток.

Могильный курган Лиепкалнс находится в районе распространения столь характерных для Северной Видземе курганных могильников с каменным покровом и каменными ящиками. Но у памятника есть целый ряд особенностей, не позволяющих отнести его к этой группе: отсутствует сплошной каменный покров, имеется лишь его небольшой участок в северной части; нет характерной для северовидземских курганов северо-южной ориентации; насыпь состоит из глинистого песка с примесью угольков и изредка небольших камней. Следы ритуальных костров имеются не только в основании кургана, но и над слабо выраженными каменными ящиками, что характерно для группы восточно-латвийских песчаных курганов (Варкавас-Гаваришки, Виранес-Пунтузис и др.). Сходство с курганами последней группы проявляется и в самих погребениях, которые представляют собой, по всей вероятности, трупопо-

ложения в простых каменных конструкциях. В построении каменного венца кургана есть особенности, параллели которым можно обнаружить в курганном могильнике типа «батарини» Мелкерти. Проем в каменном венце, служивший, вероятно, местом входа на погребальную площадку, констатирован также и в могильнике Пукули.

Лиепкалнс нельзя с уверенностью отнести к какой-либо курганной группе с каменными конструкциями на территории Латвии. Но, похоже, он ближе всего к группе курганов Центральной Видземе, которая сходна с курганами Гауяской и Пунтузиской групп по песчаным насыпям, и в то же время сходна с северовидземскими по своим каменным ящикам. Возможно, Лиепкалнс является переходной формой от северовидземских курганов с каменным покровом и каменными ящиками к курганам типа «батарини» низовья Гауи.

Отсутствие находок затрудняет более точную датировку памятника, относящегося к периоду поздней бронзы — раннего железа (I тысячелетие до н. э. — начало н. э.).

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1. Могильный курган Лиепкалнс. Наземные каменные конструкции и северный профиль.
Рис. 2. Северная часть кургана с участком каменного покрова и валуном, ориентированным на север.
Рис. 3. Группа предметов — пожертвование.

- Рис. 4. Деталь каменного венца — валун, ориентированный на запад.
Рис. 5. Юго-восточная часть кургана с местом «входа».
Рис. 6. Небольшие камни, положенные для стабильности с наружной стороны валунов.
Рис. 7. Общий вид кургана.

T. Berga

GRABHÜGEL LIEPKALNS

Zusammenfassung

Der Grabhügel Liepkalns befand sich auf einem Gipfel des südöstlichen Ausläufers des Moränenzuges Liepkalns (Rayon Limbaži, Dorfsowjet Umurga). Die Grabungen wurden im Jahre 1981 von einer Expedition des Historischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Lettischen SSR unter Leitung der Autorin durchgeführt.

Der Durchmesser des Grabhügels betrug in nord-südlicher Richtung 15 m, in westöstlicher Richtung 14 m und seine Höhe 1,53 m. Der Hügelabhang war im Süden und Westen schroff, im Norden und Nordwesten sanft abfallend. Die Aufschüttung bestand aus lehmigem Sand mit einer geringen Beimischung von Kohleanteilen und Kies. In dem durch eine Wirtschaftsgrube gestörten nördlichen Teil der Aufschüttung wurde eine kleine Steindeckung und im südlichen Teil in 0,5 m Tiefe eine Opfergabe aus dem 5.—7. Jh. aufgedeckt (Abb. 3).

Die Grundfläche des Hügels umfaßte ein Steinkreis aus großen, senkrecht stehenden, bis zu 1,15 m hohen Granit-Feldsteinen. Die Zwischenräume zwischen ihnen waren jeweils durch einen oder zwei kleinere Steine ausgefüllt. Die größten Steine waren genau nach Westen, Nordwesten und Südosten, manche kleinere nach Süden und Osten orientiert. Die nördliche Richtung bezeichnete ein außerhalb des Steinkreises befindlicher Feldstein. Im Südosten hatte der Steinkreis eine 1,5 m breite Lücke. Einige der größten Steine waren an der Außenseite durch zwei bis vier kleinere, etwa faustgroße Steine gestützt. An der

Innenseite des Kreises zog sich eine 2 m breite, aus ein bis drei Lagen bestehende Schicht von Steinen verschiedener Größe hin. Sie waren unregelmäßig und allem Anschein nach zu verschiedener Zeit aufgeschichtet worden. Die von der Steinschicht umgebene Plattform in der Mitte des Grabhügels hatte einen Durchmesser von 5 m und war von einer bis 0,5 m hohen, mit Kohleanteilen und Asche durchsetzten gelben Sandschicht bedeckt. Auf der Plattform befanden sich drei unklare, aus großen Steinen gebildete Strukturen, bei denen es sich möglicherweise um schwach ausgeprägte Steinkisten handelt. Im Gesamtaufbau des Hügels ist deutlich eine Orientierung von Nordwesten nach Südosten zu erkennen.

Der Grabhügel Liepkalns ist im Verbreitungsgebiet der für Nordvidzeme charakteristischen Hügelgräberfelder mit Steindeckung und Steinkisten gelegen, doch zeichnet er sich durch eine Reihe von Besonderheiten aus, die eine Zugehörigkeit zu dieser Gruppe ausschließen. Vor allem fehlt ihm an einer durchgehenden Steindeckung; eine solche ist nur in einem kleinen Abschnitt im nördlichen Teil des Grabhügels vorhanden. Seine Orientierung entspricht nicht der bei den Grabhügeln von Nordvidzeme üblichen Nord-Südrichtung, und die Aufschüttung besteht aus lehmigem Sand mit beigemischten Kohleanteilen und Kies. Spuren von Feuerriten wurden nicht nur auf der Grundfläche des Hügels, sondern auch oberhalb der schwach ausgeprägten Steinkisten festgestellt, wie das bei der Gruppe der ostlettischen Sandgrabhügel

(Gavariški bei Varkava, Puntūzis bei Virāne u. a.) der Fall war. Eine gewisse Ähnlichkeit mit der letztgenannten Gruppe weisen auch die Bestattungen selbst auf, bei denen es sich aller Wahrscheinlichkeit nach um Körperbestattungen in einfachen Steinstrukturen handelt. Der Aufbau des Steinkreises zeichnet sich durch gewisse Besonderheiten aus, zu denen es Entsprechungen im «Balariņi» — Hügelgräberfeld von Melkerti gibt. Eine Lücke im Steinkreis, die vermutlich den Eingang zur Bestattungsplattform bildete, wurde auch im Gräberfeld Pukuļi festgestellt.

Der Grabhügel Liepkalns kann nicht mit Bestimmtheit einer der in Lettland anzutreffenden Grabhügel-

arten mit Steinstrukturen zugeordnet werden. Am nächsten scheint er der Gruppe der Grabhügel von Mittelvidzeme zu stehen, deren Sandaufschüttungen denjenigen der Gauja- und der Puntūzis-Gruppe und deren Steinkisten denjenigen der Grabhügel von Nordvidzeme ähnlich sind. Möglicherweise ist Liepkalns eine Übergangsform von den in Nordvidzeme üblichen Grabhügeln mit Steindeckung und Steinkisten zu den Grabhügeln vom «Batariņi»-Typus an der unteren Gauja.

Durch das Fehlen von Fundstoff wird eine genauere Zeitsetzung des Denkmals, das der späteren Bronzezeit und der Früheisenzeit (1. Jahrh. v. u. Z. — Beginn u. Z.) angehört, erschwert.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Der Grabhügel Liepkalns; Steinstrukturen auf dem Hügelgrund und nördliches Profil.
Abb. 2. Der nördliche Teil des Grabhügels mit Steindeckung und nördlich orientiertem Feldstein.
Abb. 3. Opfergaben.
Abb. 4. Nach Westen orientierter Feldstein des Umfassungsrings.

- Abb. 5. Der südöstliche Teil des Grabhügels mit der «Eingang»-Stelle.
Abb. 6. Als Stütze dienende kleine Steine an der Außenseite der großen Feldsteine.
Abb. 7. Gesamtansicht des Grabhügels.

SALASPILS VĒJSTŪRU KAPULAUKI

Salaspils Vējstūru kapulauki atradās Daugavas labā krasta II terasē pie maza strautiņa ietekas Daugavā, Rīgas raj. Salaspils ciema Ļeņina vārdā nosauktās padomju saimniecības teritorijā, Rīgas HES ūdenskrātuves krasta nostiprinājumu un komunikāciju zonā.

Sā gadsimta 20. gados, pēc Jaunvēģu māju zemes sadalīšanas, senvietā uzceltas Vējstūru un Krastkalnu saimniecības ēkas, ierīkoti augļu dārzi (1. att.; 5. att.: 1). Pirmās ziņas, ka Vējstūru māju pagalmā atrastas senlietas un kauli, iegūtas 1928. gadā.¹ 1932. g. Vēstures muzejam nodots «Vējstūros» uzzietais akmens cirvis, kā arī sniegtas ziņas par bronzas rotu atradumiem.² 1967. g. Krastkalnu māju īpašnieks R. Kašs norādīja, ka dzelzs un bronzas priekšmeti esot atrasti galvenokārt augļu dārzā starp dzīvojamā un saimniecības ēkām, bet cilvēku kauli — uzkalniņā, dzīvojamās ēkas rietumu pusē. Par uzkalniņu zināms nostāsts, ka tur apglabāti zviedru karavīri. 1967. un 1968. g. ZA Vēstures institūta ekspedīcija senvietas teritorijā izdarīja izrakumus.³ Kopējā senvietas platība ir ap 2500 m², no tās izpētīti 1390 m², pārējā senvietas daļa izpostīta, būvējot saimniecību ēkas un ierīkojot ceļus. Izrakumos tika atklāti trīs dažādu periodu: bronzas, vēlā dzelzs laikmeta un attīstītā feodālisma perioda kapi, kā arī agrā dzelzs laikmeta apmetnes paliekas.

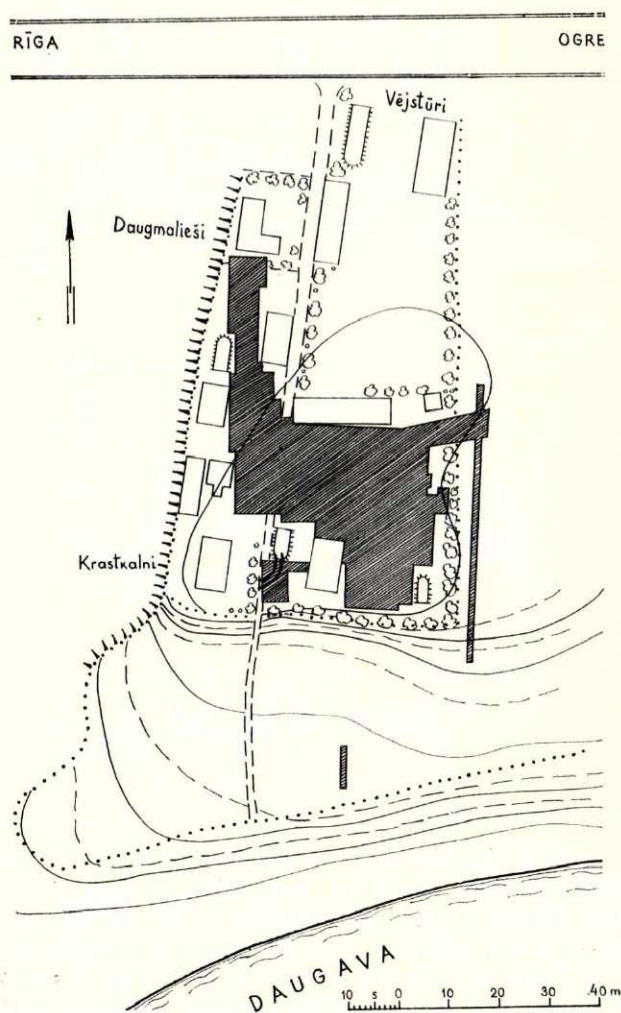
Bronzas laikmeta kapu uzkalniņš situēts 5 m no Daugavas krasta terases kraujas (1. att.). Tas ir ap 160 cm augsts (Ø 10—12 m), saglabājies tikai tā dienvidaustrumu sektors. Uzkalniņa ziemeļaustrumu daļā iebūvēts pagrabs, rietumu puse norakta, ierīkojot celiņu (5. att.: 2), ar postījuma izlauztajiem akmeņiem aplikta uzkalniņa saglabājušās daļas rietumu mala. Neizpostītajā daļā ieaugusi gadus 50 veca kastaņa. Šeit izdarīti izrakumi (k: 72—81/26—33) 7×9 m lielā laukumā (2. att.).

Noņemot velēnu, atklājās smilšaina, pelēcīga, ar mālainām pikām un oglītēm jaukta zeme. Tā 50—60 cm biežā kārtā sedz uzkalniņa akmeņu iežogu — divkārtu akmeņu rindu (3. att.; 5. att.: 3). Iežoga dienvidu daļā ārējā rinda izjaukta. Rindu kopējais platums 100—120 cm, atstatums starp rindām — 10—30 cm. Ārējā rindā 20—30 cm lieli laukakmeņi krauti 2—3 kārtās (4. att.: b), bet iekšējā — galvenokārt vienā kārtā (4. att.: c; 5. att.: 2). Griezumā redzams, ka ārējās rindas virsējās kārtas akmeņi atrodas zemāk nekā iekšējās rindas akmeņi (4. att.: a); skatoties no ārpusē, abi loki rada kaudzes iespaidu (5. att.: 4). Akmeņu iežoga Ø vērtējams 8—10 m. Uzkalniņa griezumā konstatējama šāda slāņu secība: virs pamatzemes 20—40 cm bieža, pelnaina, ar sīkām oglītēm jaukta zemes kārtā sedz uzkalniņa

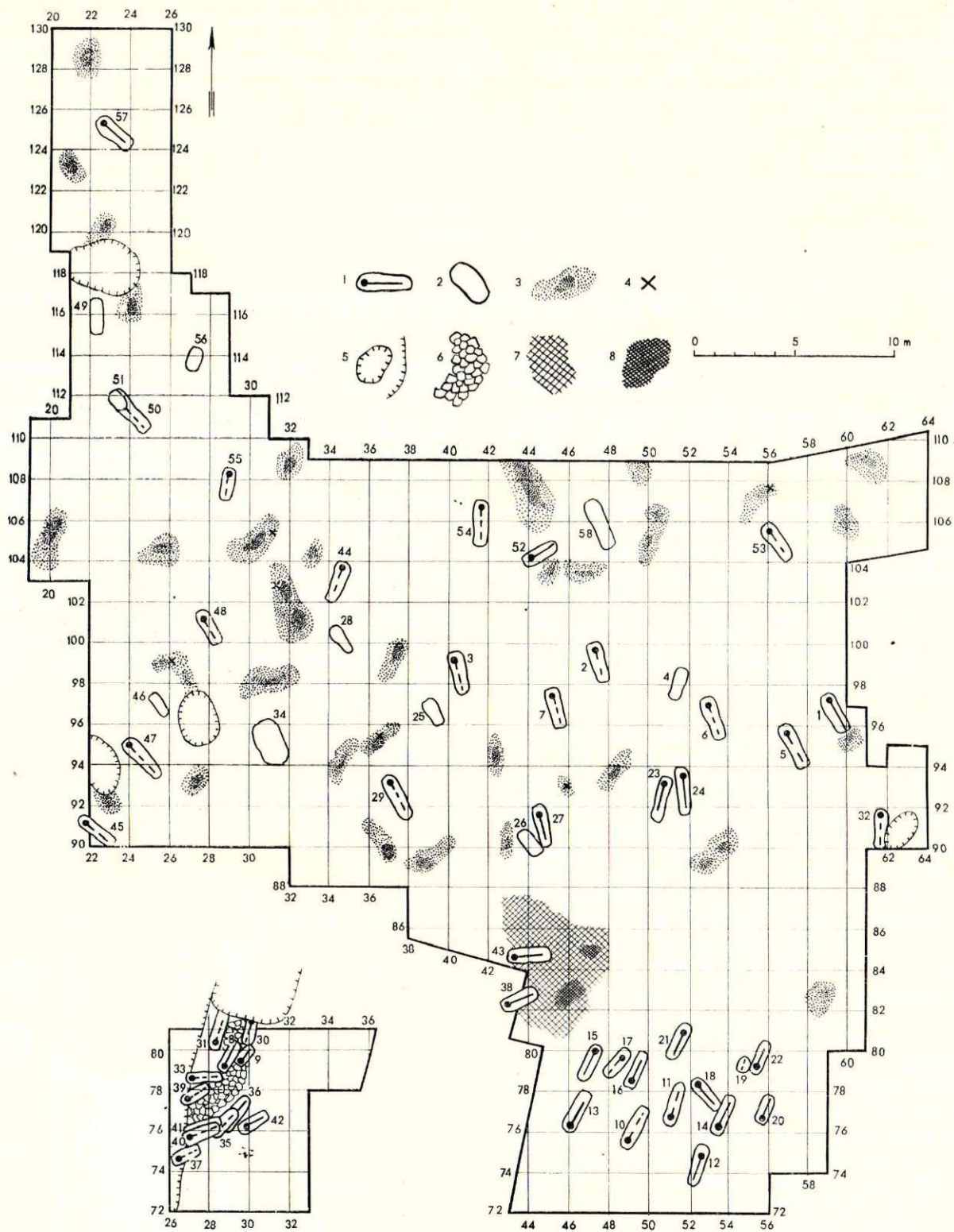
centru un sniedzas vēl 2,5 m ārpus akmeņu iežoga, kurš veidots virs šī slāņa. Ārpus iežoga 2 m platā un līdz 0,5 m biežā kārtā uzpildīta oranža mālaina zeme ar pelnu piejaukumu. Viss uzkalniņš, arī iežogs un uzpildījums tā ārpusē, apbērts ar jauktu zemi. Uzkalniņa centrā tā klājas 120 cm biežumā, apakšējā daļā ar gaišākas smilts, virsējā — ar lielāku ogļišu un mālainas zemes piciņu piejaukumu (4. att.: a).

Uzkalniņā atklāti trīs ugunskaņi un 12 skeletkaņi, no pēdējiem tikai trīs kaņi (8., 35. un 36.) pieder senākajiem periodiem, pārējie ir 17.—19. gs. ierakti pēcapbedījumi.

Senākie ir ugunskaņi. Tie atrodas iežoga ārējās rindas dienvidu galā un iežoga ārmalā, virs pelnaini ogļainās zemes kārtas.

1. att. Vējstūru kapulauku un izrakumu plāns.

2. att. Vējstūru kapulauki. Apbedījumu, ugunsķuru vietu un apmetnes slāņa situācijas plāns: 1 — skeletkaps, 2 — ugunsķaps, 3 — ugunsķura vieta, 4 — māla trauks, 5 — postījuma bedre, 6 — bronzas laikmeta kapu uzkalniņa akmeņu iežogs, 7 — agrā dzelzs laikmeta mītņu slānis, 8 — pavarda vieta.

1. ugunsķaps, k: 77×28, 70 cm dziļš, aizņem 50×80 cm lielu laukumu uzkalniņa iežoga ārējās rindas dienvidu galā. Kapu ierokot, šī rinda izjaukta. Degušo kaulu slānis ierakts pelnainajā zemē līdz 20 cm dziļi, 15—20 cm biezā izkļiedētā kārtā. Kapa ziemeļaustrumu galā novietota gluda dolomīta plāksne, gar ziemeļrietumu malu — nelielu dolomītu rinda (3. att.; 5. att.: 5, 6).

2. ugunsķaps, k: 76,5×29, 100 cm dziļš, aizņem 60×130 cm lielu laukumu paralēli 1. ugunsķapam, cieši blakus iežoga ārējās rindas ārpusē; tas traucēts, ierokot 36. kapu. Gar kapa ziemeļrietumu malu izlikta dolomīta drumslu rinda, it kā kapa iežogs. Degušie kauli izkļiedēti, to slānis pelnainajā zemē līdz 20 cm biezš (3. att.; 5. att.: 6).

3. ugunsķaps, k: 75,5×27,5, 100 cm dziļš, aiz-

ņem 40×60 cm lielu laukumu iežoga ārmalā, ap 50 cm atstatu no iepriekšējiem ugunskapiem. Deģušie kauli izklaidēti 5—10 cm biezā slānītī (3. att.).

Skeletkapi uzkalniņā ierakti vēlāk nekā ugunskapi.

8. kaps,⁴ k: 80×29, 60 cm dziļš, ierakts jauktā zemē virs iežoga. Pieaugusi sieviete guldīta izstieptā stāvoklī uz muguras, rokas gar sāniem, orientēta DR (220°) virzienā. Galvaskauss sairis, kauli apdrupuši. Apbedījumam apkārt vērojamas no dolomīta plāksnēm paretī izlikta iežoga paliekas, dolomīts daļēji sairis, vietām redzama tikai gaiša smilšaina josliņa (3. att.; 25. att.: 1). Galvas kreisajā pusē — lietota krama šķīla (6. att.: 3).

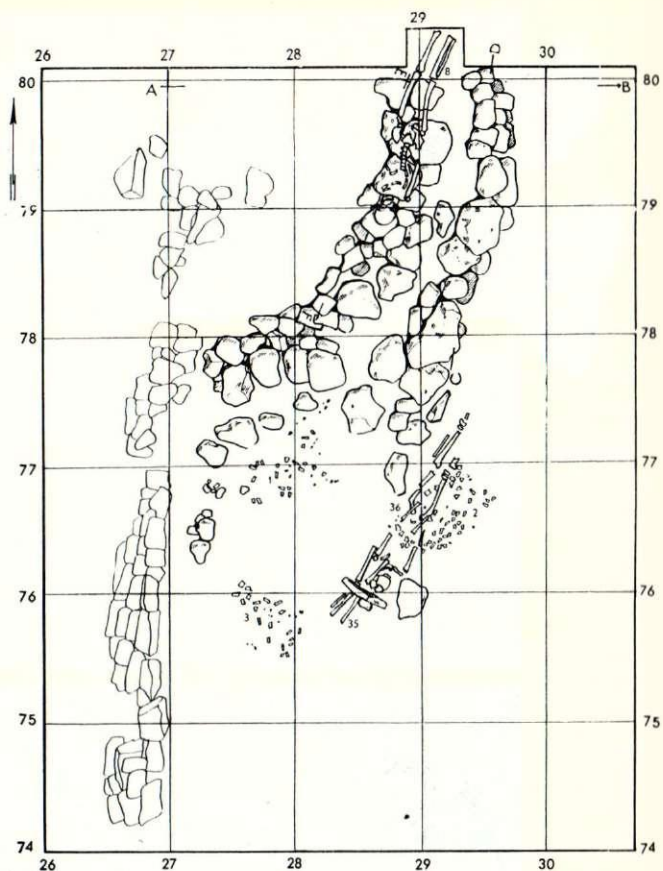
35. kaps, k: 77×29, 50 cm dziļš, 8—12 gadus veca bērna apbedījums iežoga dienvidaustrumu malā virs 2. ugunskapa, orientēts ZA (70°) virzienā, atrodas daļēji virs 36. kapa, abi mirušie guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēti pretējos virzienos. 35. apbedījumā bērna galvaskauss atrodas virs 36. kapā apbedītā krūtīm (3. att.). Traucēts, saglabājušies apdrupuši kāju kauli, augšdelma fragments un daži zobi.

36. kaps, k: 77×29,5, 60 cm dziļš, pusaudža, orientēts DR (240°) virzienā. Rokas gar sāniem, trūkst labās pēdas kaulu. Kapa bedre rūpīgi ierobežota ar stateniski noliktām dolomīta plāksnēm, viena plāksne atrodas cieši aiz galvas, galvas labajā pusē un gar kreiso kāju tās noslidējušas ieslīpi. 35. un 36. kapā apbedītie guldīti ar oglītēm un māla picinām jauktā zemē (3. att.; 5. att.: 7).

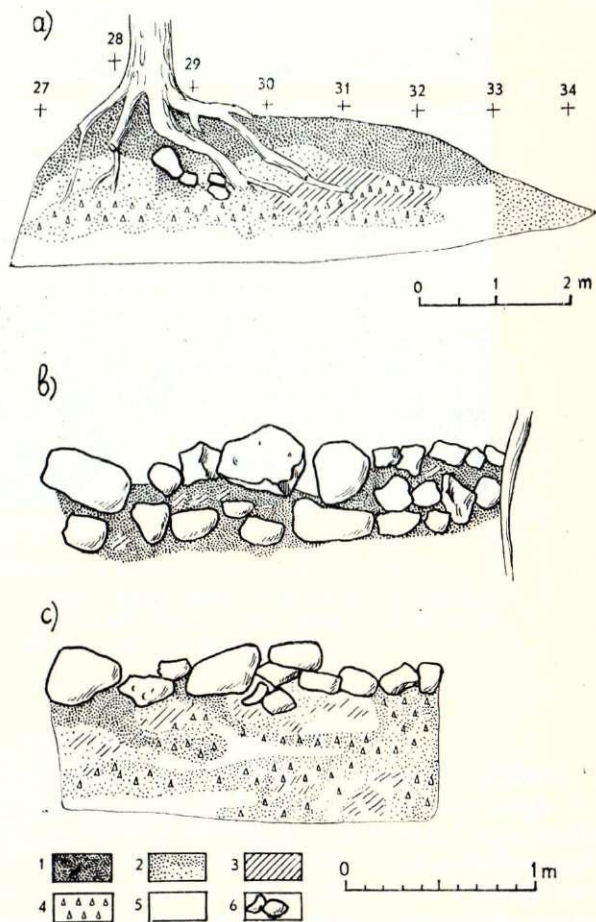
Pēc akmeņu iežoga konstrukcijas — ar diviem paralēliem koncentriskiem lokiem — Vējstūru uzkalniņš radniecīgs 1. g. t. p. m. ē. Austrumprūsijas uzkalniņiem.⁵ Uzkalniņa uzbūvē — tā slāņu secībā un apbedīšanas tradīcijās — velkamas paralēles ar Kalniešu⁶ un Reznū⁷ uzkalniņu. Arī tur virs pamatzemes atrodas pelnaini ogļains slānītis, kas, kā tiek uzskatīts, radies, iesvētot apbedīšanas vietu. Tāpat līdzīga arī apbedījumu apbēršana ar jauktu mālainu zemi, sastopami atsevišķi mālaini klājumi. Vējstūru uzkalniņa izpētītajā daļā ugunskapi ir vecāki nekā skeletkapi, arī Reznēs skeletkapi akmeņu šķirstos pārsedz ugunskapus. Reznēs pāreju no mirušo sadedzināšanas uz skeletapbedījumiem akmeņu šķirstos attiecina uz 1. g. t. p. m. ē. otro ceturksni.⁸ Tāpat būtu datējami arī Vējstūru atsegtie kapi.

Tā kā tie ierakti uzkalniņa malā, izpostītie centra apbedījumi un uzkalniņa sākums datējams ar agrāku laiku — 2./1. g. t. p. m. ē. miju. Uz to var norādīt arī 15 m uz austrumiem no uzkalniņa apmetnes slānī atrastā auklas keramikas lauska (6. att.: 2) un Karlovas tipa laivascirvis.⁹ Uzkalniņa jauktajā, mālainajā uzbēruma slānī vēl atrasts zirga zobs un akmeņu iežoga ārējā rindā iekrautā graudberža mulda (40×30×20) ar lēzenu iedziļinājumu. Šie priekšmeti, īpaši zirga zobs, ir parasti rituālas nozīmes atradumi bronzas laikmeta uzkalniņos, tie liecina arī par iedzīvotāju saimniecību. Vējstūru uzkalniņš, tāpat kā Kalniešos un Reznēs, uzskatāms par patriarhālas saimes apbedīšanas vietu, kas izmantota vairākus gadsimtus. Kalniešu, Reznū un Vējstūru kapu uzkalniņš atrodas Daugavas labajā krastā, tie saistāmi ar baltu senčiem — zemkopjiem.¹⁰

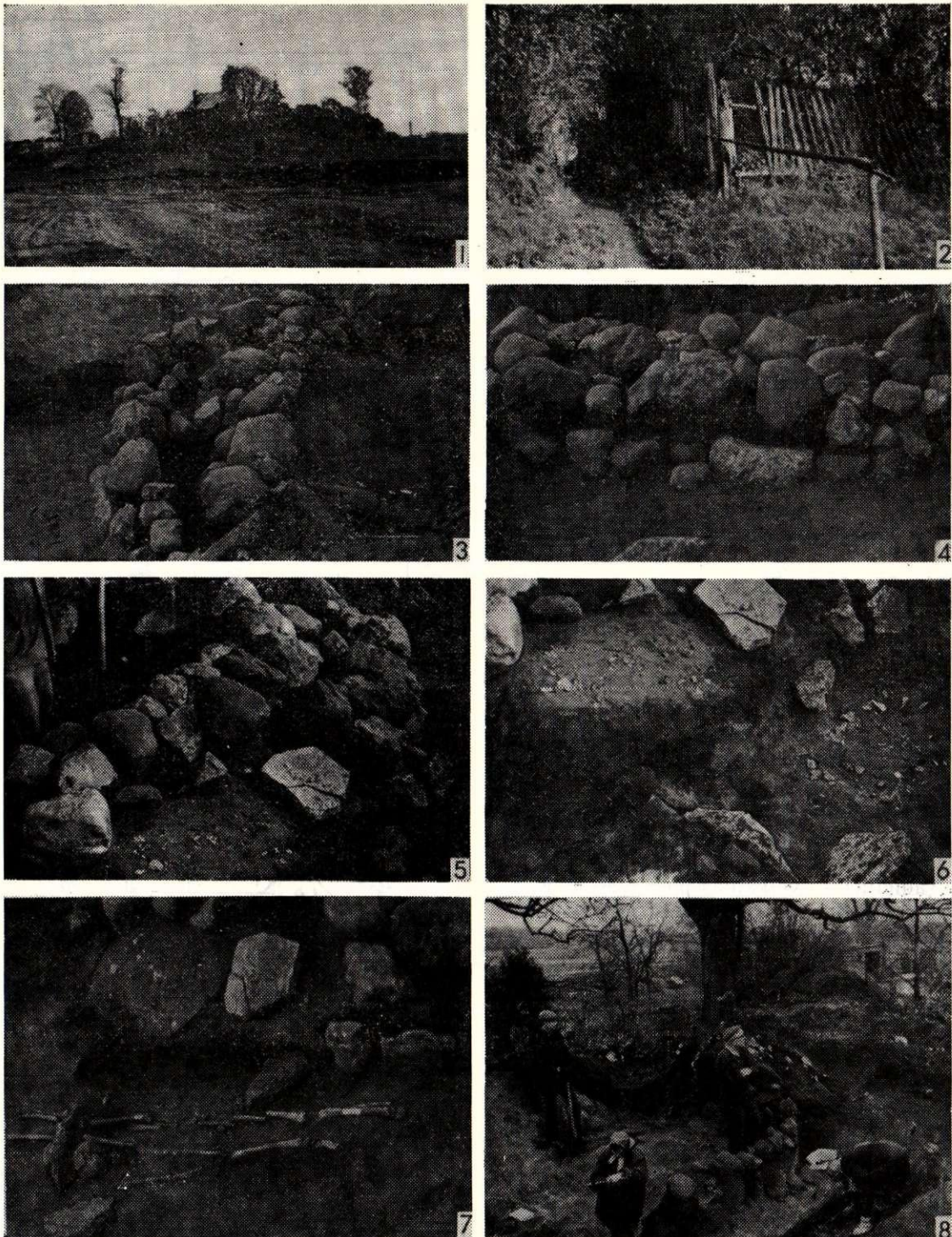
Apmetnes slānis konstatēts 8×6 m lielā platībā, k: 80—88/43—48, pie dzīvojamās ēkas ziemeļaustrumu stūra (2. att.). Virzienā uz rietumiem, uz uzkalniņa pusi, tas turpinājies arī zem dzīvojamās

3. att. Bronzas laikmeta kapu uzkalniņa plāns.

4. att. Bronzas laikmeta kapu uzkalniņa griezumumi: 1 — melna mitņu zeme, 2 — jaukta zeme, 3 — māls, 4 — pelni, 5 — gaiša smiltis, 6 — akmeņi. (Apzīmējumi visos plānos vienādi.)

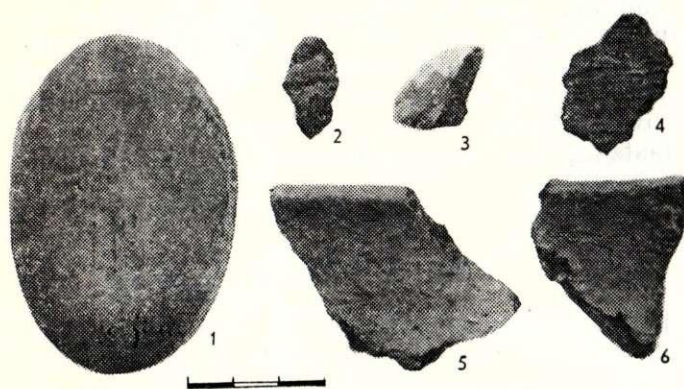
5. att. Vējstūru kapulauki un bronzas laikmeta kapu uzkalniņš: 1 — Vējstūru kapulauki no dienvidrietumiem, 2 — uzkalniņam caurraktais celiņš, 3 — uzkalniņa akmeņu iežogs, 4 — akmeņu iežogs no austrumiem, 5 — uzkalniņa 1. ugunskauss, 6 — uzkalniņa 1. un 2. ugunskauss, 7 — 35. un 36. kaps uzkalniņa iežoga ārpusē, 8 — darba aina, uzkalniņa iekšējais akmeņu riņķis.

ēkas. Ziemeļu virzienā — libiešu kapulauka teritorijā — apmetnes slānis netika konstatēts, tomēr dažas sīkas, apdilušas bezripas gludās keramikas lauskas, kas atrastas kapu aizbērumā un ugunsķūru vietās, var norādīt uz senāku apmetni kapulauka vietā. Apmetnes sākotnējo platību grūti noteikt, tā aizņēmusi vismaz 300 m². Apmetnes atsegtajā daļā zem 50—60 cm biezās augsnes krasi izdalījās mītnu slānis — 20—30 cm bieza tumša, ogļaina zeme, jaukta ar degušu akmeņu drumslām. Mītnu slāni bija arī

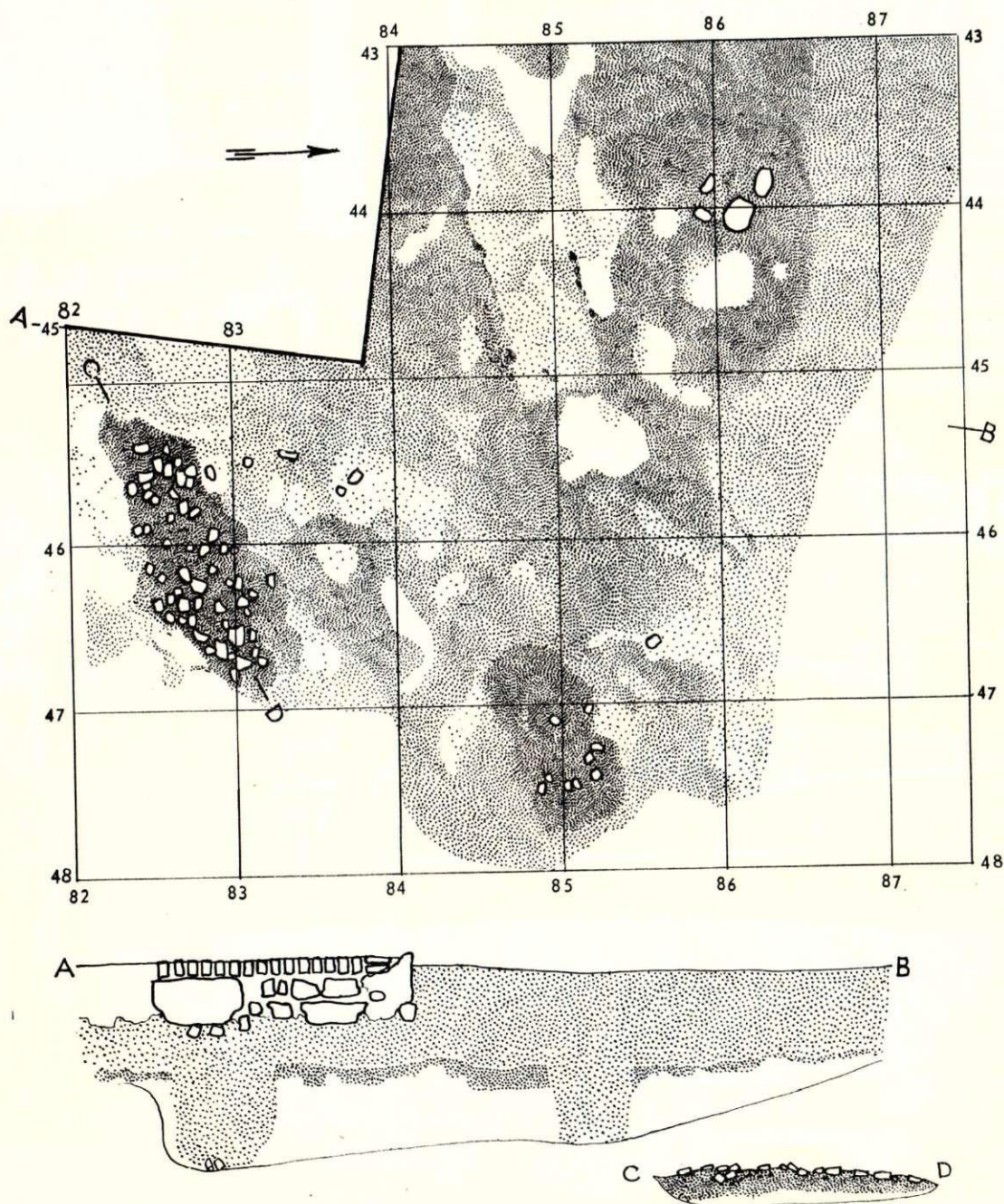
pa retam akmenim. Domājams, ka tā virskārtu stipri izpostījusi augsnes apstrādāšana un 17.—19. gs. ieraktie apbedījumi. Atklātas divas pavardu vietas 60×200 cm un 50×100 cm lielā laukumā, kur 1—2 kārtās salikti nelieli, apdrupuši laukakmeņi, zem tiem 10—20 cm biezs pavarda slānis (7. att.). Apmetnes slānī atrasts ovālais kvarcīta šķiltavakmens, 40 gludās, divas švīkātās un viena auklas bezripas keramikas lauska (6. att.: 1,4—6). Kvarcīta ovālie šķiltavakmeņi ar sānu rievu Latvijas teritorijā

datējami ar 5./6. gs.,¹¹ bet atsevišķos gadījumos izmantoti arī vēlajā dzelzs laikmetā.¹² Par apmetnes apdzīvotību agrajā dzelzs laikmetā liecina arī gludās un švikātās bezripas keramikas lauskas. Kapu uzkalniņa periodam atbilst apmetnes slāni atrastā auklas keramikas lauska, kas varētu norādīt arī uz vēl senāku apmetnes apdzīvotību. Apmetnes teritorijā vēlāk ierīkots 11./12. gs. lībiešu kapulauks un ierakti 17.—19. gs. apbedījumi.

Lībiešu kapulauka teritorija atradās senvietas ziemeļu daļā, kur ierīkots augļu dārzs un uzceltas ēkas. Tā, iespējams, aizņēmusi līdz 3000 m² lielu platību, no kuras izpētīti 1200 m², atsegts 31 apbedījums un vairākas ugunsgrāku vietas¹³ (2. att.). Pēdējo gadu intensīvās saimnieciskās darbības rezultātā 70% no atsegtajiem kapiem postīti. Ieskaitot iespējamo kapu skaitu neizpētītajā daļā, ko aizņem ēkas, ceļi un

6. att. Uzkalniņā un agrā dzelzs laikmeta mītņu slānī atrastās senlietas. (VI 147:) 1 — šķiltavakmens (163), 2, 4—6 — lauskas (162, 160, 161), 3 — krama šķīla (3).

7. att. Agrā dzelzs laikmeta mītņu slāņa plāns.

apstādījumi, kopējais kapulaukā apbedīto skaits varētu būt ap 120—150. 100—150 gadu ilgajā izmantošanas laikā kapulaukā varēja būt apbedītas 5—6 paudzes (katrā 24—30 cilvēku) — neliela ciema iedzīvotāji, kurus sastāda 5—6 saimes.

Jāatzīmē, ka lībiešu ciema vieta kapulauka tuvumā netika atrasta.

KAPU APRAKSTI¹⁴

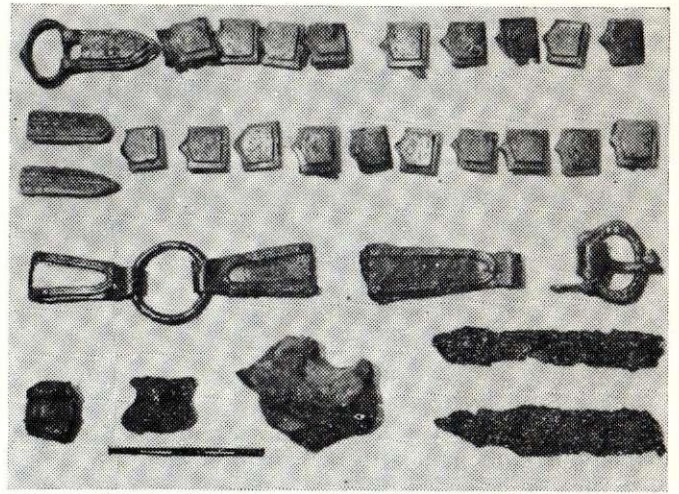
1. k a p s, vīrieša, 125 cm dziļš, orientēts ZR (320°) virzienā, netraucēts, kauli daļēji satrūdejuši. Saglabājušies sīki galvaskausa fragmenti un dažī zobi. Rokas pārliktas jostasvietai, labā kāja izstiepta, kreisā — ceļi saliekta. Ap vidu ādas josta ar br. sprādzi un riņķi, apkalta ar alvas podziņām; pie tās labajā pusē nazītis un šķīlamdzelzs (8. att.). Kapa aizbērumā sīkas oglītes un dažī deguši kauliņi. Aiz kājām — uguns-kura vieta (Ø 50 cm).

2. k a p s, pieauguša, 120 cm dziļš, sajaukts. Pie kaulu fragmentiem — naža fragments un nagla.

3. k a p s, vīrieša, 130 cm dziļš, izpostīts. Saglabājušies lielu un pēdu kauli, pie tiem ar smalkām br. spirālītēm rotātu kājautu fragmenti. Sajauktajā daļā atrasti ar br. podziņām apkaltas ādas jostas fragmenti un masīvs jostas gala piekars, naža fragments, br. spirālgredzena un dz. stieples važiņas fragmenti (16. att.: 7, 13, 14; 18. att.: 8).

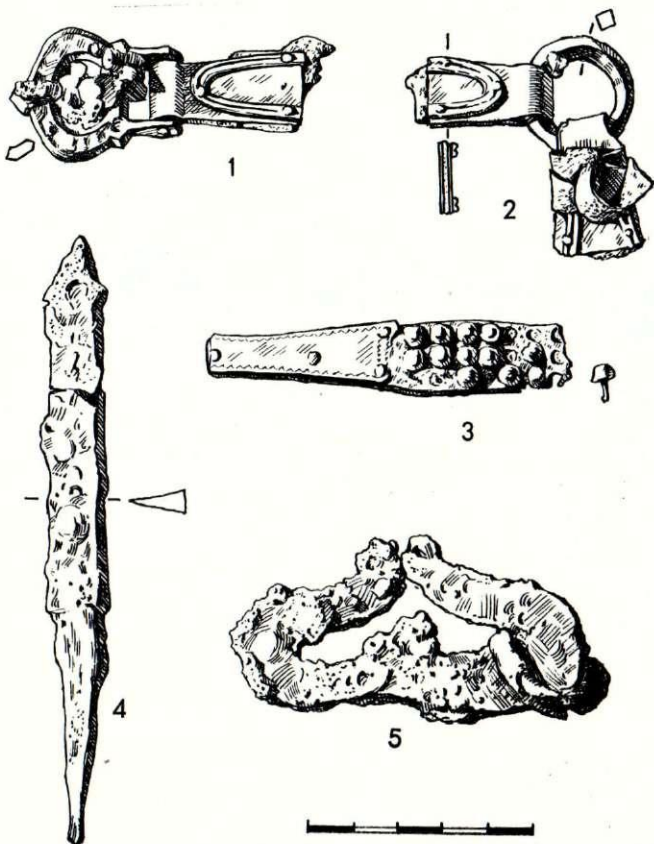
4. k a p s, simbolisks, 80 cm dziļš. Ogļainās kapa bedres DR galā atrasts dz. platasmens cirvis (21. att.: 3).

5. k a p s, vīrieša, 120 cm dziļš, orientēts ZR (345°) virzienā, traucēts. Saglabājušies kāju kauli un kapa bedres aizbērumā oglītes un dažī kalcinēti kauliņi. Jostas rajonā izkļiedēti ar apsudrabetiem br. apkalumiem rotātas ādas jostas fragmenti, jostassprādze, riņķis ar siksnas galu apkalumiem, divi naža fragmenti un dzintara piekars. Pie labā ceļa — vienusīgas kaula ķemmes fragments, pie pēdām — sīki sadrupuša koka

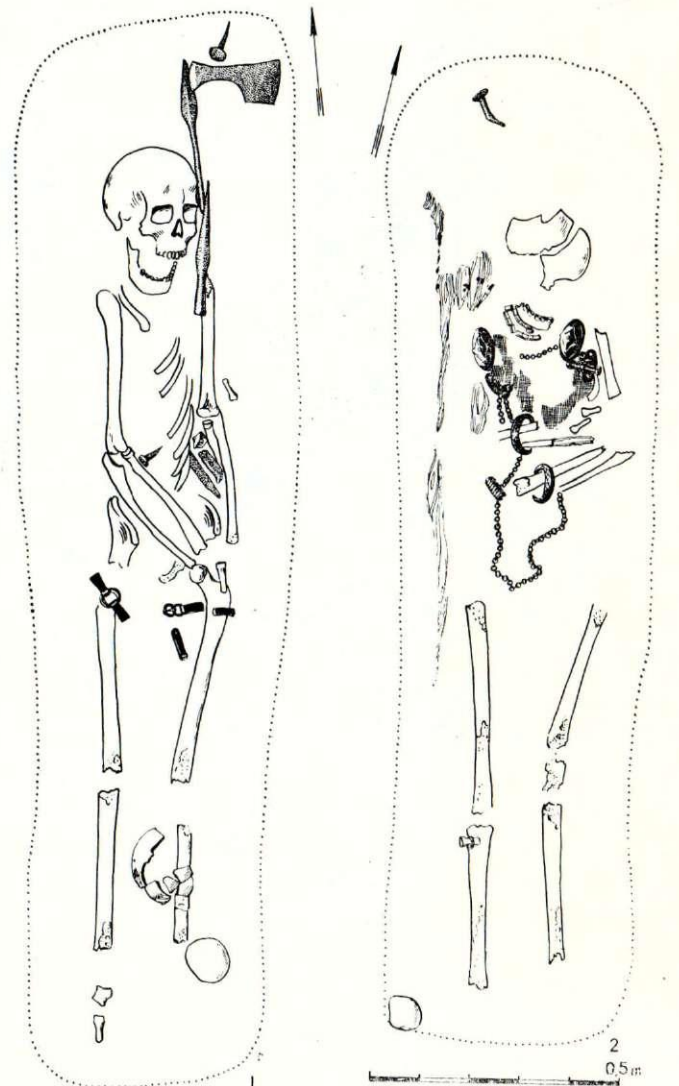

9. att. 5. kapa senlietas. (VI 147:) Jostassprādze, apkalumi, dalītājs riņķis un sprādzes fragments (19), kaula ķemmes fragments (24), dzintara piekars (25), krama gabaliņš (23), nažu fragmenti (20, 21).

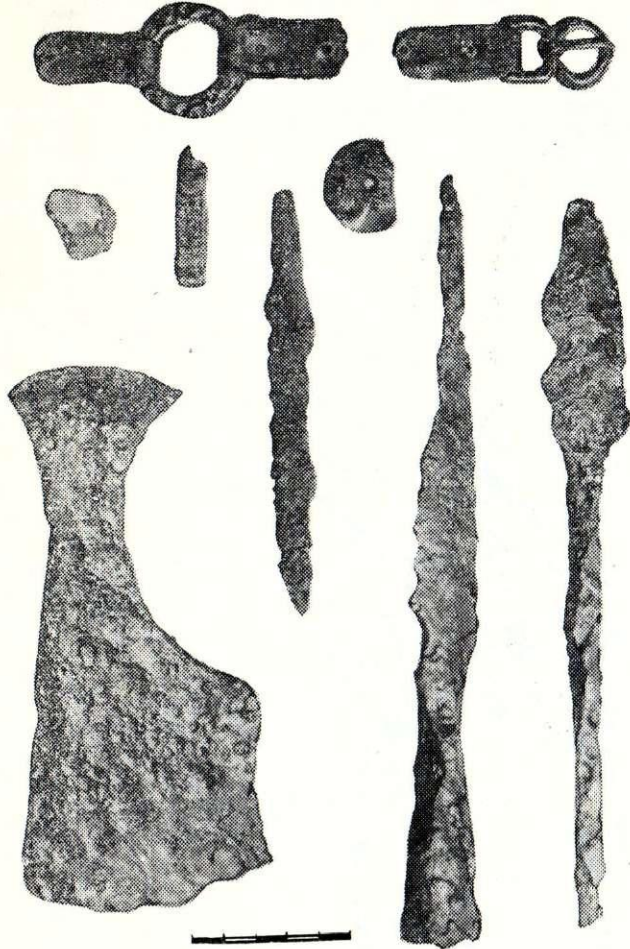
priekšmeta fragmenti un divas br. plāksnītes. Sajauktajā daļā atrasta monēta — Ķelnes arhibīskapa Anno denārijs (1056—1075), dz. stieples riņķis, krama gabaliņš, nagla, māla trauka fragments. Zem jostas apkalumiem — koka šķiedras no kapa paklāja (9. att.).

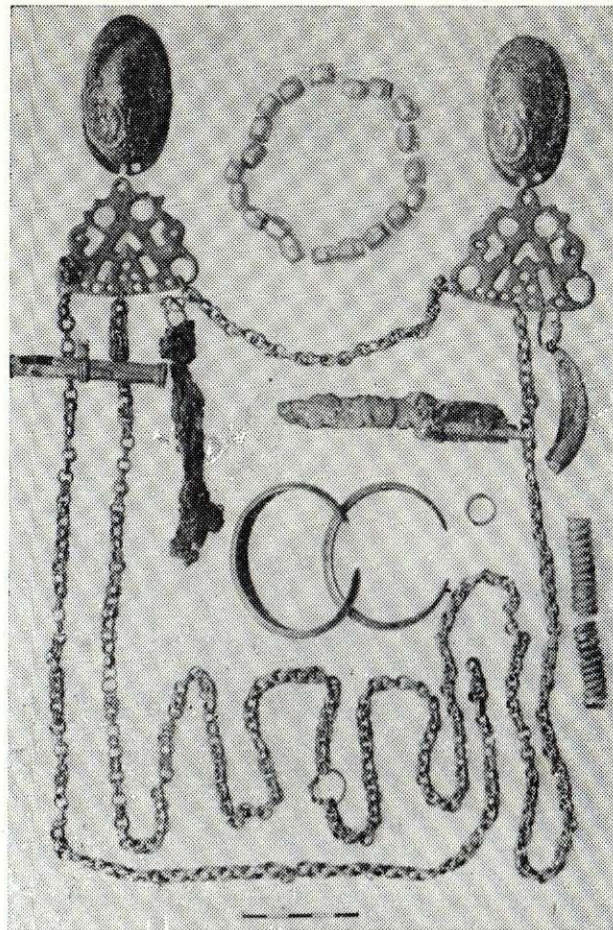
8. att. 1. kapa senlietas. (VI 147:) 1—3 — jostassprādze, riņķis un apkalumi (4), 4 — nazis (5), 5 — šķīlamdzelzs (6).

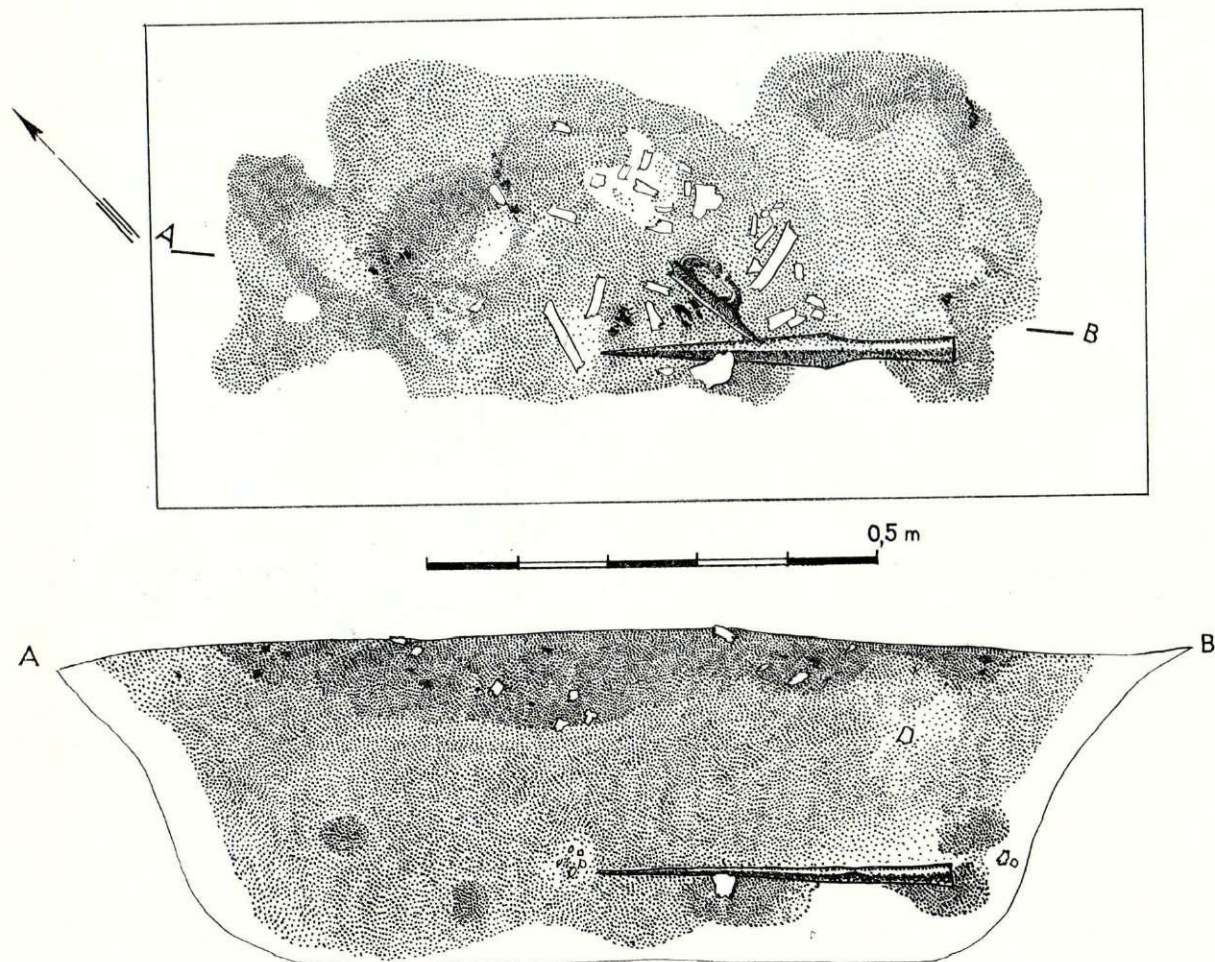
10. att. Kapu plāni: 1 — 23. kaps, 2 — 24. kaps.

11. att. 23. kapa senlietas. (VI 147:) Jostas riņķis, sprādzis, apkalumi (48), krama gabaliņš (47), nazis (45), cirvis (42), šķēpu gali (43, 44).

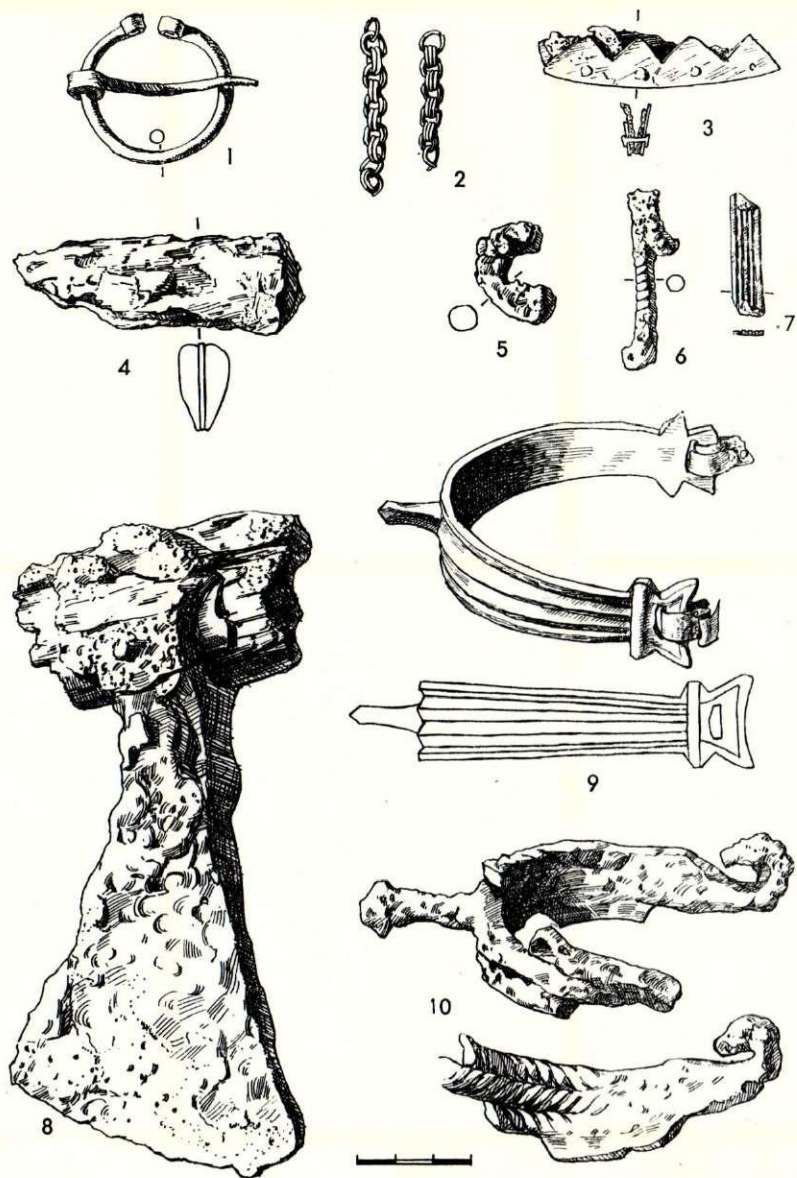
12. att. 24. kapa senlietas. (VI 147:) Krušu rota (53), adatu kārbiņa (54), dz. atslēga (55), zobs-piekariņš (56), kreļļu rota (52), nazis (60), aproces (57, 58), spiralgredzens (59), spirālites (61).

13. att. 25. ugunskapa plāns un griezum.

14. att. 27. kapa senlietas. (VI 147:) Kaklariņķis, kreļļu rota, aproces (72—75), krūšu rota (77).

15. att. 29. kapa senlietas. (VI 147:) 1 — pakavsakta (93), 2 — važiņas (94, 95), 3, 7 — apkalumi (91), 4 — naža fragments (90), 5 — riņķa fragments, 6 — stieniņu važiņas loceklis (92), 8 — cirvis (89), 9, 10 — pieši (88, 87).

6. k a p s, sievietes, 130 cm dziļš, orientēts Z (360°) virzienā. Saglabājušies trūdējuši kāju kauli un galvaskauss, kapa vidusdaļa izpostīta. Kapa bedrē sīkas ogļītes. Pie galvaskausa — dzintara gabaliņš, dzintara krelles puse, dažas zeltītas stikla krelles, divu alvas piekariņu drumslas. Sajauktajā daļā atrasta viena bruņurupuča saktā, važturis un važiņas fragments, br. ķemmes piekariņš ar dz. važiņas fragmentu (16. att.: 11), lāča zobs — piekariņš, piecas naglas un divas sīkas bezripas keramikas lauskas.

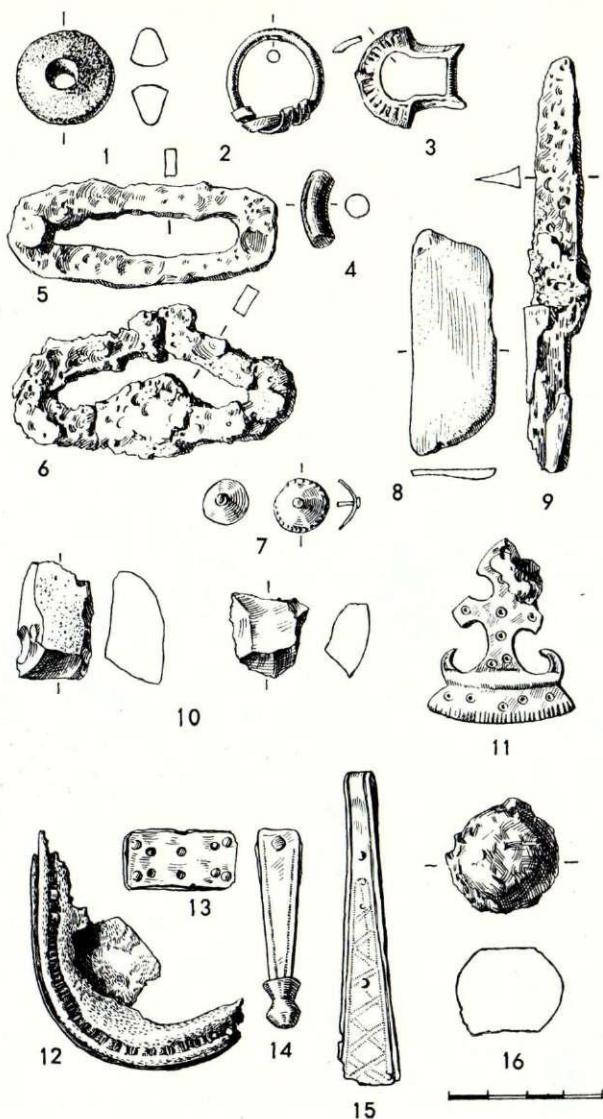
7. k a p s, vīrieša, 120 cm dziļš, orientēts ZR (350°) virzienā, izpostīts. Saglabājušās kaulu drumslas, ar br. apkalumiem rotātas ādas jostas fragmenti, br. zvārgulītis, dz. priekšmeta fragments, ripas keramikas lauska.

23. k a p s, vīrieša, 130 cm dziļš, orientēts ZA (18°) virzienā, netraucēts. Konstatētas trūdējušo kaulu kontūras, skelets šauri saspīests, šķiet, blūka šķirstā; kreisā roka izstiepta, labās — plauksta virs iegurņa. Iespējams, ka šķirsts bijis ap 20 cm garāks par mirušo, jo aiz galvas novietots dz. platasmens cirvis, kā arī iedzītņa un uznavas šķēps, aiz tiem — trīs šķirsta naglas. Naglas atrastas arī aiz pēdām un virs labā

elkoņa. Kapa aizbērumā izteikti ogļaina zeme, divi kalcinēti kauliņi. Ap skeleta vidū ādas jostas fragmenti ar br. riņķi, diviem sīksnu apkalumiem un br. sprādzi, jostas kreisajā pusē — nazītis, šķiltavas un krams, pie labā ceļa — dzintara piekars, virs lielu kauliem — saplīsis māla trauks (10. att.: 1; 11. att.: 22. att.: 2; 23. att.: 1).

24. k a p s, sievietes, 140 cm dziļš, orientēts Z (360°) virzienā, netraucēts. Konstatētas satrūdējušo kaulu kontūras. Rokas saliktas uz krūtīm. Šķirsta kontūras 40—50×200 cm, aiz galvas ap 25 cm, aiz kājām — 10 cm brīva vieta. Pie kājām daži kalcinēti kauliņi, blakus labajai pēdai — dūres lieluma akmens. Ap kaklu zeltītu kreļļu rota 1—2 kārtās, uz krūtīm — važiņu rota ar divām bruņurupuča saktām, važturiem un važiņu rindām. Labās puses važturim piekariņi: adatu kārbīņa, zirga zobs, dz. slēdzene un kaula ķemmes fragments, uz krūtīm — nazītis. Katrā rokā pa dobai aprocei, pie labā ceļa — spirālgredzens, jostas rajonā — divas br. spirāles (10. att.: 2; 12. att.).

25. k a p s, vīrieša ugunskauss, 50 cm dziļš. 40×90 cm lielā kapa bedrē orientēta ZA—DR virzienā. Ar ogļēm jauktie degušie

16. att. Libiešu kapu senlietas. (VI 147:) 1 — dzintara piekars (103), 2 — jostas riņķis (104), 3 — sprādze (106), 4 — bronzas stienītis (96), 5, 6 — šķīļamdzelzis (231, 99), 7 — jostas apkalumi (13), 8 — galoda (105), 9 — nazis (98), 10 — krama gabaliņi (100, 102), 11 — piekariņš (29), 12 — ādas maka fragments (199), 13—15 — apkalumi (13, 14, 193), 16 — atsvariņš (97).

kauli koncentrēti kapa dienvidaustrumu daļā. Zem 35 cm biežā kaulu slāniņa atrasts dz. uzmaņas šķēpa gals, nazis, stieniņu važiņas fragments un šķīļamdzelzis. Degušie kauli kopā ar senlietām bijuši ietīti audumā (13. att.).

26. kaps, sievietes ugunskauss, 60 cm dziļš. 40×120 cm lielā kapa bedrē orientēta ZR—DA virzienā. Degušo kaulu un ogļainās zemes slānis (30 cm biezs) koncentrējas kapa dienvidaustrumu galā. Pie kauliem atrastas apdegušas senlietas: bruņurupuča saktā ar važturi, divi vīta kaklariņķa fragmenti, dz. nazis, vairāki sakusušu br. priekšmetu fragmenti un divas ripas keramikas trauku lauskas.

27. kaps, sievietes, 140 cm dziļš, orientēts ZR (355°) virzienā, netraucēts. Saglabājušās trūdējušo kaulu paliekas. Rokas pārlīktas jostasvietai. Kapa aizbērumā sīkas ogļītes. 20 cm virs kapa līmeņa, aiz pēdām novietoti divi nelieli dolomīta gabali. Ap kaklu vīts br. kaklariņķis un kreļļu rota (krelles rievotas, gludas, bikoniskas, zilas, zaļas un zeltītas) ar zvārguļiem, šķiet, divās rindās. Uz krūtīm važiņu rota ar divām bruņurupuča saktām, diviem važturiem, pie kuriem trīs važiņu rindas.

Kreisās puses važturiem piekārts nazis un kauri gliemežnīca. Labajā rokā dobā aprobe, kreisajā — masīva, šaura aprobe (14. att.; 18. att.: 1, 2). Pie labās pēdas divi auduma rotājuma gredzentiņi. Zem važiņām saglabājušies vilnas auduma un celaines fragmenti.

28. kaps, vīrieša ugunskauss, 60 cm dziļš. Kapa bedrē 60×100 cm, orientēta ZR—DA virzienā. Aizbērumā ogļaina zeme, kaulu slānis līdz 20 cm biezs, tajā senlietas: dz. uzmaņas šķēps (21. att.: 1), br. jostas apkaluma fragments, krama gabaliņš, dz. nazis, kaula ķemmes fragments, sakusušu br. priekšmetu fragmenti un bezripas nagiespiedumu keramikas lauskas.

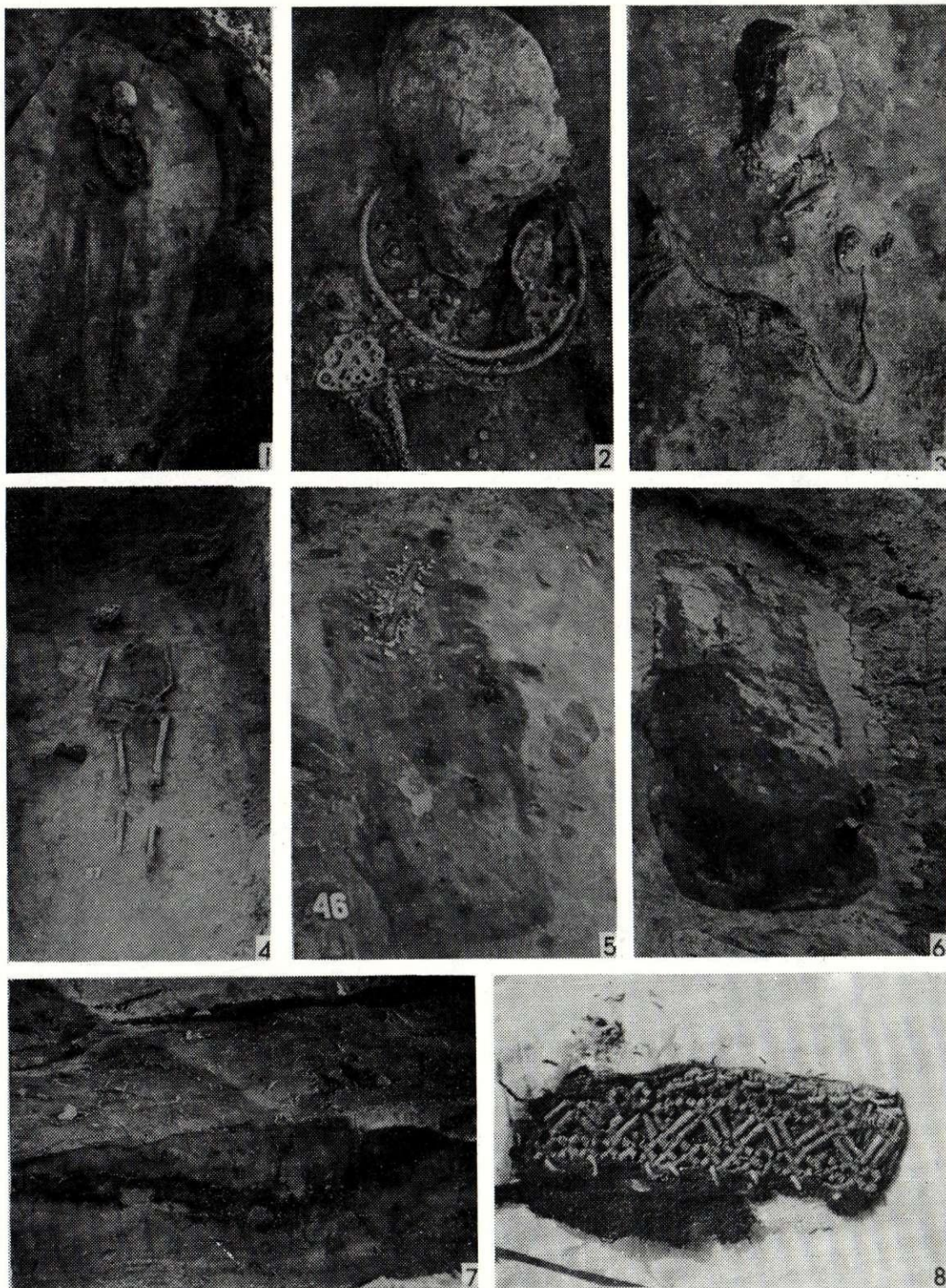
29. kaps, vīrieša, 130 cm dziļš, orientēts ZR (350°) virzienā, traucēts, vietā atrodas kāju kauli. Pie labās pēdas dz. piesis, pie kreisās — br. piesis ar kājauta paliekām un plāsmens cirvis. Sajauktajā daļā atrasta pakavsakta, kā arī naža, jostas apkaluma, dz. stieniņu važiņas un br. važiņu fragmenti (15. att.).

32. kaps, vīrieša, 120 cm dziļš, orientēts ZA (18°) virzienā, traucēts, trūkst kreisā liela pēdas kaulu. Kaulu paliekas satrūdējušas, zobi stipri nodiluši, kapa aizbērumā sīkas ogļītes, pie galvas un kreisā elkoņa — trīs naglas. Jostasvietā kreisajā pusē atrasta br. sprādze, turpat vienkopus — br. stienītis, dz. atsvariņš, šķiltavas, trīs krama gabali, šifera galodiņa, dz. nazis, dzintara piekars un dzīvnieka zoba piekariņa fragments. Starp lieliem kauliem — monēta (16. att.: 1—4, 6, 8—10, 16).

34. kaps, ugunskauss ar sievietes un vīrieša senlietām, 50 cm dziļš, traucēts. Kapa bedrē 150×200 cm, kalcinēto kaulu slānis līdz 30 cm biezs, kopā ar kauliem atrastas senlietas: br. kaklariņķu, važturu, dobo aproču fragmenti, trīs krelles un vairāki sakusuši kreļļu fragmenti, br. un dz. važiņu fragmenti, dedzis putna nags — piekariņš, dz. nazis, br. pakavsakta ar rēdžu galiem, br. jostassprādze un trapecveida piekars, spirālgredzens un spirālgredzenu fragmenti, divu spirālgredzenu fragmenti ar ornamentētu vidusplāksni, gredzens ar četrām volūtām un vairāki dz. un br. priekšmetu sakusumi, kā arī bezripas nagiespiedumu keramikas lauskas.

17. att. 45. kapa senlietas. (VI 147:) 1 — krūšu rota (178), 2, 3 — kreļļu rotas (179, 180).

18. att. Lībiešu kapulauka detaļas: 1 — 27. kops, 2 — 27. kapa detaļa, 3 — 45. kops, 4 — 57. kops, 5 — 46. uguns kops, 6 — 58. simboliskais kops, 7 — uguns kura vieta (koordinātas: 83/59), 8 — kājautu rotājums no 3. kapa.

44. kops, sievietes, 80 cm dziļš, orientēts ZA (45°) virzienā, izpostīts. Salauzīto kāju kaulu fragmenti atrasti kapa bedres dienvidrietumu galā. Kapa bedrē atklātas četras br. spirāles, divi br. spirālgredzeni un sudraba gredzens ar pamišiem galiem, 24 dažādas (zeltītas gludas, sudrabetas rievotas, zilas un zaļas bikoniskas) stikla krelles, br. riņķīši un ripas keramikas lauskas.

45. kops, sievietes, 110 cm dziļš, orientēts ZR (320°) virzienā, netraucēts. Saglabājušās niecīgas trūdējušo kaulu paliekas. Ap kaklu bagātīga kreļļu rota divās kārtās: iekšējā — vie-

nāda izmēra rievotas (pamišus divas tumšas, viena gaiša); ārējā — dažādas (zilas div-, trīs- un četrposmu, inkrustētas) krelles, arī dažas br. spirālītes. Uz krūtīm — krūšu rota ar divām bruņurupuča saktām, tās savienotas ar īsu važiņu, pār krūtīm sniegusies viena važiņu rinda. Pie labās saktas īsā važiņā putna nags — piekariņš, pie kreisās — divi viens otrā ievērti spirālgredzeni (17. att.; 18. att.: 3).

46. kops, vīrieša uguns kops, 60 cm dziļš, kapa bedre aizņem 50×130 cm, orientēta ZR—DA (345°) virzienā. Ap 50 cm Ø lielā kalcinēto kaulu grupa atradās kapa bedres ziemeļrietumu

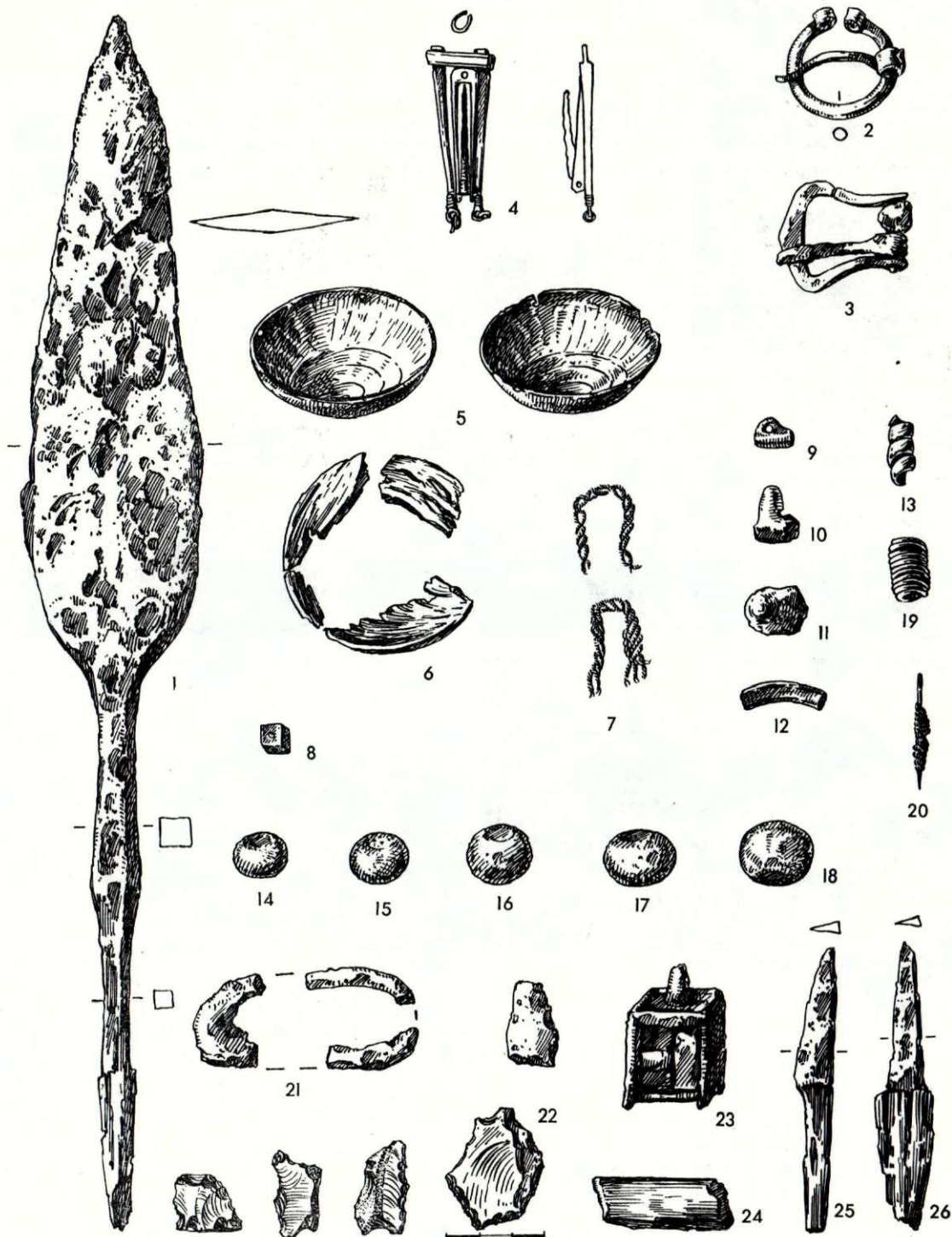
galā, līdz 15 cm biezā slānī. Blakus kauliem divi uzmavas šķēpu gali (18. att.: 5; 21. att.: 2, 4).

47. kaps, vīrieša, 110 cm dziļš, orientēts ZR (340°) virzienā, traucēts, saglabājušies tikai lielu un pēdu kauli. Kapa bedrē daudz sīku oglešu. Blakus labajai pēdai dz. uzmavas šķēpa gals (21. att.: 6), sajauktajā daļā — dz. naža un īlena fragmenti, neliela bezripas gludās keramikas lauska un vairāki sīki kalcinēti kauliņi.

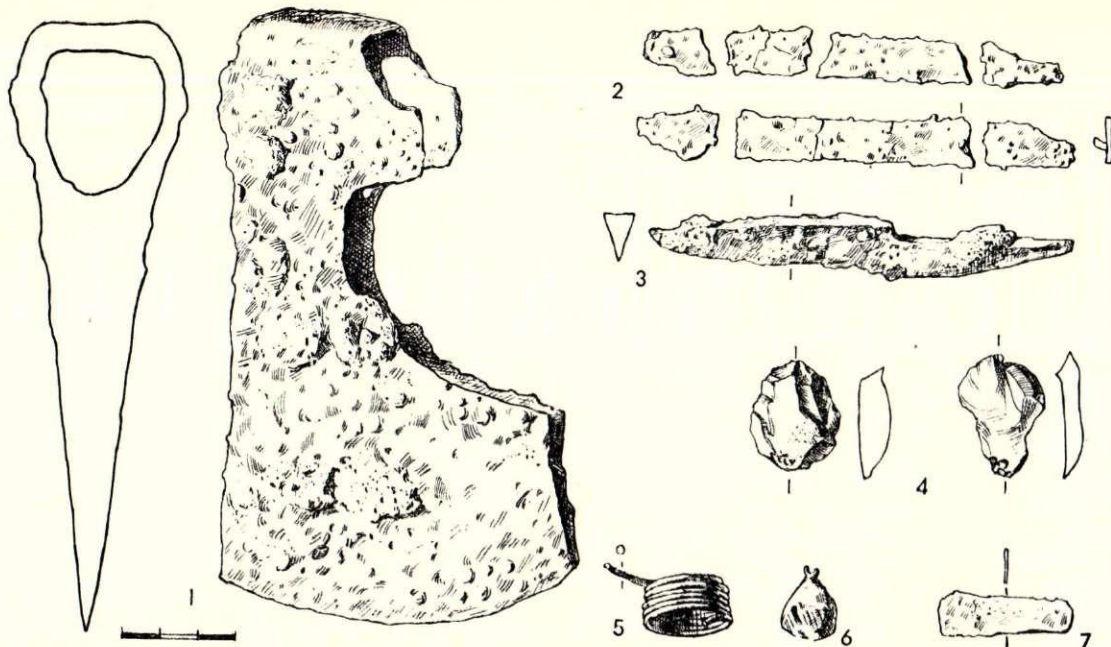
48. kaps, vīrieša, 90 cm dziļš, orientēts ZR (330°) virzienā, traucēts. Vietā saglabājušies stipri satrudējusi pakauša daļa. Kapa bedrei labi norobežotas četrstūrveida kontūras

(60×220 cm). Aiz galvaskausa sadrupis bezripas apmestās keramikas trauks, no tā līdz šķirsta galam vēl 20 cm brīva telpa. Kapa bedres aizbērumā apbedījuma līmenī sikas oglītes un kalcinēti, samērā lielos gabalos sadrupuši kauli. Sajauktajā daļā — br. trapecveida jostas piekars (16. att.: 15), divi ar br. sloksni aptīti dz. stienišu važiņu locekļi, dz. naža fragments un divas krama šķembas.

49. kaps, vīrieša ugunskaups, 60 cm dziļš. Kapa bedre 60×200 cm, orientēta Z—D virzienā. Kauli un oglītes izkaisīti visā kapa bedrē, bet galvenokārt kapa dienvidu galā līdz 35 cm biezā slānī. Tur atrasts arī br. pakavsakta ar magoņpogaļu

19. att. 52. kapa senlietas. (VI 147:) 1 — šķēpa gals (212), 2 — pakavsakta (217), 3 — sprādze (209), 4, 5 — svaru sviras un kausiņi (210), 6 — kārbīņas paliekas, 7 — aukliņa, 8—13 — sīki priekšmetu fragmenti — atsvariņi (207), 14—18 — atsvariņi (207), 19 — spirālite (215), 20 — adatiņa (208), 21 — šķīlamdzelzs (218), 22 — krami (219—223), 23 — atslēga (211), 24 — galoda (216), 25, 26 — naži (213, 214).

20. att. 57. kapa senlietas. (VI 147:) 1 — cirvis (259), 2 — apkalumu plāksnītes, 3 — nazis (261), 4 — krama gabaliņi (258, 262), 5 — spirālgredzens (260), 6 — zvārgulis (263), 7 — plāksnīte (264).

galiem fragments. Ādas jostas fragments ar br. apkaluma plāksnīti un podziņām uziets kapa bedres vidusdaļā, bet dzintara piekariņš un ripas keramikas lauskas — ziemeļu galā.

50. un 51. k a p s, vīrieša skeletkaps (50.) un ugunskaps (51.), 85 cm dziļi. Pirmais bija ierakts skeletapbedījums, orientēts ZR (335°) virzienā, tā augšdaļa traucēta, ierokot 51. ugunskapu. 50. apbedījuma vietā saglabājušies satrūdējuši kāju kauli. Pie kreisā stilba kaula — šķīļamdzelzs, pie sajauktajiem kauliem kapa bedres vidusdaļā — ar br. sloksnīti rotāta ādas maciņa fragments (16. att.: 12), nazītis un br. spirālgredzens.

51. u g u n s k a p a bedre aizņem 70×200 cm un krasi norobežojas ar lielām oglēm, vietām pat pārogļotām pagālēm; bedres ziemeļu galā viena pagale novietota vertikāli. Kapa bedres aizbērumā daudz ogļu un izkaisītu kalcinētu kaulu, kas līdz 45 cm biezā slānī koncentrēti bedres ziemeļu galā, kur tie sniedzas līdz pat pamatzemei. Starp kauliem arī bezripas keramikas lauskas.

52. k a p s, vīrieša, 100 cm dziļš, orientēts DR (260°) virzienā, netraucēts. Saglabājušās niecīgas satrūdējušu kaulu paliekas. Kapa aizbērumā atrastas sīkas oglītes, ripas keramikas lauskas, pie labās pēdas — neliels laukakmens, otrs, lielāks akmens — 10 cm virs kreisā iegurņa. Galvas kreisajā pusē — dz. uzmavas šķēpa gals, virs krūtīm neliela br. pakavsakta ar atroģitiem galiem, jostasvietas kreisajā pusē — br. jostassprādze un iegarenas koka kārbīņas paliekas, kārbīņā — seši dz. atsvariņi, alvas gabaliņš, br. stienītis, spirālīte un trīs neregulāras formas br. gabaliņi. Iegurņa vidusdaļā četrstūrainas dz. atslēgas paliekas, divi br. svaru kausiņi un sviras, turpat koka ietvara paliekas. Virs labā iegurņa blakus novietoti divi dz. naziši ar koka spala atliekām, šķīļamdzelzs, četras krama šķembas un šifera galodiņa (19. att.).

53. k a p s, vīrieša, 90 cm dziļš, orientēts ZR (345°) virzienā, traucēta apbedījuma kāju un iegurņa daļa. Kapa bedres ziemeļrietumu galā labi izdalījās 35—38 cm plata šķirsta gala kontūras. Mirušais šķirstā novietots uz kreisā sāna, labā roka elkonī saliekta, plauksta pacelta pret zodu, kreisā roka piespiesta šķirsta malai. Kapa aizbērumā sīkas oglītes. Galvas labajā pusē dz. uzmavas šķēps, jostasvietā saglabājušies ar divām br. podziņņu rindām rotātas jostas nospiedumi un auduma rotājuma br. gredzentiņš. Postītajā kapa daļā deformēts br. spirālgredzens, dz. naža fragments un nagla.

54. k a p s, vīrieša, 100 cm dziļš, orientēts Z virzienā, izpostīta apbedījuma vidusdaļa. Saglabājušās 45 cm plata šķirsta

taisnstūrveida galu kontūras. Kapa bedres ziemeļu galā atrastas ripas keramikas trauka lauskas. Sajauktajā kapa daļā saglabājies dz. nazītis ar koka spala paliekām (pie spala br. stieplīte ar kaula priekšmeta fragmentu), šķīļamdzelzs (16. att.: 5), divi zobena roktura fragmenti (21. att.: 7), šķēpa kāta dz. apkalums, jostas gala br. apkalums, audumā iesprausta br. pakavsakta ar magoņpogaļu galiem (audums bijis rotāts ar alvas rozetiņēm), vienpusīgas kaula ķemmes fragments, dzintara piekariņš, dz. važiņu fragmenti un dzirnākmens daļa. Kapa bedres dienvidu daļā kopā ar kāju kauliem atrasti sīkām br. spirālītēm rotātu kājautu auduma fragmenti. Rotājuma josta 2 cm plata.

55. k a p s, bērns, 60 cm dziļš, orientēts ZA (20°) virzienā, traucēta skeleta augšdaļa. Saglabājušies trūdējuši kāju kauli, pie tiem atrasti dažī kalcinēti kauliņi un oglītes, pāri pēdām — br. riņķišu rinda. Aiz galvas bezripas gludās keramikas trauks, pie tā — krama gabaliņš. Sajauktajā daļā izklīdētas 14 zilas (rievotas, bikoniskas, vairākposmu) stikla krelles, četri br. spirālgredzeni, naža un ar br. sloksnī aptītas dz. stienīšu važiņas fragmenti.

56. k a p s, sievietes ugunskaps, 60 cm dziļš. Kapa bedre aizņem 1 m Ø lielu ogļainu laukumu. Ogļainais slānis līdz 30 cm biezš. Tā virskārtā, 5 cm biezā slānītī atrasti sīki kalcinēti kauliņi, pie tiem — apkūsis ornamentētas dobās aproces fragments.

57. k a p s, vīrieša, 100 cm dziļš, orientēts ZR (325°) virzienā, netraucēts. Kauli satrūdējuši, irstoši. Rokas virs iegurņa. Kapa bedres aizbēruma virskārtā iejauktas oglītes. Pie labā iegurņa dz. platasmens cirvis, nazītis, spirālgredzens, ādas atliekas (no maciņa?) ar br. apkaluma plāksnīti, br. zvārgulis, krama gabaliņš un kāda alvas priekšmeta drumslas (18. att.: 4; 20. att.).

58. k a p s, simbolisks, 60 cm dziļš. Kapa bedre 70×200 cm liela, orientēta Z—D virzienā ar nelielu novirzi uz rietumiem, virskārta ogļaina, austrumu malā pārogļotās pagales (18. att.: 6). Griezumā redzama lēzena bedrīte ar ogļaināko slāni pamatnē. Bedres centrā ripas keramikas trauks, tajā neliels dzintara gabaliņš.

ATRADUMI

Kapu piedevās un savrupatradumos kapu apkārtnē atrastas 287 senlietas un to fragmenti¹⁵ (1. tab.).

Kapa nr. veids	Dzimums Traucēts/ netraucēts	Apbedi- juma dziļums, cm	Orientā- cija (azi- muts°)	Darbarīki, ieroči, jātnieku piederumi					Rotas un apģērba piederumi,								
				naži	cirvji	šķēpi	zobeni	pieši	Krūšu važiņu rotas			kaklariņķi	krelles	aprocēs	gredzeni	pakavsaktas	zvērguļi
									saktas	važturi	važiņas						
1 skeletk.	vīr. netrauc.	125	320	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2 skeletk.	vīr. trauc.	120	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3 skeletk.	vīr. trauc.	130	350	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
4 simbol.	vīr. netrauc.	80	10	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 skeletk.	vīr. trauc.	120	345	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6 skeletk.	siev. trauc.	130	360	—	—	—	—	—	1	1	1	—	*	—	—	—	—
7 skeletk.	vīr. trauc.	120	350	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
23 skeletk.	vīr. netrauc.	130	18	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24 skeletk.	siev. netrauc.	140	360	1	—	—	—	—	2	2	2	—	23	2	1	—	—
25 ugunsk.	vīr. netrauc.	50	350	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26 ugunsk.	siev. trauc.	60	345	1	—	—	—	—	1	2	—	*	—	—	*	—	—
27 skeletk.	siev. netrauc.	140	335	1	—	—	—	—	2	2	3	1	105	2	—	—	11
28 ugunsk.	vīr. netrauc.	60	350	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29 skeletk.	vīr. trauc.	130	350	*	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—
32 skeletk.	vīr. trauc.	120	20	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
34 ugunsk.	jaukts trauc.	50	—	1	—	—	—	—	—	1	—	*	*	*	*	1	—
44 skeletk.	siev. trauc.	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	—	3	—	—
45 skeletk.	siev. netrauc.	110	320	—	—	—	—	—	2	—	1	—	63	—	2	—	—
46 ugunsk.	vīr. netrauc.	60	345	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
47 skeletk.	vīr. trauc.	110	340	*	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48 skeletk.	vīr. trauc.	90	330	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49 ugunsk.	vīr. trauc.	60	360	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—
50 skeletk.	vīr. trauc.	85	335	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
51 ugunsk.	? netrauc.	85	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
52 skeletk.	vīr. netrauc.	100	260	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
53 skeletk.	vīr. trauc.	90	345	*	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—
54 skeletk.	vīr. trauc.	100	360	1	—	*	*	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
55 skeletk.	bērns trauc.	60	20	1	—	—	—	—	—	—	—	—	14	—	4	—	—
56 ugunsk.	siev. trauc.	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—
57 skeletk.	vīr. netrauc.	100	325	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
58 simbol.	? netrauc.	60	320	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ar * apzīmēti priekšmetu fragmenti.

lībiešu kapu inventārs

amuleti — piekariņi				Sadzīves priekšmeti												Priekšmetu fragmenti		Datējums
piekariņi amuleti	sprādzes	riņķi	apkalumi	ķemmes	atsjēgas/siedzenes	adatu kārbīgas	galodas	šķiltavas	krama priekšmeti	svāri	atsvāri	monētas	bronzas stienīši	māla trauki	bronza	dzelzs		
—	1	1	*	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	11. gs. otrā puse	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	11.—12. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11.—12. gs.	
1	2	1	*	*	—	—	—	—	1	—	—	1	—	*	—	—	11. gs. otrā puse	
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	11. gs. otrā puse	
—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	11.—12. gs.	
1	1	1	*	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	11.—12. gs.	
1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	11. gs. otrā puse	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	*	11.—12. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	11. gs.	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	11. gs. otrā puse	
—	—	—	*	*	—	—	—	—	1	—	—	—	—	*	*	—	11. gs.	
—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	*	11. gs.	
2	1	1	—	—	—	—	1	1	3	—	1	1	1	*	*	—	11. gs. vidus	
1	1	1	*	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	*	*	*	11. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	*	—	11.—12. gs.	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11.—12. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	*	11. gs.	
—	—	—	*	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	*	11. gs.	
1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	11.—12. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	*	—	—	11.—12. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—	
—	1	—	—	—	1	—	1	1	4	1	6	—	—	*	*	—	11. gs.	
—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*	—	11.—12. gs.	
1	—	—	*	*	—	—	—	1	—	—	—	—	—	*	*	*	11.—12. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	*	*	11. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11. gs.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	*	—	11. gs.	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	11.—12. gs.	

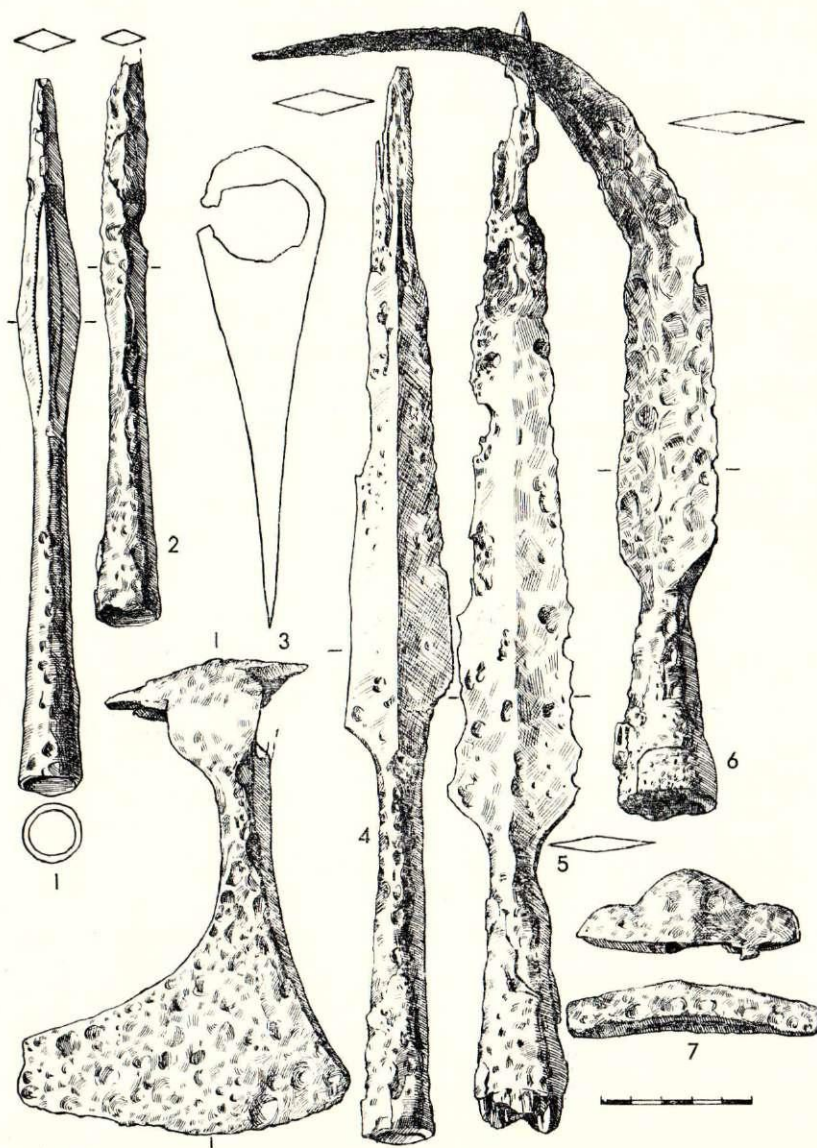
Darbariki, ieroči un jātnieka piederumi

Naži (23) atrasti 20 kapos un divās ugunsgrūvu vietās. Nazis kā ikdienā nepieciešams rīks sastopams visos netraucētajos apbedījumos. Vīriešiem nazis piekārts pie jostas, sievietēm — pievienots važiņu rotai. Kā vīriešiem, tā sievietēm naži ievietoti ādas maktīs, kuru atliekas saglabājušās pie vairākiem nažiem (15. att.: 4; 14. att.). Nažu iedzītņa garums — 4—6 cm, asmeņa garums — 4,5—9,5 cm, platums nepārsniedz 1 cm, bet to muguras biezums — 0,4—0,5 cm. Sādus asmeņus B. Kolčins konstatējis arī 10.—12. gs. Novgorodas nažiem.¹⁶ Vairumam nažu muguras taisnas, asmeņu gali noslipināti no asmens puses. 53. kapa nazim koka roktura gals 2 cm garumā blīvi notīts ar smalku br. stiepli. Šādi nažu spalū nostiprinājumi un reizē arī rotājumi atrasti arī vairākos 11. gs. Laukskolas lībiešu kapos. 34. kapa nazim asmens pāreja iedzītnī norobežota ar šķirtnes plāksnīti. Līdzīgas šķirtnes sastopamas īleniem Tērvetes pilskalna 11.—12. gs. slāņos.¹⁷

Platasmens cirvjī (4) atrasti divos netraucētos un vienā traucētā vīrieša skeletkāpā, arī vienā

simboliskā apbedījumā. Netraucētajā 23. kapā cirvis novietots kopā ar šķēpiem aiz galvas (10. att.: 1), bet 57. kapā — pie labā ceļa, kas latgaļu-sēļu,¹⁸ tāpat arī lībiešu apbedījumos ir tradicionāls cirvja novietojums. Cirvji pieder pie trim dažādiem tipiem. Vienam no tiem (20. att.: 1) ir taisna mugura un pieta sānu izlaidumi kāta pusē, kāta caurums aptuveni piecstūrains. Tas pieder somiski-slāviskai cirvju formai; šādi cirvji reti sastopami Austrumlatvijā,¹⁹ biežāk pie lībiešiem. Tie samērā plaši pārstāvēti Novgorodas 10.—12. gs. slāņos;²⁰ Luistari kapulaukā (Somijā) tos datē ar 11. gadsimtu²¹. Diviem cirvjiem ir abpusēji pagarināts pietsegs. 23. kapa cirvis ir masīvs, ar apaļu kātcaurumu (11. att.), 4. kapa cirvis vieglāks, ar dziļu puslokveida izgriezumu, tos abus uzskata par tipiskiem kaujas cirvjiem²² (21. att.: 3). Cirvji ar abpusēji pagarinātu pietsegu 11.—13. gs. plaši izplatīti Latvijas teritorijā, īpaši latgaļu apdzīvotajās zemēs.²³ Ceturtais — 29. kapa cirvis — pieder pie āvas cirvjiem, kas vēlajā dzelzs laikmetā bija izplatīti Kurzemē (15. att.: 8).

Šķēpu gali (9) atrasti septiņos kapos, no tiem tikai divos netraucētos skeletkāpos: 23. kapā atklāti

21. att. Dzelzs ieroči. (VI 147:) 1, 2 — šķēpu gali (82, 183), 3 — cirvis (17), 4—6 — šķēpu gali (182, 226, 185), 7 — zobena roktura fragmenti (233, 234).

divi šķēpi (tuvciņas un tālcīņas) (10. att.: 1), bet 52. kapā — viens, novietots galvas kreisajā pusē. Divi šķēpu gali ir ar iedzītņiem. 52. kapā atrastais uzskatāms par tuvciņas ieroci (19. att.: 1). Tas ir 31 cm garš un pieder Austrumbaltijas teritorijā kopš 8. gs. raksturīgam šķēpu tipam ar vītollapas veida asmeni.²⁴ Šķēpa lapas platā apakšdaļa un griezumā stūrainais iedzītņis līdzīgs šā tipa 10.—11. gs. formām. 23. kapa šķēpa iedzītņa gals ir 26 cm garš un uzskatāms par tālcīņas ieroci. Tam plats, plakans lapasveida gals (11. att.). Šāda šķēpu galu forma Latvijas teritorijā bija izplatīta vēlajā dzelzs laikmetā.²⁵

No uznavas šķēpiem (7) diviem, Petersena «G» tipam līdzīgiem, ir gara, plata rombveida lapa, ar platāku apakšējo daļu, un isa uznavā (21. att.: 5, 6). Šādi šķēpu gali sastopami galvenokārt libiešu 11.—12. gs. apbedījumos. Trijiem šķēpu galiem (no 23., 25. un 46. kapa) lejasdaļā ir rombveida, bet pret smaili — stiepta lapa un vidēji gara uznavā, līdzīga Petersena «M» tipa šķēpiem, kas 11.—12. gs. bija plaši izplatīti Latvijas teritorijā.²⁶ 46. kapa šķēpam abās pusēs lapas simetrijas asij ir pa vienai damascētai svītrai²⁷ (21. att.: 4). 28. kapa 25 cm garajam šķēpa galam slaida, noapaļota rombveida lapa un gara, tieva uznavā. Tā lapas malas rotātas ar siku trīsstūrveida iekalumu rindu (21. att.: 1). Līdzīgas formas šķēpu gali sastopami 11.—13. gs. kuršiem, retāk — zemgaļiem.²⁸ Šī laika kuršu kaujas cirvi arī dažreiz rotāti ar līdzīgām trīsstūrveida iekalumu rindām.²⁹

Petersena «E» tipa šķēpiem līdzīgs 46. kapa mazākais, 19 cm garais metamā šķēpa gals (21. att.: 2); tie 10.—11. gs. bija sastopami visā Latvijas teritorijā.³⁰

Divi atšķirīgas formas dz. un br. pieši atrasti 29. kapā. Lietajiem br. piešiem paplats, ar četrām reljefām rievām rotāts loks, kura galus noslēdz X veida cilpas un taisns kvadrātveida griezuma dzelksnis (15. att.: 9). Šim piesim paralēles rodamas 10. gs. kuršu un zemgaļu materiālā,³¹ tādi sastopami arī 11. gs. Laukskolas libiešu apbedījumos.³² Dz. piesim ir trīskārtīgs tordēts loks ar galu cilpām un taisns kvadrātveida griezuma dzelksnis (15. att.: 10). Līdzīgas formas, bet br. piesis atrasts Tukuma tirgus laukuma 2. kapā.³³ Piešus ar trīskāršu tordētu loku var uzskatīt par vēlāku variantu, kas izveidojies no vēlā dzelzs laikmeta sākumam raksturīgajiem vienkāršajiem piešiem ar galu cilpām.³⁴

Zobena roktura poga ar šķērsi atrasta 54. kapā (21. att.: 7). Tai tuvs Laukskolas 105. kapa 11. gs. divasmens zobena izveidojums.

Sadzīves priekšmeti

Vīriešu apbedījumos atrastās šķiļamdzelzis (7) pieder diviem vēlajā dzelzs laikmetā sastopamiem šo rīku tiptiem. Četras kapos atrastas plaši izplatītās veģveida šķiļamdzelzis ar trīsstūrveida pamatni un atrodotiem galiem (8. att.: 5; 16. att.: 6). 52. un 54. kapa šķiļamdzelzīm pamatne četrstūraina (19. att.: 21; 16. att.: 5).

Astoņos apbedījumos atrasti šķilšanai lietotie krama gabaliņi (19. att.: 22; 16. att.: 10; 20. att.: 4). Tie ir 2—3 cm lieli, dažreiz pat tikai plānas šķembas, kurām vairāk simboliska nekā praktiska nozīme.

No kaula ķemmēm saglabājušies fragmenti trijos vīriešu kapos. Tie pieder 10.—11. gs. izplatītajām savāžamajām ķemmēm.

Pie diviem vīriešu apbedījumiem atrastas pelēka šifera galodiņas. Tās ir nelielas, 4,5—6 cm garas, plānas (16. att.: 8; 19. att.: 24), acīmredzot lietotas mazu dz. priekšmetu asināšanai.

Naudas sveramie svāri ar atsvaru komplektu atrasti 52. kapā (19. att.: 4—18). Br. svaru kausiņi ir 5,5 un 5,7 cm Ø. To iekšpuse rotāta ar trim ievilktiem apliem un vieglu rievojumu sānu malās. Svāri pēc formas līdzīgi 10.—12. gs. Latvijas teritorijā un kaimiņu zemēs atrastajiem. Svārus un atsvarus kā kapu piedevas tirgotāju kapos Latvijas teritorijā sastop, sākot ar 10. gs. otro pusi, biežāk 11.—12. gadsimtā.³⁵ Atsvaru komplektā, kas bija ielikts koka kārbīnā, ietilpst 5 mucīņveida atsvariņi. Tie gatavoti no dz. ar br. apvalku, to svārs — 13,06 līdz 32,58 g (19. att.: 14—18). Bez tam kā atsvari vēl noderejuši arī seši 2,11—5,44 g smagi br. priekšmetu (kaklariņķa, spirālītes u. c.) atgriezumi (19. att.: 8—13). Mucīņveida dz. atsvariņi ar br. apvalku atrasti arī 32. kapā (16. att.: 16) un ugunsкура vietā pie 49. kapa. Atsvariņi stipri korodējušies, to sākotnējais svārs nav precīzi nosakāms. Domājams, ka tie atbilst tolaik pastāvošajai krievu un skandināvu svaru sistēmai, kuras mazākā vienība bija ≈ 4 g.³⁶

Kubveida (2×3,2 cm) dz. atslēgas korpuss, kas atradās 52. kapā ietverē pie svāriņiem (19. att.: 23), pārstāv piekaramo atslēgu agrāko, ar 10.—11. gs. datējamo «A» tipu pēc B. Kolčina dalījuma.³⁷ Līdzīga atslēga atrasta Doles Raušu 11. gs. otrās puses depoziatā.³⁸ 24. kapā atrasta arī viena «A» tipa atslēgas slēdzene (12. att.).³⁹

Br. adatiņa, kuras apaļajā acī ievērts šķeterēts nātns pavediens, atrasta 52. kapā, kopējā ietverē ar svāriņiem. Pavediens rūpīgi aptīts adatiņai (19. att.: 20). Adatu kārbīna — br. skārda caurulīte — atrasta 24. apbedījumā (12. att.). Tā ir raksturīgs 11.—12. gs. libiešu sievietes važiņu rotas piekars.

32. kapā atrasta 4,6 g smaga br. stienīša daļa, kas nocirsta no griezumā apaļas aploces.

Monētas (3) atrastas divos postītos skeletkapos un vienā ugunskapā: 5. kapā tas ir Ķelnes arhibiskapa Anno (1056—1075) denārijs, 32. kapā — monētas ceturtdaļa — Emdenas grāfa Hermana (1020—1051) denārijs, 34. ugunskapā — monētpiekariņš — Otona un Adelheids tipa 10./11. gs. denārijs.⁴⁰

Ādas maciņa fragments 50. apbedījumā. Maciņš sašūts no diviem ādas gabaliem, tā sānu malas savienotas ar iegriezumos ievērtu br. sloksnīti, kas vienlaikus ir arī maciņa rotājums (16. att.: 12), kurā izpaužas vietējās tradīcijas. Vērojams, ka makam bijuši viegli ieliekti sāni. Šāda maku forma aizgūta no austrumiem un vēlajā dzelzs laikmetā Austrumeiropas ziemeļrietumu daļā plaši izplatīta.⁴¹

Rotas un apģērba piederumi

Libiešu sievietēm tipiskā br. krūšu važiņu rota sastāv no divām bruņurupuča saktām, pie kurām pievienoti važturi ar vairākām važiņu rindām un piekariem. Vējstūru kapulaukā pārstāvētas važiņu rotas

tikai ar 1—4 važiņu rindām, bez važiņu dalītājiem. Atšķirīga ir 45. kapa važiņu rota — bez važturiem. Krūšu važiņu rota vai tās fragmenti konstatēti visos sieviešu apbedījumos.

Bruņurupuča saktas (8) atrastas piecos kapos. Pēc ornamenta spriežot, tās pieder diviem atšķirīgiem saktu tipiem. 45. kapa abām masīvajām saktām ornamenta pamatmotīvs ir četrstūrī izkārtoti izciļņi, ap tiem — svītru grupiņas (17. att.: 1). Līdzīgs ornaments bijis arī stipri sakusušajam 6. ugunskaipa divkārtīgās saktas fragmentam. Pārējās piecas (24., 26. un 27. kapa) saktas arī masīvas, nelielas (6,3—6,8 cm garas), to ornamentā izdalās rombveida vidusdaļa un četri ovāli sānu laukumi, kuros vāji reljefēts, nesaprotams dzīvnieku figūru ornaments (12., 14. att.). 27. kapa saktām izveidots atšķirīgs malas ornaments. Abu tipu saktas ir vietējie darinājumi pēc skandināvu pirmparaugiem, to norāda neskaidrais, vairs neatšifrējams skandināvu ornaments.⁴² 11.—12. gs. tā bija iecienīta libiešu sieviešu rota. Iespējams, ka 6. kapa divkārtīgā sakta bija importēta.

Važturu trīsstūrveida forma ar apaļu un stūrainu laukumiņu azūru rotājumu un robotām sānu malām raksturīga 11.—12. gadsimtam. Katrā apbedījumā važturu izveidojums nedaudz atšķirīgs. No važturiem pār krūtīm nokarājas to pamatnes caurumiņos ievērtās līdz 40 cm garās važiņu rindas. Važturiem parasti pievienoti arī dažādi piekari — gan amuleti, gan arī ikdienā vajadzīgi rīki: nazis, atslēga, adatu kārbīņa u. c. (12., 14. att.). No piekariņiem — amuletiem atrasti: lāča zobs (6. kapā), zirga priekšzobs (24. kapā), putna nagi (45. un 34. kapā), kauri gliemežnīca (27. kapā), kas vēlajā dzelzs laikmetā bieži sastopami libiešu apbedījumos un saistīti ar noteiktiem ticējumiem. Atrasts arī vēlajā dzelzs laikmetā libiešu teritorijā⁴³ sastopamais ķemmespiekariņš ar iespiestu aplīšu rotājumu (16. att.: 11).

Četros vīriešu kapos atrasti dzintara piekariņi. Tie ir 2,5—3 cm lieli, neregulāri, stūraini (11. att.), arī noapaļoti, pat bikoniski (16. att.: 1), ar 3—5 mm lielu caurumu. 5. kapa piekaram piesiešanai ieroboti sāni (9. att.). Netraucētajā 23. kapā piekariņš atrasts pie labā ceļa. Laukskolas kapulaukā novērots, ka šādi dzintara piekariņi uzvērti spirāļu rindas nobeigumā, spirāles kā rotājums piekārtas jostas labajā pusē, zem piekara aizsienot mezglu.

Br. zvārguļi pa vienam atrasti divos vīriešu kapos (7., 57. kaps), domājams — kā piekariņi, un 27. kapā sievietes krellu rotā (11) (14. att.), daži arī ugunskaipa vietās. Tie ir bumbierveida ar krusta šķēlumu un rievīnām šķēluma daļās, 1,8 līdz 2,5 cm augsti (Ø 1,2—1,5 cm) (20. att.: 6). Šādi zvārguļi vēlajā dzelzs laikmetā, īpaši 11.—12. gs., bija izplatīti Latvijas teritorijā.⁴⁴

Kaklariņķi un to fragmenti (4) atrasti trijos sieviešu kapos un pieder vēlajā dzelzs laikmetā plaši izplatītajam no trim br. stieplēm vīto kaklariņķu tipam ar cilpu galiem. 24. kapā tā gali nocirsti (14. att.). Kaklariņķus ar cilpu galiem bija īpaši iecienījuši Daugavas libieši.

Krelles (236) atrastas septiņos sieviešu un vienā bērna apbedījumā. Divas ir bikoniskas dzintara krelles. Stikla krellēm dažāda forma un krāsa: tās galvenokārt ir bikoniskās (zilās un zaļās) un rievotās (zilās un gaišās), arī dažas inkrustētās (14. att.; 17. att.: 2, 3). Šādas krelles Latvijas teri-

torijā izplatītas 11.—12. gadsimtā. Pēc izskata un ķīmiskā sastāva (Na—Ca—Si stikls) tās līdzīgas analizētajām Tuvajos Austrumos un Bizantijā darinātajām krellēm.⁴⁵ 6., 24. un 27. kapā atrastas arī zeltītās krelles (12. att.), kas Latvijā (īpaši libiešu teritorijā) plaši izplatījās 11. gs. 2. pusē un 12. gs. 1. pusē.⁴⁶

Aproces (6) atrastas trijos sieviešu un vienā bērna kapā. Netraucētajā 24. un 27. kapā — pa vienai aprocei katrā rokā. Aproces pieder pie trīs dažādiem tipiem. Viena no 27. kapa un abas no 24. kapa ir libiešu sievietēm 11.—12. gs. tipiskās dobās aproces ar šaurākiem galiem un gareniskām kaltu svītru un likloču ornamenta joslām (12., 14. att.). Pie cita tipa pieder 56. kapa aproces fragments, tas arī dobs, bet masīvāks, ar šķērsām novietotu svītru un likloču grupiņām. Trešo tipu pārstāv otra 27. kapa aproce. Tā ir masīva, šķērsgrīzumā apaļa, nedaudz šaurākiem galiem, rotāta ar iesistu ornamentu grupiņām. Šādas aproces vēlajā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā reti sastopamas, aptuvenas paralēles — ar citu ornamentu variantu — tai ir ar Doles Vampeniešu I kapulauka 21. kapa aproci. Līdzīgas aproces Igaunijā datētas ar 11. gs. 2. pusi un 12. gadsimtu.⁴⁷ 55. kapā atrasta stieples spirālaproce, šādas aproces parastas 11.—12. gs. bērnu apbedījumos Laukskolas kapulaukā.

Gredzeni (17) vīriešu kapos atrasti pa vienam, sieviešu un bērnu kapos — līdz 4. Tie pieder pie trim dažādiem tipiem, dominē br. stieples spirālgredzeni (20. att.: 5). Atrasts arī gredzens ar četrām volūtām. Divos kapos gredzeni bija no sudraba: 44. kapā — ar paresninātu priekšpusi un pamīšiem galiem, 34. ugunskaipā — fragmenti no gredzena ar platu, ornamentētu priekšpusi. Tiem paralēles rodama Laukskolas kapulauka 11. gs. piedevām bagātos apbedījumos.⁴⁸

Pakavsaktas (5) atrastas piecos vīriešu kapos un pārstāv vēlajā dzelzs laikmetā sastopamo pakavsaktu veidus. Divām ir atrotītie gali un apaļa griezuma loks (Ø 3—4 cm) (15. att.: 1; 19. att.: 2). Neliela izmēra ir arī 49. un 54. kapa pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem un apaļa griezuma loku, tās 11.—12. gs. izplatītas pie libiešiem. Lielāka (Ø 5,5 cm) ir pakavsakta ar ovāla griezuma loku un rēdžu galiem, kas vēlajā dzelzs laikmetā raksturīgi kuršu pakavsaktām.

Jostas piederumi

Br. sprādzes (7) pieder divām 11.—12. gs. Latvijas teritorijā izplatītajām — piecstūrveida un lirasveida — sprādzu formām. 1., 5., 23. un 32. kapa sprādzes pieder lirasveida sprādzēm, tām ovāli apaļa priekšdaļa, taisnstūrveida aizmugure. Detaļu izveidojumos tās atšķiras (8. att.: 1; 9., 11. att.; 16. att.: 3). 5. kapa sprādzi datē 11. gs. 2. puses monēta, bet 32. kapa — 11. gs. vidus monēta. Lirasveida sprādzes plaši pārstāvētas arī Novgorodas 11.—12. gs. slāņos.⁴⁹ 34. un 52. kapa sprādzes ir piecstūrainas, ar dz. adatām. Tuvāka pamattipam ir 34. kapa sprādze, 52. kapa sprādze ir cits šī tipa variants ar ieliektiem sāniem (19. att.: 3). Atšķirīga ir 5. kapa otra sprādze, kas veidota kopā ar šauru apkalumu.

Jostas dalītāji — br. riņķi (4) — atrasti tajos kapos, kur ir arī metāla sprādze. Šādām jostām arī siksnu gali parasti apkalti ar vienkārša vai caurumota skārda plāksnītēm (11. att.; 16. att.: 13). 1., 5.,

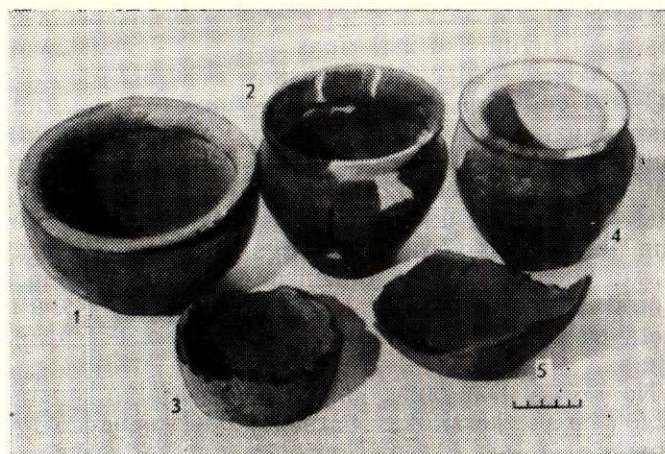
28. un 54. kapā siksnu galu apkalumu plāksnītes rotātas, virs tām piekniedējot šauras br. sloksnītes (8. att.: 1, 2; 9. att.). Šādi galu apkalumu rotājumi izplatīti Gaujas,⁵⁰ kā arī Daugavas lībiešu kapulaukos. 1., 28., 34. un 48. kapā atrasti šauri trapecveida jostas piekari ar iegravētu rotājumu (16. att.: 15). Tie bijuši pievienoti siksna dalītājam, to gala cilpas varēja noderēt ieroču vai citu priekšmetu piekāršanai. 3. kapa masīvajam piekaram bijusi tikai rotājuma vai amuleta nozīme (16. att.: 14).

Jostas apkalumi konstatēti 6 kapos. 1., 3., 49. un 53. kapā tie ir 11.—12. gs. bieži sastopamie pogveida apkalumi. Alvas vai br. apkalumu podziņas (Ø 5—14 mm) jostai piekniedētas vienā vai divās rindās (8. att.: 3; 16. att.: 7). 5. kapa jostas šaurā sprādze un apkalumu palmetes ornamenti saistāms ar Bizantijas kultūru. Pēc 5. kapā atrastās monētas šie apkalumi datējami ar 11. gs. 2. pusi. Aptuveni līdzīgus 11. gs. jostas apkalumus analizējis T. Arne.⁵¹ 29. kapa jostas apkalumam ir robota forma (15. att.: 3). Paralēles šādiem apkalumiem sastopamas 11.—13. gs. latgaļu un zemgaļu teritorijā.⁵² 29. kapa jostas apkalumu nelieli izmēri (1,2 cm) var norādīt uz tā agrāko — 11. gs. — datējumu. Vairums jostu, kuru apkalumi plaši sastopami gan pie lībiešiem, gan pie viņu kaimiņiem, uzskatāmas par vietējiem darinājumiem. 5. kapa josta, domājams, ievesta no Bizantijas.

Pēc rotām, apģērba piederumiem un to izvietojuma iedomājams lībiešiem raksturīgais apģērbs. No apģērba auduma saglabājušies maz fragmentu. Sieviešu kapos no lina krekla palikuši nelieli vienkārtņa auduma nospiedumi pie kaklariņķiem, aprocēm, saktu adatām. Pie krūšu važiņu rotām 27. kapā atrasti divu dažāda rupjuma vilnas triniša audumi: rupjākais (10—12×8—10 «z») no villaines, smalkākais (12—16 «z»×12—14 «s») no brunčiem. Villainēm nav konstatēts metāla rotājums, bet, kā redzams no 27. kapa villaines fragmentiem, tās apmalēs bijušas lībiešu villainēm parastās celaines. 27. kapā atrasts arī neliels 2 cm platas rakstainas celaines fragments, domājams — no jostas.

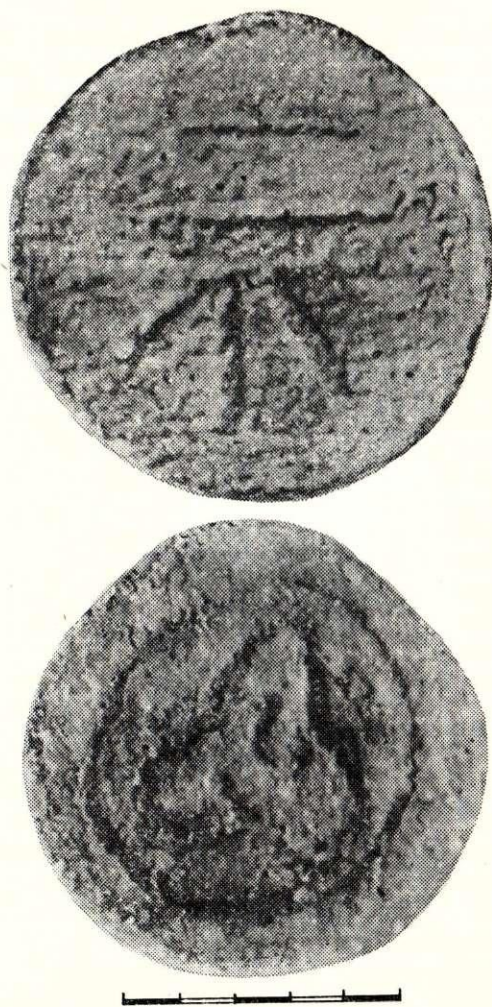
Dažos vīriešu kapos sastapto pakavsaktu nelieli izmēri (19. att.: 2) norāda, ka ar tām bijis sasprausts lina krekls. Pie citām pakavsaktām saglabājušās vilnas triniša auduma paliekas no svārkjiem. 54. kapā konstatēts arī svārku kakla iegriezuma apmales rotājums no alvas rozetītēm (Ø 12 mm) divās rindās. Līdzīgs svārku kakla iegriezuma apmales rotājums bieži sastopams lībiešu bērnu apbedījumos, bet vīriešu apbedījumā tas pagaidām ir vienīgais. Svārkī apjosti ar ādas jostu. Trijos vīriešu apbedījumos (3., 29., 54.) atrasti smalka skujota vilnas triniša auduma kājautu fragmenti. 3. un 54. kapā tie bijuši rotāti un līdz šim ir vienīgie zināmie lībiešu vīriešu kājautu rotājumi. Rotājums darināts atsevišķi, saverot rakstā smalkas br. spirālītes vilnas dziju pinuma posmos (18. att.: 8). Pēc 3. kapa kājautu fragmentiem redzams, ka rotājuma platākā josla pievienota 15 cm platā kājauta galā, šaurākās — sānu malās. Domājams, ka auts nostiprināts zem ceļa ar apsēju un rotātais gals atliekts tam pāri. Paralēles šādam kājautu rotājumam zināmas Zalahtovjes kapulauka 11. gs. somiskas cilmes vīrieša apbedījumā.⁵³

Kapulaukā atrasti arī bezripas un ripas keramikas trauki un lauskas. Bezripas keramikas trauki vai to fragmenti atrasti sešos kapos un ugunsroku vietās: apmetās keramikas trauks — 48. kapā, divi gludās keramikas trauki — 55. kapā un tā tuvumā,

22. att. Māla trauki. (VI 147:) 1, 2, 4, 5 — ripas keramikas trauki (165, 51, 164, 18), 3 — bezripas gludās keramikas trauks (280).

kniebtās keramikas trauku fragmenti — 28. un 34. kapā, bet dažas gludās keramikas lauskas — 6. un 51. kapā. Bezripas keramikas māla masa ir drupana, ar rupju zvīrgzdu piejaukumu, traukiem 5—7 mm biezas sienas, tie vāji apdedzināti, trausli. Traukiem spaiņa forma, taisnas malas, tie nelieli. Apmetās keramikas trauka apmetums plāns, neizteiksmīgs, trauka augšmalas Ø 16 cm. Gludās keramikas traukiem dibena Ø 11 un 14 cm (22. att.: 3).

23. att. Podnieku zīmes uz māla trauku dibeniem. (VI 147: 51; 164)

23., 44., 54. un 58. kapā un vairākās ugunsroku vietās kapu tuvumā atrasti ripas keramikas trauki, vairākos kapos — atsevišķas lauskas. Šie trauki pazemi (11—14 cm augsti), terīnveida, vairākiem augšmalas nolauztas (22. att.: 5). Dažiem vāji izteikta kakla daļa un maz atliektas malas, šādas pazīmes mēdz būt 11. gs. traukiem (22. att.: 2). Citiem malas profilētas spēcīgāk, un viss trauks noklāts ar paralēlām līnijām, kas vērojamas 12. gs. traukiem (22. att.: 1, 4). Uz divu trauku dibieniem iespiestas īpašuma zīmes⁵⁴ (23. att.), kas raksturīgas vēlā dzelzs laikmeta traukiem, kad podnieki tos darināja pēc pasūtījuma.

No 11. gs. Daugavas lībiešu dzīves vietās konstatēts ripas keramikas pārsvars, bet apbedīšanās rituālam 11. gs. 1. pusē joprojām gatavoti bezripas trauki. 11. gs. 2. pusē arī mirušajiem doti līdz galvenokārt ripas keramikas trauki.

Pēc senlietu analīzes kapulauks datējams ar 11. gs. 2. pusi un 12. gadsimtu. Te nav atrastas 10. gs. beigām un 11. gs. sākumam citos Daugavas lībiešu kapulaukos raksturīgās senlietas, piemēram, ažūrās bruņurupuča saktas, īsie vienasmens zobeni u. c. Nav konstatēti arī 13. gs. tipiskie atradumi.

No atklāto lībiešu apbedījumu skaita (31) lielākā daļa — ir skeletkapi (21), astoņi ir ugunskāpi, divi — simboliskie kapi. No tiem vīriešu kapi ir 20, sieviešu — 8, kā arī viens bērna kaps.

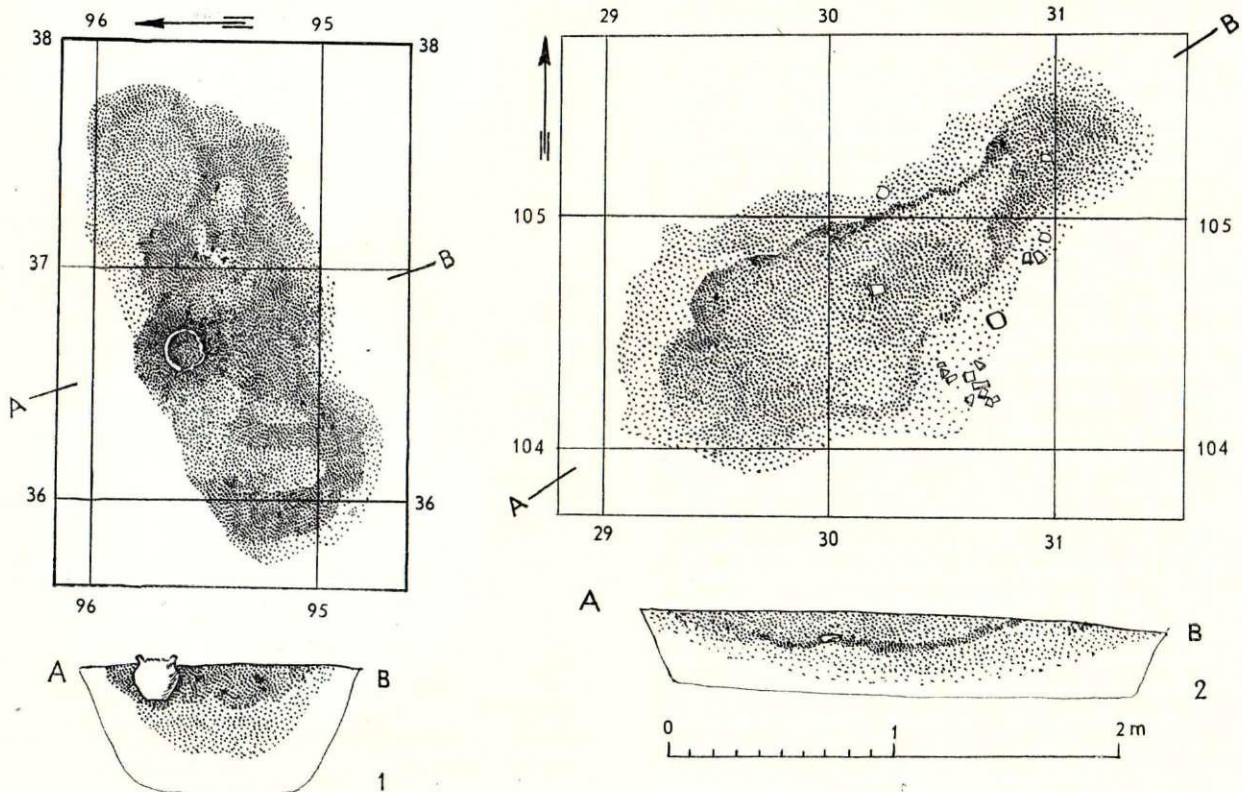
Saskaņā ar vēlā dzelzs laikmeta apbedīšanas tradīciju Latvijas teritorijā, mirušie apglabāti svētku tērpā, ar rotām un dažiem ikdienā nepieciešamiem rīkiem, vīrieši — arī ar ieročiem. Skeletapbedījumi guldīti šķirstā, uz muguras izstieptā stāvoklī. Roku stāvokļi dažādi, galvenokārt tās elkoņos saliektas, ar plaukstām uz jostasvietas, krūtīm vai iegurņa. Vairākos kapos saglabājušās koka šķirsta paliekas, saskatāmas taisnstūrveida 35—50 cm plata šķirsta kontūras. 23. un 53. kapā apbedījumi šauri iespiesti,

kas var norādīt uz bluķa šķirstiem. Dažos kapos atrastas arī 1—4 šķirsta naglas. Reizēm šķirsts bijis garāks par mirušo; 24., 48. un 54. kapā aiz galvas vēl palikusi līdz 40 cm brīva vieta. 48. kapā tur novietots māla trauks. Aiz galvas vai pie kājām nolikti trauki atrasti trijos apbedījumos, domājams, tie bijuši pildīti ar ēdienu. Trauku fragmenti un atsevišķas lauskas pie apbedījuma vai kapa aizbērumā konstatēti 50% skeletkapu. Trīs kapos — 24., 27., 52. — atrasti pie apbedīto pēdām novietoti 1—2 nelieli laukakmeņi. Būtiska apbedīšanas rituāla daļa bijusi sīku oglīšu kaisīšana pie apbedījuma vai kapa aizbērumā, tās sastopamas visos kapos, reizēm kopā ar oglītēm — arī nedaudz sīku kalcinētu kauliņu. Skeletkapi ierakti 60—140 cm dziļumā. Vīriešiem, arī sievietēm dominē vēlajā dzelzs laikmetā Daugavas lībiešiem raksturīgā ZR orientācija, vīriešiem sastopams arī Z un ZA, 52. kapā pat DR virziens. Vienīgais bērna kaps orientēts ar galvu ZA.

25% apbedījumu ir ugunskāpi, datējami pārsvarā ar 11. gadsimtu. Tie bija 30—60 cm dziļi. Kapu bedrēm galvenokārt četrstūrains kontūras, iespējams, ka ugunskapu saturs bijis ievietots šķirstos, kas orientēti ZR—DA virzienā (13. att.; 18. att.: 5). 25. kapā tas bijis ietīts audumā. Konstatēts arī kopējā kapa bedrē ierakts ugunskaps bez raksturīgām piedevām un vīrieša skeletapbedījums (50. un 51. kaps).

Pēc izvietojuma nav izdalāmi īpaši vīriešu un sieviešu apbedījumu grupējumi. Senākie — 11. gs. apbedījumi koncentrēti kapulauka dienvidaustrumu malā. Jāatzīmē neparasti mazais bērnu kapu skaits, iespējams, ka tie varēja atrasties kapulauka nomalē, kā tas konstatēts Vampeniešu I kapulaukā.⁵⁵ Vējstūru kapulauku nomales tur uzcelto ēku dēļ pētīšanai nebija pieejamas.

Kapu tieša tuvumā atrastas 32 atsevišķas ugunsroku vietas, kas katra aizņem ieapaļu, biežāk iega-

24. att. Ugunsroku vietu plāni un griezum: 1 — pie 29. kapa, 2 — pie 55. kapa.

Vējstūru kapulauka 17.—19. gs. apbedījumi

Kapa nr.	Koordinātas	Dziļums, cm	Traucēts; netraucēts	Dzimums, vecums	Orientācija (azimuts ^o)	Piedevas	Piezīmes
9	79/31	60	netrauc.	bērns, 6—7	DR (228)	krustiņš, kniepadata	koka šķirsta paliekas, 9 naglas
10	76/49	70	trauc.	vīr.	DR (235)	—	
11	74/44	60	trauc.	vīr., 25—30	ZA (35)	—	
12	73/52	85	netrauc.	vīr., 25—30	ZA (35)	4 podziņas	
13	77/47	90	netrauc.	vīr., 25	DR (220)	—	
14	75/55	70	netrauc.	vīr.	DR (225)	—	
15	79/46	80	netrauc.	vīr., 25—30	ZA (40)	—	
16	79/50	70	netrauc.	siev.	DR (205)	—	
17	79/49	65	trauc.	siev. (?)	ZA (55)	—	
18	77/54	75	netrauc.	siev.	ZR (312)	—	
19	79/55	65	trauc.	siev., 25	—	—	
20	77/52	80	netrauc.	vīr.	DR (210)	—	
21	78/52	65	netrauc.	pusaudzis	ZA (25)	—	uz nelīdzenas virsmas bez šķirsta
22	79/55	75	netrauc.	vīr., 40—50	DR (212)	—	
30	79/33	60	netrauc.	siev.	ZA (15)	—	
31	79/29	40	trauc.	pieaudzis	DR (210)	—	
33	76/39	40	trauc.	bērns	DR (258)	—	
37	75/28	50	trauc.	pieaudzis	DR (195)	—	šķirsta paliekas, 1 nagla
38	83/45	100	netrauc.	vīr.	DR (210)	—	
39	78/29	130	trauc.	vīr.	DR (255)	—	5 naglas
40	75/29	130	trauc.	pieaudzis	DR (260)	—	šķirsta paliekas, 4 naglas
41	76/30	140	netrauc.	siev., 25	DR (260)	krustiņš	šķirsta paliekas, 32 naglas
42	77/31	180	netrauc.	siev.	DR (235)	krustiņš	šķirsta paliekas, 1 nagla
43	85/45	120	netrauc.	pieaudzis	ZR (275)	—	ierakts apmetnes teritorijā zem mītņu slāņa

renu ogļainas zemes laukumiņu (\varnothing 50—150 cm), kurš pamatzemē iedziļināts 25—50, retāk 80 cm (2. att.). To griezumos labi izdalās pusapļa kontūra ar intensīvāku, līdz 10 cm biezu ogļainu slānīti gar pamatni, kas dažkārt dalās 2—3 kārtiņās (18. att.: 7; 24. att.). Pusē no ugunsuru vietām bija arī daži atradumi: vairākās — ripas keramikas lauskas un trauku fragmenti, divās — pat veseli trauki, četrās — pa vienai vai divām bezripas keramikas lauskām, piecās — apmetuma gabaliņi. No metāla priekšmetiem divās ugunsuru vietās atrasti naži, divās — zvārguliši, vienā — atsvariņš, vienā — spirālgredzens. Vairākās ugunsuru vietās (28., 29., 47., 48., 55. kapa tuvumā) kopā ar lauskām atrasti arī sīki deguši kauliņi, pie 55. kapa — trūdējis zirga žoklis. Iespējams, ka degušie varēja būt dzīvnieku kauli, bet pieļaujams, ka daļa attiecas uz ugunskapu, uz to norāda, piemēram, ugunskura vietā pie 49. kapa kopā ar kauliņiem atrastie br. sakusumi. Visus minētos atradumus ugunsuru vietās var uzskatīt par rituālu ziedojumu mirušajam. Līdzīgas ugunsuru vietas, mazākā vai lielākā skaitā, novērotas arī citos Daugavas lībiešu kapulaukos. Vējstūru kapulaukā ugunsuru vietas izvietotas 0,5—2 m attālumā no kapiem. Pēc to situācijas redzams, ka tās, gan ar pārtraukumiem, ap vairākiem apbedījumiem (29., 23., 24., 44., 53., 55., 58. kapu) iezīmē 6—8 m \varnothing lielu apli (2. att.). To varētu uzskatīt par kapu uzkalniņa apmali — grāvīti, kurā atsevišķās dziļāk ieraktās vietās uzkrājušies ogļainā zeme no bērnu vai vēlāka rituāla. Uz uzkalniņiem var norādīt lielais izpostīto kapu skaits, līdzīgi postījumi konstatēti arī Raušu kapulaukā,⁵⁶ tos pieļauj arī atsevišķo, ar ugunsuru vietām ietverto kapu izvietojums. Uzkalniņu reljefs lauksaimnieciski intensīvi izmantotajā zemē nevarēja saglabāties. Paralēles šādam ugunsuru lokam

ap iespējamiem uzkalniņiem zināmas Laukskolas kapulauka ziemeļrietumu stūrī, kur koncentrēti galvenokārt 12. gs. kapi,⁵⁷ kā arī Lielvārdes pārceltuves kapulaukā.⁵⁸ Arī Gaujas lībiešu kapu uzkalniņu izmēri ir 6—10 m \varnothing , ap tiem konstatēts grāvītis,⁵⁹ bet ugunsuru vietas tur nav novērotas. Tāpat kā Gaujas lībiešiem, arī Vējstūru iespējamajos uzkalniņos parasti guldīts viens mirušais, vienīgi 23. un 24. kaps atradās blakus. Kapi, kas izvietoti ciešāk — 3—5 m atstatumā — piemēram, 1. līdz 7. — uzskatāmi par līdzēnā zemē ieraktiem. To tuvumā arī mazāk ugunsuru vietu.

Kaut arī kapu lielākā daļa postīti un to senlietu komplekti nepilnīgi, te, tāpat kā citos agrā feodālisma perioda kapulaukos, var vērot sabiedrības mantisko un sociālo nevienlīdzību. Piederību mantiskajam un sociālajam virsslānim vīriešu kapos var norādīt zobens un rotāts apģērbs, piemēram, 54., iespējams, arī 3. kapā. No sieviešu apbedījumiem sabiedrības virsslānim ar zināmu varbūtību var piešķaitīt postīto 44. kapu un 34. ugunskapu, kuros atrasti sudraba gredzeni. No apbedījumu kopējā skaita sabiedrības virsslānim piederīgie apbedījumi, tāpat kā Laukskolas kapulaukā, sastāda ap 10%. Jāatzīmē, ka kapu piedevas, īpaši sieviešu rotas Vējstūru kapulaukā, salīdzinot ar Laukskolu un Vampeniešiem, ir mazāk greznas, tām it kā perifērisks raksturs: sievietēm ir vienkāršākas važiņu rotas bez važiņu daliņiem, nažiem nerotātas ādas makstis, maz kaklariņķu, nav rotātu villaiņu. Izdalās daži tirgotāju kapi, piemēram, 32. kaps, kurā atrasts atsvariņš, br. stienītis un monēta, kā arī 52. kaps ar svariem un atsvariem.

Lībiešu tirdznieciskā rošība veicinājusi sakarus ar kaimiņzemēm. Skandināvijas ietekme, kas raksturīga visai lībiešu kultūrai, Vējstūru kapulaukā izpaužas

pēc ievestajiem paraugiem izgatavotajās mazajās masīvajās bruņurupuča saktās. Skandināviskas tradīcijas vērojamas arī 45. kapa rotu komplektā, kur važiņas pievienotas tieši saktām, bez važtura (17. att.). Par sakariem ar Austrumiem liecina stikla krelles un dažu jostu apkalumi. Sakarus ar etniski radniecīgajiem Krievzemes ziemeļrietumu daļas somiskās cilmes iedzīvotājiem labi raksturo apģērba rotājums (3. un 54. kapa kājauti), kas, salīdzinot ar citām atradumu kategorijām, visskaidrāk glabā ar etnisko piederību saistītās tradīcijas.

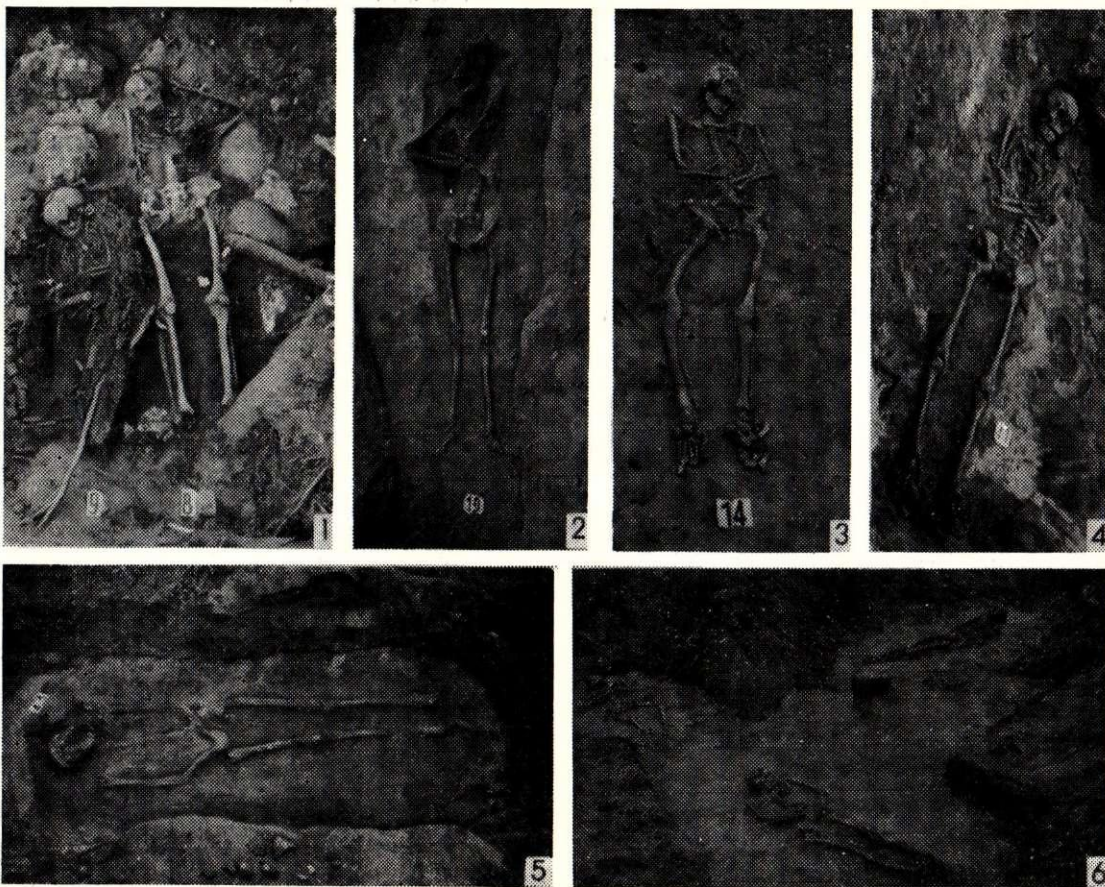
Vējstūru kapulauka atradumos nav tik izteiktas kaimiņu baltu cilšu ietekmes, kā tas novērots pie citiem Daugavas lībiešiem. Tas Vējstūru kapulauku vairāk tuvina Gaujas lībiešiem.

Senvietas dienvidu daļā (k: 74—85/26—56) izpētīti 24 vēlo viduslaiku kapi (2. att.). Devīni kapi ierakti bronzas laikmeta uzkalniņā, citi — uz austrumiem no uzkalniņa, daļēji agrā dzelzs laikmeta apmetnes vietā. To kopējais skaits bijis lielāks, bet daļa kapu izpostīti, gan būvējot ēkas, gan norokot uzkalniņu. Apbedījumi ierakti 60—130 cm, atsevišķi — pat 180 cm dziļi, bet uzkalniņā virs akmeņu loka daži — arī seklāk (2. tab.). Mirušie apglabāti šķirstos, ir saglabājušās četrstūrainas kapa kontūras, pie vairākiem kapiem arī dēļu (42. kapā tie ir 2 cm biezi) paliekas. Šķirsti sanagloti. 41. kapā visapkārt apbedījumam atradās 32 naglas, vairākos — 4—9 naglas, bet dažos — tikai pa vienai naglai kājgalī. Domājams, ka šķirstu sastiprināšanai izmantotas galvenokārt koka tapas. Mirušie guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī; 13. un 14. kapā apbedītajam (25. att.: 14) viens celis ieliekts, bet 21. apbedījums atradās uz nelīdzenas virsmas, iespējams — bez

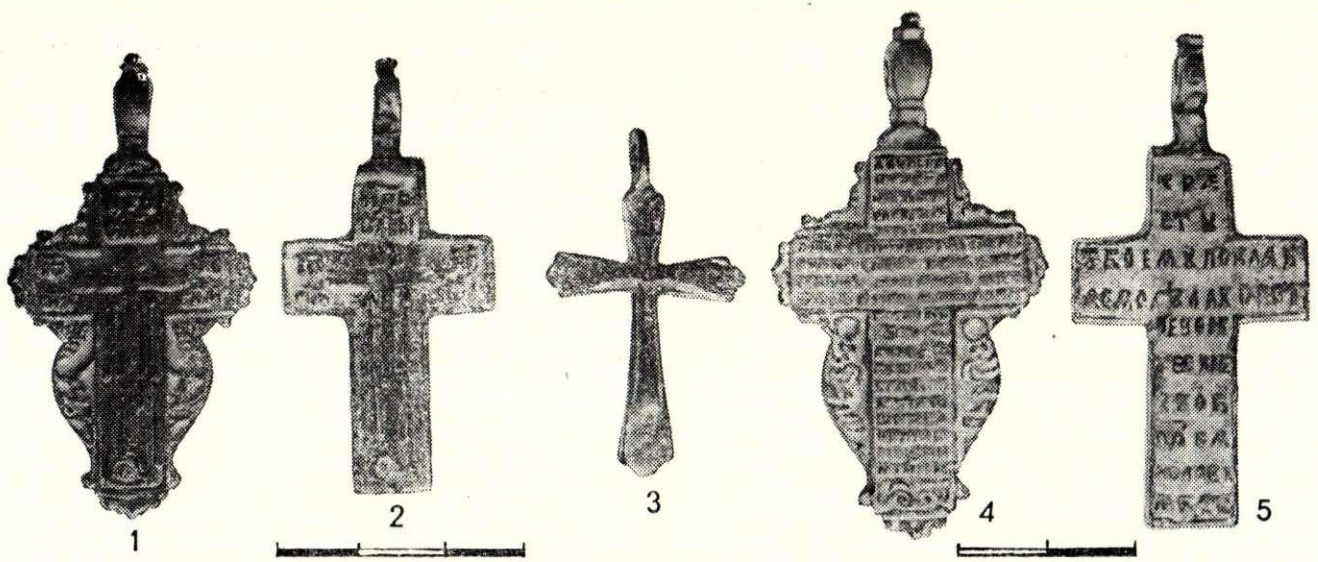
šķirsta. Rokas parasti elkoņos saliekta, to stāvokļi dažādi: 9., 15., 22., 23. un 43. kapā plaukstas novietotas virs iegurņa (25. att.: 5, 6), 12., 13. un 20. kapā — uz krūtīm. Retāk sastopami katrai rokai atšķirīgi stāvokļi (25. att.: 2). Apbedīto lielākā daļa bijuši jauni — kā vīrieši (10), tā sievietes (7) bijuši 25—30 gadus, vienīgi 22. kapā apbedītais — ap 50 gadus vecs. Bērni un pusaudži apglabāti trijos kapos. Pēc dzimuma apbedījumu izvietojums īpaši neizdalās, un šos kapos nevarētu uzskatīt par kara kapiem.

Mirušie orientēti galvenokārt DR (205—260°) virzienā (15 kapos), izteiktāka R (275°) orientācija ir vienā kapā, ZA (15—55°) — 6 kapos, ZR (375°) — vienā kapā. Pēc 14./15. gs., latviešu tautībai veidojoties visā Latvijas teritorijā, apbedījumu DR un R orientācija kļūst valdoša.⁶⁰ ZR virzienu var saistīt ar vietējo lībiskās cilmes iedzīvotāju seno apbedīšanas tradīciju, šis virziens vērojams arī Mārtiņsalas 13.—17. gs. kapsētā apbedītajiem. ZA orientācija vēlo viduslaiku apbedījumos sastopama retāk, tāda konstatēta Latvijas teritorijas austrumu daļā.⁶¹ Mirušo dažādo orientāciju var skaidrot ar iedzīvotāju jaukto sastāvu, kāds bija radies pēc Ziemeļu kara un mēra posta 18. gs. sākumā, kad iedzīvotāji te ieplūda no citiem apvidiem.⁶²

Piedevas atrastas tikai četros kapos: 41., 42. sievietes un 9. bērna kapā — pa vienam krustiņam — piekariņam, 9. kapā arī kniepadata, 12. vīrieša kapā — pogas. Br. krustiņi atšķirīgi. 9. kapa krustiņam (5×2,5 cm) četri gali, to ietver robotu kontūru izgriezums. Krustiņa labajā pusē attēlots reljefs astoņgalu Golgātas krusts ar mukurikiem, apkārt uzraksti: augšā — Царь славы, pa vidu — Иисус

25. att. Skeletkapi: 1 — 17./18. gs. 9. kaps un bronzas laikmeta 8. kaps, 2—5 — 17.—19. gs. apbedījumi (12., 14., 41., 43. kaps), 6 — izrakumu laukuma daļa, priekšplānā 20. kaps.

26. att. Krustiņi-piekariņi. (VI 147:) 1, 4 — no 9. kapa (35), 2, 5, — no 42. kapa (142), 3 — no 41. kapa (139).

Христос сын божий, аракšdaļas vidū — Ника (26. att.: 1). Krustiņa kreisajā pusē standartveida uzraksts, kas sākas ar vārdiem: Кресту твоему поклоняемся... (26. att.: 4). Visu krustiņu klāj emalja, labajā pusē augšdaļā tā zila, apakšdaļā zaļa, kreisajā pusē otrādi. Krustiņš datējams ar 17. gs. beigām vai 18. gs. sākumu.⁶³ Cilpiņa profilēta. Līdzīgs krustiņš atrasts Lipšu kapulaukā.⁶⁴ 42. kapa krustiņš (4,8×2 cm) līdzīgs iepriekšējam, tikai bez ārējā izgriezuma. Tā abas puses pārklātas ar gaišzilu emalju (26. att.: 2, 5). Krustiņš datējams ar 19. gs. sākumu. 41. kapa krustiņam (3,8×2 cm) paplašināti gali, tajā reljefi attēlots līdzīgs krustiņš. Paplašinātajos galos grūti salasāmi uzraksti, cilpiņa vienkārša (26. att.: 3); datējams ar 19. gadsimtu. Kniepadatai apaļa galviņa un 2,5 cm gara adata. Tadas sastopamas 17. gs. senvietās.⁶⁵ 12. kapā atrastās četras pogas ir ieapaļas (Ø 1 cm), izveidotas no tumšas stikla masas ar dz. cilpiņu.

Pēc atrastajiem priekšmetiem vēlo viduslaiku apbedījumi datējami ar 17. gs. beigām līdz 19. gs. sākumam. Pēc vietējo iedzīvotāju ziņām, 19. gs. šajā vietā jau pastāvējusi Jaunvēģu saimniecība. Ja pieņem, ka puse no šiem apbedījumiem izpostīta, tad 100 gadu laikā varētu būt apglabāti ap 50 mirušo.

Nelielais apbedījumu skaits norāda, ka tā nebija galvenā apkārtnes kapsēta. Šajā laikā visā Latvijas teritorijā, pretojoties baznīcas prasībām apglabāt draudzes kapsētās, mirušo bieži apglabāja citās, ar senām tradīcijām saistītās vietās. Tā darīts arī Salaspils draudzē, kur tas atsevišķos gadījumos, īpaši pavasara plūdu laikā sliktu ceļu dēļ, bijis pat pieļauts.⁶⁶ Acīmredzot tāda apbedījumu vieta bijusi arī Vējstūri, tāpat Reznu kapu uzkalniņi.⁶⁷

Vējstūru senvietas situācija zemesragā pie mazas upītes ietekas Daugavā bijusi iedzīvotājiem izdevīga, to liecina te iegūtais materiāls par vairākām hronoloģiski atšķirīgām kultūrām ap 3000 gadu ilgā laika posmā. Kā senākais konstatēts kādas bronzas laikmeta patriarhālās saimes kapu uzkalniņš, kas ierīkots ap 2./1. g. t. p. m. ē. miju. Iespējams, ka šo vietu viena, domājams, baltu etniskā vienība apdzīvojuši nepārtraukti, arī vēl agrajā dzelzs laikmetā, no kura saglabājušās apmetnes paliekas. 11.—12. gs. te bijis neliela lībiešu ciema kapulauks. Vēl 17.—19. gs. vietējie iedzīvotāji nebija aizmirsuši senvietu un epizodiski izmantojuši to par apbedījumu vietu. Kopš 19. gs. vidus Vējstūros ierīkotā saimniecība senvietu diemžēl stipri izpostījusi.

PARINDES

¹ V. Bukša ziņojums 1928. g., LPSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

² M. Bramanes ziņojums 1932. g., LPSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā. Akmens cirvis CVVM nr. 61058.

³ Izrakumi 1967. g. notika no 1. oktobra līdz 5. novembrim, 1968. g. — no 15. līdz 26. maijam. Piedalījās: zin. līdzstrādnieki A. Zariņa, F. Zagorskis, zīm. E. Krastenberga, tehn. vad. B. Zunde.

⁴ Kapulauka dažādu periodu skeletkāpi numurēti atsegšanas secībā. Apbedījumu vecuma un dzimuma noteikšanā konsultāciju sniegusi R. Grāvere.

⁵ Gärte W. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg, 1929, S. 123; Abb. 89.

⁶ Vankina L. Kalniešu pirmais kapulauks. — Grām.: Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija. R., 1962, 7.—26. lpp.

⁷ Graudonis J. Reznu kapulauks. — AE, 1961, 3, 26.—28., 31.—34. lpp.

⁸ Turpat, 26. lpp.

⁹ Sturms E. Latvijas akmens laikmeta materiāli, 1.—

Grām.: Latviešu aizvēstures materiāli, 2. R., 1936, 10., 11. lpp.; III tab.: 2.

¹⁰ Vankina L. Kalniešu pirmais kapulauks, 26. lpp.; Graudonis J. Reznu kapulauks, 34. lpp.

¹¹ Urtāns V. Senākie depoziiti Latvijā. R., 1977, 58., 59. lpp.; 48. att.: 18—20.

¹² Mugurēvičs E. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1973. gadā. — Mat. 1973. R., 1974, 51., 53. lpp.

¹³ 1967. g. izrakumos atraka 2 m platus laukumus, 1968. g. augsnes kārtu nostūma ar buldozeru, pēc tam kapus atsedza lielākā laukumā.

¹⁴ Mirušie apglabāti galvenokārt izstieptā stāvoklī uz muguras, tāpēc aprakstā atzīmēti tikai no tā atšķirīgie stāvokļi.

¹⁵ Analīzē nav iekļauti fragmentārie, nenosakāmie priekšmeti.

¹⁶ Колчин Б. А. Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого. — МИА, 1959, 65, с. 48.

¹⁷ Brīvkalne E. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskaļnā. — AE, 1964, 6, 13. att.: 9.

¹⁸ Atgāzis M. Latgaļu 9.—12. gs. cirvji. — AE, 1964, 6, 106. lpp.

- ¹⁹ Turpat, 112., 113. lpp.
²⁰ Колчин Б. А. Железообрабатывающее ремесло., с. 30.
²¹ Lehtosalo-Hilander P. Luistari, II. Helsinki, 1982, s. 52.
²² Atgāzis M. Latgala 9.—12. gs. cirvji, 7. att.: 2, 3.
²³ Turpat, 114., 115. lpp.
²⁴ LA, 243. lpp.
²⁵ Turpat, 244. lpp.
²⁶ Turpat, 243. lpp.
²⁷ Šķera damascējumu analizējis A. Anteins.
²⁸ LA, 47. tab.: 10; 54. tab.: 2.
²⁹ Turpat, 47. tab.: 22.
³⁰ Turpat, 243. lpp.
³¹ Turpat, 245. lpp.
³² Laukskolas 282., 300. karā.
³³ LVM V 8317:3.
³⁴ Шноре Э. Д. Шпоры городища Асоте и их место в классификации шпор. — Swiatowit (Warszawa), 1962, t. 24, s. 580, 581; LA, 245. lpp.
³⁵ Мугуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв. Рига, 1965, с. 31, 34.
³⁶ Mūgurēvičs E. Oļiņkalna un Lokstenes pilsnovadi. R., 1977, 94., 95. lpp.
³⁷ Колчин Б. А. Железообрабатывающее ремесло., с. 78.
³⁸ Daiga J. Doles Raušu kalēja depoziāts. — RT 1970. R., 1971, 17., 18. lpp.
³⁹ Колчин Б. А. Железообрабатывающее ремесло., с. 78, 80.
⁴⁰ Берга Т. М. Монеты в погребениях на территории Латвии X—XI веков. — LPSR ZA Vēstis, 1976, 4, 106. lpp.
⁴¹ Ginters V. Tracht und Schmuck in Birka und im Ostbaltischen Raum. Stockholm, 1981, S. 17—21.
⁴² Nerman B. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Stockholm, 1929, S. 133—136.
⁴³ Piemēram, Ziemeļkurzemes lībiešiem. — LA, 50. tab.: 7; Laukskolas kapulauka 98. karā u. c.
⁴⁴ LA, 49. tab.: 1; 53. tab.: 6; 56. tab.: 1; 61. tab.: 1.
⁴⁵ Мугуревич Э. С. Восточная Латвия., с. 72—76; табл. XI: 4, 6, 10, 23; табл. XII: 5, 11, 12, 31, 32, 39, 41.
⁴⁶ Turpat, 74. lpp.
⁴⁷ Selirand J. Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete Stärkamiseperioodil. Tallinn, 1974, tahv. XXXIX: 7; lk. 344, 345.
⁴⁸ Laukskolas 94., 161. karā u. c.
⁴⁹ Седова М. В. Ювелирные изделия древнего Новгорода. М., 1981, с. 144.
⁵⁰ Tõnisson E. Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur. Tallinn, 1974, S. 115.
⁵¹ Arne T. J. La Suède et l'Orient. Upsal, 1914, p. 131—141; ill. 209—212.
⁵² Bīvkalne E. Daži amatniecības darinājumi . . . 100. lpp.
⁵³ 186. karā, N. Hvoščinskās izrakumi, PSRS Arheoloģijas institūta Ļeņingradas nodaļa.
⁵⁴ Cimermane I. Zīmes uz XI—XIII gs. māla traukiem Latvijas PSR teritorijā. — Grām.: Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija. R., 1962, 103., 104. lpp.
⁵⁵ Snore E. Doles Vampniešu 1971. g. arheoloģiskās ekspedīcijas gūvumi. — Mat. 1971. R., 1972, 97. lpp.
⁵⁶ Snore E. Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973. gadā. — Mat. 1973. R., 1974, 68. lpp.
⁵⁷ Zariņa A. Izrakumi Salaspils Laukskolā 1975. g. — Mat. 1975. R., 1976, 100. lpp.
⁵⁸ Zariņa A. Izrakumi Lielvārdē 1977. g. — Mat. 1977. R., 1978, 95. lpp.
⁵⁹ Tõnisson E. Die Gauja-Liven . . . S. 38, 40, 41, 48, 49.
⁶⁰ Мугуревич Э. С. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии. — Автореф. дис. . . д-ра ист. наук. М., 1983, с. 20.
⁶¹ ZA vai A orientācija konstatēta daļai apbedījumu Krāslavas raj. Vilmaņos (F. Zagorska 1983. g. izrakumos); arī Valmieras Daudziēšos (I. Zagorskās izrakumi 1979. g. — Mat. 1979. R., 1980, 115.—118. lpp.) un Silajāņu Jānsalās (K. Oša izrakumi 1939. g.).
⁶² Liepiņa Dz. Vidzemes zemnieki un muiža. R., 1983, 19, 22., 39. lpp.
⁶³ Krustiņus datējušas Ļeņingradas Valsts Ermitāžas Krievu nodaļas vecākās zin. līdzstrādnieces M. Maļenko un A. Koscova.
⁶⁴ Daiga J. Izrakumi Salaspils Lipšu kapulaukā. — Mat. 1973. R., 1974, 24., 25. lpp.; 3. att.: 27.
⁶⁵ Piemēram, Sēlpils priekšpili. — Grām.: Snore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. R., 1980, 89., 159. lpp.
⁶⁶ Liepiņa Dz. Vidzemes zemnieki . . . 43. lpp.
⁶⁷ Берга Т. М., Граудонис Я. Я. Впускные погребения и клад Резнесенского могильника. — LPSR ZA Vēstis, 1983, 12, 34. lpp.

А. Зариня

МОГИЛЬНИК В САЛАСПИЛС-ВЕЙСУРИ

Резюме

Группа памятников Саласпилс-Вейсури, расположенных в зоне строений и коммуникаций Рижской ГЭС, находится на территории Саласпилского сельсовета Рижского района. Раскопками 1967—1968 гг. было вскрыто 1390 м² площади сильно разрушенного памятника (при общей площади 2500 м²). Открыты погребения 3-х периодов: эпохи бронзы, позднего железа, позднего средневековья, а также остатки культурного слоя поселения эпохи раннего железа (рис. 1, 2, 5:1).

От кургана эпохи бронзы (к: 72—81×26—33) высотой 160 см, диаметром около 10—12 м сохранилась примерно четвертая часть. Внешняя кольцевая ограда сложена из двух рядов камней в 1—2 слоя (рис. 3, 4, 5:3, 4). В основании насыпи на материке находился слой золистой земли толщиной 20—40 см, перекрытый смешанным слоем с глинистой примесью (рис. 4). Над оградой и внутри сохранились 6 погребений эпохи бронзы (рис. 3). К более ранним относятся размещенные на площадках размерами приблизительно 40—60×60—130 см 3 трупосожжения (рис. 3, 5:5, 6); 3 погребения по обряду трупоположения совершены позднее (рис. 3, 5:7). Здесь же найдены кремневая пластина со

следами использования (рис. 6:3), корыто зернотерки, зуб лошади. Исследованные погребения датируются второй половиной I тысячелетия до н. э., но начало насыпи кургана можно отнести к рубежу II—I тысячелетия до н. э. Этнически этот погребальный памятник, в котором захоронены члены одной семьи патриархального рода, можно связывать с предками балтов.

Вблизи кургана (к: 80—88×43—48) обнаружен слой поселения эпохи раннего железа толщиной до 30 см (рис. 2, 7) с остатками двух очагов. Здесь найдены лепная штрихованная и гладкостенная керамика (рис. 6:4—6) и кварцитовое кресало (рис. 6:1). Периоду существования кургана эпохи бронзы соответствует найденный здесь фрагмент шнуровой керамики, что, возможно, свидетельствует о более ранней, вероятно, непрерывной заселенности поселения. Можно предположить, что северная часть поселения разрушена погребениями периода позднего железа. Здесь на площади 1200 м² (к: 88—130×19—62) исследовано 31 погребение ливов XI—XII вв., в том числе 21 трупоположение, 8 трупосожжений и 2 символических погребения (рис. 2). В погребениях по обряду сожжения на стороне

кальцинированные кости и часть кострища помещены в ямах глубиной до 60 см (рис. 13, 18:5).

Труположения, ориентированные в основном головой к северо-западу, расположены в могильных ямах глубиной до 140 см (рис. 10, 18:1—4). В заполнении ям встречаются угольки, в некоторых погребениях — глиняная посуда (рис. 22, 23). Вокруг некоторых погребений зафиксированы характерные следы ритуальных костров (рис. 2, 24, 18:7), что позволяет предположить существование курганов. Сделано 287 находок (табл. 1). Набор женских украшений могильника включает шейные гривны, ожерелья, нагрудные украшения, состоящие из двух черепаховидных фибул, цепедержателей, 1—4 рядов цепочек и подвесок, по одному браслету на каждой руке и 1—4 перстня (рис. 12, 14, 17). В инвентаре мужских погребений оружие (топоры, копья, режешпоры, фрагмент меча) (рис. 15, 21), подковообразные фибулы, украшенные оковками пояса, к которым подвешивались бытовые предметы (нож, кресало, кремь, точило и т. п.) (рис. 8, 9, 11, 16,

19, 20). Привозные предметы свидетельствуют о торговых связях как в восточном (бусы, поясные оковки), так и в западном (черепаховидные фибулы) направлениях. О торговле говорят и найденные в двух погребениях монетные веса и разновесы (рис. 16:16, 19). Влияние соседних балтских племен в Вейстури прослеживается слабее, чем в других могильниках даугавских ливов. На связи с этнически родственным финским населением северо-запада России указывают украшения мужских ножных обмоток (рис. 18:8).

В южной части могильника расположены 24 поздних погребения (XVII—XIX вв.), частью которых поврежден и курган эпохи бронзы (рис. 2, 25). Умершие похоронены в деревянных гробах на глубине 60—80 см, головами к юго-западу, некоторые к западу, северо-западу и северо-востоку. Сопровождающий инвентарь обнаружен в 4 погребениях (табл. 2) — три крестика XVII—XVIII вв. (рис. 26), булавка с круглой головкой и пуговицы темного стекла. Немногочисленные захоронения совершались здесь эпизодически на протяжении 100 лет.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1. План ситуации и раскопок могильника Вейстури.
Рис. 2. План ситуации погребений, кострищ и культурного слоя поселения и могильника Вейстури.
Рис. 3. План кургана эпохи бронзы.
Рис. 4. Профили кургана эпохи бронзы.
Рис. 5. Могильник Вейстури и детали кургана эпохи бронзы.
Рис. 6. Находки в кургане и поселении.
Рис. 7. План культурного слоя поселения эпохи раннего железа.
Рис. 8. Инвентарь погребения 1.
Рис. 9. Инвентарь погребения 5.
Рис. 10. Планы погребений.
Рис. 11. Инвентарь погребения 23.

- Рис. 12. Инвентарь погребения 24.
Рис. 13. План и разрез трупосожжения 25.
Рис. 14. Инвентарь погребения 27.
Рис. 15. Инвентарь погребения 29.
Рис. 16. Инвентарь ливских погребений.
Рис. 17. Инвентарь погребения 45.
Рис. 18. Погребения ливов.
Рис. 19. Инвентарь погребения 52.
Рис. 20. Инвентарь погребения 57.
Рис. 21. Железное оружие.
Рис. 22. Глиняная посуда.
Рис. 23. Клейма на посуде.
Рис. 24. Планы и профили кострищ.
Рис. 25. Виды погребений.
Рис. 26. Крестики-подвески.

A. Zariņa

DIE GRÄBERFELDER VON VĒJSTŪRI BEI SALASPILS

Zusammenfassung

Die Gruppe der Bodendenkmäler von Vējstūri bei Salaspils befand sich im Bereich der Bauten und Verbindungsleitungen des Rigaer Wasserkraftwerks auf dem Territorium des Dorfsowjets Salaspils im Rigaer Rayon. Bei den im Jahre 1967 und 1968 durchgeführten Grabungen wurden 1390 m² der insgesamt 2500 m² betragenden Denkmalsfläche offengelegt und Bestattungen dreier Epochen — der Bronzezeit, der jüngeren Eisenzeit und des späteren Mittelalters sowie Überreste der Kulturschicht einer Siedlung der älteren Eisenzeit aufgedeckt (Abb. 1, 2, 5: 1).

Von einem 160 cm hohen Grabhügel der Bronzezeit (K: 72—81/26—33), dessen Durchmesser 10—12 m betrug, hat sich nur etwa ein Viertel erhalten. Den Umfassungsring bildeten zwei jeweils aus einer oder aus zwei Lagen bestehende Steinreihen (Abb. 3, 4, 5: 3, 4). Auf dem Mutterboden am Grund der Aufschüttung befand sich eine 20 bis 30 cm starke aschenhaltige Erdschicht, überdeckt von einer gemischten lehmhaltigen Schicht (Abb. 4). Über und innerhalb der Umfassung haben sich sechs bronzezeitliche Bestattungen erhalten (Abb. 3). Drei von

ihnen — Brandgräber auf einer Fläche von jeweils 40—60×60—130 cm (Abb. 3, 5: 5, 6) sind älteren Ursprungs; die drei anderen sind Körperbestattungen und stammen aus späterer Zeit. Gefunden wurden eine Feuersteinplatte mit Benutzungsspuren (Abb. 6: 3), eine Kornreiblechmulde und ein Pferdehorn. Die untersuchten Bestattungen gehören in die zweite Hälfte des I. Jahrht. v. u. Z., doch gehen die Anfänge des Grabhügels vermutlich auf das Ende des II. oder den Beginn des I. Jahrht. v. u. Z. zurück. Ethnisch dürfte der Grabhügel mit den Vorfahren der Balten zusammenhängen und das Familienbegräbnis einer patriarchalischen Sippe sein.

In der Nähe des Grabhügels (K: 80—88/43—48) wurde die an die 30 cm starke Kulturschicht einer Siedlung der älteren Eisenzeit (Abb. 2, 7) mit den Überresten zweier Herdstellen aufgedeckt. Hier wurden handgeformte glattwandige und strichkeramische Gefäße (Abb. 6: 4—6) sowie ein Quarzit-Feuerschlagstein (Abb. 6: 1) gefunden. Dem bronzezeitlichen Charakter des Grabhügels entspricht das in der Kulturschicht gefundene Fragment eines schnur-

keramischen Gefäßes; möglicherweise zeugt dies von einer früheren, vielleicht ununterbrochenen Bewohntheit der Siedlung. Es darf angenommen werden, daß ihr nördlicher Teil durch Bestattungen der jüngeren Eisenzeit gestört worden ist. Hier wurden auf einer Fläche von 1200 m² (K: 88—130/19—62) 31 livische Bestattungen des 11.—12. Jh., darunter 21 Körperbestattungen, 8 Brandbestattungen und 2 Kenotaphe (Abb. 2) aufgedeckt. Bei den Brandbestattungen waren die kalzinierten Knochen und ein Überrest des außerhalb des Gräberfeldes vollzogenen Leichenbrandes in bis zu 60 cm tiefen Gruben beigesetzt (Abb. 13, 18: 5).

Bei den vorwiegend mit dem Kopf nach Nordwesten orientierten Körperbestattungen waren die Toten in bis zu 140 cm tiefen Gruben beerdigt (Abb. 10, 18: 1—4). Die Grubenfüllung war mit Kohlenteilchen durchsetzt, und in einigen Bestattungen wurden Tongefäße (Abb. 22, 23) gefunden. Rings um einige Bestattungen konnten charakteristische Spuren von Feuerriten (Abb. 2, 24, 18: 7) festgestellt werden, ein Umstand, der möglicherweise darauf schließen läßt, daß diese Bestattungen früher eine Hügelbedeckung hatten. Der Fundstoff besteht aus 287 Gegenständen (Tab. 1). Zur weiblichen Schmuckgarnitur des Gräberfeldes gehören Halsringe und Halsketten, Brustschmuck, bestehend aus zwei Schildkrötenfibeln, Kettchenhaltern und ein bis vier Kettchenreihen, ferner ein Armring an jedem Arm und ein bis vier Fingerringe (Abb. 12, 14, 17). Zum männlichen Grabinventar gehören Waffen (Streitäxte, Speere, seltener Sporen, ein Schwertfragment) (Abb. 15, 21) sowie

Hufeisenfibeln und mit Beschlägen verzierte Gürtel, an die man verschiedene Geräte — Messer, Feuereschlagstein, Schleifstein u. dgl. hängte (Abb. 8, 9, 11, 16, 19, 20). Importierte Gegenstände zeugen von Handelsbeziehungen sowohl nach Osten (Glasperlen, Gürtelbeschläge) als auch nach Westen (Schildkrötenfibeln). Auf die Handelsbeziehungen weisen auch in zwei Bestattungen gefundene Münzenwaagen und Gewichte (Abb. 16: 16, 19) hin. Der Einfluß benachbarter baltischer Stämme ist in Vējstūri weniger bemerkbar als in anderen Gräberfeldern der Daugava-Liven. Auf Verbindungen mit der ihnen verwandten finnischen Bevölkerung Nordwestrußlands weisen Verzierungen an männlichen Wickelgamaschen hin (Abb. 18: 8).

Im südlichen Teil des Gräberfeldes wurden 24 spätere Bestattungen aus dem 17.—19. Jh. aufgedeckt; durch einen Teil von ihnen war der bronzezeitliche Grabhügel gestört worden (Abb. 2, 25). Die Toten waren in Holzsärgen 60 bis 80 cm tief mit dem Kopf nach SW, in einigen Fällen nach W, NO oder NO beigesetzt. In vier Bestattungen wurden Beigaben (Tab. 2) — drei kleine Kreuze aus dem 17. bis 19. Jh. (Abb. 26), eine Stechnadel sowie Knöpfe aus dunkel gefärbtem Glas gefunden. Die Bestattungen fanden hier episodisch im Laufe von ungefähr einem Jahrhundert statt. Derartige gelegentliche Bestattungen auf alten Gräberfeldern, verbunden mit althergebrachten Bestattungssitten, werden in der betreffenden Periode auch andernorts in Lettland verzeichnet.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

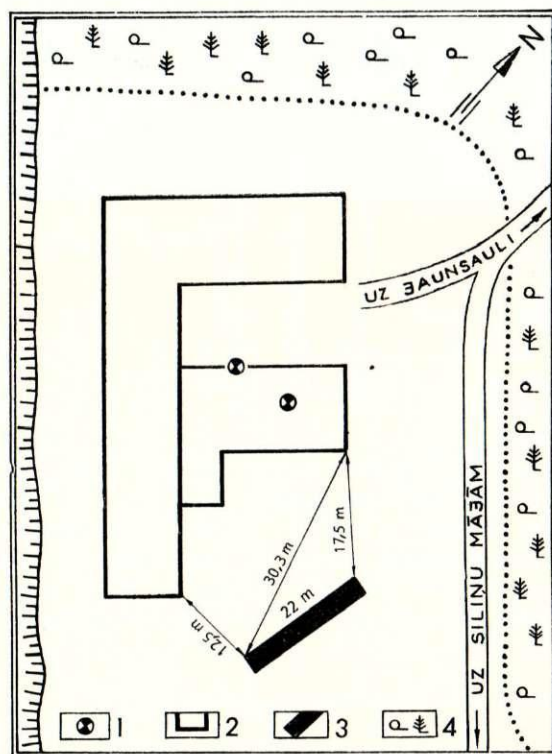
- Abb. 1. Situations- und Grabungsplan der Gräberfelder von Vējstūri.
- Abb. 2. Lageplan der Bestattungen, der Leichenbrandreste und der Siedlungs-Kulturschicht in den Gräberfeldern von Vējstūri.
- Abb. 3. Grundriß des bronzezeitlichen Grabhügels.
- Abb. 4. Schnittdarstellungen des bronzezeitlichen Grabhügels.
- Abb. 5. Einzelobjekte der Gräberfelder von Vējstūri und des bronzezeitlichen Grabhügels.
- Abb. 6. Fundstücke aus dem bronzezeitlichen Grabhügel und der Kulturschicht der älteren Eisenzeit.
- Abb. 7. Grundriß der Kulturschicht der älteren Eisenzeit.
- Abb. 8. Inventar der Bestattung Nr. 1.
- Abb. 9. Inventar der Bestattung Nr. 5.
- Abb. 10. Grundrißzeichnungen einiger Bestattungen.
- Abb. 11. Inventar der Bestattung Nr. 23.

- Abb. 12. Inventar der Bestattung Nr. 24.
- Abb. 13. Grundriß und Schnitt der Brandbestattung Nr. 25.
- Abb. 14. Inventar der Bestattung Nr. 27.
- Abb. 15. Inventar der Bestattung Nr. 29.
- Abb. 16. Inventar der livischen Bestattungen.
- Abb. 17. Inventar der Bestattung Nr. 45.
- Abb. 18. Livische Bestattungen nebst Fundstoff.
- Abb. 19. Inventar der Bestattung Nr. 52.
- Abb. 20. Inventar der Bestattung Nr. 57.
- Abb. 21. Eisenwaffen.
- Abb. 22. Tongefäße.
- Abb. 23. Stempelzeichen auf Gefäßen.
- Abb. 24. Grundriß- und Schnittzeichnungen von Leichenbrandresten.
- Abb. 25. Bestattungsweisen des 17.—19. Jh.
- Abb. 26. Kreuzanhänger.

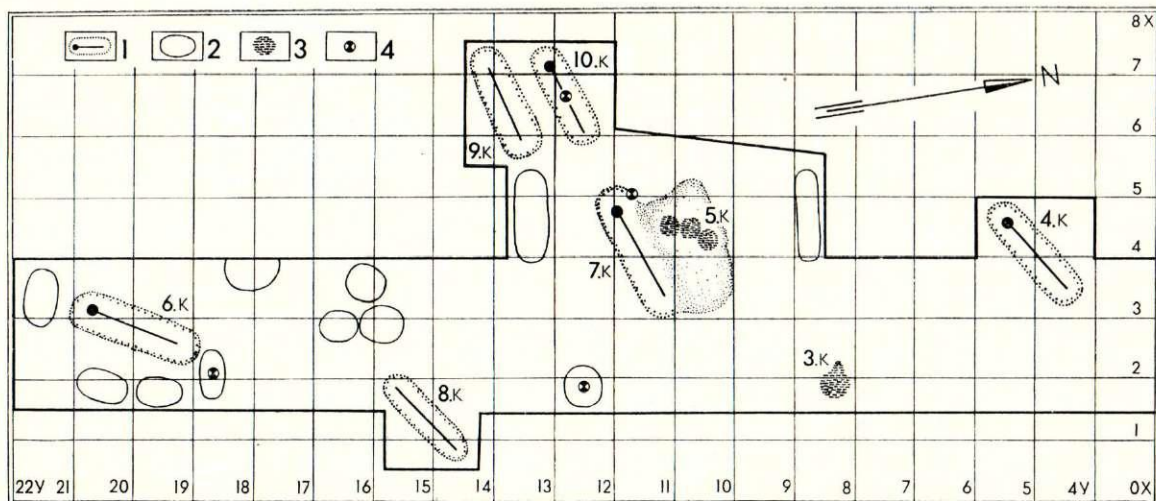
JAUNSAULES SILIŅU KAPULAUKS

Bauskas raj. Skaistkalnes c. p. teritorijā apmēram 1,5 km uz dienvidiem no Jaunsaules ciemata centra Mēmeles upes labajā krastā pie Siliņu mājām 1976. g. tika atklāts vēlā dzelzs laikmeta līdzēnais zemgaļu kapulauks. Apbedījuma vietai senatnē izvēlēts aptuveni 70×150 m liels lēzens paugurs. Pret Mēmeles upes pirmo palienu vērstā paugura mala veido pāris metru augstu stāvu krauju, bet uz pārējām pusēm nogāzes nemanāmi pāriet līdzenumā. Apkārtējos tīrumos zeme ir mālaina, bet kapulauka vietā reljefa pacēlumu klāj dzeltena smilts. Paugurs ziemeļu un austrumu pusē apaudzis ar priežu silu, bet tā dienvidu daļa ilgus gadus apstrādāta kā tīrums.

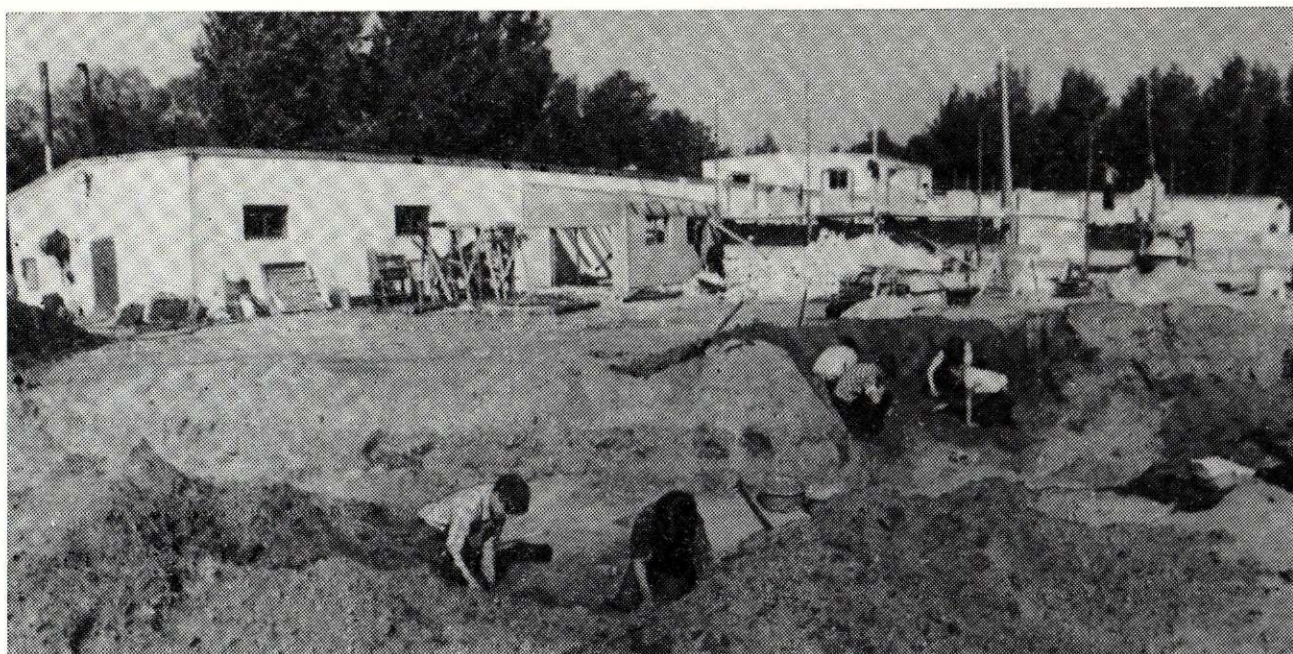
1959. g. Bauskas Novadpētniecības un mākslas muzejam nodots pirmais atradums — pakavsakta,¹ 1968. g. — br. spirālaproce². Atradumu apstākļi dabā netika pārbaudīti. 70. gadu sākumā neauglīgajā smilšainajā meža stūrī vietējais kolhozs uzbūvēja augļu un ogu pārstrādāšanas cehu. Jaunceltnes vietā zemes virskārtu noplanēja ar buldozeru, līdz ar to daļēji izpostot kapulauku. 1976. g. pavasarī sākās ceha paplašināšanas darbi. Rokot tranšēju pamatam, celtnieki nejauši atklāja divus nepostītus kapus ar bagātām piedevām. Atrastos dz. šķēpus, br. rotadatu, važiņas, spirālaproces, kaklariņķus, dzeramo ragu u. c. priekšmetus toreizējais ceha vadītājs A. Lapa nodeva Bauskas muzejam. Vēstures institūta Bauskas arheoloģiskās ekspedīcijas darbinieki, apskatot atradumu vietu, konstatēja jaunu arheoloģisku pieminekli — zemgaļu līdzēno kapulauku.³

1. att. Jaunsaules Siliņu kapulauka situācijas plāns: 1 — celtniecības darbos atrastais 1. un 2. kops, 2 — sulu ceha ēka, 3 — 1976. g. pētījumu tranšēja, 4 — mežs.

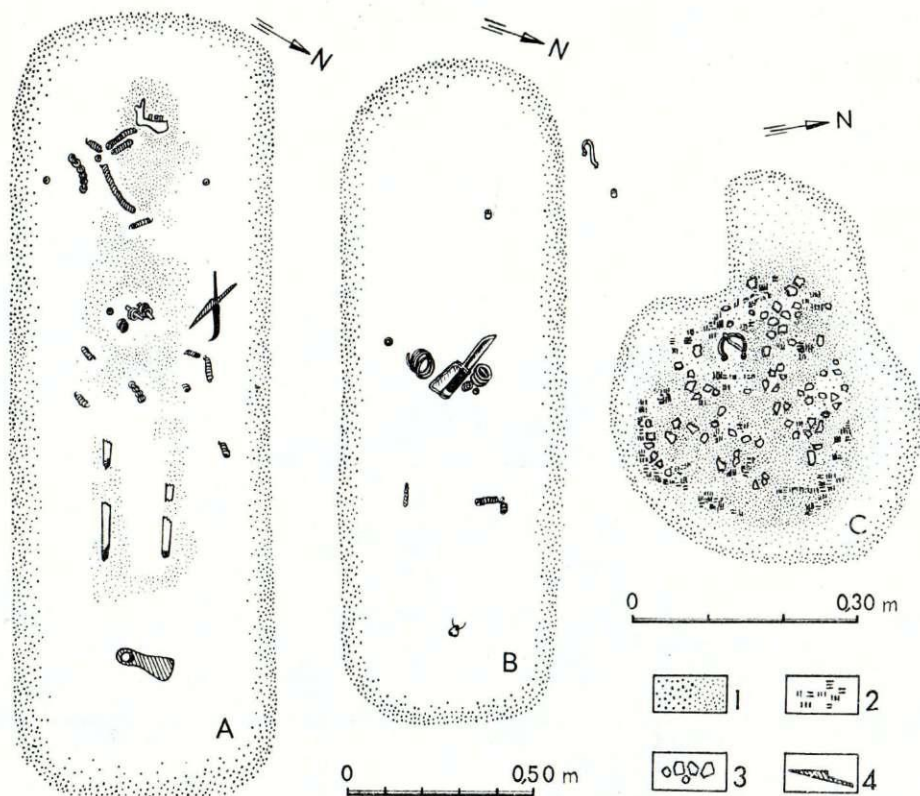
2. att. Izrakumu laukuma plāns: 1 — skeletkaps, 2 — bedre pamatzemē, 3 — ugunskauss, 4 — ziedojums.

3. att. Kopskats uz Siliņu kapulauku izrakumu laikā.

Lai novērstu kapulauka turpmāko postīšanu un noskaidrotu tā platību un hronoloģiju, 1976. g. no 2. līdz 5. jūnijam raksta autora vadībā Siliņos notika aizsardzības izrakumi.⁴ Izpētīja 22 m garu izrakumu laukumu 75 m² platībā, kas atradās 13 m attālumā no sulu ceha galvenā korpusa (1. att.). Tranšējas garākās malas orientētas ziemeļu—dienvidu virzienā, kas pieņemts par X asi; pretējās malas orientētas austrumu—rietumu virzienā, kurš pieņemts par Y asi. Sajā koordinātu tīklā fiksēti atsegti kapi

(2., 3. att.). Augsnes aramkārtu (20—30 cm biezumā) noņēma ar buldozeru. Tūlīt zem tās atklājās dzeltena smiltis, kurā iezīmējās tumši zemes plankumi — pārrakumu bedres kapu vietās. Tranšējā atsegti astoņi kapi, rotaslietu depozīts un divas ziedojumu bedres. Kopā ar iepriekš savāktajiem savrupatradumiem Siliņu kapulaukā iegūtas 89 senlietas. Irdenajā smiltis zemē mirušo kauli un varbūtējo zārku paliekas bija izzudušas, tāpēc mirušo dzimumu un kapu orientāciju visos apbedījumos vairs nevarēja

4. att. Kapu plāni: A — 4. kaps, B — 10. kaps, C — 3. kaps. 1 — kapu bedres kontūra, 2 — ogles, pelni, 3 — kauli, 4 — senlietas.

precīzi noteikt. Daļa atsegto kapu izpostīti jau senatnē, arot tīrumu, kā arī mantraču rakumos. Konstatēto apbedījumu veids un atrastās senlietas atsevišķos kapos aprakstītas to atsegšanas kārtībā.

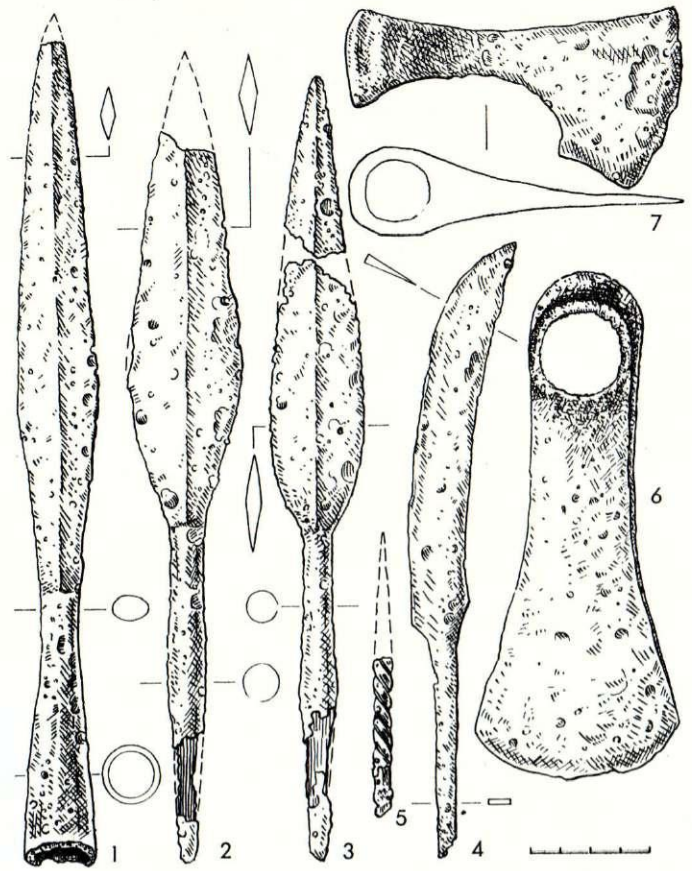
1. un 2. kaps ir 1976. g. maijā celtniecības darbos atklātie apbedījumi (1. att.). Spriežot pēc atrastajām senlietām, viens no mirušajiem bijis vīrietis, otrs — sieviete (vai bērns?). Postīto kapu bedres jaunbūves pamatu tranšeju profilos iezīmējās R—A virzienā, to dziļums ap 60 cm. No šiem kapiem muzejam nodotas šādas senlietas: no vīrieša kapa — divi iedzītņi un viens uznavas šķēpa gals (5. att.: 1—3), dzeramā raga augšgala br. apkalums, platēts ar ornamentētu sudraba plāksnīti, jostas gala br. skārda apkalums (6. att.: 4, 6); savukārt sievietei raksturīgās senlietas ir divi br. kaklariņķi ar tordeciem lokiem un liektiem galiem, br. rotadatu ar riņķveida galvu un piestiprinātu važiņu, četras br. spirālproces, br. važiņu krūšurota kopā ar divu dz. rotadatu fragmentiem (6. att.: 1—3, 7—10, 13), apaļš br. skārda piekariņš un viļņota br. skārda gredzenīņa fragmenti.

3. kaps — uguns kaps — atsedzās tranšējā 9y—2—3x kvadrātā (4. att.: 3). Kapa bedre ierakta 50 cm dziļumā, plānā tās forma ir apaļa (Ø 40 cm), austrumu pusē 10×15 cm liels izvīzījums. Kapa bedre pildīta ar tumšu zemi, kurā izšķiramas ogles, sīkas calcinētu kaulu drumslas un balti pelni. Bedres virspusē atradās apdegusi, deformēta br. pakavsakta ar atroģitiem galiem (7. att.: 7).

4. kaps atradās 5—6y—4—5x kvadrātā (4. att.: 1). Kapa bedres lielums 1,90×0,75 m, dziļums 0,60 m. Mirusī sieviete guldīta DRR—ZAA virzienā. Kapa galvgalis postīts ar vēlāku pārrakumu. Apbedītās kauli tikpat kā nav saglabājušies. Atsevišķi kauli iezīmējās kā dzeltenbalts augsnes iekrāsojums. Nesatrūdējuši bija tikai daži zobi un pirkstu kauliņi br. gredzenos. Spriežot pēc senlietu novietojuma un skeleta paliekām, mirusī kapā guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī. Apbedījuma kakla rajonā konstatētas br. spirālītes, važiņu locekliši, četras dzintara un viena stikla krelle (7. att.: 10, 11). Atsevišķas br. spirāles ar vilnas dzijas paliekām atrastas ne vien pie kakla, bet arī zem mirušās muguras un gūžām. Uz pirkstiem četri spirālgredzeni, ķermeņa vidusdaļā kreisajā pusē dz. nazis un sirpis, pie kājām dz. kaplis (5. att.: 6).

5. kaps — uguns kaps — atradās 11—12y—4—5x kvadrātā (2. att.). Zem noņemtās augsnes kārtas atklājās izklidēta sārta paliekas — ogļaina zeme apmēram 2×2 m plašā neregulārā laukumā. Šī laukuma ziemeļrietumu stūrī cieši cita pie citas atradās trīs apaļas bedrites (Ø 0,3—0,5 m), kas ieraktas 20 cm dziļi pamatzemē — smiltī. Bedrītēs zeme tumšāka, tajās vairāk ogļu, baltu pelnu un atsevišķu degušu kaulu drumslu. Pirmajā bedrītē (12y—5x) atrasta br. pakavsakta ar magoņpogaļu galiem (7. att.: 5) un apdedzis salauzts br. jostas apkalums. Otrajā — (11y—5x) — neliels dz. platsmens cirvis (5. att.: 7) un br. spirālgredzens (7. att.: 26). Trešajā — (11y—5x) — cilvēka zobs, 80 cm uz austrumiem no bedrites stāp sārta paliekām — br. piekariņš (7. att.: 9).

6. kaps atsedzās 20—21y—3—4x kvadrātā (2. att.). Kapa bedres forma — četrstūris ar noapaļotiem stūriem, izmēri: 2,2×0,7 m, dziļums — 0,7 m. Kauli nav saglabājušies, kaps postīts. Spriežot pēc piekariņu atrašanās vietas, apbedījums varētu būt bijis orientēts DR—ZA virzienā. Bedres galvgali at-

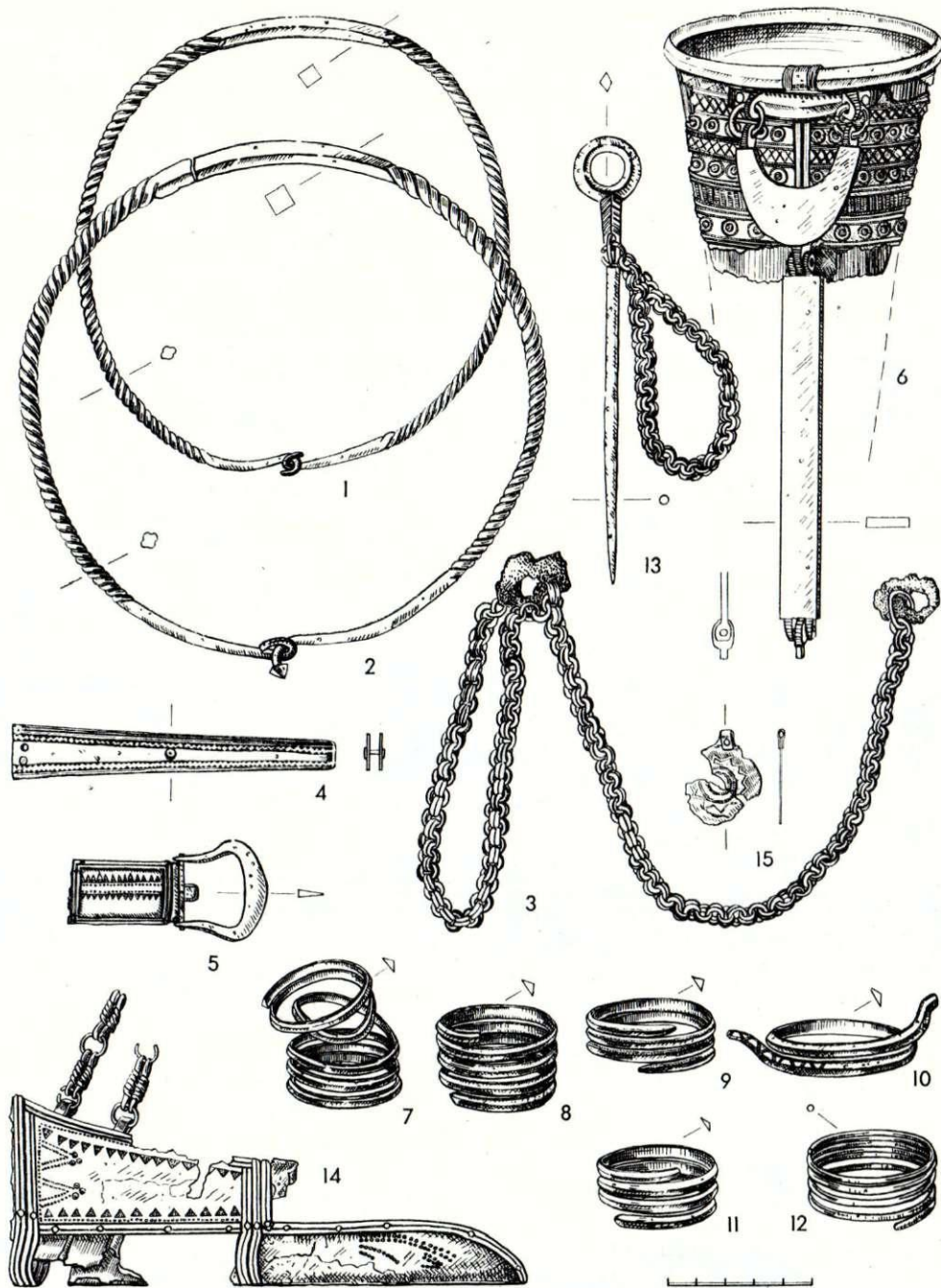
5. att. Kapulaukā atrastās dzelzs senlietas, (VI 207:) 1—3 — šķēpi (75, 76, 77), 4 — sirpis (39), 5 — ilens (48), 6 — kaplis (2), 7 — cirvis (28).

rasts nenosakāms sarūsējis dz. priekšmets, netālu no tā divi piekariņi — sudraba dirhēmi ar izurbtiem caurumiņiem (9. att.: 1, 2), br. saktas zosla, br. zvārgulīši un plāksnīte. Pa visu kapa bedri bija atrodami atsevišķi br. riņķīši.

7. kaps atradās 12y—4—5x kvadrātā (2. att.). Bedres forma — četrstūris ar noapaļotiem stūriem 2,25 m garumā, 0,60 m platumā un 0,60 m dziļumā. Mirušās sievietes (?) kauli nav saglabājušies. Daļēji apbedījums postīts, ierokot 5. kapu. Apbedījums orientēts R—A virzienā. Bedres vidusdaļā kreisajā pusē atrasts br. spirālgredzens (7. att.: 24), zvārgulītis, br. važiņa. Bedres austrumu galā — dz. sirpis (5. att.: 4) un br. zvārgulītis (7. att.: 15).

8. kaps atsegts 15—16y—1—2x kvadrātā (2. att.). Bedres forma — četrstūris ar noapaļotiem galiem 1,75 m garumā, 0,60 m platumā un 0,40 m dziļumā. Mirušās, domājams, sievietes kauli, izņemot nelielu galvaskausa fragmentu, nav saglabājušies. Orientācija ZAA—DRR virzienā. Kaps postīts arot. Galvas rajonā atradās br. riņķītis, kapa vidusdaļā kreisajā pusē, daļēji ārpus kapa bedres — divi br. spirālgredzeni. Labajā pusē pie pašas bedres malas — br. plāksņu sakta (7. att.: 1).

9. kaps atsegts 13—14y—6—8x kvadrātā (2. att.). Bedres forma — četrstūris ar noapaļotiem stūriem. Tās izmēri: garums — 2,09 m, platums — 0,50—0,65 m, dziļums — 0,35 m. Kauli, izņemot divus galvaskausa fragmentus, nav saglabājušies. Apbedījums orientēts ZAA—DRR virzienā. Kaps stipri postīts arot. Bedres augšgalā labajā pusē atrasta br. pakavsakta ar zvārgalvu galiem (7. att.: 6), vidusdaļā — dz. ilens (5. att.: 5) un dzintara

6. att. Kapulaukā atrastie bronzas priekšmeti. (VI 207:) 1, 2 — kaklariņķi (81, 82), 3 — važiņu rota (86), 4, 5 — siksnas sprādze un apkalums (87, 23), 6 — dzeramā raga apkalums (83), 7—12 — aproces (84, 85, 79, 80, 60, 63), 13 — rotadata (78), 14 — naža maksts (61), 15 — naža maksts piestiprinājuma važiņas (50).

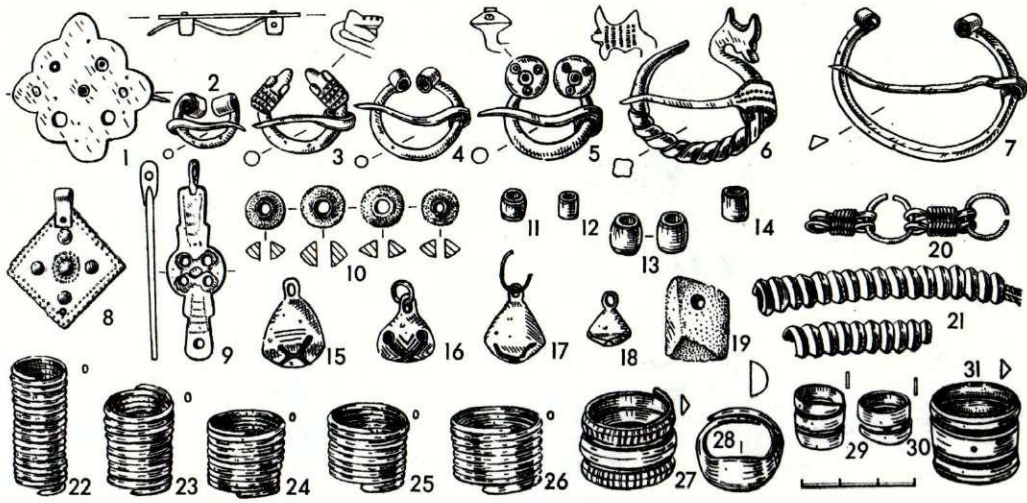
piekariņš (7. att.: 19), lejasgalā — br. spirāle. Kapa bedres apakšējā daļā daudz sīku oglišu.

10. k a p s atsegts 13—14y—7—8x kvadrātā. Sievietes apbedījums orientēts DRR—ZAA virzienā. Kapa bedre ir četrstūris ar noapaļotiem stūriem — 1,7 m garš, 0,6 m plats un 0,4 m dziļš. Kauli nav saglabājušies. Spriežot pēc senlietu izvietojuma, mirusi guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Ap kaklu bijusi krellu rota, no kuras saglabājušās trīs zeltītas stikla krelles. Netālu no tām atrasts arī br. āķītis. Uz katras rokas pa br. spirālaproci, divos pirkstos spirālgredzeni (7. att.: 29, 30). Kāju rajonā labajā pusē dz. īlens un br. zvārgulītis ar riņķīti. Apbedījuma bedres apakšējā daļā izkaisītas sīkas ogļītes. Mirušajai kā ziedojums virs plaukstām novietots dz. duncis ar ādas

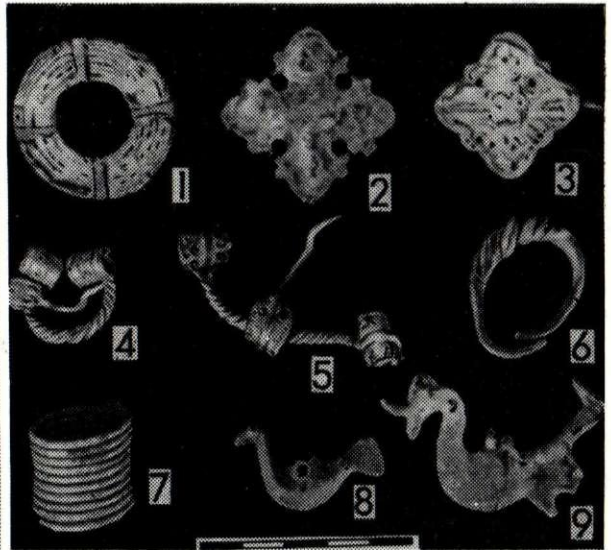
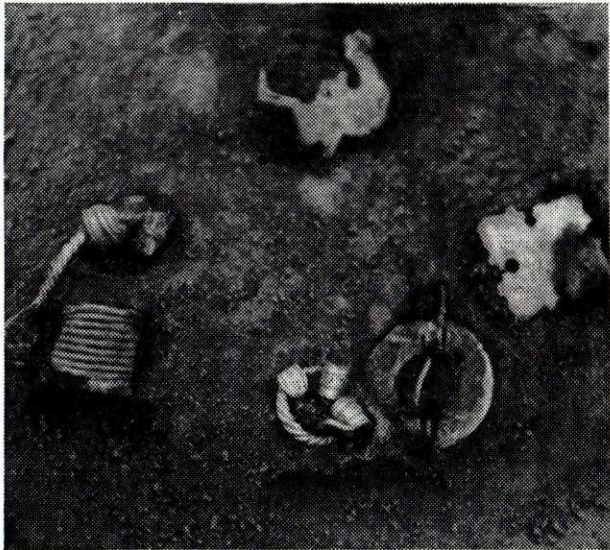
maksti, kam br. skārda apkalumi un divas nelielas br. pakavsaktas (10. att.). Auduma paliekas, kas saglabājušās pie oksidētās br. senlietām, liecina, ka ziedojuma priekšmeti bijuši ietīti vilnas drānā.

Ārpus kapiem pētītajā laukumā atklāts senlietu ziedojums — depozīts un 11 nelielas (apaļas un iega- renas) seklas bedres, aizpildītas ar tumšāku smilti nekā pamatzeme. Divās no tām atrastas dažas senlietas, bet pārējās nekādu atradumu nebija.

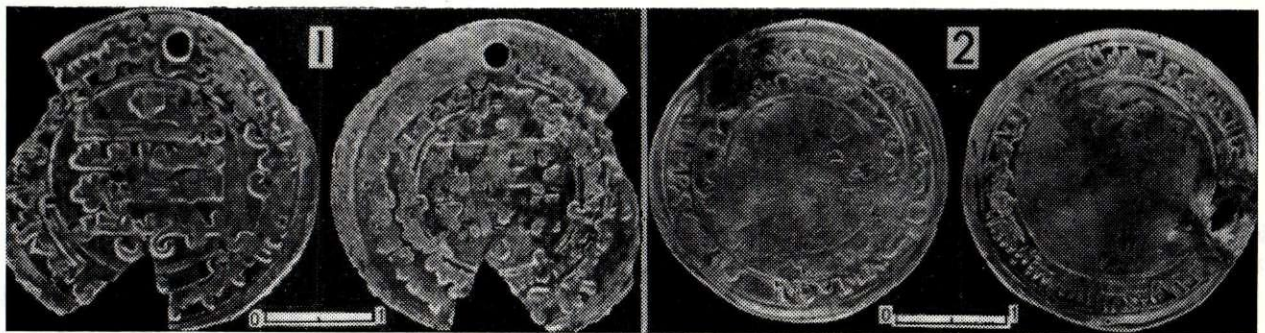
Ziedojuma depozīts atklāts 12y—5—6x kvadrātā. Atsevišķi tā priekšmeti, tīrumu arot, ar arkla lemesi bojāti un izkustināti no pirmatnējā novietojuma. Senlietas ieraktas 30 cm dziļumā, daļēji virs 5. uguns- kapa sārta paliekām, daļēji virs 7. kapa. 10×10 cm lielā laukumā vienkopus atradās septiņi priekšmeti (8. att.: 1—5, 7, 8): divas nelielas sudraba pakav-

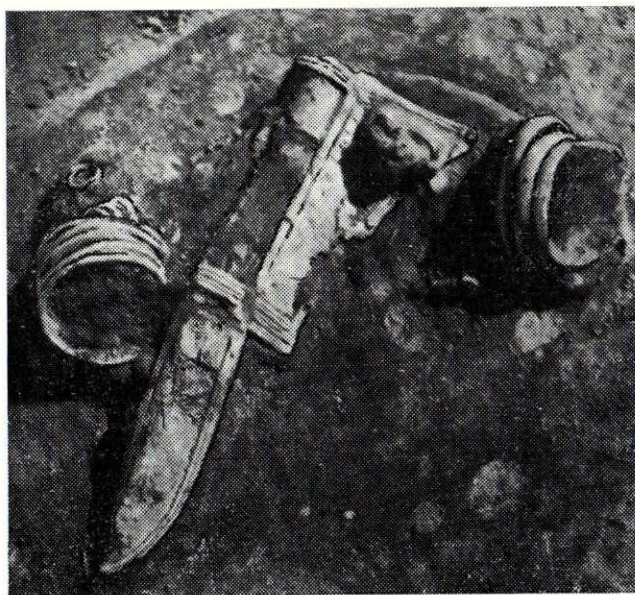
7. att. Kapulaukā atrastās bronzas, stikla un dzintara rotas. (VI 207:) 1-7. — br. saktas (42, 64, 69, 58, 27, 77, 1), 8, 9 — br. piekariņi (74, 24), 10 — dzintara krelles (6), 11-14 — stikla krelles (70, 51, 55, 22), 15-18 — br. zvārguliši (15, 16, 17, 18), 19 — dzintara piekariņš (46), 20 — br. važiņa (38), 21 — br. spirālītes (12), 22-31 — br. gredzeni (49, 45, 41, 44, 26, 7, 67, 54, 52, 8).

8. att. Kapulaukā ieraktais rotaslietu ziedojums. Senlietas atradumu vietā un pēc to izņemšanas no zemes. (VI 207:) 1-3 — br. plākšņu saktas ar sudraba platējumu (20, 15, 21), 4, 5 — sudraba pakavsaktas (19, 13), 6 — sudraba gredzens (17), 7 — br. gredzens (14), 8, 9 — br. putniņpiekariņi (16, 19).

9. att. 6. kapā atrastie monētpiekariņi — arābu dirhēmi. (VI 207:) 1 — Samanīdi, Nūhs ibn Nasrs Samarkandā 335=946./947. g. (30), 2 — Samanīdi, Nasrs ibn Ahmeds Muhamedijā 330=942./943. g. (29).

10. att. 10. kapa vidusdaļa. Virs mirušā plaukstām likts ziedojumā — nazis un saktiņas.

saktas ar atrotītiem galiem, br. spirālgredzens, no br. plāksnes darināts putnveida piekariņš, trīs br. plākšņu saktas, kuru virsmas klātas ar sudraba plātējumu. Atrastie priekšmeti bijuši ietīti rupjā vilnas audumā. Tā paliekas tika konstatētas zem senlietām. Apmēram 20 cm attālumā no šiem priekšmetiem pamatzemē ievilkta arkla vagas virzienā atradās deformēts sudraba gredzens ar vītu priekšpusi un pamīšiem galiem un br. putnveida piekariņš. Liekas, ka arī šie priekšmeti varētu piederēt minētajam depozi-tam.

Pirmā bedre ar senlietām atradās 13y—2x kvadrātā. Tās \varnothing 0,8 m, dziļums 0,4 m. Apkārtējā dzeltenajā pamatzemes smiltī bedre iezīmējās kā tumšāks plankums. Izsmēlot šīs tumšākās smiltis, dažādā dziļumā tika atrasts: br. vairoggredzens (7. att.: 28), br. monētpiekariņa fragments un defor-mēts br. apkaluma fragments.

Otrā bedre atradās 6. kapa kājgalī 19y—2—3x kvadrātā. Tai ovāla forma, izmēri plānā 0,4×0,7 m, dziļums — 0,4 m. Atradumi: neliela br. pakavsakta ar zvērgalvu galiem (7. att.: 3), br. važiņas, spirālī-tes, cilindriska apzeltīta stikla krelle.

Bedres, kurās atrastas senlietas, var uzskatīt par ziedojumu vietām, kas saistītas ar veļu kultu. Par pārējo deviņu padziļinājumu nozīmi grūti spriest. Bedres varētu būt radušās kā mantraču rakumi vai arī noderejušas senatnē īpašiem ziedojumu rituā-liem.

Spriežot pēc kapulaukā atrastajām senlietām, seši ir sieviešu, divi vīriešu apbedījumi, divos apbedīju-mos mirušā dzimums pēc kapu inventāra nav nosa-kāms. Ticot aizkapa dzīvei, mirušajiem doti līdzī ieroči, darbarīki, rotas. Nosakot šo atradumu lietoša-nas hronoloģiskās robežas, iespējams noskaidrot, kādu etnisko grupu piederīgie apglabāti kapulaukā.

Tā kā apbedījumos dominē sieviešu kapi, tad vī-riešiem raksturīgie ieroči atrasti nelielā skaitā: tikai trīs šķēpu gali un viens cirvis.

5. kapā atrastais platasmens cirvis (5. att.: 7) ir ar apaļu kātcaurumu un izteikti pagarinātu piet-segu. Cirvis pieder pie universālo darbarīku kategorī-jas, kas pilda arī cērtamā ieroča funkcijas. Darba

cirvji parasti ir lielāki un masīvāki; par kaujas cirv-jiem galvenokārt izmantoti mazi vai vidēja lieluma cirvji.⁵ Atrastā cirvja garums ir tikai 11 cm, tāpēc tas būtu uzskatāms par kaujas ieroci. Šā tipa plat-asmens cirvji ir raksturīgi visai latgaļu apdzīvotajai teritorijai, tos atrod arī Zemgalē, Kursā un kaimiņ-zemēs.⁶ Tie raksturīgi laika posmā no 11. līdz 14. gad-simtam. Spriežot pēc Siliņu cirvja mazliet uzliektā pietsega, virsmas slīpuma pret kātu, kā arī neliela-jiem izmēriem,⁷ tas pieder pie šī tipa agrīnākajiem eksemplāriem un datējams ar 11.—12. gadsimtu.

1. kapā atrasti trīs šķēpu gali, kas pēc for-mas pieskaitāmi diviem dažādiem tiptiem. Viens no tiem ir uzmavas šķēpa gals ar ideāli slaidu lapu, kas šķērsgrīzumā ir rombveida. Tā garums ir 27,5 cm (5. att.: 1). Šādi šķēpa gali visraksturīgākie ir 10. gs., taču sastopami jau 9. gs. un arī vēl 11. gs. sākumā.⁸ Zemgalē tie atrasti 12 vietās,⁹ pazīstami ne vien pārējās Latvijas daļās, bet plaši izplatīti arī visā Ziemeļeiropā. Pārējie divi ir iedzītņa šķēpa gali (5. att.: 2, 3), asmens vitollapas veidā, iedzītnim pret vidu pārsētinājums. Austrumbaltijā šie šķēpi parā-dās vidējā dzelzs laikmetā, bet nedaudz pārveidoti (platāks asmens, īsāks iedzītis) sastopami arī vē-lajā dzelzs laikmetā 9.—11. gadsimtā. Zemgalē 10. gs. kapos tie vairs nav atrasti.¹⁰ Viens no Siliņu šķēpu galiem, kam iedzītis, salīdzinot ar raksturī-gajiem vidējā dzelzs laikmeta eksemplāriem, ir īsāks, lapa saplacināta un vidusdaļā ar asākiem sānu lūzumiem jau tuvojas rombveida formai, tipoloģiski attiecināms uz 10.—11. gadsimtu.

Rets atradums ir 1. kapā atsegtais d z e r a m a i s r a g s (6. att.: 6). Tas pagatavots no vērša vai taura raga, kura augšējā apmale apkalta ar br. skārdu. Raga labākai satveršanai pie apkaluma pievienota īpaša rotāta osiņa. Uz apmales apkaluma un osiņas rotājuma vietām saglabāties ornamentēts sudraba plātējums. Raga augšgala \varnothing 9,2 cm.

Ar br. apmali apkalti dzeramie ragi raksturīgi Austrumbaltijai kopš 3. gadsimta.¹¹ To forma visai vienkārša un gandrīz nemainīga ilgākā laika posmā plašā teritorijā. Atšķirībā no agrākajiem, vēlākie malu apkalumi dažkārt masīvāki, rotājumi, kā arī cil-piņas un osiņas iegūst barokālākas formas. Ar 1. g. t. vidu dzeramie ragi diezgan plaši sastopami arī zem-gaļu kapos (Īles Cibēni, Auru Agrārieši, Rubas Rūsīši u. c.).¹²

Siliņu kapulaukā atrastie dzeramie ragi pēc apka-luma formas vistiešāk atgādina 1983. g. izrakumos Bauskas Dreņģeru — Cunkānu kapulauka 41. kapā un Aizkraukles Lejasbitēnu 1. kapā uzietos greznos dzeramos ragus.¹³ Lejasbitēnu atradumu datē ar 8. gs. un uzskata par raksturīgu latgaļu un zemgaļu teritorijai.¹⁴

Trijos kapos konstatēts pa vienam n a z i m. Visi tie stipri korozijas saēsti, tā ka to forma vairs nav precīzi nosakāma. Vienam nazim saglabāties greznis, no plāna ornamentēta br. skārda darināts trapec-veida ādas maksts ietvars. Šādas br. skārda dunču makstis raksturīgas lībiešu apdzīvotajai teritorijai, kur tās parādās bagātos apbedījumos jau 10. gs.¹⁵ un kaimiņu novados izplatās lībiešu ietekmē. Arī atsevišķos bagāto zemgaļu sieviešu kapos sastopami līdzīgi dunči, kas piekārti važiņrotām (Mežotnes centra kapulauks, Codes Jumpravmuiža, Bauskas Dreņģeri — Čunkāni). Atšķirībā no citiem zemgaļu kapulaukiem, Jaunsāules Siliņos duncis dots līdzī kā ziedojumā, tas nolikts virs mirušā pusaudža sakrus-totajām plaukstām.

No darbarīkiem atrasti sirpji, kapļi, īleni. Sirpji (5. att.: 4) bija divu kapu inventāros. Tie pieder pie sirpju tipa ar taisnu muguru un kāšveidā noliektu asmens galu. Šādas formas sirpji parādās jau 7. gs. un sastopami arī vēl 13. gadsimtā.¹⁶ Tie piemēroti ne vien labības pļaušanai, bet arī sakņu un atvašu nogriešanai un pazīstami ar nosaukumu «raukņi». Siliņos, tāpat kā visā Zemgalē, šie sirpji atrasti sieviešu kapos.

Kaplis atrasts tikai 4. kapā (4. att.: 1). Tas ir tipisks zemgaļu sievietes darbarīks, kas jau kopš vidējā dzelzs laikmeta sevišķi bieži sastopams sieviešu kapos. Tradīcija dot mirušajam līdzīgu kapli saglabājusies vēl 10. gs., vēlākajos kapos kapli sastop reti.¹⁷ Salīdzinot ar agrākajiem zemgaļu kapļiem, vēlākie kļūst īsāki, darba daļa relatīvi plataka. Pēc formas Siliņu kaplis pieskaitāms pie vēlākajiem kapļiem (5. att.: 6).

Īleni atrasti divu kapu inventāros. To dz. daļas korozijas saēstas, fragmentāras, tāpēc nav iespējams droši spriest par priekšmeta sākotnējo formu. Vienam no īleniem bijusi tordēta vidusdaļa.

Tā kā mirušie apbedīti svētku tērpos, tad arī starp atradumiem relatīvi daudz — vairāk nekā 60 priekšmetu — rotu. Tās galvenokārt nāk no sieviešu apbedījumiem.

Par vainagu netiešus norādījumus sniedz postītajā 4. kapā atrastās br. spirāles ar dzijas paliekām tajās (7. att.: 21). Šīs spirāles atgādina vainagiem pievienoto piekaru — bizi. Tā kā kapa galvgalis postīts, tad arī no paša vainadziņa liecības nav saglabājušās un bizes locekļi vairs neatradās savā pirmatnējā novietojumā. Minētā kapa inventārs datējams ar 10. gadsimtu. Tai laikā vainadziņi ar piekaru — bizi raksturīgi latgaļiem un sēļiem.¹⁸ Zemgaļiem vēlajā dzelzs laikmetā saglabājies vēl iepriekšējā posmā raksturīgais lentes vainags ar masīviem br. starplocekļiem.¹⁹

Divi atrastie kaklariņķi pēc galu izveidojuma pārstāv divus atšķirīgus tipus: pirmais ar pogas un cilpas galiem, otrs ar cilpas galiem (6. att.: 1, 2). Loka izveidojums abiem ir vienāds: tordēts, ar šķērsriezumā rombisku vidusdaļu. Šī ir vietēja zemgaliska forma, kas pazīstams kopš 6. gs. un lietota līdz pat 10. gadsimtam.²⁰ Siliņos atrastajam kaklariņķim cilpas un pogas izmēri niecīgi, tie raksturīgi šā senlietu tipa vēlākajiem atradumiem.

Trīs atrastās rotadatas nāk no izpostītajiem pirmajiem diviem kapiem. Divas no tām — dzelzs — saglabājušās ļoti fragmentāri kā bezformas rūsas gabali pie br. važiņu rotas. Trešā — br. adata — pārstāv specifisku, zemgalisku rotu, t. s. riņķadatu (6. att.: 13), ko apgērbā sprauduši kā vīrieši, tā arī sievietes līdz pat 11. gadsimtam.²¹ Siliņu atradums pārstāv vēlāko šīs rotadatas tipu, kas bijis izplatīts 10.—11. gs. un kam griezumā rombiskā adatas riņķa galva ir noplacināta.²²

Kapulaukā atrastas 12 saktas, no tām astoņas ir pakavsaktas un četras — plākšņu saktas. Pēc galu veidojuma pakavsaktas savukārt dalās trīs apakšgrupās. Pirmajā no tām ietilpst piecas pakavsaktas ar atroģītiem galiem (7. att.: 2, 4, 7; 8. att.: 4, 5), trīs darinātas no br., divas — no sudraba. To loki griezumā ir apaļi, trīsstūrveida vai tordēti; br. pakavsaktas nav rotātas ar ornamentu. Pakavsaktas ar atroģītiem galiem bijušas iecienītas ne vien Austrumbaltijā, bet arī visās tās kaimiņzemēs no 8. līdz pat 15. gadsimtam. Ar tām sasprauda apgērbus kā

vīrieši, tā arī sievietes un bērni. Īpaša uzmanība jāpievērš ziedojuumu depozītā atrastajām divām nelielajām sudraba saktām. To loki vīti no šķērsriezumā četrstūrīnām stieplēm. Savītā loka gali saplacināti plāksnītēs, kas satītas uz augšu divām kārtām, tā izveidotie gali ir trīs reizes plataki par loka šķērsriezumu. Vienai no tām satītos galus rotā arī vidusprofilējums. Tāpat ar mazu, noapaļotu vidusšķautni izveidots šīs saktas zoslas platakais gals, kas aptīts ap loku. Abām saktām zoslas un loku galus vēl rotā arī rūpīgi izveidots ornaments no mazu riņķīšu, iedziļinātu punktu un trīsstūrveida robiņu virknēm. Neliela sudraba sakta ar analoģu galu izveidojumu un ornamentālu rotājumu atrasta 12. gs. slānī Tērvetē.²³ E. Brīvkalne to uzskata par Tērvetes pilskalna rotkaļu varbūtēju darinājumu.²⁴

Otrās apakšgrupas br. pakavsaktas ir ar zvērgalvu galiem. Atrasti divi pēc izveidojuma atšķirīgi eksemplāri. 9. kapā atrastās lielākās saktas (loka Ø 3,7 cm) (7. att.: 6) loks ir tordēts un tordējuma rievās ievīta smalkāka dubultstieple. Saktas viens gals nolauzts, otrs izveidots kā stilizēta zvērgalva ar plaši atplēstu muti (vairāk gan atgādina ziedu vai zivs asti). Otrai pakavsaktai (7. att.: 3), kas ir savrupatradums, Ø ir tikai 2,4 cm. Tās loks ir gluds, šķērsriezumā apaļš. Saktas gali reljefi attēlo zvēra galviņas ar divām ausīm, mutes līniju un acīm. Pēc līdzīgiem atradumiem Tērvetes pilskalnā šīs pakavsaktas datējamas ar 11.—13. gadsimtu.²⁵ Zvērgalvu pakavsaktas sastopamas ne vien Zemgalē, bet arī pārējā Latvijas teritorijā, it sevišķi latgaļu un kuršu zemēs.

Trešo apakšgrupu — saktas ar magoņpogaļu galiem — pārstāv viens atradums no 5. ugunskaipa (7. att.: 5). Tā ir neliela br. sakta (Ø 2,5 cm) ar gludu, šķērsriezumā apaļu loku. Ornaments — riņķīši ar punktiem vidū — saskatāms tikai magoņpogaļu galu virspusē. Sākot ar 11. gs., šā tipa saktas nēsājuši visā Latvijas teritorijā. Sevišķi tās bija iecienījuši libieši,²⁶ bet Zemgalē tās bieži sastopamas 11.—12. gs. apbedījumos.²⁷

Otrs kapulaukā atrastais saktas tips ir plākšņu saktas. Trīs no tām atsegtas kapulaukā atrastajā ziedojumā (8. att.: 1—3), viena pie 8. apbedījuma (7. att.: 1). Pēc plākšnes formas atrastās četras saktas pārstāv trīs plākšņu saktu grupas — četrstūrīnās, krusta un riņķsaktas. Visas tās darinātas no br. plākšnes un virspusē bijušas rotātas ar sudraba plātējumu, kas pie pamatnes bijis pielodēts ar alvu vai kādu citu baltmetālu. Šis plānais ornamentētais skārda rotājums saglabājies tikai divām saktām. Plākšņu saktas uzskatāmas par Zemgalei raksturīgu saktas tipu. Spriežot pēc daudzajiem atradumiem Tērvetes un Mežotnes pilskalnos, šīs saktas lietotas 11.—13. gadsimtā.²⁸ Siliņu atradumam analoģa riņķsaktas zināma Ceraukstes Podiņu — Rušiņu kapulauka inventārā.²⁹ Salīdzinot ar citām, riņķsaktas ir vēlākas izcelsmes un, liekas, ieviesušās vācu kultūras ietekmē 13. gadsimtā.³⁰

Divos pusaudžu kapos atrastas četras nelielas br. spirālaproces. Abas 1. kapa aproces ir līdzīgas. Tās veidotas no pieciem vijumiem, kas pagatavoti no šķērsriezumā trīsstūrveida metāla lentes (6. att.: 7, 8). 10. kapā katra aproce ir savādāka: vienai spirāli veido tikai divi vijumi no plānas skārda lentes, otrās sešus vijumus veido apaļa stieple.

Zemgaļu 10.—13. gs. kapos aproces sastopamas reti. Dominē spirālaproces, kas ir raksturīgas šī laika sieviešu rotas.³¹

Atrasti 13 gredzeni, kas iedalāmi četros tipos. Visvairāk (10 eks.) ir br. spirālgredzenu (7. att.: 22—29), kas pagatavoti no šķērsgriezumā apaļas, trīsstūrveida vai saplacinātas stieples. Bez tam iegūts br. spirālgredzens ar vidusplāksnīti (7. att.: 31), br. gredzens ar paresninātu priekšpusi un pamīšiem galiem (7. att.: 28), sudraba gredzens ar pamīšiem galiem un vītu priekšpusi (8. att.: 6), kuras vijumā ielikta tieva sudraba stieplīte. Visu minēto tipu gredzeni sastopami ne vien zemgaļu 10.—13. gs. apdzīvotajās zemēs, bet arī kaimiņu novados. Siliņu kapulaukā mirušajam parasti līdzī dots viens vai divi gredzeni, tikai vienā kapā atrasti četri gredzeni.

Iegūtie astoņi piekariņi pārstāv sešus dažādus piekariņu tipus. Piekariņi izmantoti par kakla vai krūšurotas sastāvdaļu, kā arī par apģērba rotājumu. Atrasts viens br. ripveida piekariņš (1. kapā), kura virsmu rotā likloču līnija. Tā piekāšanai piekniedēta cilpiņa. Viens rombveida piekariņš, savrupatradums, darināts no divām kopā sakniedētām br. skārda plāksnītēm. Tā virsmu rotā gar malām iespiestu punktiņu rinda un pieci simetriski izvietoti apaļi izciļņi (7. att.: 8). Rombveida piekariņi, kas ir raksturīga 13.—15. gs. rotu sastāvdaļa, galvenokārt atrasti latgaļu un libiešu apdzīvotajā teritorijā.³²

Ipatnēja forma ir br. piekariņam, kas iegūts 5. ugunskapā. Tas atliets veidnē (7. att.: 9). Piekariņa centrā atrodas ripa ar četriem simetriski izvietotiem caurumiņiem. Ripai abās pusēs ir divi trapecveidīgi izvīrījumi; pēc pārējā kapa inventāra šis piekariņš datējams ar 11.—12. gadsimtu.

Divi ziedojuma depozītā atrastie putnveida piekariņi (8. att.: 8, 9) ir atšķirīgi izveidoti. Pirmais, kas attēlo balodīti, ir atliets no bronzas. Šādi piekariņi stipri izplatīti libiešu apdzīvotajā teritorijā, bet atsevišķi eksemplāri atrasti arī kuršu, latgaļu un zemgaļu apdzīvotajā teritorijā. Piekariņš datējams ar 12.—13. gadsimtu.³³ Otrs piekariņš stilizēti attēlo putniņu ar atplestu knābi (8. att.: 9). Tas štancēts no br. plāksnītes. Arī šie zoomorfie piekariņi 12.—13. gs. visplašāk sastopami libiešu apdzīvotajā teritorijā, bet zināmi arī Zemgalē — Ciemaldes kapulaukā.³⁴

6. kapā viens otram blakus atrasti divi monētpiekariņi — arābu (samanīdu) sudraba dirhēmi, kuriem vienā malā izurbti caurumiņi, piekāšanai kaklarotā. Tie ir Muhamedijā 942.—943. g. kaltā Nasra ibn Ahmeda monēta (9. att.: 2) un Samarkandā 946.—947. g. kaltā Nūha ibn Nasra monēta (9. att.: 1).³⁵ Bieži monētpiekariņi (dirhēmi) sastopami libiešu kapulaukos Daugavas lejtecē. Zemgalē bez Siliņu kapulauka dirhēmi — piekariņi zināmi vēl Jaunsvirlaukas Ciemaldes un Mežotnes centra kapulaukā.³⁶

Par piekariņu izmantots arī neapstrādāts dzintara gabaliņš, kam vienā galā izurbts caurumiņš (7. att.: 19). No pārējiem dzintara priekšmetiem atrastas četras bikoniskas dzintara krellītes (7. att.: 10), kas kopā ar stikla krellēm veidojušas 4. kapā apbedītās sievietes kaklarotu. Dzintara krelles, visbiežāk bikoniskās, Rietumbaltijā ir visai parastas. Vīriešu kapos bieži vien ir tikai viena krelle. Rietumbaltijas kapulaukos sastopamas veselas dzintara kreļļu virknes, bet Lietuvas centrālās un ziemeļu daļas kapos, tāpat kā Latvijā, bieži atrod tikai pa vienai dzintara krellei. Šīs krelles daudz nēsātas 10.—11. gadsimtā.³⁷ Atsevišķas dzintara krelles zināmas arī zemgaļu kapulaukos, piemēram, Jaunsvirlaukas Ciemaldes kapulaukā.³⁸

Siliņos gan pie apbedījumiem, gan arī kā savrupatradumi atrastas sešas caurspīdīga stikla krelles, kas klātas ar metālisku foliju — zeltījumu (7. att.: 11—14). Pēc formas šīs krelles ir cilindriskas un mucīņveida. Tās datējamās ar 11. gs. otro pusi un 12. gadsimtu.³⁹ Zeltītās krelles visbiežāk sastopamas libiešu apdzīvotajā teritorijā, kur tās atrodas gandrīz ikvienā libiešu sievietes apbedījumā.⁴⁰ Četri zvārguliši iegūti trīs kapos (7. att.: 15—18). Tie parasti nēsāti kā apģērba rotājums, bet 7. un 10. kapā pa vienam zvārgulītim atrasts apbedījuma kāju rajonā. Jādomā, ka tie bijuši piestiprināti pie kājauta vai apava. Tautā ir ticējums, ka zvārgulišu skaņa atbaidot ļaunus garus. Pie kājām piestiprinātie zvārguliši, cilvēkam kustoties, visu laiku zvanijuši.

Siliņos atrastajiem zvārgulīšiem ir saplacināta bumbierveida forma; to apakšējā daļā izveidots krusta šķēlums, bet augšgalā atrodas lokveida cilpiņa. Vienam no zvārgulīšiem sānu virsma ir rotāta ar skujiņu ornamentu. Vēlajā dzelzs laikmetā, kā arī viduslaikos, zvārguliši sastopami visā Latvijas teritorijā. Zemgalē 12. gs. kapos tie atrasti Jaunsvirlaukas Ciemaldes kapulaukā,⁴¹ Ceraukstes Podiņos⁴² un citur.

Vīriešu apģērba sastāvdaļa ir josta, Siliņu kapulaukā atrastas tās metāla daļas — sprādze un gala apkalums. Kā savrupatradums iegūta bumbierveida sprādze (7. att.: 5), kas savienota ar šauru jostas br. skārda apkalumu. Br. jostas gala apkalums (7. att.: 4) atrasts 1. kapā. Šādas jostassprādzes zināmas no 9.—12. gadsimta.⁴³

Pēc senlietu analīzes spriežot, kapulauks attiecas uz 9.—13. gadsimtu. Senākais apbedījums ir 1. kapa, kas pēc dzeramā raga un ieročiem datējams ar 9.—10. gadsimtu. Pēc monētām — 10. gs. arābu dirhēmiem — 6. kapu varētu attiecināt uz 10. gadsimtu. Vairums apbedījumu datējami ar 11.—12. gs.; bet rotaslietu ziedojums ierakts kapulaukā 13. gs. sākumā. To, ka pētītās tranšejas tuvumā atrodas arī 13. gs. apbedījumi, liecina savrupatradums — četrstūrainis br. skārda piekariņš. Tā kā divi pirmie kapi, kas datējami ar 9. gs., atrodas vairāk nekā 20 m uz ziemeļiem no izpētītās tranšejas, tad kapulauka centrālā daļa ar senākajiem apbedījumiem, šķiet, bijusi zem jaunuzceltā ceļa korpusa ēku pamatiem.

Vairums senlietu ir raksturīgas zemgaļu materiāļajai kultūrai. Tomēr apbedījuma tradīcijās vērojama zināma atšķirība no Zemgales citu vēlā dzelzs laikmeta kapulauku apbedījumu tradīcijām. No atsegtajiem desmit apbedījumiem astoņi ir skeletkapi un divi ugunskapi. Skeletkapos mirušie guldīti 0,4—0,7 m dziļumā izraktās bedrēs. Pētītajā tranšejā apbedījumi grupējas noteiktās rindās. Atāluums starp kapu bedrēm no 0,5 m līdz vairākiem metriem. Ticot aizkapa dzīvei, mirušie apbedīti svētku tērpos, kapā doti līdzī darbarīki, ieroči, iedzīves priekšmeti, rotas. Ar apbedīšanas tradīcijām saistās dažos kapos zem apbedījuma atrastās sīkās ogļītes. Šeit, liekas, vērojama paraža ar uguni iesildīt mirušo dusas vietu. Plaši kapulaukā pildīti dažādi ziedojumu rituāli, kas saistās ar veļu kultu (rotaslietu ziedojumi, bedres ar senlietām). Visi mirušie guldīti kapos noteiktā virzienā. Starp atsegtajiem nosakāmajiem skeletkapiem dominē sieviešu apbedījumi, kas orientēti ar galvu DR vai DRR virzienā. Šāda apbedījumu orientācija Zemgalē vēlajā dzelzs laikmetā ir valdoša.

Otrs apbedījumu veids ir ugunskapi. Mirušie Siliņu kapulaukā sadedzināti ārpus kapa bedres, guldot tos

uz sārta svētku tērpos ar rotām un ieročiem. Pēc sadedzināšanas rituāla sadegušie kauli, ogles, pelni un apdegušie metāla priekšmeti savākti un apglabāti zemē ieraktās ap 50 cm dziļās (Ø 50 cm) vienā vai vairākās bedrēs. Vēlā dzelzs laikmeta uguns-kapi pagaidām citos Zemgales kapulaukos nav konstatēti. Ugunskapu trūkums zemgaļu kapulaukos ir zīmīga īpatnība, kas tos atšķir no kaimiņu (lietuviešu, kuršu, lībiešu) apbedījumiem, kuros ugunsriti ir parasta parādība.

Siliņu kapulauks atrodas zemgaļu apdzīvotā Lielupes baseina austrumu nomalē — etniskā robežrajonā, tāpēc apbedīšanas tradīcijās ir vērojamas svešas ietekmes. Atrastais senlietu materiāls bez parastajām zemgaliskajām formām uzrāda arī zināmas kaimiņu, it sevišķi lībiešu, īpatnības. Atrastās rotas un darbarīki pārsvarā ir tipiski zemgaliski: riņķadata, plākšņu sakta, spirālaproces, kaklariņķi ar cilpas un pogas galiem, kaplis, rauknis, ilens. Turpretim raksturīgi lībiešu priekšmeti ir no br. skārda darinātā dunča maksts, putnveida piekariņi, rombveida piekariņi, zeltītās stikla krelles, kā kaklarotas sastāvdaļas nēsātie sudraba monētpiekariņi.

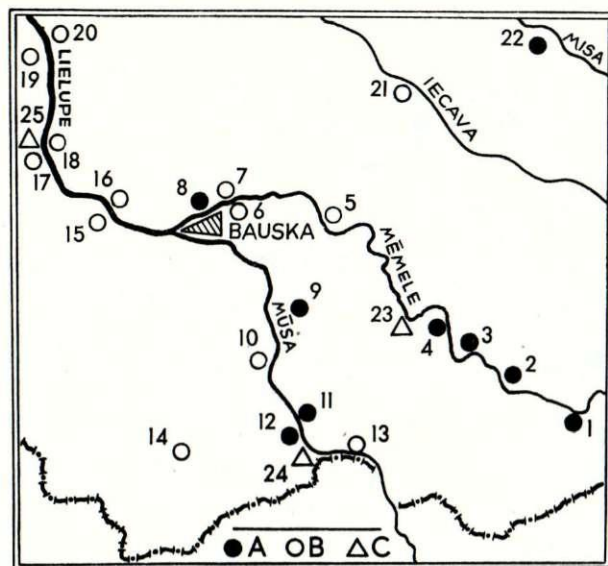
Zemgaļu un lībiešu materiālās kultūras un tradīciju mijiedarbību veicināja to dzīve kaimiņos, kā arī kopējie svarīgie tirdzniecības ceļi — Daugava un Lielupe.

Atradumi kapos uzskatāmi parāda apbedīto mantisko diferenciāciju. Piemēram, 1. kapā mirušais apbedīts ar ieročiem, rotām un greznu ar sudraba platējumu rotātu dzeramo ragu, turpretim 3. kapa vienīgā piedeva ir vienkārša br. pakavsakta. Protams, niecīgais kapulaukā izpētīto kapu skaits nevar sniegt pilnīgu priekšstatu ne par novada sabiedrības sociālo diferenciāciju, ne arī par tās etnisko sastāvu. Tas var dot tikai fragmentāru ieskatu, kas papildināms ar turpmākajiem pētījumiem kā Siliņu, tā arī citos tuvākajā apkārtnē esošajos kapulaukos.

Pagaidām vēlā dzelzs laikmeta kapulauki Zemgalē maz pētīti, vēl nesen Lielupes augstecē tie nebija arī pilnīgi apzināti. 1978. un 1979. g. visā Bauskas rajonā sistemātisku arheoloģisko pieminekļu pārbaudi un reģistrāciju veica Vēstures institūta Bauskas arheoloģiskā ekspedīcija.⁴⁴ Tika apzināti arī vairāki vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kapulauki, kas uzskatāmi parāda zemgaļu apdzīvotās teritorijas austrumu robežu.

Siliņu kapulauks atrodas vienā no septiņiem 13. gs. zemgaļu apdzīvotajiem apgabaliem, t. s. Upmalē. Kā norāda A. Bilenšteins,⁴⁵ Upmalē ietilpa ne vien Lielupes baseina zemes, bet arī maz apdzīvotā, mežainā un purvainā teritorija līdz pat Daugavai austrumos un Babītes ezeram ziemeļos. Šīs zemes centrs bija Mežotne ar spēcīgi nocietināto pilskalnu un plašo senpilsētu.

Pēc agrā, vidējā un vēlā dzelzs laikmeta zemgaļu kapulauku izplatības vērojams, ka tie pakāpeniski koncentrējās Zemgales līdzenumā, it sevišķi Lielupes un tās pieteku baseinā.⁴⁶ Visintensīvāk bijuši apdzīvoti Mēmeles, Mūsas un Lielupes krasti. Kapulauki šo upju krastos teritorijā no Lietuvas PSR pierobežas līdz pat Jaunsvirlaukai izvietoti ik pēc 3—5 km (11. att.). Šeit var saskatīt nozīmīgākus saimnieciskos centrus, kur sastop blakus pat divus trīs kapulaukus (viens upes labajā, otrs kreisajā krastā). Tādi kapulauki Lielupes pretējos krastos ir Mežotnes Kugrēni un Grāvendāle, Mežotnes centra kapulauks un Mežotnes kapulauks, Codes Jumpravmuiža un

11. att. Zemgaļu kapulauki Mežotnes, Kamārdes un Aužēļu pilskalnu apkārtnē: A — 1976.—1979. g. atklātie kapulauki, B — līdz 1976. g. zināmie kapulauki, C — pilskalni. 1—22 — zemgaļu vēlā un vidējā dzelzs laikmeta kapulauki: 1 — Brunavas dzirnavas, 2 — Jaunsaules Siliņi, 3 — Grīgaļi, 4 — Brunavas Upenieki, 5 — Vecsaules Čapāni, 6 — Bauskas Tupiņi, 7 — Dreņģeri — Cunkāni, 8 — Plostakrogs, 9 — Ceraukstes Tāluņi, 10 — Podiņi, 11 — Vēji, 12 — Rāvāji, 13 — Paņemūnes Žluktene, 14 — Ceraukstes Kapenieki, 15 — Islices grantsbedres, 16 — Codes Jumpravmuiža, 17 — Mežotne, 18 — Mežotnes centrs, 19 — Grāvendāle, 20 — Kugrēni, 21 — Lielbruknas dzirnavas, 22 — Stelpes Berķi, 23 — Aužēļi, 24 — Kamārde, 25 — Mežotne un Vinakalns.

Islices grantsbedres. Mēmeles krastos izvietots Bauskas Plostakrogs, Dreņģeri—Cunkāni un Tupiņi. Ap 4 km augstāk no tiem Mēmeles labajā krastā atrodas Vecsaules Čapāni. Tiem pretējā krastā kapulauks pagaidām nav atklāts, bet augstāk pa straumi atrodas Brunavas Upenieki un Jaunsaules Grīgaļi, Jaunsaules Siliņi un Brunavas dzirnavas. Mūsas krastos šādas kapulauku grupas veido Ceraukstes Tāluņi un Podiņi, Vēji un Rāvāji. 3 km no tiem augstāk pa straumi upes labajā krastā vēl atrodas Žluktenes kapulauks.

Salīdzinot zemgaļu pilskalnu un kapulauku izvietojumu Lielupes baseinā, vērojams, ka kapulauki grupējas ap trim pilskalniem. Līdz ar to iespējams iezīmēt trīs varbūtējo pilsnovadu teritorijas.

Pirmo pilsnovadu veido pēc platības lielākie un atradumiem bagātākie kapulauki, kas koncentrējas ap Mežotni, sākot ar Mežotnes Kugrēniem līdz pat Bauskas Dreņģeriem—Čunkāniem. Otru, liekas, iezīmē seši kapulauki ap Kamārdes pilskalnu Mūsas krastos, trešo — Aužēļu pilskalns un pieci kapulauki Mēmeles krastos leļpus un augšpus tā. Starp tiem ir arī pētītie Jaunsaules Siliņi. Mūsas un Mēmeles krastos esošie kapulauki, izņemot Dreņģeru—Čunkānu kapulauku, pēc platības ir mazāki un atradumiem nabagāki nekā kapulauki Mežotnes apkārtnē. Arī tas liecina par labu Mežotnei kā lielāka apgabala nozīmīgam centram. Aužēļi un Kamārde ir tikai tai pakļautu mazāku novadu apdzīvotas vietas. Jaunsaules Siliņu atradumi raksturo nelielā Aužēļu pilsnovada iedzīvotāju materiālo kultūru un dzīves veidu.

- ¹ Bauskas Novadpētniecības un mākslas muzejs (turpmāk BNM) — 1017.
² BNM — 5005.
³ Caune A. Arheoloģijas piemineklis Jaunsaulē. — Komunisma Ceļš (Bauskas raj.), 1976, 19. jūn.
⁴ Caune A. Izrakumi Jaunsaules Siliņu kapulaukā un Bauskas pilsdrupās. — Mat. 1976. R., 1977, 24.—26. lpp.
⁵ LA, 240., 241. lpp.
⁶ Atgāzis M. Latgaļu 9.—12. gs. cirvji. — AE, 1964, 6, 114. lpp.
⁷ Turpat, 115. lpp.
⁸ LA, 243. lpp.
⁹ Turpat.
¹⁰ Turpat.
¹¹ Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. T. 2. Tartu, 1938, S. 481.
¹² Urtāns V. Senākie depoziiti Latvijā (lidz 1200. g.). R., 1977, 58. lpp.
¹³ VI 250: 151; LVM A 7254: 1—4.
¹⁴ Balodis F. Latviešu vēsture, 1. R., 1938, 131. lpp.
¹⁵ LA, 237. lpp.
¹⁶ Turpat, 236. lpp.
¹⁷ Turpat, 235. lpp.
¹⁸ Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs. R., 1970, 114.—116. lpp.
¹⁹ LA, 265. lpp.
²⁰ Moora H. Bemerkungen über einige ostbaltische Schmucksachen der jüngeren Eisenzeit. — In: Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1928. Tartu, 1929, S. 147.
²¹ Аггазис М. К. Вопросы этнической истории земгалов. — В кн.: Из древнейшей истории балтских народов. Рига, 1980, с. 99.
²² LA, 215. lpp.
²³ VI 24: 1014a.
²⁴ Brīvkalne E. Tērvetes saktas. — AE, 1974, 11, 123., 124. lpp.
²⁵ Turpat, 127. lpp.
²⁶ LA, 203., 230. lpp.
²⁷ Turpat, 216. lpp.
²⁸ Brīvkalne E. Tērvetes saktas, 123.—135. lpp.
²⁹ LVM A 9751: 1.
³⁰ LA, 216. lpp.
³¹ Turpat, 217. lpp.
³² Mugurēvičs Ē. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. R., 1977, 83. lpp.
³³ Urtāns V. Senākie depoziiti Latvijā ..., 31. lpp.
³⁴ Boy K. Die Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland. — Sb. Kurl. 1896, Taf. IX: e.
³⁵ Monētas noteicis I. Dobrovoļskis Ļeņingradā, Ermitāžā.
³⁶ Берга Т. Монеты в погребениях на территории Латвии 10—12 вв. — Изв. АН ЛатвССР, 1976, 4, с. 87, 88.
³⁷ Urtāns V. Senākie depoziiti Latvijā ..., 23. lpp.
³⁸ Boy K. Die Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland, S. 16.
³⁹ Мугуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв. Рига, 1965, с. 74.
⁴⁰ LA, 202. lpp.
⁴¹ Boy K. Die Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland, Taf. VIII.
⁴² Moora H. Pirmatņējās kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. R., 1952, 139. lpp.
⁴³ LA, 59. tab.
⁴⁴ Caune A., Verigo V. Bauskas ekspedīcijas darbs. — Mat. 1978. R., 1979, 27.—29. lpp.; Bebre V., Caune A. Izrakumi Bauskas pilsdrupās un arheoloģisko pieminekļu pārbaude Bauskas rajonā. — Mat. 1979. R., 1980, 32.—35. lpp.
⁴⁵ Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. SPb., 1892, S. 118.
⁴⁶ LA, 213. lpp.

A. Цауне

МОГИЛЬНИК В ЯУНСАУЛЕС-СИЛИНИ

Резюме

В 1976 г. на территории Скайсткалнского сельсовета Бауского района, на расстоянии 1,5 км от поселка Яунсауле, на берегу реки Мемеле был открыт и изучен земгальский грунтовый могильник эпохи позднего железа.

Раскопками исследовалась траншея площадью 75 м², в которой были вскрыты 1 жертвоприношение, 10 захоронений, из них — 2 трупосожжения и 8 трупоположений, и добыто 89 предметов древности. Умершие покоились в могильных ямах на глубине 30—70 см. Среди угля и золы в обоих вскрытых трупосожжениях сохранились осколки кальцинированных костей и обгоревшие предметы древности. В грунтовых же захоронениях кости полностью истлели. Часть захоронений была разрушена. Судя по расположению могильного инвентаря, ориентация женских и мужских погребений противоположна: погребения женщин совершались головой в юго-западном направлении, мужчин — в северо-во-

сточном. Характерным инвентарем женских захоронений были спиральные перстни, пластинчатые и подковообразные фибулы, янтарные и стеклянные бусы, бубенчики. Из орудий труда в могилу клали ножи, шилья, мотыги и серпы. Для мужских захоронений характерны подковообразные фибулы, бубенчики, спиральные перстни, ножи, серпы, копыя, ритон. В одном разрушенном захоронении были обнаружены 2 серебряных арабских дирхема, использованных в качестве подвесок.

Неподалеку от трупосожжения найдено зарытое в землю жертвоприношение — 9 завернутых в шерстяную ткань серебряных и бронзовых предметов украшения.

Судя по изученной площади и ситуации отдельных случайных находок, Силиньский могильник мог занимать площадь примерно в 1 га. Датируется могильник IX—XIII вв.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1. План ситуации могильника в Яунсаулес-Силини.
 Рис. 2. План раскопа.
 Рис. 3. Силиньский могильник во время раскопок.
 Рис. 4. Планы захоронений.
 Рис. 5. Обнаруженные в могильнике железные предметы.
 Рис. 6. Обнаруженные в могильнике бронзовые предметы.

- Рис. 7. Обнаруженные в могильнике бронзовые, стеклянные и янтарные предметы украшения.
 Рис. 8. Обнаруженное в могильнике жертвоприношение из предметов украшения.
 Рис. 9. Обнаруженные в погребении 6 монеты-подвески.
 Рис. 10. Средняя часть погребения 10.
 Рис. 11. Земгальские могильники в окрестностях Межотненского, Камардского и Аужельского городищ.

DAS GRÄBERFELD SILIŅI BEI JAUNSAULE

Zusammenfassung

Im Jahre 1976 wurde auf dem Territorium des Dorfsowjets Skaistkalne, Rayon Bauska, 1,5 km von der Siedlung Jaunsaule entfernt am Ufer der Mēmele ein semgallisches Flachgräberfeld der jüngeren Eisenzeit aufgedeckt und erforscht.

Bei den auf einer Fläche von 75 m² durchgeführten Grabungen wurden ein Opferdepot sowie zehn Bestattungen, darunter zwei Brandbestattungen und acht Körperbestattungen offengelegt und 89 Artefakte gefunden. Die Toten waren in 30 bis 70 cm tiefen Gruben beigesetzt. In den Brandgräbern waren zwischen den Kohlen- und Aschenresten kalzinierte Knochenreste und angebrannte Artefakte zu erkennen. In den Skelettgräbern waren die Knochen völlig vermodert. Ein Teil der Bestattungen war gestört. Nach der Lage der Artefakte in den Grubenfüllungen zu urteilen, waren die Frauen mit dem Kopf nach SW und die Männer mit dem Kopf nach

NO gebettet. Im Inventar der Frauenbestattungen überwogen unter den Schmuckwaren Spiralringe, Platten- und Hufeisenfibeln, Bernstein- und Glasperlen, kleine Schellen. An Arbeitsgerät waren Messer, Ahlen, Hacken und Sicheln beigegeben. Das männliche Grabinventar bestand aus Hufeisenfibeln, Schellen, Spiralringen, Messern, Äxten, Speeren und einem Trinkhorn. In einem gestörten Grab wurden zwei als Anhänger benutzte arabische Silberdirheme gefunden.

In der Nähe einer der Brandbestattungen fand sich eine im Erdboden vergrabene Opfergabe, nämlich in Wolltuch eingewickelter Schmuck — neun Gegenstände aus Silber und Bronze. Nach der Grabungsfläche und der Lage der Einzelfunde zu urteilen, dürfte das Gräberfeld Siliņi etwa einen Hektar groß gewesen sein. Datiert wird es in das 9.—13. Jh.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

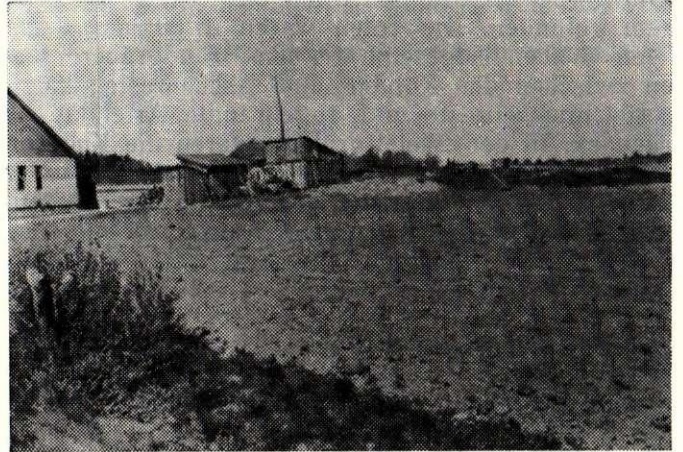
- Abb. 1. Situationsplan des Gräberfeldes Siliņi.
- Abb. 2. Grundriß des Grabungsfeldes.
- Abb. 3. Blick auf das Gräberfeld Siliņi zur Zeit der Grabungen.
- Abb. 4. Grundrisse von Grabstätten.
- Abb. 5. Im Gräberfeld gefundene Eisenartefakte.
- Abb. 6. Im Gräberfeld gefundene Bronzegegenstände.

- Abb. 7. Im Gräberfeld gefundener Bronze-, Glas- und Bernsteinschmuck.
- Abb. 8. Im Gräberfeld vergrabene Zierat-Opfergabe.
- Abb. 9. In der Bestattung Nr. 6 gefundene Münzanhänger.
- Abb. 10. Mittelteil der Bestattung Nr. 10.
- Abb. 11. Semgallische Gräberfelder in der Umgegend von Mežotne, Kamarde und Aužēji.

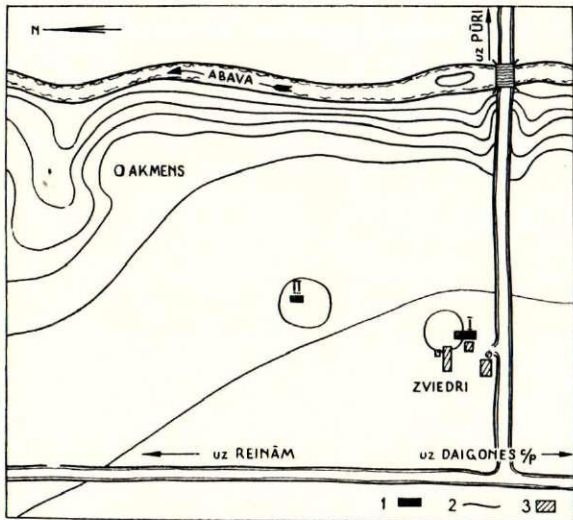
Ē. Mugurēvičs

PŪRES ZVIEDRU KAPULAUKS

Pūres Zviedru kapulauks atrodas Tukuma raj. Pūres c. p. Pūres dārzkopības izmēģinājumu stacijas teritorijā pie Zviedru mājām [agrākajā Kandavas, arī Daigones pagasta Kažociņu māju zemē]. Kapulauks ierīkots Abavas 2. terasē 180 m no upes kreisā krasta paaugstinātā vietā, apmēram 6 m virs tās līmeņa, un pašlaik atrodas Pūres un Daigones ceļa krustojumā (1. att.), 2 km uz dienvidiem no Pūres pašreizējā centra. No kādreiz novērotajiem kapsētas vaļņiem¹ nekās nav saglabājies. Kapulauka paaugstinātā daļa veido uzkalniņu ar 30 m Ø un sasniedz

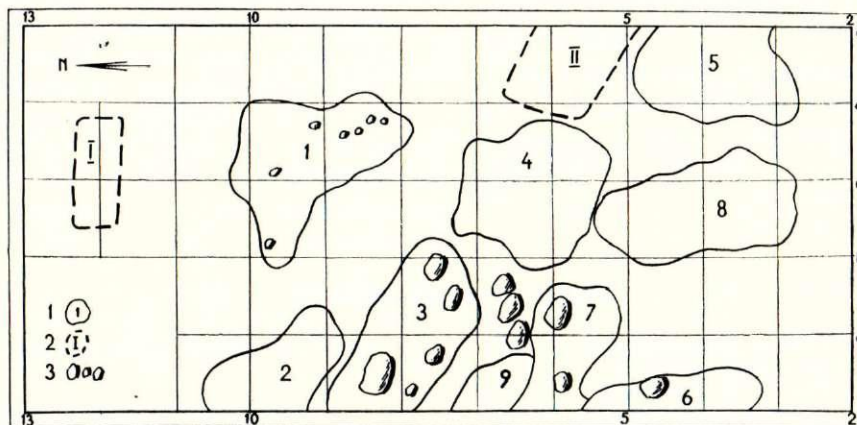

2. att. Skats uz Pūres Zviedru kapulauku izrakumu laikā no dienvidaustrumiem.

1. att. Arheoloģisko pieminekļu kompleksa situācijas plāns Pūres Zviedros: 1 — arheoloģisko izrakumu laukumi (I—II): I — 12.—19. gs. kapulauks, II — Mīlžakalniņš, 2 — augstuma līnijas, 3 — pašreizējās ēkas Pūres Zviedros.

1,5 m augstumu, tā ir stipri sapostīta, rokot kartupeļu bedres. Kā izriet no vietējo iedzīvotāju stāstījuma, senlietas kapsētas rajonā atrastas vairākkārt, sevišķi 30. gadu otrajā pusē, kad sākuši uzart vecās kapsētas vietu. 50. gadu beigās kapsētas valnis pielīdzināts ar buldozeru, lai šo vietu varētu saimnieciski izmantot. Tad pat arī uz dienvidrietumiem no vecās kapsētas celtas Zviedru mājas (2. att.), kas savu nosaukumu ieguvušas pēc senkapu apzīmējuma tautā. Saimnieciskās darbības rezultātā iegūtas senlietas, kas nonākušas Tukuma Mākslas un novadpētniecības muzejā (TM).² Muzeja vadība griežas pie Vēstures institūta (VI) ar lūgumu Pūres Zviedros izdarīt izrakumus.

3. att. Kapu bedru izvietojums I izrakumu laukumā: 1 — bedres ar ugunskapjiem, 2 — skeletkapi, 3 — akmeņi.

Laikā no 1963. g. 20. līdz 24. maijam VI ciešā sadarbībā ar TM un Tukuma vidusskolām Pūres Zviedru kapulaukā izdārīja aizsardzības izrakumus.³ Iegūtais materiāls lielākoties nonāca vietējā muzeja ekspozīcijā, uz šī materiāla pamata tika arī risināta kuršu un lībiešu problēma (Sk.: LA⁴).

Izrakumu laukumu (I izrakumu laukums) iemērija kapulauka visvairāk apdraudētajā daļā — uzkalniņā

dienvīdu malā gar Zviedru māju malkas šķūnīti ziemeļu—dienvīdu virzienā 15 m garu un 5 m platu (3. att.). Seit bija vistumšākā zeme, kas liecināja par iespējamiem ugunskaņiem. Izrakumu laukums atradās ārpus ar kupicām nožogotā uzkalniņa un ietilpa Zviedru māju ģimenes dārziņā.

1. kārtu attīrīja 20—30 cm dziļumā ar lielajām lāpstām, planējot vairākos paņēmiēnos. Laukumā

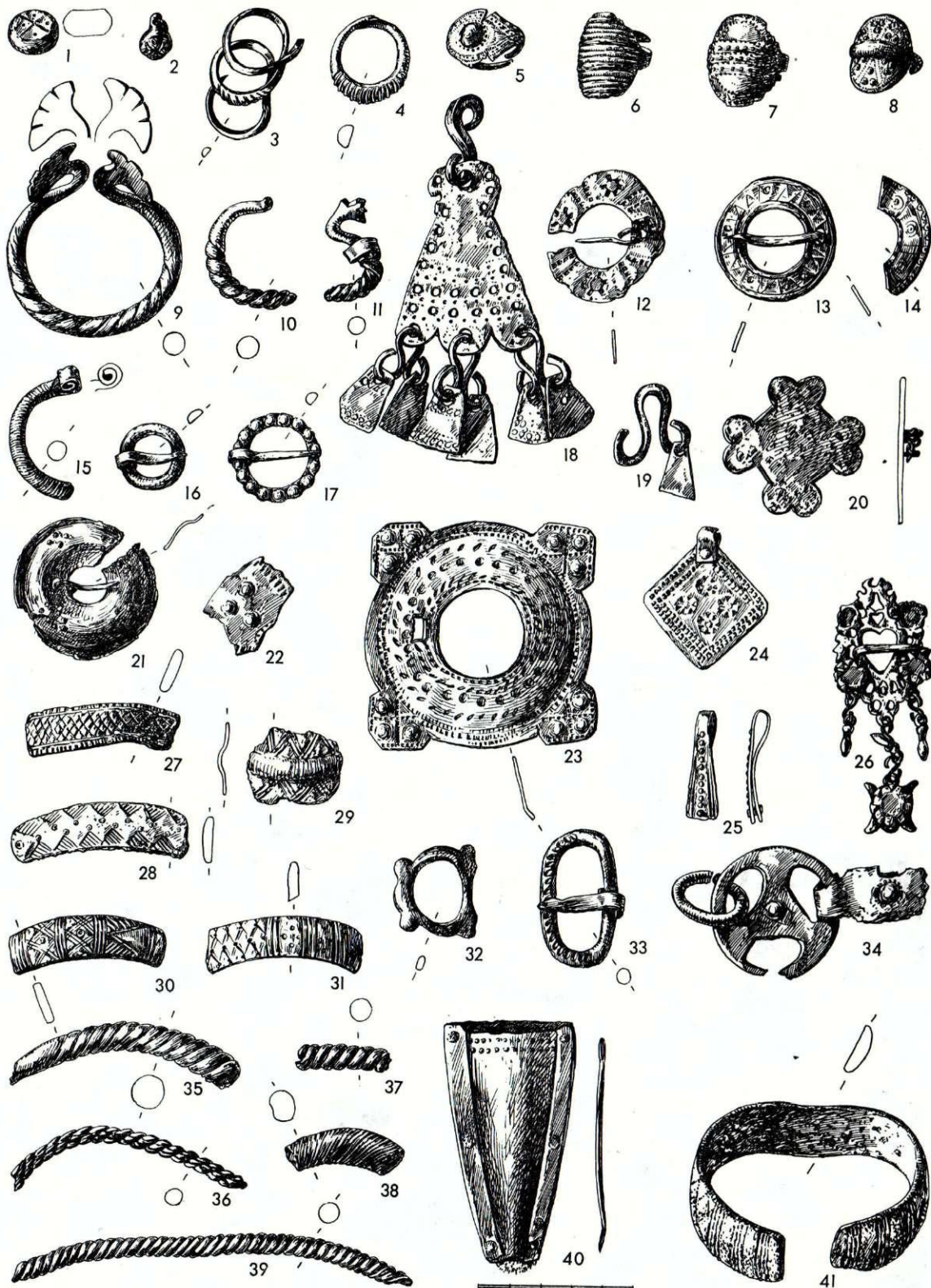

4. att. Zviedru kapulauks. Senlietas: 1, 2 — stikla krelles (172, 157), 3 — spirālīte (159), 4—8 — gredzeni (152, 39, 146, 155, 189), 9—12 — pakavsaktas (126, 142, 154, 175), 13 — vainadziņa apkalums (279), 14—17 — riņķsaktas (131, 277, 276, 278), 18, 22—30 — aproces (125, 194, 153, 192, 169, 184, 140, 170, 180, 136), 19 — zvārgulītis (195), 20, 21 — saktu fragmenti (190, 139), 31—33 — kaklariņķi (187, 174, 185), 34 — svāriņu kausiņš (156), 35 — jostas apkalums (129), 36 — dz. ilens (165). 3—35 — bronza.

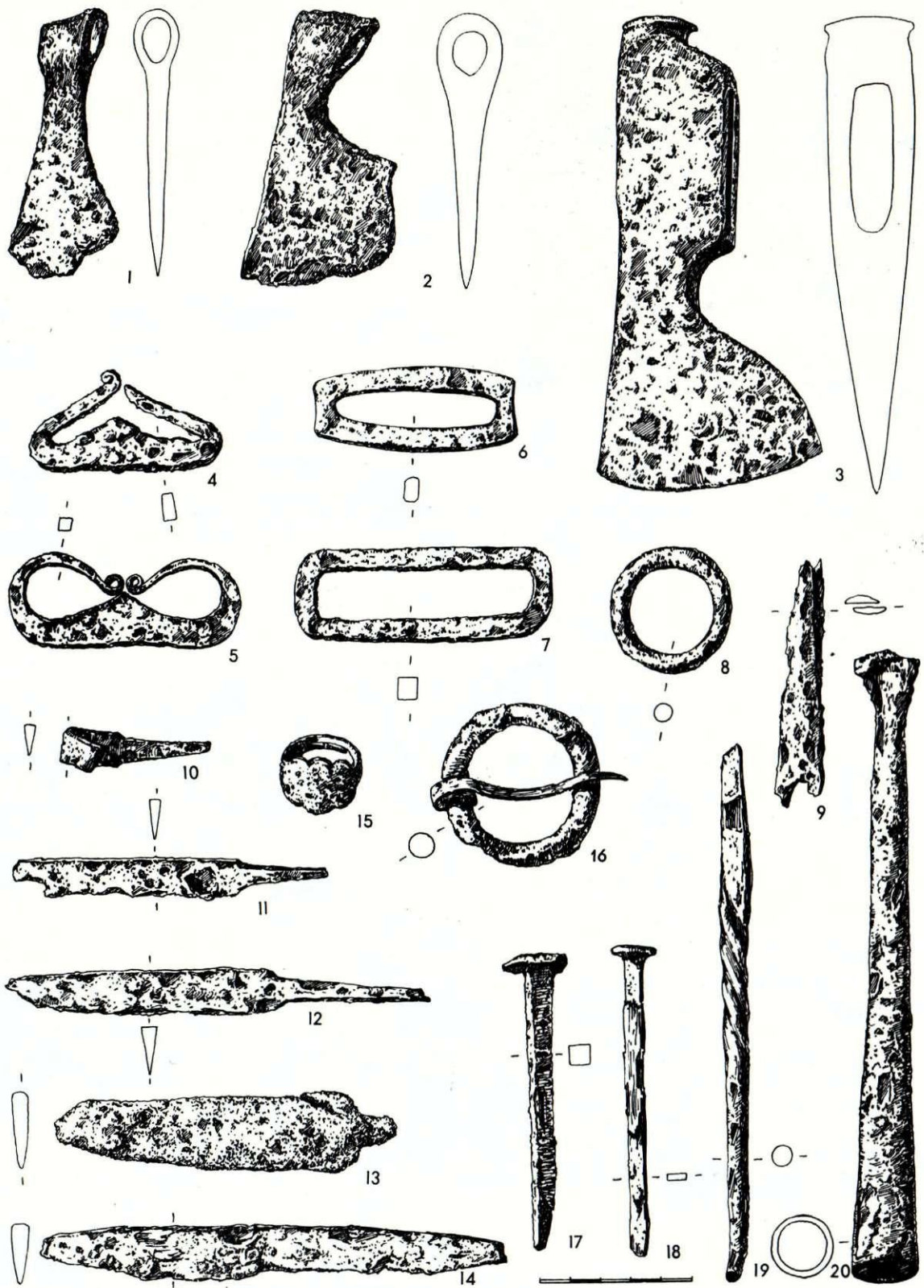
atsedzās pelēcīgi tumša zeme, vairākās vietās parādījās melni ogļaini plankumi, kas neatradās vienkopus, bet grupējās ziemeļu—dienvidu virzienā orientētās 2—3 m garās 20—30 cm platās joslās. Izrādījās, ka tumšie zemes plankumi liecina par arkla izpostītiem ugunskaapiem.

1. pēcapbedījums

12—13xc—d kvadrātā visumā tumšajā zemē skaidri iezīmējās 1,4×0,6 m liela kapa bedre ar gaišāku smilšainu pildījumu. Kaps orientēts R—A virzienā. Rietumu galā atradāsniecīgas galvaskausa

5. att. Zviedru kapulauka bronzas senlietas: 1 — atsvariņš (284), 2, 18, 19, 22, 24 — piekariņi (243, 123, 51, 282, 95), 3—8 — gredzeni (44, 108, 109, 281, 47), 9—17, 20, 21, 23, 26 — saktas (266, 283, 48, 303, 263, 207, 300, 26, 120, 121, 222, 270, 302), 25 — jostas apkalums (299), 27—31, 41 — ap-roces (308, 1, 9, 60, 204, 269), 32—34 — jostas piederumi (292, 291, 88), 35—39 — kaklariņķi (22, 214, 203, 91, 264), 40 — skārda maksts (232).

6. att. Dzelzs senlietas no Pūres Zviedriem un Milžakalniņa: 1—3 — cirvji (5, 290, 33), 4—7 — šķiļamdzelis (93, 45, 41, 72), 8, 16 — sprādze un riņķis (260, 36), 9, 20 — šķēpu uzgaļi (92, 262), 10—14 — naži (210, 265, 122, 219, 314), 15 — gredzens (59), 17, 18 — naglas (246, 247), 19 — ilens (258).

paliekas un daži sīki, sajaukti kauliņi. Kaps stipri sapostīts. No kapa inventāra⁵ tā tuvumā atrada tikai vienu dz. naglu (nr. 14) un riņķsaktu (nr. 26; 5. att.: 16). So kapa var uzlūkot par 1. pēcapbedījumu.

1. kārtā pavisam atrada 39 senlietas, kas pieder pie dažādiem tipiem un hronoloģiski attiecas uz dažādiem periodiem. Laukuma ziemeļu galā, kur vairā-

kās vietās uzgāja atsevišķus kaulus, atrastās senlietas galvenokārt saistāmas ar izpostītajiem pēcapbedījumiem. Starp tām ir viduslaiku monētas, no kurām viena katla 1722. g. (nr. 4), otra — Rīgas Kārļa XI zviedru solids (nr. 22) — 1662. g., dz. naglas (nr. 23, 27, 29). Uz izpostītajiem ugunskaņiem, iespējams, attiecināmi pakavsaktu (nr. 7, 10, 24, 35)

7. att. Arheoloģiskie izrakumi Pūres Zviedros.

un aproču (nr. 9, 20, 31) fragmenti, kā arī bezripas keramikas māla trauku lauskas (nr. 6, 13, 16, 17, 30, 38, 40).

2. kārtu raka un attīrīja ar sīkajiem rīkiem stipri plānāku — 5—10 cm biezumā (7. att.), jo vairākās vietās, īpaši laukuma centrālajā daļā, kā tumšas ogļainas zemes plankumi sāka iezīmēties ugunskaņu vietās. Laukuma ziemeļu galā 14xc—e kvadrātā atsedzās kauli atsevišķās grupās — paliekas no izpostītajiem pēcapbedījumiem — skeletkapjiem. Laukuma dienvidu galā gar malām parādījās mālaini plankumi, kas liecināja, ka sasniegta pamatzeme. 2. kārtā tika atrastas 78 senlietas, vairums laukuma centrālajā daļā no postītajiem ugunskaņiem. Te minami aproču, saktu, gredzenu fragmenti, bezripas māla lauskas; taču blakus tiem sastopami arī vēlāku laiku (15.—19. gs.) atradumi.

1. ugunskaņš iezīmējās kā garens, ar izplūdušām malām ZR—DA virzienā orientēts tumšas ogļainas zemes plankums 8—11xc—d kvadrātā. Plankuma garums — 2,5 m, platums galos — līdz 1,0 m, vidū iežmaugs, kur platums sasniedz 0,4 m. Ar tumšāku zemi kaps iezīmējās jau 1. kārtā, tāpēc iespējams, ka šai rajonā atrastā bezripas māla lauska (nr. 17) saistāma ar šo kapu. 2. kārtā kapa kontūras kļuva skaidrākas. Ogļainais slānis bija 15—35 cm dziļumā. Kapa vietā atsegti vairāki dūres lieluma granitakmeņi, kas konstatēti kā kapa virsējā, tā arī apakšējā daļā. Dažādā dziļumā atrastas šādas senlietas:

- 1) br. lentveida aproces fragments (nr. 125; 4. att.: 18);
- 2) br. pakavsakta ar imitētu loka tordējumu, ornamentētiem daudzskaldņu galiem (nr. 126; 4. att.: 9);
- 3) br. jostas apkalums (nr. 129; 4. att.: 35);
- 4) br. riņķsakta (nr. 131; 4. att.: 14);
- 5) trīs bezripas māla lauskas (nr. 127, 128, 130) un divas ripas keramikas māla trauku lauskas (nr. 124, 132).

Šo vietu pārrokot, dziļāk atrastas vēl dažas lietas, kuras, iespējams, nav saistāmas ar šo kapu — dz. vairoggredzens (nr. 59; 6. att.: 15), dz. nagla (nr. 64), br. vīta kaklariņķa (nr. 69) un br. lentveida aproces fragments (nr. 253), bezripas māla lauska (nr. 132), nenosakāms dz. priekšmets (nr. 199).

2. ugunskaņš atklājās kā garens ZR—DA virzienā orientēts tumšas zemes plankums, kas ieiet laukuma rietumu profilā tieši zem vienas no kapu lauku norobežojošām kupicām. Kaps atradās 10—11xa—b kvadrātā un aizņēma 1,3×0,7 m lielu teritoriju. Kapa iedziļinājums (līdz 30 cm) bija pildīts ar tumšu ogļainu zemi.

Kapa iedziļinājumā atrastas šādas senlietas:

- 1) br. vīta kaklariņķa fragments, sakusis (nr. 133);
- 2) divi br. sakusumi, viens, šķiet, no aproces (nr. 134);
- 3) br. lentveida aproces fragments (nr. 136; 4. att.: 29);
- 4) br. sakusums, ornamentēts, ar vienu kniediti (nr. 137);
- 5) br. priekšmets, nenosakāms, ornamentēts (nr. 139; 4. att.: 21);
- 6) bezripas keramikas māla trauka lauska (nr. 135).

Ar šo kapu, šķiet, varētu saistīt 1. kārtā tieši virs kapa atrasto br. lentveida aproces fragmentu (nr. 9; 5. att.: 30) un br. vīta kaklariņķa fragmentu (nr. 35). Turpinot darbu, kapa tiešā tuvumā vēl sastaptas senlietas, kas ar zināmu varbūtību saistāmas ar apbedījumu, — br. važturis (dubulta «S» veidā), tanī iekārts trapeceveida piekariņš (nr. 51; 5. att.: 19), br. manšetveida aproces fragments (nr. 60; 5. att.: 29), br. lentveida aproces fragments (nr. 65), br. sakusums (nr. 67) un bezripas māla lauska (nr. 74).

3. ugunskaņš atradās 8—9xa—b kvadrātā 15—60 cm dziļumā un aizņēma 1,2×2,3 m lielu teritoriju. Tas bija garens, arī orientēts ZR—DA virzienā. Iedziļinājums (līdz 20 cm) pildīts ar ogļainu zemi. Kapa malā konstatēti četri stipri apdeguši granitakmeņi Ø 0,2—0,3 m. Kapā atrastas senlietas:

- 1) br. spirālite (nr. 138);
 - 2) dz. šķēpa uzmava (nr. 363; 6. att.: 20);
 - 3) br. vīta kaklariņķa fragments (nr. 213);
 - 4) trīs bezripas māla lauskas (nr. 141, 147, 149).
- Ar 3. kapu, iespējams, saistāmi atradumi: 1. kārtā divas veģveida šķiļamdzelis (nr. 25, 93; 6. att.: 4), 2. kārtā — br. lentveida aproces fragments (nr. 65) un bezripas māla lauska (nr. 52).

4. ugunskaņš atradās 6—8xc—d kvadrātā, 45—60 cm dziļumā un aizņēma aptuveni 2,0×1,3 m lielu teritoriju, kas orientēta ZR—DA virzienā. Tumšo ogļaino kapa pildījumu izsmēlot, atrasts:

- 1) br. pakavsakta ar tordētu loku fragments (nr. 142; 4. att.: 10);
- 2) br. vīta kaklariņķa fragments (nr. 144);
- 3) pieci br. lentveida aproces fragmenti (nr. 143, 145, 148, 150, 151);
- 4) br. pakavsakta ar tordētu loku fragments (nr. 146; 4. att.: 6);
- 5) br. gredzens ar rievotu priekšpusi un pamīšiem galiem (nr. 152; 4. att.: 4);
- 6) br. lentveida aproce (nr. 153; 4. att.: 22);
- 7) br. pakavsakta ar rievotu loku un nolauztiem galiem (nr. 154; 4. att.: 11);
- 8) br. vairoggredzens (nr. 155; 4. att.: 7);
- 9) nenosakāms dz. priekšmets (nr. 158);
- 10) zila stikla krelle (nr. 172; 4. att.: 1);
- 11) trīs bezripas māla lauskas (nr. 162, 167, 168);
- 12) br. spirālite (nr. 176).

Ar 4. kapu, iespējams, saistāmi atradumi, kas uzieti kapa tiešā tuvumā: četri br. lentveida aproces fragmenti (nr. 86, 96, 104, 227), kaklariņķa fragments (nr. 91), divas br. spirālites (nr. 100, 105) un br. gredzens ar rievotu priekšpusi (nr. 108; 5. att.: 4).

5. ugunskaps atradās 3—4xd—e kvadrātā 50—60 cm dziļumā un iezīmējās kā garens Z—D virzienā orientēts 2,4 m garš, ap 1,0 m plats tumšas ogļainas zemes plankums. Salīdzinot ar iepriekšējiem ugunskapiem, 5. kapam ir stiprāk izteiktas četrstūrainas kontūras. 15—25 cm iedziļinājumā un tā tuvākajā apkārtnē atrastas šādas senlietas:

- 1) br. svaru kausiņa fragments (nr. 156; 4. att.: 34);
- 2) garenas, zilās stikla krelles puse (nr. 157; 4. att.: 2);
- 3) četras br. spirālītes (nr. 159, 164, 166, 217);
- 4) nenosakāms dz. priekšmeta fragments (nr. 160);
- 5) divi br. vīta kaklariņķa fragmenti (nr. 174, 203; 5. att.: 37);
- 6) dz. ilens ar tordētu iedzītņi (nr. 165; 4. att.: 36);
- 7) br. lentveida aproce (nr. 169; 4. att.: 24);
- 8) divi br. lentveida aproces fragmenti (nr. 170, 194; 4. att.: 30);
- 9) br. pakavsakta ar naglīgalvu galiem (nr. 175; 4. att.: 12);
- 10) septiņas bezripas māla lauskas (nr. 163, 171, 173, 178, 201, 202, 230);
- 11) divi br. sakusumi (nr. 205, 234);
- 12) br. zvārgulītis (nr. 195; 4. att.: 19).

Ar šo kapu saistāmi arī daži 2. kārtas atradumi: trīs br. gredzeni (nr. 46, 47, 109; 5. att.: 5, 8) un br. spirālīte (nr. 75).

6. ugunskaps atradās 4—5xa kvadrātā (ieiet laukuma profilā). Tas bija 2,10 m garš, 0,45—0,55 m plats, orientēts ZR—DA virzienā un izdalījās kā garens tumšas zemes pildījums 30—65 cm dziļumā. Tumšajā ogļainajā zemē ar vairākiem gaišiem noslāņojumiem tika atrastas šādas senlietas:

- 1) trīs br. vīta kaklariņķa fragmenti (nr. 110, 179, 181);
- 2) divi br. lentveida aproces fragmenti (nr. 117, 180; 4. att.: 28);
- 3) dz. ilens ar tordētu iedzītņi (nr. 112);
- 4) br. sakusums (nr. 118).

Ar šo kapu, liekas, saistāmi arī divi atradumi, kas iegūti laukuma malas profilā — br. vīta kaklariņķa fragments (nr. 257) un bezripas māla lauska (nr. 259).

7. ugunskaps atradās 6—7xa—b kvadrātā tieši uz ziemeļaustrumiem no 6. kapa; spriežot pēc tumšās ogļainās zemes kontūrām, 7. kaps orientēts ZR—DA virzienā un ir 1,75 m garš, ap 1,00 m plats. Kapa ziemeļu galā trīs granītakmeņi (\varnothing 20—25 cm). Kaps atsedzās 40—45 cm dziļumā. Atradumi:

- 1) br. lentveida aproce (nr. 183);
- 2) dz. nazis, saliekts (nr. 210; 6. att.: 10);
- 3) br. zvārgulītis (nr. 243) (virs kapa);
- 4) br. lentveida aproces fragments (nr. 99);
- 5) bezripas māla lauska (nr. 116).

Arī šī kapa tumšās zemes pildījumā vairāki gaišas zemes noslāņojumi.

8. ugunskaps atradās 4—5xb—c kvadrātā, 2,5 m garš, 1,1—1,3 m plats, orientēts ZR—DA virzienā. Iezīmējās 45 cm dziļumā kā garens ar tumšu ogļainu zemi pildīts iedziļinājums. Atrastās senlietas:

- 1) br. lentveida aproces fragments (nr. 140; 4. att.: 26);
- 2) trīs br. vīta kaklariņķa fragmenti (nr. 161, 185, 191; 4. att.: 33);
- 3) divi br. spirālīšu fragmenti (nr. 187, 193);
- 4) br. sakusums (nr. 188);

5) br. gredzens ar paplašinātu priekšpusi (nr. 189; 4. att.: 8);

6) br. stopa — šķēršusaktas fragments (nr. 190; 4. att.: 20);

7) br. lentveida aproce (nr. 192; 4. att.: 23);

8) māla trauka lauska (nr. 186).

Ar šo kapu varētu būt saistāmi atradumi, kas konstatēti kapa malās mazliet dziļāk, — br. gredzens (nr. 61) un garenī ovālā šķīļamdzelzs (nr. 72; 6. att.: 7).

9. ugunskaps konstatēts 7—8xa kvadrātā un orientēts ZR—DA virzienā, taču atsegts tikai daļēji, jo tā lielākā daļa iesniedzas laukuma rietumu profilā. Kaps situēts starp 3. un 6. kapu. Tāpat kā 6. un 7., arī 9. kapam griezumā parādās vairāki noslāņojumi. Kapa bedre sasniedza 75 cm dziļumu. Atrastās senlietas:

- 1) br. vīta kaklariņķa fragments (nr. 182; 5. att.: 37);
- 2) dz. ilens (nr. 79);
- 3) br. jostas sadalītājs (nr. 88; 5. att.: 34).

2. pēcapbedījums

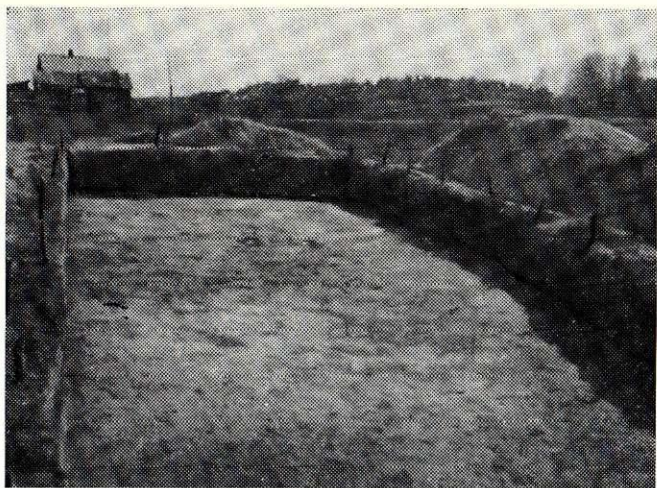
6xe kvadrātā atsedzās kāds vāji saglabājies galvaskauss, pārējā skeleta daļa iesniedzās laukuma austrumu profilā. Kaps orientēts ZR—DA virzienā. Pie galvas skārda vainadziņa paliekas (nr. 279; 4. att.: 13), krūšu rajonā trīs riņķsaktas (nr. 276—278; 4. att.: 15—17). Iespējams, ka ar šo kapu saistāma masīvā riņķsakta (nr. 270; 5. att.: 23) ar četriem simetriskiem trijstūrveida izlaidumiem — radziņiem, kas atrasta šī kapa tiešā tuvumā, tikai mazliet seklāk (40 cm dziļumā, turpretī kaps atsegts 65—70 cm dziļumā).

Darba gaitā atsedza vairākus stipri sapostītus pēcapbedījumus bez piedevām. Spriežot pēc atsevišķām dz. naglām un 19. gs. kapeikām, kas atrastas tuvumā, šie kapi attiecināmi uz 18.—19. gadsimtu. Attīrot zīmēšanai laukuma austrumu profilu (koord. 13—15 m), 1,0—1,2 m dziļumā atsegti trīs galvaskausi un daļēji atslēgas kauli. Spriežot pēc kaulu izvietojuma, mirušie guldīti ZR—DA virzienā. Laika trūkuma dēļ šos kapus nebija iespējams pilnīgi izpētīt, tāpēc galvaskausus neaiztika, lai citu reizi visus kapus varētu atsegt vienlaikus.

Pārrokot visu izrakumu laukumu līdz 1,0—1,4 m dziļumam, veselus apbedījumus vairs nekonstatēja. Bija vēl diezgan daudz savrupatradumu, sevišķi laukuma ziemeļu galā, t. i., pauguriņa pakājē. Starp šiem atradumiem dominēja vēlo viduslaiku priekšmeti: kaltas dz. naglas, riņķsaktas u. c., kas, šķiet, nāk no izpostītajiem skeletkapiem. Laukuma ziemeļu galā 1,2 m dziļumā, bet laukuma dienvidu galā 0,5 m dziļumā parādījās neskartā pamatzeme — smilts un māls.

Pūres Zviedru Milžakalniņš

100 m uz ziemeļiem no Pūres Zviedru uzkalniņa atrodas t. s. Milžakalniņš (Milžukalns), kas jau izsenis saistījis mantas meklētāju uzmanību. Pašlaik tā \varnothing ir 30 m, augstums — līdz 0,5 m (8. att.). Senāk tas bijis divreiz augstāks, taču ar mazāku diametru; no ilgstošās aršanas tā reljefs stipri izmainījies.

8. att. Izrakumi Milžakalniņā.

Jau 1879. g. literatūrā⁶ Kažociņu māju tuvumā pieminēts kāds Milžakalniņš. Pirms pirmā pasaules kara šeit racis vietējais mācītājs A. Bernevics⁷ cerībā atrast uzkalniņā ierakto milzi. Pēc tautas teiksmas milža galva atrodas uzkalniņā, bet kājas stiepjas zem Abavas. Vietējie iedzīvotāji zina stāstīt, ka nekādi atradumi, atskaitot ogles un kalcinētus kaulus, te neesot konstatēti.

Lai noteiktu Milžakalniņa kā arheoloģiskā objekta hronoloģiju, no uzkalniņa centra tika iemērots 3×10 m liels izrakumu laukums (II izrakumu laukums), kas orientēts ziemeļu—dienvidu virzienā. Laukums bija iemērots tā, lai tas ietvertu uzkalniņa ziemeļrietumu daļu un iesniegtos paugura pakājē (1. att.). 1. kārtu laukumā raka 25—30 cm dziļumā, ņemot vērā, ka arot virskārta ir stipri sajaukta. 30 cm dziļumā laukumā izbeidzās pelēcīgā zeme un parādījās gaiša smilts ar atsevišķiem brūnganiem plankumiem, kas liecināja, ka laukums šeit kādreiz stipri sarakņāts. Tas arī saprotams, ja atceramies nostāstus par milzi un mēģinājumus to atrast. 20—36 cm dziļumā laukuma dienvidu galā, tas ir, uzkalniņa augstākajā daļā, konstatēti vienīgie atradumi: bezripas māla trauka lauska ar gludinātu virsmu (nr. 312), br. neregulāras formas plāksnīte (nr. 313) un dz. nazis (nr. 311; 6. att.: 14). Pakāpeniski plānojot, sasniedza 70 cm dziļumu.

Laukuma rietumu profilā pamatā ir brūngana smilts, virs tās pāris centimetru biezumā divas brūnganas zemes joslīņas, to starpā divas baltas smilts kārtas. Virspusē pelēcīga aramā kārtā 30—50 cm biezumā. Atradumi konstatēti uzkalniņa zemes augšējā slānī. Ogles un kalcinētus kaulus neatrada.

Pūres Zviedru kapulaukā atsegtie ugunskaņi grupējas vienā joslā 8—9 m platumā. Kapu bedres aizņēma 1,5—3 m² lielus laukumus, tās lielākoties ir garenas, orientētas ZR—DA (1.—4., 6., 7., 9. kaps) vai Z—D (5., 8. kaps) virzienā. Līdzīgi orientēti arī atsevišķie pēcapbedījumu skeletkaņi, atskaitot vēlo viduslaiku 1. pēcapbedījumu. Apbedījuma bedru orientācija ZR—DA virzienā ir valdoša Austrumkurzemē kopš vēlā dzelzs laikmeta.⁸ Kuršu apbedījumos, sākot ar 10.—11. gs. skeletkaņiem, ievērota sieviešu (ZR—DA) un vīriešu (DA—ZR) pretēja orientācija, kas pēc tam pārmantota ugunskaņos. Baltijas somi Ziemeļkurzemē kā vīriešus, tā sievietes guldījuši ar galvām Z virzienā (novirzes uz R — galvenokārt sievietēm vai A — vīriešiem). Pēc 13. gs. abiem dzi-

mumiem dominē vienāds virziens: ZR—DA vai Z—D. Tas sakāms gan par kuršiem ar ugunskaņiem, gan par Baltijas somiem, kuriem šai laikā ir skeletkaņi. Tātad pēc apbedījumu orientācijas Pūres Zviedru kapulauks labi iekļaujas kuršu ugunskaņu kultūras areālā, uzrādot pazīmes, kas radušās pēc 12./13. gs. mijas.

Kapu tumšā ogļainā zeme konstatēta 15—17 cm dziļumā, tomēr raksturīgākais dziļums ir 40—60 cm. Vairums skeletkaņu konstatēti daudz lielākā dziļumā. Kalcinēti kauliņi ugunskaņos atrasti ļoti reti. Trīs ugunskaņos (1., 3., 7. kaps) atsegti apdeguši granītakmeņi, kuru izvietojumā pagrūti saskatīt kādu noteiktu sistēmu, jo tie sastopami laukuma rietumu malā kā kaņos, tā arī ārpus tiem.

Kapu inventārs visai trūcīgs, vidēji 8—9 senlietu fragmenti vienā apbedījumā. Izvērtējot iegūto materiālu kopumā (270 senlietas, 41 lauska), konstatējams, ka apmēram puse no atradumiem saistās ar kuršu ugunskaņiem, 55 senlietas saskaņā ar kuršu ugunskaņu tradīcijām ir salauztas un bieži vien apkusušas. 18 lauskas atrastas iespējamās kapu vietās. Ja Pūres Zviedru kapulauku salīdzina ar Alsungas Kalniņu un Kazdangas Roņu kapulauku, kur vidējais atradumu skaits vienā apbedījumā ir ap 20 vienību, tad apbedījumi Zviedru kapulaukā, protams, uzskatāmi par trūcīgiem. Parastākās senlietas ir salauztas lentveida aproces, kaklariņķi, pakavsaktas, gredzeni un spirālītes. Apbedījumos pilnīgi trūkst darbarīku un ieroču, nav arī ugunskaņiem raksturīgo dzeramo ragu.

Lai izskaidrotu šīs Zviedru kapulauka īpatnības, tuvāk jāapskata pieminekļa hronoloģija. No rotām zīmīgākās ir lentveida aproces (43 eks.), no kurām parasti atrasti tikai fragmenti. Rietumlatvijā šāda tipa aproču, kas ir raksturīga sieviešu rota, atrasts vairāk nekā 2000, tāpēc Pūres Zviedros atrastās var būt pateicīgs materiāls kā hronoloģijas, tā ornamenta studijām. Pūres Zviedros atrastās ovālās lentveida aproces, kas pēc izskata atgādina nieri, iedalāmas divās lielās grupās. Pie pirmās grupas pieskaitāmas aproces, kuru ornamenta motīvi dalās 5—6 joslās katrā galā (4. att.: 22, 29; 5. att.: 30, 31, 41), pie otrās — aproces, kurām loks viscaur rotāts ar vienveidīgu ornamentu (4. att.: 23, 24, 28; 5. att.: 27, 28). Abu grupu aproces pastāvējušas vienlaikus (5. kaps), taču vairāk iecienītas bijušas aproces ar ornamenta joslām galos. Otrās grupas aproces Zviedru kapulaukā sastāda tikai 1/7 no visām Pūres Zviedros atrastajām aprocēm. Salīdzinot Zviedru kapulauka lentveida aproces ar pārējām Kurzemes aprocēm, tieši analogus eksemplārus atrast nevar, jo gandrīz katrai šī tipa aprocei ir mazliet atšķirīgs ornaments. Vienādas vai gandrīz vienādas aproces reizēm konstatētas tikai kādā atsevišķā kapulaukā.

Pūres Zviedru pirmās grupas aproču atsevišķām ornamenta joslām analogijas jau sameklēt vieglāk, vienīgi ornamenta joslas izvietotas citās kombinācijās. Ja šo atrunu ņem vērā, tad Pūres Zviedru kapulauka lentveida aprocēm līdzīgas sastopamas Ziemeļkurzemes kuršu (Talsu Vilkmuižas ezers,⁹ Piltenes Pasilciems,¹⁰ Landze,¹¹ Lielivande¹²), kā arī pārkuršojušos lībiešu (Dundagas Laukmuiža¹³) ar 12.—14. gs. datējamos pieminekļos¹⁴. Ar Pūres Zviedru ugunskaņu šādu datējumu pretrunā nav arī citu rotu (kaklariņķu, saktu, gredzenu) hronoloģija¹⁵ (4. att.: 11, 20, 31—33; 5. att.: 2—8).

Slēgtos ugunskaņos iegūtie darbarīki un iedzīves priekšmeti sastāda tikai 7% no visām senlietām, tur-

pretī citos kuršu kapulaukos (Alsungas Kalniņos un Raņķu Kapeniekos) šīs atradumu grupas procentuāli ir divreiz lielākas. Dzelzs naži ar taisnu muguru (6. att.: 10—12) un griezumā trijstūrveida asmeni, kas lielākoties pāriet četrskaldņainā iedzītnī, ir raksturīgi vēlajam dzelzs laikmetam un viduslaiku sākumam (līdz 15. gs.). Viduslaiku sākuma perioda īleņus raksturo tordējums pārejā no iedzītna uz smaili (6. att.: 19). Šķīlamdzelis pārstāvētas ar diviem tipiem — veģveida (6. att.: 4, 5), kas raksturīga vēlajam dzelzs laikmetam, un garenajām šķīlamdzelzīm ar četrstūrīgu vai ovālu caurlauzumu (6. att.: 6, 7); šis šķīlamdzelis attiecas uz viduslaikiem. Pūres Zviedros iegūtajiem līdzīgi naži, īleņi un šķīlamdzelis sastopamas visā Latvijas teritorijā.¹⁶ Citādi tas ir ar miniaturajiem cirvīšiem (6. att.: 1—2), kas kā ugunskapu piedeva atrasti tikai Rietumlatvijā.¹⁷ Kāds cirvis ar platu asmeni, garenu kātcaurumu un masīvu ieapaļu pietsegu (6. att.: 3) attiecināms uz 14.—16. gadsimtu.¹⁸

Par Zviedru kapulaukā apbedīto tirdznieciskajām operācijām liecina 5. kapā atrastā svaru kausiņa daļa (4. att.: 34). Kā savrupatradums iegūts viens atsvariņš (5. att.: 1). Te atzīmējams, ka sviriņi (īragmentārā veidā) un atsvariņi galvenokārt atrasti Kurzemē un Daugavas lejteces lībiešu pieminekļos: 60 atradumu vietās iegūti 114 sviriņi vai to daļas, atsvariņu ir krietni vairāk — 370 eksemplāri no 68 atradumu vietām.¹⁹ Šis tirgotājiem nepieciešamais inventārs attiecas uz laiku no 10. līdz 14. gs., un ar to svērti dārgmetāli. Latvijā un Ziemeļaustrumeiropā atrastajiem sviriņiem ir daudz kopēju iezīmju. Kausiņu piestiprinājuma veids ar važiņām u. c. vedina domāt, ka kurši, tāpat kā kaimiņu tautas, sviriņus darinājuši paši.

Gandrīz katrā ugunskapā atrastas 1—7 māla trauku lauskas, kas, kā parasti kuršu ugunskapos, uzlūkojamas par piederīgo ziedojumu²⁰ bērū mielasta laikā.

Vēl retāk nekā darbarīki un iedzīves priekšmeti Zviedru kapulaukā sastopami ieroči (2% no visām slēgto kapu senlietām), kamēr Alsungas Kalniņos un Raņķu Kapeniekos tie sastāda 4—10% no visām senlietām. 3. kapā atrasta šķēpa slaidas formas uz-mava²¹ (6. att.: 20), kā savrupatradums iegūta vēl viena uz-mava (6. att.: 9) un šķēpa lapa (nr. 219). Pie zirglietām varētu piederēt dz. riņķi un sprādzes (6. att.: 8, 16), bet pie jostas sastāvdaļām — sprādzes un sadalītāji (5. att.: 32—34).

Uz laiku pēc 14./15. gs. mijas attiecināmas skeletkapu piedevas — riņķsaktas, pakavsaktas, piekariņi. Trīs riņķsaktas ar platu, trijstūrīšiem, aplīšiem un zvaigznītēm rotātu loku (4. att.: 15—17) atrastas vienā kapā (2. pēcab.), tāpat šim kapam iespējami piederēja riņķsakta ar radziņiem²² (5. att.: 23). Pēc analogijām Tērvetes kapulaukā,²³ kur šī veida saktas atrastas kopā ar 16. gs. otrās puses monētām, Pūres Zviedru saktas datējamas ar 16. gs. beigām.

Hronoloģiski agrākas ir riņķsaktas ar platu velvētu loku (5. att.: 21), kuras Latvijas teritorijā pazīstamas kopš 12. gs. beigām²⁴ un sastopamas līdz 15. gs. (Mārtiņsala, Lokstene).²⁵ Visā viduslaiku periodā lieto riņķsaktas ar šauru loku (5. att.: 16, 17). No skeletkapiem acīmredzot nāk arī daļa pakavsaktu, īpaši tās, kurām gali veido ziedu atdarinājumus, t. s. liliju galus (5. att.: 7). Šāda tipa saktas Latvijas teritorijā sastopamas ar 14. gadsimtu.²⁶

Sirdsveida saktu attīstītu tipu (pēc Z. Apalas²⁷ IV tips) pārstāv sakta ar ažūru sirds motīvu centrā.

Sakta greznota ar četrām stikla acīm un apakšdaļā piekārtu krāsainu stikliņu robainā ietvarā (5. att.: 26). Pēc analogijām (Leimaņu Augstie kapi) šādas sirdsveida saktas datējamas ar 17. gs. beigām un 18. gadsimtu.

Rombveida piekariņi (5. att.: 22, 24) raksturīgi 14.—15. gadsimtam.²⁸ Līdzīgi datējams starploceklis ar tajā iekārtajām trapeceveida mēlītēm (5. att.: 18). Plats iegarens skārda apkalums (4. att.: 13) attiecināms uz 16.—17. gs. raksturīgajiem ornamentētiem plāksnes vainagiem.²⁹ Retāk sastopama ir br. skārda maksts (5. att.: 40) šujāmo adatu ievietošanai, kurā atrasta adata ar lielu aci un vilnas auduma paliekas.

Kapsētas izmantošanas beigu posmu datē te atrastā nauda, īpaši 19. gs. Krievijas kapeikas. Starptām kā visjaunākā minama cara Aleksandra II laikā (1875. g.) kaltā vara piekapeika.

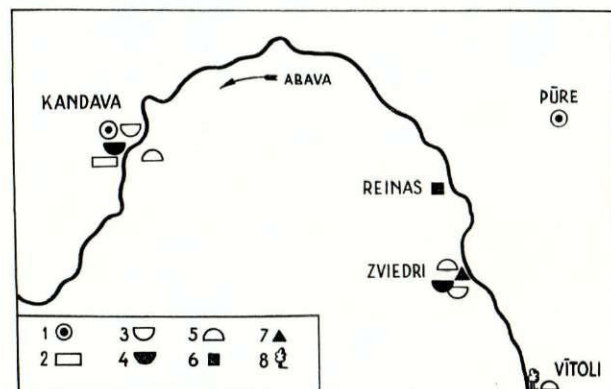
Pēc analizētā materiāla spriežams, ka skeletkapi attiecas uz 15.—19. gadsimtu. Pēc atsevišķām senlietām un apbedīšanas tradīcijām (kapu orientācija nemainās) kapulauks, domājams, izmantots nepārtraukti no 12. līdz pat 19. gs. 70. gadiem.

Pūres Milžakalniņā vienīgais datējošais priekšmets ir dz. nazis (6. att.: 14). Tas ir griezumā trijstūrveida ar taisnu, mazliet uz augšu izliektu muguru, kas ir vienā līnijā ar iedzītni. Maza atkāpe iedzītnim ir tikai attiecībā pret asmeni. Šāda tipa naži³⁰ biežāk sastopami Baltijas somu akmeņu krāvuma kapos un attiecināmi uz m. ē. 1. g. t. vidu.

Lai labāk izprastu Pūres Zviedru senkapu vietu apkārtni novada vēsturē, svarīgi minēt pētītajām senvietām tuvākos pieminekļus un to iespējamās sakarus ar Pūres Zviedriem.

Pūres c. p. teritorijā Abavas krastos ir vairākas senvietas (9. att.). 300 m uz ziemeļaustrumiem no Pūres Zviedriem Abavas 2. terases malā, kur sākas sliksņaina grava, atrodas liels akmens (1. att.) ar 11 mākslīgiem iedobumiem centrā (10. att.). Tā kā šis akmens ir apdarināts un atrodas kapulauka tuvumā, jādomā, ka tas ir sens kulta akmens. Šādi kulta akmeņi³¹ raksturīgāki Baltijas somu tautām.

Jau kopš pagājušā gadsimta arheoloģiskajā literatūrā plaši pazīstams ir Reinu kapulauks,³² kas atrodas tikai 1 km uz ziemeļiem no Zviedriem, tajā arheoloģiskos izrakumus 1895. g. izdara S. Bogojavlenskis,³³ bet 1928. g. — F. Jākobsons.³⁴ Te kon-

9. att. Kartoshēma: Arheoloģiskie pieminekļi Abavas vidustecē: 1 — pilskalns ar senpilsētu, 2 — mūra pils, 3 — lidzenais kapulauks ar skeletkapiem, 4 — lidzenais kapulauks ar ugunskapiem, 5 — uzkalniņu kapulauks, 6 — akmeņu krāvuma kapi, 7 — kulta akmens, 8 — kulta koks.

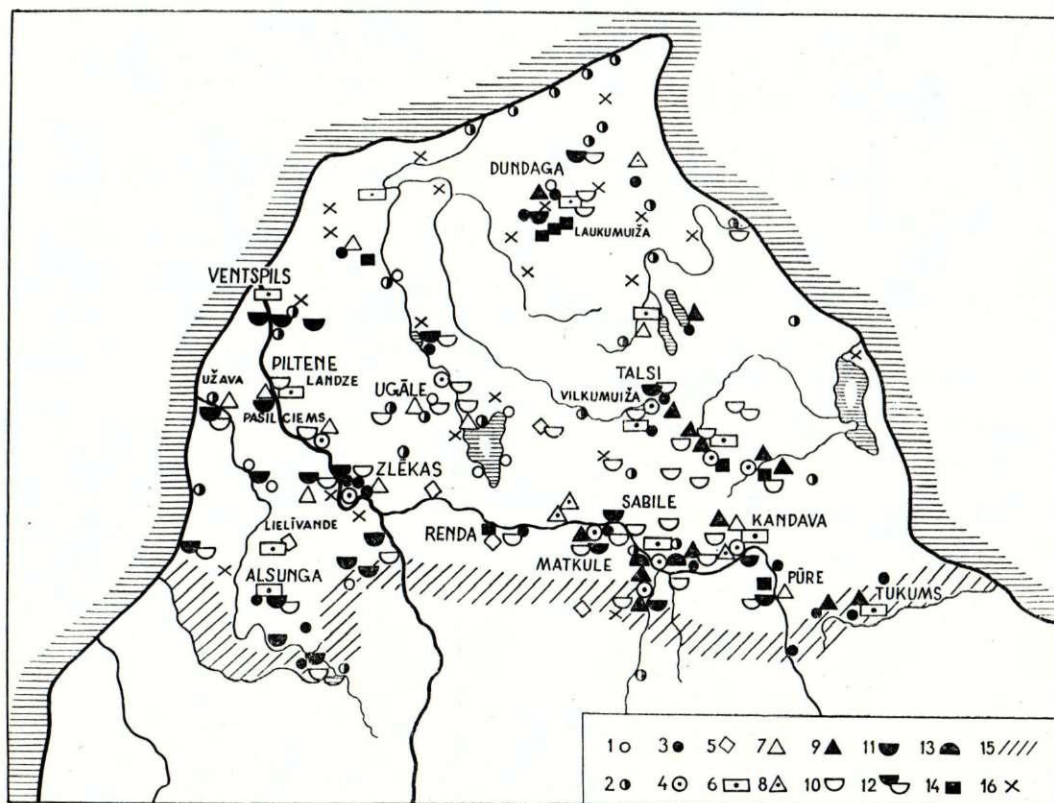
10. att. Kulta akmens pie Pūres Zviedriem.

statēti akmeņu krāvuma kapi, kas datējami laikā no agrā līdz pat vēlajam dzelzs laikmetam (vismaz līdz 11. gs.). Literatūrā vairākkārt minēts arī pilskalns — Mūļukalns Pūrē (4 km uz ziemeļaustrumiem no Zviedriem).³⁵ 2,5 km uz dienvidaustrumiem no Zviedriem Abavas labajā krastā (5 km uz dienvidiem no Pūres pilskalna) Vidciemā atrodas t. s. Elku lauks, kur augušas elku liepas. Mūsu gadsimta 30. gados no liepām bijis saglabājies tikai viens stumbrs ar atvasēm. 1963. g.³⁶ te auga vairāki koki, acīmredzot no šīm atvasēm. Tepat pie pašreizējām Vitolu mājām atrodas arī kāds sens 2 m augsts

kapu kalniņš (Ø 8 m), kur, pēc vietējo iedzīvotāju ziņām, it kā bijusi baznīca. Taču pēc formas pieminekļis atgādina Baltijas somu kapu uzkalniņus. Akmeņu krāvuma kapi Reinās saistāmi ar Baltijas somu cilti — libiešiem, turpretī kapi, ko droši varētu attiecināt uz kuršiem, līdz izrakumiem Zviedros nebija zināmi.

Tātad līdz 12. gs., kad Zviedru kapulaukā sākās kursiskie uguns kapi, šajā apkārtnē jau bija Baltijas somu pieminekļi (Reinās, Milžakalniņš, Vitoli).³⁷ Ar kuršu apdzīvotības sākumu Abavas vidusteces apgabalā (11. att.) veidojās arī jauni administratīvie centri. Zviedru kapulauka tuvumā dzīvojošajiem par tādu, jādama, kļuva Pūres pilskalns, kā tuvākais vēlā dzelzs laikmeta nocietinājums. Pūre, kas ir kursiskas cilmes vietvārds,³⁸ rakstītajos avotos³⁹ pirmo reizi minēta 13. gs. 30. gadu sākumā kā viens no Vanenijas (de Wannenia) zemes ciemiem (de vilis.. Pyrre) vai kādā citā dokumentā «no ciemiem (..) vārdā Pure» (de locis .. Pure). No Pūrei tuvākajām apdzīvotajām vietām abos dokumentos minēti ciemi, kuru nosaukumus kvalificē kā Baltijas somu cilmes vietvārdus — Kandava (Candowe) un Matkule (Matiehule). Pēc kuršu zemju sadalīšanas⁴⁰ 1253. g. Pūres novads līdz ar tam kaimiņos esošajiem Kandavas un Tukuma novadiem nonāk vācu ordeņa rokās. Vēl 14.—15. gs. dokumentos⁴¹ Pūre saukta par ciemu (Dorp Puren). 1407. g.⁴² Pūri izlēno kādam Klausam Frankam. Jādama, ka no šī laika sāka veidoties Pūres muiža tai vietā, kur pašlaik atrodas izmēģinājumu stacijas centrs.

No Pūres Zviedru kapulaukam tuvākajām ordeņa

11. att. Arheoloģijas pieminekļi Ziemeļkurzemē 10.—16. gs. un Baltijas somu valodu ietekme: 1 — apmetne, 2 — apmetne ar Baltijas somu cilmes nosaukumu, 3 — pilskalns, 4 — pilskalns ar senpilsētu, 5 — patvērumpilskalns, 6 — mūra pils, 7 — kulta vieta (koks, akmens), 8 — kulta ala, 9 — kulta kalns, 10 — lidzenais kapulauks ar skeletkapjiem, 11 — lidzenais kapulauks ar uguns kapiem, 12 — lidzenais kapulauks ar 11.—14. gs. uguns kapiem un 15.—17. gs. skeletkapiem, 13 — smilšu un akmeņu uzkalniņi, 14 — akmeņu krāvuma kapi, 15 — tāmnieku dialektu izplatības dienvidu robeža, 16 — Baltijas somu hidronīmi.

pilīm (gaisa līnijā) minama Kāndava (10 km) un Tukums (16 km). Pūres Zviedru kapulaukā apglabātie, jādomā, bija pakļauti Kāndavas fogtejai kā tuvāk esošajai, jau 14. gs. sākumā tur tika uzcelta vācu fogta pils.⁴³ Tukuma pils atradās tālāk un kā ordeņa nocietinājums pazīstama kopš 14. gs. otrās puses.

Arheoloģiskie izrakumi Pūres Zviedros izraisa lielu zinātnisku interesi, jo var sniegt ziņas par kuršu iekšējās kolonizācijas attīstību 11.—12. gs., kad kurši pakāpeniski iespiežas Baltijas somu apdzīvotajās teritorijās. Pūres Zviedri ir pagaidām vienīgie zināmie kuršu senkapi, kas atrodas vistālāk austrumu virzienā no kuršu galvenās apdzīvotās teritorijas. Pamatojoties uz apbedīšanas tradīciju un senlietu, īpaši rotaslietu (lentveida aproču), studijām, var pieņemt, ka kurši šai teritorijā ienākuši no rietumu vai ziemeļrietumu puses, acīmredzot virzīdamies gar Abavu. Pūres Zviedru kapulauks pieder pie tā Kurzemes

vidusdaļas un ziemeļdaļas senkapu veida, kur uguns-
kapus nomaina 15.—17. gs. skeletkapi (Pasilciems, Silmalciems, Alsungas Kalniņi, Darvdedži, Talsi u. c.). Šo senkapu izplatības apgabals visumā sakrīt ar vēlo ugunskapu areālu un iekļaujas tāmisko izlokšņu robežās⁴⁴ (11. att.).

Zviedru kapulaukā apbedītie piederējuši pie nelielas lauku kopienas, kas gan vēlajā dzelzs laikmetā, gan viduslaikos atradušies attālāk no lielajiem pārvaldes centriem.⁴⁵ Ar to tad arī izskaidrojamas Zviedru kapulauka samērā trūcīgās piedevas. Tā kā apbedīšana kapulaukā sāka tikai ar 12. gs., tad saprotams, kāpēc starp piedevām ir tik maz darbarīku un ieroču, — tie vairāk raksturīgi vēlā dzelzs laikmeta pirmajai pusei (10.—11. gs.). Dažas Zviedru kapulauka īpatnības (akmeņi ugunskaļos) skaidrojamas ar to, ka šai kapulaukā apbedītie dzīvoja robežjoslā, kur saskārās baltu (kuršu) un Baltijas somu (lībiešu) tautības.

PARINDES

¹ Uz sena kapulauka eksistenci pirmo reizi uzmanību vērs bij. PV darbiniece K. Pāvuliņa (Ziņojums glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā), kura pieminekļu apsekošanas laikā 1931. g. atzīmē, ka Kažociņu māju zemē atrodies kāds uzkalniņš, apjots ar 1,0 m platu, 1,5 m augstu zemes valni. Tā iekšpusē konstatējami mazāki kapu kopiņām līdzīgi pauguriņi. Šeit esot veca kapsēta, kur mirušie vēl glabāti pirms 50—60 gadiem. Ap šo kapsētu 20—30 m rādiusā atrastas vidējā un vēlā dzelzs laikmeta senlietas — seno apbedījumu piedevas.

² Tumšajā zemē uz dienvidiem no uzkalniņa TM darbinieki L. Šteinbaumas vadībā 60. gadu sākumā izdarīja mazu pārbaudes rakumu, kur atklāja ugunskaļos ar senlietām. Pēc vietējā skolotāja T. Dziļuma ziņām, kapulaukā, kara laikā tranšējas rokot, uzieti mirušie ar arocēm uz rokām. Arī 1968. g. T. Dziļums vecās kapsētas teritorijā savācis senlietu (kaklariņķu, aproču, saktu) fragmentus.

³ Izrakumus vadīja E. Mugurēvičs, tajos piedalījās TM darbinieki S. Vosa un L. Šteinbauma, Tukuma 3. vidusskolas skolotājs T. Vilciņš (tag. VI vec. zin. līdzstrādnieks) un 10—15 Tukuma 1. un 3. vidusskolas skolnieku, kas izrakumos strādāja sabiedriskā kārtā. Zinātniski tehnisko darbu veica A. Pupiņš un J. Lasmanis.

⁴ Mugurēvičs E. Kurzemes ekspedīcijas darbs 1963. gadā. — RT 1963. R., 1964, 14., 15. lpp.; LA, 187. lpp.; 103. att. Izrakumos iegūtās senlietas nodotas TM.

⁵ Šeit un turpmāk iekavās atzīmēti atradumu inventāra numuri.

⁶ Sb. Kurl., 1879, S. 4.

⁷ Pirms 1900. g. A. Bernevis Kurzemes provinces muzejam Jelgavā nodevis 6 vēlā dzelzs laikmeta senlietas, kuras gan, šķiet, atrastas ne Milžakalniņā, bet tuvējās Reīnu akmeņu krāvuma kapenēs (Sb. Kurl., 1900, S. 1).

⁸ Mugurēvičs E. Probleme der Herausbildung der lettischen Völkerschaft im Mittelalter (nach archäologischen Befunden). — J. Baltic Studies, 1983, summer, N 2, p. 99—108.

⁹ A 8371 : 157, 269, 356, 358; 8170 : 10; 8571 : 112, 225, 212.

¹⁰ ГИМ 29/10а; ГЭ 890 : 32, 89; RLB 120, 121.

¹¹ A 2325.

¹² A 714.

¹³ 3., 15., 23. un 27. kaps; inventārs glabājas LVM.

¹⁴ Šturms E. Zur Vorgeschichte der Liven. — Eurasia septentrionalis antiqua (Helsinki), 1936, 10, S. 47—49; Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X—XIV вв. — В кн.: Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. Рига, 1970, с. 33.

¹⁵ LA, 305., 306. lpp.

¹⁶ Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. R., 1977, 75.—79.lpp.

¹⁷ LA, 190., 191. lpp.

¹⁸ Šnore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. R., 1980, 203. lpp.

¹⁹ Мугуревич Э. Замки и сельские поселения в средневековой Ливонии. Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. М., 1983, с. 28.

²⁰ Šturms E. Izrakumi Valgales Veģu ugunskaļos. — Vēstures atziņas un tēlojumi. R., 1937, 364. lpp.

²¹ Garā, tievā uzmava varētu piederēt šķēpu galiem ar garenu lapu, šādi šķēpi sastopami 11.—13. gs. kuršu ugunskaļos, piem., Pasilciemā (Sk.: LA, 243. lpp.).

²² Riņķsaktas ar radziņiem un šaurāku loku kuršu arheoloģiskajā materiālā parādās 14./15. gs. mijā. (Šnore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos. — Senatne un Māksla, 1937, 2, 61. lpp.)

²³ Brīvkalne E. Tērvetes saktas. — AE, 1974, 11, 134. lpp.

²⁴ LA, 306. lpp.

²⁵ Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi, 85. lpp.

²⁶ LA, 306. lpp.

²⁷ Apala Z. Sirdsveida saktas Latvijā. — AE, 1974, 11, 260. lpp.

²⁸ Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi, 83. lpp.

²⁹ LA, 308. lpp.

³⁰ Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. 2. Analyse. Tartu, 1938, S. 540, 541.

³¹ Caune A. Dobumakmeņi Latvijā. — AE, 1974, 11, 94. lpp.

³² Sb. Kurl., 1879, S. 4.

³³ Труды X археологического съезда. М., 1900, т. III, с. 102.

³⁴ Pārskats par izrakumiem glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

³⁵ Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. SPb., 1892, S. 186; Brastiņš E. Latvijas pilskalni. Kuršu zeme. R., 1923, 41., 42. lpp.

³⁶ E. Mugurēviča ziņojums glabājas VI Arheoloģijas nodaļas arhīvā.

³⁷ Zviedru kapulauka teritorijā kā savrupatradums iegūts kāds vidējā dzelzs laikmeta br. važturis (Sk.: piem., LA, 40. tab.: 4, 5), kādus bieži atrod somiskajos akmeņu krāvuma kaļos.

³⁸ Endzelīns J. Talsu novada vietvārdi. — Grām.: Talsu novads. R., 1935, 1, 164., 165. lpp.

³⁹ Latvijas vēstures avoti. 2. sēj., 1. burtn. R., 1937, nr. 161., 163.

⁴⁰ Turpat, 2. burtn. R., 1940, nr. 357., 358.

⁴¹ Kiparsky V. Die Kurenfrage. Helsinki, 1939, S. 143.

⁴² Fircks E. Neue kurländische Güterchroniken. Mitau, 1900, S. 159.

⁴³ Tuulse A. Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpat, 1942, S. 226—230.

⁴⁴ Мугуревич Э. Некоторые вопросы..., с. 31; рис. 3.

⁴⁵ Pēc apbedījumu pabeigšanas Zviedru kapulaukā-kapsētā 0,5 km attālumā no tās ierikota jauna kapsēta. Pašreizējā Pūres centra tiešā tuvumā atrodas vēl divas citas kapsētas. Jādomā, ka tā Pūres kapsēta, kas atrodas starp baznīcu un pilskalnu, pastāv vismaz no viduslaikiem.

МОГИЛЬНИК В ПУРЕС-ЗВИЕДРИ

Резюме

Могильник находится на второй террасе реки Абава в 2 км от поселка Пуре Тукумского района среди полей, рядом с хутором Звиедри (рис. 1). В народе это место известно как старое кладбище, использовавшееся еще во второй половине прошлого столетия.

На территории могильника площадью 75 м² в 1963 г. под руководством автора сделаны раскопки охранного характера, обнаружено 9 погребений с трупосожжением и 2 погребения с трупоположением (рис. 2—3). Найдено 270 предметов (рис. 4—6) и 41 черепок лепной керамики. Вскрытые погребения с трупосожжением сгруппированы в полосу шириной 8—9 м. Могильные ямы в большинстве продольные, занимают площадь в 1,5—3 м², ориентированы в направлении с северо-запада на юго-восток или с севера на юг. Могилы погребений с трупосожжением имеют глубину до 60 см и наполнены темной землей с примесью угля и характерными для куршей беспорядочно разбросанными сопровождающими предметами: поломанными, обгоревшими украшениями, орудиями труда и оружием. Исследованные погребения не выделяются богатством сопровождающих предметов (4—

15 шт.). Наиболее распространенные украшения — лентообразные браслеты, подковообразные фибулы, шейные гривны, перстни и др. датируются XII—XIV вв. Очень редко встречаются орудия труда и оружие, нет оковок для питьевых рогов, столь характерных для куршских погребений. Обнаруженные погребения с трупоположением и многие случайные находки относятся к XV—XIX вв.

Могильник в Звиедри пока единственный обнаруженный куршский могильник с трупосожжением, расположенный так далеко на восток от основной территории, заселенной куршами, и находящийся на давней этнической границе между куршами и ливами.

Погребенные в могильнике, возможно, принадлежали к маленькой сельской общине, которая находилась на известном расстоянии (рис. 9, 11) от больших административных центров (Кандава, Тукумс).

Недалеко от куршского могильника находятся два памятника: курган под названием Милжакалниньш (середина I тысячелетия н. э.) и жертвенный камень (рис. 10), характерные для прибалтийских финнов.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЯ

- Рис. 1. Ситуационный план комплекса археологических памятников в Пурес-Звиедри.
 Рис. 2. Вид с юго-востока на могильник в Пурес-Звиедри во время археологических раскопок.
 Рис. 3. Расположение могильных ям в I раскопе.
 Рис. 4. Находки с могильника Звиедри.
 Рис. 5. Бронзовые предметы с могильника Звиедри.
 Рис. 6. Железные предметы с могильников Звиедри и Милжакалниньш.

- Рис. 7. Археологические раскопки в Пурес-Звиедри.
 Рис. 8. Раскопки кургана Милжакалниньш.
 Рис. 9. Картосхема археологических памятников в среднем течении р. Абава.
 Рис. 10. Жертвенный камень близ Пурес-Звиедри.
 Рис. 11. Археологические памятники в Северной Курземе в X—XVI вв. и распространение прибалтийско-финских языковых влияний.

Ē. Mугurēvičs

DAS GRÄBERFELD ZVIEDRI BEI PÜRE

Zusammenfassung

Das Gräberfeld ist auf der zweiten Uferterrasse der Abava, 2 km von der Siedlung Püre entfernt, am Gehöft Zviedri gelegen (Abb. 1). Im Volk ist dieser Ort als ein alter, noch in der zweiten Hälfte des 19. Jh. benutzter Friedhof bekannt.

Bei den im Jahre 1963 unter der Leitung des Autors auf einer Fläche von 75 m² durchgeführten Schutzgrabungen wurden 9 Brandbestattungen und 2 Körperbestattungen (Abb. 2, 3) sowie 270 verschiedene Artefakte (Abb. 4—6) und 41 Scherben handgeformter Gefäße aufgedeckt. Die Brandbestattungen sind auf einem 8 bis 9 m breiten Erdstreifen gruppiert. Die Gruben haben meist eine längliche Form, einen Flächeninhalt von 1,5 bis 3 m², sind bis 60 cm tief, von Nordwesten nach Süd-

osten oder von Norden nach Süden orientiert. Die Füllung besteht aus dunklem, mit Kohlenteilchen durchsetztem Erdreich, in welchem die Grabbeigaben — zerbrochener und angebrannter Schmuck, Werkzeuge und Waffen — regellos verstreut sind. In den untersuchten Bestattungen sind die Beigaben spärlich. An Schmuck wurden hauptsächlich Armspangen, Hufeisenfibeln, Halsringe, Fingerringe u. dgl. gefunden, die in das 12. bis 14. Jh. datiert werden. Werkzeuge und Waffen sind in sehr geringer Zahl vorhanden; die für kurische Bestattungen charakteristischen Trinkhornbeschläge fehlen gänzlich. Die Körperbestattungen und zahlreiche Einzelfunde stammen aus dem 15. bis 19. Jahrhundert.

Zviedri ist bislang das einzige kurische Gräberfeld mit Brandbestattungen, das so weit ostlich vom Hauptsiedlungsareal der Kuren im einstigen ethnischen Grenzgebiet zwischen Kuren und Liven gelegen ist.

Die hier Bestatteten waren offenbar Mitglieder einer kleinen, von den größeren Verwaltungszentren

(Kandava, Tukums) entfernten ländlichen Gemeinde (Abb. 9, 11).

Unweit vom kurischen Gräberfeld befinden sich zwei weitere Bodendenkmäler: der Grabhügel Milžakalniņš (Mitte des I. Jahrht. u. Z.) und ein Opferstein (Abb. 10). Beide Denkmäler sind deutlich ostseefinnischer Herkunft.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Situationsplan der Bodendenkmäler von Zviedri bei Püre.	Abb. 7. Grabungen in Zviedri bei Püre.
Abb. 2. Blick auf das Gräberfeld Püre von Südosten während der Grabungen.	Abb. 8. Grabungen auf dem Milžakalniņš.
Abb. 3. Die Lage der Bestattungen im I. Grabungsfeld.	Abb. 9. Kartenskizze der Bodendenkmäler am Mittellauf der Abava.
Abb. 4. Fundstoff aus dem Gräberfeld Zviedri.	Abb. 10. Opferstein in der Nähe von Zviedri bei Püre.
Abb. 5. Bronzener Fundstoff aus dem Gräberfeld Zviedri.	Abb. 11. Bodendenkmäler des 10. bis 16. Jh. in Nordkurzeme und das Areal der ostseefinnischen Spracheinflüsse.
Abb. 6. Eisenartefakte aus den Gräberfeldern Zviedri und Milžakalniņš.	

BETEĻU KAPULAUKS AUGŠZEMĒ

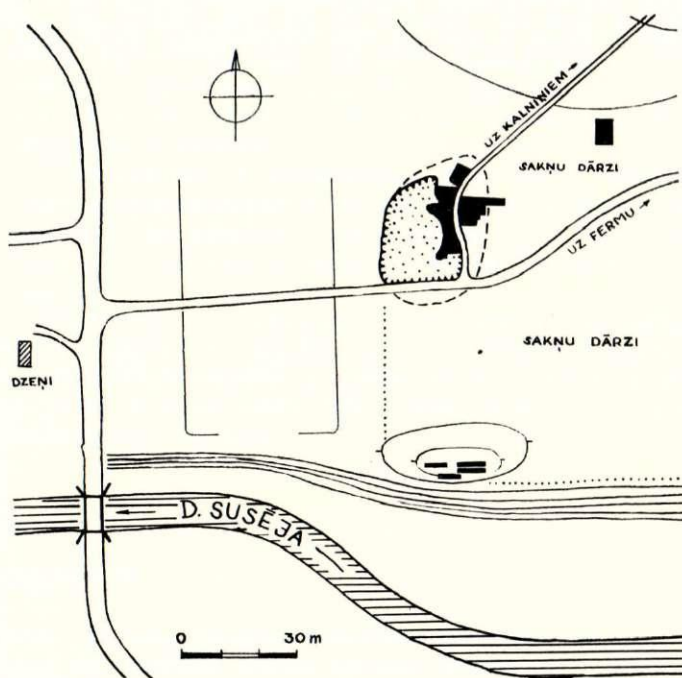
Beteļu (agrākais nosaukums Bēteļi) kapulauks atradies Jēkabpils raj. p. s. «Susēja» teritorijā, Elkšņu ciema Beteļu lopkopības fermas tiešā tuvumā, Dienvidu Susējas ziemeļu krastā. Kapulauks aizņēmis ap 3 m augstu pakalnu (1. att.), kas rietumu pusē robežojas ar p. s. «Susēja» mehānisko darbnīcu teritoriju (2. att.).

Pirmos postījumus kapulaukā atklāja ZA Vēstures institūta arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīcija 1965. g., kad fermas ceļa labošanai kapulauka dienvidu malā bija izgrābta ap 13×5 m liela iedobe. Elkšņu astoņgadīgās skolas bij. skolotājs V. Valdmanis Jēkabpils novadpētniecības un mākslas muzejam nodeva 23 šā kapulauka senlietas.¹

Kapulauka rakstura noskaidrošanai bija nepieciešami arheoloģiskie izrakumi, jo vēlā dzelzs laikmeta kapulauki Augšzemē līdz šim pētīti maz, lai gan tie nozīmīgi ne tikai materiālās kultūras, bet arī etnisko jautājumu pētīšanai. 1977. un 1978. g. ZA Vēstures institūta darbinieki veica arheoloģiskos izrakumus kapulaukā.

Laikā kopš kapulauka atklāšanas grantsbedre bija gājusi plašumā un aptvēra jau visu pret Susējas mehāniskajām darbnīcām vērsto rietumu malu. Tika izpētīta šaurā, vēl saglabājusies kapulauka austrumu mala līdzās uz Kalniņu māju iebrauktajam ceļam (3. att.).

Izrakumos atklāta 360 m² liela platība un izpētīti 20 apbedījumi (18 skeletkapi un 2 ugunskapi). Septiņi skeletkapi (8., 12.—14., 16., 18., 20.) un abi ugunskapi (1., 2.) datējami ar 11. gs. beigām un 12. gs. sākumu (1. tab.), bet pārējie 11 apbedījumi

2. att. Beteļu kapulauka situācijas plāns.

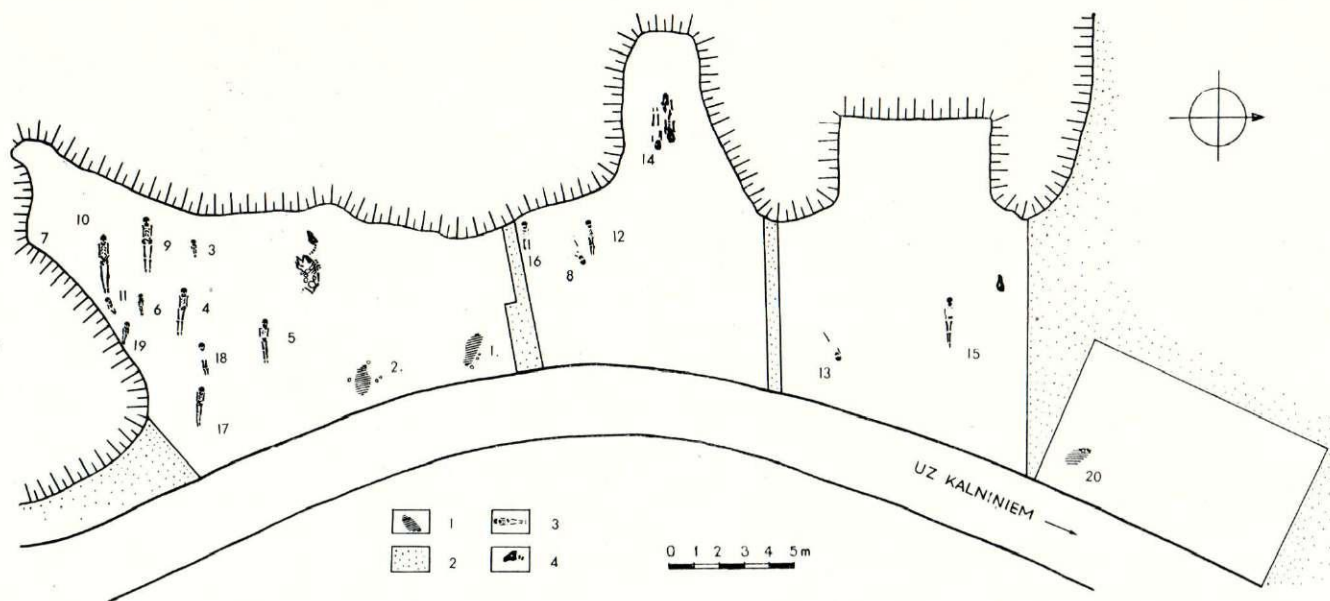
bija 17. gs. pēcapbedījumi (2. tab.). Izrakumu laukumā atsedza arī dažus savrupatradumus un kāda krituša un aprakta zirga skeletu. Vēlā dzelzs laikmeta apbedījumi atklājās uzkalna augstākajā vietā, turpretim 17. gs. pēcapbedījumi koncentrējās galvenokārt uzkalna dienvidu malā (4. att.).

1. att. Postītā Beteļu kapulauka kopskats.

3. att. Darba aina kapulaukā.

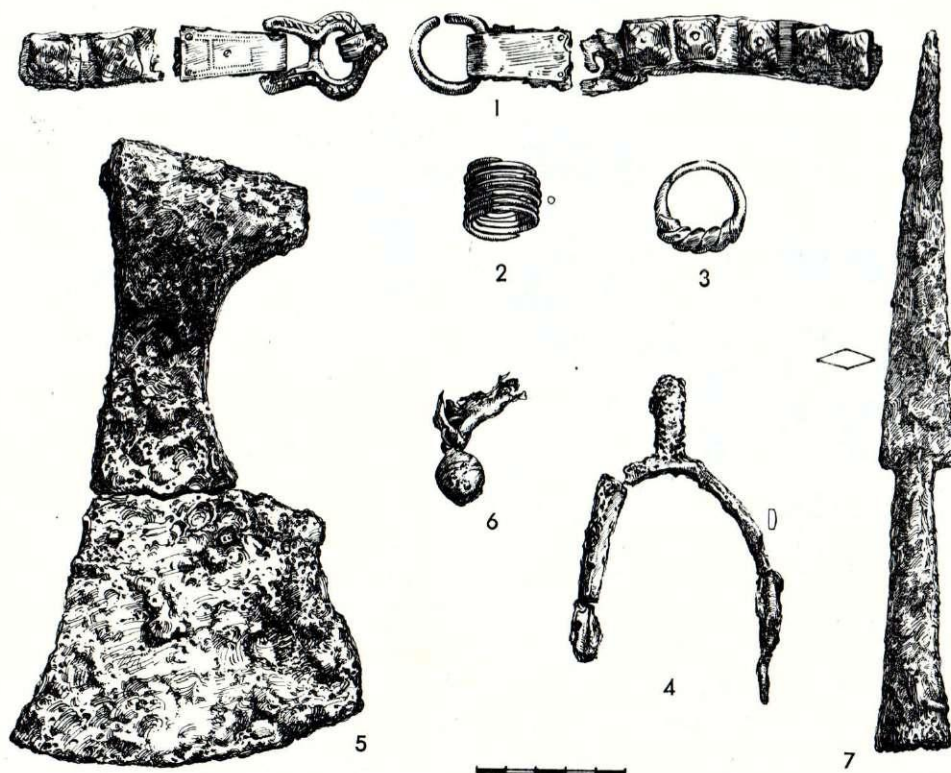
4. att. Kapu izvietojums kapulaukā: 1 — kapu bedres, 2 — kapulauka neraktā daļa, 3 — apbedījumi, 4 — zirgu skeleti, zirga galva.

VĒLĀ DZELZS LAIKMETA APBEDĪJUMI (1. tab.)

1. apbedījums, vīrieša ugunskauss, ierakts ovālas formas kapa bedrē 50 cm dziļumā 1,3×0,7 m lielā laukumā. Kapa bedres ogļainais plankums ap 15 cm biezs, tas iezīmīgs ar pelniem, sīkām ogļītēm un visā kapa bedres rajonā izkaisītiem kalcinētiem kauliem. Bedres austrumu malā konstatēja arī vairākus nelielus akmeņus. Kapu attīrot, ogļainā plan-

kuma virspusē atrasts dz. uznavas šķēps ar aizlocītu lapas galu un 10 cm dziļāk masīvs br. spirālgredzens, mazs dz. nazītis un br. zvārgulītis. Pašā ogļainā plankuma pamatā, tā centrā 15 cm dziļumā, atklāta br. pakavsakta ar daudzskaldņu galiem un šķērsrievotu loku, zem tās nedeguša koka fragments — kārbīņas (?) vai kapa paklāja fragments.

2. apbedījums, sievietes ugunskauss, atklāts blakus 1. ugunskaupam līdzīgu izmēru un dziļuma kapa bedrē. Kapu attīrot, tā virspusē atrasta br. pa-

5. att. 8. vīrieša kapa inventārs (VI 228:) 1 — josta ar apkalumiem (16), 2, 3 — gredzeni (17, 18), 4 — piesis (20), 5 — plasmens cirvis (22), 6 — zvārgulītis pie ādas fragmenta (23), 7 — uznavas šķēps (19). 1 — āda ar bronzu, 2, 3, 6 — bronza, 4, 5, 7 — dzelzs.

Kapa nr.	Kapa veids	Apbedītā dzimums	Kapa dziļums cm	Kapa virziens	Kaklariņķi			Saktas			Aproces		Gredzeni			
					ar noplacinātiem galiem	torēti, ar četrstūrīgiem galiem	vīti, ar cilpu galiem	ar daudzskaldņu galiem	ar magoņpogaļu galiem	torētas, ar atrofītiem galiem	ar zvērgaļu galiem	dobās, ar paplašinātiem galiem	spirālgredzeni	ar vītu priekšpusi	ar vidusplāksnīti	ar volūtām
1	uguns-kaps	vīr.	50	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
2	„	siev.	43	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
8	skelet-kaps	vīr.	30	ZA—DR	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
12	„	siev.	115	R—A	1	—	1	—	1	1	9	4	7	—	1	—
13	„	vīr.	115	ZA—DR	—	—	—	—	1	—	1	—	7	—	—	—
14	„	vīr.	85	A—R	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—
16	„	meitene	70	RZR—ADA	—	2	1	1	—	2	17	—	6	1	—	1
18	„	vīr.	85	A—R	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
20	„	zēns	35	ZA—DR	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—
	savrupatradumi				—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—

kavsakta ar atrofītiem galiem un trīsstūrīgu loka šķērsgrīzumam, bet kapa pelnu ogļu plankuma pamatā (līdz 15 cm biezs) zem degušas koksnes slāņa — br. kaklariņķis ar noplacinātiem galiem un trapecveida mēlišu piekariņiem.

8. apbedījums, vīrieša skeletkaps, ļoti sapostīts (5. att.). ZA—DR virzienā orientētais apbedījums 30 cm dziļumā atklāts pie pašas grantsbedres malas. No skeleta kauliem bija saglabāties no savas vietas izkustināts galvaskauss un abu stilbu un lielu kaulu fragmenti. Jostas rajonā atklājās ādas jostas fragmenti ar četrstūrīgiem br. apkalumiem, lirasveida br. jostassprādzi un siksnas gala apkalumiem. Jostas rajonā atrasts arī br. gredzens, kas, domājams, piederējis kreisajai rokai, kura bijusi pārliekta pāri krūtīm. Paralēli labajai kājai nolikts dz. uzmavas šķēps, bet labās kājas pēdas rajonā — uz pusēm pārcirsts dz. plasmens cirvis un dz. pieša fragments. Pieša tuvumā atrasts arī ādas apava fragments ar br. zvārgulīti galā.

12. apbedījums, sievietes skeletkaps, situēts līdzās 8. kapam (6. att.). R—A virzienā orientētais apbedījums guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras un ierakts neparasti dziļi — 1,15 m dziļā kapa bedrē. Skeleta kauli, atskaitot iznīkušos krūškurvja un iegurņa kaulus, saglabājušies. Slikti saglabāties galvaskauss. Abas rokas saliekta elkoņos: labā pacelta pret galvu ieslīpi, bet kreisā saliekta asā leņķī, tā ka apakšdelms atradies pie kreisā pleca, plauksta noliekta uz leju.

Mirušajai no galvas bija noslidējis lentesveida trīsriindu spirāļu vainags, kuram starpskārdišu vietā par sadalītājiem izmantoti trīs br. skārda cilindriņi. Galvas labajā pusē atrasta maza br. pakavsakņa ar magoņpogaļu galiem, otra pakavsakta ar atrofītiem galiem noslidējusi uz leju un atrasta krūšu lejasdaļā. Mirušajai ap kaklu divi br. kaklariņķi: viens ar noplacinātiem galiem un trapecveida mēlišu piekariņiem, otrs vīts ar cilpu galiem. Pie krūšurotas pieder divkārsā divriindu važiņu rota, kas plecu rajonā

bijusi piesprausta ar dz. adatām, domājams, spieķ-adatām (no tām saglabājušies tikai niecīgi fragmenti). Krūšurota kapā noslidējusi gar labajiem sāniem. Kaklarota sastāvējusi no stikla kreilitēm ar dzeltenām pumpiņām, kauri gliemežnīcām, četriem br. zvārgulīšiem un divām br. spirālēm.

Bagātīgi rotātas mirušās rokas. Kreiso roku rotājušas cieši cita pie citas līdzās novietotas septiņas br. aproces ar galiem uz augšu: piecas ar zvērgaļu galiem un segmentveida loka šķērsgrīzumam, no tām trīs tievākas ar pamišiem galiem (tuvāk pie plauksta), un divas masīvākas ar atvērtiem ornamentētiem galiem. Pie kreisās rokas aproču komplekta pieder arī divas dobās aproces ar nedaudz paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu. Uz labās rokas ar galiem uz leju sešas br. aproces: divas līdzīgas kreisās rokas aprocēm ar kopā saejošiem zvērgaļu galiem, divas ar atvērtiem ornamentētiem galiem un divas dobās ar paplašinātiem galiem, kas rotāti ar pinuma ornamentu. Uz kreisās rokas četri br. gredzeni: trīs no šķērsgrīzumā apaļas stieples darināti spirālgredzeni un viens gredzens ar profilētu vidusplāksnīti. Četri br. spirālgredzeni arī uz labās rokas, divi no šķērsgrīzumā apaļas, divi no šķērsgrīzumā trīsstūrīgas stieples.

Pie mirušās kreisajiem sāniem liela rajonā ar smaili pret austrumiem dz. sirpis.

13. apbedījums, sapostīts vīrieša skeletkaps, orientēts ZA—DR virzienā, ierakts 1,15 m dziļā kapa bedrē. No skeleta netraucēti saglabāties galvaskauss (noliekts uz kreiso pusi), labās rokas augš- un apakšdelms un kreisās rokas apakšdelms. Labā roka saliekta asā leņķī, plauksta ar pirkstiem atradusies cieši pie galvas. Uz labās rokas ornamentēta aprobe ar zvērgaļu galiem un šķērsgrīzumā trīsstūrīgu loku un trīs br. spirālgredzeni. Trīs br. spirālgredzeni arī uz kreisās rokas.

Pārējie skeleta kauli ar oglītēm jauktā kapa bedrē atklājās dažādos dziļumos: to lielākā daļa bija samesta kapa kājgalī un atsedzās 85 cm dziļumā, ver-

apbedījumi un kapu inventārs

spieķadatas	jostas	vainagi	krellu rotas	kauri gliemežnīcu rotas	zvērguļi	pieši	šķēpi	platasmens cirvji	bultas	naži	sirpjī	laužņi	kāpšļi	atsvariņi	vārpstas	Datējums
—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	12. gs.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12. gs.
—	1	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	12. gs.
—	—	1	1	1	4	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	12. gs.
—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	12. gs.
—	1	—	—	—	4	—	1?	—	—	1	—	1	1	2	—	11. gs.
1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12. gs.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12. gs.
—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	12. gs.
—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	1	11.—12. gs.

tikalā stāvoklī kapa vidusdaļā atklājās arī stilba kauls.

Kapa bedres sajauktajā daļā atrasta apbedījumam piederīga masīva br. pakavsakta ar magonpogaļu galiem un šķērsgriezumā lēcveida loku, br. spirālgredzens, dz. iedzītņa šķēps ar platu rombisku lapu un dz. platasmens cirvja fragments.

14. apbedījums, dubultapbedījums, atklājās pašā grantsbedres malā 85 cm dziļumā, stipri postīts. Dubultkapā viens otram līdzās kopējā kapa bedrē apbedīts jātnieks un viņa kara zirgs (7. att.). Abi apbedījumi orientēti ar galvām A. No vīrieša skeleta saglabājies traucēts, uz labo pusi pagriezts galvaskauss, elkonī saliekta un pret galvu pacelta labā roka, labās un kreisās kājas stilbu kauli un lielu kaulu fragmenti (8. att.). Postījumi skāruši skeleta vidusdaļu, kā arī zirga apbedījuma labos sānus.

No kapa piedevām vīrieša kapā savā vietā atrada vienīgi labās rokas br. aproci ar zvērgalvu galiem un šķērsgriezumā segmentveida loku (9. att.). Pārējās senlietas postījumu skartas un izkaisītas kapa rajonā: ādas jostas gabali ar četrstūrīgiem br. skārda apkalumiem, br. cilpveidīgs apkalums, divi br. spirālgredzeni, zobena šķērses (?) fragments, br. profilēta cilindriskā krelle — atsvariņš (?), divi izrūsējuši dz. atsvariņi, dz. naža fragmenti. Kapa rajonā izkaisīti sīki kauli: ribas, skriemeļi un sīki kapu piedevu fragmenti. Domājams, ka pie apbedījuma pieder arī kapa kājgaļa tuvumā atrastais uzmavas šķēps (13. att.: 1).

Zirgs guldīts uz vēdera ar galvu uz leju, ar saliektām kājām. Postījumi iesniegušies zirga labo sānu rajonā, tāpēc daļa zirga skeleta kaulu trūkst.

Abās pusēs zirga galvai pa diviem br. zvērguļiem ar krusta šķēlumu, tie ievērti br. stieples riņķīti. Zirgā mutē dz. laužņi. Pie zirga vidukļa kreisajā pusē dz. seglu kāpšļi.

16. apbedījums, meitenes skeletkaps, orientēts RZR—ADA virzienā, atklāts pie pašas grantsbedres malas 70 cm dziļumā (10. att.). No skeleta sliktā

stāvoklī saglabājies galvaskauss ar nenodilušiem zobiem, roku apakšdelmu kauli aprocēs, iegurņa un augšstilba kaulu fragmenti un pirkstu kauliņi gredzenos. Spriežot pēc roku kauliem, kreisā roka bijusi saliekta elkonī un pacelta galvas virzienā, bet labā pārlikta šķērsām pāri krūtīm.

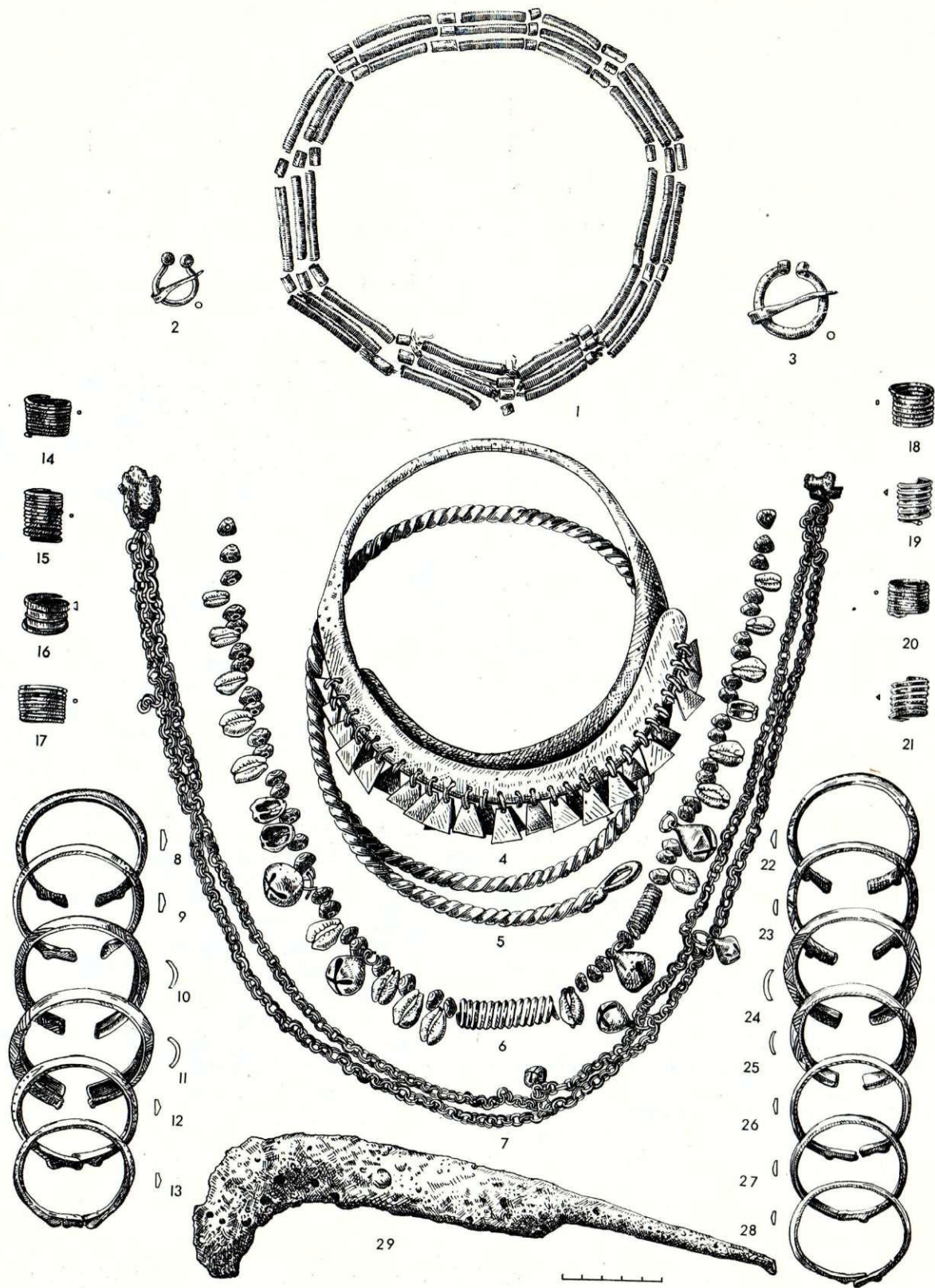
Mirušajai ļoti bagāta kaklarota. Tā bijusi vairākkārtīga, taču atsegšanas brīdī vairs nebija droši atšifrējama (11. att., krās.). Rota sastāv no 51 dzintara un 39 zaļa stikla bikoniskām krellēm, 20 dažāda veida stikla krellēm ar zelta foliju un dažāda veida sīkākām krellēm. Pie rotas pieder pāri par 100 kauri gliemežnīcu, 18. br. zvērguļi ar krusta šķēlumu, trīs masīvi br. spirālgredzeni un trīs amuleti: divi dzīvnieku zobu piekariņi un bebra plecakaula piekariņš. Sākotnēji rota saturējusi arī alvas piekariņus, no kuriem saglabājušās tikai sīkas drumsļas.

Mirušās kaklu rotājuši arī trīs br. kaklariņķi — divi tordēti (ar atšķirīga blīvuma tordējumu) ar četrskaldņu galiem un viens vīts ar cilpu galiem.

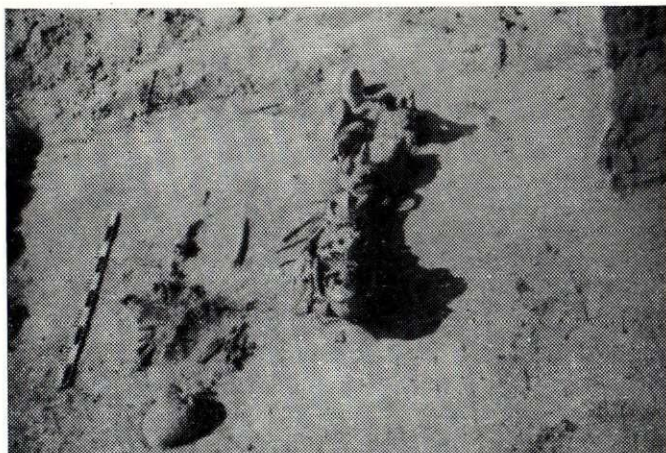
Tērpa saturēšanai noderējušas uz krūtīm sarindotās trīs br. pakavsaktas un dz. spieķadatiņa. Divas no pakavsaktām tordētas, ar atrotītiem galiem, trešā vīta ar daudzskaldņu galiem un sīkas stieples ielikumu. Par tērpa (kleitas?) rotājumu plecu rajonā liecināja sīku stikla krellišu kaudzīte.

Ipaši bagātīgas ir mirušās roku rotas. Labajā rokā viņai astoņas br. ornamentētas aproces ar zvērgalvu galiem un segmentveida (6 eks.), kā arī trīsstūrveida (2 eks.) loka šķērsgriezumu. Labās rokas pirkstos divi br. spirālgredzeni un viens gredzens ar volūtām. Kreiso roku rotājušas deviņas cieši cita citai blakus valkātas ornamentētas aproces ar zvērgalvu galiem un segmentveida (6 eks.) vai trīsstūrveida (3 eks.) šķērsgriezumu. Uz šīs rokas nēsāti arī trīs br. no šķērsgriezumā apaļas stieples darināti spirālgredzeni.

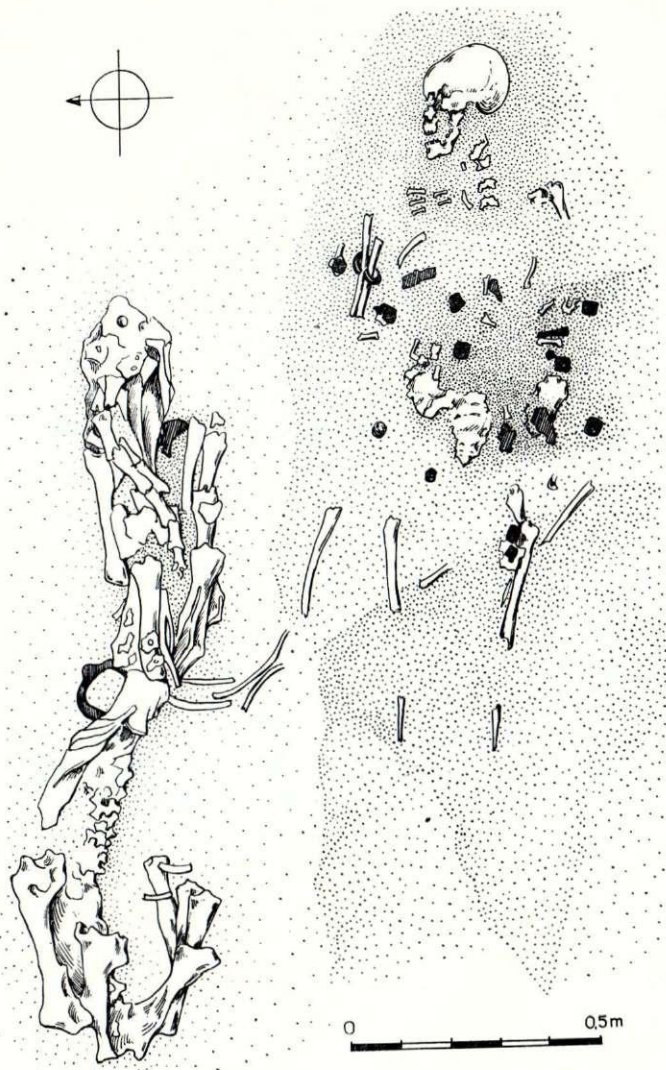
Atsedzot kapu, tā rajonā atrasts vēl viens br. spirālgredzens un gredzens ar vītu priekšpusi.

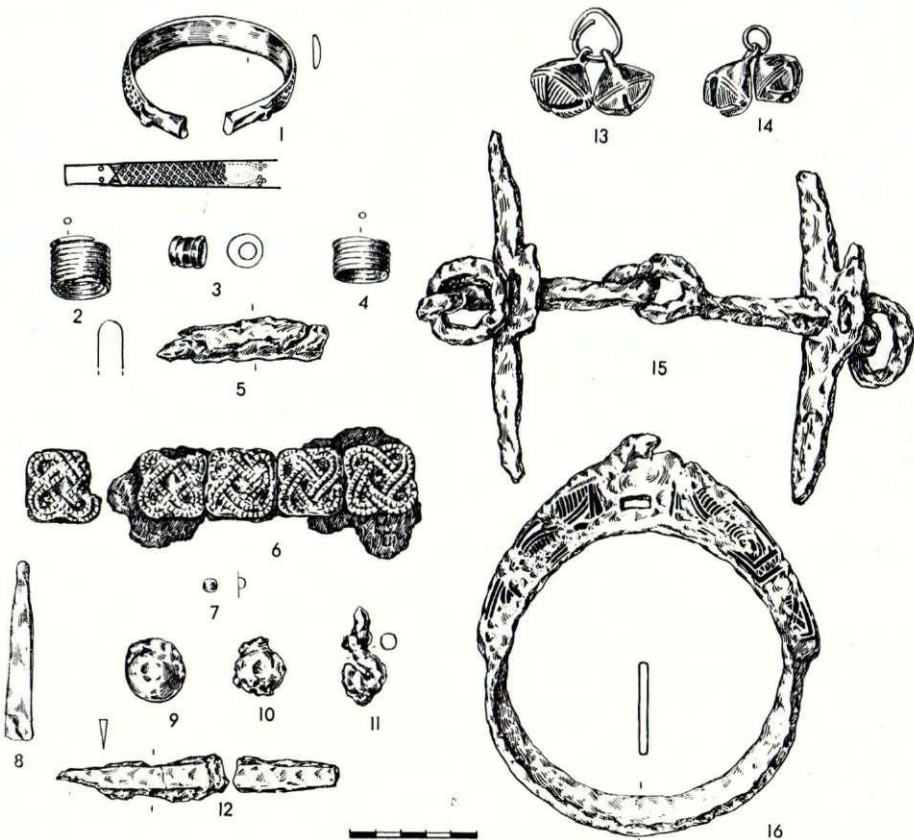
6. att. 12. sievietes kapa senlietas. (VI 228:) 1 — vainags (26), 2, 3 — saktas (31, 32), 4, 5 — kaklarīņi (29, 30), 6 — kaklarota (28), 7 — važiņu rola (33), 8 — 13, 22—28 — aproces (34—46), 14—21 — gredzeni (47—53), 29 — sirpis (55).
1—5, 7, 8—28 — bronza, 6 — stikls, kauri, bronza, 29 — dzelzs.

7. att. 14. jātnieka un zirga dubultkaps.

8. att. 14. dubultkapa plāns.

9. att. 14. dubultkapa senlietas. (VI 228:)
 Jātnieka: 1 — aproce (68), 2, 4 — gredzeni (69, 70), 3 — krelle (71), 5 — zobena šķērses (?) fr. (74), 6 — jostas apkalumi (66), 7 — bronzas piciņa, 8 — siksnas apkalums (67), 9, 10 — atsvariņi (73), 11 — važiņas fr., 12 — nazis (72).

Zirga: 13, 14 — zvārguļi pie riņķīša (76, 77), 15 — laužņi (78), 16 — kāpslis (79).
 1—4, 6—8, 13, 14 — bronza, 5, 9—12, 15, 16 — dzelzs.

10. att. 16. meitenes kaps.

18. apbedījums, izpostīts vīrieša skeletkaps, orientēts A—R virzienā 85 cm dziļumā. No skeleta saglabājušies vienīgi fragmentāri iegurņa, stilbu un lielu kauli. Kapa galvgalis pilnīgi izraknāts, saglabāties vienīgi galvaskausa vidusdaļas fragments. Kapa rajonā atrasts pirksta kauliņš ar br. gredzenu, kas darināts no resnas stieples un ir ar pamišiem galiem.

20. apbedījums, maza zēna, šķiet, Z—D virzienā orientētā kapa bedre iezīmējās kā 80×40 cm liels brūnganzaļš plankums 35 cm dziļumā. No skeleta saglabājušies vienīgi krūšu rajonā pirkstu kauliņi ar gredzeniem. Perpendikulāri kapam kreisās kājas stilbu rajonā novietots miniatūrs dz. platasmens cirvītis, labās kājas pēdu rajonā, paralēli kapa virzienam — dz. iedzītņa bulta.

Virš kapa līmeņa atrada br. pakavsaktu, kuras piederība pie zēna apbedījuma nav pilnīgi droša.

Vēlajā dzelzs laikmetā Beteļu kapulaukā apbedītajiem dotas līdzīgi bagātīgas kapu piedevas.

DZELZS IEROČI UN JĀTNIKA PIEDERUMI

Izrakumos atklāti trīs dz. platasmens cirvjī, pie kam 20. zēna apbedījumā — miniatūrs. Cirvjī ar abpusēji pagarinātu pietsegu (13. att.: 7) ir līdzīgi Pildas Nukšos 205. kapā atrastajam un, pēc M. Atgāža atzinuma, pieder pie viena no raksturīgākajiem 11.—13. gs. platasmens cirvju tipiem.² Tos galvenokārt lieto kā darba cirvjus.³ Šādi cirvjī atklāti arī Sēlpils Lejasdopeļu II uzkalniņa 14. un III uzkalniņa 1. kapā.⁴ Pie šīs cirvju kategorijas pieder arī smagais, pārcirstais cirvis no Beteļu 8. kapa (5. att.: 5). Miniatūrcirvītim zēna kapā (13. att.: 10), domā-

jams, nav sakrāla, bet gan indivīda vecumam atbilstoša darbarīka nozīme.

Beteļu kapulauka apbedījumos pārstāvēts arī galvenais cīņas ierocis — šķēps: atrasti četri uznavas un viens iedzītņa šķēps. Uznavas šķēpu vidū dominē lapasveida šķēpi ar rombiska šķērsriezuma liesmveida lapu un īsu uznavu⁵ (13. att.: 1, 2, 4). Viens 1. ugunskapā atrastais uznavas šķēps pieder pie šķēpu tipa ar slaidu, rombveida lapu un samērā garu, tievu uznavu (13. att.: 3). Reti sastopama forma ir uznavas šķēpam ar trīsstūrīgu, gari stieptu lapu un pilnīgi taisnu lapas pamatni (13. att.: 5). Šim šķēpam pēc formas tuvs Lietuvā, Laivju kapulaukā, atrastais šķēps.⁶ Latvijas materiālā reti sastopami ļoti masīvie šķēpi ar platu, rombisku lapu (13. att.: 9). Šāda veida šķēpi atrodami J. Romanova izrakumu kolekcijā ar norādi, ka iegūti Rēzeknes un Daugavpils apkaimē,⁷ mazāk masīvas formas nereti sastopamas arī Odūkalna materiālos.⁸

Vienīgā, zēna apbedījumā atrastā iedzītņa bulta ir reti sastopams tips nedaudzo zināmo šāda veida bultu vidū Latvijā; līdzīga, ar nedaudz platāku lapu pazīstama no Kivtu 122. kapa,⁹ kā arī no Ikuldas uzkalniņkapu izrakumiem.¹⁰

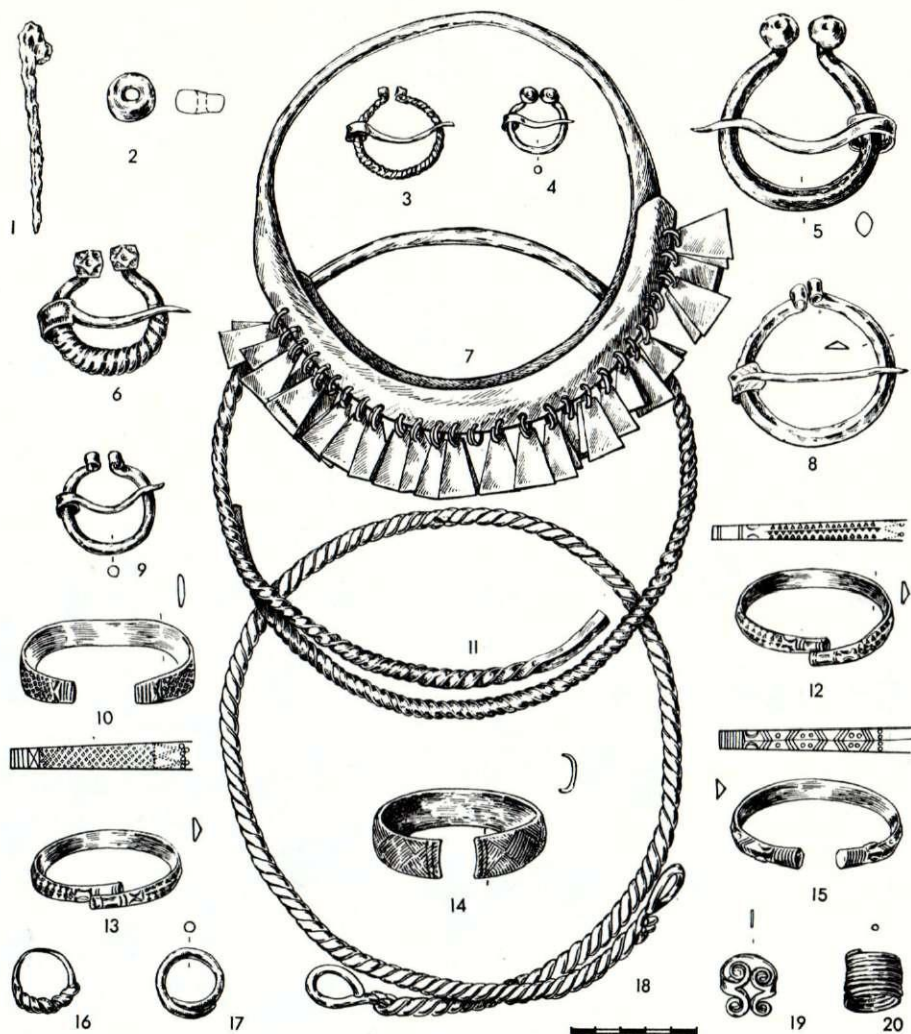
Kā cirvjī, tā šķēpi ir kalēju izstrādājumi, kādi sastopami 11. un 12. gs. visā Latvijas austrumu daļā.

No vienīgā atrastā pieša (5. att.: 4) saglabājušies fragmenti, tam trūkst dzelkšņa. Liekas, ka atrastais piesis varētu piederēt piešu tipam ar segmentveida griezumam loku un apaļu uzbiezējumu dzelksnī; līdzīgs piesis atrasts Asotes pilskalna 12. gs. slānī.¹¹ Beteļu lauzņu (9. att.: 15) iemutes daļa divdaļīga, kā vairumam lauzņu. Lauzņu sāndzelzī ir figurāla, lokveida forma, tā pieder pie A. Kirpičņikova III, greznākā sāndzelžu tipa, kas, kā to rāda atradumi Novgorodā,¹² mēdz būt inkrustēti ar sudrabu. Beteļu lauzņu sāndzelžiem nav šo sudraba inkrustāciju, bet varbūt tās ir iznīkušas. Toties inkrustācija ar sudrabu saglabājusies uz Beteļu segla kāpšļa (9. att.: 16). Seglu kāpšlim plata, taisna pamatne un plāna, paplašināta, ar sudrabu inkrustēta augšdaļa, kam četrstūrainis atvērums siksnas ievēršanai. Šāds kāpšļa veids atbilst A. Kirpičņikova III kāpšļu tipam.¹³ Lietuvā Beteļu segla kāpšlim tipoloģiski līdzīgs atrasts Grauzu kapulauka 24. kapā,¹⁴ kas datēts ar 11.—12. gadsimtu.

Darbarīki

Atskaitot jau pieminētos cirvjus, Beteļu kapulaukā atklātajos kapos darbarīki atrasti reti. Pirmkārt, te minami divi dz. sirpjī (13. att.: 11, 12). Viens bojāts sirpis ir savrupatradums, otrs saglabāties vesels; netraucētā sievietes apbedījumā (12.) tas bija novietots pie mirušās kreisajiem sāniem. Šāda veida sirpjī ar samērā taisnu muguru un aizliektu asmens smaili ir raksturīga, kaut arī ne pārāk bieža piedeva sieviešu kapu inventāros Austrumlatvijā. Augšzemē šis plaujas rīks atrasts Sēlpils Kuncu 3. kapā,¹⁵ Lejasdopeļu I uzkalniņa 5. un II uzkalniņa 17. kapā, kur tie pēc pārējā kapu inventāra datējami ar 11. gs. otro pusī vai 12. gs. pirmo pusī.

Kā savrupatradums atrasts mucīņveida tumši sārtais Volīnijas vārpstas skriemelis (12. att.: 2). Kopš Ē. Mugarēviča publicētā darba (1960. g.), kurā parādīta šo skriemeļu izplatība,¹⁶ to skaits jūtami pieaudzis, piemēram, Sēlpils Lejasdopeļu kapulauka izrakumos atrasti trīs eksemplāri¹⁷.

12. att. Beteju kapulauka vēlā dzelzs laikmeta rotas. (VI 228:) 1 — 16. kapa spieķadada (1), 2 — vārpstas skriemeļis (s. a., 141), 3 — 16. kapa pakavsakta (88), 4 — 12. kapa pakavsakta (31), 5 — 13. kapa pakavsakta (56), 6 — 1. kapa pakavsakta (1), 7 — 12. kapa kaklariņķis (29), 8 — 2. kapa pakavsakta (6), 9 — 12. kapa pakavsakta (32), 10 — 16. kapa aproce (92), 11 — 16. kapa kaklariņķis (86), 12 — 12. kapa aproce (40), 13 — t. p. (41), 14 — t. p. (38), 15 — t. p. (39), 16 — 16. kapa gredzens (44), 17 — 18. kapa gredzens (118), 18 — 12. kapa kaklariņķis (30), 19 — 16. kapa gredzens (113), 20 — gredzens (s. a., 143).

Sie Ukrainas Ovručas darbnīcās izgatavotie un Augšzemē ievestie skriemeļi liecina par tirdzniecības sakariem ar austrumslāviem.

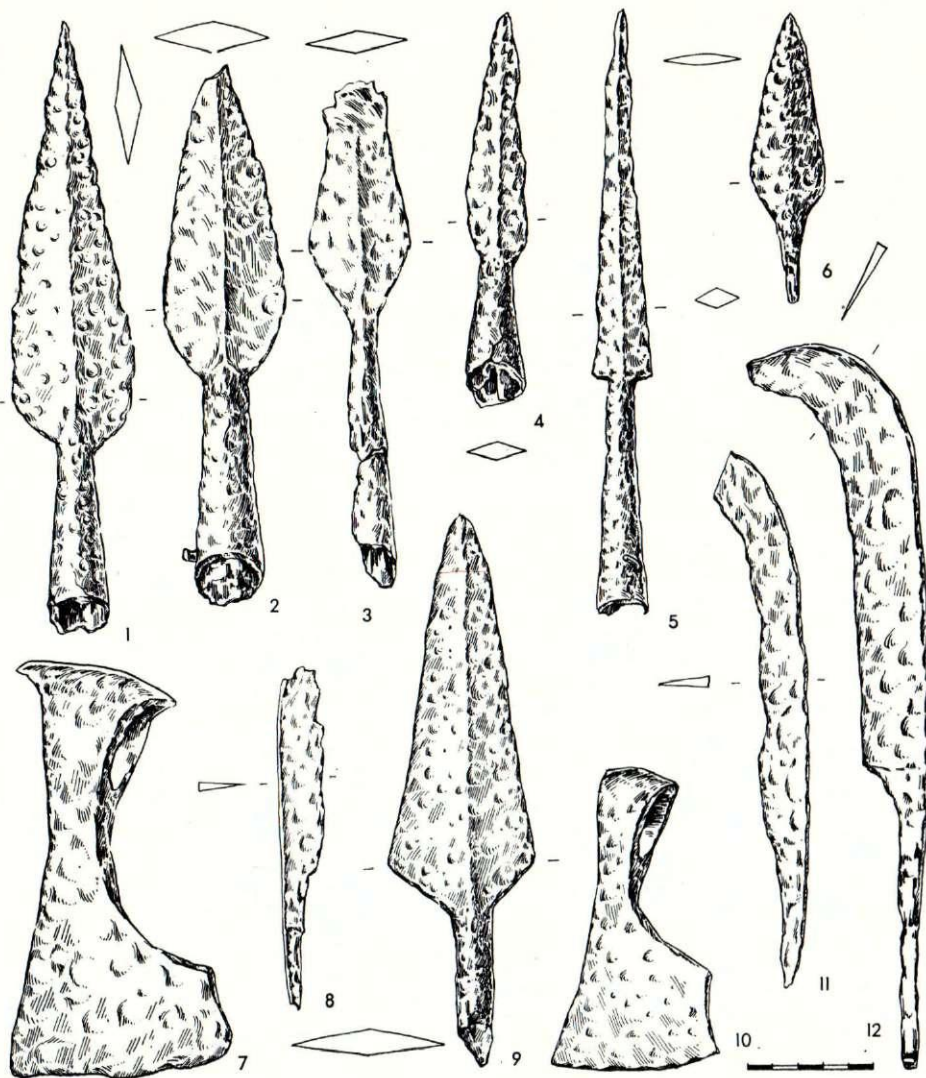
Tikai dažos apbedījumos atrasti dz. n a ž u (9. att.: 12; 13. att.: 8) ar taisnu muguru fragmenti.

Apģērba piederumi un rotas (12. att.)

No apģērba piederumiem raksturīgākās ir divos vīriešu apbedījumos atrastās jostas. Jātņieka kapā saglabājušies vienīgi jostas apkalumi (9. att.: 6), kurus veido četrstūrains br. skārda plāksnītes. Tās rotā lentes pinuma ornaments, kurā saskatāmas divas caurvītas elipseveida figūras. Šādi jostas rotājumi nav raksturīgi vēlā dzelzs laikmeta pirmajai pusei, piemēram, tie nav konstatēti Nukšu kapulauka atradumos. Tie sastopami Odukalna atradumos.¹⁸ Latvijas atradumos šādas jostas iegūtas vairākās vietās.¹⁹ Pēc jātņieka kapa piedevām arī josta datējama ar 11. gadsimtu.

Otrajai, 8. kapā atrastajai no divkāršas ādas sloksnes darinātajai jostai (5. att.: 1) četrstūrains br. skārda apkalums rotā četrlapu rozete («krustveida apkalumi»), kuras lapās šķērsrievojums. Tuvākās paralēles šim jostas tipam rodamas Sēlpils Lejasdopeļu kapulaukā.²⁰ Austrumlatvijā šis jostas tips sastapts arī citur,²¹ dažreiz apkalumi izvietoti divās rindās,²² pie kam jostu veido ar ādu aplocīta tāss. Šī veida jostas nav raksturīgas ne Odukalna, ne Nukšu kapulauka apbedījumiem. Beteļos šīs jostas atrastas 12. gs. kapos. Būtu jānoskaidro, vai otrais jostas veids ornamentēšanas ziņā nav pirmā tipa jostas vienkāršota, vietēja izpausme. To, ka šādi rozetveida apkalumi rotājuši arī zirglietas, liecina Lietuvas Pakalnišķu kapulaukā konstatētie iemaukti.²³

12. apbedījumā atrastais sievietes vainags (6. att.: 1) pieder pie Austrumlatvijā mazāk izplatītā vainagu tipa, tas veidots no trim br. spirālīšu rindām, kurām starpskārdišu vietā izmantoti pa trim cilindriņiem. Vainaga spirāles veidotas no šķērsgrīzumā apaļas, tievas, blīvi savītas stieples, kas liecina par vainaga piederību pie 12. gadsimta. Šādu vai-

13. att. Betelu kapulauka ieroči un darbarīki. (VI 228:) 1 — šķēps (s. a., 145), 2 — 20. kapa šķēps (147), 3 — 1. kapa šķēps (4), 4 — šķēps (s. a., 139), 5 — 8. kapa šķēps (19), 6 — 20. kapa bulta (148), 7 — cirvis (s. a., 144), 8 — 1. kapa nazis (5), 9 — 13. kapa šķēps (65), 10 — 20. kapa cirvis (142), 11 — sirpis (s. a., 140), 12 — 12. kapa sirpis (55).
1—12 — dzelzs.

nagu atradumi atklāti Zvirgzdenes Kivtu kapulaukā.²⁴

Kreļļu rotas sastāv no dažādas krāsas un formas krellēm un piekariņiem. Ļoti bagātīga ir 16. kapa meitenes kaklarota, kas, domājams, bijusi sakārtota vairākās virknēs (11. att., krās.). Rota sastāv no 161 krelles, 109 veselām kauri gliemežnīcām un 100 to fragmentiem, deviņiem br. zvārguļiem, trim br. zvārguļu pāriem, trim dzīvnieku kaulu amuletiem un trim masīviem br. spirālgredzeniem. Šī kreļļu rota ir bagātākā no visām uz 2. g. t. pirmo pusī attiecināmām rotām, kādas atrastas Austrumlatvijā. Visbagātāk (51 eks.) pārstāvētās sārta dzintara bikoniskās krelles liecina, ka tās darinātas no vietēja materiāla uz vietas, pārējās lielākoties importētas. Kālijasvina stikla (39 zaļas bikoniskās, 20 cilindriskās ar sudraba foliju, septiņas melnas gredzenveida, viena tumši zila bikoniskā, rievotā un sešas mazas zaļas gredzenveida, daļēji vairākkārtīgas) krellēm tuvas paralēles rodamas krievu pilsētās — Polockā, Smolenskā, kā arī Novgorodas zemēs.²⁵ Minēto tipu krelles Novgorodā atklātas ar 11. un 12. gs. datējamās slāņos. Kreļļu speciāliste J. Ščapova pieļauj, ka šā-

das krelles pēc krievu paraugiem ražotas arī uz vietas.²⁶ Uz to varētu norādīt Rīgas izrakumos atklātie kreļļu pusfabrikāti.²⁷

12. un 16. apbedījumā konstatēto kreļļu rotu sastāvā ir arī tumšas, ar dzeltenām pumpiņām inkrustētas krelles (12. kapā 46 eks., 16. kapā 37 eks.). Šīs krelles nav spektroskopiski analizētas. Ja to sastāvā izrādītos nātrija-kalcija stikls, kas konstatēts dažās Asotes pilskalna «acainās» krellēs, minētās krelles būtu datējamas ar 11. gs. un būtu importētas no atālām teritorijām (Tuvie Austrumi, Bizantija, Rietumeiropa u. c.).²⁸

Kreļļu pārbagātība, it īpaši 16. apbedījumā, ļauj apbedījumu attiecināt uz vēlā dzelzs laikmeta otro pusi, kad kreļļu nēsāšana kļūst īpaši iecienīta. Tikai ar šo laiku arī novērota bagātīga kauri gliemežnīcu parādīšanās Austrumlatvijas sieviešu kapu inventāros. Abas kreļļu rotas, kas kopumā atstāj visai smagnēju iespaidu, datējamas ar laiku ne agrāku par 11. gs. pašām beigām vai 12. gadsimtu.

Betelu kapulaukā pārstāvēti trīs br. kaklariņķu tipi: kaklariņķis ar noplacinātiem galiem un trapecveida mēlišu piekariņiem (2 eks.) (12. att.: 7),

tordēts kaklariņķis ar četrskaldņu galiem (2 eks.) (12. att.: 11) un viens vīts kaklariņķis ar cilpu galiem (12. att.: 18). Tie atspoguļo jau attīstītas un Austrumlatvijā plaši izplatītas šo rotu formas, kas tādā veidā neparādās pirms II g. t. pirmās puses. Jāatzīmē 16. kapā atklāto abu tordēto kaklariņķu reti sastopamais atšķirīgais tordējuma blīvums.

Pakavsaktas Beteļu atradumos pazīstamas četros veidos. Tordētā pakavsakta ar atrotiem galiem (12. att.: 3) Austrumlatvijā pazīstama kopš 8. gs. un bijusi iecienīta līdz pat 15. gs. ieskaitot. Hronoloģiski Beteļu saktai tuvs paveids ir pakavsakta ar līdzīgiem galiem un apaļu (12. att.: 9) vai trīsstūrīnu (12. att.: 8) loka šķērsgriezumu. Greznākā no Beteļu pakavsaktām ir 1. ugunskapā atrastā ar daudzskaldņu galiem, kas rotāti ar saulītēm, un segmentveida loka šķērsgriezumu, kura rievās ielikta sika, rievota stieple (12. att.: 6). Sāds pakavsaktas veids atkārtoti sastapts Sēlpils Lejasdopeļu apbedījumos.²⁹ Līdzīgi iepriekš minētajai, arī pakavsakta ar magoņpogaļu galiem (12. att.: 4, 5) kā Latvijā, tā Lietuvā parādās tikai ap 1000. gadu. So saktu lokam parasti ir apaļš, retāk — lēcveida šķērsgriezums.

Tērpa saspraušanai, domājams, lietota arī mazā dz. spieķadata (12. att.: 1) no 16. kapa.

Atsevišķu, skaitliski plašu rotu grupu sastāda aprocēs, kas pārstāv divus aproču tipus. Dominē (sk. 1. tab.) aprocēs ar zvērgalvu galiem (28 eks.) un nedaudz atšķirīgu loka izveidojumu un ornamentu. Aprocēm samērā reljefi izveidotas zvērgalvas, tām ir gan trīsstūrainas (12. att.: 12, 13, 15), gan segmentveida šķērsgriezums (12. att.: 10). Pirmā gadījumā tās šķautnes abas puses rotā četrrindu trīsstūru (ar lāsīti) ornamenti (12. att.: 12, 13) vai arī rombu ornamenti (12. att.: 15). Samērā platākas aprocēs ar segmentveida griezumumu (12. att.: 10) rotā četrrindu rombu (ar lāsīti) ornamenti.

Beteļu kapulaukā novērots neparasts šo aproču nēsāšanas veids — pa 6—9 aprocēm uz katras rokas. Augšzemē šī parādība konstatēta tikai Jēkabpils raj. Rubiķu sila agrā dzelzs laikmeta uzkalniņa sievītes pēcapbedījumā.³⁰ Daudzo aproču nēsāšana novērota Lietuvā jau ar I. g. t. vidu,³¹ bet skeletkapos — arī vēl 10.—11. gs., kā novērots Gintelišķu kapulaukā,³² Latvijas teritorijā vairākas aprocēs nēsā-

juši arī kurši, piemēram, Dundagas Laukmuižas skeletu kapulaukā sieviešu apbedījumos³³ uz katras rokas atklātas līdz desmit kuršiem raksturīgās lentveida aprocēs.

Atzīmējams, ka Beteļu kapulauka 12. kapā kopā ar zvērgalvu aprocēm uz katras rokas valkātas pa divām dobām aprocēm ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu (12. att.: 14). Pēdējais aproču tips Latvijas teritorijā nav plaši izplatīts.³⁴ Tipoloģiski šīs aprocēs attiecināmas uz 10. gs. un to atrašanās minētajā apbedījumā kopā ar zvērgalvu aprocēm varētu norādīt uz to nēsāšanas plašākām hronoloģiskām robežām.

No gredzeniem minami spirālgredzeni (12. att.: 20; atrasti 18 eks.), gredzens ar paresnīnātu priekšpusi un pamīšiem galiem (12. att.: 17), gredzens ar vītu priekšpusi (12. att.: 16; 2 eks.) un gredzens ar volūtām (12. att.: 19). Gredzeni ar volūtām 2. g. t. pirmās puses kapu inventāros sastopami reti. Ērgļu Jaunākēnu kapulaukā tas atrasts 42. un 43. kapā. Reti šie gredzeni atrasti arī Igaunijā³⁵ un Somijā. Kā bij. Austrumprūsijā,³⁶ tā Somijā³⁷ tie parādījušies jau m. ē. 3.—4. gadsimtā.

BETEĻU KAPULAUKA PĒCAPBEDĪJUMI (2. tab.)

Beteļu kapulaukā konstatēti 11 pēcapbedījumi: 3.—7., 9.—11., 15., 17., 19. kaps. Tie ierakti 60—100 cm dziļās kapa bedrēs un orientēti R—A virzienā. Tikai viens ļoti maza bērna apbedījums (7.) bija orientēts ar galvu D (sk. 2. tab.).

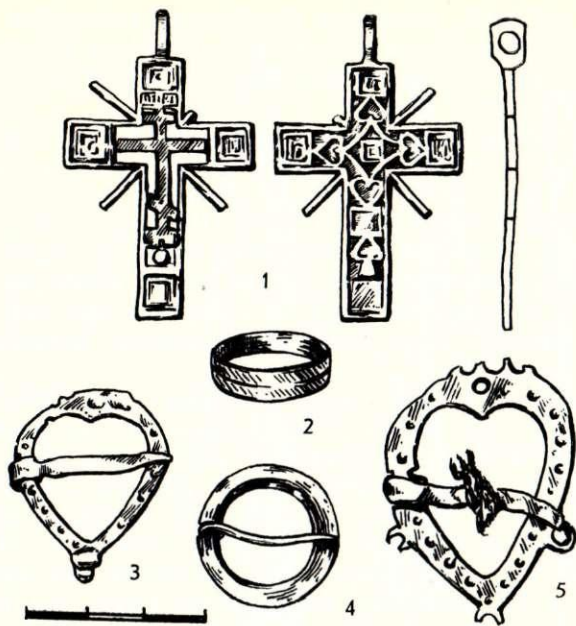
Spriežot pēc koksnes paliekām, mirušie guldīti priežu koka šķirstos, iespējams, blūķa zārkos, jo tikai 9. un 15. kapā atrasts pa vienai dz. naglai. Pārsvārā apbedīti pieauguši indivīdi, pie kam 5. kapā ļoti veca sieviete. Piecos kapos (3., 6., 7., 11. un 19. kapā) apbedīti mazi bērni, no tiem divi zīdaiņa vecumā (7. un 11. kapā).

Mirušie guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī, rokas parasti novietotas iegurņa rajonā, retāk sakrustotas (10. kapā). 17. kapā rokas bija sakrustotas augstāk, jostas rajonā, bet 4. kapā kreisā roka bija nolikta pāri vidum, bet labā novietota gar sāniem. Beteļu kapulauka pēcapbedījumos vērojamas kristīgo apbedīšanas tradīcijas.

2. tabula

Beteļu kapulauka pēcapbedījumi

Kapa nr.	Dzimums	Virziens	Dziļums cm	Rnku stāvoklis	Zārks	Piedevas					
						krustiņi	sirdsveida saktas	riņķsaktas	monētas	gredzeni	šķiltavas
3	bērns	R—A	75	nenosakāms	priedes koksne	—	—	—	—	—	—
4	vīr. (?)	ZRR—DAA	75	kreisā šķērsām, labā izstiepta	—	1	—	—	5	—	—
5	siev.	R—A	95	labā uz iegurņa, kreisā izstiepta	priedes zārka paliekas	—	1	—	—	—	—
6	bērns	R—A	90	pārliktas jostasvietā	priedes koksne	—	—	1	—	—	—
7	zīdains	D—Z	60	nenosakāms	—	—	—	—	—	—	—
9	nenosakāms	R—A	90	sakrustotas jostasvietā	zārka nagla, koksnes paliekas	—	—	1	—	—	—
10	nenosakāms	R—A	100	sakrustotas uz iegurņa	—	—	—	—	—	1	—
11	zīdains	R—A	80	nenosakāms	—	—	—	—	—	—	—
15	nenosakāms	R—A	70	uz iegurņa	zārka nagla	—	—	1	—	—	1
17	siev. (?)	R—A	90	sakrustotas	priedes koksne	—	1	—	—	—	—
19	bērns	R—A	90	pāri viduklim	—	—	—	—	17	—	—

14. att. Betelu kapulauka pēcapbedījumu senlietas. (VI 228:) 1 — 4. kapa krustiņš (8), 2 — 10. kapa gredzens (25), 3 — 17. kapa sakta (24), 4 — 9. kapa sakta (17), 5 — 5. kapa sakta (14).

Betelu pēcapbedījumi nabadzīgi ar kapu piedevām. Divos kapos (4. un 19.) atrastās monētas datē apbedījumus ar 17. gadsimtu. Visvairāk monētu (17 eks.) uztiets 19. bērna kapā. Atskaitot 4. kapā atrasto 1512. g. Sigismunda I Lietuvas pusgrasi, pārējās kaltas 17. gadsimtā. Kopā ar minēto pusgrasi atrasts 1630. g. Gustava II Ādolda Elbingas trīspelkers, kā arī 1622. g. Sigismunda III Polijas trīsgrasis. Ar 17. gs. otro pusi saistāma 19. kapā atrastā Zviedrijā kaltā Kārļa XI 1616. g. divēre un septiņi 17. gs. Rīgā kaltie šiliņi, kā arī desmit 17. gs. Polijā kaltie Jāņa Kazimira vara šiliņi.

Trijos apbedījumos atrastas riņķsaktas (6., 9. un 17. kapā) (14. att.: 4), no kurām viena — alvas. Saktām segmentveida loka šķersgriezums, tās nav ornamentētas. No divām sirdsveida saktām viena — vienkārša tipa (14. att.: 3), otra greznāka, ornamentēta, ar cilpiņam piekariņu iekāršanai (14. att.: 5). Šādas saktas ir parastis 17. gs. kapu inventārs,³⁸ ārpus Latvijas teritorijas tās nesen atrastas arī Vorekilas kapulaukā Igaunijā³⁹. Tikai vienā kapā atrasts gredzens slēgtas, rievotas lentes veidā (14. att.: 2).

Vienīgo 4. kapā uztiesto krustiņu (14. att.: 1) datē šajā kapā atrastās 17. gs. pirmās puses monētas. Krustiņam četri stari, tā vienā pusē taisnleņķa krusts ar šķērsi krustiņa lejasdaļā, bet otrā pusē krustveid-

dīgi iekomponēts piecu siržu rotājums. Paralēles šim krustiņam pagaidām nav zināmas.

Pēcapbedījumi Augšzemē novēroti vairākkārt ne tikai vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, bet arī agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos. Tā Rites Ratulānu agrā dzelzs laikmeta uzkalniņā pēcapbedījumu skaits pārsniedz trīsdesmit.

Līdz šim vēlā dzelzs laikmeta kapulauki Augšzemē maz pētīti. Mūsu rīcībā ir Sēlpils Lejasdopeļu kapulauka materiāli ar desmit uzkalniņos atklātiem 42 apbedījumiem un Dignājas Strautmaļu materiāli ar 15 izpētītajiem apbedījumiem. Tādēļ Elkšņu ciema Betelu kapulauka nelielā saglabājusies pamale ar deviņiem vēlā dzelzs laikmeta apbedījumiem arheoloģiski ir visai nozīmīga.

Betelu kapulauka materiāls apstiprinājis ugunskapu un skeletkapu vienlaicīgu pastāvēšanu, dominējot skeletkapiem. Kapulaukā izpaužas kaimiņu Lietuvas ietekme. Šai sakarā vispirms minams jātnieka un zirga kopapbedījums. Zirgu apbedījumi Lietuvā ieviesušies jau ar m. ē. pirmajiem gadsimtiem. Vēlajā dzelzs laikmetā tie plaši izplatīti visā Lietuvā, arī tās austrumu daļā. Vienīgi saskaņā ar valdošiem ugunsritiem Lietuvā dubultkapos mirušais ir sadedzināts, bet zirgs parasti nesadedzināts.⁴⁰

Betelu jātnieka un kara zirga kopapbedījums ir pirmais droši fiksētais šāds dubultkaps Augšzemē.⁴¹ Zirga apbedījums ar lauzņiem mutē konstatēts Lejasdopeļu kapulaukā jau 1896. gadā.⁴² Izrakumu pārskatā par cilvēka apbedījumu zirga tuvumā nekas nav minēts. Zirga apbedījums bez jebkādam piedevām konstatēts arī Līvānu Jersikas kapulaukā,⁴³ kur cieši blakus zirga skeletam atklāti arī kāda ugunskaļa kalcinēti kauli.

Zirgu apbedījumiem Augšzemē bijusi noteikta loma vēlā dzelzs laikmeta otras puses apbedīšanas rituālā, to liecina arī LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā uzkrātās ziņas. Tā, zirga un cilvēka skelets un dz. šķēps atklājies, ceļot stali Rites Dīvuļu mājās.⁴⁴ Par zirga nozīmi ticējumos liecina zirgu galvaskausu ziedojuši celtņu pamatos⁴⁵ un celtņu pavardu pamatnēs.⁴⁶

Betelu kapulaukā atklātie apbedījumi devuši arī ieskatu par sabiedrības noslāņošanās. Ar zirgu arī Lietuvā apbedīja tikai bagātākos karavīrus,⁴⁷ kā tas konstatēts Latvijai tuvajā Taurapiļu kapulaukā ar 5./6. gs. datējamā jātnieka un zirga dubultkapā. Arī abi Betelos atklātie sieviešu apbedījumi izceļas ar līdzdoto senlietu daudzumu.

Kapulauka materiālā atspoguļojas arī sakari ar senām krievu pilsētām.

Šķiet, ka Betelu kapulauks nav bijis plašs; tas varētu reprezentēt kāda neliela ciema kapsētiņu. Šādas nelielas kapsētiņas vēl mūsu dienās ir Augšzemei ļoti raksturīgas.

PARINDES

¹ Jēkabpils novadpētniecības un mākslas muzeja inv. nr. 199: 1—23.

² Atgāzis M. Latgaļu 9.—12. gs. cirvji. — AE, 1964, 6, 113. lpp.

³ LA, 234. lpp.

⁴ E. Snores 1960. g. izrakumi; inv. VI 56: 190, 236.

⁵ LA, 243. lpp.

⁶ Volkaite-Kulikauskienē R. Lietuvai IX—XII amžiais. Vilnius, 1970, pav. 43: 3.

⁷ LVMA inv. nr. 12 011: 17, 22, 31.

⁸ LVMA inv. nr. 12 000: 117, 174 u. c.

⁹ inv. VI 4: 712.

¹⁰ XI un XXII uzkalniņā, GEG inv. 1937: 6, 1944: 9. Izmēros lielāks, jau kā šķēps atzīmēts eksemplārs atrasts M. Smidhelmes izrakumos Riuges pilskalnā. Sk.: Шмидельм М. Х. Городище Рыуге в юговосточной Эстонии. — В кн.: Вопросы этнической истории народов Прибалтики. М., 1959, табл. VIII: 1.

¹¹ Шноре Э. Д. Асотское городище. Рига, 1961, рис. 44: 4.

¹² Кирпичников А. Н. Снаряжение всадника и верховного коня на Руси IX—XIII вв. — В кн.: Свод археологических источников Е I — 36. Л., 1973, табл. III: 3.

¹³ Turpat, табл. XVII: 2.

- ¹⁴ Kulikauskiene R., Rimantiene R. Lietuviu liaudies menas. Vilnius, 1958, att. 556, psl. 358.
- ¹⁵ Snore E. Izrakumi Kuncu kapulaukā. — Mat. 1980./81. R., 1982, 19. att.: 20; 124. lpp.
- ¹⁶ Mugurēvičs E. Rozā šifera izstrādājumu atradumi Latvijā. — LPSR ZA Vēstis, 1960, 9, 1. att.
- ¹⁷ E. Snores izrakumos I uzkalniņa 6. kapā (inv. VI 56: 4), II uzkalniņa 9. kapā (inv. VI 56: 138), III uzkalniņa 2. kapā (inv. VI 56: 245).
- ¹⁸ (Спицын А.) Люцинский могильник. СПб., 1893, MAP 14, табл. XIII: 1. Ermitaža 800/188, 800/232.
- ¹⁹ Trikātas Lubu muižas LVM RDM I 2815, Taurupes Aderkašu LVM RLB 357, Galgauskas Ticēnu LVM RDM I 1327.
- ²⁰ Lejasdopeļu II uzkalniņa 14. kapā (LA, 64. tab.: 4; inv. VI 56: 186), turpat III uzkalniņa 1. kapā (inv. VI 56: 233).
- ²¹ Piemēram, Kašnavas Strazdiņos (LVM RDM I 2060), Raunas Strantē (GEG 1196), Salaspils Jaunuzemjos (LVM RDM I 952), arī Tērvetes pilskalnā (LA, 59. tab.: 24).
- ²² Galgauskas Ticēnos (LVM RDM I 1318), Balvu Daņilovkā II (LA, tab. 60: 13).
- ²³ Antanavičius J. Pakalniškių (Sakiu raj.) senkapio kasinejimai 1972 ir 1973 M. — Grām.: Archeologiniai ir etnografiniai tyrinejimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, pav. 15.
- ²⁴ Snore E. Kivtu kapulauks, IV tab.: 5, 6 [iespiešanās].
- ²⁵ Шапова Ю. Л. Стекланные бусы Древнего Новгорода. — МИА, 1956, 55, с. 164—179. (Труды Новгородской археологической экспедиции, 1).
- ²⁶ Шапова Ю. Л., Дайга И. В. Стекланные бусы и браслеты Асотского городища. — В кн.: Шноре Э. Асотское городище. Рига, 1961, с. 195.
- ²⁷ Сауне А. Pirmas liecības par stikla apstrādi viduslaiku Rīgā. — Mat. 1973. R., 1974, 17.—19. lpp.
- ²⁸ Шапова Ю. Л., Дайга И. В. Стекланные бусы., с. 195.
- ²⁹ E. Snores izrakumos I uzkalniņa 3. un 5. kapā, II uzkalniņa 9. kapā.
- ³⁰ P. Stepiņa izrakumi 1937. gadā. Materiāli LVM Arheoloģijas nodaļā.
- ³¹ Volkaite-Kulikauskiene R. Klasines visuomenes susidarimas Lietuvoje. — Grām.: Darbai 1954. Vilnius, 1955, t. I, psl. 1.
- ³² Kulikauskiene R., Rimantiene R. Lietuviu liaudies menas, pav. 454.
- ³³ E. Šturma un E. Snores izrakumi. Senlietas glabājas LVM Arheoloģijas nodaļā.
- ³⁴ Sk. šo apröču izplatību E. Snores darbā «Kivtu kapulauks», 10. att. [iespiešanās].
- ³⁵ Selirand J. Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil (11.—13. sajandi). Tallinn, 1974, tahv. XL: 4; lk. 352; Moora H. Die Vorzeit Estlands. Tartu, 1932, Abb. 48: 6.
- ³⁶ Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg i Pr., 1929, Abb. 178: b.
- ³⁷ Kivikoski E. Die Eisenzeit Finnlands. Helsinki, 1973, Abb. 757; S. 104.
- ³⁸ Apala Z. Sirdsveida saktas Latvijā. — AE, 1974, 11, 257.—266. lpp.
- ³⁹ Аун М. Могильник Воорекюла. — Изв. АН Эстонской ССР, 1981, 4, табл. XX, XXI.
- ⁴⁰ Kulikauskiene R. Ankstyvojo feodalizmo laikotarpis (IX—XII), Bruozai. Vilnius, 1961, psl. 396.
- ⁴¹ Ka Beteļu apkārtnē šī paraža senatnē bijusi nozīmīga, liecināja arī kāds atsevišķs zirga galvaskauss izrakumos.
- ⁴² Buchholtz A. Über die Aufdeckung von Hügelgräbern in Stabben am 15 September 1896. — Sb. Rig. 1896. Riga, 1897, S. 116. So kapu atsedzis konsuls Kāmarins. Ievērojot to, ka zirga tuvumā atrasts arī piēsis un kāpslis, domājams, ka te varēja būt arī paša jātnieka kaps, kas izrakumos nav atklāts.
- ⁴³ Balodis F. Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi. R., 1940, 47. att.; 83. lpp.
- ⁴⁴ E. Snores 1977. g. apzināšanas ekspedīcijā iegūtās ziņas.
- ⁴⁵ Karnups A. Dzīvieku galvaskausi Talsu pilskalnā. — Senatne un Māksla. 1938, 4, 3. un 4. att.; Цауне А. Жилница Риги XII—XIV вв. Рига, 1984, рис. 18.
- ⁴⁶ E. Snores un J. Daigas 1969. g. izrakumos plašajā Doles Raušu apmetnē pavadu pamatos nereti atrasti zirgu kāju u. c. kauli, bet X laukuma 56. pavarda pamatos I m dziļumā kā ziedoņums bija novietots viss zirga galvaskauss.
- ⁴⁷ Tautavičius A. Taurapilio pilkapių (Utenos raj.) kasinejimai 1970 ir 1971 metais. — Grām.: Archeologiniai ir etnografiniai tyrinejimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, psl. 42.

Э. Шноре

МОГИЛЬНИК БЕТЕЛИ В АУГШЗЕМЕ

Резюме

Раскопки Институтом истории АН ЛатвССР остатков разрушенного гравийной ямой могильника (рис. 1, 2) проводились на площади в 360 м². Всего вскрыто 20 погребений (рис. 3), из которых 18 трупоположений и 2 трупосожжения. Оба трупосожжения и 8 трупоположений (№ 8, 12—14, 16—18, 20) датируемы ранним средневековьем — XI и XII вв., остальные 11 являются поздними, впускными погребениями XVII в.

Если трупосожжения погребены в неглубоких (40 см) могильных ямах, то глубина трупоположений иногда превышала 1 м. При захоронении соблюдена характерная для Восточной Латвии противоположная ориентация мужских и женских погребений: мужских — головой на восток, женских — на запад. Мужское погребение № 8 (рис. 5) содержало втульчатое копьё, широколезвийный топор, шпору, окованный бронзой кожаный пояс, 2 перстня и фрагмент кожаной, украшенной бубенчиком обуви. Для мужских захоронений могильника типичны копьё (рис. 13).

Интерес вызывает другое мужское погребение — № 14. Впервые в латвийском материале обнаружено *in situ*, к сожалению, потревоженное погребение всадника с боевым конем (рис. 7, 8). Из уцелевшего инвентаря всадника (рис. 9:1—12) следует упомянуть бронзовый браслет на правой

руке со звериными головками на концах, перстни, украшенный бронзовыми оковками кожаный пояс. О том, что погребенный мужчина имел отношение к торговле, свидетельствуют железные гирьки от весов. Возможно, при умершем был также железный меч. По всей вероятности, погребению принадлежало и копьё, найденное вблизи погребения (рис. 13:1). Голову коня по обеим сторонам украсило по 2 бубенчика, во рту находились удила, а у левого бедра — железное инкрустированное серебром стремя (рис. 9:13—16). Погребенный мужчина был представителем социальной верхушки в зарождающемся раннефеодальном обществе, и на обряде погребения прослеживаются аналогии с Литвой, где конные погребения, особенно в раннем средневековье, были распространенным явлением.

Для вскрытых женских погребений № 12 и 16 (рис. 6, 11) характерны богатые ожерелья из бус и раковин каури. Если янтарные биконические бусы местного сырья, то большинство разнообразных бус — импорт из древнерусских городов (Смоленска, Полоцка, Новгорода). Скрепляющие одежду подковообразные фибулы представляют формы, типичные не только для территориально близкого Леясдопельского могильника, но и для правобережья Даугавы — для всей Восточной Латвии в

1-й половине II тысячелетия н. э. Сказанное выше относится и к представленным в Бетели шейным гривнам и перстням (см. рис. 12). Из браслетов преобладают браслеты со звериными головками на концах и треугольным или сегментовидным сечением дуги. Другой тип — полые браслеты с немного расширенными концами и плетеным орнаментом — найдены только в погребении № 12 (рис. 6:10, 11, 24, 25). Ношение этих браслетов по 6—9 экземпляров на каждой руке встречается в Восточной Латвии впервые, хотя хорошо известно как у куршей, так и у литовцев.

Поздние захоронения (XVII в.) ориентированы головой на запад и бедны инвентарем. Монеты

XVI и 1-й половины XVII в. подтверждают датировку обнаруженного в погребении № 4 бронзового крестика (рис. 14:1). Обычны для этого времени круглые маленькие фибулы (рис. 14:4) или сердцевидные фибулы (рис. 14:3, 5). В погребении № 19 маленького ребенка обнаружено 17 монет 2-й половины XVII в.

Ввиду того что до сих пор известно мало могильников XI и XII вв., вскрытый на левобережье Даугавы сохранившийся участок могильника Бетели дал новый ценный материал для выяснения материальной культуры и этнических вопросов данной территории.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

(рис. 11 цветной)

- Рис. 1. Общий вид могильника с юго-запада.
 Рис. 2. Ситуационный план могильника.
 Рис. 3. Вскрытие погребений в южной части могильника.
 Рис. 4. Размещение погребений в исследованной части могильника.
 Рис. 5. Инвентарь мужского погребения 8.
 Рис. 6. Инвентарь женского погребения 12.
 Рис. 7. Двойное погребение всадника и боевого коня (№ 14).
 Рис. 8. План двойного погребения 14.

- Рис. 9. Инвентарь двойного погребения 14: 1—12 — мужчины, 13—16 — коня.
 Рис. 10. Погребение девочки (№ 16).
 Рис. 11. Инвентарь погребения 16.
 Рис. 12. Типы украшений позднего железного века из могильника Бетели.
 Рис. 13. Типы оружия и орудий труда позднего железного века из могильника Бетели.
 Рис. 14. Находки погребений XVII в.

E. Šnore

DAS GRÄBERFELD BETEĻI IN AUGŠZEME

Zusammenfassung

Die Überreste des durch eine Kiesgrube gestörten Gräberfeldes Beteļi (Abb. 1, 2) wurden von einer Expedition des Historischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Lettischen SSR auf einer Fläche von 360 m² erforscht. Bei den Grabungen wurden 20 Bestattungen (Abb. 3), darunter 18 Körperbestattungen und 2 Brandbestattungen offengelegt. Beide Brandbestattungen und 7 Körperbestattungen werden in das 11.—12. Jh. datiert. Die übrigen 11 sind Sekundärbestattungen aus dem 17. Jahrhundert.

Die Brandbestattungen — eine männliche und eine weibliche — befanden sich in etwa 40 cm tiefen, die Körperbestattungen in bis über 1 m tiefen Gruben. Die in Ostlettland übliche entgegengesetzte Orientierung für männliche und weibliche Bestattungen — Männer mit dem Kopf nach O, Frauen mit dem Kopf nach W — war auch hier eingehalten. Die männliche Bestattung Nr. 8 (Abb. 5) enthielt einen Tüllenspeer, ein breitschneidiges Beil, eine Spore, einen bronzebeschlagenen Ledergürtel, zwei Fingerringe und eine fragmentarisch erhaltene, mit einer Schelle verzierte Fußbekleidung. Die Speere (Abb. 13) sind im Gräberfeld eine charakteristische Beigabe der männlichen Bestattungen.

Interessant ist die männliche Bestattung Nr. 14. Erstmals in Lettland wurde hier das leider gestörte Begräbnis eines Reiters mitsamt Roß (Abb. 7, 8) in situ aufgedeckt. Aus dem erhaltenen Inventar des Reiters (Abb. 9: 1—12) sind vor allem eine bronzene Armspange mit Tierkopfen, Fingerringe und ein bronzebeschlagener Ledergürtel zu erwähnen. Kleine

Eisengewichte weisen darauf hin, daß der Bestattete sich bei Lebzeiten mit Handel beschäftigte. Einem Fragment nach zu urteilen, hatte er ein eisernes Schwert. Ein in der Nähe gefundener Speer (Abb. 13:1) gehört augenscheinlich ebenfalls zur Bestattung. Der Pferdekopf war an den Seiten mit je zwei Schellen geschmückt. Im Maul befand sich eine Gebißstange und an der linken Flanke ein mit Silber inkrustierter eiserner Steigbügel (Abb. 9: 13—16). Offensichtlich gehörte der Reiter zur sozialen Oberschicht der im Entstehen begriffenen frühfeudalen Gesellschaft. In der Bestattungsweise ist eine Verwandtschaft mit Litauen zu erkennen, wo Pferdebestattungen namentlich im frühen Mittelalter eine verbreitete Sitte waren.

Im Inventar der weiblichen Bestattungen Nr. 12 und 16 (Abb. 6, 11) überwiegt reicher Halsschmuck aus Glas- und Bernsteinperlen und Kaurimuscheln. Während die doppelkegelförmigen Bernsteinperlen aus örtlichem Material gefertigt sind, handelt es sich bei den meisten anderen Perlenarten um Importware aus altrussischen Städten (Smolensk, Polozk, Nowgorod). Die zum Heften der Kleidung benutzten Hufeisenfibeln sind durch Formen vertreten, die in der ersten Hälfte des zweiten Jahrtausends u. Z. nicht nur im nahegelegenen Gräberfeld Lejasdopeļi, sondern auch am rechten Daugavaufer und in ganz Ostlettland verbreitet waren. Das gleiche gilt für die im Gräberfeld Beteļi gefundenen Hals- und Fingerringe (Abb. 12). Die Armspangen haben vorwiegend Tierkopfen und einen dreieckigen oder segmentförmigen Schnitt. Ein anderer Typ — hohle Armspangen mit mäßig verbreiterten Enden und

Flechtornament — ist in der Bestattung Nr. 12 vertreten (Abb. 6: 10, 11, 24, 25). Erstmals in Ostlettland konnte hier die sonst bei den Kuren und Litauern übliche Tragweise — 6 bis 8 Spangen an jedem Arm — festgestellt werden.

Die Bestattungen des 17. Jahrhunderts sind mit dem Kopf nach W orientiert und haben nur spärliche Beigaben. Ein in der Bestattung Nr. 4 gefundenes kleines Bronzekreuz wird durch Münzen aus dem 16. und der ersten Hälfte des 17. Jh. datiert. Dieser Zeitsetzung entsprechen auch die kleinen runden

(Abb. 14: 4) und herzförmigen Fibeln (Abb. 14: 3, 5). Im Begräbnis eines Kleinkindes (Nr. 19) wurden 17 Münzen der zweiten Hälfte des 17. Jh. gefunden.

In Anbetracht dessen, daß am linken Daugavaufer bisher nur wenig Gräberfelder des 11. und 12. Jh. bekannt sind, ist das im erhaltenen Teil des Gräberfeldes Beteli gewonnene Material für die Klärung von Fragen der materiellen Kultur und der ethnischen Geschichte dieses Gebiets von wesentlicher Bedeutung.

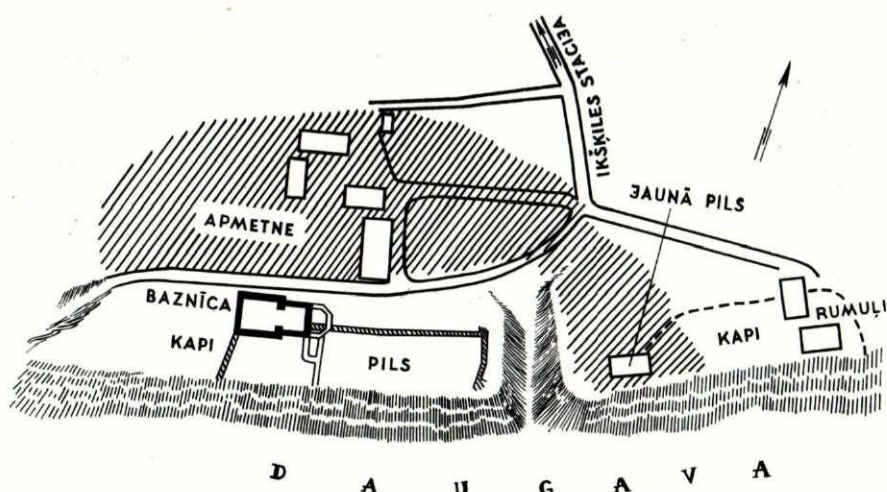
VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

(Abb. 11 farbig)

Abb. 1. Gesamtansicht des Gräberfeldes von Südwesten.	Abb. 9. Inventar des Reiters (1—12) und des Rosses (13—16) im Doppelbegräbnis Nr. 14.
Abb. 2. Situationsplan des Gräberfeldes.	Abb. 10. Bestattung Nr. 16 eines Mädchens, von Osten gesehen.
Abb. 3. Offengelegte Bestattungen im südlichen Teil des Gräberfeldes.	Abb. 11. Inventar der Bestattung Nr. 16.
Abb. 4. Lage der Bestattungen im erforschten Teil des Gräberfeldes.	Abb. 12. Schmuckwaren der jüngeren Eisenzeit im Gräberfeld Beteli.
Abb. 5. Inventar der männlichen Bestattung Nr. 8.	Abb. 13. Waffen und Arbeitsgeräte der jüngeren Eisenzeit aus dem Gräberfeld Beteli.
Abb. 6. Inventar der weiblichen Bestattung Nr. 12.	Abb. 14. Fundstücke aus den Sekundärbestattungen des 17. Jh.
Abb. 7. Doppelbegräbnis eines Reiters samt Roß (Nr. 14).	
Abb. 8. Grundriß des Doppelbegräbnisses Nr. 14.	

J. Graudonis

IKŠKILES RUMUĻU KAPULAUKS

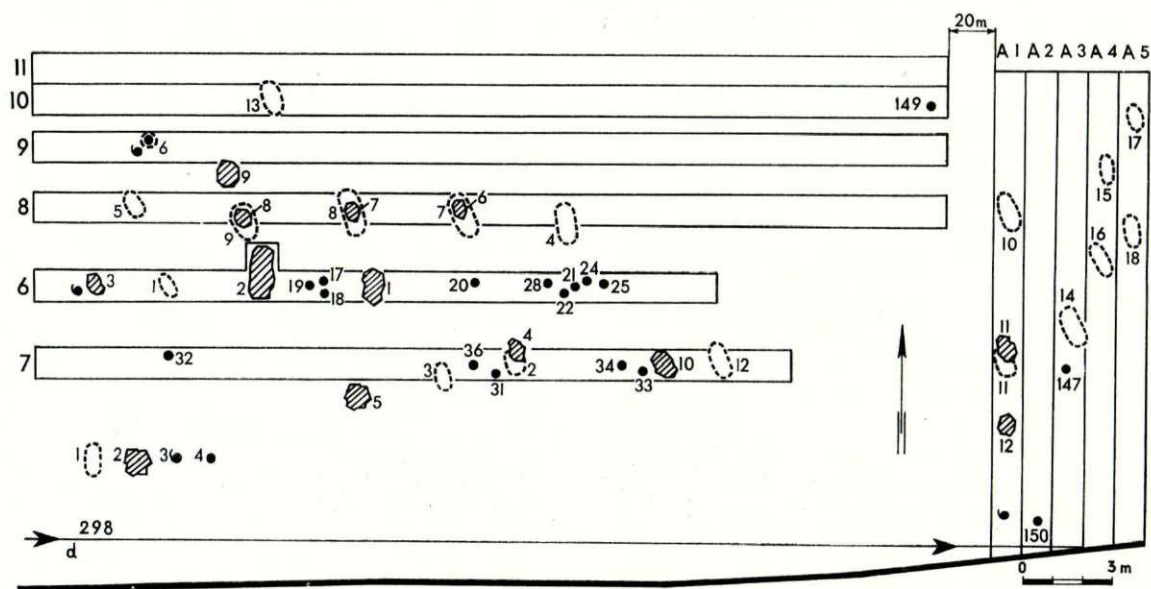

1. att. Ikšķiles arheoloģisko pieminekļu komplekss.

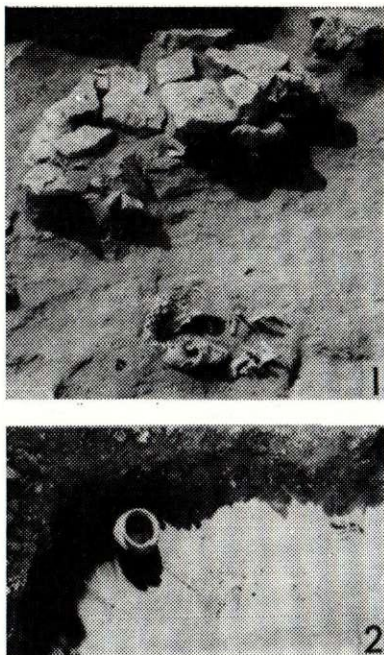
Vēstures institūta Ikšķiles arheoloģiskā ekspedīcija, pētot Ikšķiles arheoloģisko pieminekļu kompleksu (1. att.), 1974. un 1975. g. veica izrakumus arī Rumuļu kapulaukā. Senkapus blakus Ikšķiles pilij 1846. g. piemin F. Krūze,¹ norādot, ka 18. gs. celtās Ikšķiles muižas «jaunās pils» dārzā atrasts br. kaklariņķis, aproces ar visiem roku kauliem, divi gredzeni un mazs šķēpa gals. Kapulauku meklējot un pētot, starp bijušās «jaunās pils» vietu un

Rumuļu mājām Daugavas krastā izraka 16 tranšējas 1550 m² kopplatībā (2. att.). Izrakumos atklāti 18 kapi un 12 akmeņu krāvumi; kapu piedevās un savrupatradumos iegūtas 159 senlietas.²

Ievērojot lībiešu kapos parasto Z—D virziena orientāciju, rietumu — austrumu virzienā izraka 2 m platas tranšējas. Pirmajās piecās tranšējās, kuras izraka rajonā starp 213,5 un 268 m uz austrumiem no Ikšķiles senās pils koordinātu sistēmas null-

2. att. Izrakto tranšēju un atklājumu situācija: 1 — kapa vieta, 2 — akmeņu krāvums, 3 — suņa skelets, 4 — savrupatraduma vieta.

3. att. Akmeņu krāvumi un kapi: 1 — 3. akmeņu krāvums un suņa skelets pie tā, 2 — māla pods 12. kapā, 3 — 2. akmeņu krāvums no dienvidiem.

punkta, atrada dažas senlietas (inv. nr. 8—10, 12—15; 4. att.: 7) un cilvēku kaulu fragmentus, bet kapus nekonstatēja. Rakšanu turpināja uz austrumiem no 298 m līnijas, skaitot no minētā nullpunkta. Tur tika atklāti kapi un akmeņu krāvumi (2. att.), kā arī iegūti dažādi savrupatradumi (1. piel.).

Akmeņu krāvumi izrādījās Rumuļu kapulaukam raksturīgi veidojumi.

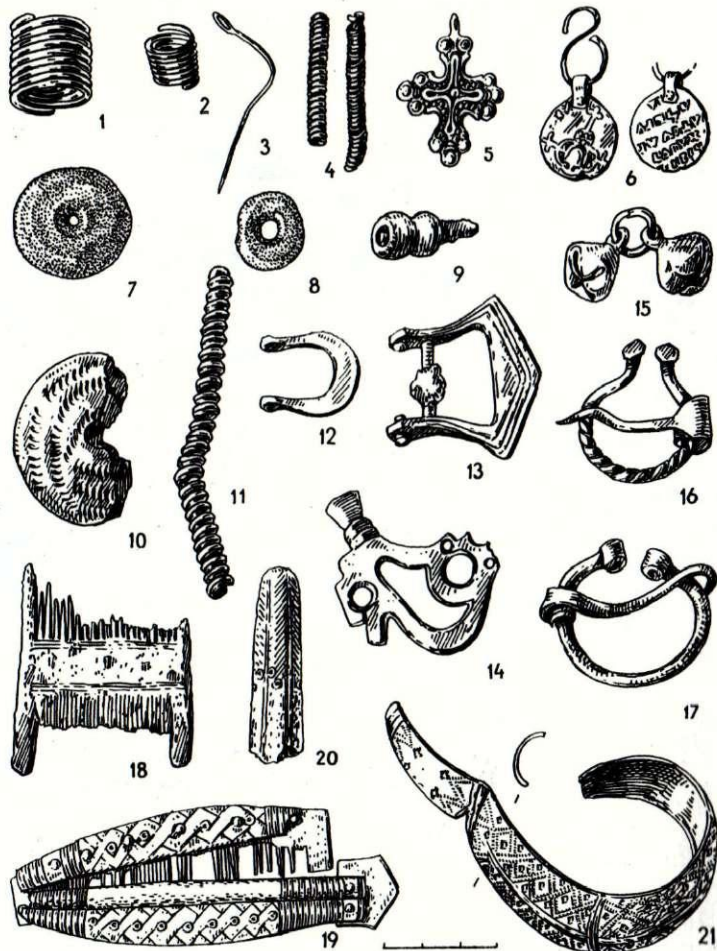
1. akmeņu krāvums atklāts 6. tranšējā 0,40—0,45 m dziļumā. Zem vienā kārtā liktiem lieliem plienakmeņiem atsedzās gaiša pamatzeme. 2. akmeņu krāvums (3. att.: 3) arī 6. tranšējā bija 3,5 m garš un 1,0 m plats. Noņemot ne visai blīvi saliktos dažāda lieluma plienakmeņus, neko neatrada.

3. akmeņu krāvums (3. att.: 1) 6. tranšējā ziemeļrietumu — dienvidaustrumu virzienā bija 1,00 m garš un 0,65 m plats, ovālas formas. Ziemeļrietumos no tā atradās 0,5×0,3 m liela akmeņu grupa, kurai blakus tranšējā pie 41,70—42 A—0,15—0,55 D³ apm. 0,65 m dziļumā — D—Z virzienā apbedīta suņa skelets. Dzīvnieks guldīts uz labajiem sāniem saliektā stāvoklī, galvu noliekot uz priekškājām. Noņemot akmeņus un noceļot suņa skeletu, nekonstatēja ne atradumus, ne kapu pazīmes.

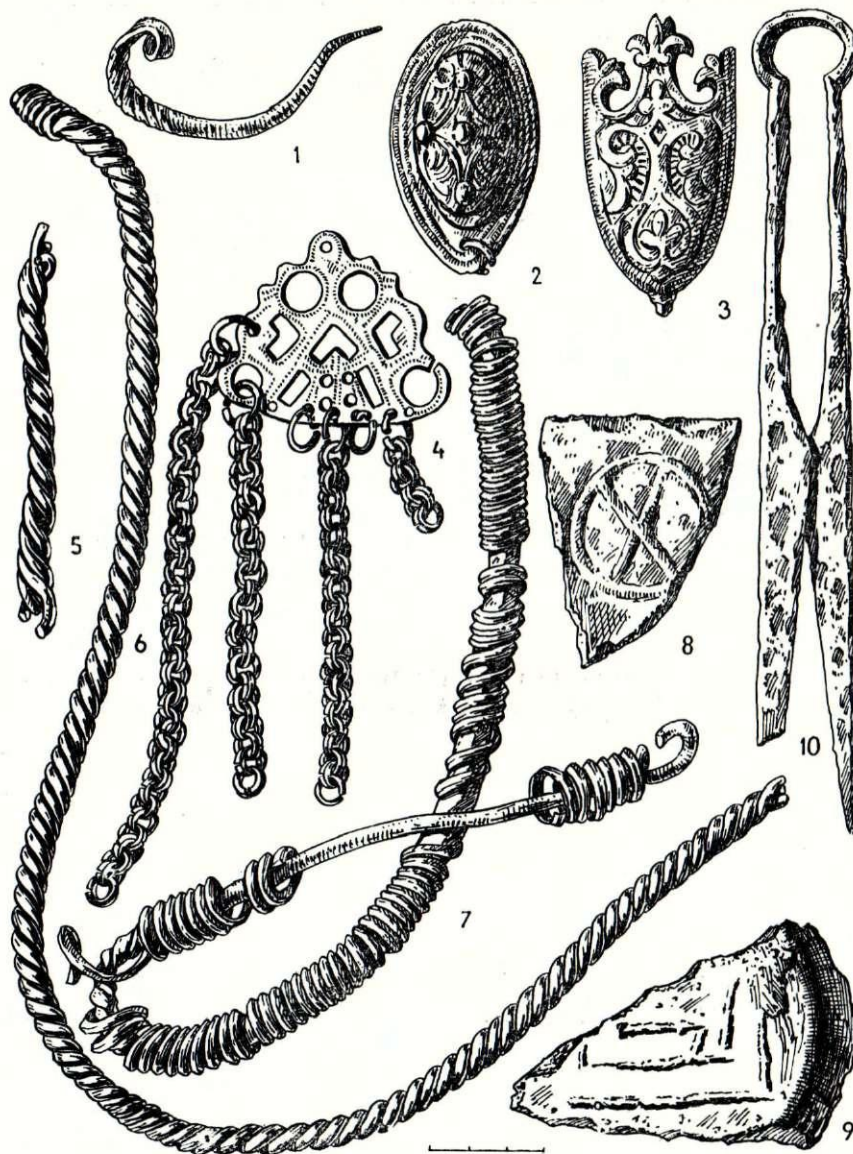
Vēl četri līdzīgi krāvumi (5. un 10. krāvums — 7. tranšējā, 9. — starp 8. un 9. tranšēju, 12. — A1. tranšējā) 0,30—0,55 m dziļumā tāpat veidoti no plakanām plienakmeņiem. Nekādu atradumu to tuvumā nebija. Daži krāvumi (4., 6.—8., 11.) turpreti saistījās ar kapiem.

Par 1. kapu 6. tranšējā 0,5 m dziļumā liecināja 1,2 m gara un 0,6 m plata ar tumši iebriņu zemi pildīta ZR—DA virziena bedre. Tās ziemeļu galā — sīki galvaskausa fragmenti, br. spirālgredzens ar pirksta falangu, divi zvārguļi (4. att.: 2, 15) un dažas sīkas māla trauka lauskas.

4. akmeņu krāvumā (6. att.: 1) 7. tranšējā starp 17,50—18,30 A — 1,40—2,40 D 0,45—0,55 m dziļumā samērā kompakti bija nolikti 12 lielāki un vairāki mazāki plienakmeņi. Zem šiem akmeņiem atklājās 2. kaps. Uz to apm. 0,80 m dziļumā

4. att. Dažādi atradumi: 1, 2 — spirālgredzeni (52, 29), 3 — šujamadats (34), 4 — spirālītes (35), 5 — krustiņš (45), 6 — monētpiekariņš (20), 7, 8, 9 — krelles (9, 47, 61), 10 — vārsta skriemeļa fr. (147), 11 — spirāle (13), 12, 13 — jostas sprādes (26, 38), 14 — putnveida piekariņš (5), 15 — zvārguļi (30), 16, 17 — pakavsaktas (69, 70), 18, 19 — ķemmes (159, 64), 20 — caurule (37), 21 — aproce (2). 6 — sudrabs, 7, 8 — dzintars, 10 — māls, 18, 20 — kauls, pārējie — bronza, 2, 15 — no 1. kapa, 5, 7 — no 2. kapa, 1 — no 3. kapa, 9 — no 4. kapa, 19 — no 5. kapa, pārējie — savrupatradumi.

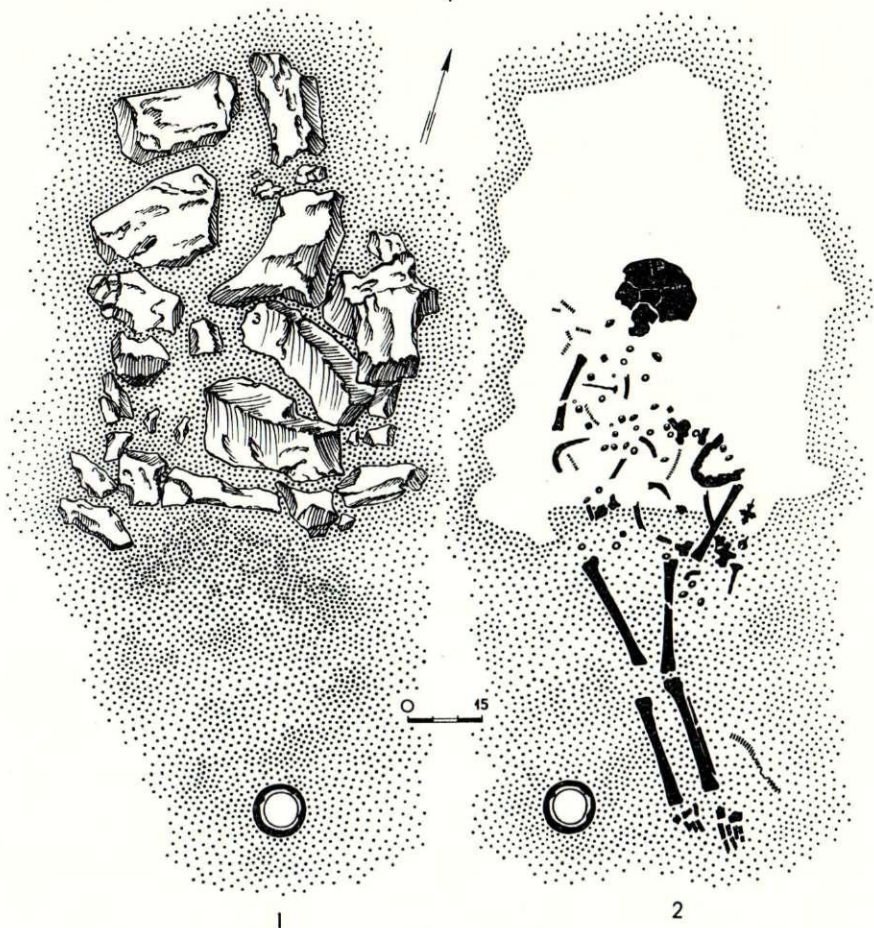

5. att. Dažādi atradumi: 1 — saktas zosla (147), 2 — bruņurupuča sakta (17), 3 — zobena maksts apkalums (130), 4 — važturis ar važiņu fr. (25), 5, 6, 7 — kaklariņķu fr. (150, 1, 32), 8, 9 — māla podu dibenu fr. ar podnieka zīmēm (152, 128), 10 — dzirkles (131).
1, 10 — dzelzs, 8, 9 — māls, pārējie — bronza, 3, 9 — no 10. kapa, 10 — no 11. kapa, 8 — no 14. kapa, pārējie — savrupatradumi.

18,40 A—1,10 D norādīja māla podiņš. Nedaudz dziļāk, ziemeļrietumos no poda atradās apbedījums (6. att.: 2) RZR—ADA virzienā. No apbedītā indivīda skeleta savās vietās gulēja tikai kāju kauli, galvaskausa augšdaļa, labās rokas apakšdelms. Krūšu augšdaļas rajonā atrada dažādas krelles (inv. nr. 41—44; 15. att., krās.: 3, 6, 9), pie kreisā augšdelma — br. krustiņu (4. att.: 5), pie kreisā elkoņa — br. zvārguli, pie kreisā apakšstilba — br. spirāli. Dienviddienvidrietumos no pēdām bija māla podiņš, kurā no apaļas stieples saliekts br. gredzens (inv. nr. 46, 48, 50, 49). Skeleta stāvoklis un piedevu situācija liecināja, ka kaps mantraču postīts, kaut arī ne zemes raksturs, ne akmeņu krāvuma rūpīgais veidojums pārrakumu nenorādīja. Jāsecina, ka kaps, ņemot no tā lielākas br. priekšmetus, sapostīts jau senatnē, kad šiem priekšmetiem acīmredzot vēl bijusi reāla vērtība. Pēc postīšanas kapa bedre aizbērtā un tieši virs postītās daļas izveidots kapulaukam raksturīgais akmeņu krāvums. Arī par 3. kapu

7. tranšejas paplašinājumā (23,10 A—0,40 D) liecināja māla poda dibendaļa (7. att.: 4) un br. dubultriņķišu važiņas fragments (inv. nr. 51) 0,75 m dziļumā. Pie 23,05 A—0,15 D gulošie pēdu un apakšstilbu kauli iezīmēja ZZR—DDA virziena apbedījumu. Pie pēdu kauliem atradās br. spirālgredzeni (inv. nr. 52, 53; 4. att.: 1).

7. tranšejas ziemeļu malā 0,5 m dziļumā atsedza četru plakanu plienakmeņu salikumu, bet, rakumu padziļinot, zem tā apm. 0,8 m dziļumā — 12. kapu. Skeleta kauli nebija saglabājušies, un kapu nosacīja tikai atradumi (9. att.: 9—16). Tranšējā (4,40 A—1,0 D) atradās māla pods (3. att.: 2; 7. att.: 2), ap 0,3 m no tā uz ziemeļaustrumiem — br. dubultriņķišu važiņa, 1 m uz ziemeļziemeļaustrumiem — dz. platsmens cirvis. Cirvja tuvumā — br. pakav-sakta, br. jostas sadalītājs ar divām važiņām, kā arī vienpusīga kaula ķemme rotātā ietvarā. Iespējamā vidukļa rajonā — br. jostassprādze un apkalums. Visu šo atradumu situācija liecināja, ka 12. kapā

6. att. Akmeņu krāvuma un kapa plāns: 1 — 4. akmeņu krāvums ar māla podu tā tuvumā, 2 — 2. kaps.

Z—D virzienā vai ar nelielu nolieci galvas daļā uz R pusi bijis apbedīts vīrietis.

4. kapa m (2. att.) bedre neiezīmējās, bet atastie (inv. nr. 55—61) sīkie br. riņķīši, br. skārda gredzentiņi, krelles (15. att., krās.: 5, 8) un galvaskausa fragmenti nepārprotami liecināja par kapu, kas apm. 0,35 m dziļumā bija pilnīgi sapostīts.

Arī 5. kapa 8. tranšejā 0,4 m dziļumā konstatēja pēc māla poda (7. att.: 3). Ap 0,6 m uz dienvidaustrumiem no tā gulošie cilvēka kaulu fragmenti, piekariņš — lāča zobs ar br. stieples cilpiņu caurumiņā — un kaula ķemmīte rotātā ietvarā liecināja par sapostītu ZZR—DDA virziena kapu.

6. akmeņu krāvumā 8. tranšejā apm. 1,50 m garumā un 0,75 m platumā ziemeļu — dienvidu virzienā samērā kompakti trīs kārtās salikti dažāda lieluma plienakmeņi (8. att.). Krāvuma ziemeļu galu noslēdza divi lielāki akmeņi (0,60×0,25×0,60 m; 0,08×0,20×0,55 m), dienvidu galu — viens 0,40 m garš uz šķautnes nolikts akmens. Pēc visu akmeņu noņemšanas atklājās 7. kaps. Pie 31,40 A—0,40 D apm. 0,85 m dziļumā atrada māla poda dibendaļu (inv. nr. 81), bet dažādās kapa bedres vietās — cilvēka stilbu kaulus, iegurņa kaulu fragmentus u. c. Tranšejas vidū 0,8—0,9 m dziļumā atsedza ZR—DA virzienā apbedītās meitenes galvaskausu. Piedevās atrasta kauri gliemežnīcu kaklarota, uz kreisās rokas spirālaproce, uz labās — mazāka spirālaproce un lentveida aproce. Uz krūtīm — divi lieli br. zvārguļi, duncītis ar br. apkaltā maksti un tos saistošas važiņas un riņķi, kakla rajonā — arī stikla krelles, kreisā pleca rajonā zem augšdelma

kauliem — putnveida piekariņš ar dubultriņķišu važiņu un diviem mēlišpiekariņiem.

Skeletu kauli un senlietas (9. att.: 1—8) liecināja, ka 7. kapā ZR—DA virzienā — dziļāk apbedīta meitene (?), bet vīrs viņas pieaugusi sievietē. Ar sievietes apbedījumu saistāmi māla poda fragmenti, br. riņķīši, pakavsakta, piekariņš — lāča zobs un dz. nagla. Augšējais apbedījums mantraču sapostīts, no tā izņemti lielākie br. priekšmeti. Ar br. patīnu zaļi iekrāsotie apakšdelma kauli un pirkstu falangas liecināja, ka sievietes rokas rotājuši br. gredzeni un aproces. Kaps izlauzīts, kad apbedītā indivīda ķermeņa mikstie audi gan bija jau pilnīgi sairuši, tomēr tik sen, ka pārrakuma pēdas zemē vairs nevarēja konstatēt. Arī šinī (tāpat kā 2.) kapā pēc senlietu izņemšanas postītā kapa daļa ļoti rūpīgi nosepta ar akmeņu krāvumu.

7. akmeņu krāvumu 8. tranšejas ziemeļu galā noslēdza viena liela (0,08×0,25×0,50) plienakmens plāksne, dienvidu galā — mazāka. Akmeņus noņemot, atklājās 8. kaps. Te apm. 2×1 m lielā ar tumšu zemi pildītā kapa bedrē 0,5—0,9 m dziļumā atrada dažādas senlietas un cilvēku kaulu fragmentus (10., 16. att., krās.). Bedres dienvidu pusē uzgāja br. skārda gredzentiņus, br. putna figūriņu un piekariņkrustiņu, bet dziļāk dažādās vietās — skārda gredzentiņus, atsevišķas krelles, citus piekariņkrustiņus un T veida br. stienīšus (no spirālvainaga). Vēl dziļāk bija stipri sadrupis māla pods, dz. platasmens cirvis, divas br. lentveida aproces ar sašaurinātiem zvērgalvu galiem, apm. 10 cm uz austrumziemeļaustrumiem no tām — divas citas aproces.

Starp podu un aprocēm tika atrastas 18 cilindriskas stikla krelles ar sudraba un zelta foliju (15. att., krās.), dz. nazītis ar br. apkaltā makstī, stienīšu važiņa, zvārguļi, mēlīšpiekariņi, jostas apkalums un, šķiet, jostas rotājuma podziņas.

Uz ziemeļiem no šīs priekšmetu grupas ZZR—DDA virzienā tika atklāti pieauguša indivīda apakšstilbi, un pāri to dienvidu galam rietumu — austrumu virzienā pa astoņām blakus virknējās garas br. spirāles, bet ziemeļu daļā — br. riņķišu rindas. Bedres vidusdaļā gar malām pa divām blakus — villaines malas greznokuma br. gredzentiņu virknes (austrumu malā 0,66 m, rietumu malā 0,40 m garas). Bedrē bija arī galvaskausa fragmenti un zobi, stikla krelles, kauri gliemežnīcas un T veida stienītis ar astoņiem caurumiņiem. Visu atradumu (inv. nr. 82—119) situācija un skeletu paliekas liecināja, ka 8. kapā ZZR—DDA virzienā apbedīta pieaugusi sieviete, bet pretējā orientācijā — zēns (?). Augstāk ieraktais sievietes apbedījums sapostīts. Kapa izlaupītājs zinājis, ka vērtīgākās rotas atrodas ķermeņa augšdaļas rajonā, tāpēc kājgalis palicis netraucēts un tur savās vietās saglabājušās villaines malas rotājošās br. gredzentiņu rindas. Neskarts palicis arī tikai nedaudz dziļāk gulošā bērna kaps. Virs sapostītā apbedījuma gandrīz visas kapa bedres garumā rūpīgi salikts akmeņu krāvums.

8. akmeņu krāvums — 8. tranšejas dienvidu malā — neliels, zem tā atklājās 9. kapa vieta.

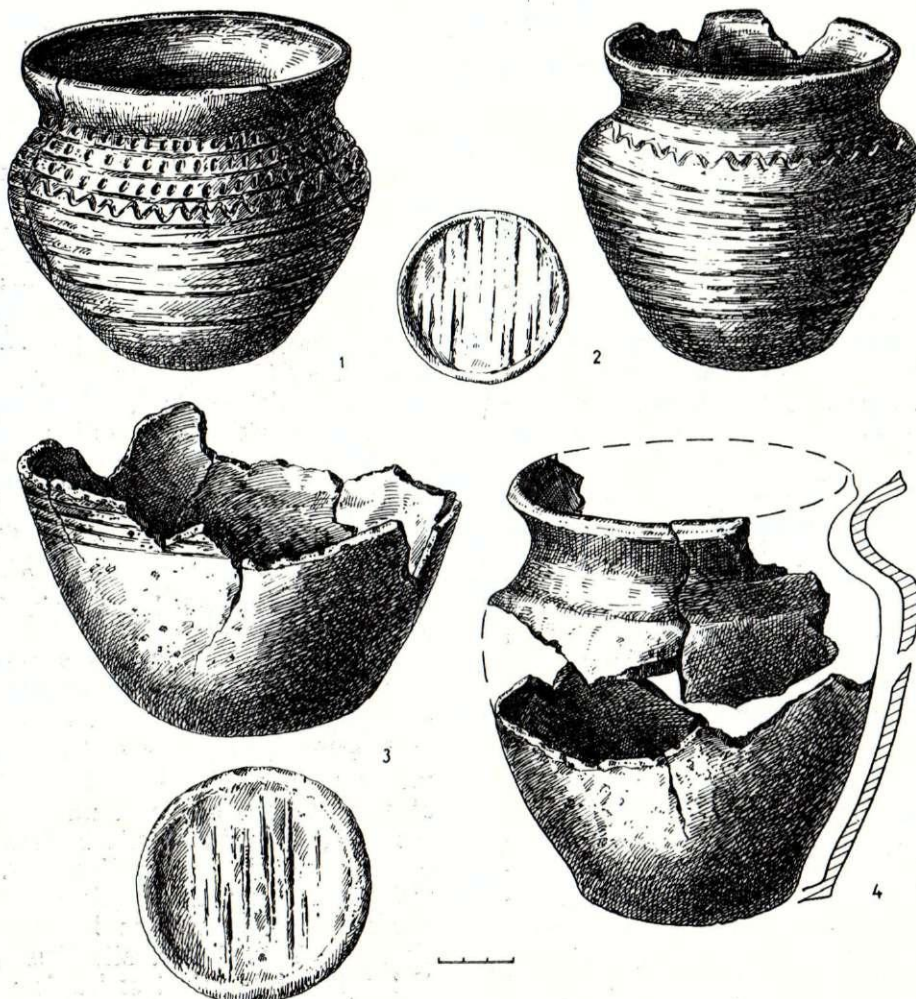
Kapa bedre neiezīmējās, bet galvaskausa fragmenti un atradumi (11. att.): 1,2 m uz dienvidiem no galvaskausa gulošs māla poda dibena fragments (ar podnieka zīmi), kaula ķemmes fragmenti, br. spirālītes, jostassprādze, zilās stikla krelles (vienu — sudraba) liecināja, ka 9. kaps zem 8. akmeņu krāvuma sapostīts.

Uz 6. kapa 9. tranšejā pie 52 A—1,50 D norādīja dz. nazis, uzmavas šķēpa gals un stienīšu važiņa (12. att.), bet blakus — nedaudz dziļāk arī suņa skelets. Apdegušie priekšmeti norāda, ka te bijis ugunskauss.

13. kapa vieta iezīmējās 10. tranšejā (2. att.). Apmēram 1,9 m garā, 0,9 m platā kapa bedrē pie 43,90 A—0,90 D atrada dz. uzmavas šķēpa galu (inv. nr. 151). Ne skeletu kaulu, ne citu atradumu nebija.

Izrakumus turpināja vēl tālāk uz austrumiem (2. att.), kur A1. tranšejā atsedza 10. kapa u. ZZR—DDA virzienā orientētās kapa vietas ziemeļu daļā uz labās puses gulēja galvaskauss; savās vietās atradās arī apakšstilbi. Piedevās pie labās pēdas atrasts sadrupis māla pods (liekas, ar podnieka zīmi), uz labā stilba — br. spirāle, vidukļa rajonā — zobena maksts gala apkalums (inv. nr. 128—130; 5. att.: 3, 9). Galvaskausa spēcīgi izteiktie uzacu loki, cieši saaugušās, pārkaļķojušās šuves norāda, ka apbedītais bijis pavec vīrietis.

No lieliem plienakmeņiem (apm. 0,40 m dziļumā) A1. tranšejā ziemeļziemeļrietumu — dienviddienvid-

7. att. Māla trauki: 1 — no 17. kapa (156), 2 — no 12. kapa (137), 3 — no 5. kapa (62), 4 — no 3. kapa (54).

austrumu virzienā saliktā 11. akmeņu krāvumā (13. att., krās.) dienvidu malā apm. 0,65—0,75 m dziļumā atklājās 11. kaps. Tajā netraucēti tikai kāju kauli, citi kauli nekārtīgi izmētāti. Bronzas patinas pēdas uz galvaskausa un roku kauliem liecināja, ka apbedītās sievietes kapa piedevās bijušas br. lietas, kas mantraču izņemtas. Atrada divus br. spirālgredzenus, aptuveni kakla un krūšu rajonā — krelles un kauri gliemežnīcas, br. dubultriņķišu važiņas fragmentus (inv. nr. 132—136), pie kreisās pēdas — dz. dzirkles (5. att.: 10). Kaut gan akmeņu krāvums tieši nesedza sapostīto kapu, tā un kapa savstarpējā saistība nav noliedzama.

Tranšējā ap 3,0 m no Daugavas krasta kraujas konstatēts suņa skelets ar galvu uz dienvidiem.

14. kapu A3. tranšējā iezīmēja gulošais galvaskaus (pie 15,8—16,0 Z—1,0 A), ap 0,6 m uz dienviddienvidaustrumiem no tā atradās krustiski garo kaulu fragmenti, bet 0,7 m uz dienvidiem no tiem — br. jostas apkaluma mēlīte. Nedaudz dziļāk par galvaskausu tika atklāti divi dz. uznavas šķēpu gali, lielākais ar smaili uz ziemeļiem, mazākais — uz dienvidiem. Kapa limenī atrada arī māla trauka lauskas (5. att.: 8). Piedevas (14. att.) liecināja, ka te apm. 0,6 m dziļumā ZR—DA virzienā bijis apbedīts vīrietis.

15. kapu A4. tranšējā iezīmēja galvaskaus 0,45 m dziļumā, roku kauli (plaukstu plecu rajonā), ribas un augšstilbu fragmenti. Te ap 1,30 m garā, 0,45—0,50 m platā bedrē Z—D virzienā bijis apbedīts bērns.

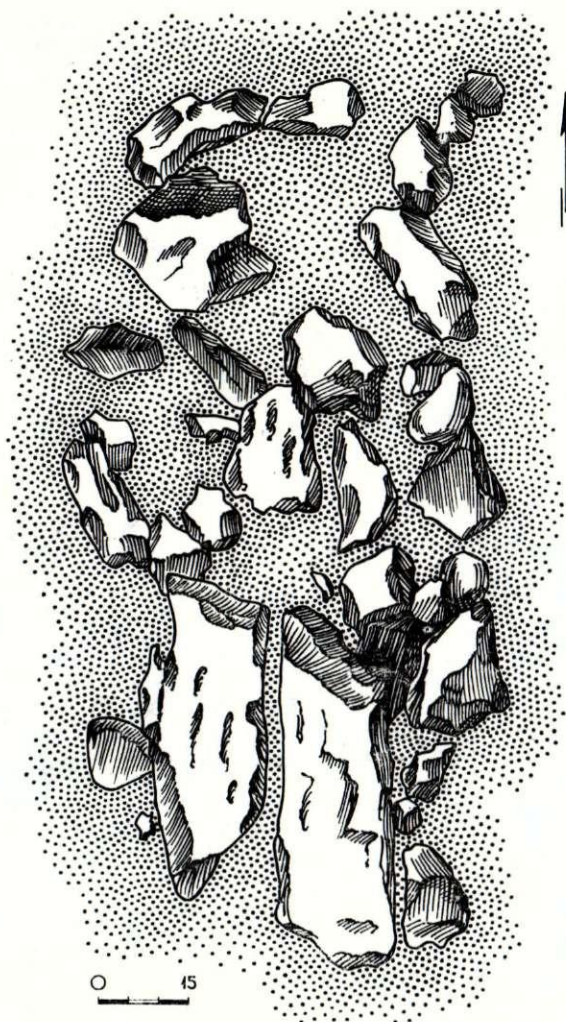
16. kaps ar 1,8 m garu, 0,7 m platu ZR—DA virziena kapa bedri atklājās A4. tranšējā (2. att.). Bedres ziemeļu galā — galvaskausa fragmenti.

17. kapa bedrē A5. tranšējā neiezīmējās, bet 0,35—0,40 m dziļumā atrastais māla pods (7. att.: 1), 0,16 m uz ziemeļiem no tā — kaula ķemmes ietvars, ap 0,45 m uz ziemeļziemeļrietumiem no tā — kaula ķemmes fragments, galvaskausa augšdaļa un vairākas vietās esošas dz. naglas liecināja par sapostītu ZZR—DDA virzienā apbedīta bērna kapu.

18. kapā A5. tranšējā (2. att.) no sapostīta apbedījuma (ZR—DA virzienā) netraucēti palikuši tikai kāju kauli. Atrada kaula ķemmi (4. att.: 18) un br. spirāli (inv. nr. 158).

Ar 16 tranšējām bija izpētīta tikai daļa no plašā kapulauka ziemeļu puses. Kapulauka dienvidu daļa gājusi bojā, Daugavas ūdeņiem izgrauzot krastu, rietumu gals pilnīgi sapostīts, 18. gs. ceļot Ikšķiles muižas «jauno pili», austrumu gals — ceļot Rumuļu māju ēkas.

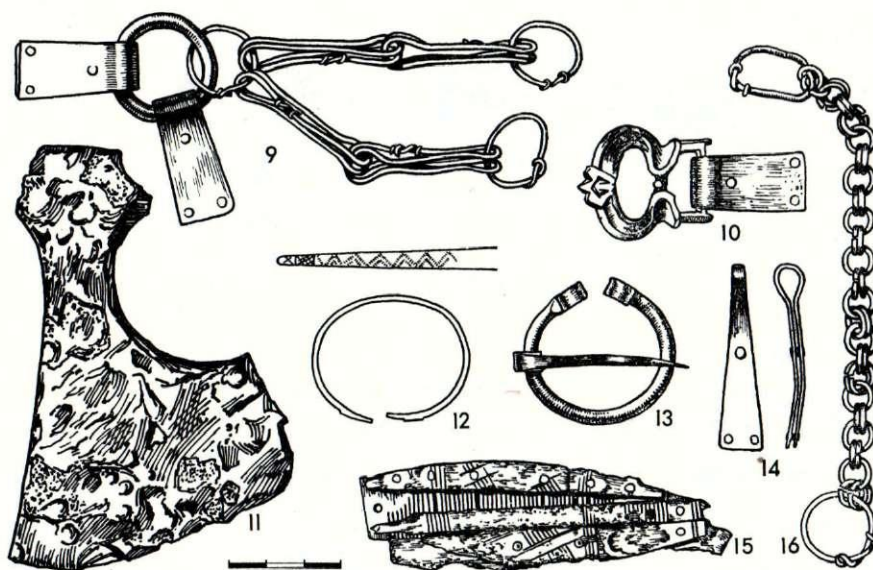
Ikšķiles Rumuļu kapulauks, tāpat kā kapulauks Salaspils Laukskolā, Lipšos u. c., ierīkots lībiešu ciema tiešā tuvumā.⁴ Pamatoti var sacīt, ka šāda dzīvesvietas un kapulauka situācija ir raksturīga Daugavas lībiešiem. Rumuļu kapulaukā dominē arī citos lībiešu kapulaukos neatkarīgi no apbedītā vecuma un dzimuma raksturīgā apbedījumu ZR—DA orientācija. Šis virziens ievērots pat dubultkapos: turklāt 7. kapā abi indivīdi (sieviete un meitene) guldīti vienā virzienā, bet 8. kapā — pieaugusi sieviete — ZZR—DDA virzienā, zem tās zēns — pretējā orientācijā. Pretējā zēna (vīrieša) un sievietes orientācija dubultkapā acimredzot pauž kādu bērnu paražu niansi, jo individuālos kapos nav šādas orientācijas atšķirības. Iespējams, ka tā ir latviešu cilšu (latgaļu, zemgaļu) paražu ietekme, jo šīs ciltis vīriešus un sievietes apbedīja pretējos virzienos. Par Daugavas lībiešu līdzeno kapu raksturīgu iezīmi uzlūkojami Ru-

8. att. 6. akmeņu krāvuma plāns.

muļu senkapos atsegtie akmeņu krāvumi. Tādi atklāti Salaspils Laukskolā un Lipšu kapulaukā, kā arī Rumuļiem tuvējos Ikšķiles Zariņu senkapos.⁵ Laukskolā un Lipšos konstatēti apbedījumi ar akmeņu iežogiem un virskapu krāvumiem, Rumuļos akmeņu krāvumi atrodas tikai starp kapiem (1.—3., 5. u. c.) un virs tiem. Raksturīgi, ka Rumuļos rūpīgi akmeņu krāvumi veidoti pat virs izpostītiem kapiem, kraujot akmeņus gan tikai virs sapostītās kapa daļas (2., 7. kaps), gan pāri visam kapa rajonam (8. kaps). Tradīcija veidot akmeņu krāvumus virs kapa acimredzot bijusi tik stipri iesakņojusies, ka to ievērojuši pat kapu postītāji.

Par akmeņu krāvumu izcelšanos skaidrības nav. Liekas, nav pamata Piedaugavas līdzeno kapu akmeņu krāvumus saistīt ar somiskajiem akmeņu krāvumu kapiem, jo tie Daugavas lejteces apgabalā nekad nav bijuši. Ja tomēr krāvumus Piedaugavas lībiešu kapos saistītu ar akmeņu krāvumu kapu uzbūvi, tad šī parādība būtu vērtējama kā Vidzemes somisko apbedīšanas tradīciju ietekmes izpausme. Ka tā varētu arī būt, liecina akmeņi ap kapiem un virs tiem uzkalniņkapos Krimuldas Liepenēs.⁶ Taču akmeņu konstrukcijas (iežogi u. c.) atsegtas arī zemgaļu kapulaukos Tērvetes Stūros un Dobeles Ošos, pēc rakstura Rumuļu krāvumiem līdzīgi ir Jaunsvirlaukas Kakužēnos.⁷ Daugavas krastos dažādas akmeņu konstrukcijas atsegtas bronzas laikmeta kapos Doles Ķivutkalnā, Salaspils Reznēs un

9. att. 7. un 12. kapa piedevas: 1 — duncis ar pavirši darinātu važiņu un zvārguļiem (77), 2 — mēlišpiekariņi (78), 3 — putnveida piekariņš ar važiņu (78), 4 — lāča zoba īr. (80), 5 — pakavsakta (79), 6–8 — aproces (75, 74, 76), 9 — jostas sadalītājs (142), 10 — jostassprādze (140), 11 — platasmens cirvis (138), 12 — aproce (141), 13 — pakavsakta (139), 14 — jostas apkalums (143), 15 — ķemmīte (145), 16 — dubulttriņķišu važiņa (144).
4, 15 — kauls, 11 — dzelzs, pārējie — bronza, 1–8 — no 7. kapa, 9–16 — no 12. kapa.

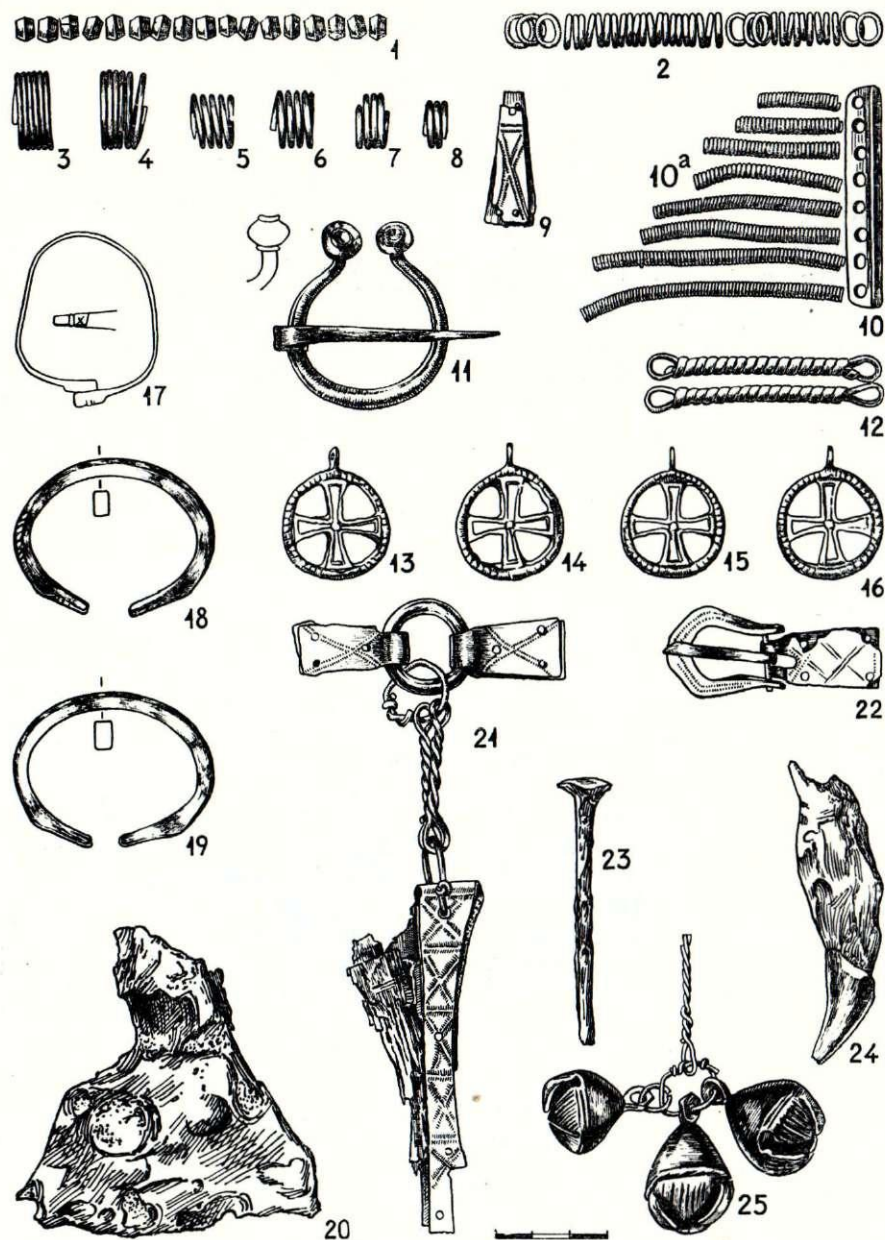
Vējstūros. Var būt, ka Daugavas lībiešu kapulauku krāvumi ir šo paražu tāla reminiscence.

Apbedīšanas tradīcijām citos lībiešu kapulaukos atbilst Rumuļu kapulaukā konstatētie suņu apbedījumi — ziedoņumi⁸ (3. att.: 1). Krimuldas Liepeņu uzkalniņos suņi apbedīti kapa bedrē pie cilvēka kājām, Rumuļos suņu skeleti atradās starp kapiem. Ziedoņumi varētu būt arī daži kapulauka teritorijā savrup atrastie māla trauki (inv. nr. 10, 146).

Īpaši atzīmējami Rumuļu kapos atsegtie dubultapbedījumi. Dubultapbedījumi ir plaši izplatīta parādība, kas konstatēta dažādu laikmetu kapos⁹ dažādās zemēs. Nav nosakāms, vai šādi dubultapbedījumi ir noteiktas (tādā gadījumā pat vispārcilvēciskas) tradīcijas izpausme, vai arī tie radušies konkrētos gadī-

jumos vienlaikus mirušu tuvinieku (mātes un bērna, tēva un bērna) viena apbedīšanas akta rezultātā.

Rumuļu kapulaukam raksturīgi kapu kājgalos likti māla trauki. Kapos un ārpus tiem atrasti 13 ripas keramikas trauki: podi ar izteiktu paplašinājumu vidusdaļā un S veida profilējumu augšdaļā. Virsma bez ornamenta, ar paralēlu un likloču līniju vai komplicētāku dažādu elementu (svītras, liklocis, bedrites) rotājumu (7. att.). Vairākiem traukiem uz dibena podnieka zīmes. 14. kapa poda zīme — krusts aplī (5. att.: 8). Šāda zīme konstatēta plašā Eiropas teritorijā, bet Latvijā redzama Krimuldas Liepeņu I grupas 18. uzkalniņa podam, traukiem Raušu apmetnē, Daugmales pilskalnā, Laukskolas kapulaukā, Skrīveru Palātas kapulaukā u. c.¹⁰ Minētie at-

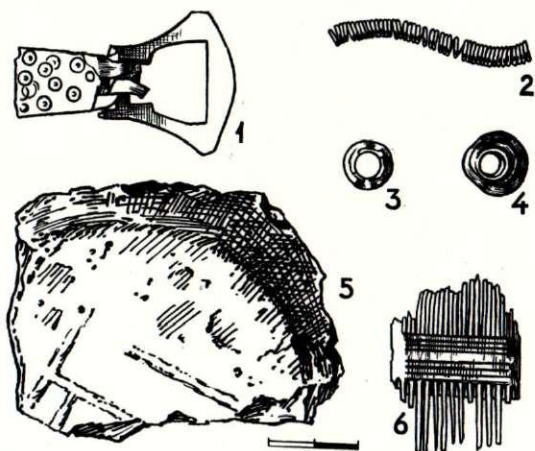
10. att. 8. kapa piedevas: 1 — gredzentiņi (101), 2 — riņķiši (102), 3—8 — spirāl-gredzeni (110, 111, 96, 97, 95, 98), 9 — jostas apkalums (93), 10 — vainaga starplocēklis (105), 10a — vainaga spirāles (99), 11 — pakavsakta (94), 12 — stieniņu važiņas locekļi (100), 13—16 — piekariņi-krustiņi (113, 115, 114, 117), 17—19 — aproces (88, 87, 86), 20 — plasmens cirvis (83), 21 — jostas sadaļtājs ar piekārtu duncīti (90), 22 — jostassprādze (92), 23 — nagla (119 — b), 24 — lāča zobs-piekariņš (109), 25 — zvārguļi ar stieniņu važiņas fr. (90).
20—23 — dzelzs, 24 — kauls, pārējie — bronza.

radumi datēti ar 11.—12. gadsimtu. Rumuļu 14. kapa trauks pēc pārējā inventāra (14. att.) datējams ar 11. gadsimtu. Dažu trauku podnieku zīmes veido krustojošas līnijas (5. att.: 9; 11. att.: 5). Tās līdzīgas Skrīveru Palātas kapulaukā un Reznu kapulaukā 12.—13. gs. pēcapbedījumā konstatētajām.¹¹

Postījumu dēļ noteiktos kompleksos grupējas tikai daļa atrasto senlietu (9., 10.—12., 14. att.; 1. piel.), tomēr nav pārliecības, ka šie kompleksi satur visas attiecīgā kapa piedevas, tāpēc kapulauka hronoloģija nosacīta pēc drošāk datējamām senlietām.

Senākais atradums kapulaukā — monētpiekariņš (4. att.: 6) ir Bizantijas miliarezijs (Fokas Nikefors II, 963.—969., noteica T. Berga). Atrastas astoņas aproces. No trīsstūra griezuma stieples darinā-

tās spirālaprocītes (9. att.: 7, 8) līdzīgas, piemēram, Nukšu kapulauka 65. kapā atrastajām, kas datētas ar 11. gadsimtu.¹² Lentveida aprocēm ar sašaurinātiem zvērgalvu galiem (9. att.: 6, 12; 10. att.: 17—19) analogijas atrodamas latgaļu un sēļu novadu 10.—12. gs. materiālos;¹³ lībiešu kultūras novadam tipiskā dobā aproce (4. att.: 21)¹⁴ attiecināma uz 11. gs. vai 12. gs. sākumu. No piecām pakavsaktām trīs ir apaļloka ar atrotītiem galiem; tām atrotījums vienā platumā ar loku (4. att.: 17; 5. att.: 5, 13). Šādas pakavsaktas Oliņkalnā datētas ar 11. gs. pirmo pusi, Tērvetē atrastas 11.—13. gs., Novgorodā — 10.—12. gs. slāņos.¹⁵ Rumuļu saktas, ievērojot citus atradumus, var būt no 11. gs. otrās puses (9. att.: 5; 4. att.: 17) vai pat 11./12. gs. mijas (9. att.: 13). Pakavsaktai

11. att. 9. kapa piedevas: 1 — jostassprādze (122), 2 — spirālite (127), 3, 4 — krelles (124, 125), 5 — poda dibena fr. (120), 6 — ķemmes fr. (121).
1, 2 — bronza, 3, 4 — stikls, 5 — māls, 6 — kauls.

ar imitētu loka tordējumu un pogu galiem analogijas ir 13.—14. gs. pieminekļos,¹⁶ bet saktu ar magoņpogaļu galiem un pamata valnīti (10. att.: 11) datē ar 11. gadsimtu. Vienīgā 12. gs. bruņurupuča saktā (5. att.: 2) ar asi izteiktām šķautnēm un izceltām krustveidā situētām «kārpiņām» līdzīga Salaspils Jaunzemjos un Vējstūros atrastajām.¹⁷ Rumuļu važturim (5. att.: 4) līdzīgi atrasti Krimuldā, Skrīveros, arī Salaspils Laukskolā.¹⁸ Starp piekariņiem mināmi Vidzemes lībiešiem 10.—12. gs. raksturīgie putniņi (4. att.: 14; 9. att.: 3), krustiņš (4. att.: 5), kas saistāmi ar 12. gs., ar 11.—12. gs. datējami zvārguļi (4. att.: 15; 9. att.: 1; 10. att.: 25). Kapos (9. att.: 15; 11. att.: 6) un savrupatradumos (4. att.: 18, 19) iegūtas vienkāršās divpusīgās un saliktās vienpusīgās kaula ķemmes. Asotes pilskalnā vienkāršās divpusīgās ķemmes iegūtas 11.—12. gs. slāņos,¹⁹ tāpēc arī Rumuļu atradumus var datēt ar šo pašu laiku. Rūpīgi gatavoto vienpusīgo ķemmišu uzliktņi un ietvari krāšņi rotāti ar svītru un saulīšu ornamentu (4. att.: 19; 9. att.: 15). Tām līdzīgas atrastas daudzās dzīvesvietās un kapos.²⁰ Kā Novgorodas, tā Latvijas pieminekļos šīs ķemmītes datē ar 10.—11. gadsimtu, arī Rumuļu atradumi attiecas uz to pašu laiku. Rumuļu 12. kapā saliktā vienpusīgā ķemmīte atrasta kopā ar platsmens cirvi un lirasveida sprādzi (9. att.: 9—16), tāpēc to varētu datēt ar 11. gs. otro pusi vai pat 11./12. gs. miju.

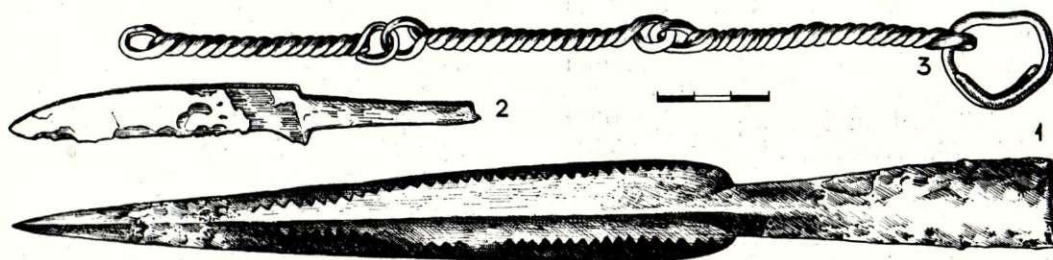
No lībiešu vīriešiem raksturīgām ar br. apkaltām ādas jostām Rumuļos atrada tikai atsevišķus apka-

lumus — cilpas (9. att.: 14; 14. att.: 2), sadalitājus (9. att.: 9; 10. att.: 21) un sprādes. Cilpas un sadalitāji nav tipoloģiski datējami. Jostassprādei ar apaļīgi izliektu, priekšpusē paplašinātu loku (4. att.: 12) līdzīgas konstatētas Jaunsvirlaukas Ciemaldes, kā arī Ikšķiles baznīcas kapsētā,²¹ tā pieder 12. gadsimtam. 8. kapā atrastajai jostassprādei (10. att.: 22) ar viegli izliektām sānu malām un noapaļotu rombveida galu zināma līdzība ar Novgorodas 12.—15. gs. atradumu, ko tur atzīst par ievestu.²² Savrup atrastai un 9. kapā iegūtai sprādei (4. att.: 13; 11. att.: 1), kas abas pieder pie viena tipa, analogijas rodamas citos Daugavas un Gaujas lībiešu 11.—12. gs. materiālos.²³ Rumuļos atrasta viena jostas lirasveida sprāde ar četrstūrīgu muguras un paplašinātu, ovāli veidotu priekšdaļu (9. att.: 10). Loka priekšdaļai bieži veidots trīsstaru izcilnis, kas atgādina palmeti vai pat dzīvnieka purniņu.²⁴ Šā tipa sprādes bijušas iecienītas Gaujas un Daugavas lībiešu novados, tādas atrastas Asotes pilskalnā 13. gs. slānī, Nukšu 208. kapā (11. gs.), Oliņkalnā (11. gs. otrā puse), Novgorodā (11.—12. gs.) u. c.²⁵ Rumuļu kapulaukā atrasto sprādzi var attiecināt uz 11. gs. otro pusi vai pat 11./12. gs. miju.

Rumuļu kapulaukā 10. kapā atrastajam zobena maksts gala apkalumam (5. att.: 3) raksturīgs palmetes rotājums, turklāt apakšējo palmeti ietver sirdsveida valnītis, kas uz augšu pāriet stādu motīvā. Tam līdzīgi iegūti Krimuldā, arī Gotlandē un pat Ukrainā.²⁶ Tie lietošanā bijuši 11.—12. gadsimtā. Rets kapulauku atradums ir dzirkles (5. att.: 10). Tām līdzīgas konstatētas Doles Raušu apmetnē, Ikšķiles lībiešu ciemā, Lielvārdes mūra pils 13.—17. gs. slānī, Lokstenē 14. gs. pirmās puses slānī, Asotes pilskalnā 11.—12. un 13. gs. slānī, lībiešu 11.—12. gs. uzkalniņkapos Krimuldas Liepenēs un Allažu Saknītēs un vēl citur.²⁷ Krimuldas Liepenēs dzirkles uzietas ļoti bagātā vīrieša kapā, kas attiecas uz 11. gs. beigām vai 12. gs. sākumu.²⁸ Rumuļu kapulauka dzirkles ar apaļu atspere loku un aptuveni vienāda garuma rokturu daļu un šķeltni nav vēlākas par 11.—12. gadsimtu.

Piemināmi vēl trīs šķēpu gali. 6. kapā iegūtā šķēpa gala uzmava veido apm. pusi lapas garuma. Pāreja uz slaido, izteikti rombveida griezuma lapu noapaļota (12. att.: 1). Pēc līdzīgiem atradumiem Turaidā, Kurzemē u. c.²⁹ Rumuļu šķēpa galu datē ar 12. gs. otro pusi. Cita forma ir ar 11.—12. gs. datējamiem 14. kapa uzmavas šķēpu galiem (14. att.: 1, 3). 6. kapa un 14. kapa mazākais šķēpa gals ir no damascēta tērauda, turklāt 6. kapā atrastais pieder pie damascēto šķēpu galu XII grupas, 14. kapā — varētu attiekties uz IV grupu.³⁰

Nav zināmas analogijas Rumuļu 8. kapa piekariņiem — krustiņiem aplī (10. att.: 13—16), taču pēc

12. att. 6. kapa inventārs: 1 — šķēpa gals (65), 2 — nazis (66), 3 — stieniņu važiņa (67), visi — dzelzs.

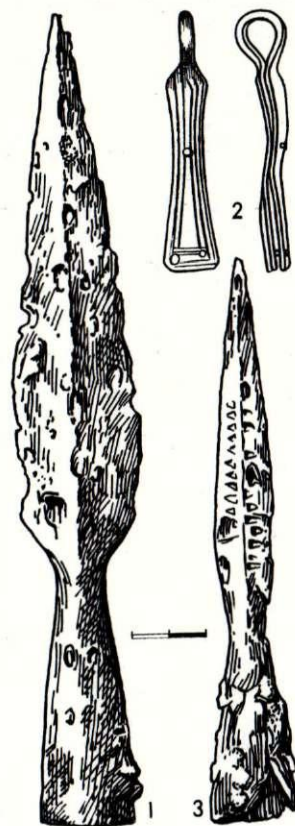
pārējiem kapa atradumiem tie attiecināmi uz 11. gs. otro pusi.

7. un 8. kapā atrastajiem nažu makstu fragmentiem ar br. apkalumu (9. att.: 1; 10. att.: 21) līdzīgi iegūti Turaidas Pūteļu, Krimuldas Liepeņu un Tālēnu (Jaunās kapsētas) 11.—12./13. gs. mijas uzkalniņkapos, arī Ikšķiles Zariņu 11. gs. līdzenā kapā u. c.³¹ Rumuļu atradumi attiecināmi uz 11.—12. gadsimtu.

Aplūkotie atradumi rāda, ka Rumuļu kapulauka izmantošana, iespējams, sākusies 11. gs. un beigusies 12. gadsimtā. Ikšķilē jau 12. gs. beigās nostiprinājušās kristietības tradīciju ietekme Rumuļu kapulaukā nav konstatēta. Baznīcas kapsētā turpretī ir 12.—13. gs. apbedījumi ar lībiskām piedevām un pat ugunskaņi ar lībiešu rotām.

Kapulauka atrašanās cieši līdzās lībiešu ciemam, apbedīšanas paražas (ZR—DA orientācija, māla trauki, akmeņu krāvumi, suņu apbedījumi) un senlietas Rumuļu kapulauku raksturo kā Daugavas lībiešu pieminekli. Kapu bedru dziļums norāda uz līdzeno kapulauku. Var domāt, ka to ietekmējusi latgaļu kultūra.

Lielākā daļa Rumuļu kapulaukā iegūto senlietu ir vietējo amatnieku darinājumi, turpretī no latgaļiem nākušas spirālaproces, bet no kuršu zemēm saņemts dzintars. Vienādās apbedīšanas paražas un līdzīgie senlietu tipi liecina par ciešiem ekonomiskajiem un kultūras sakariem ar Gaujas lībiešiem. Uz tirdzniecības sakariem austrumu virzienā norāda kauri gliemežnīcas, stikla krelles (15. att., krās.), arī krustiņš un monētpiekariņš (4. att.: 5, 6). No rietumiem saņemta bronza, kaula ķemmes (vai paraugi to vietējai darināšanai). No Gotlandes atvests, šķiet, zobena maksts gala apkalums (5. att.: 3). Šie tirdzniecības sakari atbilst stāvoklim, kāds 12. gs. beigās — 13. gs. sākumā Daugavas lejteces apgabalā atspoguļojas rakstītos avotos. Nelielais ievesto priekšmetu skaits (starp tiem dominē rotas) varētu liecināt par vietējās amatniecības attīstību: darbarikus, iedzīves priekšmetus un lielāko daļu rotu spēja ražot vietējie amatnieki.

14. att. 14. kapa piedevas:
1, 3 — uznavas šķēpu gali
(154, 155), 2 — jostas apkaluma mēlīte (153).
1, 3 — dzelzs, 2 — bronza.

Uzmanību piesaista plašie kapulauka postījumi un tas, ka, kapus izlaupot, virs tiem rūpīgi veidoti akmeņu krāvumi. Mantraču postījumi un nejauši rakumi konstatēti daudzos kapulaukos, bet Rumuļu kapulaukā tie, šķiet, radušies apsvērtas rīcības rezultātā. Iespējams, ka pagānu kapi izpostīti tuvējai baznīcai cīnoties ar «pagānismu». Zīmīgi, ka ap 1,5 km attāļajā Zariņu kapulaukā šādu postījumu nav.

I. pielikums

RUMUĻU KAPULAUKA ATRADUMI

Vēstures institūta Arheoloģijas un antropoloģijas nodaļas fondos 203. kolekcija. Sarakstā materiāls norādīts tikai tiem priekšmetiem, kas nav darināti no bronzas. Priekšmetu izmēri doti milimetros (g. — garums, b. — biezums, p. — platums), fr. — fragments, minēts kaps, kurā tie atrasti. Pārējie ir savrupatradumi.

1 — kaklariņķa fr. (5. att.: 5); 2 — aproce (4. att.: 21); 3 — apaļas stieples spirālite; 4 — piekariņš — lāča zobs (g. — 59); 5 — putnveida piekariņš (4. att.: 14); 6 — māla pīpes fr.; 7 — apkalums, vēls (g. — 50, p. — 21, b. — 52); 8 — dubultriņķišu važiņa (g. — 900); 9 — dzintara krelle (4. att.: 7); 10 — māla pods; 11 — krama gabaliņš; 12 — dzintara gabaliņš (g. — 26, p. — 20, b. — 8); 13 — spirāle (4. att.: 11); 14 — apaļas stieples fr.; 15 — saliktas kaula ķemmes fr.; 16 — dz. pakavs; 17 — bruņurupuča sakta (5. att.: 2); 18 — dubultriņķišu važiņu fr.; 19 — apaļas stieples spirālgredzens; 20 — monētpiekariņš (4. att.: 6); 21, 22 — dubultriņķišu važiņas fr.; 23 — skārda gredzens (g. — 6, Ø 8); 24 — apaļas stieples spirālite; 25 — važturis (5. att.: 4); 26 — sprādzes loks (4. att.: 12); 27 — dubultriņķišu važiņas fr.; 28 — gredzens; 29 — spirālgredzens (1. kaps; 4. att.: 2); 30 — zvārguļi (1. kaps; 4. att.: 15); 31 — dubultriņķišu važiņas fr.; 32 — kaklariņķa

fr. (5. att.: 7); 33 — dobās aproces fr.; 34 — šujamadata (4. att.: 3); 35 — spirālite (4. att.: 4); 36 — spirālite; 37 — kaula caurules fr. (4. att.: 20); 38 — sprādzes loks (4. att.: 13); 39 — spirālišu fr.; 40—50 (2. kaps): 40—43 — stikla krelles (15. att., krās.); 44 — važiņas stienītis (g. — 38, p. — 28, b. — 2); 45 — krustiņš (4. att.: 5); 46 — zvārguļītis (g. — 20); 47 — dzintara krelle (4. att.: 8); 48 — spirālite; 49 — gredzens, saliekts no apaļas stieples; 50 — māla pods (6. att.: 2); 51—54 (3. kaps): 51 — dubultriņķišu važiņas fr.; 52, 53 — spirālgredzeni (4. att.: 1); 54 — māla pods (7. att.: 4); 55—61 (4. kapa raj.): 55 — gredzentiņi (ap 300 eks.); 56 — riņķiši; 57 — rotas detaļas (caurumoti stieniši); 58 — spirālites; 59 — stikla krelles (15. att., krās.); 60 — pastas krelles (15. att., krās.); 61 — krelles (4. att.: 9); 62—64 (5. kaps): 62 — māla poda lauskas (7. att.: 3); 63 — piekariņš — lāča zobs (g. — 80); 64 — kaula ķemme (4. att.: 19); 64a — kaula ķemmes fr.; 65—67 (6. kaps; 12. att.): 65 — dz. uznavas šķēpa gals, uznavai sudraba platējums, lapa no damascēta tērauda; 66 — dz. nazis; 67 — dz. stieniņu važiņa; 68 — dubultriņķišu važiņa; 69 — pakavsakta (4. att.: 16); 70 — pakavsakta (4. att.: 17); 71—81 (7. kaps; 9. att.: 1—8): 71 — kauri gliemežnīcas; 72 — krelles; 73, 74, 76 — spirālaproces; 75 —

lentveida aprocēs; 77 — duncitis; 78 — putnveida piekariņš; 79 — pakavsakta; 80 — lāča zoba fr.; 81 — māla poda lauskas; 82—119 (8. kapā; 10. att.): 82 — māla poda lauskas; 83 — dz. platasmens cirvja fr.; 84 — dz. važiņas fr.; 85—88 — lentveida aprocēs; 89 — stikla krelles (15. att., krās.); 90 — dz. nazis ar br. apkaltā maksti; 91 — jostas apkaluma podziņas; 92 — jostassprādze; 93 — jostas apkaluma mēlīte; 94 — pakavsakta; 95—98 — spirālgredzeni; 99 — apaļas stieples spirāles (vainaga); 100, 104 — stieniņu važiņas iocekļi; 101 — skārda gredzentiņi; 102 — apaļas stieples riņķīši; 103, 113—117 — piekariņi — krustiņi aplī (10. att.: 13—16); 105, 112 — T veida stieniši ar 8 caurumiņiem (vainaga starplocēķi); 106 — kauri gliemežnīcas (15. att., krās.); 107, 108 — stikla un pastas krelles (15. att., krās.); 109 — lāča zobš; 110, 111 — spirālgredzeni (10. att.: 3, 4); 118 — putnveida piekariņš; 119 — spirāles fr.; 120—127 (9. kaps; 11. att.): 120 — māla poda lauskas; 121, 126 — kaula ķemmes fr.; 122 — jostassprādze; 123 — apaļas stieples riņķis; 124, 125 — stikla krelles; 127 — riņķīši, spirālītes, gredzentiņi; 128 — māla poda lauskas

(10. kaps; 5. att.: 9); 129 — spirāle (10. kaps); 130 — zobena maksts gala apkalums (10. kaps; 5. att.: 3); 131—136 (11. kaps): 131 — grieznes (5. att.: 10); 132, 133 — spirālgredzens (Ø — 20), 134 — dubultriņķišu važiņas fr.; 135 — pastas krelles, 136 — kauri gliemežnīcas; 137—145 (12. kaps; 9. att.: 9—16): 137 — māla pods (7. att.: 2); 138 — dz. platasmens cirvis; 139 — pakavsakta; 140 — jostassprādze; 141 — lentveida aprocēs; 142 — jostas sadalitājs; 143 — jostas mēlesveida apkalums; 144 — dubultriņķišu važiņas fr.; 145 — kaula ķemme; 146 — māla poda lauskas (pie 11. akmeņu krāvuma); 147 — māla vārpstas skriemeļa puse (4. att.: 10); 148 — dz. saktas zosla (5. att.: 1); 149 — māla poda lauskas; 150 — kaklariņķa fr. (5. att.: 5); 151 — uznavas šķēpa gals (13. kaps); 152—155 (14. kaps; 14. att.): 152 — māla poda lauskas (5. att.: 8); 153 — jostas mēlesveida apkalums; 154, 155 — uznavas šķēpu gali; 156 — māla pods (17. kaps; 7. att.: 1); 157 — saliktas kaula ķemmes fr. (17. kaps); 158 — spirāle (18. kaps); 159 — kaula ķemme (4. att.: 18).

PARINDES

¹ Kruse F. Urgeschichte der Esthnischen Volksstammes und die Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland überhaupt bis zur Einführung der christlichen Religion. Moskau, 1846, S. 557.

² Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā. — Mat. 1975. R., 1976, 53.—56. lpp.

³ Saisināts apzīmējums objekta vietas norādei, minot, cik m objekts atrodas no tranšējas austrumu gala un cik m no tās dienvidu malas.

⁴ Zariņa A. 1967. gada arheoloģiskie izrakumi Salaspils Laukskolā. — RT 1967. R., 1968, 80.—82. lpp.; Šnore E. Vampniešu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1968. gadā. — RT 1968. R., 1969, 51.—55. lpp.; Daiga J. Izrakumi Salaspils Lipšu kapulaukā. — Mat. 1973. R., 1974, 25. lpp.

⁵ Zariņa A. 1967. gada arheoloģiskie izrakumi ... 81. lpp.; Graudonis J. Ikšķiles Zariņu kapulauks. — Mat. 1971. R., 1972, 67.—72. lpp.

⁶ Тыниссон Э., Граудонис Я. Раскопки ливских курганов в Кримулде. — Изв. АН ЛатвССР, 1961, 10, рис. 3, 9, 10; Tõnisson E. Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur. Tallinn, 1974, Abb. 16, 17.

⁷ LA, 147. lpp.; Graudonis J. Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1978. gadā. — Mat. 1978. R., 1979, 41.—44. lpp.

⁸ Zariņa A. 1967. gada arheoloģiskie izrakumi ... 81. lpp.; Граудонис Я., Тыниссон Э. Раскопки ливских курганов в Кримулде. — СА, 1963, 1, с. 241—252.

⁹ Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka apbedījumu tipoloģija un hronoloģija. — AE, 1974, 11, 7.—24. lpp.; Graudonis J. Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs ... 41.—44. lpp.

¹⁰ Cimermane I. Zīmes uz XI—XIII gs. māla traukiem Latvijas PSR teritorijā. — Grām.: Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija. R., 1962, 95.—107. lpp.; Граудонис Я., Тыниссон Э. Раскопки ... , рис. 6:2; Daiga J. Izrakumi Salaspils Lipšu kompleksā un Doles Raušu ciemā. — Mat. 1974. R., 1975, 24.—34. lpp.

¹¹ Cimermane I. Zīmes ... 102. lpp.; 8. att.; Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas fondi (A 8379).

¹² Шноре Э., Зейд Т. Нукшинский могильник. Рига, 1957, табл. VI: 8. (МИАЛ, 1.)

¹³ Turpat, VI tab.; LA, 62. tab.: 3, 6; 66. tab.: 28.—30., 32.

¹⁴ LA, 52. tab.: 11, 12; Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Abb.: 9, 12: 2.

¹⁵ Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.—15. gs. arheoloģiskie pieminekļi. R., 1977, 37. lpp.; VII tab.: 11; Brīvkalne E. Tērvetes saktas. — AE, 1974, 11, 123. lpp.; 2. att.: 12; Седова М. В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XV вв.). М., 1981, с. 86, рис. 31: 2.

¹⁶ Šturms E. Izrakumi Valgales Veģu ugunskaļos. — Grām.: Vēstures atziņas un tēlojumi. R., 1937, I tab.: 9; VIII tab.: 15, 16; 365. lpp.; Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi ... , 84., 85. lpp.; XXXV tab.: 22.

¹⁷ Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Taf. XXIII: 4; LA, 52. tab.: 18.

¹⁸ Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Taf. XIII: 5; XXXVIII: 9; LA, 118. att.

¹⁹ Шноре Э. Д. Асотское городище. Рига, 1961, табл. IX: 16, 21, 24; с. 36, 41. (МИАЛ, 2.)

²⁰ LA, 71. tab.: 2; Шноре Э. Д. Асотское городище, табл. IX: 15, 19; Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi ... , XI tab.: 15, 16; Колчин Б. А. Хронология Новгородских древностей. — СА, 1958, 2, рис. 5: 1, 6.

²¹ LA, 59. tab.: 22; Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs ... , 60. att.: 1.

²² Седова М. В. Ювелирные изделия ... , с. 147; рис. 56: 12.

²³ Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Taf. XII: 4, 7; LA, 52. tab.: 14.

²⁴ Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Taf. XII: 8, 9; Abb. 20: 3.

²⁵ Шноре Э. Д. Асотское городище, табл. VI: 1; прил. II; Шноре Э., Зейд Т. Нукшинский могильник, табл. II: 1; Седова М. В. Ювелирные изделия ... , рис. 56: 1, 2, 10; Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi ... , V tab.: 14.

²⁶ Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , S. 102, 103; Abb. 22: 4.

²⁷ LA, 69. tab.: 15, 26; Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs ... , 11. att.: 7; Mugurēvičs E. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi ... , XXI tab.: 30; 77. lpp.; Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Taf. XXVI: 11.

²⁸ Тыниссон Э., Граудонис Я. Раскопки ... , табл. I: 1, 3, 6, 10, 13—15; рис. 6—8; с. 45—52.

²⁹ LVM — DM 475 с.; Антейн А. К. Дамасская сталь в странах бассейна Балтийского моря. Рига, 1973, рис. 89: 6; 96: в.

³⁰ Антейн А. К. Дамасская сталь ... , рис. 79.

³¹ Tõnisson E. Die Gauja-Liven ... , Taf. XIX: 1, 2; S. 113.

Я. Граудонис

РУМУЛЬСКИЙ МОГИЛЬНИК В ИКШКИЛЕ

Резюме

Румульский могильник был составной частью комплекса археологических памятников в Икшкиле (рис. 1). При раскопках на площади 1550 м² обнару-

жены 18 погребений, 12 ритуальных каменных кладок (рис. 2) и сделано 159 находок. Ритуальные известняковые кладки (рис. 3:1, 2, 6, 8) вскрыты на

глубине 0,3—0,55 м, некоторые из них были обнаружены над разрушенными погребениями, у одной найден скелет собаки (рис. 3:1).

Могильник сильно разрушен кладоискателями. По всей вероятности, сознательному разрушению ливского языческого могильника способствовала и христианская церковь. Погребения (характерная ориентация на северо-запад и юго-восток) выяви-

лись на глубине 0,35—0,90 м по могильным ямам, группам находок и остаткам скелетов (рис. 6, 13, 16). В двух могилах вскрыты парные погребения: женщина и девочка, женщина и мальчик. Могильный инвентарь — орудия, оружие, украшения (рис. 4, 5, 7, 9—12, 14, 15) относится к XI—XII вв., он же указывает на высокий уровень местного ремесла и на развитые торговые связи икшкильских ливов.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИИ

(рис. 13, 15, 16 цветные)

- Рис. 1. Комплекс археологических памятников в Икшкиле.
Рис. 2. Ситуация траншей и открытий.
Рис. 3. Каменные кладки и могилы.
Рис. 4. Разные находки.
Рис. 5. Разные находки.
Рис. 6. План каменной кладки № 4 и 2-й могилы.
Рис. 7. Глиняные сосуды.
Рис. 8. План каменной кладки № 6.

- Рис. 9. Инвентарь 7-й и 12-й могил.
Рис. 10. Инвентарь 8-й могилы.
Рис. 11. Инвентарь 9-й могилы.
Рис. 12. Инвентарь 6-й могилы.
Рис. 13. Каменная кладка № 11.
Рис. 14. Инвентарь 14-й могилы.
Рис. 15. Бусы из Румульского могильника.
Рис. 16. Место 8-й могилы.

J. Graudonis

DAS GRÄBERFELD RUMUĻI BEI IKŠKĪLE

Zusammenfassung

In dem zum Denkmalskomplex von Ikšķīle (Yxküll) gehörenden Gräberfeld Rumuļi (Abb. 1) wurden bei Grabungen auf einer Fläche von 1550 m² 18 Bestattungen und 12 Steinsetzungen aufgedeckt und 159 Artefakte gewonnen. Die rituellen Dolomitsteinsetzungen (Abb. 3: 1, 3; 6; 8) befanden sich 0,3—0,55 m tief im Erdboden, in einigen Fällen über gestörten Grabstätten. An einer von ihnen wurde das Skelett eines Hundes (Abb. 3: 1) gefunden.

Durch Schatzsucher, vielleicht auch auf kirchliches Betreiben hin ist das den Liven zugehörige Gräberfeld stark zerstört. Die Bestattungen sind nord-

westlich — südöstlich orientiert; sie waren nur an den Gruben und den in einer Tiefe von 0,35—0,90 m gefundenen Artefakten (Abb. 6, 13, 16) zu erkennen. Es wurden zwei Doppelbestattungen — in einem Fall eine Frau und ein Mädchen, im anderen eine Frau und ein Knabe — aufgedeckt.

Durch die Artefakte — Werkzeuge, Waffen und Zierat — wird das Flachgräberfeld Rumuļi in das 11.—12. Jh. datiert. Sie zeugen von einer hohen Entwicklungsstufe des örtlichen Handwerks und von weitreichenden Handelsbeziehungen der Liven von Ikšķīle.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

(Abb. 13, 15, 16 farbig)

- Abb. 1. Der archäologische Denkmalskomplex von Ikšķīle.
Abb. 2. Situation der Trancheen und Fundstellen.
Abb. 3. Steinsetzungen und Grabstätten.
Abb. 4. Diverse Funde.
Abb. 5. Diverse Funde.
Abb. 6. Steinsetzung Nr. 4 und Bestattung Nr. 2.
Abb. 7. Tongefäße.
Abb. 8. Grundriß der Steinsetzung Nr. 6.

- Abb. 9. Inventar der Bestattungen Nr. 7 und 12.
Abb. 10. Inventar der Bestattung Nr. 8.
Abb. 11. Inventar der Bestattung Nr. 9.
Abb. 12. Inventar der Bestattung Nr. 6.
Abb. 13. Grundriß der Bestattung Nr. 11.
Abb. 14. Inventar der Bestattung Nr. 14.
Abb. 15. Halskettenperlen aus dem Gräberfeld Rumuļi.
Abb. 16. Ort des Begräbnisses Nr. 8.

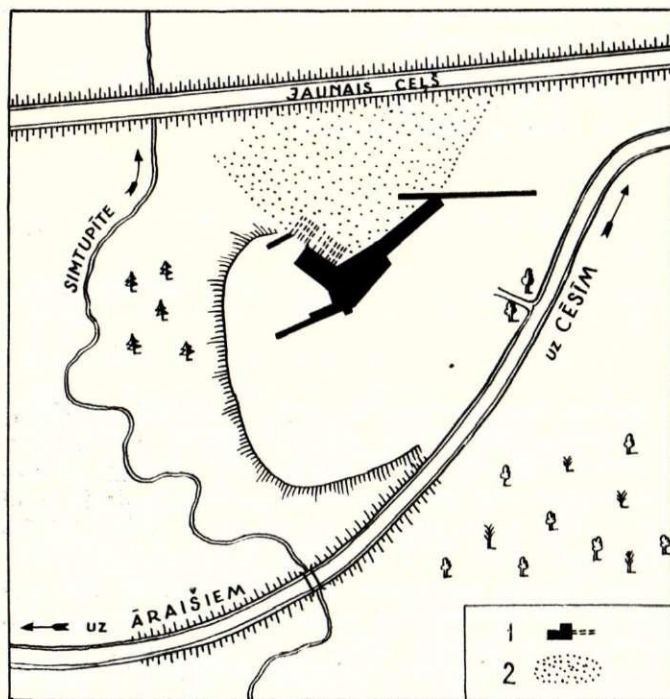
DRABEŠU UPLANTU KAPSĒTA

Uplantu kapsēta atrodas Cēsu raj. Drabešu c. kolhoza «Sarkanais karogs» teritorijā 6 km no Cēsīm. Tā izvietota trīsstūrī starp Simtupītes¹ gravu, jaun-uzbūvēto šoseju Rīga — Cēsis un vecās Cēsu — Drabešu šosejas posmu (1. att.), bij. Uplantu māju tuvumā².

Kapsētas virsma līdzena, ar vieglu paaugstinājumu centrā, ilgus gadus apstrādāta. Zem augsnes kārtas tīra smalka smiltis, kas 0,75—0,80 m dziļumā pāriet rupjas grants slānī.

Kapsētu atklāja 1969. g. rudenī ceļa būves zemes darbu laikā. Daļa iegūto savrupatradumu — trīs br. lentveida aproces ar zvērgalvu galiem un izceltu vidusšķautni, kā arī apstrādāts krams³ — nonāca Cēsu Vēstures un mākslas muzeja fondos, bet informācija par tiem — rajona presē⁴. Lai tuvāk noskaidrotu apstākļus un iegūtu jaunatklātā pieminekļa hronoloģijas datus, 1 km attālumā strādājošās Āraišu arheoloģiskās ekspedīcijas darbinieku grupa tā paša gada oktobrī veica pārbaudes izrakumus 18 m² platībā, atsedzot deviņus skeletapbedījumus un iegūstot 30 senlietas.⁵

Plašāki pētījumi kapsētā notika 1971. g.,⁶ kad sakarā ar gāzes trases būvi, kas apdraudēja kapsētas ziemeļu pusi, radās iespēja organizēt aizsardzības izrakumus⁷. Gāzes trases būves vietā apbedījumus neatrada, tāpēc izrakumus galvenokārt koncentrēja 1969. g. buldozera postījumu skartajā kapsētas dienvidrietumu malā (2. att.). Atsedzot 350 m² lielu platību, konstatēti 87 apbedījumi un iegūta 181 senlieta. Pārējā kapsētas daļa nav pētīta, taču, iespējams, ka tās austrumu mala iznīcināta jau 1868. g., paplašinot vecā Cēsu ceļa uzbērums (posmā Drabeši — Cēsis). Par cilvēku kaulu atradumiem šo

2. att. Uplantu kapsētas situācijas plāns: 1 — izpētītā daļa, 2 — zemes darbos skartā teritorija.

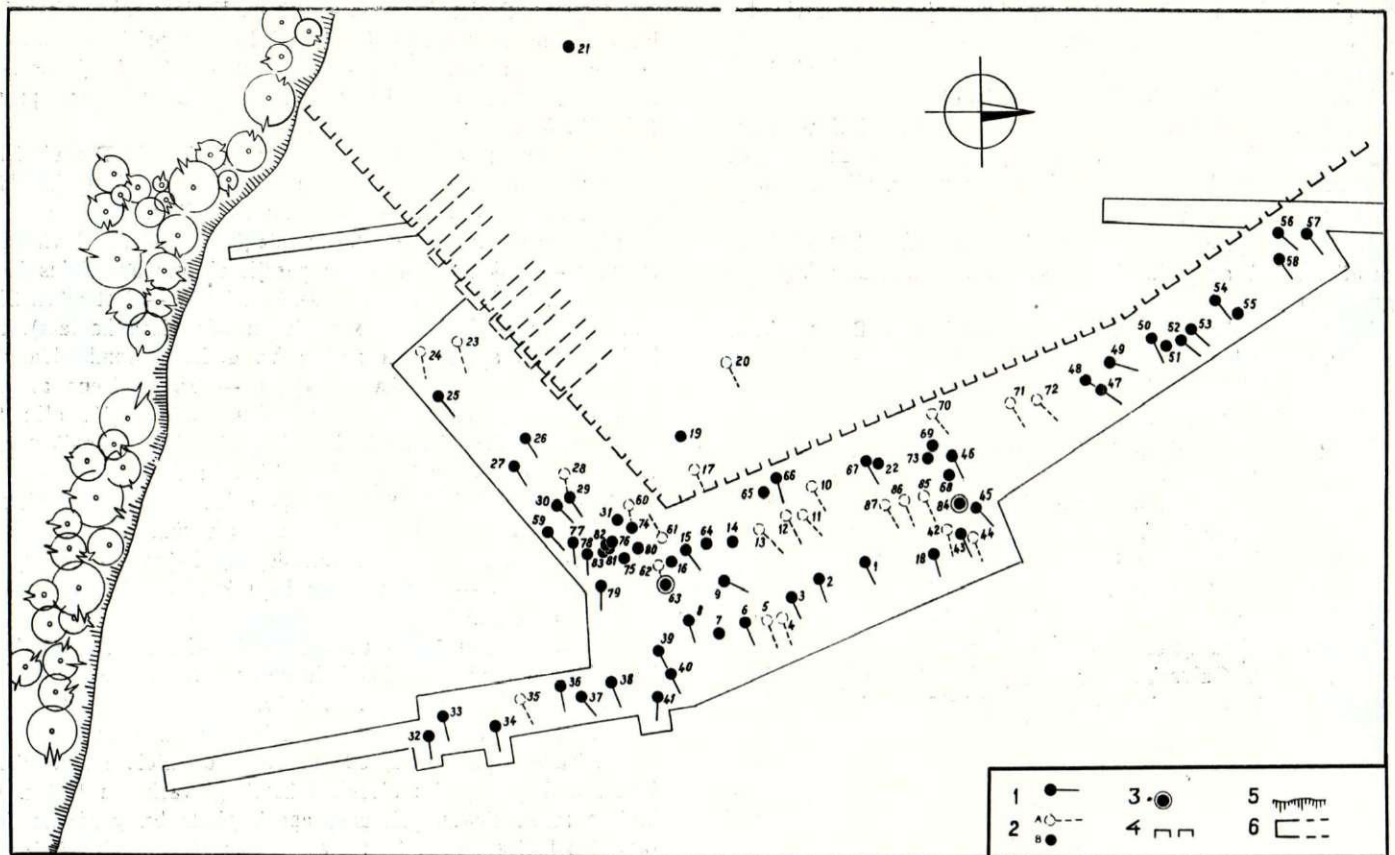

1. att. Skats uz kapsētu no ziemeļrietumiem.

darbu gaitā saglabājušās tikai atsevišķu vietējo iedzīvotāju mutvārdu norādes, kā arī fakts, ka Uplantu kapsētas vieta dažkārt saukta par «zviedru laiku kapiem».

Hronoloģijas noteikšanā galvenā nozīme ir kapu inventāram, pēc kura analīzes Uplantu kapsēta datējama ar 13.—14. gadsimtu. Šādam datējumam par labu runā arī Āraišu apkārtnes kapulauku hronoloģiskā pēctecība. Līdz ar katoļticības ieviešanu (13. gs. sākumā) apbedīšanu 9.—12. gs. Drabešu Liepiņu kapulaukā⁸ pārtrauca un acīmredzot ierīkoja jauno kristīgo kapsētu Uplantos. 1445. g. pirmo reizi rakstītajos avotos tiek minēta Āraišu draudze.⁹ Jādomā, ka šīnī laikā novada iedzīvotājus jau apbedīja kapsētā pie Āraišu baznīcas, kas atrodas 1 km attālumā no Uplantiem.

No Uplantu kapsētā izpētītajiem 87 apbedījumiem (3. att.) 47 (54%) ir netraucēti, bet 40 (46%) saimnieciskās darbības, retāk — kapu pārrakumu dēļ traucēti apbedījumi. Sieviešu apbedījumi — 17 (20%), vīriešu — 19 (22%), bērnu — 20 (23%), nenosakāma dzimuma — 29 (33%), ugunskaņi — 2 (2%).

3. att. Uplantu kapsētā pētīto kapu izvietojums: 1 — skeletkaps, 2A — traucēts skeletkaps, 2B — pilnīgi pārjaukts skeletkaps, 3 — ugunskauss, 4 — zemes darbos skartās daļas robeža, 5 — nogāze, 6 — izpētītā daļa.

KAPU APRAKSTI

Kapu aprakstos atzīmētas ziņas par apbedījumu stāvokli, orientāciju, apbedīšanas rituāla pazīmēm, kapu inventāru. Visi mirušie kapā guldīti uz muguras, izstieptā stāvoklī. Daļai kapu (8., 28., 29., 37.—39., 43., 45., 46., 53., 57.—59., 66., 67., 77., 79. kaps) apbedīto dzimuma piederību un vecumu noteikusi vēstures zinātņu doktore R. Deņisova.

1. kaps, vīrieša, 77 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies pa labi, kājas — izstieptas. Roku stāvoklis nav precizējams, jo kauli satrūdējuši. Skeleta garums — 1,7 m. Uz labās rokas pirksta — br. gredzens ar vītu priekšpusi un pamīšiem vaļējiem galiem, starp augšstilbiem ieslīpi — dz. nazis (13. att.: 39).

2. kaps, vīrieša, 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss uz pakauša, labā roka elkonī šaurā leņķī saliekta, pacelta pret plecu, satrūdējusi. Kreisā roka, šķiet, bijusi novietota analogiski. Kājas — izstieptas. Skeleta garums — 1,65 m. Kapa bedres aizbērumā — dažas sikas oglekles. Mirušajam uz krūtīm br. pakavsakta ar liliju galiem, tordētu loku (13. att.: 20), tai līdzās neliela pakavsakta ar ornamentētiem pogu galiem (13. att.: 15), labās rokas pirkstā — br. gredzens ar pāresninātu priekšpusi un pamīšiem galiem. Kakla rajonā — gluds br. krustiņš (13. att.: 3) un trīs zaļu stikla krellu fragmenti. Iegurņa labajā pusē — dz. nazis ar kaula spala un ādas maksts paliekām, jostasvietā — kvadrātveida dz. jostassprādze (13. att.: 25) un divi jostas sadalitāji (13. att.: 26). Kapa inventārā ir šķiļamdzelzs ar masīvu pamatni un atroģiem galiem (13. att.: 31), ovālas šķiļamdzelzs trīs saderīgi fragmenti, kā arī dzintara krelle (13. att.: 1). Pie kāju kauliem un iegurņa — četras krama šķembas. A. Zariņa rekonstruējusi vīrieša tērpu (7. att., krās.).

3. kaps, vīrieša (?), 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies pa kreisi, rokas — sakrustotas uz jostasvietas. Skeleta garums — 1,8 m. Pie galvaskausa — br. gredzens ar pāresninātu imitēti tordētu priekšpusi un pamīšiem vaļējiem galiem (13. att.: 7), iegurņa labajā pusē — dz. nazis un dz. riņķis.

4. kaps, pieauguša, 65 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Skeleta kauli slikti saglabājušies, pilnīgi netraucēta stāvoklī — tikai apakšstilbi. Virs ceļiem atrasts neliels ornamentēts br. rombveida piekars (13. att.: 2).

5. kaps, bērns, 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Saglabājušies tikai galvaskausa fragmenti, daži mugurkaula skriemeļi un ribas.

6. kaps, pieauguša, 65 cm dziļš, orientēts DR virzienā, daudz traucēts. Skeleta kauli satrūdējuši. Galvaskauss uz pakauša, roku stāvoklis nenosakāms. Uz krūtīm pakavsakta ar liliju galiem, ornamentētu adatas pēdu un tordējuma imitāciju uz loka.

7. kaps, pieauguša, 30 cm dziļš, pārjaukts. Skeleta kauli — galvaskauss, ribas, garie kauli, mugurkaula skriemeļi — izkliedēti 0,85×1,00 m lielā laukumā.

8. kaps, 21—35 g. v. vīrieša, 80 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss nedaudz novirzījies pa labi, žokļi pavērti. Rokas sakrustotas pāri jostasvietai, kājas — izstieptas. Skeleta garums — 1,75 m. Mirušajam labajā rokā br. gredzens ar pāresninātu imitēti tordētu priekšpusi un pamīšiem vaļējiem galiem.

9. kaps, sievietes, 75 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies pa labi, apakšžoklis sadalījies. Rokas, šķiet, bijušas sakrustotas pāri jostasvietai. Skeleta garums — 1,55 m. Kakla tuvumā — divas sikas br. spirāles, dzeltenas un zilas stikla krelles, uz kreisās rokas — divi br. spirālproces fragmenti ar nokniebtiem galiem. Kapa inventārā vēl

br. spirālgredzens (13. att.: 10), divpusēji ornamentēts br. rombveida piekars važiņā un br. zvārgulītis.

10. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DRR virzienā, pārjaukts. Vislabāk saglabājušies kāju kauli.

11. k a p s, bērns, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Skeleta kauli (īpaši augšdaļā) buldozera sadrupināti. Slīpi virs ceļiem dz. nazis ar koka spala un br. stiepliņu notinuma paliekām (13. att.: 36).

12. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, izpostīts, sākot ar jostasvietu norakts. Saglabājušies kāju un iegurņa kauli.

13. k a p s, sievietes, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Galvaskauss uz pakauša, labā roka pacelta pret plecu, kreisā roka, šķiet, bijusi pārliekta pāri jostasvietai. Kāju kauli, sākot no ceļiem, norakti.

14. k a p s, 12—13 g. v. meitenes, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, postīts. Skeleta kauli sadrupināti, pārjaukti. Uz labās rokas br. lentveida aproce, kakla rajonā — kaklarotas paliekas — izklidēti br. zvārgulīši, kauri gliemežnīcas, zilas, zaļas un dzeltenas stikla krelles. Zem kaklarotas — atsevišķi nelieli zārka dēļu fragmenti.

15. k a p s, sievietes, 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Skeleta kauli savās vietās, vienīgi buldozera smaguma ielauzīti. Galvaskauss noslidējis uz kreisā pleca, labā roka — taisni gar sāniem, kreisā — elkonī saliekta, plauksta

virš iegurņa. Skeleta garums — 1,7 m. Kreisās rokas pirkstā — br. gredzens ar paresninātu imitēti tordētu priekšpusi un pamišiem galiem (13. att.: 5), ap kaklu — kauri gliemežnīcu kaklarota. Zem mugurkaula br. stieniņu važiņas posms (13. att.: 30).

16. k a p s, pieauguša, 30 cm dziļš, orientēts DR virzienā, pārjaukts. No skeleta saglabājušies iegurņa kauli, apakšžoklis, ribas, daži mugurkaula skriemeļi un augšstilbi.

17. k a p s, vīrieša (?), 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts — trūkst galvaskausa; pārējie skeleta augšdaļas kauli izkustināti. Kreisā roka — gar sāniem, kājas — izstieptas. Skeleta garums — 1,45 m (no papēžiem līdz pleca kaulam). Pie kreisās rokas apakšdelma neliela br. divkāršā rombveida piekara fragments, krūšu kaula rajonā — br. gredzens ar tordētu priekšpusi un pamišiem vaļējiem galiem (13. att.: 6). Starp augšstilbiem dz. nazis, bet pie pārjauktajiem kauliem galvas rajonā — dz. jostassprādze (13. att.: 24).

18. k a p s, sievietes, 80 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Skelets slikti saglabājies. Galvaskausa sejas daļa, ribas un roku kauli pilnīgi satrudējuši, kājas — izstieptas. Skeleta garums — 1,55 m. Gar kāju kauliem vietumis saglabājušās zārka paliekas.

19. k a p s, pieauguša, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Saglabājušies tikai buldozera salauzīti kāju kauli. Ap tuveni jostasvietas rajonā atrada br. ķemmespiekaru (13. att.: 28), br. lociņa un dz. stieniņu važiņas fragmentus.

20. k a p s, pieauguša, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Saglabājušies atsevišķi kauli, galvaskausa trūkst. Uz kreisās rokas slēgts, griezumā apaļš, gluuds br. gredzens, jostasvietas kreisajā pusē iegarenas formas šķīlamdzelzs (13. att.: 32), bet iegurņa rajonā dz. nazis un br. riņķis.

21. k a p s, pieauguša, 30 cm dziļš, orientēts DR virzienā, sajaukts. Saglabājušās galvaskausa daļas, ribas, skriemeļi un garo kaulu fragmenti. Pie kauliem dažas oglītes.

22. k a p s, pieauguša, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Galvaskauss saspiests, sairis daļās, skeleta kreisās puses kauli salauzīti un izkustināti. Ap kāju kauliem oglītes.

23. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Neskarts saglabājies iegurnis un kājas; nav galvaskausa un roku kaulu. Ap mugurkaulu sikas oglītes, zem kājām zārka paliekas. Virs iegurņa apaļa dz. jostassprādze bez adatas, pie labās kājas apakšstilba šķīlamdzelzs.

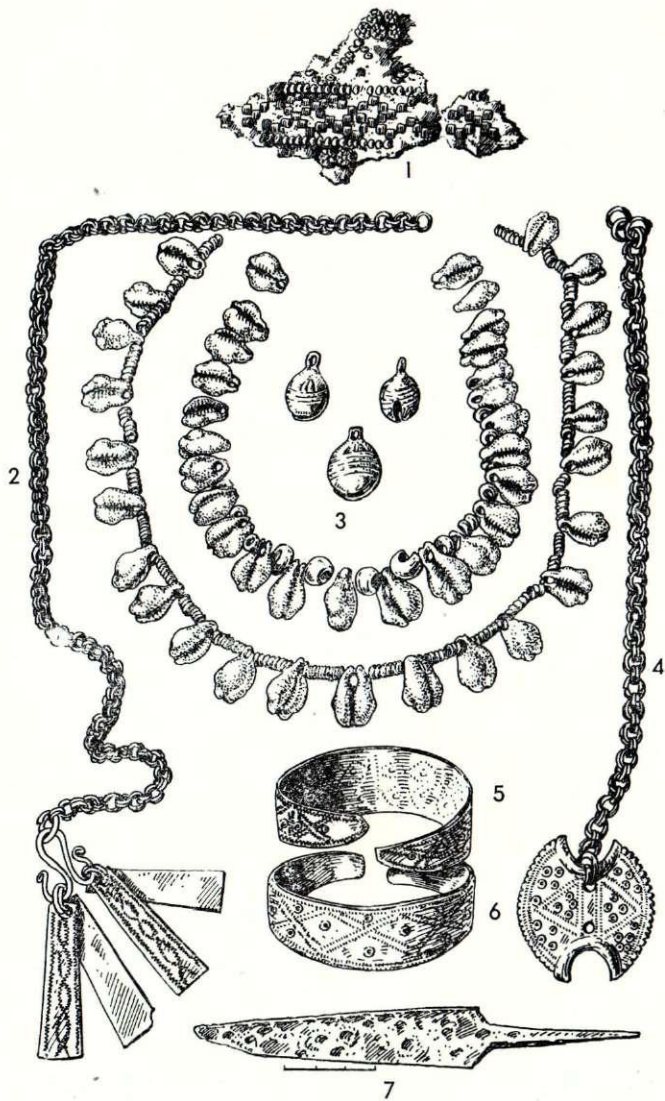
24. k a p s, pieauguša, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Saglabājušies tikai kāju kauli (80 cm garumā). Kāju kaulu rajonā sikas oglītes, pie labā augšstilba — neliela br. spirāle.

25. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Skelets satrudējis, galvaskauss novirzījies pa kreisi, kreisā roka elkonī saliekta, plauksta pacelta pret labo plecu, no labās rokas saglabājies tikai augšdelms, kājas — izstieptas. Skeleta garums — 1,7 m.

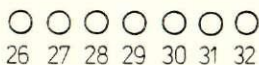
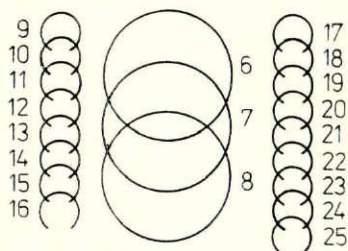
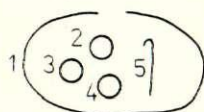
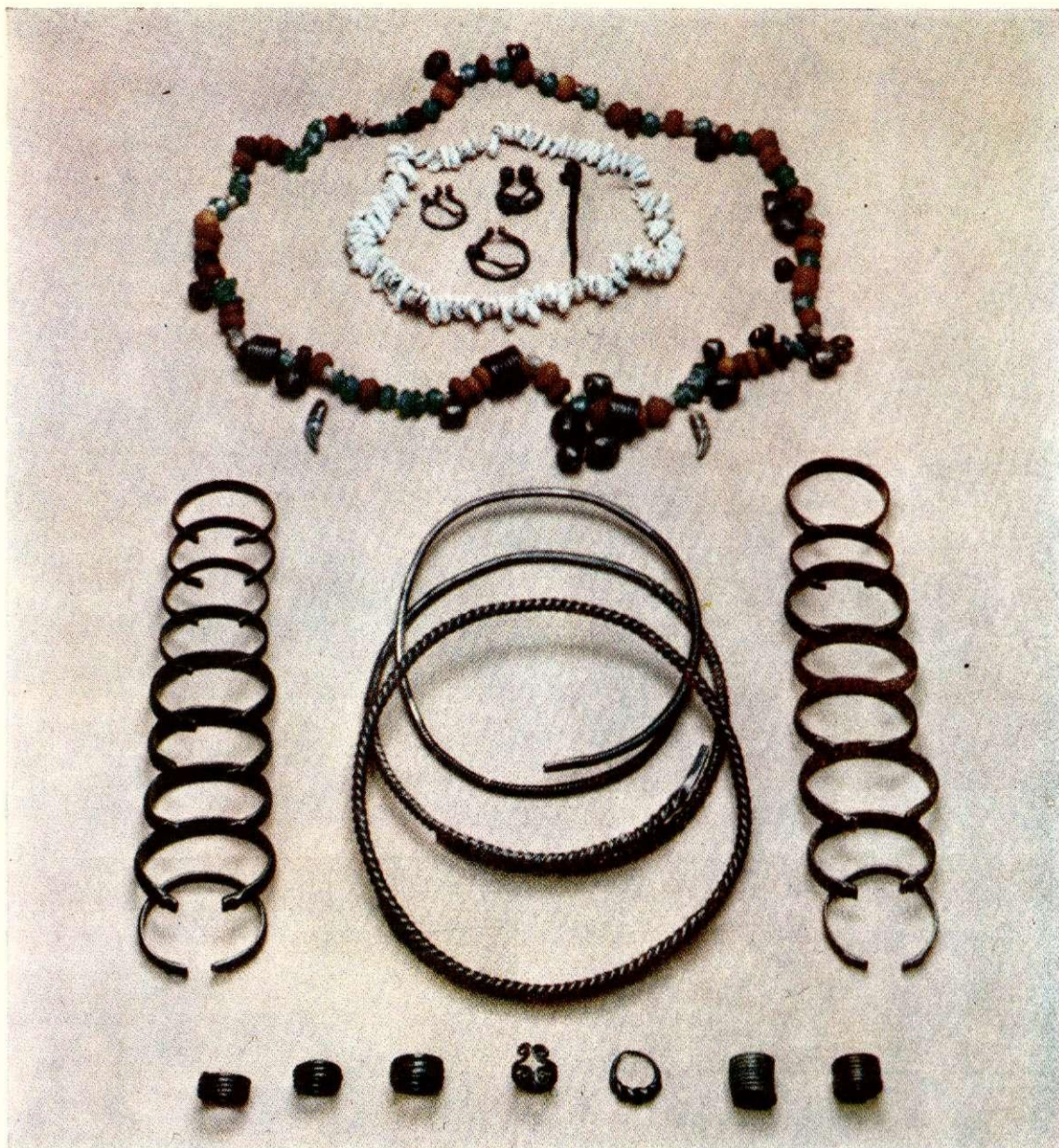
26. k a p s, vīrieša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss apakšžoklis novirzīts pa labi, labā roka elkonī saliekta, plauksta uz iegurņa, kreisās rokas apakšdelms izkustināts. Skeleta garums — 1,8 m. Zem iegurņa kreisajā pusē — dz. nazis (13. att.: 41).

27. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Skelets satrudējis, galvaskauss novirzījies uz kreisā pleca, sairis; labā roka elkonī saliekta, plauksta uz iegurņa kreisās puses, kreisās rokas apakšdelms šķērso krūšu kaulu. Skeleta garums — 1,8 m. Ap skeletu, īpaši kāju rajonā, sikas oglītes.

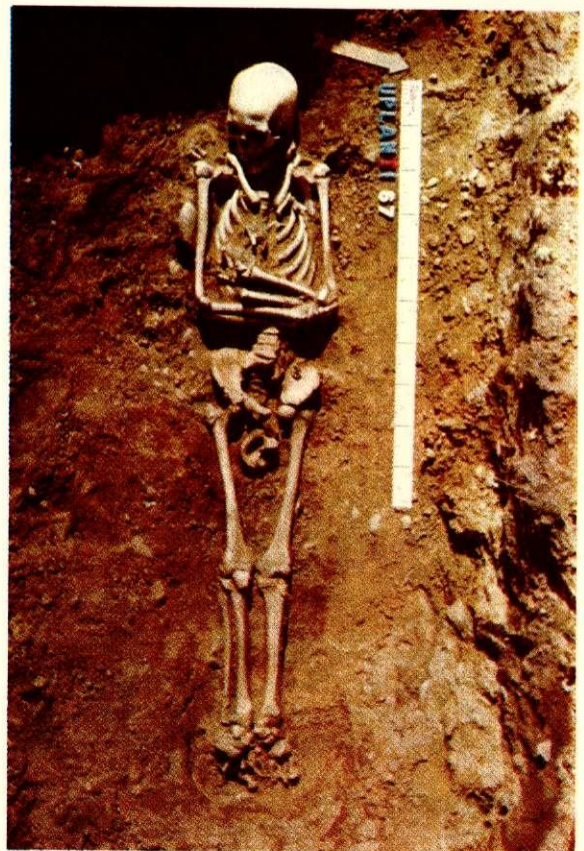
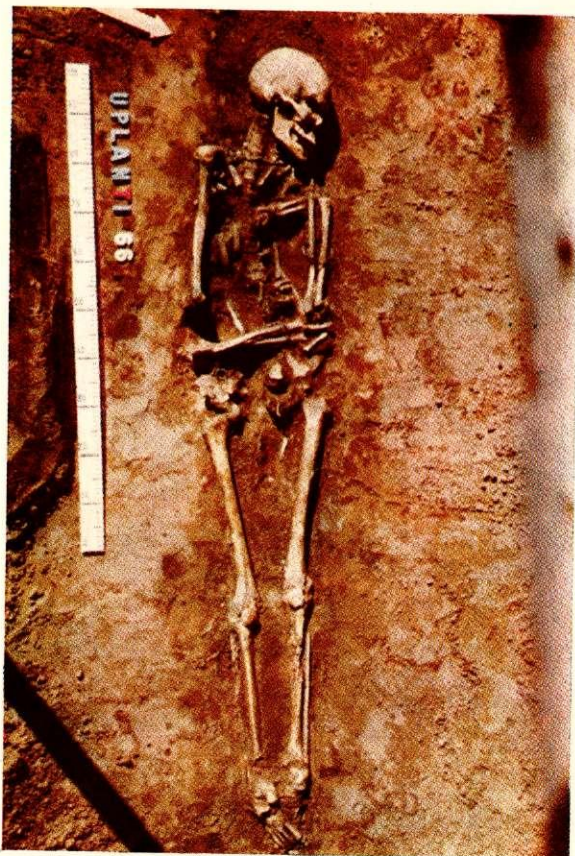
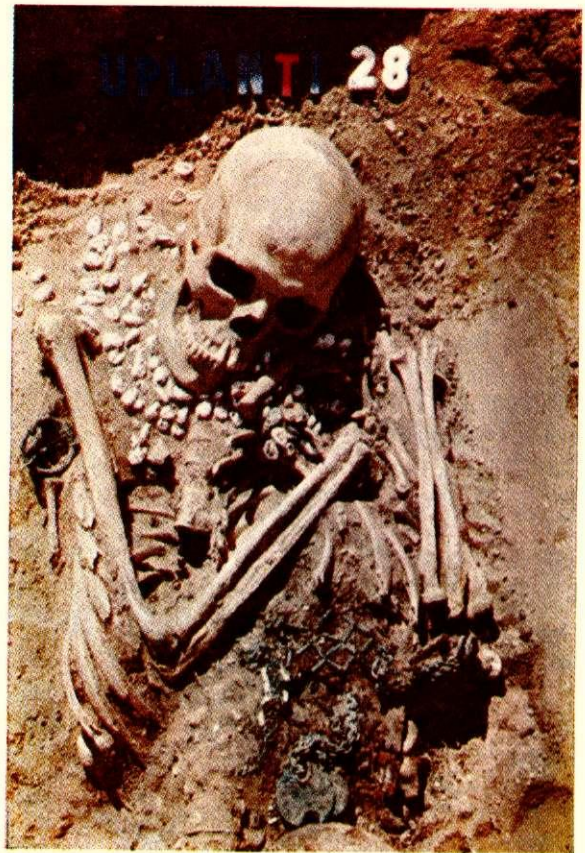
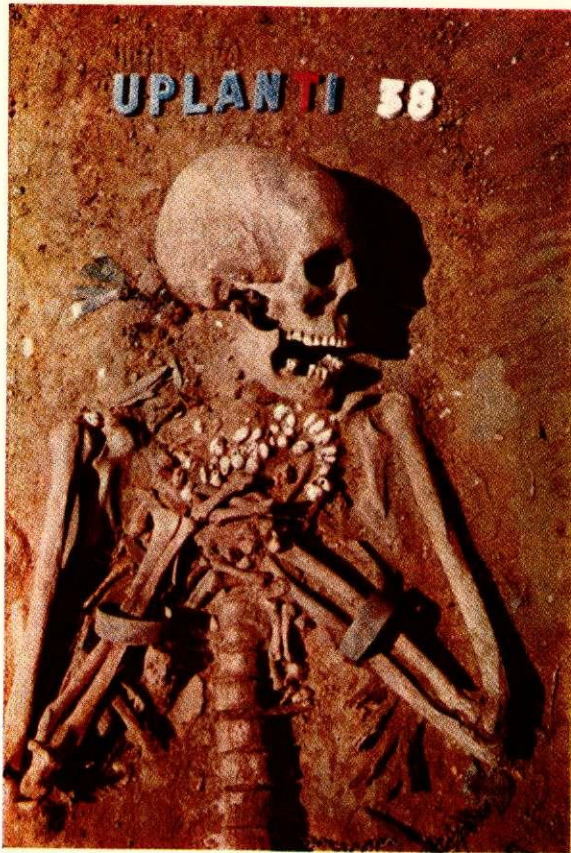
28. k a p s, 21—35 g. v. sievietes, 75 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Skelets neskarts no galvas līdz iegurnim (4. att.: 2, krās.), kāju kauli gājuši bojā, ierokot 29. kapu. Galvaskauss noslidējis uz krūtīm, žokļi sakļauti; labā roka elkonī saliekta, plauksta pacelta pret kreiso plecu, arī kreisā plauksta, šķiet, bijusi pacelta pret kreiso plecu. Kakla un plecu rajonā kauri gliemežnīcu (427), zilu, zaļu un dzeltenu stikla

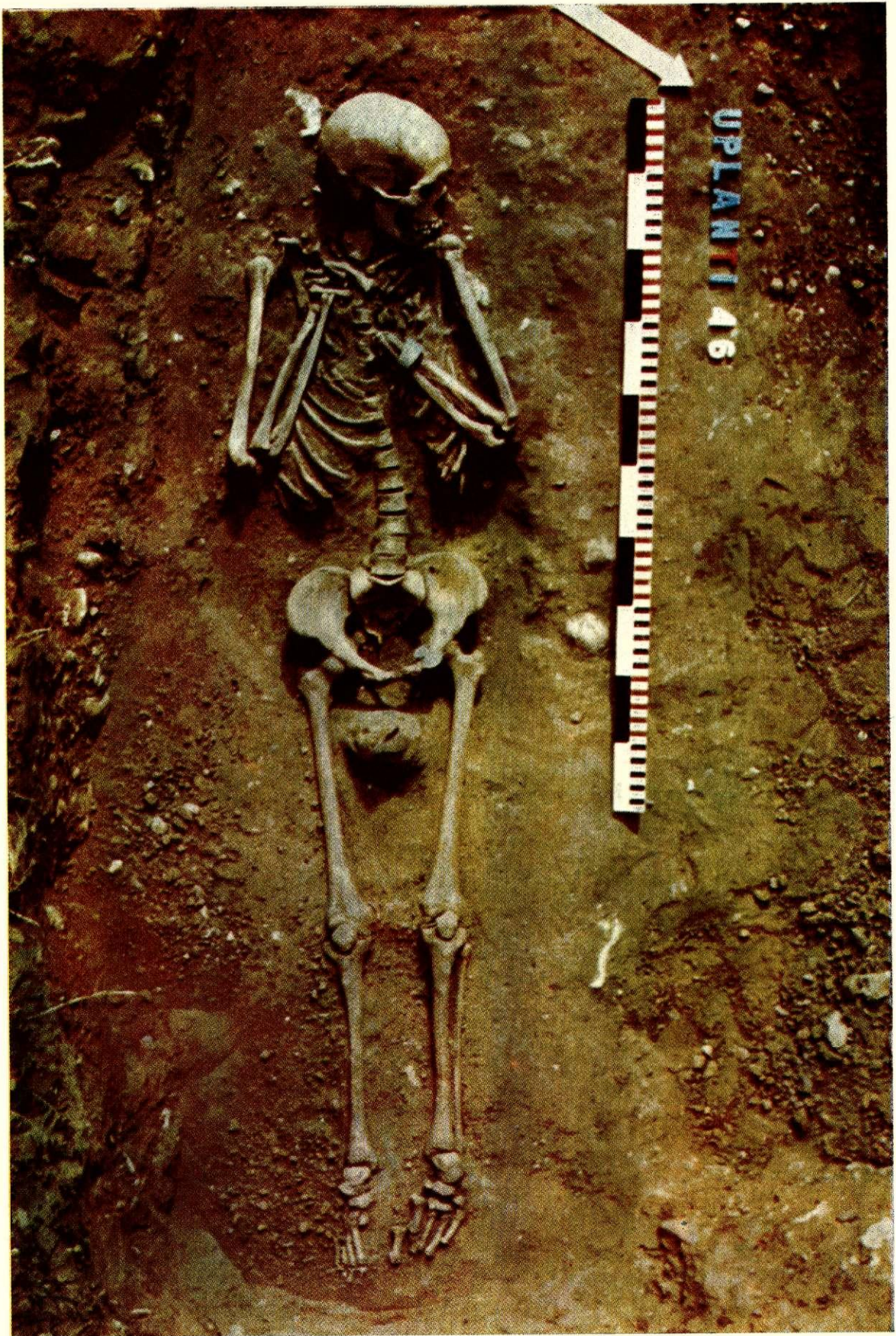
6. att. 38. kapa inventārs. (VI 134:) 1 — vainaga fragments (73), 2 — vainaga bize (72), 3 — kaklarota (74), 4 — piekars (77), 5, 6 — aproces (75, 76), 7 — nazis (78).

11. att. 16. meitenes kapa senlietas. (VI 228:) 1 — kaklarota (83), 2—4 — saktas (88—90), 5 — spieķadāta (116), 6—8 — kaklariņķi (85—87), 9—16 — labās rokas aproces (91—98), 17—25 — kreisās rokas aproces (99—107), 26—32 — gredzeni (108—113).
1 — dzintars, stikls, kauri gliemežnīcas, 5 — dzelzs, pārējie — bronza.

4. att. Apbedījumi Uplantu kapsētā: 1 — 38. kaps,
2 — 28. kaps, 3 — 66. kaps, 4 — 67. kaps.

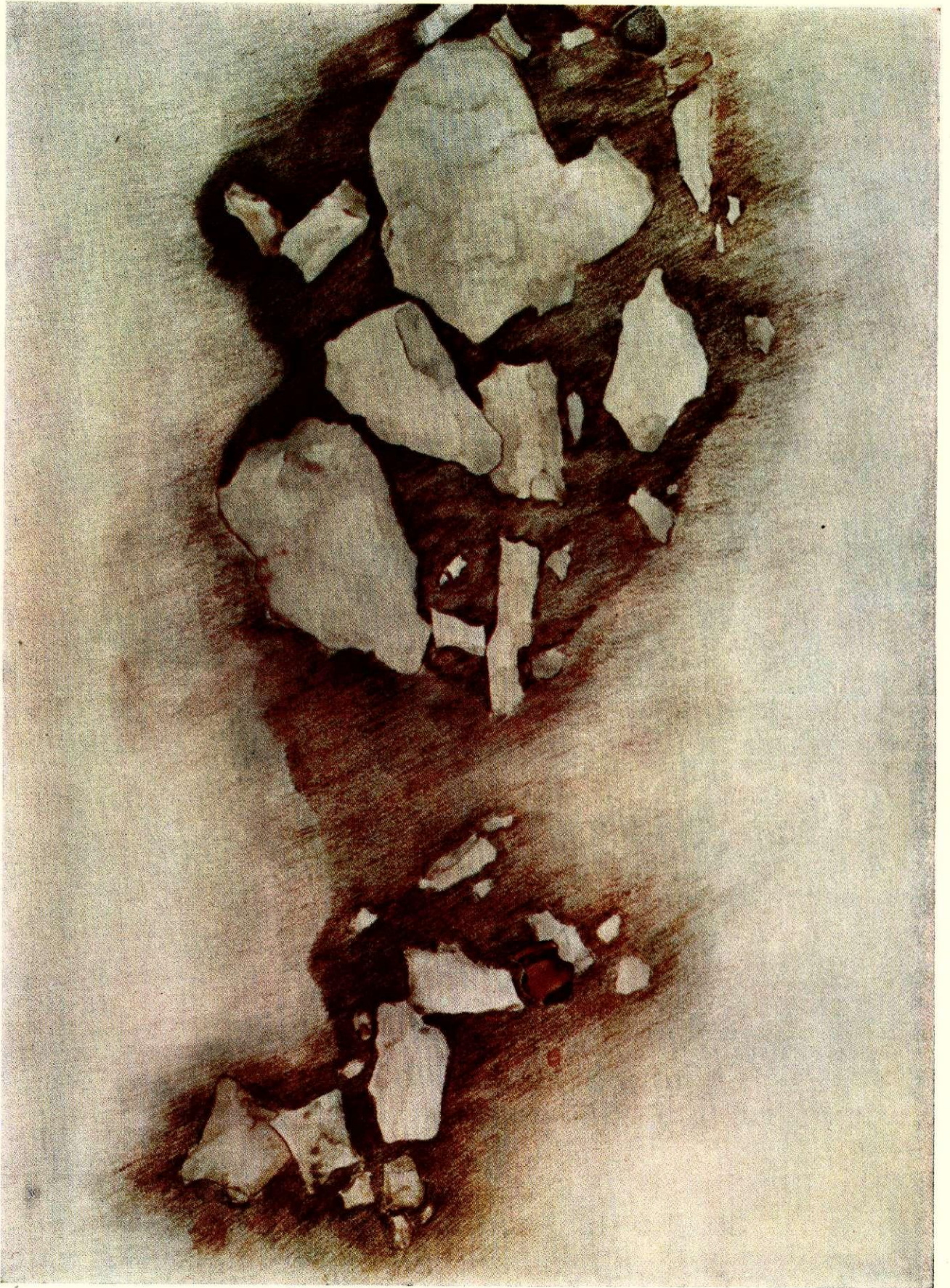
5. att. 46. kaps.

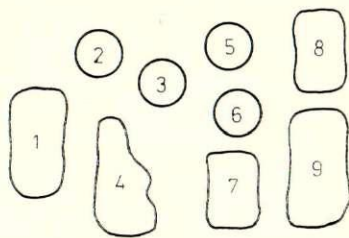
7. att. 2. kapa vīrieša tērpa rekonstrukcija. Rekonstrukcijas autore A. Zariņa.

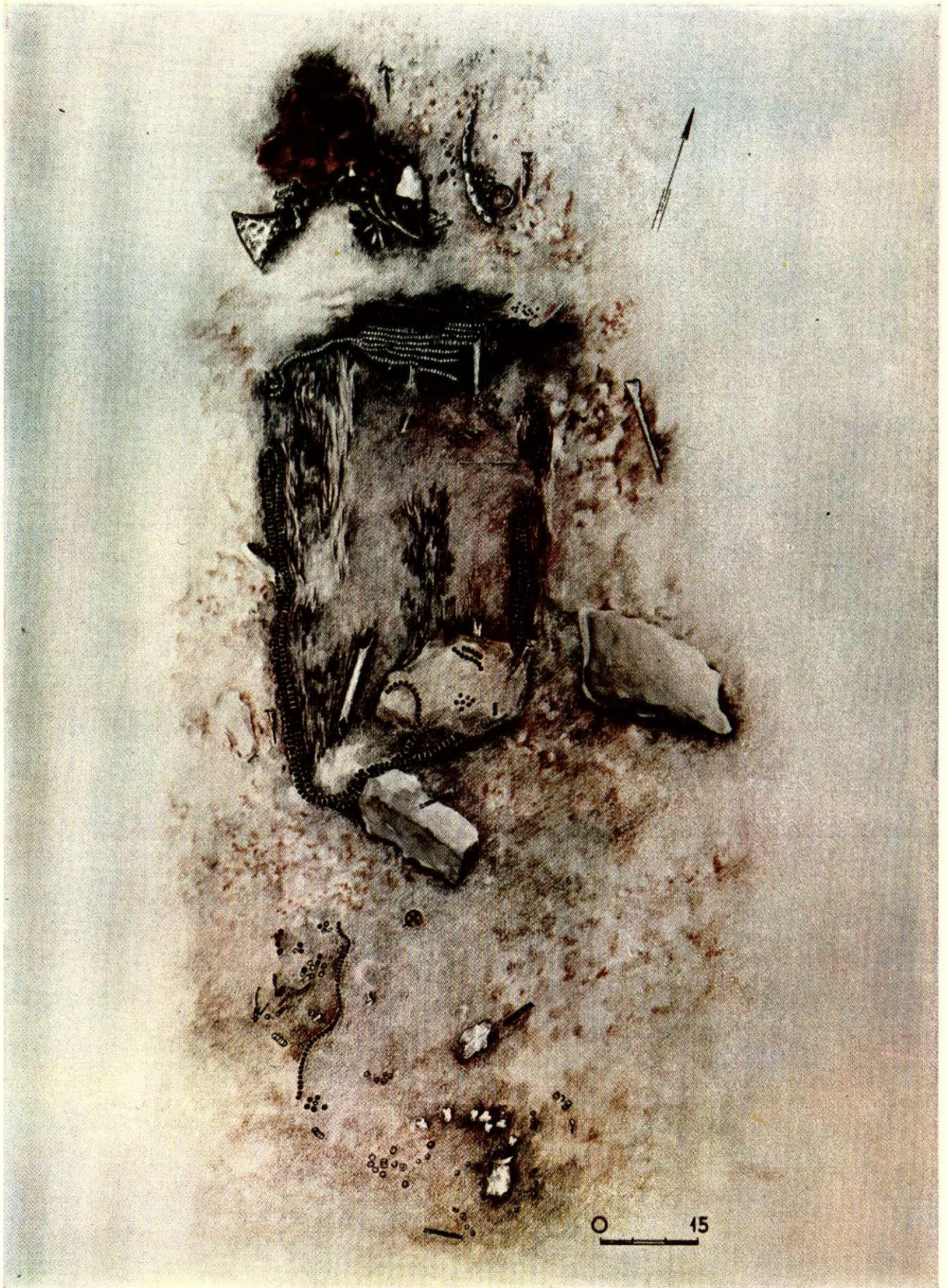
15. att. 43. kapa sievietes tērpa rekonstrukcija. Rekonstrukcijas autore A. Zariņa.

13. att. 11. akmeņu krāvums A1. tranšējā.

15. att. Rumuļu kapulauka krelles: 1 — kauri gliemežnīcas (106), 2, 3, 6—9 — stikla krelles (107, 41, 42, 89, 59, 40), 4, 5 —
 pastas krelles (108,60).
 3, 6, 9 — no 2. kapa, 5, 8 — no 4. kapa, pārējās — no 8. kapa.

16. att. 8. kapa vieta.

8. att. 39. kapa senlietas. (VI 134:) 1 — kaklarota (79), 2 — aproce (80), 3 — aproce (81).

kreļļu (64) rota četrās vai piecās kārtās, pie labā pleca — br. pakavsakta; zem kreisās rokas paceltā augšdelma br. vairogredzens (13. att.: 12), zem elkoņa — dz. naža fragments ar apaļu, ornamentētu kaula spalvu (13. att.: 37). Jostasvietas līmenī kreisajā pusē vainaga fragmenti — audums, br. spirālītes, krellītes, turpat arī ornamentēti br. ķemmespiekari un lunulpiekari br. važiņās (vainaga «bize»).

29. k a p s, 36—55 g. v. vīrieša, 90 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss noslīdējis uz kreisā pleca, rokas — gar sāniem, plaukstas uz augšstilbu kauliem. Skeleta garums — 1,7 m. Pret jostasvietu kreisajā pusē dz. naža fragments.

30. k a p s, vīrieša, 45 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss buldozera saspīests, bet neizkustināts, kreisā roka gar sāniem, labā pārlikta pāri jostasvietai, plauksta skar kreisās rokas elkoni. Skeleta garums — 1,65 m. Starp augšstilbu kauliem dz. nazis, ar asmens smaili uz augšu.

31. k a p s, bērns, 40 cm dziļš, orientēts ZA virzienā, netraucēts. Skeleta kauli buldozera smaguma saspīesti, sairuši. Kaulu grupas kopgarums — 0,4 m.

32. k a p s, sievietes, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies uz kreiso pusi, kājas — izstieptas. Roku kauli pilnīgi sairuši. Zem zoda br. pakavsakta ar zvērgalvu galiem un tordētu loku (13. att.: 19). Ap skeletu sīkas oglītes.

33. k a p s, 21—35 (?) g. v. vīrieša, 80 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Saglabājies galvaskauss, mugurkauls un kāju kauli, pārējie kauli satrudējuši. Skeleta garums — 1,8 m. Vīrs iegurņa kreisajā pusē šķīlamdzelzs un dz. riņķis. Starp augšstilbiem — apaļa dz. jostassprādze. Kapa inventārā arī ornamentēts br. trapecveida piekars un četri br. riņķīši.

34. k a p s, vīrieša, 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies uz kreisā pleca, kreisā roka

elkonī viegli saliekta, plauksta uz iegurņa, labā roka pāri jostasvietai, tās plauksta uz kreisās rokas elkoņa. Skeleta garums — 1,65 m. Uz krūtīm neliela br. pakavsakta ar četrstūrveida galiem (13. att.: 14), zem mugurkaula jostasvietā divi br. lociņi. Pie skeleta kauliem, galvenokārt jostasvietas rajonā, oglītes un zārka paliekas.

35. k a p s, pieauguša, 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Skeleta augšdaļa deformēta, galvaskauss sairis, roku kaulu trūkst, ribas pārjauktas. Skeleta garums — 1,5 m. Kapa inventārā — ornamentēts br. spirālgredzens uz labās rokas pirksta, br. riņķītis pamīšiem galiem pie iegurņa, dz. kniede un mazs br. riņķītis.

36. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Skeleta kauli satrudējuši, buldozera salauzīti, bet palikuši sākotnējās vietās. Galvaskauss uz labā pleca, rokas — pārliktas pāri jostasvietai, kājas — izstieptas. Skeleta garums — 1,75 m. Ap skeletu sīkas oglītes, zem kauliem zārka dēļu paliekas.

37. k a p s, pieauguša (21—35 g. v.), 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, roku kaulu un ribu rajonā nedaudz traucēts. Galvaskauss uz kreisā vaiga, kājas izstieptas. Skeleta garums — 1,75 m.

38. k a p s, 36—55 (?) g. v. sievietes, 65 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss uz kreisā pleca, rokas — elkoņos saliekta, plaukstas sakrustotas virs krūtīm (4. att.: 1, krās.). Skeleta garums — 1,55 m. Kapa bedres aizbērumā un ap skeletu nelielas oglītes. Zem pakauša 6—7 cm plata auduma vainaga fragments (6. att.: 1), dzeltenas stikla krellītes, alvas rozetes, br. spirālītes un vainaga bize (6. att.: 2), br. važiņa ar četriem trapecveida garenvirzienā ornamentētiem piekariem galos. Ap kaklu — trīs vai četrās rindās kauri gliemežnīcu un stikla kreļļu rota (6. att.: 3), uz rokām — ornamentētas br. lentveida aproces (6. att.: 5, 6), zem kreisās rokas elkoņa br.

9. att. 43. kaps.

ķemmespiekars važiņā (6. att.: 4), virs iegurņa kreisajā pusē slīpi likts dz. nazis (6. att.: 7).

39. k a p s, ap 10 g. v. meitenes, 85 cm dziļš, orientēts R virzienā, netraucēts. Galvaskauss nedaudz noslīdējis uz krūtīm, rokas elkoņos saliektas, plauksta paceltas pie pleciem. Skeleta garums — 1,35 m. Zem pakauša auduma vainaga paliekas, dzeltenas stikla krelles, sairusas alvas rozetes, br. spirālītes un br. riņķīši. Ap kaklu pamišus vērta kauri gliemežnicu, zaļu un zilu stikla kreļļu, br. zvārgulišu un spirālīšu rota, kuras sastāvā arī br. krustiņš un zirdziņš-piekariņš (8. att.: 1), kas atrasts zoda rajonā. Rotu papildina trīs br. kvadrātveida ar saulītēm abpusēji rotāti kreļļu virkņu turētāji. Uz abām (8. att.: 2, 3) rokām — atšķirīgas br. lentveida aproces.

40. k a p s, bērna, 35 cm dziļš, orientācija nav nosakāma, netraucēts, taču no skeleta saglabājušies tikai atsevišķi galvaskausa fragmenti un dažas ribas. Ierakts virs 39. kapa kājām.

41. k a p s, vīrieša, 75 cm dziļš, orientēts DR virzienā. Trūkst galvaskausa, pārējie skeleta kauli savās vietās. Labā roka saliekta, plauksta pacelta pie pleca, kreisā — gar sāniem, elkonī viegli saliekta, tās plauksta uz iegurņa. Pie skeleta ogļītes.

42. k a p s, pieauguša, 65 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Trūkst galvaskausa, roku kauli salauzīti un sajaukti. Kapa inventārā — dz. nazis un baltmetāla riņķītis pie kreisās kājas augšstilba, dz. riņķis pie iegurņa un br. pakavsakta ar skaldņotiem galiem, kas atrasta, kapu noņemot, zem krūšu kaula. Ap skeletu sīkas ogļītes.

43. k a p s, 21—35 g. v. sievietes, 75 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies uz kreisā pleca, kreisā roka saliekta elkonī, plauksta pacelta pie pleca, labā — ieslīpi pāri krūtīm, plauksta pret kreiso plecu (9. att.). Skeleta garums — 1,45 m. Ap kaklu kauri gliemežnicu un stikla kreļļu

rota (10. att.: 1). Uz krūtīm br. pakavsakta ar segmentveida griezumam un šķērsrievošu loku (10. att.: 10), turpat divas liekās br. riņķsaktas ar reljefu virsmas ornamentu (10. att.: 11, 12), uz kreisās rokas ornamentēta sudraba aproce ar sašaurinātiem galiem un ieliektu vidusdaļu (10. att.: 8) un br. lentveida aproce ar deģenerētiem zvārgalvu galiem un izceltu vidusšķautni (10. att.: 6). Līdzīgas aproces arī uz labās rokas (10. att.: 7, 9). Uz pirkstu falangām četri gredzeni — divi sudraba ar vītu priekšpusi un pamišiem vaļējiem galiem (10. att.: 2, 3), br. spirālgredzens ar ornamentētām vijām (10. att.: 4) un vairoggredzens (10. att.: 5). Jostasvietas kreisajā pusē — ornamentēts ķemmespiekars br. važiņā (10. att.: 14), kā arī dz. naža un ādas maksts paliekas. Zem pakauša 5—6 cm plata auduma vainaga fragments (10. att.: 15), rotāts ar sīkām br. spirālītēm, dzeltenām stikla zīlītēm un alvas rozetēm. Galvaskausa rajonā daudz atsevišķi izklīdētu kreļļu un spirālīšu. Kapa inventārā arī vainaga piekars ar diviem br. apaļiem, vienu rombveida piekaru un br. zvārgulīti važiņās (10. att.: 13). Zem skeleta kauliem saglabājušies arī vairāki cita veida 30—40 cm gari vainaga piekari — pa pāriem šaurā audenē ieaustas br. spirālītes, kam galus rotā no lielākām br. spirālēm veidoti režģveida pinumi (14. att.). Saglabājušies arī atsevišķi vilnas auduma (villaines) fragmenti.

44. k a p s, pieauguša, 55 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Saglabājušies tikai kāju kauli, pārējās skeleta daļas sapostītas, ierokot 43. kapu. Kapa inventārā — dz. nazis ar iedzītņa fragmentu pie labās kājas ceļa. Pie kāju kauliem dažas ogļītes.

45. k a p s, 36—55 g. v. vīrieša, 85 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss uz pakauša, labā roka pārlīka pāri jostasvietai, kreisā — gar sāniem. Kreisās kājas apakšstilbam vērojams nepareizi saudzis lūzums. Skeleta garums — 1,65 m. Kreisās rokas pirkstā sudraba gredzens ar vītu priekšpusi un pamišiem vaļējiem galiem, pret labo augšstilbu — dz. nazis.

46. k a p s, 21—35 g. v. sievietes, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts (5. att., krās.). Galvaskauss novirzījies uz kreisā pleca, rokas saliektas elkoņos, plauksta paceltas virs krūtīm. Skeleta garums — 1,6 m. Zem pakauša trīs kauri gliemežnicas, uz kreisās rokas — br. lentveida aproce un spirālgredzens. Uz iegurņa kreisajā pusē — br. ķemmespiekars bez važiņas, starp apakšstilbiem nevāpēta ripas trauka augšmalas fragments.

47. k a p s, pieauguša, 50 cm dziļš, orientācija nav nosakāma, pilnīgi pārrakts. Galvaskauss, garie kauli, plecu un iegurņa kauli, mugurkaula skriemeļi atradās virs 48. kapa skeleta. Var domāt, ka, ierokot 48. kapu, pārraktie 47. kapa kauli uzlikti virs zārka.

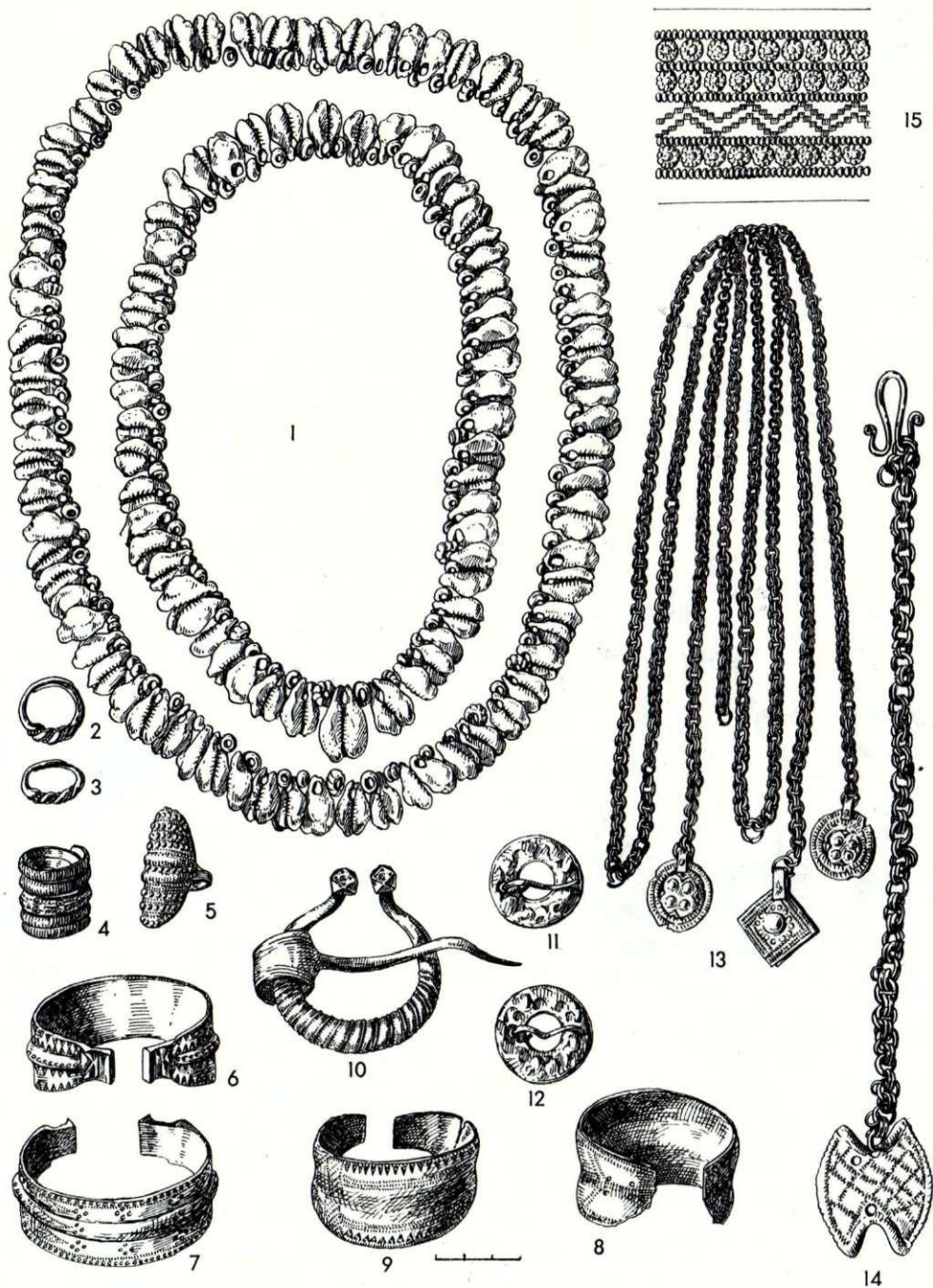
48. k a p s, sievietes (?), 55 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies pa labi, rokas sakrustotas pāri jostasvietai. Skeleta garums — 1,7 m. Ap skeletu ogļītes.

49. k a p s, sievietes, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss buldozera saspīests, roku kauli plecu daļā izkustināti, apakšdelmi paralēli šķērso jostasvietu. Virs iegurņa labajā pusē — pārlauzta dz. dzirkles (13. att.: 34).

50. k a p s, meitenes, 45 cm dziļš, orientēts DR virzienā. Kapa bedres aizbērumā — ogļītes. Skeleta kauli slikti saglabājušies. Rokas elkoņos saliektas, plauksta paceltas pret pleciem. Ap kaklu kauri gliemežnicu, br. zvārgulišu un spirālīšu rota, kuras sastāvā, šķiet, bijis arī nenosakāmas formas (sairis) alvas piekars. Kapa inventārā — neliels br. lociņš.

51. k a p s, bērna, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Kauli izklīdēti, pārjaukti, atrodas 15 cm attālumā no 50. kapa, tā kreisajā pusē.

52. k a p s, sievietes, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Skeleta kauli neizkustināti, vienīgi buldozera smaguma salauzīti. Rokas elkoņos viegli saliektas, plauksta sakrustotas virs iegurņa. Pie skeleta, īpaši kreisā pleca tuvumā, ogļītes. Skeleta garums — 1,6 m. Zem pakauša br. lociņš.

10. att. 43. kapa senlietas. (VI 134.) 1 — kaklarota (89), 2—5 gredzeni (92—95), 6—9 — aproces (96—99), 10—12 — saktas (89—91), 13 — vainaga bize (103), 14 — piekars (101), 15 — auduma vainaga rekonstrukcija (fragments).

53. k a p s, 36—55 g. v. sievietes, 75 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss uz labā pleca, labā roka gar sāniem, plauksta uz augšstilba, kreisā — elkonī saliekta, plauksta pacelta pie labā pleca. Ap kāju kauliem oglītes. Pie kakla kauri gliemežnīcu rota ar piecu ornamentētu apaļu alvas piekaru paliekām (13. att.: 4).

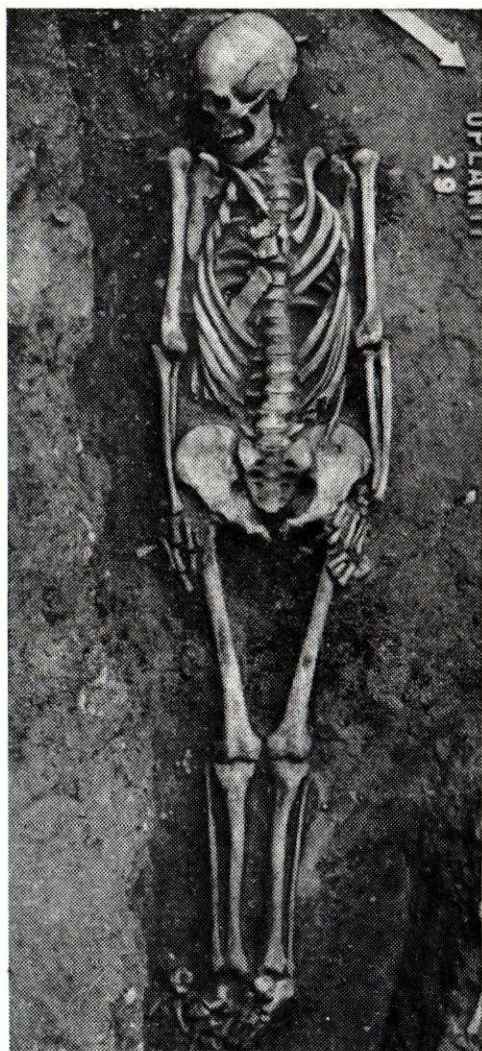
54. k a p s, pieauguša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Skeleta kreisās puses kauli un galvaskauss izkustināti no savām vietām, iespējams, ierokot līdzās esošo 55. kapu. Labā roka gar sāniem, ap kauliem, īpaši pie kreisā augšstilba, oglītes.

55. k a p s, bērna, 50 cm dziļš, traucēts, 0,1×0,2 m lielā laukumā saglabājušies pārjaukti mazbērna galvaskausa fragmenti, ribas, daži garie kauli, kas novietoti 0,25 m attālumā no 54. kapa skeleta kreisās kājas ceļa.

56. k a p s, vīrieša (?), 45 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss novirzījies pa labi, žokļi atvērti. Kreisā roka pārlikta pāri jostasvietai, labās plauksta pacelta pie pleca. Skeleta garums — 1,6 m. Iegurņa kreisajā pusē dz. nazis un br. riņķītis.

57. k a p s, 18—20 g. v. sievietes, 70 cm dziļš, orientēts DR virzienā, nedaudz traucēta skeleta augšdaļa. Kreisā roka elkonī saliekta, plauksta uz iegurņa labās malas. Kāju apakšstilbi sakrustoti. Skeleta garums — 1,45 m. Ap kaklu kauri gliemežnīcu un sairušu alvas piekariņu rota, uz labās rokas — br. lentveida aproce ar deģenerētiem zvērgalvu galiem.

58. k a p s, pieauguša (36—55 g. v.), 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, nedaudz traucēts. Plecu daļa un labās rokas apakšdelma kauli izkustināti, galvaskauss sadrupis. Kreisā roka elkonī saliekta, plauksta uz iegurņa. Pie labā pleca br. pakavakta ar skaldņotiem galiem un tordētu loku.

11. att. 29. kaps.

59. k a p s, 21—35 g. v. vīrieša, 60 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss noslidējis uz labo pusi, rokas pārlīktas pāri jostasvietai, apakšdelmi novietoti paralēli. Skeleta garums — 1,65 m. Pie skeleta, īpaši jostasvietā un iegurņa kreisajā pusē, oglītes. Uz krūtīm br. pakavsakta ar deģenerētiem zvērgalvu galiem, labās rokas pirkstā br. spirālgredzens (13. att.: 9), virs tās elkoņa — dz. nazis.

60. k a p s, pieauguša, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Trūkst skeleta augšdaļas; saglabāties iegurnis, daļa mugurkaula un kāju kauli.

61. k a p s, meitenes, 85 cm dziļš, orientēts ZA virzienā, traucēts. Saglabāties tikai galvaskauss. Ap kaklu kauri gliemežnicu, br. spirālišu un dzeltenu stikla kreļļu rota, ko papildina divi apaļi ornamentēti sudraba piekari ar apdilušu virsmu. Atrasts arī br. zvārgulītis važiņā.

62. k a p s, pieauguša (ap 25 g. v.), 60 cm dziļš, orientēts DRR virzienā. Izpostīts, ierokot 63. kapu. Saglabājušies sajaukti galvaskausa, iegurņa, ribu u. c. kauli.

63. k a p s, ugunsapbedījums, 45 cm dziļš, ierakts virs 62. kapa. Atklāti kalcinēti kauli, oglītes, pelni ar zemi pārjauktā 0,13×0,30 m ovālas formas ligzdā, kurai centrā krama nuklejs un nededzis dz. nazis ar iedzītni. Uz austrumiem no kalcinēto kaulu ligzdas 10 cm dziļāk — apakšdelma, pirkstu un apakšstilba kauli, to vidū — dz. iedzītņa šķēpa gals ar šauru, īsu lapu un garu iedzītņa kātu; domājams, paliekas no kāda pārrakta kapa.

64. k a p s, pieauguša, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā. Izpostīts, palikuši tikai kāju un iegurņa kauli.

65. k a p s, pieauguša, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā. Skeleta augšdaļa norakta, saglabājušies tikai kāju kauli, ap tiem sīkas oglītes.

66. k a p s, 36—55 g. v. sievietes, 50 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts (4. att.: 3, krās.). Galvaskauss uz kreisā pleca, labā roka pāri jostasvietai, kreisās plauksta pacelta pret plecu. Skeleta garums — 1,5 m. Attīrot skeletu, virs sievietes iegurņa atrada bērna iegurņa fragmentu, krūšu un atslēgas kauliņus. Ap mirušās kakla skriemeļiem — kauri gliemežnicu un zilu, zaļu, dzeltenu stikla kreļļu rota, kā arī br. važiņu rota ar trim br. zvārguljiem un diviem garenvirzienā ornamentētiem trapeceida piekariem cilpveida važturi (13. att.: 42). Uz rokām — pa vienam nodalītam spirālaproces vijumam; kreisās rokas pirkstā — masīvs ornamentēts spirālgredzens (13. att.: 8). Vidukļa rajonā ziedoņums — deformēts, plaši izlocīts br. spirālgredzens ar sauliņu rotājumu, starp augšstilbiem dz. nazis, virs iegurņa labajā pusē — br. riņķis vaļējiem galiem.

67. k a p s, 18—20 g. v. vīrieša, 80 cm dziļš, orientēts DR virzienā, netraucēts (4. att.: 4, krās.). Labā roka pārlīkta pāri jostasvietai, plauksta zem kreisā elkoņa, kreisā roka likta paralēli labajai, tikai tās plauksta uz krūškurvja. Skeleta garums — 1,65 m. Iegurņa kreisajā pusē dz. nazis ar koka spala paliekām (13. att.: 38), tā tuvumā dz. riņķa fragments; virs iegurņa — br. jostassprādze (13. att.: 23), pie labā augšdelma — br. riņķītis.

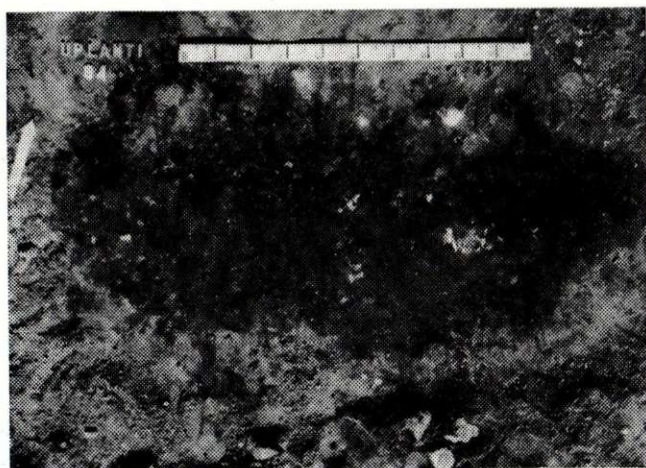
68. k a p s, sievietes, 45 cm dziļš, orientēts DR virzienā, nedaudz traucēts, izkustinot kreisās rokas kaulus. Labā roka bijusi pārlīkta pāri jostasvietai. Galvaskauss sadrupis, bet atrodas vietā. Skeleta garums — 1,55 m. Gar skeleta malām sīkas oglītes. Uz labās rokas vīta br. aproce ar stieplītes notinumu galos (13. att.: 22) un aproce pamīšiem galiem (13. att.: 21).

69. k a p s, 1,5—3 g. v. bērna, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā, pārjaukts ar līdzās esošā 73. kapa kauliem. Galvaskauss sadalījies fragmentos, saglabājušās ribas un garie kauli.

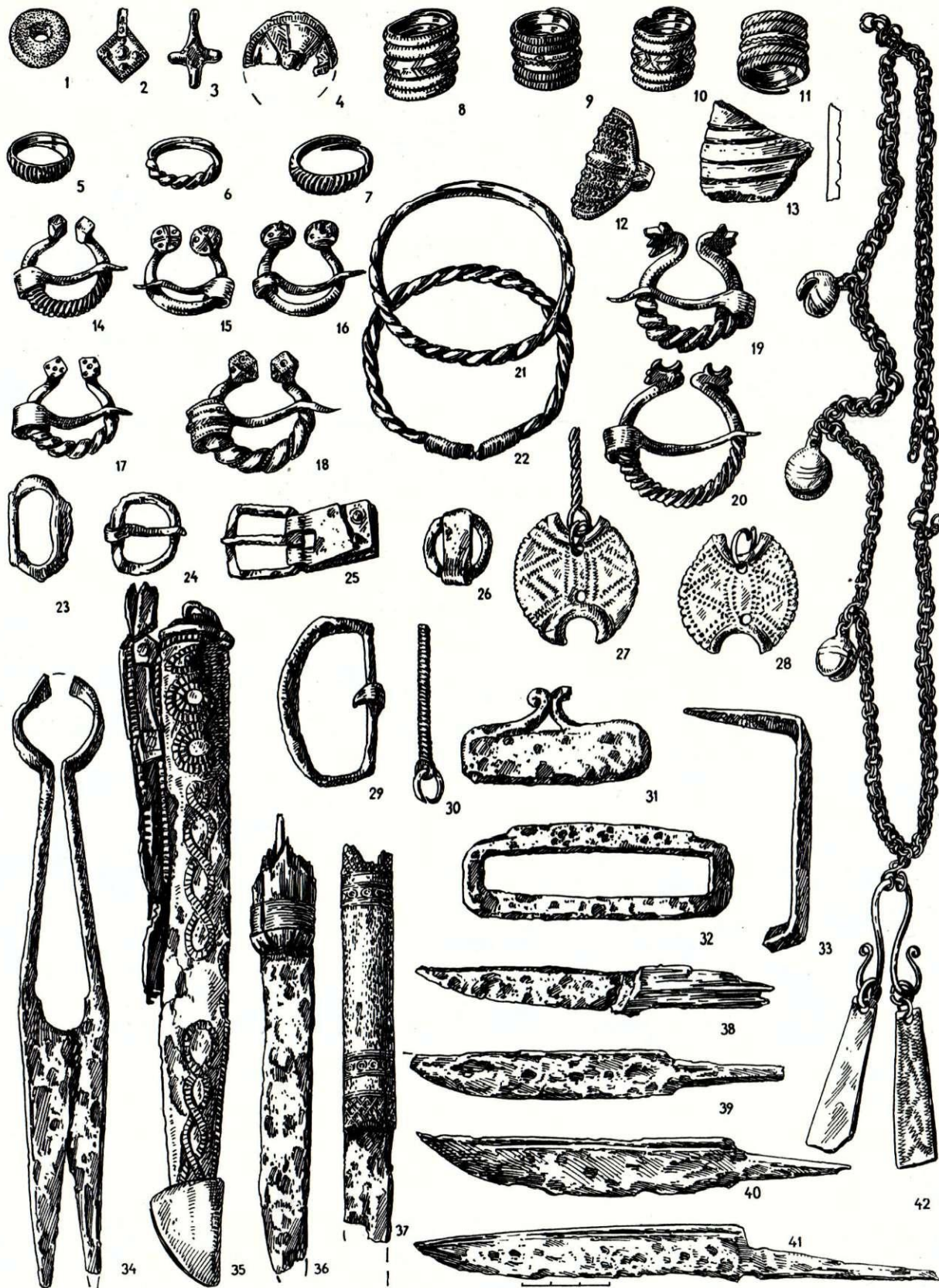
70. k a p s, pieauguša, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Nav galvaskausa, skeleta augšdaļas kauli sajaukti.

71. k a p s, pieauguša, 65 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Galvaskauss sadrupis sīkos fragmentos, roku apakšdelmu nav, kāju kauli salauzti, taču savās vietās. Skeleta garums ap 1,7 m. Ap skeletu, īpaši tā vidusdaļā — oglītes. Pie kreisā pleca br. gredzens ar pamīšiem vaļējiem galiem un vijuma imitāciju priekšpusē, zem iegurņa — br. riņķītis.

72. k a p s, vīrieša (?), 90 cm dziļš, orientēts DR virzienā, traucēts. Skeleta augšdaļas kauli izkustināti, galvaskauss sadalījies fragmentos. Skeleta garums — 1,6 m. Iegurņa kreisajā pusē — oglītes. Starp augšstilbiem dz. duncis ar br. rotātā ādas maksī (13. att.: 35) un divas br. spirāliņas, zem labā

12. att. Ugunsapbedījums. 84. kaps.

13. att. Uplantu kapsētā atrastās senlietas. (VI 134:) 1 — krelle (8), 2 — piekars (21^a), 3 — krustiņš (6), 4 — piekars (111^a), 5—12 — gredzeni (23, 37, 19, 136, 123, 27, 156, 52), 13 — ripas trauka lauska (157), 14—20 — saktas (65, 5, 160, 154, 152, 59, 3), 21, 22 — aproces (143, 144), 23—26, 29 — jostassprādzes (141, 39, 9, 10, 150), 27, 28 — piekari (162, 40), 30 — stieniņu važiņa (35), 31, 32 — šķiltavas (12, 44), 33 — skava (148), 34 — dzirkles (113), 35 — duncis ādas makstī (147), 36—41 — naži (2, 49, 139, 30, 161, 53), 42 — kaklarota (132).

elkoņa — dz. jostassprādze (13. att.: 29), uz krūtīm — br. pakavsakta ar skaldņotiem galiem (13. att.: 18). Pie galvaskausa divas dz. skavas (13. att.: 33).

73. k a p s, zīdaiņa, 40 cm dziļš, orientēts DR virzienā, sa-
jaukts. Saglabājušies siki galvaskausa fragmenti, ribas, garie
kauli, kas atrodas 50 cm garā joslā, blakus 69. kapam.

Apbedījumu grupa: 74.—76., 80.—83. k a p s, 0,3—0,4 m
dziļi, orientēti DR virzienā. Visi septiņi ir mazu bērnu apbedi-
jumi, no skeletiem saglabājušies galvaskausu fragmenti, atse-
višķas ribas, garie kauli. Ķapu rajonā pelnu plankumi, oglītes;
81.—83. k a p s pilnīgi pārklāts ar ogļainu un pelnainu zemi. Tie,
jādomā, ir vienlaicīgi apbedījumi, kuru dziļākā kārtā (80.—
83.) pārklāta ar 10 cm biezu zemes slāni, virsū guldot 74.,
75. un 76. apbedījumu. Tikai pie 83. kapa kauliem atrasts kauri
gliemežnicu un dzeltenu stikla kreļļu rotas fragments.

77. k a p s, 21—35 g. v. vīrieša, 35 cm dziļš, orientēts DR
virzienā, netraucēts. Galvaskauss noslīdējis uz kreisā pleca,
kreisā roka pārlikta jostasvietai, labā — gar sāniem, plauksta

virš iegurņa. Skeleta garums — 1,6 m, ap kauliem oglītes. Zem
kreisā apakšstilba dz. nazis ar nolauztu asmens galu.

78. k a p s, ap 7 g. v. bērna, 50 cm dziļš, orientēts DR vir-
zienā, netraucēts, līdzās 77. kapam, 0,3 m no tā.

79. k a p s, 36—55 g. v. (?) vīrieša, 70 cm dziļš, orientēts
DR virzienā, netraucēts. Galvaskauss uz labā pleca, labā roka
elkonī saliekta, plauksta pacelta pie pleca, kreisās apakšdelms
izkustināts. Skeleta garums — 1,75 m. Kreisajā pusē uz ri-
bām — br. pakavsakta ar tordeņu loku un ornamentētiem četr-
stūrveida galiem (13. att.: 17).

84. k a p s, ugunsapbedījums, 50 cm dziļš, iezīmējās kā
0,4×1,2 m liels oglītēm un atsevišķiem kalcinētiem kauliem
pārjaukts tumšas zemes plankums (12. att.). Izsmēlot kapa
bedri (0,2 m dziļi), atklājās divas atsevišķas kalcinēto kaulu
grupas: lielākā — kapa bedres ziemeļaustrumu galā, 0,8 m at-
tālumā no tās — dienvidaustrumu galā — mazākā. Vidū starp
abām grupām atrada divas nedegušas maza bērna pirkstu
falangas un galvaskausa fragmentu. Virs lielākās kalcinēto

Uplantu kapsētas

Kapa nr.	Dzimums	Orientācija	Apbedījuma dziļums cm	Dz. naži, dunci	Dz. šķēpu gali	Šķījam-dzelzīs	Dz. dzirklēs	Dz. kniedes, skavas	Dz. un br. stieniši	Dz. un br. rinki, sadalītāji	Dz. un br. sprādzes
1	vīr.	DR	77	1	—	—	—	—	—	—	—
2	vīr.	DR	70	1	—	2	—	—	—	3	1
3	vīr. (?)	DR	70	1	—	—	—	—	—	1	—
4	nenoteikts	DR	65	—	—	—	—	—	—	—	—
6	nenoteikts	DR	65	—	—	—	—	—	—	—	—
8	vīr.	DR	80	—	—	—	—	—	—	—	—
9	siev.	DR	75	—	—	—	—	—	—	—	—
11	bērns	DR	50	1	—	—	—	—	—	—	—
14	meitene	DR	50	—	—	—	—	—	—	—	—
15	siev.	DR	70	—	—	—	—	1	—	—	—
17	vīr. (?)	DR	50	1	—	—	—	—	—	—	1
19	nenoteikts	DR	50	—	—	—	—	—	1	—	—
20	nenoteikts	DR	50	1	—	1	—	—	—	1	—
23	nenoteikts	DR	60	—	—	1	—	—	—	—	×
24	nenoteikts	DR	50	—	—	—	—	—	—	—	—
26	vīr.	DR	60	1	—	—	—	—	—	—	×
28	siev.	DR	75	1	—	—	—	—	—	—	—
29	vīr.	DR	90	×	—	—	—	—	—	—	—
30	vīr.	DR	45	1	—	—	—	—	—	—	—
32	siev.	DR	50	—	—	—	—	—	—	—	—
33	vīr.	DR	80	—	—	1	—	—	—	5	1
34	vīr.	DR	70	—	—	—	—	—	—	—	—
35	nenoteikts	DR	70	—	—	—	—	1	—	2	—
38	siev.	DR	65	1	—	—	—	—	—	—	—
39	meitene	R	85	—	—	—	—	—	—	—	—
42	nenoteikts	DR	65	1	—	—	—	—	—	2	—
43	siev.	DR	75	×	—	—	—	—	—	—	—
44	nenoteikts	DR	55	1	—	—	—	—	—	—	—
45	vīr.	DR	85	1	—	—	—	—	—	—	—
46	siev.	DR	50	—	—	—	—	—	—	—	—
49	siev.	DR	60	—	—	—	1	—	—	—	—
50	meitene	DR	45	—	—	—	—	—	—	—	—
52	siev.	DR	60	—	—	—	—	—	—	—	—
53	siev.	DR	75	—	—	—	—	—	—	—	—
56	vīr. (?)	DR	45	1	—	—	—	—	—	1	—
57	siev.	DR	70	—	—	—	—	—	—	—	—
58	nenoteikts	DR	50	—	—	—	—	—	—	—	—
59	vīr.	DR	60	1	—	—	—	—	—	—	—
61	meitene	ZA	85	—	—	—	—	—	—	—	—
63	ugunskaps		45	1	1	—	—	—	—	—	—
66	siev.	DR	50	1	—	—	—	—	—	1	—
67	vīr.	DR	80	1	—	—	—	—	—	1×	1
68	siev.	DR	45	—	—	—	—	—	—	—	—
71	nenoteikts	DR	65	—	—	—	—	—	—	1	—
72	vīr. (?)	DR	90	1	—	—	—	2	—	—	1
77	vīr.	DR	35	1	—	—	—	—	—	—	—
79	vīr.	DR	70	—	—	—	—	—	—	—	—
83	mazs bērns	DR	40	—	—	—	—	—	—	—	—
84	ugunskaps		50	—	—	—	—	—	—	—	—
86	siev.	DR	50	1	—	—	—	—	—	×	—
	savrupatradumi			4	—	—	—	—	1	2	—
Kopā:				27	1	5	1	3	3	22	7

Ar × atzīmēti priekšmetu fragmenti.

konstatētas ādas maksts paliekas. Pilnīgāku priekšstatu par tām sniedz 72. kapā atrastais dz. duncis ar koka spalvu, kas ievietots greznā ar br. inkrustētā ādas makstī (13. att.: 35). Līdzīga rotājuma ādas makstis zināmas Kārļu Ainavu,¹¹ Dzelzavas Strūgu kalna,¹² Dundagas Laukmuižas¹³ u. c. kapulaukos.

Cetros gadījumos kopā ar nažiem atrastas šķīlamdzelzis; 2. kapā pat divas, viena ar masīvu pamatni un atroģitiem galiem (13. att.: 31), otra iegarena ar noapaļotiem galiem. Līdzās konstatētas trīs krama šķembas un viens lielāks gabals, ko, jādodomā, izmantoja par šķiltavu kramu. Šķīlamdzelzis un krami acīmredzot bijuši ievietoti pie jostas piekārtā makā (7. att., krās.). Pie jostas nēsātie naži un bieži līdzī dotās šķīlamdzelzis ir nemainīga 13.—17. gs. kapu piedeva,¹⁴ kas pārliecinoši atspoguļojas arī Sēlpils,¹⁵ Mārtiņsalas un citu plašāk pētīto viduslaiku kapsētu materiālā.

Sievietes kapā atrastas uz pusēm pārļautas dzirkles ar loka atspēri, kam pie pamatnes ir 13.—14. gs. darinājumiem raksturīgā lokveida atkāpe (13. att.: 34).

Iegūtais metamā šķēpa gals (garums 285 mm) ar lapu izstiepta trīsstūra veidā ir vienīgais atrastais ierocis Uplantu kapsētā. Šādas formas šķēpa galus biežāk atrod dzīvesvietās.

Rotas un apģērba piederumi

Kaklarotas, saktas, gredzeni, aproces atrastas galvenokārt sieviešu un bērnu, retāk — vīriešu kapos. Uplantos ir tikai kauri gliemežnīcu kaklarotas, ko papildina stikla krelles, br. spirāles, zvārguļi, krustiņi, atsevišķos gadījumos sudraba vai alvas piekari. Kaklarotas konstatētas trīspadsmit kapos — 9 (69%) sieviešu, 3 (23%) meiteņu un 1 (8%) maza bērna apbedījumā.

Ar 12.—13. gs. latgaļu apdzīvotajās teritorijās kapulauku inventārā stipri pieaug kauri gliemežnīcu izmantošana kaklarotās. Ir kapi, kur gliemežnīcu skaits pārsniedz 100 (Jaunpiebalga)¹⁶ un pat 200 (Šķilbēnu Daņilovka)¹⁷. Uplantos kopā iegūtas 970 kauri gliemežnīcas (sk. 1. tab.); 66. kapā atrasta 131 gliemežnīca, 43. kapā — 229, bet iespaidīgākā kaklarota ar 427¹⁸ kauri gliemežnīcām dota līdzī 28. apbedījumam (4. att.). Šo rotu popularitāti Latvijā izskaidro ar Cūskas kultu;¹⁹ tās nēsāja, lai aizsargātos pret ļauniem gariem. Viļakas apkārtnē kauri gliemežnīcas konstatētas kaklarotās vēl 18. gs. beigās.²⁰

Kaklarotās pamīšus ar gliemežnīcām vērtas zilas, zaļas, dzeltenas un arī tumšas necaurspīdīgas krelles. Tās galvenokārt ir gredzenveida, 2,6 mm augstas (Ø 3—7 mm). Nelielā skaitā (7) atrastas arī lielākas — 6,5—9 mm augstas (Ø 10,5—12 mm) krelles. 38. kapa rotā izmantotas vītņveida (garums 14—17 mm, Ø 4,5—5,5 mm) zaļas stikla krelles (6. att.: 3). Analoga zaļas krāsas krelle atrasta Asotē.²¹

Par kaklarotu elementiem izmantotas no smalkas br. stieples veidotas 13—15 mm garas spirālītes, kā arī pēc formas un izmēriem dažādi br. zvārguļi (31). Visvairāk atrasti 19—22 mm gari lodveida zvārguļi ar iešķēlumu un 3—5 rievām vidusdaļā (6. att.: 3), kā arī 19—29 mm gari bumbierveida zvārguļi ar krustveida šķēlumu un rievojumu apakšdaļā. Zvārguļu piekāšanai augšmalā ieapaļš, biežāk četrstūrainis izvīrijums. Uplantu kapsētas

teritorijā kā savrupatradums uzīta br. stienīšu trīs posmu važiņa ar diviem bumbierveida zvārguļiem.

Ar zvārguļiem (14) bagātīgi papildināta meitenes kaklarota, kuras sastāvā konstatēti trīs rotas virkņu s a d a l ī t ā j i. Tie ir nelieli (15×15×7 mm) br. četrstūri ar trīsstūrveida iecirtumiem malās. Diviem sadalītājiem ar saulītēm rotātas abas puses, trešajam — arī divas sānu malas (8. att.: 1). Šādi sadalītāji (13×14×7 mm) zināmi Dobeles kapsētā,²² Aizkraukles baznīcas,²³ Salaspils Lipšu,²⁴ Dundagas Laukmuižas²⁵ kapulaukā; Igaunijā²⁶ tie pieskaitīti jostu piederumiem.

Kaklarotas sastāvā arī 38,5 mm augsts br. krustiņš (8. att.: 1), kas pēc Ē. Mugurēviča klasifikācijas pieder pie rombveida krustiņu otrā tipa, t. i., pie krustiņiem ar noapaļotiem rombveida galiem.²⁷ Šādi ar 13.—14. gs. datējami krustiņi atrasti Mārtiņsalas ciemā, Matkules pilskalnā un Talsu Vilkmuižas ezerā. Līdzīgi sastopami arī Igaunijā un Novogrudokā. Ē. Mugurēvičs domā, ka minētie krustiņi varētu būt importēti, to liecina arī spektrālās analīzes (nr. 15) dati.²⁸ Otru, mazāku — 25 mm augstu — br. krustiņu ar taisniem noapaļotiem galiem un gludu virsmu (13. att.: 3) atrada piedevām bagātākā vīrieša apbedījumā (2. kaps), to varētu uzskatīt arī par kristīgās ticības simbolu. Krustiņa metāla sastāvā ir Latvijas teritorijā izplatītais daudzkomponentu sakausējums ar paaugstinātu alvas piejaukumu.²⁹

61. kapa rotai pievienoti divi apaļi sudraba piekari ar br. cilpiņām. Interesantākais no tiem (Ø 39×41 mm, 15 mm augstu cilpiņu) rotāts ar Igaunijā sastopamu ornamentikas motīvu.³⁰ Atrasti arī pieci sairusi alvas piekari, to centrā apaļš izcilnis, no kura uz malām starveidīgi izvietotas svītru joslas (13. att.: 4).

Kapu inventārā konstatēti br. divkārsie rombveida piekari, kuru virsmu klāj pieci simetriski izvietoti dobi izcilņi ar siku punktiņu rindu gar malām. Atrasts viens neliels — 18×18 mm ar 7 mm augstu cilpiņu (13. att.: 2) un otrs divreiz lielāks — 41×41 mm ar 14 mm augstu cilpiņu piekars.

Rotu sastāvā iekļautie trapeceveida piekari ir 53—56 mm gari. Atrastas garenās mēlītes (6), kam vienā pusē garenvirzienā iegravēts trīsināts likloča raksts (6. att.: 2; 13. att.: 42). Līdzīgas mēlītes sastaptas arī Asotē.³¹

Ķemmespiekari (5) atrasti sieviešu kapos vai kā savrupatradumi kapsētas teritorijā. Tie piekārti br. divrindu riņķīšu (6. att.: 4) vai stienīšu važiņās (13. att.: 27). Vienā gadījumā ķemmespiekaram augšējā daļā saglabājušās divas garenās mēlītes. Līdzīgi ķemmespiekari ir atrasti Asotē,³² Radžu kapulaukā³³ u. c. Minētie piekari — rombveida, trapeceveida un ķemmespiekars — ir bieži sastopama rota 13.—14. gs. dzīvesvietās un kapsētās.

Gredzeni (21) darināti no bronzas (18) un sudraba (3). Tie iegūti septiņpadsmit (kā vīriešu, tā sieviešu) kapos, parasti pa vienam. Tikai 43. kapā bija četri gredzeni (10. att.: 2—5). Uplantos sastopami spirālgredzeni (8), gredzeni ar pamīšiem vaļējiem galiem (10), vairoggredzeni (2) un slēgtais gredzens. Vieni no latgaļu kapulaukos izplatītākajiem ir spirālgredzeni, kas darināti no griezumā segmentveida br. sloksnītes. Uplantu kapsētā atrastajiem ir piecas vijas, vidējā parasti paresnināta, tie ir atšķirīgi ornamentēti — ar saulītēm (10. att.: 4), likločiem (13. att.: 11) vai slīpi iegravētām svīt-

rām (13. att.: 8, 10), kā, piemēram, Šķilbēnu Daņilovkas kapulaukā³⁴. Visvairāk atrasti gredzeni ar pārsnātu imitēti tordēti (13. att.: 5, 7) vai vītu (10. att.: 2, 3) priekšpusi un pamīšiem galiem. Līdzīga veidojuma (kā spirālgredzeni, tā gredzeni ar pamīšiem galiem) gredzeni 13.—14. gs. materiālā sastopami bieži, tajos izsekojamas vēl dzelzs laikmeta gredzenu tālākās attīstības formas.³⁵ Abi vairogredzeni (13. att.: 12) atrasti piedevām visbagātākajos sieviešu (28. un 43.) kapos. Analoga ornamentālā noformējuma eksemplāri zināmi Asotē,³⁶ Sabiles senpilsētā³⁷ u. c.

Sakta s (16) ir galvenokārt sieviešu (41%), mazāk — vīriešu (35%) vai nenosakāmos (24%) kapos; tās darinātas no bronzas, iedalāmas pakavsaktās un riņķsaktās. Nelielās (\varnothing 3,3 un 3,4 cm) lietās riņķsaktās, kuru virsmu klāj reljefs zvēru un stādu ornaments, atrastas divos eksemplāros (43. kapā) un bijušas izmantotas krekla saspraušanai (10. att.: 11, 12).

Līdzīgas saktas kā izmēru (\varnothing 3,3 un 3,4 cm), tā reljefā ornamenta ziņā konstatētas Lejasdopeļu kapulaukā.³⁸ Atšķirības vērojamas tikai reljefā — Uplantos atrastajās saktās tas mazāk izteikts, it kā izplūdis, jādūmā, paviršāk izgatavotās veidnes dēļ. Šāda ar 13. gs. datēta sakta zināma Lietuvā (Mažeikū apkārtnē³⁹), kā arī iegūta Asotes pilskalnā 16. (virsējā) slānī,⁴⁰ ko datē ar 13. g. otro pusī.

Atrastas sešas pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem, tās dažādas pēc izmēriem un loka veidojuma. Lielākā sakta (\varnothing 5,8 cm) ar šķērsriezumā segmentveida loku, kura virsmu klāj vijuma imitācija, atrasta sievietes (43. kaps) apbedījumā un lietota villaines sastiprināšanai. Sakta gara (9,4 cm) adata un paplatināta, virspusē gar malām ar svītrām ornamentēta pēda. Saktas skaldņotos galus rotā četri punkti ar saulīti vidū (10. att.: 10). Tāda paša izveidojuma, tikai mazāka un ar īsāku adatu sakta zināma Lejasdopeļu kapulauka 2. uzkalniņa 9. kapa inventārā.⁴¹ Līdzīgs loka un pēdas rotājums vērojams kuršu saktām.⁴² Pārējās šīs grupas saktas ir mazākas (\varnothing 3,0—5,2 cm) (13. att.: 14, 17). Divām saktām loks vīts ar smalkas dubultstieples ievijumu rievās. Izteiksmīgākajai — (13. att.: 18) masīvs loks, adatai paplatināta ar šķērsrieņņu joslām rotāta pēda un saulītēm klātas galu skaldnes. Paralēles zināmas Koknesē,⁴³ Tērvetes pilskalnā,⁴⁴ Ciemaldes kapulaukā⁴⁵ 1. kapā, kura inventārā tipiskas latgaļu rotas (kaklariņķis, aproces).

Saktu vidū divas nelielas pakavsaktas ar pogu galiem. Vienai (13. att.: 15) loks šķērsriezumā ovāls (\varnothing 2,6 cm), apaļie pogu gali rotāti ar krustotām līnijām un punktu vidū. Otrai saktai (13. att.: 16) lokam (\varnothing 2,9 cm) griezum apaļš, pogu gali ornamentēti laužtu līniju grupām un punktiem. Nelielā skaitā (2) atrastas pakavsaktas ar stilizētu zvērgalvu galiem. Mazākā (\varnothing 3,6 cm) ir ar tordētu loku (13. att.: 19), zvērgalvu galiem ausis izveidotas kā neliels paaugstinājums; otrai šaurāks (\varnothing 4,3 cm), arī tordēts loks (13. att.: 20), gali vēl vairāk stilizēti un sāk atgādināt ziedu. Saktām paralēles minamas Tērvetē,⁴⁶ kur tās attiecinātas uz 11.—13. gs., un Asotes 13. gs. otrās puses slānī. Pakavsaktām ar zvērgalvu galiem, kuras 12.—13. gs. lietoja zemgaļi un jo īpaši latgaļi, gali turpina deģenerēties, ar 14. gs. kļūstot par ziedu vai augu atdarinājumiem. Viena šāda sakta ar t. s. lilijveida galiem, rievotu loka (\varnothing 3,8 cm) virspusi un vidēji platu (9 mm) adatas pēdu atrasta arī Uplantos. Jāpiezīmē,

ka iegūto saktu vidū nemaz nav latgaļu kultūras novadam raksturīgo tordēto pakavsaktu ar atrotiem galiem.⁴⁷

Lai arī aproces (17) sastāda nelielu daļu (9%) no visiem atradumiem, tomēr tajās vērojama dažādība. No vēlā dzelzs laikmeta parastā veida aprocēm — spirālaprocēm — Uplantu kapsētā konstatēta tikai fragmentus — uz katras rokas pa vienai šķērsriezumā segmentveida br. sloksnes vijai.

Br. lentveida aproces ar zvērgalvu galiem un izceltu vidusšķautni, kas pārstāv Latvijā plaši izplatītu aproču tipu, atrastas 43. kapā (10. att.: 6, 7). Abas aproces pilnīgi vienādas; 21 mm platais un 0,3 cm biežais loks bagātīgi ornamentēts (aplīši, trīsstūri ar lāsītēm u. c. elementi), zvērgalvu gali stilizēti. Trešajai šī tipa aprocei (57. kaps) loks šaurāks (13 mm), zvērgalvu gali vēl vairāk deģenerējušies, loka ornaments nabadzīgāks un vājāk izteikts.

No br. skārda plāksnes darinātajām aprocēm paplatināta vidusdaļa (23 mm) un sašaurināti gali. Divām analogām šāda veida aprocēm (6. att.: 5, 6) virsmu klāj trīsinātam liklocim līdzīgu rombos izkārtotu līniju raksts, ko papildina saulītes: viena — romba centrā, pa divām — to saskares punktos. Aproces ar līdzīgu ornamentu atrastas arī Drabešu Liepiņu kapulauka 37. kapā.⁴⁸ Vēl vienu šīs grupas br. aproci Uplantos konstatēja 10 gadus vecas meitenes apbedījumā. Aproces galus rotā šķērsvirzienā iecirstu svītriņu rombi, ko norobežo līnijas (8. att.: 2), bet loka vidusdaļai gar malām slīpi orientētu svītriņu rinda un trīsstūri ar lāsīti. Otrā šī apbedījuma lentveida aproce ir kursiskas izcelsmes (8. att.: 3), darināta no 17 mm platas un 2 mm biezas br. lentes, kam rotājuma elementu un ornamentālo joslu izkārtojumā zināma līdzība rodama Dundagas Laukmuižas 7. kapa un Talsu Vilkmuižas ezera kapulauka inventārā.⁴⁹

Atzīmējamas divas no plānas sudraba sloksnes darinātas aproces, kam vidusdaļa paplatināta (33—36 mm) ar vieglu ieliekumu centrā, gali sašaurināti (10. att.: 8, 9). Loka virsmu klāj šķērssvītriņu, punktiņu un trīsstūru ar lāsīti rotājums. Līdzīgas sudraba aproces (2) atrastas Igaunijā Kaberlas kapulaukā, kur tās datētas ar 12.—13. gs.,⁵⁰ kā arī 12. gs. beigū un 13.—14. gs. sudraba rotaslietu depozītos⁵¹. Latvijā kā līdzīgāko šim Uplantu aprocēm var minēt Mārtiņsalas kapsētas 1212. kapā atrasto, ar 13. gs. sākumu datēto⁵² sudraba aproci. Noskaidrots, ka ar 13. gs. šī tipa aproces Igaunijas teritorijā kļūst platākas un to skaits pieaug.⁵³ Iespējams, ka tālākās attīstības gaitā Latvijas teritorijā no šāda veida aprocēm izveidojušās latgaļu apdzīvotajos apvidos 13.—14. gs. sastopamās platās, bagātīgi ornamentētās br. vairogaproces (Jaunpiebalgas kapsēta,⁵⁴ Annas Bundzēni u. c.).

Uz sakariem ar kaimiņzemēm austrumos norāda divas vītās br. aproces (68. kaps), kas Latvijā konstatētas samērā nelielā skaitā. Vienai aprocei loks vīts no trim apaļām (\varnothing 2,3 mm) br. stieplēm, gali nocirsti un 14 mm garumā blīvi notīti ar tievu br. stieplīti (13. att.: 22). Galu notinumi zināmi arī citām Latvijas teritorijā atrastajām šī tipa aprocēm,⁵⁵ kas tomēr atšķiras no Uplantu eksemplāra. Otrai aprocei loks vīts no divām stieplēm, noplacinātie pamīšie gali nosmailināti (13. att.: 21).

Kapu inventāra sastāvā ir arī dz. un br. josta sprādzes (7), kas atrastas vīriešu apbedījumos. Pašas jostas — ādas vai auduma — nebija saglabā-

14. att. 43. kaps. Detaļa. Vainaga piekari *in situ*.

jušās. Sprādzes pēc formas iedalāmas segmentveida (13. att.: 23, 24, 29) un četrstūrveida. Vienā gadījumā (2. kaps) kopā ar iegarenas formas dz. sprādzi saglabājies arī jostas apkaluma posms (13. att.: 25). Jostu sadalīšanai, bet galvenokārt dažādu priekšmetu (nažu, maku) piekāršanai pie tām lietoti dažāda lieluma dz. (piemēram, 13. att.: 26) un br. riņķi (21).

Tikai četriem apbedījumiem konstatēti fragmentāri saglabājušies vainagi, kas saskaņā ar 13. gs. modes tendencēm darināti no auduma, rotājumam izlietojot dzeltenas stikla zīlītes (biserus), alvas podziņas un sīkas br. spirālītes. Vienā gadījumā (28. kaps) šāds vainags neatradās kā parasti mirušajai galvā, bet gan bija nolikts uz vidukļa kreisajā pusē (4. att.: 2, krās.). Trīs no atrastajiem vainagiem rotājuši pieaugušu sievieti, viens — ap 10 gadus vecas (39. kaps) meitenes galvu. Jāpiezīmē, ka visi četri vainagi ietilpst Uplantu kapsēlas piedevām visbagātāko kapu inventārā.

Pēc 43. kapā iegūto tekstiliju palieku rūpīgas analīzes vēst. zin. kandidāte A. Zariņa rekonstruējusi 14. gs. latgaļu sievietes tērpu (15. att., krās.). Sieviete ap pleciem bijusi aplikta ap 90—100×150 cm liela no tumšzila vilnas auduma darināta villaine, ko gar malām rotāja dzeltenu (\varnothing 2—3 mm) stikla zīlīšu likloču josla un krāsainu vilnas dziju celaine; villaines galus noslēdza krāsainas bārkstis. Villaine apsegta pleciem tā, lai cieši nepieklautos kaklam un būtu redzama kauri gliemežnīcu rota un nelielās riņķsaktas, ar kurām saturēja kreklu. Uz krūtīm villaine sasprausta ar palielu br. pakavsaktu.

Ar 13. gs. samazinājās un pakāpeniski izzuda vilnaiņu br. rotājums,⁵⁶ to nomainīja krāsainu vilnas dziju un stikla zīlīšu greznojums; tas redzams arī Uplantu materiālā. Pītajai jostai piestiprināts nazis ādas maksī un ķemmespiekars br. važiņā.

Sieviete galvā bijis auduma vainags, kas pieder pie 5—6 cm plato vainagu grupas. To grezno četras ornamentētas joslas: trīs joslas veido alvas rozetes, ceturto — vidējo — smalku br. spirālīšu dubultliklocis. Katru joslu nodala dzeltenu stikla zīlīšu rinda (10. att.: 15). Rotājums blīvi nosedz visu vainaga pamatu — audeni. Vainagam aizmugurē piestiprināti 30—40 cm gari piekari — 13 mm platas no sarkanīgas un zilas krāsas šķeterētas vilnas dzijas audenes ar br. režģveida pinumiem galos. Pinuma malās krāsainas vilnas dzijas bārkstis. Piekaru saitēs pa pāriem ieausti br. spirālīšu posmi (14. att.), līdzīgi kā,

piemēram, Meirānu muižas 1. kapa vainaga piekarim.⁵⁷ Vainagam pievienots arī bagātīgs br. važiņu piekars, kam galos nelieli ornamentēti apaļie un viens rombveida piekariņš. Važiņu piekaru pievienošana platajiem auduma vainagiem ir visai bieža parādība aplūkojamā laikposmā.⁵⁸

43. kapa materiālā pavisam konstatēti 9—10 vainagu piekari: 5—6 piekariem galu režģveida pinumi veidoti no smalkām br. spirālītēm, diviem — no rupjākas stieples spirālītēm, pārējiem — no vidēja lieluma spirālītēm. Tik daudzi piekari nevarētu būt pievienoti vienam vainagam; tāpēc jādomā, ka 43. kapā bez jau aprakstītā bijis vēl kāds, varbūt nerotāts audenes vainags, kas pilnīgi sairis. Iespējams pat, ka mirušajai līdzī doti atsevišķi piekari. A. Zariņas izpētītā auduma vainagu rotājumu daudzveidība liecina par individuālu darinājumu,⁵⁹ tādēļ nav tiešu analogiju arī Uplantu vainagam. Šāda veida dzeltenām zīlītēm rotātie auduma vainagi 12.—13. gs. lokalizējušies latgaļu un sēļu apdzīvotajā teritorijā; to formas saglabājušās līdz pat 19. gadsimtam.

APBEDĪŠANAS TRADĪCIJAS, APBEDĪTO ETNISKĀ PIEDERĪBA

Uplantu kapsētu, kura varētu būt ierīkota 13. gs. pirmajā pusē, raksturo baznīcas noteiktā apbedījamo orientācija ar galvām uz R un mirušo apglabāšana dēļu šķirstos.⁶⁰ Par dēļu šķirstiem liecina atrastās dz. skavas (72. kaps) un šķirsta dēļu paliekas.⁶¹ Tā kā kapu inventārā nemaz nav kalto dz. naglu, šķirstus, jādomā, sastiprināja ar koka tapām. Atsevišķos gadījumos apbedīto kaulu stāvoklis norādīja, ka šķirsti bijuši vienkoči.⁶² 37 (42%) no apbedījumiem bija pilnīgi bez kapu piedevām. Kapu inventārā nebija ieroču, izņemot vienu šķēpa galu, ko ieguva kā savrupatradumu 63. kapa tuvumā.

Kapu dziļums svārstījās no 30 līdz 90 cm, tomēr vairums apbedījumu, īpaši netraucētie, konstatēti 60—80 cm dziļumā. Seklākie — 30—40 cm dziļumā atsegtie kapi — gandrīz vienmēr bija mazu bērnu apbedījumi. Mirušie bija guldīti uz muguras izstieptā stāvoklī. Roku stāvoklis dažāds, parasti tās elkoņos saliektas, pārliktas jostasvietai vai ar plaukstām virs iegurņa. Daļai mirušo rokas pēc senas tradīcijas sakrustotas uz krūtīm.

Kā rāda iegūtais materiāls, arī pēc kristietības ieviešanas vietējie iedzīvotāji savus mirušos joprojām apbedījuši pēc senajiem apbedīšanas rituāliem. Tā, 1/3 apbedījumu kapu bedru aizbērumā (galvenokārt pie skeleta kauliem) atrastas sīkas oglītes. Ar pelniem un oglēm bija bagātīgi pārjaukta zeme vietā, kur atsedza septiņus vienlaicīgus (?) mazu bērnu apbedījumus. Uplantos atklāja arī divus ugunsapbedījumus, no kuriem viens ierakts iegarenā, skeletapbedījumam līdzīgā bedrē (12. att.). 29. kapā atrastas uz podnieka ripas darinātas, nevāpētas māla trauku lauskas (11. att.), kuras varētu uzlūkot par piederīgo ziedojumu. Kā ziedojums atzīmējams arī 66. kapā atrastais izlocītais br. spirālgredzens.

Mirušie kapos guldīti svētku tērpos; lielākajai daļai (54%) apbedīto līdzī dots inventārs. Ar bagātākām kapu piedevām (kaklarotām, auduma vainagiem ar piekariem, aprocēm, gredzeniem, saktām) izcēlās sievieti apbedījumi (9., 10. att.). Atsevišķi bagātāki (piemēram, 43. kaps) apbedījumi varētu

norādīt uz zināmu sociālo diferenciāciju, kā arī uz to, ka attiecīgā dzimtā spēcīgāk saglabājušās senās pagāniskās tradīcijas. Tas pats vērojams arī pārējās šī laika kapsētās, pie kam nomaļākās, no centriem attālākās vietās senās tradīcijas izpaužas spilgtāk.⁶³

Uplantu kapsētas materiālam gan pēc senlietu atradumiem, gan pēc apbedīšanas tradīcijām daudz kopīgu iezīmju ar Latvijas PSR šī perioda pētītajām kapsētām (Zaubes Bērzmuiža, Annas Bundzēni, Šķilbēnu Daņilovka, Dzelzavas Strūgu kalns, arī Dundagas Laukmuiža u. c.). Spriežot pēc senlietām (kauri gliemežnīcu kaklarotas, spirālgredzeni, ķemmespiekari, rotātie auduma vainagi u. c.), Uplantu kapsētā 13. un 14. gs. apglabāti Āraišu apkārtnes pamatiedzīvotāji — latgaļi. To rāda arī kranioģiskā materiāla analīze, pēc kuras datiem Uplantu sērija (16 galvaskausi) pieskaitīta masīvajam platsejainajam mezokrānajam antropoloģiskajam tipam, kas pēc etniskās piederības ir baltisks un no 13. līdz 18. gs. bijis izplatīts galvenokārt Latvijas dienvidu daļā un

Vidzemē. Uplantos apglabātajiem raksturīga ļoti plata seja — 138,8 mm.⁶⁴

Jāpiezīmē tomēr, ka Uplantu kapsētas materiāls etniski nav viengabalains. Par lībiešu ietekmi liecina dažu kapu orientācija ZA virzienā,⁶⁵ kāda 13. gs. bija raksturīga lībiešiem,⁶⁶ ugunsapbedījumi un atsevišķu lībisku senlietu atradumi. Kursiskā elementa klātbūtne vērojama atsevišķos Ziemeļkurzemei zīmīgu rotu veidu (sk., piemēram, 8. att.: 3) atradumos, kas varētu būt nokļuvušas Uplantos tirdzniecisko kontaktu ceļā vai arī līdz ar iedzīvotāju pārceļošanu. Bez tam Āraišu apkārtnes latgaļu apdzīvotajā teritorijā, kas robežo ar Gaujas lībiešu un Cēsu vaidu apdzīvotajiem apgabaliem, varēja īpaši veidoties dažādu kultūru mijiedarbība.

Uplantu kapsētas 13.—14. gs. senlietu materiāla analīze atspoguļo visai Latvijas PSR teritorijai raksturīgo procesu: līdz ar latviešu tautības veidošanos pakāpeniski izzūd cilšu atšķirības un paplašinās kā ekonomiskie, tā kultūras sakari.

PARINDES

- 1 Simtupīte, saukta un dažos mūsdienu zemes ierīcības plānos atzīmēta arī kā Rakšupīte, iztek no Āraiša ezera ziemeļaustrumu līča. Senāks ir nosaukums Simtupīte, kas fiksēts Rīgas mērnika V. Tolka 1689. gada Āraišu mācītājmuižas zemju kartē; CVVA, fonds 7404, 1. apraksts.
- 2 Uplantu mājas nojauc 1972. gadā, būvējot gāzes vadu.
- 3 Senlietas glabājas Cēsu Vēstures un mākslas muzejā; CM 12302: 1—4.
- 4 Eglītis L. Interesants atradums. — Padomju Druva (Cēsu raj.), 1969, nr. 132.
- 5 Apala Z. Aizsardzības izrakumi Uplantu kapulaukā. — RT 1969. R., 1970, 46., 47. lpp.
- 6 Izrakumus vadīja J. Apals, plānus zīmēja A. Gailiša, A. Bākulis (1969. g. — A. Caune). Autore veica ekspedīcijas vadītāja vietnieka pienākumus.
- 7 Apala Z. Izrakumi Uplantu kapulaukā. — Mat. 1971. R., 1972, 39.—41. lpp.
- 8 Drabešu Liepiņu kapulauks atrodas uz ziemeļaustrumiem no Āraišu ezera mālainā kalnā, ap 2 km uz dienvidaustrumiem no Uplantiem. Sk.: Apals J. 1971. gada izrakumi Drabešu Liepiņās. — Mat. 1971. R., 1972, 34.—39. lpp.
- 9 Bruiningk H., Busch N. Livländische Güterurkunden (1207—1500). R., 1908, nr. 318.
- 10 Snore E., Zariņa A. Senā Sēlpils. R., 1980, 184. lpp.; 161. att.: 3.
- 11 Latviešu kultūra senatnē. (Attēlu sakopojums F. Baloža un R. Snores redakcijā.) R., 1937, 97. lpp.; XLIX tab.: 10.
- 12 CVVM A 7382: 5; 12. kaps.
- 13 CVVM A 7316: 11; 4. kaps.
- 14 LA, 298. lpp.
- 15 Snore E., Zariņa A. Senā Sēlpils, 199. lpp.
- 16 Мугуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв. Рига, 1965, с. 56—58; Snore E., Zariņa A. Senā Sēlpils, 203. lpp.
- 17 LA, 231. lpp.
- 18 Gliemežnīcas uzskaitītas, rotu attīrot; to vidū bija arī vāji saglabājušies eksemplāri, kas tālāko darbu gaitā pilnīgi saīra.
- 19 Мугуревич Э. Находки раковин каури на территории Латвии. — Изв. АН ЛатвССР, 1962, 7, с. 46, 47.
- 20 Brotze J. Chr. Sammlung verschiedener liefländischer Monumente, Prospective, Münzen, Wapen etc. T. 7, S. 128. Rokraksts glabājas Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.
- 21 Шноре Э. Д. Асотское городище. Рига, 1961, с. 189; рис. 1: 27.
- 22 Daiga J. Izrakumi Dobeles kapsētā. — Mat. 1979. R., 1980, 10. att.: 5; 52. lpp. (Savrupatradums kapsētas senākajā — 12.—13. gs. — daļā.)
- 23 LVM A 12 169: 255. (V. Urtāna 1971. gada izrakumi, 36. kaps.)
- 24 Daiga J. Izrakumi Salaspils Lipšu kompleksā un Doles Raušu ciemā. — Mat. 1974. R., 1975, 5. att.: 4; 27. lpp.
- 25 CVVM A 7316: 16; 4. kaps.
- 26 Selirand J. Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil (11.—13. sajand). Tallinn, 1974, tahv. XIX: 12.
- 27 Мугуревич Э. Крустиņвеида piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs. — AE, 1974, 11, 227. lpp.; 2. att.: 18, 19.
- 28 Hoferte D. Dažu bronzas krustiņveида piekariņu spektrālās analīzes rezultāti. — AE, 1974, 11, 241. lpp.
- 29 Turpat.
- 30 Eesti esiajalugu. Tallinn, 1982, joon. 336: 2.
- 31 Шноре Э. Д. Асотское городище, табл. V: 45.
- 32 Turpat, табл. V: 46, 48.
- 33 Мугуревич Э. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. R., 1977, XLVI tab.: 28.
- 34 Шноре Э. Д. Погребения жальничного типа на северо-востоке Латвии. — Изв. АН ЛатвССР, 1980, 12, рис. 11: 8.
- 35 LA, 306. lpp.
- 36 Шноре Э. Д. Асотское городище, табл. VI: 28.
- 37 Мугуревич Э. Arheoloģisko izrakumu rezultāti Sabiles senpilsētā. — Mat. 1979. R., 1980, 14. att.: 8.
- 38 E. Snores 1960. gada izrakumi; 2. uzkalniņa 9. kapā (VI 56: 13, 14) un 10. kapā (VI 56: 10).
- 39 Lietuvių liaudies menas. Vilnius, 1958, il. 590.
- 40 Шноре Э. Д. Асотское городище, табл. III: 9.
- 41 E. Snores 1960. gada izrakumi.
- 42 LA, 48. tab.: 11.
- 43 Turpat, 63. tab.: 16.
- 44 Brīvkalne E. Tērvetes saktas. — AE, 1974, 11, 4. att.: 12.
- 45 Graudonis J. Vedgu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1976. gadā. — Mat. 1976. R., 1977, 8. att.: 8; 39. lpp.
- 46 Brīvkalne E. Tērvetes saktas, 3. att.: 15, 25.
- 47 LA, 230. lpp.
- 48 J. Apala 1972. gada izrakumi.
- 49 CVVM A 7318: 2 un 8326: 58.
- 50 Selirand J. Kaberla maa-alune kalmistu (13.—17. sajand). — Grām.: Muistsed kalmed ja aarded. Tallinn, 1962, lk. 162; joon. 16: 2, 3.
- 51 Tõnisson E. Eesti aardeleidud 9.—13. sajandist. — Grām.: Muistsed kalmed ja aarded, lk. 194; joon. 26: 4, 6; lk. 202; joon. 27: 5.
- 52 A. Zariņa 1966. gada izrakumi.
- 53 Tõnisson E. Eesti aardeleidud 9.—13. sajandist, lk. 256.
- 54 LA, 204. att.: 37.
- 55 Sk.: Мугуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв., табл. XXIV: 11; табл. XXV: 3, 4.
- 56 Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs. R., 1970, 59. lpp.
- 57 Turpat, 103. att.: 1.
- 58 Turpat, 126. lpp.
- 59 Turpat, 127. lpp.
- 60 LA, 297. lpp.
- 61 Šķirstu dēļu paliekas konstatēja sešiem apbedījumiem (nr. 14., 18., 23., 34., 36., 59.).
- 62 Piemēram, 49. kaps.
- 63 LA, 297, 298. lpp.
- 64 Денисова Р. Я. Этногенез латышей. Рига, 1977, с. 116, 117.
- 65 61. kaps (meitenes).
- 66 LA, 296. lpp.

КЛАДБИЩЕ ДРАБЕШУ-УПЛАНТЫ

Резюме

Кладбище Упланты находится в Цесисском районе (Драбешский сельсовет), в 6 км от г. Цесиса, на территории колхоза «Сарканайс карогс» (рис. 1). Памятник обнаружен в 1969 г. во время строительства дороги. В 1971 г. были организованы охранные раскопки, исследована юго-западная часть кладбища площадью 352 м². Из вскрытых 87 погребений 46% были потревожены, в большинстве случаев в результате хозяйственной деятельности, реже — более поздними погребениями.

Женские погребения составляют 20% (17), мужские — 22% (19), детские 23% (20), неопределенные — 33% (29); вскрыты два погребения по обряду кремации (2%).

Глубина погребений различна: от 30 до 90 см, но чаще всего констатирована глубина 60—80 см. Погребения на небольшой глубине (30—40 см) — почти всегда детские. Умерших хоронили на спине, в вытянутом положении, руки обычно согнуты в локтях и сложены на поясе или на животе. У части умерших руки скрещены на груди.

Кладбище Упланты начало функционировать в начале XIII в., когда в связи с принятием католицизма прекратили хоронить умерших в могильнике IX—XII вв. Драбешу-Лиепиняс. О том, что кладбище христианское, свидетельствует и западная ориентация умерших (с отклонениями на юго-запад), и то, что при 42% умерших отсутствует могильный инвентарь. Но в то же время на кладбище Упланты наблюдается продолжение древних погребальных традиций. В трети погребений обнаружены угольки рядом со скелетами или в заполнении мо-

гильной ямы, в отдельных случаях — фрагменты керамики. Могильный инвентарь имелся в большей части погребений (54%), особенно богатым инвентарем выделялись женские (рис. 9, 10), для которых весьма характерны ожерелья из раковин каури, браслеты, фибулы. В одном из погребений (№ 28) число каури было значительным — 427 (рис. 4). По сохранившимся фрагментам материи и отдельным деталям одежды (рис. 14) удалось реконструировать (А. Зариня) наряд латгальской женщины XIV в. (рис. 15).

Для выявления хронологии кладбища важное значение имел могильный инвентарь, анализ которого позволил датировать памятник XIII—XIV веками. Аналогичные предметы найдены в исследованных на территории Латвии кладбищах данного периода (Аннас-Бундзены, Заубес-Берзмуйжа, Дзелзавас-Стругукалнс, Шкилбену-Даниловка, Дундагас-Лаукумуйжа и др.), городищах (Асоте, Тервете), а также попадались в археологическом материале Эстонии и Литвы.

Судя по могильному инвентарю, в Упланты погребены коренные жители окрестностей Арайши — латгалы. Это подтверждается и краниологическими данными, позволяя отнести Уплантскую серию к широколицему мезокранному типу, который этнически является балтским.

Следует также отметить, что в материале кладбища Упланты прослеживаются отдельные ливские (северо-восточная ориентация погребений, отдельные украшения) и даже куршские элементы (рис. 8:3).

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИИ

(рис. 4, 5, 7, 15 цветные)

- Рис. 1. Вид на кладбище Упланты с северо-запада.
 Рис. 2. Ситуационный план кладбища Упланты.
 Рис. 3. Расположение исследованных погребений кладбища Упланты.
 Рис. 4. Погребения кладбища Упланты.
 Рис. 5. 46-е погребение.
 Рис. 6. Могильный инвентарь 38-го погребения.
 Рис. 7. Реконструкция мужской одежды 2-го погребения (автор реконструкции А. Зариня).

- Рис. 8. Могильный инвентарь 39-го погребения.
 Рис. 9. 43-е погребение.
 Рис. 10. Могильный инвентарь 43-го погребения.
 Рис. 11. 29-е погребение.
 Рис. 12. Трупосожжение, погребение 84.
 Рис. 13. Находки на кладбище Упланты.
 Рис. 14. Деталь венка из 43-го погребения in situ.
 Рис. 15. Реконструкция женской одежды 43-го погребения (автор реконструкции А. Зариня).

Z. Apala

DER FRIEDHOF UPLANTI BEI DRABEŠI

Zusammenfassung

Der Friedhof Uplanti (Abb. 1) befindet sich auf dem Territorium des Kolchos «Sarkanais karogs» im Dorfsowjet Drabeši, Rayon Cēsis, 6 km von der Stadt Cēsis entfernt. Er wurde im Jahre 1969 im Zuge von Straßenbauarbeiten aufgedeckt. Bei umfassenden Schutzgrabungen im Jahre 1971 wurden auf einer Fläche von 352 m² im südlichen Teil des

Friedhofs 87 Bestattungen offengelegt (Abb. 3), von denen 46 Prozent gestört waren.

Die Zahl der Frauenbestattungen beträgt 17 (20%), der Männerbestattungen 19 (22%) und der Kinderbestattungen 20 (23%); 29 Bestattungen konnten nicht näher bestimmt werden. Außerdem wurden 2 (2%) Brandbestattungen festgestellt. Die Grubentiefe

schwankte zwischen 30 und 90 cm, in den meisten Fällen aber waren die Gruben 60 bis 80 cm tief. Bei einer Tiefe von 30—40 cm handelte es sich fast ausschließlich um Kinderbestattungen. Die Toten lagen ausgestreckt auf dem Rücken, die Arme meist im Ellbogen angewinkelt, die Hände über der Gürtelgegend oder mit der Handfläche das Becken berührend. In einigen Fällen waren die Arme über der Brust verschränkt.

Der Friedhof Uplanti wurde am Anfang des 13. Jh. nach der Christianisierung des Gebiets eingerichtet, als die Benutzung des alten Gräberfeldes Liepiņas bei Drabeši (9.—12. Jh.) eingestellt wurde. Auf den christlichen Charakter des Friedhofs weist die westliche Orientierung der Bestattungen (mit Abweichungen nach SW) sowie das Fehlen von Beigaben in 42 Prozent der Bestattungen hin. Immerhin ist weitgehend ein Festhalten an den alten Bestattungssitten bemerkbar. Bei einem Drittel der Bestattungen wurden Kohlentelchen am Skelett oder in der Grubenfüllung, in manchen Fällen Tonscherben und bei der Mehrzahl der Bestattungen (54%) Grabbeigaben gefunden. Am reichsten waren die Beigaben — Halschmuck aus Kaurimuscheln Armschmuck und Fibeln — in den Frauenbestattungen (Abb. 9, 10). In

einer Bestattung wurden insgesamt 427 Kaurimuscheln gezählt (Abb. 4). Anhand erhaltener Gewebereste und einzelner Gewandteile (Abb. 14) konnte ein lettgallisches Frauengewand des 14. Jh. rekonstruiert werden (A. Zariņa, Abb. 15).

Durch das Inventar wird der Friedhof Uplanti in das 13.—14. Jh. datiert. Entsprechungen zu den dort gefundenen Artefakten gibt es in den derselben Periode angehörenden Friedhöfen (Bundzēni bei Anna, Bērmuiža bei Zaube, Strūgukalns bei Dzelzava, Daņilovka bei Šķilbēni, Laukmuiža bei Dundaga u. a.) und Siedlungen (Asote, Tērvete), in Einzelfällen auch in Estland und Litauen.

Den Beigaben nach zu urteilen gehörten die auf dem Friedhof Uplanti Bestatteten der angestammten lettgallischen Bevölkerung der Umgegend von Āraiši an. Das bestätigen auch die kraniologischen Befunde. In der Schädelserie von Uplanti ist der breitgesichtige mesokrane Typus vorherrschend, der auf die ethnische Zugehörigkeit zu den Balten hinweist. Doch sind im archäologischen Material des Friedhofs auch gewisse livische (die nordöstliche Orientierung mancher Bestattungen, einzelne Schmuckstücke) und auch kurische Elemente (Abb. 8: 3) bemerkbar.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

(Abb. 4, 5, 7, 15 farbig)

Abb. 1. Blick auf den Friedhof Uplanti von Nordwesten.	Abb. 9. Bestattung Nr. 43.
Abb. 2. Situationsplan des Friedhofs Uplanti.	Abb. 10. Inventar der Bestattung Nr. 43.
Abb. 3. Lageplan der aufgedeckten Bestattungen.	Abb. 11. Bestattung Nr. 29.
Abb. 4. Bestattungen auf dem Friedhof Uplanti.	Abb. 12. Brandbestattung Nr. 84.
Abb. 5. Bestattung Nr. 46.	Abb. 13. Artefakte aus dem Friedhof Uplanti.
Abb. 6. Inventar der Bestattung Nr. 38.	Abb. 14. Detail der Bestattung Nr. 43.
Abb. 7. Rekonstruktion des Männergewandes aus der Bestattung Nr. 2.	Abb. 15. Rekonstruktion des Frauengewandes aus der Bestattung Nr. 43.
Abb. 8. Inventar der Bestattung Nr. 39.	

AUKLAS KERAMIKAS KULTŪRAS CILŠU ĢENĒZE UN RAŽOTĀJSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBA AUSTRUMBALTIJĀ

Austrumbaltijas auklas keramikas jeb laivascirvju kultūras pētniecības vēsture aptver diezgan lielu laika posmu. Vispirms auklas keramikas kultūras ciltis uzskatīja par senākajām indoeiropiešu ciltīm Baltijā,¹ vēlāk — par baltu tautu priekštečēm². Teoriju par Austrumbaltijas auklas keramikas kultūras cilšu ģenētisko sakaru ar vēlākajām baltu ciltīm šajā teritorijā pamatojis H. Moora.³ Šīs teorijas pamattēze atzīst auklas keramikas kultūras cilšu migrāciju Austrumbaltijā vēlajā neolītā. Šo cilšu ienākšanu vispirms attiecināja uz 3. g. t. p. m. ē. vidu,⁴ vēlāk — uz 2. g. t. p. m. ē. sākumu⁵.

No baltu valodām somugru valodās aizgūtos vārdus (lopkopībā un zemkopībā) valodnieki sāka attiecināt uz auklas keramikas kultūras cilšu pastāvēšanas laiku Austrumbaltijā. Tāds pieņēmums stiprā mērā veicināja to, ka pamazām veidojās uzskats par auklas keramikas kultūras ciltīm kā pirmbaltiem Austrumbaltijā.⁶ Savukārt, pamatojoties uz valodnieku darbiem, igauņu arheologs prof. H. Moora rakstīja: «... visticamāk, ka Baltijas somu valodās vērojama svešu (baltu) aizguvumu senākais slānis ir saistāms ar ienācēju vilni — laivascirvju kultūras ciltīm; tas rod savu apstiprinājumu arheoloģiskajā un antropoloģiskajā materiālā.»⁷

Sinī sakarā jāatzīmē, ka 50. gados, kad veidojās uzskats par minēto cilšu ģenēzi un etnisko piederību, Austrumbaltija kā arheoloģiski, tā antropoloģiski bija izpētīta samērā vāji. Teiktais galvenokārt attiecas uz senāko šīs teritorijas apdzīvotības laiku — mezolītu un agro neolītu. Agrā neolīta arheoloģisko pieminekļu izpēte tolaik bija vēl sākuma stadijā⁸ un pirmo Narvas kultūras pieminekļu nozīme vēl nebija izvērtēta. Tāpēc par vissenākajām neolīta ciltīm Austrumbaltijā joprojām tika uzskatītas ķemmes-bedrišu keramikas kultūras ciltis. 50. gados tika iegūts pirmais šo cilšu kranioģenētiskais materiāls, kā arī apkopots auklas keramikas kultūras cilšu kranioģenētiskais materiāls.⁹ Tika konstatēts, ka auklas keramikas kultūras ciltis un ķemmes-bedrišu keramikas kultūras ciltis gan pēc antropoloģiskā tipa, gan pēc materiālās kultūras bija krasi atšķirīgas. Tas liecina par šo cilšu dažādu izcelsmi. Pamatojoties uz šiem faktiem, likās pilnīgi loģiski vēlā neolīta auklas keramikas kultūras ciltis uzskatīt par ienācējām Austrumbaltijā. Savukārt šo cilšu antropoloģiskā līdzība ar 7.—12. gs. baltu ciltīm (latgaļiem) ļāva tās uzskatīt par ģenētiski savstarpēji saistītām.¹⁰ Tādējādi veidojās uzskats par baltu cilšu vietējo attīstību, sākot ar vēlā neolītu.

Līdz šim auklas keramikas kultūras cilšu paleoantropoloģiskais materiāls bija iegūts tikai Igaunijas teritorijā; tas tika apkopots K. Markas darbos. Šo cilšu dominējošajam antropoloģiskajam tipam rak-

sturīga masivitāte, stipri izteikta dolihokrānija, plata, augsta un stipri profilēta eiropēida seja.

Kopumā auklas keramikas kultūras ciltis pārstāvētas ar astoņiem galvaskaustiem,¹¹ kuri iegūti sešos samērā vienmērīgi pa visu Igaunijas teritoriju izvietotos kapulaukos. Šis apstāklis liecina, ka auklas keramikas kultūras ciltis visā tās teritorijā piederēja pie viena antropoloģiskā tipa. Šo cilšu paleoantropoloģiskais materiāls līdz šim Latvijas teritorijā nebija zināms. Tomēr, neskatoties uz to, pieņēma, ka auklas keramikas kultūras cilšu antropoloģiskais tips Latvijas un Igaunijas teritorijā bijis vienāds. Jāatzīmē, ka visi minētās kultūras cilšu apbedījumi Igaunijas teritorijā uzieti nejauši, galvenokārt dažādos zemes darbos, un atradumu vietās nekādas apbedījumu ārējās pazīmes netika konstatētas. Tāpat nejauši 1973. g. atrasts pagaidām vienīgais auklas keramikas kultūras cilšu pieauguša vīrieša apbedījums Latvijā. Pie apbedījuma tika atrasts arī akmens kaujas cirvis, kas ļāva noteikt apbedītā kultūras piederību. Pēc L. Jānitsa domām, kaujas cirvja forma ļauj to datēt ar 3. g. t. p. m. ē. beigām.¹²

Minētais apbedījums atrasts Rēzeknes rajona Sarķaņu ciema teritorijā. Galvaskauss bija stipri cietis zemes darbos, tomēr rūpīga visu kaulu fragmentu savākšana ļāva to pilnībā restaurēt (1. tab.).

Galvaskauss ir neliela, samērā bieži vērojama pēcnāves deformācija, jo galvaskauss kapā gulēja uz kreisajiem sāniem. Rezultātā izveidojās neliela galvaskausa smadzeņu daļas deformācija. To ievērojot, baziona-bregmas augstums, kurš acimredzot bija ne mazāks par 140 mm, netika mērīts. Taču kopumā šī deformācija jūtami neietekmēja antropoloģiskā tipa raksturošanai izmantojamās pamatmērījumus.

Pieaugušā vīrieša (ap 40 gadiem) galvaskauss ir masīvs — ar stipri attīstītu muskuļu reljefu un biežām galvaskausa sienām, ļoti izteiktu glabellu un pieres slīpumu (naziona-metopiona leņķis — 68°); arī smadzeņu un sejas daļas izmēri lieli.

Galvaskausa forma izteikti iegarena (galvaskausa indekss — 68,1), to nosaka ļoti liels galvaskausa garums (200—215 mm). Nav izslēgts, ka tik liels galvaskausa garums ir pēcnāves deformācijas sekas. Tomēr, ņemot vērā arī šo apstākli, sākotnēji attiecīgais izmērs nevarēja būt mazāks par 207 mm. Tādējādi apskatāmā galvaskausa forma, ievērojot pat konstatēto pēcnāves deformāciju, ir bijusi izteikti iegarena. Lai gan galvaskausa garums (207 mm) jāvērtē kā individuāla īpatnība, taču līdzīgs izmērs (200—211 mm) diezgan bieži konstatēts gan Austrumbaltijas auklas keramikas kultūras, gan Narvas kultūras cilšu piederīgajiem,

Galvaskausa sejas daļai lieli platuma un augstuma izmēri. Sejas platums vaigu kaulu līmenī (138 mm),

Auklas keramikas kultūras vīrieša apbedījums
(Rēzeknes raj. Sarkaņu c.)
(Abās tabulās izmēri — milimetros, leņķi — grādos.)

Nr. pēc Martina	Pazīmes	Izmēri	Nr. pēc Martina	Pazīmes	Izmēri
1.	Lielākais galvaskausa garums	200—215	52.	Orbītas augstums	38,5
8.	Lielākais galvaskausa platums	141		Bimolārā horda (fmo-fmo)	104
17.	Galvaskausa baziona-bregmas augstums	—		Naziona augstums virs b/m hordas	25,5
23.	Galvaskausa horizontālais apkārtmērs	580		Zigomaksilārā horda (zm'-zm')	100,7
25.	Sagītālais loks (n—o)	403		SS augstums virs zigomaksilārās hordas	28,4
26.	Sagītālā loka pieres daļa	136	DC.	Dakriālā horda	24
27.	Sagītālā loka paura daļa	134	DS.	Dakriālais augstums	18,2
28.	Sagītālā loka pakauša daļa	133	SC.	Simotiskā horda	8,2
29.	Pieres horda	120	SS.	Simotiskais augstums	4,3
30.	Paura horda	125	DS : DC.	Dakriālais indekss	75,8
31.	Pakauša horda	100	SS : SC.	Simotiskais indekss	52,4
5.	Galvaskausa pamata garums (n-ba)	119	77.	Nazomalārais leņķis (fmo-n-fmo)	127,8(?)
9.	Mazākais pieres platums	103		Zigomaksilārais leņķis (zm'-ss-zm')	121,2(?)
10.	Lielākais pieres platums	—	72.	Sejas profila leņķis	87
11.	Biaurikulārais platums	124	74.	Sejas alveolārās daļas profila leņķis	79
12.	Pakauša platums	—	75(1).	Deguna izvirzes leņķis pret profila līniju	38
40.	Sejas pamata garums	113	32.	Pieres profila leņķis (n-m)	68
45.	Sejas platums (zy-zy)	138		Pieres profila leņķis (g-m)	62
43.	Sejas augšdaļas platums	112	8 : 1.	Galvaskausa indekss	68,1
46.	Sejas vidusdaļas platums	102	9 : 8.	Transversālais frontoparietālais indekss	73,0
48.	Sejas augšdaļas augstums	73	48 : 45.	Sejas augšdaļas indekss	52,9
47.	Sejas augstums	121	47 : 45.	Sejas indekss	87,7
55.	Deguna augstums	52,3	52 : 51.	Orbītas indekss no mf	85,6
54.	Deguna platums	24,7	52 : 51a.	Orbītas indekss no d	95,1
51.	Orbītas platums no mf	45	54 : 55.	Deguna indekss	47,2
51a.	Orbītas platums no d	40,5			

kā arī sejas augšdaļas (112 mm) un vidusdaļas (102 mm) platums ļauj apskatāmo galvaskausu vērtēt kā platsejaino morfoloģisko formu. Sejas augšdaļas augstums (73 mm) un jo īpaši viss sejas augstums, tātad kopā ar apakšžokļa augstumu, ir ļoti liels (121 mm). Augstuma un platuma diametru attiecība savukārt raksturo sejas formu kā mezēnu (52,90) un mezoprozopu (87,68).

Sejas vertikālais profilējums (87°) liecina par ortognatismu, bet horizontālā profilējuma leņķu lielums savukārt norāda uz izteikti eiropeīdu sejas uzbūvi (nazomalārais leņķis — 127,8°, zigomaksilārais — 121,2°).

Ļoti labi saglabājušies deguna kauli ļauj spriest par tā uzbūvi. Simotiskais (52,4) un jo īpaši dakriālais indekss (75,8) liecina par augstu un stipri profilētu deguna sakni, bet deguna leņķis (38°) — par ļoti izvirzītu degunu.

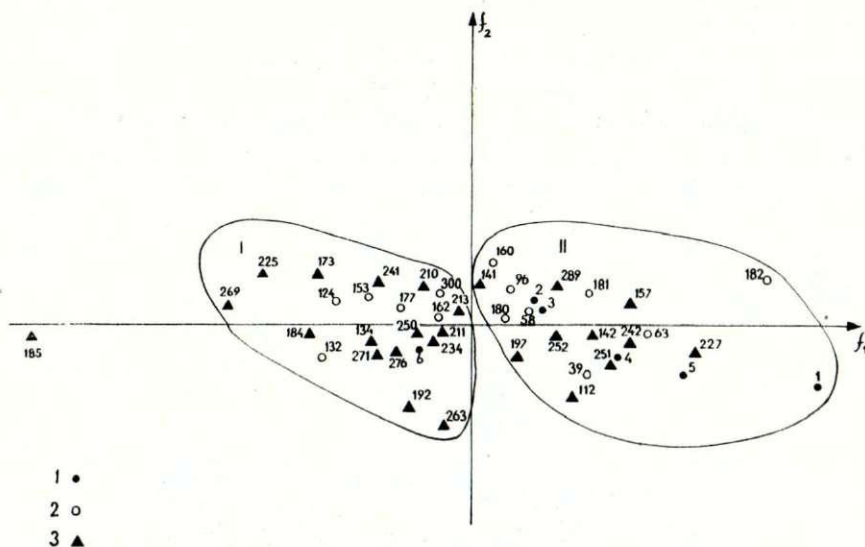
Orbītas platums no mf ir samērā liels (45 mm), tās augstums — īpaši liels (38,5 mm), un rezultātā tās forma ir praktiski hipsikonha (indekss 85,6).

Tādējādi aplūkotā galvaskausa izmēri liecina, ka auklas keramikas kultūras ciltīm Latvijas teritorijā ir bijusi raksturīga stipri izteikta masivitāte, krasi izteikta dolihokrānija, plata, augsta eiropeīda seja ar stipri izvirzītu degunu un augstu deguna sakni. Pēc visiem pamatrādītājiem šis galvaskausis iekļaujas tajā morfoloģiskajā formā, ko pārstāv auklas keramikas kultūras ciltis Igaunijā. Acīmredzot tā nav nejaušība, bet liecība tam, ka attiecīgās kultūras ciltis Igaunijā, kā arī Latvijā bijušas pārstāvētas ar vienu un to pašu masīvo un platsejaino antropoloģisko tipu. Sarkaņu ciemā atrastais vīrieša galvaskausis pēc morfoloģiskajām pazīmēm īpaši tuvs Ardu, Karlovas un Keo (Vīziķu) kapulaukos iegūtajiem vīriešu galvaskausiem. Analogu antropoloģisko tipu pārstāv arī sieviešu galvaskausi no Sopes kapulauka Igaunijā.¹³

Izņēmums ir vienīgi divi apbedījumi — viens vīrieša (Kunila I) un otrs sievietes (Keļjala), kur konstatēts cits antropoloģiskais tips. Vienā gadījumā galvaskausa forma ir mezokrāna, otrā — izteikti brahikrāna, bet sejas uzbūve, spriežot pēc horizontālā profilējuma, — ieplakana un norāda uz minēto indivīdu ģenētisko sakaru ar ķemmes-bedrišu keramikas kultūras ciltīm.

Masīvais, krasi izteiktais dolihokrānais platsejainais eiropeīdais antropoloģiskais tips, ko pārstāv Latvijas un Igaunijas auklas keramikas kultūras ciltis, stipri atgādina agrā neolīta iedzīvotāju antropoloģisko tipu, kurš pazīstams pēc Zvejnieku kapulauka apbedījumiem. Latvijas agrā neolīta un Austrumbaltijas auklas keramikas kultūras antropoloģisko tipu līdzībai bija pievērsta uzmanība jau agrāk. Sakarā ar šo līdzību tika atzīmēts, ka «salīdzināmās analīzes rezultāti neizslēdz Austrumbaltijas auklas keramikas kultūras cilšu un šīs teritorijas agrā neolīta iedzīvotāju ģenētisko tuvību»¹⁴. Tomēr 50. gados izveidojusies teorija, kas skaidroja Austrumbaltijas auklas keramikas kultūras cilšu izcelšanos ar to migrāciju vēlajā neolītā no dienvidiem, radīja noteiktu psiholoģisko barjeru, kura neļāva šo rindu autorei konstatēto auklas keramikas kultūras un Narvas cilšu antropoloģisko tipu nenoliedzamo līdzību izskaidrot ar ģenētisku pēctecību.

Atgriežoties pie šīs problēmas, mums likās visai būtiski vēlreiz pievērsties auklas keramikas un agrā neolīta Narvas kultūras cilšu antropoloģisko tipu attiecībām. Šinī sakarā tika izmantota daudzdimensionālās statistikas metode — faktoranalīze, kura pielietota neolīta cilšu — Narvas kultūras, ķemmes-bedrišu keramikas kultūras un auklas keramikas kultūras — antropoloģiskā sastāva noteikšanai. Analīzē izmantoti Zvejnieku kapulauka neolīta cilšu galvaskausi, kā arī visi iepriekš minētie auklas keramikas cilšu galvaskausi no Igaunijas un Latvijas teri-

1. att. Agrā, vidējā un vēlā neolīta galvaskausu savstarpējais izvietojums divu faktoru telpā: 1 — auklas keramikas kultūras cilšu galvaskausi, 2 — agrā neolīta cilšu galvaskausi (Zvejnieku kapulauks), 3 — vidējā un vēlā neolīta cilšu galvaskausi (Zvejnieku kapulauks).

torijām. Divu galveno faktoru koordinātu sistēmā izvietojās visu analizējamo galvaskausu metriskie raksturojumi (1. att.). Apskatāmajā grafikā pamatsvars pieder pirmajam faktoram (f_1), kas ļāva visus galvaskausus iedalīt divās atsevišķās grupās.

Zvejnieku kapulauka agrā neolīta galvaskausu sērijā jau agrāk tika izdalīti divi antropoloģiskie tipi: viens mezokrānais ar platu un ieplakanu seju, otrs — masīvais, dolihokrānais, arī ar platu, bet stipri profilētu seju.¹⁵ Galvaskausi ar pirmā antropoloģiskā tipa pazīmēm iekļāvās pirmajā grupā, bet ar otrā tipa pazīmēm — otrajā grupā. Attiecīgi sadalījās arī Zvejnieku kapulauka vidējā un vēlā neolīta apbedījumu galvaskausi. Pirmajā — mezokrāno galvaskausu grupā iekļāvās tikai viens auklas keramikas kultūras cilšu galvaskauss: vīrieša galvaskauss (6. nr.) no Kūnilas I apbedījuma, kas tuvs ķemmesbedrišu keramikas kultūras cilšu antropoloģiskajam tipam.¹⁶ Pārējie pieci auklas keramikas kultūras cilšu vīriešu galvaskausi (1.—5. nr.) iekļāvās otrajā grupā, t. sk. arī galvaskauss no Sarkanjiem. Tātad otro grupu veido agrā, vidējā un vēlā neolīta galvaskausi ar izteikti dolihokrānu galvaskausa smadzeņu daļu, platu un stipri profilētu seju.

Ņemot vērā galvaskausu iedalījumu pēc faktoranalīzes, tika izskaitļoti abu grupu pamatpazīmju vidējie aritmētiskie rādītāji. Atšķirības starp šīm grupām sakrīt ar tām, kuras konstatētas starp Narvas un ķemmes-bedrišu keramikas kultūras ciltīm. Minētās analīzes rezultāti uzrāda pilnīgu Narvas un auklas keramikas kultūras cilšu antropoloģiskā tipa sakritību. Tie pārstāv vienu un to pašu antropoloģisko tipu — krasi dolihokrāno, masīvo eiropeīdo tipu ar platu, stipri profilētu seju un izvīrītu degunu (2. tab.).

Uzmanību piesaista arī tas apstāklis, ka auklas keramikas kultūras cilšu galvaskausi, kuri iekļāvās otrajā galvaskausu grupā, nav koncentrēti vienkop, bet gan vienmērīgi izvietoti starp citiem agrā un vidējā neolīta galvaskausiem ar stipri iegarenu galvaskausa formu, platu un eiropeīdu seju. Citiem vārdiem, auklas keramikas kultūras cilšu antropoloģiskais tips Austrumbaltijā bijis pārstāvēts jau agrajā

neolītā un turpinājies eksistēt arī vidējā un vēlajā neolītā.

Tādējādi antropoloģiskie dati apliecina Narvas un auklas keramikas kultūras cilšu fizisko tipu līdzību, kas savukārt liecina par to ģenētisko sakaru. Minētie fakti ļauj uzskatīt konstatēto līdzību starp Narvas un auklas keramikas kultūras ciltīm kā ģenētisku pēctecību. Tas savukārt vedina domāt par auklas keramikas kultūras vietēju izcelsmi uz agrā neolīta Narvas kultūras pamata, nevis saistīt tās parādīšanos Latvijā un Igaunijā tikai ar jaunu iedzīvotāju migrācijas vilni.

Tādu pieņēmumu, kurš pamatots ar antropoloģiskā materiāla analīzi, var uzskatīt par darba hipotēzi. Tās pierādīšanai nepieciešams aplūkot vairākus jautājumus, kas saistīti ar pāreju no piesavinātāj- uz ražotājsaimniecību Austrumbaltijas teritorijā.

Apmetnes ar tīru auklas keramikas kompleksu Igaunijā un Latvijā atklātas nelielā skaitā,¹⁷ galvenokārt pēc trauku lauskām, krama izstrādājumiem un pavardu paliekām, bet bez kaut cik manāmām kultūrslāņa pēdām. Tas liecina, ka auklas keramikas kultūras cilšu dzīvesvietas bija apdzīvotas īslaicīgi un ka šīm ciltīm bija raksturīgs visai mobils dzīves veids. Auklas keramikas kultūras cilšu kapulauki uzieti upju vai ezeru tuvumā uz nelieliem pauguriem pļavu vidū. Apbedīto skaits vienā kapulaukā parasti neliels — visbiežāk no viena līdz trim, retāk — ap 10 apbedījumu.¹⁸

Īpašu interesi izraisa apbedījumos atrastie mājdzīvnieku — visbiežāk kazu vai aitu, retāk cūku — kauli vai zobi; liellopu un zirgu kauli apbedījumos nav uzieti.¹⁹

Auklas keramikas kultūras kopienu ilglaicīgas apmetnes līdz šim konstatētas tikai Lietuvā, kur tās nereti izvietotas Narvas kultūras cilšu apmetņu vietās, veidojot tur augšējo apdzīvotības slāni. Šo kopienu saimniecībā joprojām vadošo lomu saglabā piesavinātājsaimniecība. Dzīvesvietās, kuras atrodas jūras tuvumā, kopienu saimniecībā dominē zvejniecība, roņu medības, kā arī medniecība vispār. No mājdzīvniekiem pārstāvēts suns un liellopi. Tomēr pēdējo īpatsvars attiecībā pret savvaļas dzīvniekiem

Austrumbaltijas neolīta cilšu galvaskausu grupas pēc faktoranalīzes rezultātiem*

Nr. pēc Martina	Pazīmes	I grupa				II grupa			
		N	\bar{x}	s	v	N	\bar{x}	s	v
1.	Lielākais galvaskausa garums	22	185,0	4,39	2,38	23	195,4	6,37	3,26
8.	Lielākais galvaskausa platums	22	143,0	4,15	2,90	22	136,0	4,86	3,58
17.	Galvaskausa baziona-bregmas augstums	19	140,0	6,70	4,79	21	142,9	5,42	3,80
23.	Galvaskausa horizontālais apkārtmērs	21	532,2	9,97	1,88	17	540,8	20,27	3,75
25.	Sagītālais loks (n—o)	20	372,8	12,59	3,38	17	380,8	14,98	3,94
26.	Sagītālā loka pieres daļa	20	127,4	7,00	5,50	17	129,2	7,72	5,98
27.	Sagītālā loka paura daļa	19	126,9	5,88	4,63	16	133,1	7,20	5,41
28.	Sagītālā loka pakauša daļa	20	119,9	6,59	5,50	17	117,2	7,03	6,00
29.	Pieres horda	20	112,6	5,51	4,89	17	114,4	4,98	4,36
30.	Paura horda	19	113,9	5,61	4,92	15	119,9	4,71	3,93
31.	Pakauša horda	20	101,5	5,92	5,84	17	99,6	6,41	6,44
5.	Galvaskausa pamata garums (n—ba)	19	101,2	5,25	5,19	18	111,0	4,28	3,86
9.	Mazākais pieres platums	22	99,8	3,78	3,79	21	97,7	3,11	3,18
10.	Lielākais pieres platums	18	121,7	3,65	3,00	20	118,7	4,65	3,92
11.	Biaurikulārais platums	21	127,4	5,72	4,49	20	122,3	4,11	3,36
12.	Pakauša platums	20	112,3	5,27	4,69	18	111,7	4,93	4,41
40.	Sejas pamata garums	18	99,3	5,55	5,58	16	104,9	5,54	5,28
45.	Sejas platums (zy—zy)	20	140,5	5,00	3,56	19	138,4	4,26	3,08
43.	Sejas augšdaļas platums	22	110,3	4,34	3,94	19	110,1	3,65	3,32
46.	Sejas vidusdaļas platums	17	97,1	5,89	6,07	17	98,5	4,99	5,07
48.	Sejas augšdaļas augstums	19	70,1	4,78	6,81	19	72,2	4,67	6,46
47.	Sejas augstums	14	116,8	9,43	8,03	16	119,8	5,91	4,93
55.	Deguna augstums	19	52,9	2,80	5,30	18	52,9	2,68	5,05
54.	Deguna platums	18	25,5	3,12	12,20	19	25,5	1,69	6,62
51.	Orbitas platums no mf	20	44,7	2,64	5,91	19	44,3	2,37	5,34
51a.	Orbitas platums no d	17	40,8	2,83	6,93	13	41,6	2,14	5,13
52.	Orbitas augstums	21	32,5	2,31	7,10	20	33,5	3,06	9,13
	Bimolārā horda (fmo—fmo)	21	101,5	4,50	4,44	17	101,2	2,61	2,57
	Nazona augstums virs b/m hordas	21	17,3	1,85	10,65	16	20,2	3,40	16,81
	Zigomaksilārā horda (zm'—zm')	15	96,8	5,57	5,75	11	99,1	3,44	3,47
	SS augstums virs zigomaksilārās hordas	15	23,4	2,66	11,36	11	25,3	3,86	15,21
DC.	Dakriālā horda	13	22,1	2,87	12,99	17	21,9	2,94	13,40
DS.	Dakriālais augstums	13	12,5	1,74	13,93	17	13,4	1,98	14,80
SC.	Simotiskā horda	12	9,7	1,88	19,38	18	9,4	1,81	19,24
SS.	Simotiskais augstums	12	4,8	0,85	17,72	17	5,1	1,10	21,74
DS : DC.	Dakriālais indekss	13	57,0	8,39	14,72	17	61,4	8,87	14,45
SS : SC.	Simotiskais indekss	12	50,5	11,22	22,22	17	53,8	9,68	17,98
77.	Nazomalārais lenķis (fmo—n—fmo)	21	142,3	3,42	2,41	16	136,9	6,80	4,97
	Zigomaksilārais lenķis (zm'—ss—zm')	15	128,3	5,37	4,18	11	126,1	7,18	5,70
72.	Sejas profila lenķis	18	82,7	2,57	3,11	13	85,2	4,25	4,99
73.	Sejas vidusdaļas profila lenķis	18	83,5	2,82	3,38	11	86,0	4,72	5,48
74.	Sejas alveolārās daļas profila lenķis	17	80,71	3,97	4,92	10	82,1	5,05	6,15
75(1).	Deguna izvirzes lenķis pret profila līniju	15	30,2	6,28	12,77	15	30,3	4,09	13,46
32.	Pieres profila lenķis (n—m)	19	81,2	2,97	3,66	14	79,5	4,66	5,86
	Pieres profila lenķis (g—m)	19	74,7	3,39	4,53	15	71,4	5,86	8,20
8 : 1.	Galvaskausa indekss	22	77,4	2,76	3,57	22	69,6	2,52	3,61
17 : 1.	Galvaskausa augstuma—garuma indekss	19	75,9	4,03	5,31	21	73,2	4,15	5,66
17 : 8.	Galvaskausa augstuma—platuma indekss	19	98,3	5,68	5,77	21	104,9	4,93	4,70
9 : 8.	Transversālais frontoparietālais indekss	22	69,8	3,11	4,45	21	72,0	2,41	3,35
9 : 10.	Pieres platuma indekss	18	81,7	2,75	3,37	20	82,2	2,62	3,19
48 : 45.	Sejas augšdaļas indekss	18	50,2	3,30	6,57	16	52,5	3,05	5,80
47 : 45.	Sejas indekss	13	83,7	6,04	7,22	13	87,6	4,01	4,58
48 : 17.	Vertikālais kraniofaciālais indekss	17	50,1	3,00	5,99	18	50,8	4,41	8,68
52 : 51.	Orbitas indekss no mf	20	72,5	5,47	7,54	18	75,5	7,93	10,50
52 : 51a.	Orbitas indekss no d	17	80,3	7,05	8,79	12	82,0	9,36	11,41
54 : 55.	Deguna indekss	18	48,5	6,56	13,52	18	48,4	4,50	9,31

* Analīzē izmantoti visi auklas keramikas kultūras cilšu un Zvejnieku kapulauka neolīta apbedījumu vīriešu galvaskausi (sk. 1. att.).

diezgan niecīgs. Ir liecības arī par nodarbošanos ar zemkopību — atrastas kaņepju sēklas un prosas graudi. No zemkopju darbarīkiem uzieti koka un akmens kapļi.²⁰

Pēdējos gados iegūti radiooglekļa datējumi, kuri ļauj precizēt auklas keramikas kultūras senumu Austrumbaltijā. Svetojas 1A apmetne Rietumlietuvā datēta ar 2170. un 2150. g. p. m. ē. [4120+80 (TA); 4100+100 (VS)],²¹ bet Sarneles apmetne — ar 2310. g. p. m. ē.²² Taču ir liecības, kas ļauj attiecināt auklas keramikas kultūras parādīšanos Lietuvā uz vēl senāku laiku. R. Rimantiene raksta, ka auklas keramikas kultūra Svetojas 2. apmetnē pēc putekšņu analīzes datiem attiecināma uz subboreālā perioda

sākumu, kas aptuveni atbilst 3. g. t. p. m. ē. vidum.²³ Svarīgi minēt arī šīs kultūras datējumu pēc ¹⁴C Somijā, kurš te attiecināms uz 2370.±170. g. p. m. ē.²⁴ Tātad senākas liecības par auklas keramikas kultūru Austrumbaltijā attiecas uz 2400. gadiem p. m. ē. Šīs kultūras beigu posms Latvijā attiecināms uz 2. g. t. p. m. ē. pirmo ceturksni, t. i., uz neolīta beigām.²⁵ Viduseiropā auklas keramikas kultūras senākie pieminekļi tiek datēti ar 2500.—2400. g. p. m. ē.²⁶

Tādējādi auklas keramikas kultūras pastāvēšana Austrumbaltijā aptver diezgan lielu posmu — apmēram 600 gadus. Pašreiz senākais šīs kultūras datējums norāda uz auklas keramikas kultūras sākumu nevis 3./2. g. t. p. m. ē. mijā, kā bija pieņemts agrāk,

bet ļauj to attiecināt uz 2400. gadiem p. m. ē., t. i., uz laiku, kad visā apskatāmajā teritorijā vēl pastāvēja Narvas kultūra vai tās vēlākie varianti, kā arī ķemmes-bedrīšu keramikas kultūra. Par šo kultūru koeksistenci liecina arī arheoloģiskie pētījumi Austrumlietuvā²⁷ un kranioģiskais materiāls.

Bronzas laikmetā līdzās ienācēju ciltīm, kam bija raksturīga šaura seja, pastāv divi citi antropoloģiskie tipi — dolihokrānais eiropeīdais platsejainais un mezokrānais ar platu un nedaudz ieplakanu seju —, kurus attiecīgi var saistīt ar Narvas un ķemmes-bedrīšu keramikas kultūru cilšu antropoloģiskajiem tipiem. Tas norāda, ka neolītā minēto cilšu asimilācijas procesam bijis lokāls raksturs. Sakari kultūras un saimniecības sfērās starp šīm neolīta cilšu grupām Austrumbaltijā bieži vien realizējās bez to asimilācijas, jo vēl bronzas laikmetā eksistē šo cilšu antropoloģiskie tipi bez kaut cik manāmām sajaukšanās iezīmēm.

Tātad vidējā un vēlajā neolītā līdzās zvejnieku un mednieku ciltīm pastāv arī lopkopju kopienas — auklas keramikas kultūras ciltis. Narvas un auklas keramikas kultūru cilšu lielā līdzība, par ko liecina iepriekš minētā paleoantropoloģiskā materiāla analīze, acīmredzot jāskaidro ar Narvas kultūras atsevišķu kopienu pāreju uz ražotājsaimniecību.

Šādu pakāpenisku pāreju no Narvas uz auklas keramikas kultūru var saskatīt Sarneles apmetnē, kura atrodas Pluņģes rajonā Rietumlietuvā. Šajā apmetnē atrastie krama, kaula un raga darbarīki raksturīgi Narvas-Nemunas kultūrai, bet keramika — auklas keramikas kultūrai. Šeit vēl dominē piesavinātājsaimniecība, bet nedaudzie atrastie mājdzīvnieku kauli, kā arī kaņepju sēklas un akmens kaplis²⁸ liecina par ražotājsaimniecības pirmsākumiem. Līdzīgi risinājusies Usvjatu kultūras pāreja uz auklas keramikas kultūru Ziemeļbaltkrievijā. Īpašu interesi izraisa tas, ka šīnī gadījumā ir izsekota Usvjatu kultūrai raksturīgās keramikas transformācija par auklas kultūras keramiku,²⁹ turklāt minētā transformācija notikusi vienlaikus ar pārmaiņām saimniecībā — pāreju uz ražotājsaimniecību³⁰. Tātad pāreja uz jaunu saimniecību — ražotājsaimniecību — izraisa attiecīgas pārmaiņas arī visās pārējās dzīves jomās, to skaitā arī ideoloģisko uzskatu sistēmā, rodot izpausmi attiecīgā keramikas trauku ornamentā.

Pāreja uz ražotājsaimniecību, kurā vairāku gadsimtu laikā iesaistījās arvien lielāks vietējo kopienu skaits, notika pakāpeniski. Tāpēc vēlajā neolītā Austrumbaltijā vienlaikus tiek konstatētas ciltis gan ar piesavinātāj-, gan ražotājsaimniecību. Šādi vairākus gadsimtus ilgi pārejai uz ražotājsaimniecību ir likumsakarīgs pamats. Etnogrāfiskajā literatūrā atrodams skaidrojums šim ilgstošajam pārejas procesam, kam ir ciešs sakars ar nelielu starpību darba ražīgumā starp primitīvo zemkopību un lopkopību un tradicionālajiem zvejnieku un mednieku cilšu pārtikas iegūšanas veidiem.

Pēc R. Karneiro datiem, mednieks strādā 795 cilvēkstundas, lai iegūtu viena cilvēka pārtikas gada normu, t. i., 1 milj. kaloriju, bet ciltis, kuras nodarbojas ar kapļa zemkopību, — 603 cilvēkstundas.³¹ Īpašu nepieciešamību pāriet uz meža līdumu zemkopību neizjuta arī tās kopienas, kuras dzīvoja lielu ūdeņu tuvumā, kas bija pastāvīgs un bagāts pārtikas resursu avots. Normāla piesavinātājsaimniecības attīstība ir ļoti atkarīga no ģeogrāfiskajiem apstākļiem. Tieši tajos gadījumos, kad klimats pasliktinās un līdz ar to samazinās biomasas, radot kopienām

nopietnas grūtības barības sagādāšanā, iestājas krīzes situācija, kura veicina pāreju uz ražotājsaimniecību.

Ražotājsaimniecības ieviešana un tās sākotnējā attīstība noritēja kompleksi — vienlaicīgi apgūstot zemkopību un lopkopību. Taču šāds kompleksais saimniecības veids bija raksturīgs galvenokārt ražotājsaimniecības veidošanās pirmajiem centriem. Ražotājsaimniecībai izplatoties no pirmatnējiem centriem uz attālākām teritorijām, tās kompleksā forma nereti mainījās. Atkarībā no ģeogrāfiskajiem apstākļiem vietējo cilšu ražotājsaimniecībā varēja dominēt zemkopība vai lopkopība.

Kā rāda etnogrāfiskie dati, senākajā lopkopības attīstības stadijā vienlaicīga sīklopu un liellopu audzēšana, kas pārstāv divas dažādas lopkopības sistēmas, rada lielas grūtības.³² Liellopu audzēšana prasa ilgstošu apdzīvotību ciematos un samērā attīstītu zemkopību, kura spēj nodrošināt lopiem barību. Savukārt sīklopi piemēroti mobilam dzīves veidam, kad kopienas, meklējot ganības, bieži pārvietojās uz jaunām teritorijām, turklāt sīklopus arī vieglāk apgādāt ar barību ziemas sezonā, izmantojot šim nolūkam koku un krūmāju zarus un lapas.

Mājas dzīvnieku izvēle kopienās vienmēr bija atkarīga no apkārtējās vides. Liellopiem vairāk piemērotas atklātas, no mežiem brīvas teritorijas. Sīklopus varēja audzēt arī mežu joslās apstākļos, meklējot tiem ganības upju ielejās, ezeru tuvumā vai ar zāli apaugušās mežmalās.

Mednieku un zvejnieku kopienas Latvijā, Lietuvā un Igaunijā varēja iepazīt un aizgūt mājlopus no tuvākajiem dienvidu kaimiņiem — piltuvkausu kultūras ciltīm. Arheoloģiskie dati apstiprina, ka Austrumbaltijas vietējās zvejnieku un mednieku ciltis mēģinājušas vienlaikus audzēt gan liellopus, gan sīklopus. Atsevišķās vidējā neolīta apmetnēs konstatēti arī daži labības graudi vai to putekšņi. Saglabājušies raga vai koka kapļi un graudberži arī netieši liecina par zemkopību. Minētās liecības par zemkopības un lopkopības pirmsākumiem vidējā neolītā konstatētas Sventojas apmetnēs, kur atrasti koka kapļi, kaņepju sēklas, kaņepju šķiedras diegi un audekla gabals, kā arī liellopu un sīklopu kauli.³³ Ir pamats domāt, ka vidējā neolītā arī Latvijas teritorijā vietējās kopienas jau pazīnušas mājlopus un pirmatnējo zemkopību. Sārņates apmetnē atrasti no raga darināti kapļi,³⁴ bet Lubānas ezera tuvumā situētajā Zvidzes apmetnē — mājlopu kauli³⁵.

Ilgstoši apdzīvotajās vēlā neolīta apmetnēs mājlopu audzēšana ir jau regulāra parādība. Liellopu, sīklopu, zirgu un suņu kauli atrasti vairākās Lietuvas un Latvijas ilgstoši apdzīvotajās vēlā neolīta apmetnēs.³⁶

Taču katrā no minētajām apmetnēm mājlopu kaulu īpatsvars starp savvaļas dzīvnieku kauliem vēl ir ļoti niecīgs. Ilgstoši apdzīvotās vidējā un vēlā neolīta apmetnēs, kur atrasti mājlopu kauli, kapļi, labības graudi vai to putekšņi, protams, liecina tikai par ražotājsaimniecības iedīgļiem, par tās pašiem pirmsākumiem, par mēģinājumiem to ieviest. Apskatāmajā laikā posmā ilgstoši apdzīvotajās apmetnēs joprojām dominē piesavinātājsaimniecība, proti, zvejniecība un medniecība. Ir pamats domāt, ka ražotājsaimniecības ieviešanas procesā vispirms iesaistījās tikai atsevišķas kopienas, kuru skaits gadsimtu gaitā aizvien pieauga. Par to liecina arī to vēlā neolīta kopienu skaits, kuru ilgstošajās apmetnēs atrasti gan

mājlopu kauli, gan liecības par nodarbošanos ar zemkopību.

Periodā, kad notika pāreja uz ražotājsaimniecību, vajadzēja apgūt ne tikai jaunas darba metodes, bet arī pārvarēt lielu psiholoģisko barjeru un tradicionālos ideoloģiskos uzskatus. Piesavinātājsaimniecība radikāli atšķiras no ražotājsaimniecības. Vairāku gadu tūkstošu laikā uzkrātās tradīcijas — saņemt barību no apkārtējās vides gatavā veidā tūlītējai patērišanai — ietekmēja kopienu locekļu psiholoģiju un veidoja attiecīgu pasaules uzskatu. Pāreja uz ražotājsaimniecību nozīmēja iesaistīties tieši un ilgstošā produktu ražošanas procesā, kurā tikai gala rezultāts ļāva patērēt un realizēt iegūtos produktus. Stingrs darba ritms, kurš cieši saistīts ar gadalaiku apriti, raksturīgs ne tikai zemkopībai, bet arī lopkopībai. Etnogrāfijā ir zināmi daudzi piemēri, kad kopienas, kurās nodarbojas ar medniecību un zveju, iemainot mājlopus, tos drīzumā nokauj un izlieto barībai tāpat kā nomedītos savvaļas dzīvniekus. Mājlopu ieviešana nebūt nebija viegls un vienkāršs process — vajadzēja mācīties tos audzēt un pavairot, sagādāt tiem barību ziemai un ganības vasarā.

Jau vidējā neolīta kopienām, kuru ilgstoši apdzīvotajās apmetnēs atrasti pirmatnējās ražotājsaimniecības iedīgļi, ir bijusi ļoti liela nozīme šī jaunā saimniecības veida pieredzes uzkrāšanā, kas notika vairāku paaudžu laikā. Spriežot pēc etnogrāfiskajiem un arheoloģiskajiem datiem, sākumā ražotājsaimniecību mēģināja pārņemt tikai dažas kopienas. Tāpēc sākotnēji šādu kopienu skaits bija neliels un tikai pamazām no paaudzes uz paaudzi palielinājās. Par šādu pakāpenisku pāreju uz ražotājsaimniecību liecina arī piltuvkausu kultūras cilšu apmetnes. Arheoloģijā pašreiz valda uzskats, ka šīs ciltis ir izveidojušās uz vietas. Šajā procesā iesaistījās attiecīgās teritorijas mezolīta ciltis, kuras, iemainot labības graudus un mājlopus no līniju keramikas kultūras ciltīm, sāka ieviest ražotājsaimniecību. Tieši ar pakāpenisku pāreju uz jauno saimniecības veidu izskaidro diezgan nelielu vissenāko piltuvkausu kultūras cilšu dzīvesvietu skaitu. To apmetnes galvenokārt attiecas uz vidējo un vēlo šīs kultūras pastāvēšanas laiku.

Īpašu interesi izraisa tas fakts, ka vietējās ciltis Austrumbaltijā ražotājsaimniecību vispirms mēģināja apgūt kompleksā veidā — vienlaikus zemkopību un lopkopību. Taču mežu josla, kur valdīja piesavinātājsaimniecība, ieviest jaunu ekonomiku tās kompleksā veidā nebija iespējams. Vietējām kopienām tas bija tehniski neatrisināms uzdevums. Tādas lopkopības ieviešana mežu joslas apstākļos, kas būtu efektīva un kļūtu par galveno iztikas avotu, izvirzīja nepieciešamību sīklopus atdalīt no liellopiem, jo tie pārstāv divas patstāvīgas lopkopības sistēmas. Jādomā, tieši tāpēc vietējās kopienas arī izvēlējās tikai vienu no šīm sistēmām — mūsu gadījumā sīklopu audzēšanu, jo mežu joslas apstākļos šis ražotājsaimniecības veids bija racionālākais.

Apgūtās mājlopu audzēšanas iemaņas pastāvīgi apdzīvotajās apmetnēs īpaši nodereja jaunajām kopienām, kuras dabiskā demogrāfiskā procesa rezultātā bija spiestas nodalīties no tēvu kopienām. Tieši šajā kopienu dalīšanās procesā, kad veidojās jauno paaudžu kopienas, notika pāreja uz ražotājsaimniecības veidu — mājlopu audzēšanu. Šādā gadījumā pārejai uz ražotājsaimniecību bija radikāls raksturs, jo šajās jaunajās kopienās mājlopu audzēšana va-

rēja kļūt par galveno nodarbošanās veidu un galveno iztikas avotu.

Auklas keramikas kultūras kopienų apbedījumos Austrumbaltijā atrasti sīklopu un cūku kauli, tādēļ par šo kopienų galveno nodarbošanās veidu var uzskatīt tieši sīklopu — aitu un kazu — audzēšanu, kas noteica kopienų samērā mobilu dzīves veidu. Mežu joslas apstākļos aitas, kazas un cūkas bija audzēšanai visvairāk piemērotie mājlopi. Iesākumā cūkas neganīja, tās pašas atrada sev barību netālu no ciematiem. Aitu, kazu un cūku ganīšana, ja to skaits ir neliels, varēja notikt vienkopus. Lielāks sīklopu ganāmpulks jau prasīja to nodalīšanu no pārējiem mājlopiem un, meklējot ganības, biežu pārvietošanos uz attālākām vietām. Bija nepieciešami gani, kuri ne tikai meklēja ganības, bet arī apsargāja ganāmpulkus.³⁷

Tas, ka auklas keramikas kultūras kopienų kapulauki (ar nelielu apbedījumu skaitu) izvietoti seno ganību vietās, vistiešāk liecina, ka kopienām piederējuši samērā lieli aitu un kazu ganāmpulki, kurus ganīja un sargāja gani. Šie ganāmpulki bija ne tikai bagāts iztikas avots (gaļa, piens), bet arī deva ļoti svarīgas izejvielas (vilna, ādas) apģērba darināšanai. Aitādu izmantošana segu un silta ziemas apģērba darināšanai nerada šaubas, jo līdzīgā veidā mednieku un zvejnieku ciltis izmantoja arī savvaļas dzīvnieku ādas. Taču par vilnas izmantošanu apģērba darināšanā Austrumbaltijā apskatāmajā laika posmā nav tiešu pierādījumu.

Senākās mums zināmās Eiropas teritorijā iegūtās liecības par pietiekami augsti attīstītā tehnoloģijā darinātu vilnas audumu atrastas Bulgārijas eneolītā, ko datē ar 5. g. t. p. m. ē.³⁸ Seit uzīts smalks vilnas audums, kas izgatavots ripsa tehnoloģijā (diega resnums — 0,8—2,3 mm), kā arī vertikālie aužamie stāvi, kuri liecina par šeit jau sen eksistējošām tradīcijām darināt vilnas dziju un audumus. Ziemeļeiropā tiešas liecības par apģērba darināšanu no vilnas attiecināmas uz bronzas laikmetu. Apbedījumos atrasti no vilnas darināti sieviešu un vīriešu apģērbi, kā arī vīrieša koniskas formas tūbas platmale.³⁹

Lodes amforu kultūras apmetnēs, kas pastāvēja vienlaikus ar auklas keramikas kultūras pieminekļiem, lielā skaitā atrasti no māla darinātu vārpstu skrīmeļi un aužamo stāvu atsvari.⁴⁰ Bronzas laikmetā visā Holandes teritorijā novērota strauja aītkopības attīstība, ko izskaidro ar pieaugošo pieprasījumu pēc vilnas kā izejmateriāla apģērba darināšanai.⁴¹ Ir pamats uzskatīt vilnas izmantošanu apģērba darināšanai par svarīgu jaunumu, kas, līdzīgi bronzas un dzelzs izgatavošanas mācai, samērā ātri izplatījās plašā teritorijā.

Narvas kultūras cilšu apmetnē Lietuvā (Šventojā) atrastais auduma gabals izgatavots no kaņepāju šķiedrām,⁴² bet Vidusdņepras auklas keramikas kultūras apbedījumā saglabājusies šķeterēta vilnas dzija, uz kuras savērtas krelles.⁴³ Viss teiktais pieļauj varbūtību, ka arī auklas keramikas kultūras kopienas Austrumbaltijā jau pazinušas vilnas izmantošanas iespējas. Ļoti ticams, ka iepazīšanās ar vilnu — tik ļoti bagātu un neaizstājamu izejmateriālu apģērba darināšanai — varēja kļūt par vienu no svarīgākajiem stimuliem, kas pamudināja vietējās kopienas apgūt jauno ražotājsaimniecības nozari — sīklopu audzēšanu. Apģērba darināšanai iegūtais izejmateriāls (ādas, vilna) vienlaikus varēja kalpot arī kā nozīmīgs maiņas avots.

Austrumbaltijā atsevišķu kopienu, par kuru nodarbošanos kļūst lopkopība, izdalīšanās process no vietējo zvejnieku un mednieku cilšu vides jāvērtē kā pirmā lielā sabiedriskā darba dalīšana starp kopienām ar piesavinātāj- un ražotājsaimniecības veidu. Sabiedriskā darba dalīšana radīja stingru pamatu īsti ekonomiskai maiņai starp lopkopjiem, no vienas puses, un zvejniekiem un medniekiem, no otras, tā labvēlīgi ietekmēja arī tālāko ražotājsaimniecības attīstību Austrumbaltijā.

Īpaša uzmanība jāpievērš tam faktam, ka pirmā lielā sabiedriskā darba dalīšana Austrumbaltijā sakrita ar analoģu parādību — lopkopju kopienu izdalīšanos — citās Eiropas teritorijās, tikai ar to starpību, ka pēdējā gadījumā šis process noritēja zemkopju un lopkopju vidē, kamēr Austrumbaltijā — zvejnieku un mednieku cilšu vidē. 3. g. t. p. m. ē. vidū Vidus- un Ziemeļeiropā pakāpeniska lopkopības atdalīšanās no zemkopības jāvērtē kā zemkopju-lopkopju sabiedrības iekšēja ekonomiska krīze, kuras pamatā vairāki cēloņi, kas kavēja ekonomikas tālāko attīstību. Par šādiem cēloņiem jāuzskata ekstensīvā zemkopība (meža izciršana milzīgās platībās un zemes auglības noplicināšana), kā arī ļoti zems zemkopībā lietotajām tehnikas līmenis. Tas viss kopā vairs nespēja apmierināt pieaugošā iedzīvotāju skaita pieprasījumu pēc produktiem. Šajā sabiedrībā izveidojusies demogrāfiskā situācija prasīja arī straujāku lopkopības attīstību — ganāmpulku skaitlisku palielināšanos. Taču lopkopības īpatsvara palielināšanos zemkopju-lopkopju kopienās kavēja pastāvošās ekstensīvās zemkopības līmenis, kas vairs nespēja nodrošināt ar barību skaitliski lielākus ganāmpulkus.

Izeja no radušās krīzes situācijas tika atrasta sabiedriskajā darba dalīšanā — daļēji nošķirot lopkopību no zemkopības. Šis krīzes periods iezīmējās ar to, ka atsevišķu kopienu (galvenokārt auklas keramikas kultūras cilšu) saimniecībā sāka dominēt sīklopu audzēšana, bet citu cilšu saimniecībā — zemkopība kopā ar liellopu audzēšanu (sal. ar teikto 114., 115. lpp.).

Auklas keramikas kultūras dažādu variantu veidošanās Vidus- un Ziemeļeiropā jāskaidro tieši ar lopkopju kopienu izdalīšanos. Šis process noritēja arī piltuvkausu kultūras cilšu sabiedrībā. Tikai tālākais progress zemkopības attīstībā, kurš tika sasniegts bronzas laikmetā, veicināja pakāpenisku zemkopības un lopkopības apvienošanās kompleksā ražotājsaimniecības sistēmā.

Austrumbaltijā dzīvojošo cilšu pirmā saskare ar ražotājsaimniecību, kā jau tika atzīmēts, attiecas uz vidējo neolītu. Šinī sakarā uzmanību piesaista Latvijā divās vietās (Ičā, Zvidzē) iegūtie piltuvkausu kultūras keramikas atradumi, kuriem tuvākas analoģijas vērojamas Polijas teritorijā. Zvidzes apmetne attiecas uz vidējo neolītu⁴⁴ un nepārprotami norāda uz vidējā neolīta cilšu sakariem ar piltuvkausu kultūras ciltīm. Narvas kultūras izplatības dienvidu robeža piegāja tuvu pie piltuvkausu kultūras cilšu teritorijas (Baltkrievijas dienvidrietumi, Volīnija, Bugas baseins, Polijas TR, VDR), kas veicināja Narvas kultūras cilšu sakarus, maiņu un iepazīšanos ar piltuvkausu kultūras cilšu ražotājsaimniecību.

Taču, kā norāda etnogrāfiskie dati, ražotājsaimniecības iemaņu aizgūšana no kaimiņu ciltīm nenotiek, ja piesavinātājsaimniecība spēj pilnībā apmierināt iedzīvotājus ar pārtikas produktiem. Parasti zvejnieku un mednieku ciltis pārņem ražotājsaimniecības veidu tādā situācijā, kad tradicionālais piesa-

vinātājsaimniecības veids vairs nespēj pilnībā nodrošināt kopienu pārtikas avotus — kad iestājas krīzes situācija.⁴⁵

Dotajā gadījumā uzmanību saista tas fakts, ka Austrumbaltijā pāreja uz sīklopu audzēšanu notika vispirms Narvas kultūras cilšu vidē. To apliecina auklas keramikas kultūras apbedījumu kranioloģiskais materiāls, kas pārstāv masīvo krasi dolihokrāno un platsejaino eiropēido antropoloģisko tipu. Šī morfoloģiskā forma pilnībā sakrīt ar Narvas kultūras cilšu antropoloģisko tipu. Tāpēc var pieņemt, ka krīzes situācija, kas radīja priekšnoteikumus pārejai uz lopkopību, pirmām kārtām skāra Narvas kultūrai piederīgās ciltis.

Agrajā neolītā Austrumbaltijā acīmredzot bija sasniegts zināms līdzsvars starp sabiedrību un apkārtējo vidi, ko noteica holocēna klimatiskā optimuma ekstremālā fāze. Vietējiem iedzīvotājiem bija radušies pastāvīgi labvēlīgi dzīves apstākļi — lielā savvaļas dzīvnieku dažādība mežos un ar zivīm bagātie ezeri un upes nodrošināja vietējām ciltīm iztiku. Taču jau 4. g. t. p. m. ē. beigās un 3. g. t. p. m. ē. notiek lielas klimata izmaiņas un svārstības. Atlantijas periodā mūsdienu KPFSR Eiropas ziemeļu daļā bija izzudusi tundra, bet 3. g. t. p. m. ē. sākumā, klimatam pasliktinoties, tā atkal sāk veidoties, mežu joslā notiek platlapu koku degradācija, bet siltumu mīlošā fauna pārvietojas dienvidu virzienā.⁴⁶ Faktiski visu 3. g. t. p. m. ē. klimats ir ļoti svārstīgs. Šajā laika posmā aukstu un sausu klimatu vairākkārt nomaina periodi ar lielu nokrišņu daudzumu. Rezultātā notiek lielas svārstības — regresijas un transgresijas — arī ūdenstilpņu hidroloģiskajā tīklā. Laikā no 2900. līdz 2500. g. p. m. ē. konstatēta spēcīga Baltijas jūras, kā arī Lubānas ezera līmeņa pazemināšanās.⁴⁷

Tieši ar klimata pasliktināšanos jāsaista ķemmesbedrīšu keramikas kultūras cilšu migrācija Austrumbaltijā ap 2700. g. p. m. ē. Šo cilšu ieplūšana Igaunijā un Latvijā turpinājās, jādomā, vairākus gadsimtus. Tās pakāpeniski sasniedza minēto teritoriju rietumu rajonus, kā arī Lietuvu. Vēlajā mezolītā un agrajā neolītā PSRS Eiropas ziemeļrietumu rajonos (Karēlijas dienvidi), kur, jādomā, atradās minēto cilšu pirmdzimtene, optimālie klimatiskie apstākļi un liels ar zivīm bagātu ezeru skaits sekmēja labvēlīgu demogrāfisko situāciju. Var minēt vienu no daudziem piemēriem, kas liecina par šo rajonu pārapdzīvotību. Ņeegas ezera ziemeļu krastā (Pegremē) dažu km² platībā konstatēts pāri par 40 šī perioda dzīvesvietu.⁴⁸ Demogrāfiskā situācija vēlajā mezolītā un neolītā Karēlijas dienvidos vēl nav zinātniski izvērtēta. Taču nav šaubu, ka, klimatiskiem apstākļiem pasliktinoties, tieši pārapdzīvotības faktors izraisīja iedzīvotāju migrāciju uz citiem rajoniem, to skaitā arī uz Austrumbaltiju.

Jaunu zvejnieku un mednieku cilšu, kas meklēja piemērotas vietas pastāvīgām apmetnēm ūdeņu tuvumā, parādīšanās Austrumbaltijā nepārprotami radīja diezgan saspringtu situāciju vietējām ciltīm — palielinājās (varbūt pat divkāršojās) iedzīvotāju biežība, notika vietējo cilšu izstumšana no viņu pierastajām un sen apdzīvotajām vietām; šī izstumšana destabilizēja saikni starp dabas resursiem un vietējo cilšu sabiedrību. Austrumlatvijā, kur visvairāk pētītas neolīta cilšu dzīvesvietas Latvijas teritorijā, konstatēta interesanta parādība, kas pamato šeit izteikto domu. Agrā neolīta Narvas kultūras ciltis pārtrauc apdzīvot Osas apmetni līdz ar ķemmes-bedrīšu kera-

mikas kultūras cilšu parādīšanos viņu dzīvesvietā.⁴⁹ Līdzīga parādība konstatēta arī Zvidzes apmetnē.⁵⁰

Tādējādi ķemmes-bedrišu keramikas kultūras cilšu ienākšana Austrumbaltijā nopietni apgrūtināja vietējo cilšu eksistēšanu. Meklējot izeju no izveidojušās situācijas, tās vietējās kopienas, kuras atradās īpaši grūtos apstākļos, varēja mēģināt ieviest jaunu saimniecības veidu. Ienācēju ciltīm ražotājsaimniecība vēl nebija pazīstama, turklāt tās bija nodarbinātas ar jaunu dzīvesvietu apgūšanu un pierasto sadzīves formu nostiprināšanu svešajā teritorijā, lai varētu turpināt tradicionālos pārtikas iegūšanas veidus — zvejniecību un medības.

Iepriekš minētais liecina, ka pirms ražotājsaimniecības ieviešanas (atsevišķu kopienu pārejas uz sīklopu audzēšanu) Austrumbaltijā bija izveidojusies krīzes situācija — galvenais priekšnoteikums pārejai uz citu saimniecības veidu. Analogas situācijas aprakstītas, balstoties gan uz etnogrāfisko,⁵¹ gan arheoloģisko⁵² materiālu. Apskatāmajā teritorijā laika ziņā sakrita divi svarīgi faktori — dabas (ekoloģiskais) un kultūrvēsturiskais —, kas izraisīja vietējo kopienu saimnieciskajā darbībā krīzes situāciju. Dabas faktoru iedarbību izraisa klimata pārmaiņas, kuras notiek samērā lēni un līdz ar to dod cilvēkam laiku nomaiņīt tradicionālo saimniecības veidu pret ražotājsaimniecību. Kultūrvēsturiskā faktora iedarbību nosacīja jauno cilšu ienākšana, kas izjauca vietējo iedzīvotāju tradicionālās saites ar apkārtnējo vidi. Šinī situācijā uz jauno ražošanas veidu nepārgāja visas vietējās kopienas, bet pirmām kārtām tās, kas atradās sarežģītākos dzīves apstākļos, kā arī tās, kuras bija progresīvākas, spējīgākas pārņemt jaunievedumus.

Sie teorētiskie apsvērumi, kuri balstās uz vispārējām likumsakarībām seno cilšu ekonomikas attīstībā, uz paleoklimatiskiem un kultūrvēsturiskiem faktiem, palīdz skaidrot cēloņus vietējo kopienu pārejai uz ražotājsaimniecību. Krievu arheoloģiskā materiāla analīze savukārt liecina, ka tieši Narvas kultūras kopienas pārgājušas uz ražotājsaimniecības veidu Austrumbaltijā, jo auklas keramikas kultūras cilšu antropoloģiskajam tipam konstatēta pilnīga sakritība ar Narvas kultūras cilšu antropoloģisko tipu.

Vēlā neolīta beigās, kad stipri pieaug vēlās Narvas kultūras, kā arī ķemmes-bedrišu keramikas kultūras dzīvesvietu skaits ar ražotājsaimniecības iezīmēm, pakāpeniska ražotājsaimniecības iemaņu apgūšana bija sasniegusi pamānu progresu. Šajā laika posmā, jādūmā, arvien palielinājās arī to kopienu skaits, kas pilnībā pārgāja uz ražotājsaimniecību — sīklopu audzēšanu un mobilu dzīves veidu. Ir pamats domāt, ka šīs kopienas pazina arī mežu lidumu zemkopību, kurai raksturīgs līdzīgs dzīves veids. Taču šo kopienu ražotājsaimniecībā dominēja lopkopība. Pilnīga pāreja visā Austrumbaltijā uz meža lidumu zemkopību un tai raksturīgu mobilu dzīves veidu notiek tikai bronzas laikmeta sākumā. Šis vēsturiskais pagrieziena punkts visu vietējo cilšu saimniecības attīstībā balstījās uz daudzu jo daudzu paaudžu (sākot ar vidējo neolītu) uzkrāto pieredzi lopkopībā un zemkopībā.

Seit izklāstītajam viedoklim par Narvas kultūras kopienu pakāpenisku pāreju uz ražotājsaimniecību, proti, sīklopu audzēšanu, liekas, runā pretī auklas keramikas kultūras savdabīgais pazīmju komplekss, kas stipri atšķiras no Narvas kultūras attiecīgā kompleksa. Tomēr, ievērojot tēzi par virsbūves pakārtību bāzei, saprotams, ka pāreja uz ražotājsaimniecību

cību izraisīja būtiskas izmaiņas cilvēka pasaules uztverē. Faktiski veidojās pilnīgi jauna ideoloģisko priekšstatu sistēma, kuras uzdevums bija kalpot jaunajam ražošanas veidam. Protams, šis jaunais pasaules uzskats tika izstrādāts pakāpeniski, vienlaikus ar ražotājsaimniecības iemaņu apgūšanu.

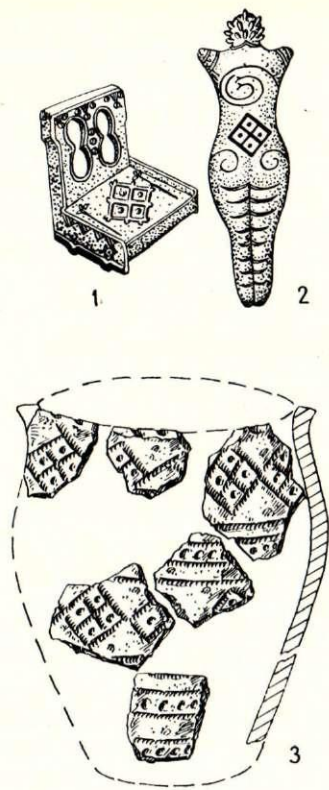
Pievērsīsimies diviem auklas keramikas kultūras pamatatribūtiem — auklas ornamentam un akmens cirvjiem —, kuri ir devuši šīs kultūras nosaukumu. Iespējams, ka tas palīdzēs kaut daļēji izprast vietējo kopienu kultūras kompleksa transformācijas cēloņus.

Kā liecina auklas keramikas kultūras nosaukums, viena no galvenajām tās pazīmēm ir māla trauku rotājums ar auklas nospiedumiem. Jādūmā, ka auklas rotājums uz māla traukiem ir kāds simbols, kas saistīts ar to izgatavotāju pasaules uztveri. Jāatzīmē, ka šo ornamenta motīvu keramikas trauku izdaiļošanā izmantojušas arī citas ciltis. Taču šim jau sen zināmajam faktam neviens nav pievērsis īpašu vērību. Auklas nospiedumi uz traukiem ir novēroti jau piltuvkausu kultūras ciltīs. Šis ornaments konstatēts visos senās bedru kapu kultūras variantos un Srednijstogas kultūrā Ukrainas teritorijā, kā arī Eiropas dienvidaustrumos — Grieķijā, Dienvidslāvijā, Bulgārijā un Rumānijā.⁵³ Svarīgi ir tas, ka auklas ornaments novērots ciltīm, kas ir hronoloģiski senākas nekā auklas keramikas kultūras ciltis. Īpašu interesi izraisa tas fakts, ka visām ciltīm, kurās novēroti auklas nospiedumi uz māla traukiem, bijusi raksturīga ražotājsaimniecība tās kompleksā formā — zemkopība un lopkopība, turklāt lopkopība atsevišķās teritorijās pārstāvēta gandrīz vienīgi ar aitkopību (sevišķi Dienvidaustrumeiropā). Šis apstāklis ļauj domāt, ka auklas motīvs uz minēto zemkopju un lopkopju traukiem ir kādu ideoloģisko priekšstatu atspoguļojums, kāds dziļi iesakņojies simbols, kurš aizsargāja lopus no ļauna gara, līdzīgi lietuvēna zīmei uz kūts durvīm.

Vairums arheologu uzskata, ka auklas keramikas kultūras ciltis Eiropā nodarbojušās ar lopkopību (galvenokārt ar aitu audzēšanu). Tāpēc arheoloģiskajā literatūrā šis ciltis uzskata par klejotājlopkopju ciltīm, ganiem, par pusklejojošiem lopkopjiem vai ganiem-karotājiem. Tiešām, auklas keramikas kultūra savā agrākajā attīstības posmā ir galvenokārt aitkopju kultūra. Zemkopības loma saimniecībā pieaug tikai auklas keramikas kultūras pastāvēšanas beigu posmā.

Var domāt, ka Viduseiropā lopkopju kopienas, izdaloties no zemkopju-lopkopju cilšu vides, pārņēma savā ideoloģisko uzskatu sistēmā tikai tos elementus, kuri bija saistīti tieši ar lopkopību. Ācīmredzot viens no šiem elementiem bija arī auklas motīvs, kurā bija «ietverts» noteikts maģisks saturs, kam bija jāsekmē mājlopu audzēšana. Tieši tāpēc arī auklas keramikas kultūras ciltis šo ornamentu ielēdza savā pasaules uztveres sistēmā. Protams, atšifrēt šī simbola jēgu pilnībā nav iespējams. Taču šajā sakarā lielu interesi izraisa Augšdņepras auklas keramikas kultūras apmetnē atrastie no māla darinātie vērpijamās vārpstas skriemeļi, uz kuriem konstatēti auklas nospiedumi.⁵⁴ Šis atradums, liekas, tieši saista auklas nospiedumu motīvu ar vilnas dzijas izgatavošanu un ar aitkopību vispār. Atcerēsimies, ka tieši Augšdņepras kultūras cilšu apbedījumā bija konstatēti vilnas dzijas fragmenti.

Ievērojot teikto par auklas nospiedumiem kā ornamenta motīvu vai simbolu, kuram attiecīgās kultū-

2. att. Apsēta lauka simbols:
1, 2 — uz eneolīta priekšme-
tiem, 3 — uz Lubānas tipa
keramikas.

ras ciltis piešķir īpašu nozīmi, kas saistīta ar šo cilšu nodarbošanās veidu, rotātus māla traukus ar auklas nospiedumiem nevar uzskatīt par etnisku pazīmi šī vārda tiešajā nozīmē, jo viss auklas keramikas kultūru loks ir caurstrāvots ar vienu pasaules uztveres sistēmu, kura kalpoja šo cilšu materiālās un garīgās kultūras sfēru attīstībai.

Bronzas laikmeta Lubānas tipa keramikā Lagāžas apmetnē rodams apliecinājums tam, ka seno cilšu trauku izdaiļošana ar ornamenta motīviem-simboliem cieši saistīta ar cilvēka nodarbošanos. Seit atrasts māla pods ar «punktēta romba» ornamenta motīvu (2. att.), kas simbolizē apsētu lauku. Šī apsētā lauka ideogramma bieži atdarināta dažādu seno zemkopju kultūru keramikā vai sīkplastikā un pilda auglības simbola funkcijas.⁵⁵ Šis ornamenta motīvs bronzas laikmeta Lubānas tipa keramikā netieši lie-

cina par attiecīgo cilšu nodarbošanos jau ar zemkopību.

Auklas keramikas kultūru nereti dēvē arī par kaujas jeb laivascirvju kultūru, jo tieši šai kultūrai ir raksturīgi no akmens darināti labi noslīpēti cirvji ar izurbtiem kātcaurumiem. Šos cirvjus izmantoja gan par ieročiem, gan par darbarīkiem. Austrumbaltijā tie parādās auklas keramikas kultūras pastāvēšanas laikā. Šāda veida cirvji ir izplatīti visā auklas keramikas kultūrvēsturiskajā reģionā Eiropā. Taču visai būtisks ir tas apstāklis, ka akmens cirvji arheoloģiskajās kultūrās ir sastopami pirms auklas keramikas kultūras izcelšanās. Tāpēc akmens cirvi ar kātcaurumu (gan kā ieroci, gan kā darbarīku) nevar uzskatīt vienīgi par auklas keramikas kultūras atribūtu. Jāpiebilst, ka Latvijas teritorijā akmens cirvjus ar noslīpētu virsmu (tikai bez kātcauruma) izgatavoja jau agrā neolīta ciltis.⁵⁶

Senākie slīpētie akmens cirvji ar kātcauruma urbumu parādās Dienvidaustrumeiropā jau 4. g. t. p. m. ē. pašā sākumā. Ievēribu pelna tas fakts, ka jau šajā laikā minētie akmens cirvji ir parasts vīriešu kapu inventārs — gluži kā auklas keramikas kultūras apbedījumos.⁵⁷ Uz šo laiku attiecināma akmens cirvju parādīšanās arī Tripoles kultūras senākajā stadijā Ukrainas dienvidrietumu teritorijā.⁵⁸ Šis senākais akmens cirvis ar kātcauruma urbumu, pēc arheologu domām, kalpoja gan par efektīvu darbarīku koka apstrādē, gan arī par kaujas cirvi. Tā izgatavošana un pielietošana ir jauns, progresīvs solis tehnikas attīstībā. Ziemeļeiropā akmens cirvjus izgatavoja un lietoja jau piltuvkausu kultūras ciltis. Auklas keramikas kultūras ciltis šo efektīvo darbarīku un ieroci varēja mantot tieši no piltuvkausu kultūras ciltīm, pilnveidojot tā formu.

Dotā raksta ietvaros, nepretendējot uz pilnīgu problēmas izklāstu, mēģināts pamatvilcienos parādīt tos cēloņus, kas ietekmēja vietējo kopienu pāreju uz ražotājsaimniecību un veicināja jaunas ideoloģiskas sistēmas veidošanos. Šī ideoloģiskā sistēma piešķir savdabīgu nokrāsu visam arheoloģisko pazīmju kompleksam, kas pazīstams ar nosaukumu «auklas keramikas kultūra». Ražotājsaimniecības sākotnējā ieviešana jau vidējā neolītā, dabiski, nenotika bez ārējiem impulsiem, bet nav pamata tos saistīt ar spēcīgu migrācijas vilni. Aplūkotās problēmas ierosināja analizēt konstatētā agrā neolīta Narvas kultūras un auklas keramikas kultūras cilšu antropoloģisko tipu lielā līdzība, kas ļāva tās uzskatīt par ģenētiski pēctecīgām.

PARINDES

¹ Tallgren A. Zur Archäologie Eestis, 1. Dorpat, 1922, S. 62, 63; Sturms E. Akmens laikmets. — Grām.: Latvijas arheoloģija. R., 1926, 25. lpp.

² Engel C. Die Kultur des Memellandes in Vorgeschichtlicher Zeit. Memel, 1931; Engel C. Vorgeschichte der altprussischen Stämme. Königsberg, 1935; Kilian L. Haffküstenkultur und Ursprung der Balten. Bonn, 1955. 320 S.

³ Moora X. A. Вопросы сложения эстонского народа и некоторых соседних народов в свете данных археологии. — В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа. Таллин, 1956, с. 49—142; Moora X. A. О древней территории расселения балтийских племен. — СА, 1958, 2, с. 9—33.

⁴ Sturms E. Akmens laikmets, 25. lpp.

⁵ Moora X. A. Вопросы сложения эстонского народа., с. 67; Янитс Л. Ю. Поселения эпохи неолита и раннего металла в приустье р. Эмайгы, Таллин, 1959, с. 299, 300.

⁶ Setälä E. N. Suomensukuisten kansojen esihistoria. Suomen suku, 1. Helsinki, 1926, s. 156; Аристэ П. А. Формирование прибалтийско-финских языков в древнейший период их развития. — В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа, с. 12, 13.

⁷ Moora X. A. Вопросы сложения эстонского народа., с. 72.

⁸ Янитс Л. Ю. Поселения эпохи неолита., с. 93, 94, 122—127.

⁹ Марк К. Ю. Палеоантропология Эстонской ССР. — В кн.: Балтийский этнографический сборник. М., 1956, с. 170—183 (Тр. Ин-та этнографии АН СССР, нов. серия, т. 32); Марк К. Ю. Новые палеоантропологические материалы эпохи неолита в Прибалтике. — Изв. АН ЭССР, 1956, 1, с. 43—62.

¹⁰ Марк К. Ю. Вопросы этнической истории эстонского народа в свете данных палеоантропологии. — В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа, с. 231, 234.

- ¹¹ Марк К. Ю. Палеоантропология Эстонской ССР, с. 171—183; табл. 2.
- ¹² L. Jānitsa mutiska informācija.
- ¹³ Марк К. Ю. Палеоантропология Эстонской ССР, табл. 2.
- ¹⁴ Денисова Р. Я. Антропология древних балтов. Рига, 1975, с. 113.
- ¹⁵ Turpat, 47.—60. lpp.
- ¹⁶ Марк К. Ю. Палеоантропология Эстонской ССР, с. 177.
- ¹⁷ Янитс Л. Ю. О поселениях культуры ладьевидных топоров в Эстонии. — В кн.: От эпохи бронзы до раннего феодализма. Таллин, 1966, с. 65; Ванкина Л. В. Шнуровая керамика на территории Латвии. — В кн.: Из древнейшей истории балтских народов по данным археологии и антропологии. Рига, 1980, с. 47—58.
- ¹⁸ Янитс Л. Ю. Поздненеолитические могильники в Эстонской ССР. — КСИИМК, 1952, 42, с. 53—65.
- ¹⁹ Янитс Л. Ю. Поздненеолитические могильники в Эстонской ССР, с. 63.
- ²⁰ Rimantiene R. Sventoji. Pamarių kultūros gyvenvietės. Vilnius, 1980, p. 74, 75; Girininkas A. Sarnelės velyvojo neolito (III t. pr. m. e. pag.) gyvenvietė. — Lietuvos TSR Mokslu akademijos darbai, A ser., I (58) t, 1977, p. 64, 65.
- ²¹ Rimantiene R. Sventoji. Pamarių kultūros gyvenvietės, p. 6, 7.
- ²² A. Girininka mutiska informācija.
- ²³ Римантиене Р. К. Хронология неолита Литвы. — КСИА, 1978, 153, с. 33.
- ²⁴ Торвинен М. Погребения со шнуровой керамикой в Финляндии (структурные вопросы). — В кн.: Новое в археологии СССР и Финляндии. Л., 1984, с. 25.
- ²⁵ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. Рига, 1979, с. 121.
- ²⁶ Kzazak Z. The Złota culture. Wrocław etc., 1976, p. 61.
- ²⁷ Гирининкас А. А. Поздний неолит Восточной Литвы. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Вильнюс, 1982, с. 3—6.
- ²⁸ Girininkas A. Sarnelės velyvojo neolito (III t. pr. m. e. pag.) gyvenvietė, p. 57—65.
- ²⁹ Микляев А. М., Долуханов П. М., Гуман М. А. Усвяты IV, Наумово-Озерные поселения эпохи неолита и бронзы в верховьях Западной Двины. Археология и палеогеография мезолита и неолита Русской равнины. М., 1984, с. 78.
- ³⁰ Turpat, 80. lpp.
- ³¹ Карнейро Р. Л. Переход от охоты к земледелию. — Сов. этнография, 1969, 5, с. 68.
- ³² Шнирельман В. А. Роль домашних животных в периферийных обществах. — Сов. этнография, 1978, 2, с. 35.
- ³³ Римантиене Р. Древнейшая пряжа в Литве. — В кн.: Studia archaeologica in memoriam Harri Moora. Tallinn, 1970, с. 142—146; Rimantiene R. Sventoji. Narvos kultūros gyvenvietės. Vilnius, 1979, p. 168.
- ³⁴ Ванкина Л. В. Торфяниковая стоянка Сарнате. Рига, 1970, с. 95.
- ³⁵ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины, с. 126.
- ³⁶ Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины, с. 124—128; Гирининкас А. А. Поздний неолит восточной Литвы, с. 15.
- ³⁷ Краснов Ю. А. Раннее земледелие и животноводство в лесной полосе Восточной Европы. М., 1971, с. 120, 121.
- ³⁸ Тодорова Х. Энеолит Болгарии. София, 1979, с. 45.
- ³⁹ Klindt-Jensen O. Denmark before the Vikings. London, 1962.
- ⁴⁰ Монгайт А. Л. Археология Западной Европы. Каменный век. М., 1973, с. 278.
- ⁴¹ Highan C. Towards an economic prehistory of Europe. Current Anthropol. (Chicago), 1969, vol. 10, N 2/3, p. 145; Classon T. Animal and man in Hollands past. Groningen, 1967, p. 204.
- ⁴² Римантиене Р. К. Древнейшая пряжа в Литве, с. 143, 144.
- ⁴³ Артеменко И. И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы. М., 1967, с. 121, 122.
- ⁴⁴ Loze I. 1973. gada pētījumi Smaudžu arheoloģiskajā kompleksā. — Mat. 1973. R., 1974, 41. lpp.: Ванкина Л. В. Шнуровая керамика на территории Латвии, с. 56.
- ⁴⁵ Шнирельман В. А. Современные концепции происхождения производящего хозяйства. — СА, 1978, 3, с. 261; Шнирельман В. А. Происхождение скотоводства. М., 1980, с. 214—218.
- ⁴⁶ Хотинский Н. А. Палеогеографические основы датировки и периодизации неолита лесной зоны Европейской части СССР. — КСИА, 1978, 153, с. 12, 13.
- ⁴⁷ Doluhanov P. M. Die Spiegelschwankungen der Ostsee und des Seebeckens im nordostbaltischen Raum während des Holozäns. — In: Petermanns geographischen Mitteilungen. Leipzig, 1973, Bd 117, N. 3, S. 169—179.
- ⁴⁸ Журавлев А. П. Датировка поселений мезолита — раннего металла в Уницкой губе Онежского озера. — СА, 1984, 4, с. 120.
- ⁴⁹ Загорский Ф. А., Эберхардс Г. Я. и др. Оса — многослойное поселение эпох мезолита и неолита на Лубанской низине (Латвийская ССР). — В кн.: Археология и палеогеография мезолита и неолита Русской равнины. М., 1984, с. 66, 67.
- ⁵⁰ I. Lozes mutiska informācija.
- ⁵¹ Шнирельман В. А. Происхождение скотоводства, с. 212—218.
- ⁵² White L. The evolution of culture. New York, 1959, p. 285.
- ⁵³ Мерперт Н. Я. Древняя культура культурно-историческая область и вопросы формирования культур шнуровой керамики. — В кн.: Восточная Европа в эпоху камня и бронзы. М., 1976, с. 121—124; turpat sk. arī literatūru par šo jautājumu.
- ⁵⁴ Артеменко И. И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья..., с. 121.
- ⁵⁵ Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. М., 1981, с. 41—50; Амброз А. К. Раннеземледельческий культовый символ («ромб с крючками»). — СА, 1965, 3, с. 23, 24.
- ⁵⁶ LA, 33. lpp.
- ⁵⁷ Археология Венгрии. М., 1980, с. 384—386; рис. 237.
- ⁵⁸ Turpat, 384. lpp.

Р. Денисова

ГЕНЕЗИС ПЛЕМЕН КУЛЬТУРЫ ШНУРОВОЙ КЕРАМИКИ И СТАНОВЛЕНИЕ ПРОИЗВОДЯЩЕГО ХОЗЯЙСТВА В ВОСТОЧНОЙ ПРИБАЛТИКЕ

Резюме

Формирование культуры шнуровой керамики на территории Восточной Прибалтики можно связывать с вычленением общин из среды местных неолитических племен нарвской культуры и освоением ими производящей формы хозяйства. Мы попытались, не претендуя на полноту, выявить лишь в самых общих чертах причины, содействовавшие переходу местных общин к производящей экономике, и показать, как возникла на этой основе новая мировоззренческая система, придавшая столь своеобразную окраску всему комплексу явлений под назва-

нием культуры шнуровой керамики. Основная линия развития производящей экономики, начало которой коренится в среднем неолите, естественно, получала внешние импульсы, но нет оснований сводить их лишь к влиянию мощной волны миграции. Отправным положением в предпринятом нами анализе послужило сходство антропологических типов ранненеолитического населения и племен культуры шнуровой керамики, позволившая видеть в этом генетическую преемственность.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИИ

- Рис. 1.* Взаимное расположение черепов раннего, позднего и среднего неолита в двухфакторном пространстве.
Рис. 2. Знак засеянного поля.

R. Denisova

DIE GENESE DER SCHNURKERAMISCHEN STÄMME UND DIE ENTSTEHUNG DER PRODUZIERENDEN WIRTSCHAFT IM OSTBALTIKUM.

Zusammenfassung

Die Entstehung der Schnurkeramikultur im Baltikum hängt allem Anschein nach mit der Bildung von Urgemeinden zusammen, die sich von den örtlichen neolithischen Stämmen absonderten und zu einer produzierenden Wirtschaftsform übergingen. Im Artikel wird versucht, ohne auf Vollständigkeit Anspruch zu erheben, in den Hauptzügen die Ursachen dieses Vorganges und die durch ihn erfolgte Entstehung eines neuen Weltbildes darzustellen, welches dem als Schnurkeramikultur bekannten Erscheinungskomplex einen so eigentümlichen Charak-

ter verleiht. Die Entwicklung einer produzierenden Wirtschaftsform, deren Anfänge auf das mittlere Neolithikum zurückgehen, wurde gewiß auch durch äußere Impulse gefördert, doch liegt kein Grund vor, diese Entwicklung ausschließlich auf eine mächtige Migrationswelle zurückzuführen. Den Ausgangspunkt für die Untersuchung bildet die Ähnlichkeit der anthropologischen Typen der frühneolithischen Bevölkerung des Baltikums und der schnurkeramischen Stämme, die auf einen genetischen Zusammenhang hinweist.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1.* Korrelation des Schädelmaterials aus dem Früh-, Mittel- und Spätneolithikum in einem Zweifaktorenmodell.
Abb. 2. Saatfeldzeichen.

TRIJU LATVIJAS OTRĀ GADU TŪKSTOŠĀ KRANIOLOĢISKO SĒRIJU ANALĪZE PĒC NEMETRISKAJĀM PAZĪMĒM

Nemetriskajām (diskrēti variējošām) pazīmēm uzmanība tika pievērsta pēc V. S. Lāflina un J. B. Jorgensena¹ publikācijas par Grenlandes eskimosu galvaskausiem. Mūsdienās, kad tiek meklēta bioloģiskā radniecība starp etniskām populācijām, šo pazīmju popularitāte arvien palielinās. Pēc A. K. Beri un R. Dž. Beri² eksperimentiem izveidojies uzskats, ka nemetriskās pazīmes labāk nekā metriskās pazīmes atspoguļo populāciju savstarpējās bioloģiskās sakarības, jo tās savstarpēji nekorelē un nav atkarīgas no dzimuma un vecuma. Pēdējais izteikums vēl tiek pārbaudīts.³

Nemetriskajām pazīmēm ir daudz vienkāršāka iedzimtība, tāpēc tām ir svarīga nozīme paleopopulāciju salīdzināšanā, t. i., gan atsevišķu pazīmju taksonomiskās vērtības noteikšanā konkrētā teritorijā, gan arī tās noteikšanā starp atsevišķām ciltīm.

Pēc plašas nemetrisko pazīmju programmas jau izpētīta m. ē. 1. g. t. jāvingu kranioģiskā sērija,⁴ kā arī lielākā daļa Lietuvas 1. un 2. g. t. kranioģiskā sēriju⁵. Analogu datu trūkums par Latvijas teritoriju neļauj spriest par nemetrisko pazīmju variāciju baltu ciltīs. Tādēļ tika nolemts izpētīt atsevišķas Latvijas 2. g. t. kranioģiskās sērijas pēc savas nemetrisko pazīmju programmas. Domājams, ka pētījumu rezultāti būs izmantojami plašākiem starppopulāciju salīdzinājumiem, kā arī atsevišķu baltu cilšu etnoģenēzes jautājumu risināšanā.

Izpētīts 341 galvaskauss (1. tab.) no trijiem kapulaukiem: Durbes (Liepājas raj.), Sēlpils (Jēkabpils raj.)⁶ un Breidakiem (Ludzas raj.)⁷. Tādējādi pārstāvēti trīs Latvijas kultūrvēsturiskie apvidi — rietumu (Kurzeme), vidus (Vidzemes austrumi jeb Sēlija) un austrumu daļa (Latgale) (1. att.). Visas sērijas attiecas uz 2. g. t. otro pusi, tikai Sēlpils sērijā daļa kranioģiskā materiāla attiecas arī uz tā pirmo pusi (13.—14. gs.).

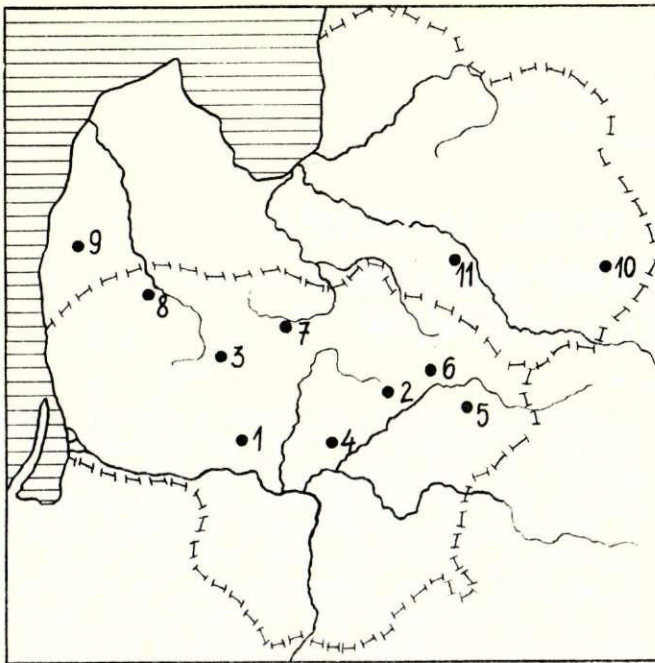
Izmantotā pētījumu programma (2. tab.) pamatojas uz A. K. Beri un R. Dž. Beri¹¹ izstrādāto nemetrisko pazīmju kompleksu, kas nedaudz papildināts ar atsevišķām pazīmēm no A. Movsesjanas, N. Mamonovas un J. Ričkova¹² programmas un dažām mūsu modifikācijām. Tā, piemēram, tika summētas visas sutura frontotemporālis formas (*N*, *K* un *X*) jeb stenokrotaiijas, kā šo pazīmi neprecīzi dēvē vairums zinātnieku (2. tab., 4. nr.). Turpretī os lambdae (7. nr.) tika izdalīts no os interparietale partiale (11. nr.) klases un vērtēts kā atsevišķa pazīme, jo tas bija samērā bieži sastopams. Os interparietale totum (9. nr.) un os interparietale partiale (11. nr.) kauli tika apvienoti vienā klasē, ietverot arī os triquetrum un os quadratum kaulus. To izcelsme ir dažāda,¹³ taču tie sastopami pārāk reti, lai pārstāvētu atsevišķas klases. Tāpat arī os sagittale (8. nr.) tika ieslēgts ossa suturae sagittalis (16. nr.) kaulu kategorijā. Aukslēju valnītis tika vērtēts ballēs, norādot gan izteikta valnīša sastopamības frekvenci (20. nr.), gan visas tā formas (19. nr.). Sutura palatina transversa scalaris (22. nr.) tika vērtēta kā atsevišķa nemetriska pazīme, jo tā bija retāk sastopama un precīzāk nosakāma nekā citas formas. Visas tuberculum precondylare¹⁴ formas, kaut arī to izcelsme ir dažāda, tika vērtētas kā viena pazīme (24. nr.). Foramen mentale accessorium (38. nr.) tika ņemta no M. F. Ašleja-Montegju programmas,¹⁵ bet arcus pterygospinosus (40. nr.) no A. Movsesjanas, N. Mamonovas un J. Ričkova metodikas¹⁶.

Lai materiālu varētu salīdzināt, šajā darbā reizēm dota pazīmju dažādo modifikāciju sastopamības frekvence (2. tab.: 1.—3., 7.—11., 15., 16., 19., 20. nr.). Izteiktu šuvju saaugumu gadījumos galvaskausu eliminēja, pamatojoties uz šuvju kaulu statistiku. Pāru pazīmes tika reģistrētas gan vienpusējas, gan divpusējas sastopamības gadījumos, vērtējot galvaskausu kopumā.

1. tabula

Izpētītais latviešu kranioģiskais materiāls

Kapulauks	Rajons	Datējums	Autors, kranioģiskās apstrādes gads	Bērnu galvaskausti		Vīriešu galvaskausti		Sieviešu galvaskausti		Kopā	Maskulinizācijas indekss
				eks.	%	eks.	%	eks.	%		
Durbe	Liepājas	17.—18. gs.	Aļeksejevs, 1969 ⁸	3	2,5	61	51,3	55	46,2	119	1,11
Breidaki	Ludzas	18. gs.	Aļeksejevs, 1968 ⁹	15	15,0	42	42,0	43	43,0	100	0,98
Sēlpils	Jēkabpils	13.—15. gs.	Deņisova, 1973 ¹⁰	14	28,6	19	38,8	16	32,6	49	1,19
		16.—17. gs.		9	12,3	49	67,2	15	20,5	73	3,27
		13.—17. gs.		23	18,9	68	55,7	31	25,4	122	2,19
Kopā		13.—18. gs.		41	12,0	171	50,2	129	37,8	341	1,33

1. att. Latvijas un Lietuvas m. ē. 2. g. t. kapulauku izvietojums (kapulauku numuri tie paši, kas 5. tab.): 1 — Geluva, 16.—17. gs., 2 — Kavarska, 16.—17. gs., 3 — Jakštaiči, 15.—17. gs., 4 — Skrjabini, 14.—17. gs., 5 — Liepinišķi, 15.—17. gs., 6 — Diktari, 14.—17. gs., 7 — Plaučišķi, 14.—17. gs., 8 — Pum-puri, 16.—17. gs., 9 — Durbe, 17.—18. gs., 10 — Breidaki, 18. gs., 11 — Sēlpils, 13.—17. gs.

Kā anatomiskas variācijas nemetriskās galvaskausa pazīmes jāapzīmē ar latīņu nosaukumiem, un to terminoloģijai jāatbilst Parīzes anatomiskajai nomenklatūrai. Šajā darbā izmantota mūsu piedāvātā nemetrisko galvaskausu pazīmju terminoloģija (2. tab.). Tās uzbūves principi un motīvi doti atsevišķā darbā.¹⁷

Populāciju salīdzinājumam tika izmantotas tikai 34 no 2. tabulā uzskaitītajām pazīmēm (3.—7., 12.—

14., 16.—19., 21.—42. nr.). Pārējās bija sastopamas samērā reti vai arī tās nebija pietiekoši objektīvi nosakāmas. Aprēķinos tika izmantotas vēnu atveru (25., 26., 34. nr.) un vaigu atveru (37. nr.) sastopamības negatīvās frekvences.

Populāciju savstarpējam salīdzinājumam izmantots M. S. Grjūvala¹⁸ ieteiktais pazīmju diverģences vidējais mērs (DVM).

$$DVM = \sum_{i=1}^N \frac{(Q_1 - Q_2)^2 - \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}{N},$$

kur Q — pazīmes sastopamība, transformēta radiānos,

n — sērijas apjoms, N — pazīmju skaits.

$$Q = \text{Arc sin}(1 - 2p),$$

kur p — sērijā vērojamā pazīmes sastopamība, lietojot Bartleta korekciju nulles gadījumos (t. i., $1/4n$ 0,00 vietā). DVM ir ticams ($r < 0,05$), ja tas divas reizes pārsniedz savu vidējo kvadrātisko novirzi (VKN), kuru nosaka pēc formulas¹⁹:

$$VKN_{DVM} = \sqrt{\frac{2}{N^2} \sum_{i=1}^N \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)^2}.$$

Nemetrisko pazīmju starpgrupu ticamība tika pārbaudīta ar vienfaktora dispersās analīzes palīdzību.²⁰

Latviešu kranioģiskajā materiālā (3. tab.) nemetriskās pazīmes sastopamas biežāk nekā atbilstošā perioda lietuviešu materiālā. Tā, latviešu materiālā bieži sastopami ossa suturae lambdoideae (13. nr.), sutura frontalis (metopica) (21. nr.), sutura palatina transversa scalaris (22. nr.), facies articularis condylaris bipartita (23. nr.), visas venozās atverītes (25., 26., 34. nr.), foramen ovale incompletum (27. nr.), foramen palatinum minus accessorium (29. nr.), torus palatinus sastāda 1—3° (19. nr.). Vienīgi foramen supraorbitale (30. nr.) lat-

2. tabula

Pētīto nemetrisko pazīmju saraksts
(Nākamajās tabulās doti tikai pazīmju numuri.)

Nr.	Pazīmes nosaukums	Nr.	Pazīmes nosaukums
1.	Os pterii totum	25.	Foramen parietale
2.	Os pterii partiale	26.	Foramen mastoideum
3.	Os pterii (1. nr.+2. nr.)	27.	Foramen ovale incompletum
4.	Sutura frontotemporalis (visas formas)	28.	Foramen spinosum incompletum
5.	Os incisurae parietalis	29.	Foramen palatinum minus accessorium
6.	Ossa suturae squamosae	30.	Foramen supraorbitale
7.	Os lambdae	31.	Foramen frontale
8.	Os sagittale	32.	Foramen infraorbitale accessorium
9.	Os interparietale totum	33.	Cribrā orbitalia
10.	Os interparietale partiale	34.	Canalis condylaris
11.	Os interparietale partiale (bez 7., 8. nr.)	35.	Canalis hypoglossalis septus
12.	Os interparietale (9. nr.+11. nr.)	36.	Foramen tympanicum
13.	Ossa suturae lambdoideae	37.	Foramen zygomaticofaciale
14.	Ossa suturae coronalis	38.	Foramen mentale accessorium
15.	Ossa suturae sagittalis (bez 8. nr.)	39.	Arcus mylohyoideus
16.	Ossa suturae sagittalis (ar 8. nr.)	40.	Arcus pterygospinosus
17.	Os asterii	41.	Foramen mastoideum extrasaturale
18.	Os bregmae	42.	Foramen ethmoidale anterius extrasaturale
19.	Torus palatinus (1—3°)	43.	Foramen ethmoidale posterius
20.	Torus palatinus (2—3°)	44.	Sutura zygomatica
21.	Sutura frontalis (metopica)	45.	Sutura parietalis
22.	Sutura palatina transversa scalaris	46.	Torus acusticus
23.	Facies articularis condylaris bipartita	47.	Torus mandibularis
24.	Tuberculum precondylare	48.	Occipitalisatio atlantis

2. g. t. apvienotās latviešu kranioģiskās sērijas galvaskausu nemetriskās pazīmes
(nulle pirms punkta izlaista)

Pazīmes nr.	♂		♀		Summāri*		Pazīmes nr.	♂		♀		Summāri*	
	N	p	N	p	N	p		N	p	N	p	N	p
1.	112	.0893	93	.0753	231	.0822	25.	164	.7195	121	.5537	314	.6274
2.	112	.1429	93	.2258	231	.2121	26.	120	.9583	90	.8555	232	.9181
3.	112	.2232	93	.3011	231	.2770	27.	118	.0763	87	.1149	231	.0866
4.	112	.0625	93	.1075	231	.0779	28.	118	.1695	91	.2967	235	.2468
5.	138	.1752	98	.2222	262	.2061	29.	101	.8218	80	.7000	212	.7311
6.	123	.0244	86	.0698	231	.0476	30.	150	.2667	116	.1810	298	.2148
7.	140	.1929	114	.1754	282	.1844	31.	150	.1867	119	.2521	301	.2027
8.	140	.0214	114	.0526	282	.0355	32.	108	.1852	89	.2022	222	.1757
9.	140	.0071	114	.0000	282	.0035	33.	156	.1090	113	.2124	301	.1794
10.	140	.2286	114	.2544	282	.2376	34.	109	.9266	83	.9398	221	.9366
11.	140	.0357	114	.0614	282	.0425	35.	133	.3233	93	.3763	256	.3281
12.	140	.0429	114	.0614	282	.0461	36.	144	.1528	96	.1875	269	.1747
13.	129	.7442	103	.6019	261	.7011	37.	118	.8983	93	.8602	239	.8828
14.	138	.0797	105	.0286	270	.0555	38.	110	.1091	72	.0555	218	.0826
15.	103	.0097	92	.0326	224	.0223	39.	108	.1296	65	.1846	207	.1256
16.	140	.0286	114	.0789	282	.0532	40.	112	.0982	86	.0681	223	.0717
17.	129	.1783	95	.1579	250	.1750	41.	115	.7217	88	.5682	225	.6400
18.	153	.0065	119	.0000	300	.0067	42.	69	.3623	58	.4655	155	.3935
19.	135	.5778	100	.5400	267	.5506	43.	97	.9381	80	.9750	204	.9510
20.	135	.2667	100	.3500	267	.2809	44.	122	.0000	96	.0000	244	.0041
21.	158	.1076	122	.1147	313	.1150	45.	164	.0000	120	.0000	313	.0000
22.	119	.3865	89	.4045	238	.3739	46.	152	.0066	109	.0000	290	.0034
23.	106	.1981	72	.1111	178	.1629	47.	163	.0123	119	.0000	317	.0063
24.	140	.0500	98	.1020	266	.0677	48.	131	.0000	91	.0000	222	.0000

* Pievienoti arī bērnu galvaskausi.

viešu materiālā statistiski ticami satopama retāk nekā lietuviešu materiālā.

Nemetrisko pazīmju sastopamība atsevišķās summārās sērijās (4. tab.) svārstās, ticamu ģeogrāfisku mainību ($r < 0,05$) parāda tikai piecas pazīmes: os pterii, os asterii, foramen parietale, foramen ovale incompletum un foramen infraorbitale accessorium (3., 17., 25., 27., 32. nr.).

Analizējot konkrēto latviešu kranioģisko materiālu pēc 34 nemetriskajām pazīmēm, starp analizētajām sērijām konstatētas šādas sakarības: vislīdzīgākās savā starpā ir Durbes un Sēlpils kranioģiskās sērijas ($DVM = 0,0029$), turpretī Breidaku un Sēlpils ($DVM = 0,0157$) un it īpaši Breidaku un Durbes sērijas ($DVM = 0,0276$) stipri atšķiras. Tādējādi Sēlpils kranioģiskā sērija gan ģeogrāfiski, gan ģenētiski ieņem starpstāvokli starp kuršu (Durbe) un latgaļu (Breidaki) sērijām, lai gan tuvāka tā ir pirmajai.

Arheoloģes E. Šnore un A. Zariņa,²¹ kā arī antropoloģe R. Deņisova²² atzīmē iedzīvotāju mainību Sēlpilī (sakarā ar pilsētas veidošanos) un sadala kapulauka antropoloģisko materiālu divos periodos — 13.—15. gs. un 16.—17. gadsimts. Par iedzīvotāju pieplūdumu šajā apvidū liecina arī kapulauka demogrāfiskie rādītāji.

Izdarot aprēķinus pēc kapulauka aprakstiem,²³ tika noskaidrots, ka 13.—15. gs. materiālā bērni un pusaudži sastāda 27,0%, 16.—17. gs. — tikai 8,7%, turpretī maskulinizācijas indekss palielinājies četras reizes (0,74 pret 2,95). Šie rādītāji liecina par iedzīvotāju, īpaši vīriešu, pieplūdumu kapulauka pastāvēšanas otrajā periodā.

Sērijas nelielā apjoma dēļ nebija nozīmes dalīt abu periodu kranioģisko materiālu pēc dzimuma piederības, tomēr arī apvienotās sērijas ļauj spriest par jaunu iedzīvotāju pieplūdumu.

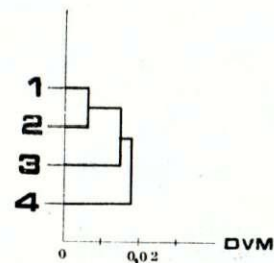
Pēc triju sēriju kranioģiskā materiāla analīzes iegūti šādi DVM rezultāti: Durbe—Breidaki 0,0276,

Durbe—Sēlpils 16.—17. gs. 0,0059, Durbe—Sēlpils 13.—15. gs. 0,0086, Breidaki—Sēlpils 16.—17. gs. 0,0135, Breidaki—Sēlpils 13.—15. gs. 0,0329, Sēlpils 16.—17. gs. — Sēlpils 13.—15. gs. 0,0303.

Pēc DVM matricas klasterizācijas konstatējams (2. att.), ka vēlā Sēlpils sērija un Durbes sērija veido vienu klasteru, no kura jūtami attālināta agrā Sēlpils sērija un Breidaku kapulauka kranioģiskais materiāls. Šie rezultāti ne tikai nerunā pretī R. Deņisovas hipotēzei²⁴ par iedzīvotāju migrāciju no Latvijas rietumu rajoniem Sēlpils kapulauka pastāvēšanas otrajā periodā, bet arī spilgti demonstrē iespēju nonākt pie vienādiem rezultātiem, lietojot dažādas antropoloģiskās metodes.

Lietuvas un Latvijas teritoriju apdzīvojošo baltu cilšu etniskās vēstures izpētē interesi izraisa latviešu un lietuviešu sēriju salīdzinājums (5. tab.).

Lielākajai daļai DVM koeficientu ir zema vērtība; tas liecina par visu sēriju ģenētisko radniecību. Tomēr sastopami atsevišķi paaugstināti VKD (vidējā kļauš diverģence) koeficienti, kas norāda uz sarežģītāku 2. g. t. latviešu-lietuviešu ģenētisko struktūru.

2. att. Latvijas kranioģisko sēriju salīdzinājums pēc galvaskausa nemetriskajām pazīmēm: 1 — Durbe, 2 — Sēlpils (16.—17. gs.), 3 — Sēlpils (13.—15. gs.), 4 — Breidaki.

Latviešu kranioloģisko sēriju nemetriskās pazīmes (nulle pirms punkta izlaista)

Pazīmes nr.	Durbe						Sēlpils						Braidaki					
	♂		♀		summāri*		♂		♀		summāri*		♂		♀		summāri*	
	N	p	N	p	N	p	N	p	N	p	N	p	N	p	N	p	N	p
1.	34	.0588	36	.0278	72	.0417	41	.0732	20	.0500	71	.0704	37	.1351	37	.1351	88	.1250
2.	34	.1176	36	.1389	72	.1250	41	.2195	20	.2500	71	.2394	37	.0811	37	.2973	88	.2500
3.	34	.1765	36	.1667	72	.1667	41	.2927	20	.3000	71	.2958	37	.1892	37	.4324	88	.3523
4.	34	.0588	36	.1389	72	.0972	41	.0244	20	.1500	71	.0704	37	.1081	37	.0540	88	.0682
5.	42	.1905	35	.1429	78	.1667	58	.1207	25	.2400	93	.1828	38	.2368	38	.2368	91	.2418
6.	35	.0000	34	.0294	70	.0143	49	.0204	23	.0870	80	.0500	39	.0513	38	.0526	91	.0555
7.	49	.2245	43	.1163	93	.1720	54	.1667	26	.1923	92	.1630	38	.2105	42	.2381	95	.2316
8.	49	.0204	43	.0233	93	.0215	54	.0185	26	.0385	92	.0326	38	.0263	42	.0714	95	.0421
9.	49	.0204	43	.0000	93	.0107	54	.0000	26	.0000	92	.0000	38	.0000	42	.0000	95	.0000
10.	49	.2245	43	.1628	93	.1935	54	.1852	26	.3077	92	.2174	38	.2895	42	.3095	95	.2947
11.	49	.0000	43	.0233	93	.0107	54	.0185	26	.1154	92	.0435	38	.0789	42	.0714	95	.0632
12.	49	.0204	43	.0233	93	.0215	54	.0185	26	.1154	92	.0435	38	.0789	42	.0714	95	.0632
13.	46	.7826	36	.5278	83	.6747	47	.6383	26	.5385	86	.6512	36	.8333	40	.8250	91	.8242
14.	48	.0417	43	.0698	93	.0538	49	.1224	22	.0000	82	.0732	40	.1111	40	.0256	94	.0638
15.	34	.0000	31	.0000	67	.0000	45	.0222	22	.0000	79	.0127	26	.0000	34	.0882	75	.0400
16.	35	.0286	32	.0312	69	.0290	46	.0435	23	.0435	82	.0488	27	.0370	37	.1622	79	.0886
17.	38	.1053	31	.0645	70	.0857	56	.1786	24	.2500	90	.2000	36	.2778	39	.1795	90	.2444
18.	56	.0182	53	.0000	111	.0090	58	.0000	25	.0000	95	.0000	40	.0000	41	.0000	95	.0105
19.	42	.5952	41	.4878	85	.5412	54	.5741	23	.6087	93	.5591	39	.5897	35	.6571	88	.5909
20.	42	.3095	41	.3415	85	.3294	54	.1852	23	.3478	93	.2043	39	.3333	35	.4286	88	.3409
21.	59	.0508	54	.1296	115	.0870	61	.1147	26	.0385	103	.1165	42	.1667	42	.1429	99	.1414
22.	34	.3823	35	.4857	71	.4366	48	.4583	21	.2381	83	.3614	38	.3158	31	.4516	83	.3494
23.	34	.2353	18	.0555	52	.1731	53	.1321	21	.3809	74	.2027	32	.1875	34	.0294	66	.1061
24.	44	.0227	33	.0606	78	.0385	59	.1186	25	.0800	88	.1023	39	.0000	39	.1538	91	.0769
25.	58	.6207	52	.4615	112	.5357	60	.8000	24	.5833	96	.6875	43	.8139	42	.6190	100	.6900
26.	30	.9333	29	.8621	60	.9000	50	.9600	22	.8636	81	.9259	40	.9750	39	.8461	91	.9231
27.	33	.0303	32	.0937	67	.0597	48	.1250	24	.3333	84	.1667	38	.0263	35	.0000	86	.0233
28.	36	.1111	33	.2727	71	.1972	50	.2200	25	.5200	87	.3333	36	.1111	35	.2286	84	.2143
29.	27	.7407	29	.7931	58	.7586	41	.8293	20	.7000	76	.7368	35	.8857	31	.6129	80	.7000
30.	59	.3051	50	.2000	111	.2522	51	.2353	25	.0800	92	.1848	41	.2439	42	.2381	98	.2041
31.	59	.2203	51	.2353	112	.2232	51	.1765	25	.3600	91	.2088	41	.1951	43	.2093	99	.1919
32.	32	.2812	34	.1471	68	.2059	38	.2632	20	.3000	69	.2898	37	.0540	35	.2286	85	.1294
33.	59	.1017	48	.1250	109	.1101	56	.0714	25	.2000	97	.1546	41	.1707	42	.3095	98	.2653
34.	26	.8846	21	.0000	48	.9375	49	.9592	23	.8696	85	.9412	33	.9393	38	.9737	86	.9535
35.	40	.1750	29	.4483	70	.2857	56	.4107	24	.2083	94	.3191	34	.3823	37	.4324	86	.3837
36.	51	.0980	35	.2286	88	.1591	59	.1525	26	.0769	98	.1429	38	.2105	36	.2222	88	.2045
37.	39	.9744	42	.8571	82	.9146	43	.9535	20	.9000	77	.9351	38	.7368	33	.8182	84	.7976
38.	20	.1500	12	.0833	34	.1176	59	.1017	28	.1786	109	.1101	32	.0625	34	.0000	79	.0380
39.	17	.2353	9	.2222	27	.2222	58	.1207	27	.1852	106	.1132	33	.0909	28	.1429	74	.0946
40.	32	.1250	30	.0667	63	.0952	45	.0667	25	.0417	82	.0488	36	.1111	32	.0312	80	.0625
41.	29	.7586	26	.7308	56	.7500	48	.7500	22	.5454	79	.6709	40	.6750	39	.5641	91	.5934
42.	22	.2727	18	.6111	42	.4286	29	.4483	13	.3077	54	.3704	22	.3636	27	.4444	63	.3968
43.	29	.9655	29	.9655	60	.9667	36	.9722	19	.9474	66	.9545	32	.9062	33	1.0000	79	.9494
44.	39	.0000	42	.0000	82	.0000	45	.0000	20	.0000	79	.0000	36	.0000	33	.0000	82	.0000
45.	58	.0000	52	.0000	112	.0000	60	.0000	24	.0000	98	.0102	40	.0000	40	.0000	95	.0000
46.	54	.0000	44	.0000	99	.0000	60	.0000	26	.0000	99	.0000	40	.0250	40	.0000	95	.0105
47.	20	.0000	12	.0000	34	.0000	64	.0312	30	.0000	117	.0171	42	.0238	43	.0000	94	.0106
48.	42	.0000	31	.0000	73	.0000	57	.0000	26	.0000	83	.0000	37	.0000	36	.0000	73	.0000

* Pievienoti arī bērnu galvaskausi.

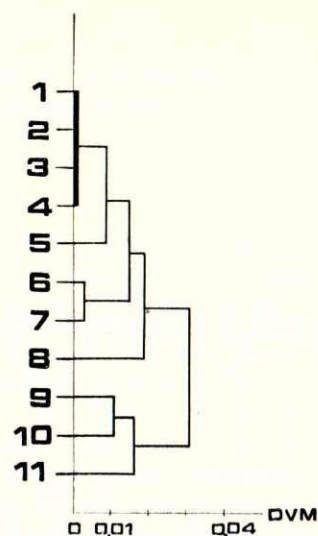
Pazīmju diverģences vidējās vērtības pēc galvaskausu 34 nemetriskajām pazīmēm

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Geluva										
2. Kavarska	0,0212									
3. Jakštaiči	0,0124	0,0153								
4. Skrjabini	0,0135	0,0295	0,0436							
5. Liepinišķi	0,0325	0,0246	0,0372	0,0031						
6. Diktari	0,0370	0,0236	0,0275	0,0066	0,0303					
7. Plaučišķi	0,0650	0,0482	0,0871	0,0294	0,0207	0,0196				
8. Pumpuri	0,0552	0,0536	0,0257	0,0359	0,0	0,0161	0,0425			
9. Durbe	0,0476	0,0426	0,0635	0,0350	0,0457	0,0088	0,0352	0,0117		
10. Braidaki	0,0643	0,0568	0,0652	0,0306	0,0197	0,0117	0,0516	0,0412	0,0276	
11. Sēlpils	0,0564	0,0588	0,0679	0,0426	0,0290	0,0062	0,0298	0,0020	0,0029	0,0157

(13.—17. gs.)

Klasificējot *DVM* pēc tuvākā kaimiņa (5. tab.), vērojama sēriju savstarpējā līdzība (3. att.). Materiālā uzskatāmi izdalās divi klasteri, pirmo no tiem veido trīs lietuviešu sērijas — Geluva, Jakštaiči un Kavarska, otro — visas pārējās lietuviešu un latviešu sērijas. Abus klasterus atdala lielākais attālums ($VKD=0,0313$). Pirmais klusters ir samērā homogēns. Sajā klasterā iekļautās kranioģiskās sērijas attiecas uz Lietuvas vidieni (1. att.). Otrajam klasteram ir sarežģītāka struktūra: četras lietuviešu sērijas — Liepinišķu, Diktaru, Pumpuru un Skrjabinu — ir pilnīgi vienādas ($DVM=0$), tām samērā tuvu atrodas Breidaku sērija. Šie apakšklasteri lietuviešu sērijās, izņemot Skrjabinu sēriju, iegūti Lietuvas ziemeļu daļā (1. att.). Otru grupu veido Durbes un Sēlpils (13.—17. gs.) kranioģiskā sērija. Attālums starp otrās pakāpes klasteriem ir tāds pats kā starp pirmā klastera sērijām. Tādējādi otrajā klasterā cieši saistīti visi Ziemeļlietuvas un Latvijas kapulauki. Nedaudz tālāk no otrā klastera atrodas Plaučišķu kapulauks, kaut arī tas situēts tajā pašā Lietuvas ziemeļu daļā.

Latviešu kranioģiskā sēriju līdzība ar lietuviešu ziemeļu daļas sēriju liecina par genofonda apmaiņu Lietuvas un Latvijas robežzonā. Par šīs apmaiņas hronoloģisko datējumu grūti spriest, jo trūkst materiālu par agrāko periodu. Tomēr iepriekš konstatētajam faktam ir zināma vērtība baltu cilšu etniskās vēstures problēmu risināšanā.

3. att. Latviešu un lietuviešu kranioģiskā sēriju salīdzinājums pēc galvaskausa nemetriskajām pazīmēm: 1 — Liepinišķi, 2 — Diktari, 3 — Pumpuri, 4 — Skrjabinu, 5 — Breidaki, 6 — Durbes, 7 — Sēlpils (13.—17. gs.), 8 — Plaučišķi, 9 — Geluva, 10 — Jakštaiči, 11 — Kavarska.

PARINDES

- ¹ Laughlin W. S., Jorgensen J. B. Isolate variation in Greenlandic Eskimo crania. — Acta genetica statist. med., 1956, vol. 6, p. 3—12.
- ² Berry A. C., Berry R. J. Epigenetic variation in the human cranium. — J. Anat., 1967, vol. 101, N 2, p. 361—379.
- ³ Cesnys G. Relation of non-metric cranial traits to sex and age in the 1st—2nd millenia A. D. Lithuanian craniological material. — Humanbiol. Budapestinsis, 1982, N 10, p. 19—24; Cesnys G. Side difference of non-metric cranial traits in the 1st—2nd millenia A. D. Lithuanian materials. — Homo, 1982, Bd 33, H. 4, S. 201—210; Cossedu G. G., Floris G., Vona G. Sex and side differences in the minor cranial variants. — J. Human Evolution, 1978, vol. 8, p. 685—692; Perizonius W. R. K. Non-metric cranial traits: symmetry and side difference. — Proc. Koninklijke Nederlandse Akad. Wetenschappen. Ser. C, 1979, vol. 82, N 1, p. 91—112; Suchey J. M. Biological distance of prehistoric Central California populations derived from non-metric traits of the cranium. Diss. Riverside, Univ. California, 1975. 242 p.
- ⁴ Cesnys G. Jotvingių antropologija. — In: Iš lietuvių etnogenезes. Vilnius, 1981, p. 47—59.
- ⁵ Cesnys G. Craniological characteristics of the 14th—17th cc. population in Lithuania. 3. Non-metric traits. — Przgl. antropol., 1977, t. 43, z. 2, s. 347—356; Cesnys G. Lietuvos II—V m. e. amžių plokštinių senkapių žmonės [antropologinė apybraiža]. — Lietuvos TSR archeologija. Vilnius, 1981, t. 2, p. 92—110; Cesnys G., Urbanavičius V. M. e. I tūkstantmečio vidurio rytų Lietuvos gyventojų antropologija. — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A ser., 1984, t. 3, p. 56—68.
- ⁶ Durbes un Sēlpils kranioģiskās sērijas glabājas Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Arheoloģijas daļas fondos.
- ⁷ Breidaku kapulauka kranioģiskais materiāls glabājas MVU Antropoloģijas institūtā.
- ⁸ Алексеев В. П. Происхождение народов восточной Европы. М., 1969. 321 с.
- ⁹ Алексеєвс В. Latgaļu kranioģija sakarā ar viņu izcelšanās jautājumu. — AE, 1968, 8, 105.—123. lpp.
- ¹⁰ Деņисова Р. Sēlpils 13.—17. gs. kapulauka kranioģiskais materiāls un tā nozīme austrumlatviešu etniskās vēstures izpratnē. — AE, 1973, 10, 7.—26. lpp.
- ¹¹ Berry A. C., Berry R. J. Epigenetic variation in the human cranium. — J. Anat., 1967, vol. 101, N 2, p. 361—379.
- ¹² Мовсееян А. А., Мамонова Н. Н., Рычков Ю. Г. Программа и методика исследования аномалий черепа. — Вopr. антропол., 1975, 51, с. 127—150.
- ¹³ Kodama G. Development studies on the squama occipitalis in the human skull. — Hokkaido J. Med. Sc., 1973, vol. 48, N 4, p. 351—363.
- ¹⁴ Bolk L. Die verschiedenen Formen des Condylus tertius und ihre Entstehungsursache. — Anat. Anzeiger, 1921, Bd 54, H. 16, S. 335—347.
- ¹⁵ Ashley-Montagu M. F. The direction and position of the mental foramen in the great apes and man. — Amer. J. Phys. Antropol., 1954, vol. 12, N 4, p. 503—515.
- ¹⁶ Мовсееян А. А., Мамонова Н. Н., Рычков Ю. Г. Программа и методика исследования аномалий черепа. — Вopr. атропол., 1975, 51, с. 127—150.
- ¹⁷ Cesnys G., Pavilionis S. On the terminology of non-metric cranial traits. — Homo, 1982, Bd 33, H. 2/3, p. 125—130.
- ¹⁸ Grewal M. S. The rate of genetic divergence of sublines in the C57 BL strain of mice. — Genetical Research, 1962, N 3, p. 226—237.
- ¹⁹ Suchey J. M. Biological distance of prehistoric Central California populations derived from non-metric traits of the cranium. Diss. Riverside, Univ. California, 1975. 242 p.
- ²⁰ Плохинский Н. А. Алгоритмы биометрии. М., 1967, с. 81.
- ²¹ Сноге Е., Загица А. Senā Sēlpils. R., 1980. 236 lpp.
- ²² Деңисова Р. Я. Этногенез латышей. Рига, 1977. 357 с.
- ²³ Сноге Е., Загица А. Senā Sēlpils, 183.—199. lpp.
- ²⁴ Деңисова Р. Я. Этногенез латышей. Рига, 1977. 357 с.

НЕМЕТРИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ЧЕРЕПА В ТРЕХ ЛАТЫШСКИХ КРАНИОЛОГИЧЕСКИХ СЕРИЯХ II ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ Н. Э.

Резюме

Исследован 341 череп (табл. 1) из трех могильников, расположенных в западной (Дурбе), средней (Селпилс) и восточной (Брейдаки) частях Латвийской ССР (рис. 1). Программа исследования охватывала 48 неметрических признаков (табл. 2), частоты которых приводятся отдельно для каждой краниологической серии (табл. 4) и для объединенного латышского материала (табл. 3). С помощью кластеризации матрицы средних мер дивергенции (табл. 5) определялись взаимоотношения латышских серий и их отношение к синхронным литовским материалам (рис. 2—3). Проведенный анализ позволяет сделать следующие выводы:

1. Латышский краниологический материал II тысячелетия н. э. отличается повышенной частотой большинства неметрических признаков черепа по сравнению с литовским материалом.
2. Три латышские серии довольно близки между собой, серия Селпилса, в особенности XVI—XVII вв., больше тяготеет к серии Дурбе.
3. Все латышские серии проявляют тесную близость с северными литовскими сериями, что отражает общие направления этнической истории балтских племен этого региона.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Географическое расположение сравниваемых могильников Латвии и Литвы II тысячелетия н. э.

Рис. 2. Взаимные расстояния латышских серий по неметрическим признакам черепа.

Рис. 3. Взаимоотношения латышских и литовских серий по неметрическим признакам черепа.

G. Česnis

NICHTMETRISCHE MERKMALE DREIER LETTLÄNDISCHER SCHÄDEL SERIEN AUS DEM 2. JAHRTAUSEND u. Z.

Zusammenfassung

Es wurden 341 Schädel (Tab. 1) aus drei Gräberfeldern im westlichen (Durbe), mittleren (Sēlpils) und östlichen (Braidaki) Teil der Lettischen SSR erforscht (Abb. 1). Das Forschungsprogramm hat 48 nichtmetrische Merkmale erfaßt (Tab. 2), deren Häufigkeit für jede kranio logische Serie (Tab. 4) und für das vereinigte lettländische Material (Tab. 3) extra beigefügt wird. Durch Klasterisierung der Matrix von Durchschnittsmassen der Divergenz (Tab. 5) wurden Wechselbeziehungen lettländischer Serien und ihre Beziehung zu synchronen litauischen Materialien (Abb. 2—3) festgestellt. Die durchgeführte Analyse läßt folgende Schlußfolgerungen ziehen.

Das lettländische Schädelmaterial aus dem 2. Jahrht. u. Z. unterscheidet sich vom litauischen durch ein häufigeres Auftreten der meistens nichtmetrischen Schädelmerkmale.

Die drei lettländischen Schädelserien stehen einander recht nahe. Die Serie von Sēlpils, insbesondere die Schädel aus dem 16.—17. Jh., ist derjenigen von Durbe sehr ähnlich.

Die lettländischen Serien stehen denjenigen von Nordlitauen nahe, was auf gemeinsame Momente der ethnischen Geschichte der baltischen Stämme dieses Gebiets hinweist.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Geographische Lage der von der Vergleichsstudie erfaßten Gräberfelder Lettlands und Litauens aus dem 2. Jahrht. u. Z.

Abb. 2. Korrelation der lettländischen Serien in bezug auf die nichtmetrischen Schädelmerkmale.

Abb. 3. Korrelation der lettländischen und der litauischen Serien in bezug auf die nichtmetrischen Schädelmerkmale.

DAŽAS VIDZEMES ETNISKĀS VĒSTURES PROBLĒMAS ODONTOLOĢISKĀ SKATĪJUMĀ

Vidzeme no visnenākajiem laikiem ir bijusi dažādu kultūru mijiedarbības zona, kas arī nosacīja tās etnisko un antropoloģisko neviendabīgumu. Valodnieki un etnogrāfi šī Latvijas kultūrvēsturiskā novada izpētei pievērsuši sevišķu uzmanību, norādot ne tikai uz baltu un Baltijas somu saskari un mijiedarbību, bet arī izceļot dažādu baltu cilšu (sēļu, zemgaļu) kultūru saskari Vidzemē.¹ Vairākas Vidzemes etniskās vēstures problēmas apspriestas arī arheoloģiskajā literatūrā, it īpaši jautājums par baltu un Baltijas somu saskares zonu,² par zemgaļiem un sēļiem Vidzemē,³ par šī reģiona lībiešu izcelšanos⁴ u. c.

Nozīmīgu ieguldījumu etniskās vēstures problēmu risināšanā dod Padomju Latvijas antropologu pētījumi.⁵ Nevar neatzīmēt gracilā šaursejainā antropoloģiskā tipa izdalīšanu Latvijas 11.—18. gs. kraniooloģiskajā materiālā.⁶ Šī tipa sākotnējo etnisko piederību pagaidām nav izdevies noteikt. Gracilais šaursejainais antropoloģiskais tips pirmoreiz Latvijas teritorijā parādījies bronzas laikmetā,⁷ taču vēlāk tas ir raksturīgs gan atsevišķām baltu, gan arī somu ciltīm (lībiešiem),⁸ turklāt tieši Vidzemē šī antropoloģiskā tipa ipatsvars ir vislielākais⁹.

Sarežģītos etniskos procesus Vidzemē apstiprina arī seroloģijas dati. Vidzemes latviešiem atšķirībā no igauņiem un lietuviešiem raksturīga *p* un *q* gēnu augsta sastopamība. Īpaši augsta *p* gēna koncentrācija konstatēta rajonos, kuri atrodas seno ūdensceļu tuvumā — gar Rīgas līci, Daugavu, Aivieksti (tas vēlreiz apliecina ceļu lielo nozīmi Vidzemes latviešu etniskajā vēsturē).¹⁰

Ievērojot teikto, nevar neizraisīt interesi Vidzemes latviešu odontoloģiskā materiāla analīze, kas, pamatojoties uz hronoloģiski ļoti vecu morfoloģisko struktūru saglabāšanos zobu virsmā līdz pat mūsu dienām, ļauj izdalīt noteiktus odontoloģisko pazīmju kompleksus jeb tipus un saistīt tos ne tikai ģeogrāfiski, bet, pievienojot kraniooloģisko materiālu, arī hronoloģiski. Odontoloģiskais materiāls kā etniskās vēstures avots īpaši interesants ar to, ka Latvijas teritorijā t. s. ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips saistāms ar gracilo šaursejaino antropoloģisko tipu¹¹ un, līdzīgi pēdējam, pirmo reizi Latvijā vērojams bronzas laikmetā. Tomēr šī laikmeta Kivutkalna kraniooloģiskā sērija antropoloģiskā un acīmredzot arī etniskā neviendabīguma dēļ neatbild uz jautājumu, vai šī tipa kompleksā esošās atsevišķās austrumu zobu kompleksa pazīmes (piem., metakonida liektā kroka¹²) ir veidojušās mijiedarbībā ar citu zobu kompleksu vai arī tās raksturo tikai doto tipu. 11.—13. gs. ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips raksturīgs Daugavas lībiešiem.¹³ Atklāts paliek jautājums par zemgaļu un sēļu odontoloģisko raksturojumu.

Tāpēc Vidzemes mūsdienu latviešu odontoloģisko datu, kā arī šī reģiona kraniooloģisko kolekciju odontoloģiskā materiāla un visa zināmā salīdzināmā zobu materiāla izvērtēšanai ir aktuāla zinātniska nozīme gan kā vienam no Vidzemes etniskās vēstures avotiem, gan arī Eiropas tautu odontoloģiskās klasifikācijas izstrādāšanā un odontoloģisko tipu ģenēzes skaidrošanā.

Tādējādi raksta mērķis ir aplūkot dažas Vidzemes etniskās vēstures problēmas uz visa līdz šim zināmā Latvijas odontoloģiskā materiāla bāzes. Konkrētais pamatuzdevums ir aprakstīt Vidzemes latviešu zobu sistēmas dažādu morfoloģisko struktūru izplatību un ģeogrāfisko mainību un, pamatojoties uz to, noteikt viņiem raksturīgos odontoloģiskos tipus.

Odontoloģisko tipu veido pazīmju kopa, kas sniedz ieskatu zobu sistēmas epohālajā attīstībā (t. s. redukcijas pazīmju kompleks), un īstās rasu diagnosticējošās pazīmes jeb struktūras, kuras ļauj dalīt cilvēci rietumu un austrumu rasu atzarojumos, starp kuriem pastāv daudzas pārejas formas.¹⁴

Vidzemes mūsdienu latviešu odontoloģiskais materiāls grupēts pēc administratīvā iedalījuma, bet antropoloģiskā neviendabīguma gadījumos viena rajona ietvaros šie dati tika sadalīti pēc zobu pazīmju ģeogrāfiskās mainības principa. Tādējādi Vidzemes mūsdienu latviešu odontoloģiskais materiāls grupēts šādi:

- 1) Limbažu rajons (Ainaži, Dunte, Salacgrīva, Staicele) — 106 cilvēki;
- 2) Valmieras rajona ziemeļu daļa (Ķoņi, Mazsalaca, Naukšēni, Rūjiena) — 102 cilvēki;
- 3) Valmieras un Valkas rajona dienvidu daļa (Burtņieki, Dikļi, Matīši, Rubene, Valmiera, Smiltene) — 104 cilvēki;
- 4) Valkas rajona ziemeļu daļa (Strenči, Valka, Trikāta) — 48 cilvēki;
- 5) Cēsu rajons (Cēsis, Priekule) — 93 cilvēki;¹⁵
- 6) Piebalga (Drusti, Dzērbene, Jaunpiebalga, Vecpiebalga) — 74 cilvēki;
- 7) Krustpils jeb Jēkabpils rajona Daugavas labā krasta daļa (Krustpils, Koknese, Skrīveri, Pļaviņas) — 127 cilvēki;
- 8) Madonas rajona rietumu daļa (Cesvaine, Kraukļi, Madona, Mārciena, Ērgļi) — 93 cilvēki;
- 9) Gulbenes rajona rietumu daļa (Lejasciems, Līzums, Ranka, Tirza) — 67 cilvēki;
- 10) Gulbenes rajona austrumu daļa (Gulbene, Jaungulbene, Beļava) — 72 cilvēki;
- 11) Alūksnes rajons (rietumu daļa — Ape, Gaujiena, Maliēna, Trapene, Veclaicene, Ziemeļi — 82 cilvēki un austrumu daļa — Alūksne, Beja, Liepna, Strautiņi — 91 cilvēks) — 173 cilvēki.

Pazīmes	Limbažu raj.		Valmieras raj. ziemeļu daļa		Valmieras raj. dienvidu daļa		Valkas raj. ziemeļu daļa		Alūksnes raj.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
I ¹ —I ¹ diastēma	121	14,9	103	6,8	142	16,2	50	8,0	167	8,3
I ² kraudings	121	8,3	103	1,9	142	5,6	50	0,0	167	3,0
I ² redukcija (2)	120	5,0	102	1,0	127	2,4	50	2,0	167	1,8
I ² redukcija (1)	120	40,8	102	15,7	127	24,4	50	20,0	167	19,2
Liekšķertipa I ¹	120	14,2	102	9,8	142	7,0	49	6,1	167	11,4
M ² hipokonusa red. (3+ un 3)	79	75,9	49	73,5	91	75,8	31	67,7	116	75,9
Karabelli paugurs	106	46,2	95	24,2	126	30,2	46	41,3	152	36,2
4-pauguru M ₁	97	12,4	83	10,9	103	9,7	41	4,9	124	16,1
6-pauguru M ₁	97	2,1	83	4,8	103	5,8	41	19,5	124	11,3
Forma +5 M ₁	97	32,0	83	23,5	103	41,7	41	19,5	124	26,6
4-pauguru M ₂	91	83,5	64	90,6	107	85,0	38	78,9	128	80,5
Med. liektā kroka M ₁	78	9,0	82	9,8	96	4,2	40	5,0	129	13,2
2 med II M ₁	76	46,0	82	54,9	97	47,4	41	51,2	130	50,8
2 med III M ₁	76	23,7	82	18,3	97	20,6	41	12,2	130	24,6
1 pa (3) M ¹	95	5,2	92	5,4	95	14,7	44	13,6	134	20,1

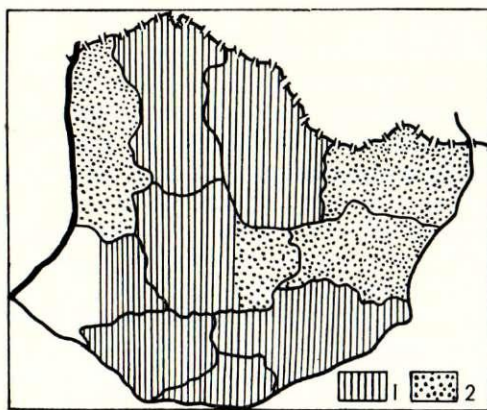
Odontoloģiskā materiāla izpētē izmantota A. Zubova izstrādātā metodika.¹⁵ Analizē iesaistītas 14 odontoloģiskās pazīmes, kuras veido etniskās odontoloģijas vispārpieņemto programmu.

Sākot Vidzemes latviešu zobu morfoloģisko struktūru detalizētu aprakstu, jāatzīmē visam latviešu

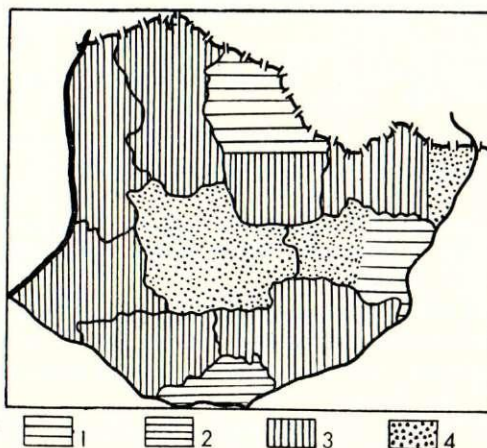
odontoloģiskajam materiālam raksturīgās īpatnības: visu odontoloģisko pazīmju liels mainības diapazons un noteikta to ģeogrāfiskā virzība. Vidzemē vērojamas vislielākās variācijas izmaiņas, bet atšķirībā no citiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem ģeogrāfiskajai mainībai ir savas īpatnības.

No redukcijas kompleksa pazīmēm vispirms jāapstājas pie augšējo mediālo priekšzobu diastēmas (spraugas I¹—I¹) un laterālā priekšzoba kraudinga (I² novietojuma ārpus alveolārā loka) savstarpējām attiecībām. Šīs attiecības ir interesantas ar to, ka tās nosaka jeb fikse telpas trūkumu vai pietiekamību alveolārajā lokā, citiem vārdiem, žokļa epohālās attīstības zināmu līmeni. Praktiski visās Vidzemes latviešu izpētītajās grupās diastēmas sastopamība ir pārsvarā par I² kraudingu; tas atšķir latviešus no Igaunijas pierobežas rajonu igauņiem (1. tab.) un tuvina Pleskavas un Izborskas krieviem un lietuviešiem kopumā.¹⁷ Šīs attiecības zināmā mērā liecina arī par latviešiem raksturīgo ne visai augsto priekšzobu redukcijas līmeni. Tomēr abu šo pazīmju variācija ir liela (diastēmai 5—17%, kraudingam 0—11%). Ne mazāk svarīgi ir uzsvērt šo pazīmju ģeogrāfisko virzību (1. att.), piemēram, paaugstināta diastēmas sastopamība (virs 10%) atzīmējama Rietumvidzemē (robeža iet pa Cēsu rajona vidusdaļu) un samērā zemāka (7—9,5%) Vidzemes austrumu daļā. Krasi šīs pazīmes sastopamība šķir Gulbenes rajona rietumu un austrumu daļas latviešus (10 un 5%). Savukārt laterālā priekšzoba kraudinga izplatībai Vidzemē nav tik izteikta ģeogrāfiskā mainība. Vienīgi var atzīmēt šīs īpatnības paaugstinātu sastopamību Limbažu un Cēsu rajona latviešu vidū (8—11%, izņemot Piebalgu), taču arī šie rādītāji nesasniedz igauņiem raksturīgo I² kraudinga procentuālo izplatību (16—18%).

Liela taksonomiskā vērtība zobu sistēmas epohālās mainības noteikšanā piemīt laterālā priekšzoba dažādām redukcijas pakāpēm. Stipri izteikta šī zoba redukcija (2 un 3 punkti), kad laterālie priekšzobi pēc lieluma sastāda tikai pusi vai mazāk no mediālā priekšzoba, visumā ir reta parādība. Nelielai, bet tomēr izteiktai (1 punkts) šī zoba redukcijas fiksešanai ir svarīga nozīme odontoloģiskā materiāla izvērtēšanā. Šīs pazīmes variācija (summējot visas redukcijas pakāpes) Vidzemes latviešu vidū ir ļoti liela (15—46%), tomēr noteiktu pazīmes sastopamī-

1. att. Diastēma starp augšējiem mediālajiem priekšzobiem: 1 — līdz 10%, 2 — virs 10%.

2. att. Cetrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu sastopamība Vidzemē: 1 — līdz 5%, 2 — 6—9%, 3 — 10—15%, 4 — 19—22%.

odontoloģiskie dati

Gulbenes raj. austrumu daļa		Gulbenes raj. rietumu daļa		Madonas raj. rietumu daļa		Piebalga		Cēsu raj. rietumu daļa		Krustpils raj.		Vidzemes latvieši (summāri)	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
76	5,3	74	9,5	123	8,9	73	6,8	93	14,0	127	16,5	1149	11,1
76	1,3	74	2,7	123	2,4	72	6,9	93	10,8	127	4,3	1148	4,4
76	2,6	73	0,0	123	3,3	72	1,4	90	1,0	124	2,4	1124	2,2
76	14,5	73	15,1	123	23,6	72	30,6	90	22,2	124	29,8	1124	23,8
75	12,0	73	19,2	123	8,1	73	16,4	92	9,8	126	8,7	1142	10,9
45	77,8	46	67,4	80	66,3	51	64,7	36	72,2	45	66,7	669	72,0
70	34,3	57	29,8	116	34,5	60	46,7	93	45,1	124	49,2	1038	39,4
68	4,4	53	18,9	102	10,8	55	18,2	54	22,3	95	8,4	875	12,2
68	11,8	53	7,5	102	4,9	55	14,5	54	5,5	95	7,4	875	7,9
68	30,9	53	20,8	102	14,7	55	30,9	54	29,6	95	35,8	875	29,3
53	83,0	51	76,5	98	88,8	58	82,8	33	90,9	51	80,4	772	83,8
67	7,5	49	10,2	84	10,7	49	8,2	89	11,2	113	13,3	876	9,8
67	64,2	48	66,7	81	60,5	48	47,9	74	56,8	102	54,9	846	54,1
67	17,9	48	20,8	81	18,5	48	18,8	74	10,8	102	17,6	846	19,1
69	20,3	55	18,2	95	16,8	47	25,6	86	15,1	112	14,2	924	14,8

bas ģeogrāfisko mainību Vidzemē uztvert grūti, var tikai atzīmēt ļoti augstu I² kraudinga reducēto formu sastopamību Limbažu, Piebalgas un Krustpils latviešu vidū (32—46%). Visas republikas mērogā reducēto laterālo priekšzobu formu sastopamība pieaug virzienā no dienvidiem uz ziemeļiem un atbilst šīs pazīmes sastopamības pieaugumam visā Austrumbaltijas reģionā.

Samērā liela mainība piemīt arī citām redukcijas kompleksa pazīmēm. Piemēram, reducētu trīspauguru otro lielo augšējo dzerokļu skaits Vidzemes latviešu vidū variē no 65 līdz 78%, bet vislielākā sastopamība vērojama Vidzemes ziemeļos (izņemot Valkas rajona ziemeļu daļu) gar Igaunijas robežu. Tomēr nedz igauņu, nedz Pleskavas krievu odontoloģiskajā materiālā tik augsta hipokonusa redukcija nav atzīmēta (2. tab.). Tā vairāk raksturīga lietuviešiem. Zināmu nekoncekvenci ģeogrāfiskā mainība uzrāda arī Karabelli paugura sastopamības izplatībā Vidzemē (variācijas diapazons 24—49%), tomēr visumā ir manāma šī paugura sastopamības palielināšanās Ziemeļrietumvidzemē (Piebalgā, Cēsis, Valmieras ziemeļu daļā un Limbažu rajonā).

Taksonomiski ļoti nozīmīga zobu sistēmas redukcijas kompleksa pazīme ir četrpauguru pirmo apak-

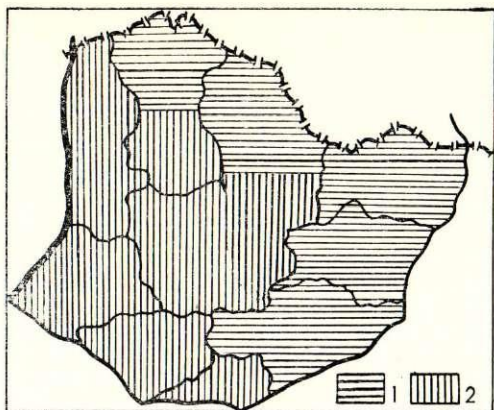
šējo lielo dzerokļu sastopamība, kas norāda uz molāru gracilitātes līmeni (2. att.). Pamatojoties uz odontoloģiski samērā labi izpētīto Austrumbaltijas reģionu, ir fiksēta neapšaubāma četrpauguru apakšējo lielo dzerokļu biežuma palielināšanās virzienā no dienvidiem uz ziemeļiem, sasniedzot pagaidām zināmo Eiropas maksimumu Ziemeļrietumsomijā (32%).¹⁸ Arī Latvijā gracilo apakšējo lielo dzerokļu sastopamības biežums pieaug virzienā no dienvidiem uz ziemeļiem. Tomēr vislielākais gracilo pirmo apakšējo molāru skaits latviešu odontoloģiskajā materiālā atzīmējams Vidzemes centrā — Piebalgā, Cēsis un Gulbenes rajona rietumu daļā (18—22%). Ir pamats domāt, ka tik augsts molāru redukcijas rādītājs liecina par stipri izteikta gracilā eiropēidā komponenta esamību Vidzemē iepriekšējos gadsimtos, jo zobu sistēmas gracilitāte visumā un četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu bieža sastopamība, kā viens no tās pamatrādītājiem, ir saistāma ar gracilo šaursejaino eiropēido antropoloģisko tipu.

Interesi izraisa fakts, ka Vidzemes odontoloģiskajā materiālā blakus gracilajam eiropēidajam komponentam fiksēts arī daudz mazāk vai praktiski gandrīz nereducēts eiropēids komponents, uz ko norāda Valkas rajona ziemeļu un Gulbenes rajona austrumu

7.—18. gs. Vidzemes iedzīvotāju odontoloģiskie dati un salīdzinošais materiāls

2. tabula

Pazīmes	14.—17. gs. Vidusvidzemes latvieši		14.—17. gs. Rietumvidzemes latvieši		12.—14. gs. Vidzemes latgaļi		8.—12. gs. Latgales latgaļi		7.—10. gs. Lejasbītenū latgaļi		10.—12. gs. Laukskolas lībieši		14.—17. gs. Augšzemes latvieši	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
I ¹ —I ¹ diastēma	154	15,6	47	12,8	36	22,2	13	15,5	44	6,8	8	0,0	27	3,7
I ² kraudings	113	8,8	38	7,9	29	6,9	11	0,0	44	4,5	6	0,0	18	11,1
I ² redukcija (2)	87	0,0	35	0,0	18	0,0	8	12,5	21	0,0	14	0,0	25	0,0
I ² redukcija (I)	87	14,9	35	22,9	18	33,3	8	12,5	21	9,5	14	35,7	25	24,0
Liekšķertipa I ¹	72	5,6	29	0,0	13	15,4	11	0,0	25	0,0	27	18,5	25	0,0
Hy redukcija M ²	142	31,0	44	20,5	32	15,6	23	34,8	41	9,8	67	37,3	30	36,7
Karabelli paugurs (M ¹)	115	35,7	25	40,0	20	45,0	11	63,6	44	20,4	50	58,0	20	55,0
4-pauguru M ₁	125	4,0	31	12,9	24	8,3	20	5,0	44	9,1	88	12,5	28	14,3
6-pauguru M ₁	125	4,0	31	3,2	24	0,0	20	0,0	44	2,3	88	5,7	28	3,6
Forma ⁺ +5 M ₁	125	31,2	31	29,0	22	27,3	20	15,0	44	31,8	88	14,8	28	53,6
4-pauguru M ₂	161	80,1	48	85,4	38	89,5	27	85,2	68	88,3	82	87,8	36	86,0
Med. liektā kroka	104	10,6	22	18,2	20	10,0	13	23,1	44	0,0	66	16,7	23	4,3
2 med II M ₁	93	34,4	20	30,0	19	31,6	10	70,0	28	64,3	65	32,3	22	22,7
2 med III M ₁	93	41,9	20	35,0	19	21,1	10	30,0	28	3,6	65	32,3	22	40,9
1 pa (3) M ₁	84	23,8	18	5,6	18	11,1	3	0,0	11	9,1	48	37,5	20	25,0
Trigonīda distālā kore	105	1,9	22	4,5	20	0,0	13	0,0	44	2,3	66	0,0	23	8,7

3. att. Liekšķertņa formas augšējo mediālo priekšzobu variācija Vidzemē: 1 — 6—10%, 2 — virs 10%.

daļā atzīmētais ļoti zems četrapauguru molāru sastopamības procents (4—5%). Tik zema šī zoba redukcijas pakāpe Latvijā atzīmējama vienīgi Liepājas rajona dienvidu daļā un Saldus rajonā, turklāt nedz Lietuvas, nedz Igaunijas odontoloģiskajā materiālā tik zema četrapauguru M_1 sastopamība nav vērojama.

Līdzīga ģeogrāfiskā mainība piemīt arī četrapauguru otro apakšējo dzerokļu sastopamībai (1. tab.). Tātad, spriežot pēc apakšējo lielo dzerokļu epohālās attīstības līmeņa, Vidzemes odontoloģiskajā materiālā var izdalīt divus dažādas izcelsmes eiropēdus (gracilu un mazāk gracilu) komponentus.

Arī rasu diagnosticējošo pazīmju izplatībai starp Vidzemes latviešiem ir izteikta ģeogrāfiska mainība. Interesanti atzīmēt, ka visas Latvijas mērogā Vidzeme ar izteiktām austrumu zobu kompleksa īpatnībām uzskatāma par šī kompleksa paaugstinātas sastopamības zonu. Tā, piemēram, mediālie augšējie priekšzobi ar lingvālā virzienā ieliktiem sānmalām jeb t. s. liekšķertņa mediālo augšējo priekšzobu variācija Vidzemē sastāda 6—19% (3. att.). 6—10% robežās liekšķertņa mediālie augšējie priekšzobi sastopami galvenokārt ziemeļrietumu un centrālajā Vidzemē (izņemot Limbažu rajonu). Savukārt Piebalgā un Ziemeļaustrumvidzemē šīs pazīmes sastopamība krasi pieaug (12—19%) un nepārprotami iziet ārpus vidusmēra eiropēdas grupas ietvariem.¹⁹ Tādējādi Ziemeļaustrumvidzemes reģions pēc šīs pazīmes sastopamības vairāk piekļaujas Austrumlatgalei.

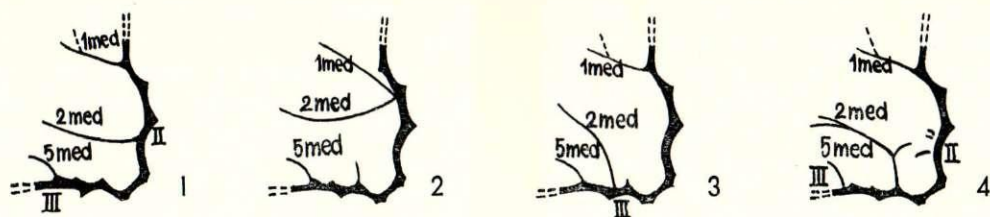
Vairums t. s. austrumu zobu kompleksa pazīmju fiksētas apakšējos lielajos dzerokļos, turklāt šo pazīmju variācija Vidzemes latviešu vidū ir liela. Tā, sešpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu sastopamības diapazons Vidzemes odontoloģiskajā materiālā sakrīt ar šīs pazīmes mainību latviešiem vispār (2—15%). Tas nozīmē, ka līdztekus pilnīgi graciliem pirmajiem apakšējiem lielajiem dzerokļiem Vidzemes latviešu vairākām grupām raksturīgas ļoti stipri (eiropēdu grupu mērogā, protams) diferencētas (sešpauguru) formas, kas vēlreiz apstiprina domu, ka šeit saplūduši divi dažādas izcelsmes eiropēdi komponenti. Ģeogrāfiski Ziemeļrietumvidzemē sešpauguru pirmo molāru variācija nepārsniedz 6%, turpretī 15—18% diapazona robežās šie zobi atzīmēti Piebalgā, Gulbenes rajona austrumu daļā un Alūksnes rajona rietumu daļā, kas norāda uz sešpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu sastopamības pieauguma tendenci ziemeļaustrumvirzienā. Jāpiebilst, ka nedz Igaunijas, nedz Ļeņingradas rajona krievu

odontoloģiskajā materiālā tik stipri diferencētas pirmā apakšējā molāra formas nav sastopamas. Acīmredzot centrālā un Ziemeļaustrumvidzeme uzlūkojama par šīs pazīmes maksimālās koncentrācijas centru. Līdzīga šīs pazīmes sastopamība vērojama vienīgi Ziemeļaustrum- un Austrumsomijā.²⁰ Jāuzsver vēl viena Vidzemes latviešu odontoloģiskā materiāla īpatnība, kas kraso nošķir pirmo diferencēto pirmo apakšējo molāru izplatību, t. i., palielinoties četrapauguru pirmo molāru skaitam, ne vienmēr samazinās šī zoba sešpauguru formu sastopamība. Šī tendence atzīmēta tikai Ziemeļrietumvidzemē, kamēr centrālā daļā vērojama abu šo formu ļoti augsta līdzās pastāvēšana (Piebalgā $4M_1$ — 21% un $6M_1$ — 15%), Alūksnes rietumos attiecīgi 12 un 15%. Savukārt Gulbenes rajona rietumu daļas latviešiem raksturīga stipri izteikta pirmā apakšējā lielā dzerokļa gracilitāte un tikai nedaudz paaugstināta sešpauguru formu sastopamība, kā tas ir atzīmējams gracilo grupu vairumam. No otras puses, tādās latviešu grupās, kur skaitliski bieži vērojamas pirmā apakšējā lielā dzerokļa diferencētas formas, parasti ļoti niecīgā skaitā sastopamas četrapauguru formas, piemēram, Gulbenes rajona austrumu daļā ($4M_1$ — 4% un $6M_1$ — 18%).

Jāsecina, ka Vidzemes latviešu vidū bez konstatētajiem atšķirīgajiem zobu kompleksiem pastāv arī grupas, kurās asimilācijas process ir sasniedzis tik augstu pakāpi, ka vienā un tai pašā izlasē vērojamas pilnīgi atšķirīgas vai pretējas tendences. Līdzīga aina Ziemeļeiropā sastopama tikai Somijas teritorijā, kur augstu zobu redukcijas pakāpi pavada atsevišķi tā pašā zoba diferencēšanas gadījumi.²¹ Tas vedina domāt, ka austrumu zobu kompleksam šinīs teritorijās ir ļoti sena izcelsme.

Savdabīgi Vidzemes novadā un visā Latvijas teritorijā kopumā sadalās arī līdz šim odontoloģiskajā literatūrā tik maz analizētā +5 forma pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī. Vispirms jāatzīmē šīs pazīmes sastopamības ļoti lielā mainība Vidzemē (15—42%), kas atbilst tās variācijai visas Latvijas mērogā. Tas nozīmē, ka Vidzemē konstatējama zemākā un augstākā šīs pazīmes sastopamība latviešu vidū (1. tab.), turklāt nepārprotami interesanta un nosacīta ir tās ģeogrāfiskā mainība. Samērā zema pirmo apakšējo molāru sastopamība ar pauguru savienojumu tipā +5 atzīmējama galvenokārt Vidzemes austrumos un Valkas rajona ziemeļu daļā. Austrumbaltijas reģionā kopumā šīs pazīmes ļoti augsta izplatība vērojama lietuviešu odontoloģiskajā materiālā, kamēr Igaunijā pirmie apakšējie lielie dzerokļi ar formu +5 atzīmēti ļoti reti. Arī Vidzemē rajoni ar šīs pazīmes niecīgu sastopamību sakrīt ar gracilā šaursejainā antropoloģiskā tipa izplatību.

Ļoti augsta taksonomiskā vērtība piemīt pirmā apakšējā lielā dzerokļa metakonīda paugura savstarpējam vadziņu izvietojumam, galvenokārt šī paugura otrās vadziņas dažādiem ieplūšanas variantiem lielajās vagās: variants 2 med II norāda uz tās ieplūšanu otrajā intertuberkulārajā vagā (4. att.), savukārt variants 2 med III nozīmē, ka metakonīda otrā vadziņa iekrīt trešajā intertuberkulārajā vagā (4. att.: 3). Svarīgi atzīmēt, ka 2 med II variants pēc savas sastopamības rādītājiem spēj diferencēt pirmā lieluma rases, bet lielās eiropēdās rases ietvaros — tās ziemeļu un dienvidu variantus.²² Ne mazāk svarīga nozīme ir īpašai metakonīda otrās vadziņas struktūrai, t. s. metakonīda liektajai krokai, kura rodas tajos gadījumos, kad šī paugura pirmā vadziņa veido gandrīz taisnu leņķi, bet otrā vadziņa, krītot

4. att. Pirmā apakšējā lielā dzerokļa metakonīda paugura vadziņu savstarpējais izvietojums (pēc A. Zubova): 1 — variants 2 med II, 2 — 2 med II D (otrās metakonīda vadziņas dirādiuss), 3 — 2 med III, 4 — metakonīda liektā kroka.

trešajā lielajā intertuberkulārajā vagā, izliecoties veido kroku (4. att.: 4).

Latviešiem kopumā metakonīda liektās krokas sastopamība variē no 2 līdz 19%, Vidzemes latviešu vidū — no 4 līdz 13%. Zema šīs pazīmes sastopamība raksturo Valmieras rajona dienvidu daļas (4,2%) un Valkas rajona (5%) latviešus. Līdzīgs metakonīda liektās krokas procents fiksēts Pērnavas rajona dienvidu grupas igauņiem (5,6%). Turpretī Vidzemes augstienes latviešu odontoloģiskajā materiālā uzmanību saista daudz lielāks šīs pazīmes īpatsvars (11%). Pie teiktā var piebilst, ka augsta metakonīda liektās krokas sastopamība savienojumā ar paaugstinātu četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu formu biežumu raksturo t. s. ziemeļu gracilo odontoloģisko tipu. 2 med II variants pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī latviešu vidū sastāda 38—67%, kas uzskatāms par ļoti izteiktu šīs pazīmes mainības diapazonu tik nelielā teritorijā, jo tā praktiski atbilst 2 med II amplitūdai visā Austrumbaltijas reģionā.²³ Vidzemes latviešiem raksturīga augsta un visaugstākā 2 med II varianta sastopamība Latvijā (46—67%). Izteikta ir šīs pazīmes ģeogrāfiskā mainība. Zemākie 2 med II M₁ biežuma rādītāji atzīmējami galvenokārt Ziemeļrietumvidzemes latviešu vidū, bet visaugstākie (gan Vidzemē, gan Latvijā kopumā) vērojami Madonas rajona rietumu daļas un Gulbenes rajona latviešu vidū, t. i., rajonos, kuri ģeogrāfiski pieslēdzas Aiviekstes upes labajam krastam (61—67%). Šinī sakarā interesanti atzīmēt, ka abās minētajās grupās 2 med II augsta sastopamība konstatējama kopā ar paaugstinātu četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu biežumu un augšējā laterālā priekšzoba izteiktu redukciju, citiem vārdiem, šeit vērojams noteikts pazīmju komplekss, kas norāda uz samērā augstu zobu sistēmas redukcijas līmeni.

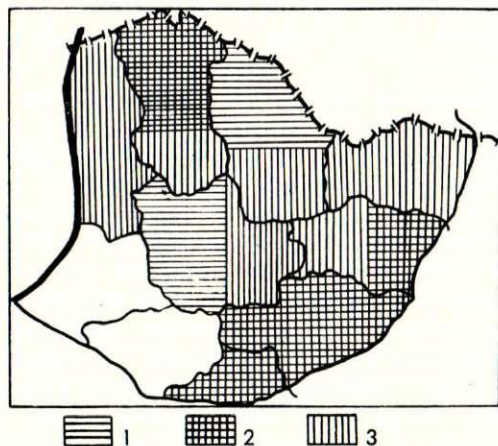
Jāatzīmē, ka vēl augstāka zobu sistēmas redukcijas pakāpe ir raksturīga centrālās Vidzemes latviešiem (Cēsis, Piebalga), taču atšķirībā no iepriekš minētajām grupām 2 med II varianta sastopamības mainības diapazons šeit ir šaurāks. Īpašu interesi izraisa šīs pazīmes ļoti izteiktā mainība viena rajona ietvaros (57% Cēsu rajona rietumu daļā un 48% Piebalgā). Pirmais no šiem rādītājiem ir tuvāks Kurzemes, Zemgales un Vidzemes vidējam 2 med II sastopamībai un sakrīt ar šīs pazīmes lielāko izplatību Kurzēmē un Ziemeļlietuvā (59%), kamēr Piebalgas latvieši pēc 2 med II varianta biežuma vairāk pieslēdzas Latgales latviešu vidū fiksētajam vidējam rādītājam (46%) un it kā veido starposmu starp Rietumlatvijas un Austrumlatvijas iedzīvotājiem. Šīs īpatnības nozīmīgumu pasvīturo arī tas apstāklis, ka Austrumeiropā zema 2 med II sastopamība raksturo citu odontoloģisko pazīmju kompleksu, t. s. Ziemeļeiropas reliktu odontoloģisko tipu, kas savā ģenēzē saistāms ar šīs teritorijas senāko apdzīvotību.²⁴ Tā-

dējādi Vidzeme, spriežot pēc vairāku odontoloģisko pazīmju variācijas, uzskatāma par dažādas izcelsmes etnisko komponentu mijiedarbības zonu. To akcentē arī 2 med III varianta ģeogrāfiskā mainība Vidzemē (5. att.).

Vispirms interesi izraisa apstāklis, ka Vidzemē, tāpat kā Zemgalē, ir vērojama viszemākā šīs pazīmes sastopamība Latvijā (10,8% Cēsu, Priekuļu grupā). Samērā zema tā ir arī Valkas rajona ziemeļu daļā (12%). Šīs abas Vidzemes latviešu izlases pēc 2 med III varianta izplatības iekļaujas Dienvidrietumlatvijas, Ziemeļlietuvas un Zemgales areālā, kam raksturīgs arī citu austrumu zobu kompleksa pazīmju zems sastopamības diapazons; viszemākie 2 med III varianta rādītāji Latvijā, kā jau atzīmējam, vērojami Cēsu grupā Vidzemē un Zemgalē (10%). Šīs pazīmes sastopamība krasi šķir abas Cēsu rajona latviešu izlases, jo Piebalgas vietējie iedzīvotāji kopā ar Valmieras rajona dienvidu daļas un Madonas rajona rietumu daļas, kā arī Alūksnes rajona latviešiem veido 2 med III varianta sastopamības biežuma pieauguma tendenci ziemeļaustrumvirzienā. Minētās grupas kopā ar dienvidaustrumigauņiem un Pleskavas un Lugas krieviem veido vienu 2 med III varianta izplatības loku (23—33%). Turklāt Viru rajona igauņu grupā atzīmētā 2 med III varianta sastopamība (33%) jau līdzinās Viduslatgales šīs pazīmes vidējam rādītājam, kas liecina par austrumu zobu kompleksa palielinātu īpatsvaru šinīs teritorijās.

Ne tikai pieminētajām apakšējo lielo dzerokļu atsevišķu pauguru struktūrām, bet arī augšējo molāru parakonusa paugura pirmās vadziņas dažādu formu sastopamībai ir rasu diagnosticējoša nozīme.

Vislielāko interesi izraisa šī paugura pirmās vadziņas viļņveida formas izplatība pirmajā augšējā

5. att. Pirmā apakšējā lielā dzerokļa ar metakonīda otrās vadziņas trešo variantu izplatība Vidzemē: 1 — 11—12%, 2 — 17—19%, 3 — virs 20%.

dzeroklī, jo eiropēdajai rasei kopumā šīs formas augsta sastopamība nav raksturīga.²⁵ Var pieņemt, ka 1 pa (3) M¹ sastopamība līdz 15% raksturo tīru rietumu zobu kompleksu, uz ko norāda arī Lietuvas odontoloģiskais materiāls, kurā 1 pa (3) M¹ vidēji sastāda 5—6%.²⁶ Vidzemes latviešiem pirmie augšējie lieli dzerokļi ar parakonusa paugura pirmās vadziņas izliekto formu sastāda 5—20%. Pēc šīs pazīmes izplatības Rietumvidzemes latvieši atšķiras no Austrumvidzemes latviešiem; maksimālā 1 pa (3) M¹ sastopamība atzīmējama Ziemeļaustrumvidzemē (Gulbenes rajona austrumu daļā un Alūksnes rajonā). Līdzīgs šīs pazīmes biežuma rādītājs vērojams Izborskas, Pleskavas un Lugas krievu grupās (18—22%). Tādējādi 1 pa (3) M¹ sastopamības pieauguma tendence atkārti 2 med III varianta izplatības likumsakarību Vidzemes odontoloģiskajā materiālā.

Izvērtējot visu analizēto zobu pazīmju sastopamību, ģeogrāfisko mainību, kā arī šo pazīmju savstarpējās attiecības Vidzemes mūsdienu latviešu odontoloģiskajā materiālā, grūti izdalīt skaidri izteiktus odontoloģiskos tipus un saistīt tos ar noteiktām teritorijām. Odontoloģiskā aina šajā reģionā atšķirībā no pārējiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem liecina par dažādu zobu kompleksu mijiedarbību un ļoti augstu pakāpi sasniegušu asimilācijas procesu, turklāt dažādu odontoloģisko pazīmju savstarpējā korelācija liek domāt par vismaz triju dažāda vecuma un izcelšanās komponentu saplūsmi.

Teikto apstiprina visu 11 Vidzemes latviešu grupu odontoloģisko pazīmju statistiskās ticamības novērtējums pēc trim varbūtības līmeņiem (0,95, 0,99, 0,999).²⁷

Pēc 14 odontoloģiskajām pazīmēm izskaitļotie 11 Vidzemes latviešu grupu atšķirības kopējie summārie rādītāji (vidējais taksonomiskais attālums) nav statistiski ticami, vairumā gadījumu tie ir skaitliski mazi vai vidēji, kas vēlreiz apliecina vairāku antropoloģisko komponentu ietekmi vai mijiedarbību katrā pārstāvētajā grupā. Pēc vislielākajiem vidējā taksonomiskā attāluma koeficientiem (0,78—0,81) var izdalīt trīs dažādus odontoloģisko pazīmju kompleksus, kurus pārstāv: 1) Limbažu rajona latvieši, 2) Alūksnes un Gulbenes rajona rietumu daļas latvieši (uz kuru līdzību norāda arī viņu savstarpējais izskaitļotais vidējais taksonomiskais attālums (0,40)), kā arī Madonas rajona rietumu daļas izlase (arī starp šo grupu un Gulbenes rajona rietumu daļas grupu izskaitļotais koeficients ir 0,40), 3) Gulbenes rajona austrumu daļas latvieši.

Vismazākie vidējā taksonomiskā attāluma rādītāji vieno Madonas rajona rietumu daļas un Gulbenes rajona rietumu daļas, kā arī Alūksnes rajona latviešus (0,42). Tātad šie statistiskie odontoloģisko pazīmju atšķirības rādītāji apstiprina iepriekš teikto par minēto latviešu grupu odontoloģisko kompleksu līdzību. Bet, no otras puses, tikpat zemi summārie statistiskie attālumi pēc odontoloģisko pazīmju kompleksa ir vērojami arī starp Gulbenes rajona rietumu daļas latviešiem un Valkas izlasi (0,43), kā arī starp Gulbenes rajona rietumu daļas un austrumu daļas iedzīvotājiem (0,43). Šis fakts it kā runā pretim Gulbenes rajona iedzīvotāju odontoloģiskā materiāla sadalīšanai divās daļās, kas veikta pēc zobu odontoloģisko pazīmju ģeogrāfiskās mainības principa.

Samērā zemi vidējā taksonomiskā attāluma rādītāji vērojami arī starp Madonas rajona rietumu daļas un Cēsu latviešiem (0,49), Cēsu un Krustpils

iedzīvotājiem (0,45), Piebalgas un Krustpils izlasēm (0,47).

Tādējādi vidējie taksonomiskie rādītāji, kas atspoguļo atsevišķu grupu statistiski vidējo līdzību pēc 14 odontoloģiskajām pazīmēm, liecina par vairāku, jādūmā, triju, odontoloģisko pazīmju kompleksu pārstāvēšanu Vidzemē. Savukārt mazie vidējie taksonomiskā attāluma rādītāju koeficienti apstiprina ne tikai atsevišķu odontoloģisko kompleksu līdzību, bet arī norāda uz to vidū pārstāvēto komponentu dažādo īpatsvaru Vidzemes latviešu grupās. To apliecina arī statistiskais atsevišķu odontoloģisko pazīmju atšķirību novērtējums. Tā, spriežot pēc vidējā taksonomiskā attāluma ($VTA=0,40$), Madonas rajona rietumu daļas un Gulbenes rajona rietumu daļas latvieši pēc odontoloģisko pazīmju kompleksa ir ļoti līdzīgi, taču statistiski atšķiras pēc vairākām pazīmēm (liekšķertipa formas augšējo mediālo priekšzobu sastopamības un augšējā laterālā griezējzoba reducēto formu skaita). Tas norāda uz austrumu zobu kompleksa vairāku pazīmju sastopamību Gulbenes rajonā, ko savukārt apstiprina statistiskās līdzības koeficients starp abām Gulbenes rajona latviešu grupām (statistiski ticama atšķirība vērojama vienīgi četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu izplatībā, pēc kuras fiksējas otrs varbūtības līmenis — 0,99). Nevar neatzīmēt šīs pazīmes lielo taksonomisko nozīmīgumu, jo pēc tās tiek diferencēti dažādi odontoloģiskie tipi.²⁸ Tādējādi statistiskā odontoloģiskā materiāla analīze, ievērojot atsevišķu pazīmju rasu diagnosticējošo vērtību, nebūt nav pretrunā ar citām šī materiāla apstrādes metodēm (piem., ģeogrāfisko), bet gan vēl vairāk pasvītro Vidzemes latviešu etniskā procesa augsto konsolidācijas līmeni.

Pamatojoties uz odontoloģisko pazīmju variāciju, ģeogrāfisko mainību un statistiskās analīzes metodēm, Vidzemes latviešu odontoloģiskajā materiālā var runāt par trīs dažādas izcelsmes odontoloģisko tipu savstarpējām attiecībām.

Ziemeļu gracilo odontoloģisko tipu ar tam raksturīgo augstu četrpauguru pirmo un otro apakšējo lielo dzerokļu sastopamību, paaugstinātu augšējā laterālā griezējzoba kraudīngā un šī zoba reducētu formu augstu izplatību, kā arī pirmā apakšējā lielā dzerokļa metakonīda otrās vadziņas otrā varianta augstu sastopamību un visaugstāko metakonīda liektās krokas izplatību²⁹ visskaidrāk pārstāv Madonas un Gulbenes rajona rietumu daļas latvieši, kā arī Alūksnes un Cēsu rajona grupas. Kā viens no pamatkomponentiem ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips atzīmējams Piebalgas, Krustpils un Limbažu rajona latviešu izlasēs, kā arī, domājams, Valmieras rajona ziemeļu daļā. Jāpiebilst, ka Vidzemē ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa kompleksu papildina paaugstināta liekšķertipa augšējo mediālo priekšzobu un liras veida pirmās parakonusa vadziņas sastopamība. Austrumeiropā šis odontoloģiskais tips ir raksturīgs galvenokārt somiem, kā arī vērojams KPFSR ziemeļrietumu daļas krievu vidū.³⁰

Valkas rajona un daļēji Valmieras rajona dienvidu daļas latvieši pārstāv citu odontoloģisko tipu. Tā pamatkompleksu raksturo samērā augsta diastēmas starp augšējiem lielajiem dzerokļiem sastopamība, zema laterālā augšējā griezējzoba kraudīngā sastopamība un šī zoba reducēto formu izplatība, zema vai vidēja četrpauguru pirmo un otro apakšējo lielo dzerokļu sastopamība, zems metakonīda liektās krokas biežums pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī un vidēji

augsta šī paugura otrās vadziņas otrā varianta izplatība, kā arī eiropēdas grupas ietvaros ieejoša I pa (3) M¹ variācija. Šo odontoloģisko pazīmju kompleksu, kas pazīstams kā Viduseiropas odontoloģiskais tips, raksturo arī zema visu ārējo austrumu zobu kompleksa īpatnību izplatība.³¹ Vidzemē, kā jau minējām, izteiktākie šī tipa pārstāvji ir Valkas rajona un Valmieras rajona dienvidu daļas latvieši. Tomēr, salīdzinot abu rajonu odontoloģiskos datus, jāuzsver, ka tajos vērojams nedaudz paaugstināts augšējā laterālā griezējzoba vāji reducēto formu diapazons (20—22%), kas jāuzskata kā paaugstināts rādītājs Viduseiropas tipa ietvaros. Teikto apstiprina arī Valmieras rajona ziemeļu daļas latviešu izlasē atzīmētā augšējā laterālā griezējzoba reducēto formu sastopamība (15%), kas jāvērtē kā Viduseiropas odontoloģiskā tipa raksturīgs rādītājs. Ārpus Viduseiropas odontoloģiskā tipa ietvaram iziet arī Valkas rajona latviešiem konstatētā sešpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu izplatība (19%). Interesanti, ka šī grupā atzīmētā +5 formas sastopamība pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī (19,5%) tāpat nav raksturīga Viduseiropas odontoloģiskā tipa pārstāvjiem, tikai pirmajā gadījumā šīs grupas zobu materiālā jūtama Ziemeļeiropas reliktā tipa ietekme, savukārt otrajā — ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa pēdas. Tādējādi arī Viduseiropas odontoloģiskā tipa pārstāvjiem raksturīgas ne tikai šī tipa pazīmes.

Salīdzinot Valkas un Valmieras dienvidu daļas latviešus, mēs jau norādījām uz atšķirību starp šīm grupām pēc sešpauguru pirmā apakšējā lielā dzerokļa izplatības (19 pret 6% attiecīgi). Otra tikpat interesanta atšķirība starp abām minētajām izlasēm vērojama 2 med II varianta sastopamībā pirmajā dzeroklī (51 pret 47% attiecīgi). Kā vienā, tā otrā gadījumā atšķirību cēlonis ir cita odontoloģiskā tipa klātbūtne Viduseiropas zobu kompleksa ietvaros. Šī trešā, t. s. Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa pazīmju kompleksu veido zema vai pazemināta 2 med II varianta izplatība līdztekus paaugstinātai 2 med III varianta sastopamībai pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī, biežāka liekšķertipa formu mediālo priekšzobu, sešpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu u. c. austrumu zobu kompleksa pazīmju sastopamība.³² Latvijā raksturīgākie Ziemeļeiropas reliktā tipa pārstāvji ir Viduslatgales latvieši.³³ Vairāk vai mazāk pilnīgi šo zobu pazīmju kompleksu Vidzemē pārstāv Gulbenes rajona austrumu daļas latviešu izlase. Par to liecina vidējs vāji reducētu augšējā laterālā priekšzoba formu skaits (14,5%), liekšķertipa mediālo augšējo priekšzobu formu biežums (13%), ļoti zema pirmā apakšējā lielā dzerokļa redukcija (4-paug. sastāda 4%) kopā ar augstu sešpauguru šī zoba tipu sastopamību (12%), kā arī vidēji augsta metakonīda liektās krokas izplatība (7,5%) reizē ar paaugstinātu I pa (3) M¹ sastopamību (20%).

Taču nevar noliegt, ka arī šī grupā nav pārstāvēts tikai viens noteikts odontoloģiskais tips, jo pieminētajiem latviešiem raksturīgs samērā augsts 2 med II varianta biežums pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī, līdz ar to zema šīs vadziņas III varianta, kā arī ļoti zema I² kraudinga sastopamība. Acīmredzot Gulbenes rajona austrumu daļas latviešu vidū bez stipri izteikta Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa ir pārstāvēts arī cits, jādodomā, Viduseiropas zobu tips.

Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa komponents jūtams arī Piebalgas, Limbažu un, kā jau minējām, Valkas rajona latviešu vidū. Īpašu interesi

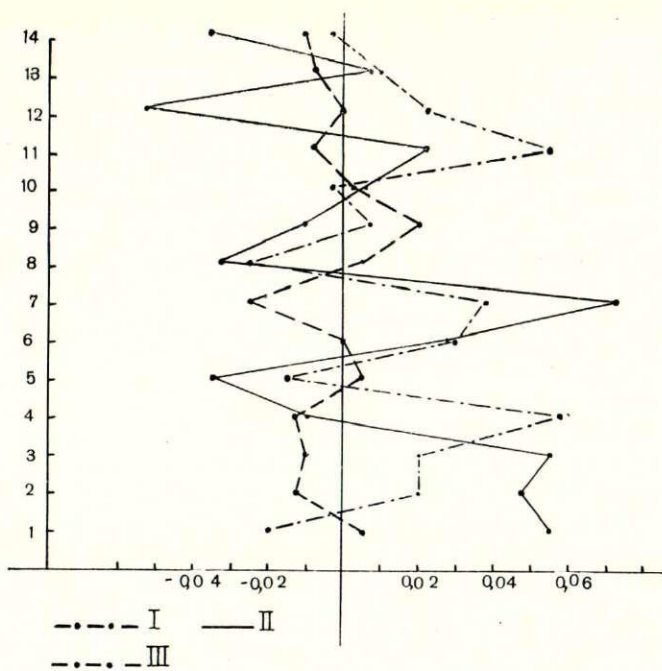
izraisa Piebalgas latviešu izlase, kas savā odontoloģisko pazīmju kompleksā apvieno gan Ziemeļeiropas reliktā, gan arī ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa īpatnības. Piemēram, tik augsta laterālā priekšzoba redukcija (31%), pirmā apakšējā lielā dzerokļa redukcija (8%), šī zoba kraudinga sastopamība (7%) raksturīga vienīgi ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa pārstāvjiem, kamēr liekšķertipa mediālo priekšzobu biežums Piebalgas latviešu vidū (16%), sestā paugura sastopamība pirmajā dzeroklī (15%), I pa (3) M¹ forma pirmajā augšējā dzeroklī un, jo īpaši, 2 med II varianta izplatība (48%) Latvijā vērojama tikai Ziemeļeiropas reliktā tipa pārstāvjiem (1. tab.).

Arī odontoloģisko pazīmju atšķirības statistiskie ticamības rādītāji starp atsevišķām Vidzemes latviešu grupām un Latvijas Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa pārstāvjiem norāda uz pēdējā tipa zināmu iespaidu Vidzemē.

Tomēr Vidzemes latviešu vidū pārstāvētā summārā odontoloģiskā kompleksa salīdzinājums ar Ziemeļeiropas reliktā tipa latviešiem pēc 14 pazīmēm uzrāda statistiski ticamu atšķirības koeficientu (1,14), kas reizē ar statistiski izteiktām atšķirībām pēc atsevišķām pazīmēm nepārprotami liecina, ka Ziemeļeiropas reliktais odontoloģiskais tips Vidzemē nav noteicošais. Atšķirības zobu sistēmas redukcijas līmenī ļauj domāt, ka visizteiktākais šī kultūrvēsturiskajā novadā ir ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips. To apstiprina arī grafiski fiksētās visu minēto odontoloģisko tipu ietvaros ieejošu atsevišķu zobu pazīmju variāciju atšķirības no kopējā jeb summārā Vidzemes latviešu odontoloģisko pazīmju kompleksa (6. att.). Ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa pārstāvji Vidzemē pēc šo pazīmju variācijas no summārā zobu kompleksa atšķiras visai maz. Mazliet lielāku izplatības amplitūdu uzrāda tikai četrpauguru pirmie apakšējie lieli dzerokļi un forma +5 šī zobā (6. att.: 7, 9). Lielāku pazīmju variāciju no vidējā zobu kompleksa uzrāda Viduseiropas un, jo īpaši, Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa pārstāvji. Tā, Vidzemes latviešu vidū pārstāvētajam Viduseiropas odontoloģiskajam tipam raksturīga lielāka liekšķertipa augšējo mediālo priekšzobu variācija (4), četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu izplatība (7) un paaugstināts metakonīda liektās krokas mainības diapazons (11), kas jāvērtē kā atsevišķu ziemeļu gracilā zobu kompleksa elementu klātbūtnē apskatāmajā tipā, un kopumā vēlreiz pasvītro šī tipa lielo īpatsvaru Vidzemes latviešu zobu materiālā.

Arī Vidzemes latviešu vidū pārstāvētajā Ziemeļeiropas reliktajā odontoloģiskajā tipā, spriežot pēc grafiskajām lielajām atsevišķu pazīmju variāciju novirzēm, jūtama ziemeļu gracilajam odontoloģiskajam tipam raksturīgo pazīmju palielināta sastopamība, piemēram, četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu, 2 med II varianta un hipokonusa redukcijas līmeņa paaugstināšanās (6. att.).

Uz summārā Vidzemes latviešu odontoloģiskā kompleksa tuvību ziemeļu gracilajam odontoloģiskajam tipam Latvijā norāda arī izskaitļotie starpību statistiskās ticamības līmeņi pēc atsevišķām pazīmēm un kopējais vidējais taksonomiskā attāluma rādītājs pēc visa zobu kompleksa. Statistiski ticama atšķirība vērojama tikai pēc Karabelli paugura izplatības ($VTA=0,54$). Savukārt Vidzemes latviešu odontoloģiskā kompleksa salīdzinājums ar latviešu vidū pārstāvēto Viduseiropas un Ziemeļeiropas reliktā odontoloģisko tipu uzrāda daudz statistiski ticamu

6. att. Vidzemes latviešu summārā odontoloģiskā kompleksa salīdzinājums ar zobu pazīmju variāciju triju odontoloģisko tipu ietvaros: I — ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips, II — Ziemeļeiropas reliktais odontoloģiskais tips, III — Viduseiropas odontoloģiskais tips. 1—14 — odontoloģiskās pazīmes:

1 — diastēma starp augšējiem mediālajiem priekšzobiem, 2 — augšējā laterālā griezējzoba kraudings, 3 — augšējā laterālā griezējzoba redukcija, 4 — augšējo mediālo priekšzobu liekšķer-tiņa formas, 5 — augšējā lielā dzerokļa hipokonusa paugura redukcija (formas 3+ un 3), 6 — Karabelli paugurs, 7 — čet-pauguru pirmie apakšējie lieli dzerokļi, 8 — sešpauguru pirmie apakšējie lieli dzerokļi, 9 — forma +5 pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī, 10 — četpauguru otrie apakšējie lieli dzerokļi, 11 — metakonīda liektā kroka pirmajā apakšējā lielajā dze-roklī, 12 — variants 2 med II pirmajā apakšējā lielajā dzeroklī, 13 — variants 2 med III, 14 — parakonusa pirmās vadziņas liras veida forma pirmajā augšējā lielajā dzeroklī.

atšķirību, galvenokārt pēc zobu sistēmas redukcijas līmeņa pazīmēm, kas acīmredzot apstiprina gracila eiropēida (šaursejainā?) pamatelementa klātbūtni Vidzemē. Vērojams nedaudzās atšķirības pēc austrumu zobu kompleksa pazīmēm (6M₁ un metako-nīda liektās krokas — ar Viduseiropas tipu un 2 med III M₁ un 1 pa (3) M¹ — ar Ziemeļeiropas reliкто odontoloģisko tipu) liecina par abu šo tipu mazāku īpatsvaru Vidzemē.

Interesi izraisa Vidzemes latviešu odontoloģiskā materiāla salīdzinājums ar citu Latvijas kultūrvēsturisko reģionu pamatiedzīvotāju vidū pārstāvētajiem zobu pazīmju kompleksiem. Statistiski ticama atšķirība vērojama vienīgi starp Vidzemes un Zemgales mūsdienu latviešiem. Atšķirības starp atsevišķām zobu pazīmēm norāda uz samērā augstāku zobu sistēmas redukcijas līmeni un lielāku austrumu zobu kompleksa īpatsvaru Vidzemes latviešu vidū. Tas arī veido statistiski ticamu vidējo taksonomisko at-tālumu starp šo abu novadu latviešiem pēc onto-oloģisko pazīmju kompleksa. Atšķirības Vidzemes lat-viešu zobu kompleksā salīdzinājumā ar Kurzemes un Latgales latviešiem jūtamas mazāk (VTA=0,82—0,90). Tā, piemēram, vērojams atšķirības Vidzemes latviešu zobu materiālā salīdzinājumā ar Kurzemes latviešiem galvenokārt izpaužas kurzemnieku zobu sistēmas mazākā gracilitātē, bet atšķirības starp Vidzemes un Latgales iedzīvotāju vidū pārstāvēta-

jiem zobu kompleksiem arī norāda uz zobu sistēmas augstāku gracilitātes līmeni Vidzemē un lielāku aus-trumu zobu komponentu ietekmi Latgalē. Vislielāko līdzību Vidzemes latviešu zobu komplekss uzrāda ar Augšzemes latviešiem, ko apstiprina zemais statis-tiskās līdzības koeficients (0,50). Nedaudzās vēro-jamās atšķirības starp atsevišķām pazīmēm vienīgi pasvītro Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa lielāku ietekmi Augšzemē (it īpaši 2 med II M₁).

Tādējādi Vidzemes un Augšzemes latviešu ondo-ntoloģiskajā materiālā atspoguļojas zināma antropo-loģiskā kopība. Uz to nórādīja arī šo teritoriju kranioloģiskā materiāla izpēte, kas ļāva izdalīt Zemgalē, Augšzemē un Austrumvidzemē šaursejaino antropoloģisko tipu, kurš neatkarīgi no etniskās pieredības senatnē apdzīvojis lielo ūdensceļu baseinus — Daugavu, Aivieksti, Lielupi un Rīgas līča piekrasti.³⁴ Odontoloģiskais materiāls, kā redzams, šķir Zem-gales latviešus no Augšzemes un Vidzemes iedzīvotā-jiem. Tas zināmā mērā izskaidrojams ar zobu sistē-mas spēju savā morfoloģiskajā raksturojumā (struk-tūrā) saglabāt ļoti senas austrumu izcelsmes iezīmes, kas ne vienmēr parādās vēlākā laika kranioloģiskajā materiālā.³⁵

Līdz ar to izvirzās jautājums, ar kādu etnisko vie-nību pagātnē var saistīt šaursejaino antropoloģisko un ziemeļu gracilo odontoloģisko tipu. Laika posmā no 11. līdz 13. gs. mezokrānais antropoloģiskais tips ar šauru seju un vidēji garu galvu vērojams starp lībie-šiem un ir pārstāvēts Lejasdopeļu kranioloģiskajā sērijā (sēļi?).³⁶ Šīs sērijas kranioloģiskā materiāla iz-pēte, kā arī atsevišķu apbedīšanas rituāla detaļu un arheoloģiskā materiāla īpatnību salīdzināšana ar lī-biešu materiālo kultūru neļauj šinī kapulaukā apbe-dītos viennozīmīgi uzskatīt par sēļiem.³⁷ Tādējādi jautājums par sēļu antropoloģisko tipu diemžēl jo-projām paliek atklāts. Taču netiešie antropoloģiskie dotumi (viduslaiku kranioloģiskais materiāls no šīs teritorijas, seroloģijas un Augšzemes latviešu ondo-ntoloģiskie dati) vedina domāt, ka sēļiem varētu būt raksturīgs šaursejainais antropoloģiskais tips un tie savā ģenētiskajā struktūrā varētu iekļaut arī vairā-kas austrumu rasu atzarojuma īpatnības (piem., se-roloģijā paaugstinātu *m* un *q* gēnu sastopamību).³⁸ Šinī sakarā odontoloģiskā materiāla izpēte varētu būt īpaši nozīmīga, jo, risinot Vidzemes etniskās vēs-tures jautājumus, nevar apiet jautājumu par sēļiem šinī reģionā; uz to norāda gan valodnieciskie,³⁹ gan arī etnogrāfiskie materiāli⁴⁰.

Izejot no teiktā, svarīgs ir pēdējā laikā uzkrāto Vidzemes kranioloģisko sēriju odontoloģiskā mate-riāla raksturojums, kā arī mums pieejamie salīdzī-nāmie odontoloģiskie dati.

14.—17. gs. Vidzemes centrālās daļas latviešus pārstāv Purgaiļu (Vecpiebalga), Pāvulkalna (Val-kas raj. Launkalnes u. c.), Valmieras pilsētas un ra-jona (Daudziešu kapulauks), kā arī Cesvaines kranioloģiskās sērijas,⁴¹ kuras odontoloģiskā materiāla sliktās saglabāšanās dēļ tiek apvienotas vienā iz-lasē. Šādai apvienošanai nerunā pretī arī minētā materiāla lielā antropoloģiskā vienveidība.⁴² 14.—17. gs. Vidzemes rietumu daļas grupu veido Rīgas rajona Vējstūru, Reznu, Dūdiņu, Vīnakalna, Anker-šmitu-Semuļu (visi Salaspils c. p.) un Krimuldas Annas kalna galvaskausu odontoloģiskais mate-riāls.⁴³

ZA Vēstures institūta antropologu grupas fondos sakrātais kranioloģiskais materiāls ļāva pēc to ondo-ntoloģisko datu izpētes apkopot arī Vidzemes 12.—

14. gs. iedzīvotāju izlasi, kurā ietvertas Kāpurkalna (Vecpiebalga), Jaunpiebalgas, Uplantu, Ušuru zviedru (Jaungulbene), Kauguru Beitu (Valmieras raj.) un Jaunbemberu (Valkas raj.) kolekcijas.⁴⁴

Viss minēto kolekciju odontoloģiskais materiāls sakārtots atsevišķās grupās, vadoties gan no to ģeogrāfiskā izvietojuma, gan antropoloģiskās līdzības.⁴⁵ Arheoloģiskajā materiālā šie iedzīvotāji pārstāv latgaļus, vienīgi Jaunbemberu kapulaukā blakus latgaļu materiālam kultūrai vērojamas austrumsomiem raksturīgas pazīmes.⁴⁶

Dienvidrietumvidzemes iedzīvotājus pārstāv 7.—10. gs. latgaļu sērija (Lejasbitēni)⁴⁷ un 10.—13. gs. Salaspils Laukskolas lībiešu kranioģiskais materiāls⁴⁸.

14.—17. gs. gan Rietum-, gan Austrumvidzemes latviešiem raksturīgs samērā vidējs zobu sistēmas redukcijas līmenis kopā ar biežāk fiksētu atsevišķu austrumu zobu kompleksa pazīmju izplatību (2. tab.). Visumā 14.—17. gs. Rietumvidzemes latvieši pārstāv Viduseiropas odontoloģisko tipu, kamēr šī reģiona centrālās daļas izlasē līdztekus šim komponentam vērojama arī Ziemeļeiropas reliktā zobu kompleksa klātbūtne (liekšķertīpa I¹, metakonīda liektās krokas, 1 pa (3) M, 2 med III M₁ paaugstināta un metakonīda otrās vadziņas otrā varianta zema sastopamība). Jāatzīmē, ka arī šī perioda Rietumvidzemes latviešiem reliktais komponents ir vāji izteikts, uz ko norāda 2 med II izplatība (30%) un, iespējams, arī metakonīda liektās krokas sastopamība (18,2%). No otras puses, ievērojot samērā augstāku zobu sistēmas redukcijas pakāpi Rietumvidzemes latviešiem atšķirībā no centrālās daļas latviešiem (I² redukcija — 24:15%, Karabelli paugura sastopamība — 43:36%, 4-pauguru M₁ — 8:4%, 4-pauguru M₂ — 87:80%), jādomā, ka šeit izpaužas arī zināms ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa īpatsvars, uz ko visvairāk varētu norādīt šim tipam raksturīgā metakonīda liektās krokas sastopamība. Taču kopumā, kā jau atzīmējām, abas 14.—17. gs. Vidzemes izlases pēc sava odontoloģiskā raksturojuma ir līdzīgas, ko pasvīturo arī izskaitļotais vidējais taksonomiskais attālums pēc zobu pazīmju kompleksa (0,41).

12.—14. gs. Vidzemes latgaļu odontoloģisko pazīmju kompleksam salīdzinājumā ar 14.—17. gs. Vidzemes latviešiem raksturīgs nedaudz augstāks zobu sistēmas redukcijas līmenis (reducēto I² formu skaits sastāda 33%, 4-pauguru M₁ — 8%, 4-pauguru M₂ — 90%) savienojumā ar ļoti zemu 2 med II varianta sastopamību (31,6%), kas, jādomā, norāda uz Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa lielāku īpatsvaru senatnē. Interesanti, ka 12.—14. gs. Vidzemes latgaļi pēc sava odontoloģiskā raksturojuma ir tuvāki nevis šī reģiona centrālās daļas 14.—17. gs. latviešiem, bet gan rietumu grupai (VTA=0,39). Pēc atsevišķām zobu pazīmēm starp abām šīm grupām nav konstatēta neviena statistiski ticama atšķirība. Tās apvieno Viduseiropas odontoloģiskā tipa pazīmju komplekss ar izteiktām reliktā tipa atsevišķām pazīmēm, kā arī zināms ziemeļu gracilā tipa iespāids. 14.—17. gs. centrālās Vidzemes latvieši atšķiras ar vēl stiprāku reliktā tipa ietekmi.

Latvijas teritorijā Viduseiropas odontoloģiskais tips savā ģenēzē saistās ar masīvajām un platsejainajām baltu ciltīm,⁴⁹ tāpēc interesi izraisa 12.—14. gs. Vidzemes latviešu (kas savā arheoloģiskajā materiālā pārstāv latgaļu materiālo kultūru) salīdzinājums ar 7.—10. gs. latgaļu (Lejasbitēni) odontoloģiskajiem datiem (2. tab.). Vispirms jāatzīmē 7.—

10. gs. latgaļiem raksturīga zema priekšējo zobu, it īpaši laterālā priekšzoba, redukcija (10:33% Vidzemē), kā arī augšējo lielo dzerokļu redukcijas pakāpe. 7.—10. gs. latgaļi izceļas ar pilnīgu austrumu zobu kompleksa īpatnību trūkumu un ļoti augstu 2 med II varianta sastopamību (64%). Tik tirā veidā Viduseiropas odontoloģiskais tips ir pārstāvēts vienīgi Lietuvā.⁵⁰ Tāpēc ir pamats domāt, ka 7.—10. gs. latgaļu odontoloģisko pazīmju kompleksam Latvijā nav ģenētiskās kontinuitātes. To apliecina arī 12.—14. gs. Vidzemes latviešu (latgaļu) odontoloģiskais tips, kura sastāvā ietvertas šīs teritorijas senā reliktā tipa pazīmes.

12.—14. gs. Vidzemes latviešu zobu materiāla salīdzinājums ar Laukskolas lībiešu odontoloģiskajiem datiem ļauj skart jautājumu par ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa veidošanās gaitu Latvijā. Pamatoties uz četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu sastopamību Laukskolas lībiešu odontoloģiskajā materiālā (12,5%), kā arī uz šī zoba +5 formas nelielo izplatību (15%) un augsto augšējā laterālā priekšzoba redukcijas pakāpi, jāsecina, ka lībiešiem raksturīgs gracils jeb samērā augsts kopējais zobu sistēmas redukcijas līmenis, ko turklāt papildina ne tikai metakonīda liektās krokas augsts sastopamības diapazons (17%), kurš vispār raksturīgs ziemeļu gracilajam odontoloģiskajam tipam, bet arī vairākas austrumu zobu kompleksa pazīmes (liekšķertīpa mediālie priekšzobi, sešpauguru pirmie molāri, metakonīda otrās vadziņas trešā varianta un parakonusa paugura pirmās vadziņas liras veida paaugstināta izplatība). Šīs pazīmes kopā ar zemu 2 med II varianta sastopamību liek pieņemt Ziemeļeiropas reliktā kompleksa esamību lībiešu odontoloģiskajā tipā. Tādējādi ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips Vidzemē arī 10.—13. gs. nav pārstāvēts «tirā» kompleksā, kas liecina par ļoti senām reliktā odontoloģiskā kompleksa saknēm Rietumvidzemē. To zināmā mērā apliecina arī Daugavas lejteces bronzas laikmeta odontoloģiskais materiāls.⁵¹ Savukārt, no otras puses, austrumu zobu komplekss nevienā no kranioģiskajām sērijām nav tik stipri pārstāvēts kā lībiešu odontoloģiskajā materiālā (2. tab.).

Lībiešiem raksturīgais zobu pazīmju komplekss krasi šķir tos no latgaļu odontoloģiskā tipa, ko apliecina augsts statistiskās ticamības koeficients (1,19). Turklāt vērojams atšķirības liecina, ka abas šīs ciltis atdala gan eiropeīdais, gan austrumu zobu komplekss. Ziemeļu gracilais odontoloģiskais tips Vidzemē ir saistāms ar lībiešiem. Ar šīs etniskās vienības stipru iespaidu var skaidrot rietumu un daļēji arī centrālās Vidzemes mūsdienu latviešu augsto zobu sistēmas redukcijas līmeni un tā saikni ar vairākām austrumu zobu kompleksa pazīmēm, kuru īpatsvaru Vidzemē vēl palielināja Ziemeļeiropas reliktais odontoloģiskais tips. Šo pieņēmumu apstiprina arī 14.—17. gs. Daudziešu kranioģiskās sērijas detalizēta izpēte, kur blakus eiropeīdajam masīvajam un platsejainajam antropoloģiskajam tipam vērojams antropoloģiskais tips ar platu un ieklakanu seju, kā arī divi šaursejainie antropoloģiskie tipi.⁵²

Grūtāk atbildēt uz jautājumu, ar kādu etnisko vienību varētu skaidrot Gulbenes un, it sevišķi, Madonas rajona rietumu daļas latviešu vidū vērojams ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa pazīmes. Arī šeit nav izslēdzams lībiešu komponents, uz ko daļēji norāda etnogrāfiskie un lingvistiskie dati.⁵³ Tā, vēl līdz šim nav atrisināts jautājums par «leivu» etnisko pierību. Ir izteikta hipotēze par leivu vārda izcels-

nos no līviem.⁵⁴ Tāpat neskaidrs ir jautājums par Mārcienas senajiem iedzīvotājiem.⁵⁵ Bez tam Aiviekstes kreisā krasta baseins ietilpst sēlisko izlokšņu apvidū Vidzemē.⁵⁶

Šinī sakarā ievēribu pelna 14.—17. gs. Augšzemes triju kranioģiskā sēriju (Beteļu, Kuncu un Ratulānu)⁵⁷ odontoloģiskā materiāla salīdzinājums ar šī perioda Vidzemes latviešu odontoloģiskajiem datiem.

Tā, Augšzemes latviešiem raksturīgs augstāks zobu sistēmas vispārīgais redukcijas līmenis, it īpaši laterālā griezējzoba kraudinga (11%), Karabelli paugura (55%) un četrpauguru pirmo apakšējo lielo dzerokļu (14,3%) augsta sastopamība. Ievēribu saista apstākļi, ka minēto latviešu odontoloģiskajā raksturojumā atšķirībā no Vidzemes iedzīvotājiem nav ietvertas tradicionālās Ziemeļeiropas reliktā odontoloģiskā tipa austrumu kompleksa pazīmes (liekšķertīpa priekšzobi, sešpauguru apakšējie lielle dzerokļi, metakonīda liektā kroka). Seit austrumu zobu komplekss pārstāvēts ar latviešiem visumā neraksturīgo trigonīda distālās kores paaugstinātu sastopamību (8,7%), kas kopā ar 2 med II varianta ļoti zemo izplatības diapazonu (23%) norāda uz šī kompleksa dienvidniecisko vai dienvidaustrumniecisko izcelsmi. Ņemot vērā Augšzemes visai trūcīgo odontoloģisko materiālu, grūti raksturot sēļiem piemītošo

tipu. Taču 14.—17. gs. šīs teritorijas latviešu odontoloģiskie dati ļauj saistīt Aiviekstes labā krasta latviešu vidū vērojamo gracilo zobu kompleksu arī ar sēļu komponentu. Tomēr šī pieņēmuma apstiprināšanai vajadzīgi jauni materiāli.

Tādējādi, pamatojoties uz seno un mūsdienu Vidzemes iedzīvotāju odontoloģisko materiālu, jāsecina, ka šinī teritorijā jau no senākajiem laikiem pārstāvēti dažādas izcelsmes antropoloģiskie un etniskie kompleksi, kuru mijiedarbībai bijusi liela nozīme Vidzemes latviešu etniskajā vēsturē. Nevienā laika posmā Vidzemē nav konstatēti «tīri» odontoloģiskie tipi, kā tas vērojams Latgalē un Kurzemē. Seit var runāt tikai nosacīti par odontoloģiskajiem tipiem, jo katrā no tiem konstatēts lielāks vai mazāks kāda cita odontoloģiskā tipa īpatsvars. Pašreizējais Vidzemes iedzīvotāju odontoloģiskais materiāls ļauj pētāmajā teritorijā konstatēt Viduseiropas odontoloģiskā tipa kompleksu, kas etniski, jādoma, saistāms ar latgaļiem. Šī tipa mijiedarbībā ar Ziemeļeiropas reliktu zobu kompleksu, kas Vidzemē eksistē jau no mezolīta un neolīta (Zvejnieku kapulauks), veidojusies zobu morfoloģiskā struktūra ar austrumu zobu kompleksa pazīmēm. Ziemeļu gracilā odontoloģiskā tipa sākotne, kura ģenēzes un etniskās piederības skaidrošanai nepieciešami jauni kranioģiskie un odontoloģiskie materiāli, saistāma ar jaunu iedzīvotāju ienākšanu Latvijā bronzas laikmetā.

PARINDES

- 1 Arheoloģija un etnogrāfija. R., 1963, 5. 313 lpp.; Слава М. К. Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории. — В кн.: Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. Рига, 1980, с. 91—105; Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. R., 1964. 432 lpp.
- 2 Balodis F. Latviešu vēsture. R., 1938, 1. sēj., 1. d., 61.—69. lpp.; Šturms E. Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā. — Senatne un Mākla, 1936, 1, 82. lpp.; Ванкина Л. В. Археологические памятники I тысячелетия до нашей эры на территории Латвийской ССР. — КСИИМК, 1952, 42, с. 75; Граудонис Я. Я. Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Р., 1967. 165 с.
- 3 Граудонис Я. Я. Об этнической принадлежности могильников с каменными конструкциями на территории Латвии. — В кн.: От эпохи бронзы до раннего феодализма. Таллин, 1966, с. 42—51; Аггазис М. К. Вопросы этнической истории земгалов. — В кн.: Из древнейшей истории балтских народов. Рига, 1980, с. 89—101; Шноре Э. Д. Археологические памятники бассейна реки Айвиеkste в железном веке и связанные с ними этнические вопросы. — В кн.: Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1977, с. 48—50; Стубавс А. Я. Некоторые аспекты этнической истории селов. — В кн.: Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1981, с. 48—52.
- 4 Tõnisson E. Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. — Anfang 13. Jhs.). Ein Beitrag zur östbaltischen Frühgeschichte. Tallinn, 1974; Мугуревич Э. С. Исследование о гауйских ливах XI—XIII вв. — Изв. АН ЛатвССР, 1977, 6, с. 147—152; Стубавс А. Я. Некоторые аспекты этногенеза ливов и балты. — В кн.: Проблемы этнической истории балтов, с. 50—54.
- 5 Денисова Р. Я. Основные итоги антропологических исследований. — В кн.: Историческая наука Советской Латвии на современном этапе. Рига, 1983, с. 92—116.
- 6 Денисова Р. Я. Этногенез латышей (по данным краниологии). Рига, 1977. 360 с.
- 7 Денисова Р. Я. Антропология древних балтов. Рига, 1975, с. 123—149; Она же. Антропологический состав населения эпохи бронзы. — В кн.: Денисова Р. Я., Граудонис Я. Я., Гравере Р. У. Кивуткалский могильник эпохи бронзы. Рига, 1985, с. 112—138.
- 8 Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 147—168.
- 9 Turpat, 25. att.: 114. lpp.
- 10 Денисова Р. Я. Основные итоги антропологических исследований, с. 115.
- 11 Turpat, 106., 107. lpp.

- 12 Гравере Р. У. Одонтологическая характеристика древнейшего населения Латвии и фатьяновцев. — Изв. АН ЛатвССР, 1977, 4, с. 78—93; Зубов А. А., Халдева Н. И. Одонтологические данные по нескольким финно-угорским народам в связи с их происхождением. — В кн.: Этногенез финно-угорских народов по данным антропологии. М., 1974, с. 51—54; Зубов А. А. Географическая изменчивость одонтологических комплексов финно-угорских народов. — В кн.: Финно-угорский сборник. М., 1982, с. 142.
- 13 Гравере Р. У. Одонтологическая характеристика древнего и современного населения Латвии в связи с этнической историей латышей. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1978, с. 16—18.
- 14 Зубов А. А. Этническая одонтология. М., 1973, с. 187.
- 15 Cēsu rajona mūsdienu latviešu odontoloģiskie dati publicēti krājumā «Этническая одонтология СССР». М., 1979, с. 68—92.
- 16 Зубов А. А. Одонтология. Методика антропологических исследований. М., 1968. 200 с.; Он же. Этническая одонтология. 203 с.
- 17 Сарап Г. Г. Материалы по одонтологии Эстонии. — Вопросы антропологии, 1977, 57, с. 155—164; Ващачева В. Ф. Одонтологическая характеристика русских западных и северо-западных областей РСФСР. — Вопросы антропологии, 1977, 56, с. 102—111; Паргескене И. Šiaures Lietuvių etninė odontologija. — In: Iš lietuvių etnogenezes. Vilnius, 1981, p. 60—74.
- 18 Зубов А. А. Географическая изменчивость..., с. 134—148; табл. 1.
- 19 Aptuvenā gobeža 15%.
- 20 Зубов А. А. Географическая изменчивость..., с. 134—148; табл. 1.
- 21 Turpat.
- 22 Этническая одонтология СССР, с. 250—251; Зубов А. А., Золотарева И. М. Монголы в мировой систематике одонтологических типов. — Вопросы антропологии, 1980, 64, с. 69—88.
- 23 Гравере Р. У., Зубов А. А., Сарап Г. Г. Народы Прибалтики. — В кн.: Этническая одонтология СССР, с. 85; табл. 41; Паргескене И. Šiaures Lietuvių etninė odontologija, p. 60—74.
- 24 Зубов А. А. Географическая изменчивость..., с. 141, 142; Гравере Р. У. Северо-европейский реликтовый одонтологический тип. — Изв. АН ЛатвССР, 1984, 12, с. 26—37.

- ²⁵ Зубов А. А. Одонтоглифика. — В кн.: Расогенетические процессы в этнической истории. М., 1974, с. 11—43; Зубов А. А., Золотарева И. М. Монголы в мировой систематике одонтологических типов, с. 69—88.
- ²⁶ Parreckiene I. Siaures Lietuvių etnine odontologija, p. 60—74.
- ²⁷ Statistiski ticamas starpības noteiktas, izmantojot A. Zubova sastādīto tabulu.
- ²⁸ Этническая одонтология СССР, с. 250, 251.
- ²⁹ Turpat.
- ³⁰ Zubov A. A. Einige Angaben der Dentalen Anthropologie über die Bevölkerung Finnlands. — Ann. Acad. Sci. Fenn. Ser. A., 1972, p. 3—12.; Zoubow A. A. Comparative analysis of dental materials on the modern population of Finland and the problems of ethnogenesis of the Finno-Ugric peoples. — Congressus quintus internationalis Fenno-Ugristarum. Turku, 20—27 VIII 1980. Pars 2. Turku, 1980.; Ващачева В. Ф. Одонтологическая характеристика русских западных и северо-западных областей РСФСР, с. 102—111.
- ³¹ Этническая одонтология СССР, с. 250.
- ³² Зубов А. А. Географическая изменчивость... с. 141.
- ³³ Grāvere R. Latviešu odontoloģiskie tipi. — Mat. 1980./81. R., 1982, 88., 89. lpp.
- ³⁴ Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 158.
- ³⁵ Jaatzimē arī kranioģiskā materiāla skaitliska nepietiekamība, lai pilnīgi raksturotu Augšzemes un Zemgales senākos iedzīvotājus.
- ³⁶ Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 159, 160.
- ³⁷ Turpat.
- ³⁸ Денисова Р. Я. Основные итоги антропологических исследований, с. 92—116.
- ³⁹ Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. — AE, 1963, 5, 25.—68. lpp.
- ⁴⁰ Слава М. К. Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории, с. 91—105.
- ⁴¹ Apals J. Izrakumi Vecpiebalgā 1970. gadā. — RT 1970. R., 1971, 23.—25. lpp.; Siatkovskis J. Izrakumi Pāvulkaļna viduslaiku kapsētā. — Mat. 1982./83. R., 1984, 82.—86. lpp.; Atgāzis M. Izrakumi Valmierā. — Mat. 1972. R., 1973, 14.—17. lpp.; Zagorska I. Izrakumi Daudziešu kapu kalnā 1979. gadā. — Mat. 1979. R., 1980, 115.—117. lpp.; Vasks A. Arheoloģiskie pētījumi Cesvaines kapsētā un Kalna Zivertu kapulaukā. — Mat. 1975. R., 1976, 91.—94. lpp.
- ⁴² Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 68—70; Zariņa G. Vidzemes 15.—18. gs. latviešu antropoloģiskais raksturojums. — Mat. 1982./83. R., 1984, 122.—124. lpp.
- ⁴³ Zariņa A. 1967. gada arheoloģiskie izrakumi Salaspils Vējstūros. — RT 1967. R., 1968, 83.—85. lpp.; Graudonis J. Reznu kapulauks. — RT 1969. R., 1970, 20.—23. lpp.; Snore E. Vampniešu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs. 1968. g. — RT 1968. R., 1969, 53.—55. lpp.; Urtāns V. Aizsardzības izrakumi Vinakalna kapulaukā pie Stukmaņiem (13.—17. gs.). — RT 1959. R., 1960, 6., 7. lpp.; Daiga J. Pārbaudes izrakumi Ankeršmitos un Drukās (Ogres raj.) un Daugavas labā krasta apzināšana. — Mat. 1971. R., 1972, 65.—67. lpp.; Kleperē D. Arheoloģiskie atradumi Krimuldas Annas kalnā. — RT 1969. R., 1970, 50., 51. lpp.
- ⁴⁴ Arheoloģiskie izrakumi Mūkukalna, Oļiņkalna un Tērvetes pilskalnos, kā arī Pungu, Jaunpiebalgas un Liepenes kapulalnās 1960. gadā. — RT 1960. R., 1961, 3.—7. lpp.; Apala Z. Aizsardzības izrakumi Uplantu kapulaukā. — RT 1969. R., 1970, 46., 47. lpp.; Apala Z. Izrakumi Uplantu kapulaukā. — Mat. 1971. R., 1972, 39.—41. lpp.; Apals J. Hidroarheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1965. gadā. — RT 1965. R., 1966, 15.—17. lpp.; Cimermane I. Izrakumi Valmieras raj. Beitu kapulaukā. — RT 1962. R., 1963, 4., 5. lpp.; Cimermane I. Izrakumi Jaunbemburu kapulaukā. — Mat. 1971. R., 1972, 58.—60. lpp.
- ⁴⁵ Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 21—25, 27—29, 32—35.
- ⁴⁶ Latvijas PSR arheoloģija, R., 1974. 371 lpp.
- ⁴⁷ Urtāns V. Dažas atziņas par Lejasbitēnu kapulauku. — RT 1962. R., 1963, 16. lpp.; Aizkraukles ekspedīcijas 1963. gada izrakumi kapulaukā, armetnēs, pilskalnā un pie upurozola. — RT 1963. R., 1964, 28., 29. lpp.
- ⁴⁸ Izskatu visdziļāko pateicību vēst. zin. kand. A. Zariņai par ļoti rūpīgi savāktu fragmentāro odontoloģisko materiālu, kas ļāva izanalizēt libiešu zobu struktūras īpatnības viena kapulauka ietvaros. (Sk.: A. Zariņa par izrakumiem Salaspils Laukskolā. — RT 1967. R., 1968, 81., 82. lpp.; RT 1968. R., 1969, 60., 61. lpp.; RT 1969. R., 1970, 75., 76. lpp.; RT 1970. R., 1971, 66., 67. lpp.; Mat. 1971. R., 1972, 109., 110. lpp.; Mat. 1972. R., 1973, 80. lpp.; Mat. 1973. R., 1974, 91.—93. lpp.; Mat. 1974. R., 1975, 101.—106. lpp.); Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 147—153.
- ⁴⁹ Гравере Р. У. Одонтологические типы латышей и их генезис. — В кн.: Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1979, с. 68—72; Она же. Балтский одонтологический тип и его варианты на территории Латвии. — В кн.: Проблемы этногенеза и этнической истории балтов, с. 65—68.
- ⁵⁰ Parreckiene I. Siaures Lietuvių etnine odontologija, p. 60—67.
- ⁵¹ Гравере Р. У. Характеристика зубной системы кивуткальской краниологической серии. — В кн.: Денисова Р. Я., Граудонис Я. Я., Гравере Р. У. Кивуткальский могильник эпохи бронзы. Рига, 1985, с. 75—102.
- ⁵² Sk. G. Zariņas rakstu «Daudziešu 16.—17. gs. kapulauka kranioģiskā materiāla raksturojums» šajā krājumā 140.—153. lpp.
- ⁵³ Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. — AE, 1963, 5, 44. lpp.
- ⁵⁴ Turpat.
- ⁵⁵ Turpat, 44., 45. lpp.
- ⁵⁶ Turpat, 52.—54. lpp.
- ⁵⁷ Sk. E. Snore darbus: Arheoloģiskie izrakumi Beteļu kapulaukā Augšzemē 1977. gadā. — Mat. 1977. R., 1978, 68.—71. lpp.; Arheoloģiskās ekspedīcijas darbs Augšzemē 1978. gadā. — Mat. 1978. R., 1979, 77.—81. lpp.; Ratulānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā. — Mat. 1979. R., 1980, 97.—100. lpp.; Izrakumi Kuncu kapulaukā. — Mat. 1980./81. R., 1982, 120.—125. lpp.

Р. Гравере

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ВИДЗЕМЕ В СВЕТЕ ДАННЫХ ОДОНТОЛОГИИ

Резюме

Настоящее исследование является попыткой использования одонтологических данных современного и средневекового коренного населения Латвии для решения некоторых проблем этнической истории одной из сложнейших в этом отношении историко-культурных областей — Видземе.

Одонтологический материал, положенный в основу настоящего исследования, охватывает 11 групп современного коренного латышского населения, изученного автором с 1978 по 1980 г. в антропологических экспедициях Института истории АН ЛатвССР по общепринятой в СССР программе (Зубов А., 1968, 1973, 1983).

Основываясь на большом размахе вариации большинства одонтологических признаков и их геогра-

фической изменчивости на территории Видземе, представилось возможным в составе современных латышей этого региона выделить три одонтологических типа.

Умеренно редуцированный комплекс одонтологических особенностей с малой долей в нем признаков восточного характера, известный под названием средневропейского одонтологического типа, представлен на севере Видземе (среди латышей Валкского и южной части Валмиерского районов), что в целом соответствует распространению этого типа у эстонцев (Сарап Г., 1977).

Большинство изученных групп латышей сочетают особенности так называемого северного грациального одонтологического типа, характерными приме-

тами которого являются повышенная или высокая степень редукции верхнего латерального резца и моляров, особенно первого нижнего моляра с повышенной частотой на этом зубе коленчатой складки метаконида (Зубов А., 1979). Для латышей Видземе характерна и несколько повышенная частотность в этом комплексе и других признаков восточного происхождения (лопатообразных верхних медиальных резцов, шестибугорковых первых нижних моляров и др.).

В центральной части и на северо-востоке Видземе (латыши Пиебалги и восточная группа латышей Гулбенского района), наряду с компонентом северного грацильного одонтологического типа, сильно выражены черты североευропейского реликтового одонтологического типа. Последний отличается сравнительно умеренной или слабой редукцией зубов вместе с отчетливо выраженным рядом особенностей восточного характера. Существен для этого комплекса признак понижения частоты второго западного варианта второй борозды метаконида.

Вместе с тем оценка достоверности различий, вычисленная между каждой парой одонтологических признаков, а также по всему комплексу этих особенностей, свидетельствует о своеобразии одонтологического материала современных латышей Вид-

земе, наличии среди большинства изученных групп нечетко выраженных одонтологических типов, о разном соотношении в большинстве рассматриваемых групп этих компонентов. Основным на территории Видземе является сильно выраженный компонент северного грацильного одонтологического типа. Этот одонтологический тип на территории Латвии соотносится с узколицым антропологическим типом латышей, исходная территория и этническая принадлежность которого все еще обсуждаются в антропологической литературе (Денисова Р., 1982, 1983).

В западной части Видземе северный грацильный одонтологический тип для ливов характерен в XI—XIII вв.

Открытым остается вопрос, какие этнические компоненты участвовали в формировании комплекса признаков северного грацильного одонтологического типа, выявляемого у современных латышей бассейна Айвиексте, на юго-востоке Видземе.

Приведенные одонтологические данные краниологических серий XIV—XVII вв. из Аугшземе не противоречат возможности участия компонента селов в формировании северного грацильного одонтологического типа. Однако это вопрос будущих исследований.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИИ

- Рис. 1. Диастема между верхними медиальными резцами.
 Рис. 2. Частота наличия 4-бугорковых первых нижних моляров среди латышей Видземе.
 Рис. 3. Размах вариации лопатообразных форм верхнего медиального резца среди латышей Видземе.
 Рис. 4. Варианты впадения второй борозды метаконида на первом нижнем моляре.

- Рис. 5. Географическая изменчивость третьего варианта второй борозды метаконида среди латышей Видземе.
 Рис. 6. Графическое сопоставление одонтологических типов с суммарным одонтологическим комплексом латышей Видземе.

R. Grävere

EINIGE FRAGEN DER ETHNISCHEN GESCHICHTE VON VIDZEME IM LICHT ODONTOLOGISCHER BEFUNDE

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird der Versuch unternommen, odontologisches Datenmaterial der gegenwärtigen und der mittelalterlichen angestammten Bevölkerung Lettlands für die Klärung einiger Probleme der ethnischen Geschichte von Vidzeme, eines in dieser Hinsicht besonders komplizierten kulturhistorischen Gebiets Lettlands, auszuwerten.

Das dieser Arbeit zugrunde liegende odontologische Material bezieht sich auf elf Gruppen der gegenwärtigen angestammten lettischen Bevölkerung von Vidzeme. Sie wurden von der Autorin in den Jahren 1978—1980 im Zuge anthropologischer Expeditionen des Historischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Lettischen SSR nach dem in der Sowjetunion üblichen Programm (Zubov, 1968, 1973, 1983) untersucht.

Auf Grund der bedeutenden Variationsbreite und der geographischen Variabilität der meisten odontologischen Merkmale auf dem Territorium von Vidzeme können bei den gegenwärtig dieses Gebiet be-

wohnenden Letten drei unterschiedliche Gebißtypen nachgewiesen werden.

Ein mäßig reduzierter Komplex odontologischer Besonderheiten mit einer unbedeutenden Komponente östlichen Charakters, bekannt als mitteleuropäischer Gebißtypus, ist im Norden von Vidzeme (bei den Letten des Rayons Valka und des südlichen Teils des Rayons Valmiera) vertreten. Damit stimmt im großen und ganzen auch die Verbreitung dieses Typus bei den Esten (Sarap, 1977) überein.

Neben den charakteristischen Merkmalen des sogenannten graziilen nördlichen Gebißtyps, zu denen eine verstärkte oder stark ausgeprägte Reduktion der oberen seitlichen Schneidezähne und der Molaren, insbesondere des ersten unteren Molars gehört, wurde bei der Mehrzahl der untersuchten Gruppen ein häufigeres Auftreten des *defective wrinkle of the metaconid* an diesem Zahn (Zubov, 1979) festgestellt. Für die Letten in Vidzeme ist im Rahmen dieses Merkmalskomplexes auch ein häufigeres Vor-

kommen anderer Merkmale östlicher Provenienz (schaufelförmige obere mittlere Schneidezähne, sechshöckerige erste untere Molaren u. a. M.) kennzeichnend.

Im zentralen und nordöstlichen Teil von Vidzeme (bei den Letten in Piebalga und bei der östlichen Gruppe der lettischen Einwohner des Rayons Gulbene) sind neben der Komponente des nördlichen grazilen Gebißtypus auch Züge des nordeuropäischen odontologischen Relikttypus stark ausgeprägt. Der letztere ist gekennzeichnet durch eine mäßige oder schwache Reduktion des Gebisses, verbunden mit einer Reihe deutlich ausgeprägter Merkmale östlichen Charakters. Ein für diesen Komplex charakteristisches Merkmal ist das seltenere Vorkommen der zweiten Variante der zweiten Metakonidfurche.

Bei der Bewertung der statistischen Zuverlässigkeit der beobachteten Unterschiede, die für jedes Merkmalspaar und für die Gesamtheit der betreffenden Merkmale berechnet wurde, trat eine gewisse Eigenart der gegenwärtigen lettischen Einwohner von Vidzeme zutage, die darin besteht, daß für die Mehrzahl der untersuchten Gruppen nicht ein deutlich ausgeprägter Gebißtypus, sondern eine jeweils

unterschiedliche, in verschiedenem Verhältnis auftretende Kombination der odontologischen Merkmale und Komponenten kennzeichnend ist. Vorherrschend und stark ausgeprägt ist in Vidzeme die Komponente des nördlichen grazilen Gebißtypus. Er ist auf dem Territorium Lettlands mit dem schmalgesichtigen anthropologischen Typus der Letten verbunden, dessen Ursprungsareal und ethnische Zugehörigkeit in der anthropologischen Literatur noch immer umstritten ist (Denisova, 1982, 1983).

Im westlichen Teil von Vidzeme war der nördliche grazile Gebißtypus im 11.—13. Jh. für die Liven kennzeichnend.

Die Frage bleibt offen, welche ethnische Komponenten an der Bildung des nördlichen grazilen Gebißtypus bei den gegenwärtig im Stromgebiet der Aiviekste und im Südosten von Vidzeme lebenden Letten beteiligt waren.

Im Artikel enthaltene Daten über Schädelserien des 14.—17. Jh. aus Augšzeme schließen nicht die Möglichkeit aus, daß eine selische Komponente an der Bildung des nördlichen grazilen Gebißtypus beteiligt war. Die künftigen Forschungen werden helfen diese Frage zu klären.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Diastema zwischen den oberen mittleren Schneidezähnen.
Abb. 2. Häufigkeit des Vorkommens von vierhöckerigen ersten unteren Molaren bei den Letten in Vidzeme.
Abb. 3. Die Variationsbreite schaufelartiger Formen der oberen mittleren Schneidezähne bei den Letten in Vidzeme.

- Abb. 4. Verschiedene Varianten der Mündung der zweiten Metakonidfurche des ersten unteren Molars.
Abb. 5. Geographische Variabilität der dritten Variante der zweiten Metakonidfurche bei den Letten in Vidzeme.
Abb. 6. Graphische Gegenüberstellung der Gebißtypen im odontologischen Gesamtkomplex der Letten in Vidzeme.

DAUDZIEŠU 16. — 17. GS. KAPULAUKA KRANIOLOĢISKĀ MATERIĀLA RAKSTUROJUMS

Vēstures institūta arheoloģiskā ekspedīcija I. Zagorskas vadībā 1979. g. veica arheoloģiskos izrakumus viduslaiku pieminekli — Daudziešu kapu kalnā — Valmieras raj. Kauguru ciema teritorijā. Izrakumu gaitā tika izpētīta visa kapu kalna teritorija, atsegti 178 skeletkapi. Mirušie (t. sk. 52 bērni) atbilstoši kristīgās ticības prasībām orientēti ar galvām R virzienā. Kapulauks datēts ar 16.—17. gadsimtu.¹

Sajā rakstā analizēts Daudziešu kapulauka kranioloģiskais materiāls. Diemžēl daļu galvaskausu bija bojājušas koku saknes. Pētījumiem bija izmantojami tikai 49 vīriešu un 35 sieviešu galvaskausi.

Daudziešu kapulauka vīriešu galvaskausiem raksturīga mezokrāna forma (galvaskausa indekss 77,4), vidējs galvaskausa garums (179,3 mm) un neliels tā platums (138,6 mm) (1. tab.). Garuma un platuma izmēri mainās plašās robežās: attiecīgi no 169 līdz 194 mm un no 127 līdz 150 mm (6. tab.). Galvaskausa augstums no baziona mainās no ļoti maziem (119 mm) līdz vidēji lieliem izmēriem (140 mm). Piere vidēji plata (94,6 mm), tās slīpums gan no glabellas (84°), gan no naziona (77,1°) vidējs. Starpība starp abiem leņķiem ir nepilni 7°, kas norāda uz samērā stipri attīstītu glabellu. Tās vidējais vērtējums punktos ir 3,1 (1. tab.). Seja pārsvarā šaura (vidēji 128,6 mm), no 36 vīriešu galvaskausiem 25 — lielākais sejas platums svārstās robežās no 119 līdz 131 mm, pārējiem 11 — raksturīga vidēji plata vai plata seja (132—141 mm). Sejas augstums neliels — 109,3 mm, arī sejas augšdaļa šai galvaskausu sērijai kopumā zema — 66,4 mm, tomēr desmit gadījumos tā ir izteikti augsta (69,0—77,5 mm). Sejas forma pārsvarā mezēna (sejas indekss 50,0—54,8) un eirēna (44,4—49,8). Sejas horizontālais profilējums gan acs dobumu līmenī (139,6°), gan tās vidusdaļā (128,5°) ieplakans. Nazomalārais leņķis vairumā gadījumu (17 no 30) mainās robežās no 139,6 līdz 150,9°, 13 galvaskausiem seja izteiktāk profilēta (129,7—138,9°).

Zigomaksilāro leņķi bija iespējams izmērīt tikai 14 gadījumos. Deviņiem galvaskausiem tas ir ieplakans (128,0—137,0°), pieciem — izteiktāk profilēts (121,2—126,0°). Deguns vīriešu galvaskausiem zems (vidēji 48,6 mm) un samērā šaurs (23,9 mm). Tā augstums stipri variē (42,5—53,5 mm). Virsdegunei liels dakriālais (12,2 mm) un simotiskais (4,3 mm) augstums. Abiem šiem lielumiem raksturīga plaša variācija (8,3—15,0 mm un 1,8—7,2 mm attiecīgi). Deguna sakne labi profilēta (dakriālais indekss 58,1, simotiskais 46,9). Deguna izvirzījuma leņķi galvaskausu bojājumu dēļ nebija iespējams noteikt.

Orbitas samērā šauras (40,4 mm no mf) un zemas (32,7). Tām pārsvarā raksturīga mezokonhija (orbitas indekss 81,2).

Tāpat Daudziešu kapulauka vīriešu galvaskausiem kopumā raksturīga mezokrāna forma, vidēji gara, šaura un zema smadzeņu daļa, šaura, zema, mezēna (indekss 51,1), ieplakana seja ar labi profilētu deguna sakni.

Daudziešu kapulauka sieviešu galvaskausiem vērojams pamatos tas pats pazīmju komplekss. Tiem raksturīgs vidējs galvaskausa garums (170,2 mm), neliels platums (134,0 mm) un augstums no baziona (123,8 mm). Galvaskausa forma pārsvarā mezokrāna, 11 galvaskausiem brahikrāna (galvaskausa indekss 80,47—85,26). Piere vidēji plata (90,6 mm) un vidēji slīpa (leņķis no naziona 86,3°) ar vāji attīstītu glabellu (1,7). Seja šaura (120,7 mm), tās augšdaļa — zema (61,7 mm), sejas kopējais augstums neliels (100,5 mm). Pēc sejas indeksa (51,5) tā ir mezēna. Sejas horizontālais profilējums sievietēm kopumā ieplakans (nazomalārais leņķis 139,4°, zigomaksilārais 129,0°). Deviņiem galvaskausiem raksturīga acs dobumu līmenī izteiktāk profilēta seja (nazomalārais leņķis 132,6—138,5°). Zigomaksilāro leņķi bija iespējams izmērīt tikai sešos gadījumos, tas variē no 122 līdz 137,6°.

Atšķirībā no vīriešiem sievietēm ir nedaudz platāks deguns — 23,6 mm (dzimuma dimorfisma koeficients pazemināts — 1,013, norma — 1,041)², zemāks virsdegunes dakriālais augstums — 10,3 mm (dimorfisma koeficients — 1,185, norma — 1,113)³, kā arī nedaudz vājāk profilēta deguna sakne (dakriālais indekss 50,9, simotiskais — 39,9).

Tāpat sievietēm raksturīgi nelieli smadzeņu daļas izmēri, šaura, zema, mezēna, ieplakana seja ar vidēji profilētu deguna sakni.

Kā jau teikts, daļai pazīmju Daudziešu kranioloģiskajā sērijā ir paaugstināta variācija. Vīriešu galvaskausiem 61% pazīmju raksturīga paaugstināta vidējā kvadrātiskā novirze, sievietēm — 38% (1. tab.). Izteiktākā variācija vīriešu sērijā ir galvaskausa augstumam no baziona, mazākajam pieres platumam, pakauša platumam, sejas vidusdaļas platumam, dakriālajam un simotiskajam augstumam, sejas vidusdaļas profilējuma leņķim; savukārt sievietēm sērijā — sejas augšdaļas un sejas kopējam augstumam, deguna augstumam, sejas vertikālā profilējuma leņķim (1. tab.).

So pazīmju mainības diapazons stipri pārsniedz pazīmju variāciju viena antropoloģiskā tipa ietvaros un liecina par vairāku antropoloģisko tipu klātbūtni Daudziešu kranioloģiskajā sērijā. To apstiprina arī pazīmju savstarpējās korelācijas koeficientu analīze.

Kā zināms, viendabīgās sērijās korelācijas koeficienti atspoguļo bioloģiski funkcionālo saistību starp pazīmēm. Saistības pakāpe skaitliski stipri variē, tomēr pārsvarā gadījumu tai raksturīgs pozi-

Daudziešu kapulauka vīriešu un sieviešu galvaskausu vidējie izmēri
(visās tabulās izmēri milimetros, leņķi — grādos)

Nr. pēc Martina	Pazīmes	Vīrieši				Sievietes			
		N	M	σ	σ/σ st	N	M	σ	σ/σ st
1.	Lielākais galvaskausa garums	48	179,3	6,21	1,02	34	170,2	5,46	0,94
8.	Lielākais galvaskausa platums	47	138,6	4,32	0,86	32	134,0	3,90	0,81
17.	Galvaskausa baziona-bregmas augstums	48	131,7	5,37	1,10	31	123,8	4,35	0,93
9.	Mazākais pieres platums	43	94,6	5,03	1,14	34	90,6	3,95	0,92
10.	Lielākais pieres platums	42	118,6	5,34	1,11	29	114,5	3,84	0,83
11.	Biaurikulārais platums	47	122,5	5,24	1,09	32	117,0	3,70	0,80
12.	Pakauša platums	48	108,2	5,77	1,28	34	105,5	4,06	0,94
5.	Galvaskausa pamata garums (n-ba)	48	98,0	3,46	0,84	32	92,4	3,46	0,88
45.	Zokļu loku attālums	36	128,6	5,38	1,05	25	120,7	4,42	0,92
40.	Sejas pamata garums	28	93,0	4,52	0,92	16	86,9	3,76	0,80
48.	Sejas augšdaļas augstums	30	66,4	4,33	1,06	19	61,7	4,18	1,10
47.	Sejas augstums	18	109,3	7,20	1,03	12	100,5	7,45	1,15
43.	Sejas augšdaļas platums	35	101,6	4,01	1,04	24	95,4	3,72	1,02
46.	Sejas vidusdaļas platums	32	92,2	5,39	1,15	19	86,6	3,77	0,85
55.	Deguna augstums	37	48,6	2,92	1,01	25	46,1	3,41	1,26
54.	Deguna platums	32	23,9	1,14	0,63	15	23,6	1,23	0,72
51.	Orbitas platums no mf	39	40,4	1,72	0,96	29	38,2	1,76	1,04
52.	Orbitas augstums	37	32,7	1,69	0,89	25	31,7	1,72	0,91
DC.	Dakriālā horda	36	21,3	2,17	0,99	25	20,4	2,04	0,97
DS.	Dakriālais augstums	36	12,2	1,68	1,12	25	10,3	1,48	1,14
SC.	Simotiskā horda	37	9,5	2,24	1,24	26	8,7	1,97	1,09
SS.	Simotiskais augstums	37	4,3	1,10	1,22	26	3,5	1,07	1,53
77.	Nazomalārais leņķis (fmo—n—fmo)	30	139,6	4,33	0,98	21	139,4	4,60	1,05
	Zigomaksilārais leņķis (zm'—ss—zm')	14	128,5	4,33	0,80	6	129,0	5,76	1,07
DS:DC.	Dakriālais indekss	36	58,1	10,45	1,24	25	51,0	7,97	0,94
SS:SC.	Simotiskais indekss	37	46,9	11,05	0,94	26	39,9	7,99	0,68
72.	Sejas profila leņķis	21	85,3	2,83	0,98	13	84,1	4,74	1,63
73.	Sejas vidusdaļas profila leņķis	26	88,0	3,29	1,10	15	88,4	3,65	1,22
74.	Alveolārais profila leņķis	13	75,2	5,69	0,93	7	68,7	12,08	1,98
32.	Pieres profila leņķis (n—m) pret horizontāli	37	84,0	4,65	1,20	23	86,3	5,1	1,38
	Pieres profila leņķis (g—m) pret horizontāli	36	77,1	5,07	1,27	22	81,3	5,5	1,38
	Glabeļas attīstība (1—6, pēc Martina)	47	3,1	—	—	33	1,7	—	—
8:1.	Galvaskausa platuma—garuma indekss	47	77,4	2,29	0,72	31	78,8	3,15	0,98
17:1.	Galvaskausa augstuma—garuma indekss	47	73,5	3,30	1,06	30	73,0	2,92	0,94
17:8.	Galvaskausa augstuma—platuma indekss	46	95,3	4,51	1,02	29	92,6	3,41	0,76
48:45.	Sejas augšdaļas indekss	27	51,1	3,97	1,26	18	51,5	3,88	1,23
47:45.	Sejas indekss	17	84,5	6,75	1,27	11	84,3	6,39	1,21
52:51.	Orbitas indekss no mf	37	81,2	5,42	1,08	25	83,5	4,42	0,88
54:55.	Deguna indekss	31	49,4	3,71	0,90	15	51,7	5,47	1,33

Piezīme: st — standartvērtība.

tīvs virziens.⁴ Daudziešu kranioģiskajai sērijai (gan vīriešu, gan sieviešu galvaskausu grupai) tika aprēķināti 136 korelācijas koeficienti. Jāatzīmē, ka šajā sērijā korelācija starp pazīmēm ir vāja, nereti negatīva. Vīriešiem korelācijas koeficienti, kas nepārsniedz ± 300 , konstatēti 71%, sievietēm — 48% gadījumu. Savukārt negatīvās korelācijas vīriešu grupā sastāda 40%, sieviešu — 33%.

Tādējādi gan korelācijas skaitliskā vērtība, gan saistību virziens liecina par Daudziešu kranioģiskās sērijas neviendabīgumu.

Vīriešu sērijā uzmanību piesaista stipri paaugstinātā korelācija starp galvaskausa lielāko garumu un platumu (0,599), kā arī starp galvaskausa garumu un sejas augstumu (0,507). Tas norāda, ka sērijā ietilpst gan gari un plati, gan īsi un šauri galvaskausi, turklāt garākajiem galvaskausiem raksturīgs lielāks sejas augstums.

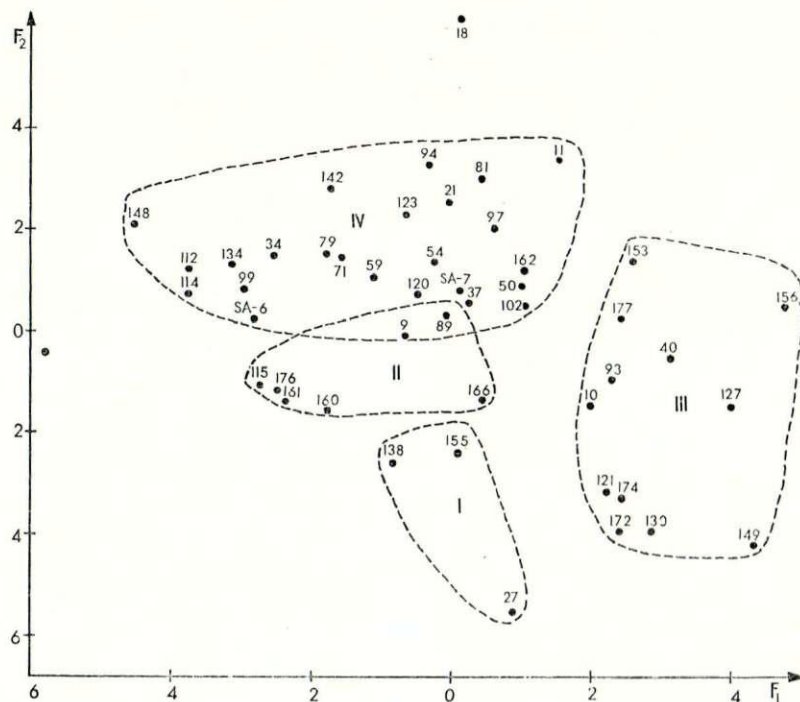
Gan vīriešu, gan sieviešu sērijā vērojama izteikti negatīva saistība starp sejas augstumu un nazomalāro leņķi ($-0,436$ un $-0,256$ attiecīgi) un pozitīva — starp sejas augstumu un virsdegunes dakriālo augstumu (vīriešiem 0,238, sievietēm 0,442). Šie rādītāji liecina, ka galvaskausi ar augstāku seju horizontālā virzienā ir labāk profilēti un tiem ir arī augstāka virsdegune.

Ievēribu izraisa nazomalārā leņķa negatīvā korelācija ar galvaskausa lielāko garumu (sieviešu sērijai — 0,221, vīriešu — 0,121), kā arī ar galvaskausa pamata garumu (attiecīgi $-0,483$, $-0,079$) un acs augstumu ($-0,344$, $-0,379$). Šis negatīvās korelācijas rāda, ka galvaskausi ar garāku smadzeņu daļu un augstākām orbitām ir horizontālā virzienā labāk profilēti.

Tātad analizētās korelācijas liecina par vismaz divu dažādu antropoloģisku kompleksu klātbūtni Daudziešu kranioģiskajā sērijā. Vienam no tiem raksturīgs garāks galvaskaus, augstāka un labāk profilēta seja, otram attiecīgi mazāki smadzeņu daļas izmēri, zemāka un vājāk profilēta seja.

Savukārt izteikti vājā pazīmju savstarpējā korelācija varētu liecināt arī par vairāk nekā divu antropoloģisko kompleksu klātbūtni sērijā. Pamatojoties tikai uz korelācijas koeficientu analīzi, to nebija iespējams noskaidrot, tāpēc Daudziešu kapulauka kranioģiskā materiāla analīzei tika izmantota arī galveno komponentu metode⁵ un faktoru analīze⁶ pēc 17 kranioģiskajām pazīmēm (1, 8, 17, 9, 5, 45, 40, 48, 54, 52, DS, SS, 77, ZM, 72, 32, 8:1 pazīme pēc Martina. Pazīmju pilnie nosaukumi doti 1. tab.).

Ar šo matemātisko metožu palīdzību veiktā analīze parādīja, ka Daudziešu kapulauka kranioģiskais materiāls ir izteikti neviendabīgs un tajā atspo-

1. att. Daudziešu kranioloģiskās sērijas vīriešu galvaskausu savstarpējais izvietojums divu faktoru modelī.

guļoņas vairāk nekā divu antropoloģisko tipu ietekme. Analizējot vīriešu galvaskausu savstarpējo izvietojumu galveno komponentu un faktoru modeļos, nosacīti izdalītas četras galvaskausu grupas.

Analoģiski tika analizēts arī Daudziešu kapulauka sieviešu kranioloģiskais materiāls. Jāatzīmē, ka tas bija sliktāk saglabājies un arī skaitliski mazāk pārstāvēts nekā vīriešu, tādējādi priekšstats par sieviešu kranioloģiskā materiāla struktūru nav tik detalizēts; visumā tas atbilst vīriešu kranioloģiskajam materiālam.

Vīriešu galvaskausu savstarpējais izvietojums divu faktoru modelī parādīts 1. attēlā.

Pirmajā grupā ietverti tikai trīs galvaskausi (27., 138., 155. apbedījums). Tiem raksturīga mezokrāna galvaskausa forma (78,5), vidēji lieli smadzeņu daļas izmēri (lielākais garums 184,7 mm, platums 145 mm, augstums no baziona 132,3 mm). Seja plata (135,0 mm), tās augšdaļa vidēji augsta (69,9 mm), horizontālā virzienā labi profilēta (horizontālais leņķis 136,8°), pēc formas mezēna (indekss 51,8). Deguna sakne augsta (dakriālais augstums 13,3 mm), labi profilēta (dakriālais indekss 63,4) (2. tab.).

Līdzīgs antropoloģisko pazīmju komplekss ar platu, augstu un labi profilētu seju raksturīgs Sēlpils 16.—17. gs. kranioloģiskajam materiālam.⁷ Tas

pārstāv masīvo, platsejaino mezokrāno antropoloģisko tipu, kas 16.—18. gs. izplatīts gan Kurzemes dienvidos (Durbe, Saldus), gan Rietumzemgalē (Tērvete). Analogs 13.—15. gs. tips konstatēts Daugavas lejtecē (Ikšķile), kā arī Vidzemes centrālajā (Uplanti) un ziemeļu daļā (Kauguru Beites)⁸. Šim masīvajam, platsejainajam antropoloģiskajam tipam, kas ģenētiski tiek saistīts ar baltu antropoloģisko tipu,⁹ raksturīga mezokrānija (galvaskausa indekss 76—77), lieli smadzeņu daļas izmēri, plata vai ļoti plata seja (134—137 mm), samērā augsta sejas augšdaļa (70—71 mm), labi profilēta seja (nazomālārais leņķis 136—139°) ar stipri izvīrētu degunu (31—32°) un izteikti profilētu tā sakni (dakriālais indekss 60—63).¹⁰ Kā redzams (2. tab.), aplūkotie trīs Daudziešu vīriešu galvaskausi pamatos atbilst šim antropoloģiskajam tipam, atšķirības pastāv tikai galvaskausa garuma un platuma izmēros — Daudziešu grupai raksturīgs īsāks un zemāks galvaskaus. Jāatzīmē, ka platsejainā mezokrānā antropoloģiskā tipa ietekme Daudziešu kranioloģiskajā sērijā ir niecīga — to pārstāv trīs minētie vīriešu galvaskausi un, iespējams, četri sieviešu galvaskausi (5., 46., 108., 126. apb.) (7. tab.). No otras puses, tikko apstrādātā Valmieras pilsētas kranioloģiskā sērija izteikti liecina par šī antropoloģiskā tipa

2. tabula

Daudziešu kranioloģiskās sērijas 1. grupa un salīdzināmais materiāls (vīriešu galvaskausi)

Pazīmes	Daudziešu 1. grupa	Sēlpils, 16.—17. gs.	Valmiera, 16.—17. gs.	Pazīmes	Daudziešu 1. grupa	Sēlpils, 16.—17. gs.	Valmiera, 16.—17. gs.
1.	184,7(3)	189,0(44)	189,1(12)	77.	136,8(2)	137,7(35)	136,6(9)
8.	145,0(3)	145,4(45)	143,7(12)	DS.	13,3(3)	13,2(32)	12,6(18)
17.	132,3(3)	137,7(42)	133,8(11)	DS : DC.	63,4(3)	62,5(32)	58,8(8)
45.	135,0(3)	135,3(39)	134,9(12)	8 : 1.	78,5(3)	76,5(44)	76,1(12)
48.	69,9(3)	71,0(38)	70,6(10)	48 : 45.	51,8(3)	52,1(38)	52,3(10)
54.	24,4(2)	24,6(38)	25,8(10)	54 : 55.	46,1(2)	46,6(36)	50,7(9)
52.	34,0(2)	34,7(38)	34,9(11)				

Daudziešu kranioloģiskās sērijas 2. grupa un salīdzināmais materiāls
(vīriešu galvaskausi)

Pazīmes	Daudziešu 2. grupa	Purgaiļi, 18. gs.	Pāvulkalns, 17. gs.	Jaun- piebalga, 11.—14. gs.	Pazīmes	Daudziešu 2. grupa	Purgaiļi, 18. gs.	Pāvulkalns, 17. gs.	Jaun- piebalga, 11.—14. gs.
1.	179,3(6)	183,4(23)	186,6(11)	185,1(11)	ZM.	133,6(2)	128,0(22)	128,5(6)	125,3(6)
8.	140,2(5)	143,7(23)	144,1(11)	138,9(11)	72.	85,6(4)	82,8(18)	84,1(10)	81,3(8)
17.	129,9(7)	138,1(23)	140,7(12)	136,0(10)	DS.	11,7(5)	12,8(22)	12,0(11)	13,4(10)
45.	137,3(4)	136,1(22)	136,1(11)	136,9(10)	DS: DC.	58,5(5)	57,9(22)	55,4(11)	57,4(10)
48.	66,0(5)	70,0(19)	69,1(11)	69,3(8)	8:1.	78,9(5)	78,5(23)	77,0(10)	75,1(11)
54.	24,4(5)	24,8(22)	24,5(11)	25,2(10)	48:45.	48,2(4)	51,4(19)	50,5(10)	50,7(8)
52.	33,2(5)	33,6(22)	33,1(12)	32,9(10)	54:55.	48,7(5)	48,8(22)	48,7(11)	48,3(10)
77.	140,2(3)	140,5(23)	144,4(11)	139,0(10)					

izplatību Vidzemes centrālajā daļā 14.—17. gad-
simtā (2. tab.).

Daudziešu otrā vīriešu galvaskausu grupa (1. att.)
no pirmās atšķiras ar izteikti zemu galvaskausu
(129,9 mm) un mazākiem smadzeņu daļas garuma
un platuma izmēriem (attiecīgi 179,3 un 140,2 mm).
Seja savukārt plata (137,3 mm), tās augšdaļa zema
(66,0 mm), līdz ar to pēc formas eirēna (sejas
indekss 48,2). Sejas horizontālais profilējums stipri
ieplakans — nazomalārais leņķis svārstās no 139,6
līdz 141° (vidēji 140,2°), zigomaksilārais leņķis vi-
dēji — 133,6°, virsdegune daudz zemāka (dakriālais
augstums 11,7 mm) un vājāk profilēta (dakriālais
indekss 58,5) (3. tab.). Tātad otrajai grupai rak-
sturīga subbrahokrāna galvaskausa forma (indekss
78,9), nelieli smadzeņu daļas izmēri, izteikti plata,
zema, eirēna, horizontālā virzienā ieplakana seja.

Daudziešu sieviešu kranioloģiskajā materiālā šī
antropoloģiskā kompleksa ietekme galvenokārt izpau-
žas pavājinātā sejas horizontālajā profilējumā, kas
raksturīgs lielākajai daļai sieviešu galvaskausu.

Šim morfoloģiskajam kompleksam ir zināma lī-
dzība ar platsejaino subbrahokrāno antropoloģisko
tipu, kuram raksturīga plata, horizontālā virzienā
ieplakana seja (nazomalārais leņķis 141°). Vidzemē
tas pārstāvēts 11.—14. gs. Jaunpiebalgas, 18. gs.
Purgaiļu,¹¹ kā arī 14.—17. gs. Pāvulkalna kraniolo-
ģiskajā materiālā (3. tab.). Pēc galvaskausa formas,
sejas platuma un tās horizontālā profilējuma Dau-
dziešu otrā vīriešu galvaskausu grupa atbilst šim
antropoloģiskajam tipam, tomēr pastāv arī dažas at-
šķirības. Daudziešu kranioloģiskajam materiālam

raksturīga īsāka un zemāka galvaskausa smadzeņu
daļa, kā arī zemāka seja. Šis atšķirības liecina par
pārējo sērijā klātesošo antropoloģisko komponentu
ietekmi. Jāatzīmē, ka zems galvaskausu raksturīgs
arī visai Daudziešu kranioloģiskajai sērijai kopumā
(1. tab.).

Trešajai un ceturtajai vīriešu galvaskausu grupai
atšķirībā no iepriekšējām raksturīga šaura seja.

Trešajai grupai (1. att.) raksturīgi vidēji lieli gal-
vaskausa smadzeņu daļas izmēri (garums 185,2 mm,
platums 139,7 mm, augstums no baziona 136,9 mm),
galvaskausa forma gandrīz dolihokrāna (indekss
75,4). Seja šaura, vidēji — 129,2 mm (mainās robe-
žās no 124 līdz 133 mm), tās augšdaļa — vidēji
augsta (67,9 mm), pēc formas mezēna (sejas indekss
52,3). Horizontālā virzienā seja vāji profilēta — na-
zomalārais leņķis mainās robežās no 138,2 līdz
147,7° (vidēji 141°), zigomaksilārais leņķis — no
124,0 līdz 128,0° (vidēji 125,7°), tomēr virsdegune ir
samērā augsta (dakriālais augstums 13,1 mm) un
labi profilēta (dakriālais indekss 61,1) (4. tab.).

Tātad trešās vīriešu grupas galvaskausiem rakstu-
rīga šaura, vidēji augsta, mezēna, horizontālā vir-
zienā vāji profilēta seja ar samērā augstu deguna
sakni, vidēji galvaskausa smadzeņu daļas izmēri.
Šī antropoloģiskā kompleksa ietekme vērojama arī
sieviešu kranioloģiskajā materiālā (1., 3., 12., 13.,
80., 133., 145., SA-2 apb.) (7. tab.).

Šaursejainais antropoloģiskais tips laikā no 15.
līdz 18. gs. mūsu republikā pārstāvēts galvenokārt
ziemeļrietumu rajonos — Kurzemes ziemeļos (Jaun-
kandava), Vidzemes rietumos (Pāle), Daugavas la-

4. tabula

Daudziešu kranioloģiskās sērijas 3. grupa un salīdzināmais materiāls
(vīriešu galvaskausi)

Pazīmes	Daudziešu 3. grupa	Latvieši no senās lībiešu teritorijas ¹⁰	Vidzemes lībieši, 10.—12. gs.	Igaunī		Zemgales latvieši Zalenieki, Jaunplatone, 15.—17. gs.	Augšzemes latvieši Leimāni, 17.—18. gs.
				Varbola, 16.—17. gs.	Ringu, Kābina, 17.—18. gs.		
1.	185,2(12)	182,3(49)	184,7(13)	183,6(13)	181,3(35)	190,4(8)	184,6(14)
8.	139,7(12)	140,6(49)	137,5(12)	139,9(13)	138,9(34)	141,1(8)	142,2(14)
17.	136,9(12)	134,2(48)	133,3(11)	133,7(12)	132,4(27)	135,6(8)	134,7(14)
45.	129,2(9)	131,4(47)	129,8(8)	132,1(11)	130,7(21)	129,3(3)	130,8(14)
48.	67,9(8)	69,2(42)	71,0(10)	68,0(12)	68,1(26)	68,4(6)	68,7(13)
54.	24,0(7)	24,6(41)	24,5(11)	—	25,2(28)	25,7(6)	24,6(14)
52.	32,2(9)	33,6(44)	33,9(10)	—	31,3(28)	32,2(28)	33,5(14)
77.	141,0(7)	138,2(41)	135,9(3)	140,4(13)	139,1(34)	—	136,2(14)
ZM.	125,7(4)	126,8(32)	130,5(3)	130,4(10)	126,7(24)	—	126,0(13)
72.	85,0(6)	83,2(37)	—	—	84,3(21)	—	84,2(14)
DS.	13,1(8)	12,5(42)	—	13,4(12)	12,7(27)	—	12,9(13)
DS: DC.	61,1(8)	60,2(42)	64,3(4)	56,9(13)	57,4(27)	—	61,7(13)
8:1.	75,4(12)	77,2(49)	74,7(12)	76,1(13)	76,4(34)	74,2(8)	77,0(14)
48:45.	52,3(9)	52,7(42)	54,6(8)	51,9(11)	52,2(18)	52,2(3)	52,5(13)
54:55.	48,8(7)	49,0(40)	—	49,3(12)	49,9(28)	51,8(6)	49,5(14)

Daudziešu kranioloģiskās sērijas 4. grupa un salīdzināmais materiāls

Pazīmes	Daudziešu 4. grupa			Lankiški, 14.—16. gs.	Pazīmes	Daudziešu 4. grupa			Lankiški, 14.—16. gs.
	vīrieši	sievietes	sievietes ar dzimuma dimorfisma korekciju			vīrieši	sievietes	sievietes ar dzimuma dimorfisma korekciju	
1.	176,0(26)	166,2(13)	174,3(13)	174,4(17)	ZM.	128,5(7)	130,0(3)	130,0(3)	124,0(8)
8.	137,2(26)	133,0(13)	137,9(13)	136,9(17)	72.	85,5(10)	85,8(6)	85,8(6)	—
17.	129,5(25)	121,6(13)	127,3(13)	132,5(16)	DS.	11,8(19)	9,7(8)	10,8(8)	—
45.	125,9(18)	117,5(10)	126,0(10)	129,2(10)	DS : DC.	57,3(19)	48,2(8)	48,2(8)	56,3(12)
48.	64,2(14)	58,8(8)	63,3(8)	66,2(11)	8 : 1.	77,8(26)	80,1(13)	80,1(13)	78,2(17)
54.	23,7(18)	23,3(6)	24,3(6)	23,8(12)	48 : 45.	51,1(13)	50,2(8)	50,2(8)	51,3(7)
52.	32,5(20)	30,7(11)	30,9(11)	32,6(15)	54 : 55.	49,7(17)	53,8(6)	53,8(6)	50,9(12)
77.	139,3(16)	140,4(9)	140,4(9)	138,7(12)					

baļā krastā (Reznes, Aizkraukle, Koknese) un lejtecē (Mārtiņšala, Dūdiņas)¹² — un ģenētiski tiek saistīts ar 10.—12. gs. lībiešu ciltīm¹³. Tā raksturīgākās pazīmes ir nelieli galvaskausa smadzeņu daļas izmēri, izteikta meзокrānija, šaura (130—

132 mm), vidēji augsta, horizontālā virzienā mēreni profilēta seja ar vidēji izvirzītu degunu un labi profilētu tā sakni (dakriālais indekss 60—62).¹⁴ Analogs šaursejainais antropoloģiskais tips laikā no 11. līdz 18. gs. pārstāvēts arī Igaunijas kranioloģis-

16.—17. gs. Daudziešu kapulauka vīriešu

Kapa numurs	1. Lielākais galvaskausa garums	8. Lielākais galvaskausa platums	17. Galvaskausa bazionabregmas augstums	9. Mazākais pieres platums	10. Lielākais pieres platums	11. Biaurikulārais platums	12. Pakauša platums	5. Galvaskausa pamata garums (n—ba)	45. Zokļu loku attālums
9	179,0	140,0	130,0	94,0	118,0	121,0	111,0	100,0	—
10	180,0	138,0	140,0	92,0	118,5	126,0	106,0	103,0	128,0
11	173,0	129,5	135,0	90,0	112,0	117,0	107,0	98,5	—
18	169,0	127,0	133,0	96,0	113,0	114,5	102,0	99,0	128,0
21	174,0	133,0	129,0	94,0	110,0	118,0	100,5	98,6	123,0
27	193,0	150,0	133,0	—	124,0	131,0	125,5	99,5	134,0
34	175,0	139,0	123,0	103,0	122,0	122,5	108,0	94,0	128,0
37	181,0	138,0	127,0	—	124,0	121,0	110,5	97,0	—
40	182,0	137,0	139,0	93,0	119,0	121,3	111,0	102,0	124,0
50	178,0	134,0	128,0	99,0	118,0	119,5	100,5	95,5	—
54	174,0	135,0	127,0	90,0	110,0	120,0	102,5	100,0	126,5
59	174,0	138,0	127,0	97,0	118,0	126,5	113,5	98,0	127,0
71	178,0	137,0	122,0	92,0	—	122,0	108,0	92,0	—
79	176,0	138,0	119,0	90,0	116,0	112,5	112,0	93,0	121,0
81	178,0	135,0	132,0	88,0	114,0	117,0	105,3	95,0	125,0
89	176,5	137,0	125,0	96,0	116,0	128,5	109,0	99,0	137,0
93	184,0	141,0	131,0	93,0	111,0	121,3	109,0	102,0	131,0
94	172,0	133,0	133,0	100,0	118,0	117,0	101,0	96,5	121,0
97	173,0	134,0	132,0	97,0	—	116,0	99,0	95,0	125,0
99	174,0	140,0	—	91,0	122,0	—	—	95,0	130,0
102	179,0	138,0	128,0	98,0	118,0	115,0	102,5	99,8	119,5
112	176,5	140,0	122,0	95,0	127,0	114,5	101,0	90,0	130,0
114	172,0	141,0	134,0	93,0	114,0	120,5	109,5	95,5	—
115	—	—	133,0	—	—	134,0	116,5	98,4	141,0
120	179,0	137,0	132,0	85,0	115,0	120,5	99,5	97,0	126,0
121	189,5	144,0	139,0	98,0	122,0	127,5	112,0	100,5	132,0
123	179,0	137,0	131,0	92,0	113,0	121,0	107,5	95,0	119,0
127	188,0	138,0	133,0	88,0	112,0	117,0	100,0	101,0	124,5
130	187,0	144,0	140,0	96,0	125,0	128,5	120,3	102,0	131,0
134	175,0	139,0	129,0	83,0	118,0	122,0	106,7	95,0	124,0
138	182,0	145,0	125,0	94,5	121,0	129,4	111,5	99,0	133,0
139	194,0	144,0	140,0	109,0	129,0	116,7	98,0	100,0	127,0
142	172,0	135,0	135,0	98,0	116,5	117,5	103,0	94,0	124,0
148	174,0	140,0	137,0	97,5	120,0	128,0	105,0	91,5	134,0
149	193,0	144,0	137,0	97,0	120,0	129,5	113,0	103,0	—
151	172,0	145,0	129,0	90,0	115,0	129,6	114,0	94,6	129,0
153	177,0	134,0	131,0	91,0	111,0	122,0	107,0	101,0	126,0
155	179,0	140,0	139,0	98,0	126,0	126,0	110,0	100,0	138,0
156	186,0	134,0	132,0	—	123,0	123,0	107,5	100,0	133,0
160	181,5	143,0	134,0	—	—	130,5	115,7	96,5	134,0
161	177,0	141,0	131,0	—	—	120,0	106,0	98,5	—
162	177,0	136,0	139,0	96,0	119,0	122,0	110,0	100,0	127,0
166	187,0	—	123,0	96,5	—	—	115,6	97,0	137,0
172	190,0	144,0	136,5	104,0	132,0	126,0	111,0	103,5	133,0
174	186,0	142,0	140,0	103,0	126,0	130,0	111,5	106,0	—
176	175,0	140,0	133,0	94,0	114,0	124,0	114,0	—	—
177	180,0	136,0	134,0	92,0	118,0	119,5	106,5	101,0	—
SA-6	175,0	141,0	134,0	96,0	122,0	123,0	107,0	95,0	—
SA-7	182,0	138,0	127,0	89,0	—	128,5	108,0	94,0	—

kaļā materiālā.¹⁵ No Latvijā pārstāvētā tipa tas atšķiras ar nedaudz vājāku sejas horizontālo profilējumu (4. tab.).

Salīdzinot Daudziešu trešo vīriešu galvaskausu grupu ar minēto šaursejaino antropoloģisko tipu Latvijas un Igaunijas teritorijā, jāsecina, ka pēc sejas horizontālā profilējuma tā ir līdzīgāka Igaunijas sērijām (Aimla, Kabina, Ringu, Varbola).¹⁷ Atšķirībā no aplūkotā šaursejainā antropoloģiskā tipa šai Daudziešu grupai raksturīgs garāks (185,2 mm) un augstāks (136,9 mm) galvaskaus.

Šīs īpatnības Daudziešu trešo galvaskausu grupu tuvina Zemgales 15.—17. gs. šaursejainajam antropoloģiskajam tipam (Zaļenieki, Jaunplatone), kam raksturīgs izteikti garš (190,4 mm) un samērā augsts (135,6 mm) galvaskaus, kā arī šaura seja (129,3 mm) un vidēji augsta tās augšdaļa (68,4 mm).¹⁸

Zināma līdzība Daudziešu kranioģiskajam materiālam varētu būt arī ar šaursejaino morfoloģisko formu, kas daļēji (ar 14 vīriešu galvaskausiem

no 23) pārstāvēta Leimaņu 17.—18. gs. kapulaukā Augšzemē.¹⁹ Tai raksturīgs garš (184,6 mm), samērā augsts (134,7 mm) galvaskaus, šaura seja (130,8 mm) ar vidēji augstu augšdaļu (68,7 mm), horizontālā virzienā labi profilēta seja (nazomālais leņķis 136,2°) (4. tab.). Daudziešu vīriešu galvaskausi no šīs pēdējās antropoloģiskās formas galvenokārt atšķiras ar iepakano sejas horizontālo profilējumu (nazomālais leņķis 141,0°).

Kā redzams, Daudziešu trešajai vīriešu galvaskausu grupai raksturīgais antropoloģiskais komplekss ir stipri komplicēts. Atsevišķas tā pazīmes (sejas platums un augstums) ļauj to saistīt ar Latvijas rietumos un ziemeļrietumos, kā arī Daugavas lejtecē izplatīto šaursejaino antropoloģisko tipu. Savukārt tādas pazīmes kā augsta un gara galvaskausa smadzeņu daļa tuvina to Zemgales un Augšzemes šaursejainajiem latviešiem.

Vēlreiz jāatzīmē, ka šim Daudziešu kranioģiskajam materiālam raksturīgs vājš sejas horizontālais profilējums. Līdzīga pazīme parādās arī Igaunijas kranioģiskajā materiālā. Tāpat iespējams, ka

galvaskausu individuālie izmēri

6. tabula

40. Sejas pamata garums	48. Sejas augšdaļas augstums	47. Sejas augstums	43. Sejas augšdaļas platums	46. Sejas vidusdaļas platums	55. Deguna augstums	54. Deguna platums	51. Orbitas platums no mī	52. Orbitas augstums	DC. Dakriālā horda	DS. Dakriālais augstums
94,5	65,5	110,0	—	—	49,5	23,5	42,0	33,0	17,5	9,7
96,0	74,5	126,0	99,5	92,0	53,0	24,5	40,0	34,3	21,5	12,0
—	—	—	—	—	51,5	24,0	40,0	30,0	17,5	11,0
94,0	60,0	—	102,0	90,5	45,0	24,0	39,0	31,7	23,5	9,6
—	—	—	102,5	86,0	45,0	—	37,5	34,5	24,8	9,9
91,0	70,0	—	109,5	100,5	53,0	24,0	42,0	—	21,5	13,8
—	—	—	—	—	—	—	40,0	—	22,0	11,5
—	—	—	97,0	—	—	—	37,0	33,0	—	—
—	—	—	—	—	—	22,5	—	—	—	—
97,0	71,5	—	99,0	97,0	50,0	—	41,0	34,0	24,8	11,0
91,0	64,0	—	102,5	78,0	47,0	22,7	41,5	34,0	20,3	13,3
—	—	—	99,5	—	52,0	21,0	40,3	34,5	17,5	12,0
—	—	—	96,3	77,0	46,0	25,0	38,0	36,0	18,7	13,7
89,0	61,0	100,0	96,5	85,0	42,5	21,5	38,5	31,5	17,5	13,0
—	64,3	—	99,5	93,0	48,6	24,5	40,0	30,5	19,2	15,0
102,5	64,5	102,5	99,5	93,5	46,5	24,4	41,0	32,5	20,5	13,0
92,0	62,5	106,5	104,0	92,5	47,0	23,5	38,5	33,5	23,2	12,3
—	—	—	107,3	94,0	50,5	26,0	43,5	30,8	23,2	13,9
92,5	62,0	—	102,5	91,0	45,0	24,0	40,8	32,5	21,7	13,0
—	—	—	101,0	89,0	—	—	40,0	33,0	22,5	12,8
88,0	61,3	107,5	103,3	94,0	45,0	25,3	43,5	32,5	21,5	12,9
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
94,0	66,5	107,5	107,5	98,0	49,5	23,0	42,0	36,0	22,7	11,0
86,0	67,5	108,0	96,5	94,0	52,0	24,0	39,5	33,0	—	—
94,5	66,0	—	102,0	87,0	50,0	23,3	40,0	31,5	20,8	12,3
—	64,0	—	97,0	—	47,0	22,5	40,0	33,0	20,0	8,3
94,0	66,0	104,0	97,5	94,0	48,5	24,2	41,0	32,5	19,3	15,0
—	—	—	105,0	—	47,5	—	—	—	—	—
82,0	69,0	113,0	95,0	94,0	50,0	23,0	38,5	33,7	—	—
95,0	71,0	111,0	101,0	95,5	51,0	—	43,3	35,0	23,0	12,2
91,0	77,5	122,0	110,5	93,0	53,5	24,5	43,5	34,5	23,2	15,0
87,0	63,0	—	105,0	87,0	45,0	24,0	40,0	30,5	21,0	10,7
92,0	59,5	99,5	106,5	96,0	44,0	25,3	42,0	30,0	21,0	10,0
102,5	70,5	—	—	—	47,5	24,5	41,3	31,7	—	—
—	—	—	97,0	95,5	49,0	—	38,5	32,5	19,8	12,2
98,0	69,0	113,0	98,5	97,6	48,0	23,5	38,5	31,5	19,5	11,7
92,0	68,7	113,0	104,8	100,5	53,0	24,8	43,0	33,0	19,2	14,0
98,0	64,0	102,0	—	91,0	50,5	23,2	41,0	29,5	22,7	14,0
90,0	70,7	116,5	102,0	90,5	52,0	26,0	40,0	34,0	23,0	10,0
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
92,6	64,3	105,0	99,5	94,3	45,0	24,0	38,5	29,5	24,5	11,0
97,0	63,0	—	104,5	96,3	50,5	24,8	40,3	32,5	19,7	12,7
—	—	—	105,5	94,0	48,5	—	39,0	33,2	24,7	12,0
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
91,0	69,0	—	—	—	—	—	—	—	22,5	14,1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Kapa numurs	SC. Simotiskā horda	SS. Simotiskais augstums	77. Nazomalārais lenķis (fmo-n-fmo)	Zigomaksilārais lenķis (zm'—ss—zm')	DS : DC. Dakriālais indekss	SS : SC. Simotiskais indekss	72. Sejas profila lenķis	73. Sejas vidusdaļas profila lenķis	74. Alveolārais profila lenķis
9	6,6	3,8	—	—	55,4	57,6	85,0	88,0	64,0
10	8,5	4,9	141,0	—	55,8	57,7	82,0	—	—
11	10,2	5,3	—	—	62,9	52,0	—	—	—
18	10,8	4,0	142,6	—	40,9	37,0	79,0	84,0	—
21	12,5	4,0	138,4	—	39,9	32,0	—	—	—
27	9,1	5,2	—	—	64,2	57,1	—	—	—
34	8,0	3,3	—	—	52,3	42,3	—	—	—
37	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	10,8	5,8	—	—	—	53,7	—	—	—
54	11,0	3,9	—	—	44,4	35,5	83,0	86,0	—
59	8,5	5,0	138,0	121,2	65,5	58,8	—	84,0	—
71	7,0	4,1	—	—	68,6	58,6	—	—	—
79	8,9	5,6	136,0	—	73,3	62,9	—	84,0	—
81	8,5	4,0	140,2	124,2	74,3	47,1	—	84,0	—
89	8,3	6,0	141,0	—	78,1	72,3	—	88,0	—
93	10,2	4,5	141,0	126,0	63,4	44,1	82,0	84,0	74,0
94	7,3	3,8	137,2	128,2	53,0	52,1	83,0	88,0	—
97	—	—	129,7	—	59,9	—	—	—	—
99	9,5	4,5	143,7	—	59,9	47,4	85,0	90,0	—
102	11,0	4,0	133,9	—	56,9	36,4	—	—	—
112	10,0	5,1	136,0	137,0	60,0	51,0	87,0	90,0	75,0
114	—	—	—	—	—	—	—	—	—
115	12,0	4,9	—	132,7	48,5	40,8	86,0	88,0	77,0
120	7,0	3,9	141,6	—	—	55,7	88,0	92,0	72,0
121	11,8	6,1	147,7	124,9	59,1	51,7	86,0	88,0	77,0
123	3,7	1,8	137,6	—	41,5	48,7	—	—	—
127	10,8	4,5	140,2	—	77,7	41,7	89,0	93,0	74,0
130	—	—	140,2	—	—	—	—	—	—
134	—	—	143,3	—	—	—	88,0	92,0	—
138	12,0	4,3	134,8	—	53,0	35,8	—	92,0	—
139	—	—	131,7	128,9	64,7	—	90,0	91,0	86,0
142	10,0	3,5	139,6	128,7	51,0	35,0	88,0	90,0	—
148	5,0	2,3	150,9	131,0	47,6	46,0	81,0	80,0	77,0
149	—	—	—	—	—	—	—	—	—
151	8,9	3,7	145,8	—	61,6	41,6	—	92,0	—
153	8,0	4,0	138,2	124,0	60,0	50,0	85,0	87,0	79,0
155	7,9	3,8	138,8	—	72,9	48,1	—	86,0	—
156	9,3	4,0	—	128,0	61,7	43,0	86,0	89,0	72,0
160	11,9	3,6	140,0	—	43,5	30,3	84,5	90,0	68,0
161	12,5	5,0	—	—	—	40,0	—	—	—
162	14,2	3,8	141,0	129,3	44,9	26,8	87,0	89,0	82,0
166	8,0	5,2	139,6	134,4	64,5	65,0	87,0	—	—
172	8,8	2,1	138,9	—	48,6	23,9	—	—	—
174	—	—	—	—	—	—	—	—	—
176	—	—	—	—	—	—	—	—	—
177	12,8	7,2	—	—	62,7	56,3	—	—	—
SA-6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
SA-7	—	—	—	—	—	—	—	—	—

pavājinātais sejas horizontālais profilējums šai grupai izveidojies platsejinā subbrahikrānā antropoloģiskā tipa, kam raksturīga ieplakana seja, ietekmē.

Kopumā jāsecina, ka Daudziešu trešās vīriešu grupas kranioģisko materiālu grūti saistīt ar vienu konkrētu antropoloģisko tipu. Tajā atspoguļojas vismaz divu antropoloģisko tipu mijiedarbības rezultāts.

Daudziešu ceturtnā vīriešu galvaskausu grupa (1. att.), kas skaitliski ir vislielākā (26 galvaskausi no 49, t. i., vairāk nekā puse visas vīriešu kranioģiskās sērijas), arī ir šaursejinā. Atšķirībā no trešās grupas tai raksturīgi nelieli galvaskausa smadzeņu daļas izmēri (lielākais garums 176,0 mm, plātums 137,2 mm, augstums 129,5 mm) (5. tab.). Seja ļoti šaura (125,9 mm) un zema (64,2 mm), pēc formas mezēna (indekss 51,1). Runājot par sejas horizontālo profilējumu, jāteic, ka šajā galvaskausu grupā līdzās (8 gadījumos no 16) pārsvarā labi profilētiem galvaskausiem (nazomalārais lenķis 129,7—138,4°) atrodas arī stipri ieplakani (139,6—143,7°)

(6. tab.). Zigomaksilāro lenķi bija iespējams izmērīt tikai sešos gadījumos, un tas svārstās no 121,2 līdz 137° (vidēji 128,5°). Deguna sakne zemāka (dakriālais augstums 11,8 mm) nekā trešās grupas galvaskausiem, tomēr samērā labi profilēta (dakriālais indekss 57,3) (5. tab.).

Tātad ceturtnās grupas galvaskausiem raksturīga mezokrāna (indekss 77,8) galvaskausa forma, nelieli smadzeņu daļas izmēri, ļoti šaura, zema, mezēna, ieplakana seja ar vidēji augstu deguna sakni. Pašreiz izpētītajā Latvijas kranioģiskajā materiālā nav citu galvaskausu ar tik maziem izmēriem. Pieņēmumu, ka šāda galvaskausu grupa varētu būt izveidojusies, nepareizi nosakot dzimumu, apgāž grupas lielais apjoms, kā arī sieviešu galvaskausu grupa (tajā iekļauts 1., 2., 6., 30., 43., 52., 53., 68., 91., 98., 110. apb., kā arī divi savrup atrasti galvaskausi — SA-1, SA-5) (7. tab.) ar atbilstošu antropoloģisko kompleksu: samērā šauru (133,0 mm) galvaskausu, ļoti šauru (117,5 mm) un zemu (58,8 mm) seju. Atšķirībā no ceturtnās vīriešu grupas šiem sievietu gal-

32. Pieres profila leņķis (n-m) pret horizontāli	Pieres profila leņķis (g-m) pret horizontāli	Glabellas attīstība (1-6, pēc Martina)	8 : 1. Galvas-kausa platuma-garuma indekss	17 : 1. Galvas-kausa augstuma-garuma indekss	17 : 8. Galvas-kausa augstuma-platuma indekss	48 : 45. Sejas augšdaļas indekss	47 : 45. Sejas indekss	52 : 51. Orbitas indekss no mf	54 : 55. Deguna indekss
81,0	72,0	4	78,2	72,6	92,9	—	—	78,6	47,5
79,0	71,0	3	76,7	77,8	101,5	58,2	98,4	85,8	46,2
—	—	3	74,9	78,0	104,3	—	—	75,0	46,6
88,0	82,0	3	75,2	78,7	104,7	46,9	—	81,3	53,3
88,0	80,0	2	76,4	74,1	97,0	—	—	92,0	—
79,0	71,5	4	77,7	68,8	88,7	52,2	—	—	45,3
—	—	3	79,4	70,3	88,5	—	—	—	—
—	—	3	76,2	70,2	92,0	—	—	—	—
89,5	86,0	2	75,3	76,4	101,5	—	—	89,2	—
—	—	4	75,3	71,9	95,5	—	—	—	—
76,5	69,0	2	77,6	73,0	94,1	56,5	—	82,9	—
73,0	67,0	3	79,3	73,0	92,0	50,4	—	81,9	48,3
81,0	74,0	3	77,0	68,5	89,1	—	—	85,6	40,4
79,0	73,0	3	78,4	67,6	86,2	—	—	94,7	54,4
90,0	82,0	4	75,8	74,2	97,8	48,8	80,0	81,8	50,6
78,0	70,0	4	77,6	70,8	91,2	46,9	—	76,3	50,4
88,0	77,0	4	76,6	71,2	92,9	49,2	78,2	79,3	52,7
89,0	82,0	3	77,3	77,3	100,0	51,7	88,0	87,0	50,0
81,0	74,0	3	77,5	76,3	98,5	—	—	70,8	51,5
79,0	72,0	4	80,5	—	—	47,7	—	79,7	53,3
82,0	76,0	2	77,1	71,5	92,8	—	—	82,5	—
89,0	82,0	3	79,2	69,1	87,1	47,2	82,7	74,7	56,0
—	—	2	82,0	77,9	95,0	—	—	—	—
87,0	—	2	—	—	—	47,2	76,2	85,7	46,2
83,0	74,0	3	76,5	73,7	96,4	53,6	85,7	83,5	46,2
86,5	78,0	4	76,0	73,4	96,5	50,0	—	78,8	46,6
84,0	77,0	2	76,5	73,2	95,6	53,8	—	82,5	47,9
86,0	76,5	3	73,4	70,7	96,4	53,0	83,5	79,3	49,9
—	—	5	77,0	74,9	97,2	—	—	—	—
86,0	78,0	3	79,4	73,7	92,8	55,7	91,1	87,5	46,0
81,0	76,0	3	79,7	68,7	86,2	53,4	83,5	80,8	—
83,5	76,0	4	74,2	72,2	97,2	61,0	96,1	79,3	45,8
92,0	84,0	3	78,5	78,5	100,0	50,8	—	76,3	53,3
90,0	82,0	3	80,5	78,7	97,9	44,4	74,3	71,4	57,5
84,0	79,0	3	74,6	71,0	95,1	—	—	76,8	51,6
87,0	83,0	2	84,3	75,0	89,0	—	—	84,4	—
81,0	75,0	2	75,7	74,0	97,8	54,8	89,7	81,8	49,0
78,0	73,0	4	78,2	77,7	99,3	49,8	81,9	76,7	47,0
87,5	81,0	4	72,0	71,0	98,5	48,1	76,7	72,0	45,9
84,0	80,0	2	78,8	73,8	93,7	52,8	86,9	85,0	50,0
—	—	3	79,7	74,0	92,9	—	—	—	—
90,0	88,0	2	76,8	78,5	102,2	50,6	82,7	76,6	53,3
80,0	72,0	4	—	65,8	—	46,0	—	80,7	49,1
88,0	82,0	2	75,8	71,8	94,8	—	—	85,1	—
—	—	3	76,3	75,3	98,6	—	—	—	—
—	—	—	80,0	76,0	95,0	—	—	—	—
—	—	2	75,6	74,4	98,5	—	—	—	—
—	—	1	80,6	76,6	95,0	—	—	—	—
—	—	—	75,8	69,8	92,0	—	—	—	—

vaskausiem raksturīga brahikrāna forma (indekss 80,1), plakanāks sejas horizontālais profilējums (nazomalārais leņķis 140,4°), kā arī mazāk izvirzīta deguna sakne (dakriālais indekss 48,2) (5. tab.). Šis atšķirības norāda uz spēcīgāku plakanā komponenta ietekmi konkrētajā sieviešu kranioloģiskajā materiālā.

Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par šaursejaino antropoloģisko kompleksu, kuru pārstāv ceturta vīriešu grupa un minētie 13 sieviešu galvaskausi, Daudziešu vīriešu kranioloģiskais materiāls²⁰ tika analizēts galveno komponentu un faktoru modeļos kopā ar Dūdiņu 16.—17. gs. un Leimaņu 17.—18. gs. šaursejaino kranioloģisko materiālu. Kā redzams Daudziešu un Dūdiņu (2. att.), kā arī Daudziešu un Leimaņu (3. att.) galvaskausu savstarpējā izvietojumā divu faktoru modelī, Daudziešu trešās vīriešu grupas kranioloģiskais materiāls izvietojas gan starp Dūdiņu, gan Leimaņu kapulauka galvaskausiem. Savukārt ceturta kranioloģiskā grupa novietojas savrup. Sāds galvaskausu savstarpējais izvietojums lie-

cina par Daudziešu trešās un ceturta kranioloģiskās grupas antropoloģisko dažādību, kā arī vēlreiz norāda, ka trešajai grupai ir zināma analogija ar Daugavas lejteces un Augšzemes šaursejainajiem latviešiem. Tāpat arī liecina, ka ceturta grupu nevar saistīt ar Latvijā pazīstamo šaursejaino antropoloģisko tipu. Šīs grupas antropoloģiskajai formai ir zināma līdzība ar Lankišķu 14.—16. gs. kapulauka kranioloģisko materiālu (5. tab.), kam tāpat raksturīgs īss (174,4 mm), zems (132,5), samērā šaurs (136,9 mm), mezokrāns galvaskaus (indekss 78,2) ar šauru (129,2 mm), zemu (166,2 mm), mezēnu (indekss 51,3), vidēji profilētu (nazomalārais leņķis 138,7°) seju.²¹ Jāpiebilst, ka šis kapulauks atrodas Lietuvas un Baltkrievijas robežzonā un tā kranioloģiskās pazīmes Lietuvā tiek saistītas ar slāvu ietekmi.²² Grūti teikt, vai Daudziešu ceturta grupai raksturīgais antropoloģiskais komplekss ir līdzīgas ietekmes rezultāts.

Vēsturiskie dati savukārt liecina, ka 17. gs. pirmajā pusē notikusi somu ieceļošana Vidzemē.²³ Tie

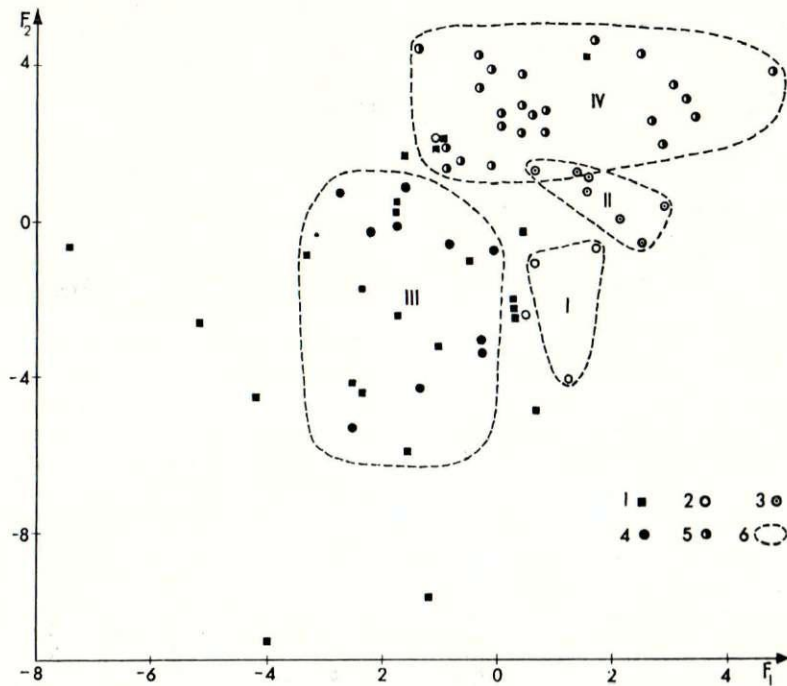
Kapa numurs	1. Lielākais galvaskausa garums	8. Lielākais galvaskausa platums	17. Galvaskausa baziona—bregmas augstums	9. Mazākais pieres platums	10. Lielākais pieres platums	11. Biaurikulārais platums	12. Pakauša platums	5. Galvaskausa pamata garums (n—ba)	45. Zokļu loku attālums
1	176,0	132,0	122,0	89,0	—	118,0	103,0	92,0	—
2	169,0	128,0	122,0	84,0	110,0	108,5	98,0	87,0	112,0
3	171,0	131,0	127,0	90,0	118,0	112,5	102,0	94,0	120,0
5	172,0	135,0	127,0	97,0	115,0	119,0	110,5	98,5	125,0
6	168,0	129,0	123,0	85,0	108,0	114,0	105,5	90,0	119,0
12	173,0	131,0	122,0	90,5	112,0	115,0	107,0	94,0	—
13	167,5	—	—	95,0	—	113,0	—	94,5	116,0
22	166,0	—	119,0	92,0	—	116,0	98,0	90,0	126,0
25	174,0	143,0	122,0	91,0	—	114,5	110,9	92,5	121,0
30	172,0	134,0	124,0	89,0	113,0	117,0	106,0	91,0	—
32	182,0	135,0	—	93,0	119,0	120,5	105,0	—	—
35	—	138,0	126,0	91,0	115,0	122,0	107,0	96,0	—
43	164,0	139,5	117,0	93,0	120,0	—	107,6	88,5	115,0
44	171,0	133,0	125,0	92,0	115,0	117,0	109,0	96,5	125,0
46	169,0	133,0	135,0	93,0	112,0	121,0	113,0	100,0	121,0
52	162,0	131,0	124,0	91,0	116,0	114,5	103,0	90,0	121,0
53	166,0	130,0	122,0	92,0	116,0	119,0	97,5	90,0	122,0
68	172,0	139,0	126,0	—	—	120,3	110,0	90,0	—
70	169,0	138,0	127,0	93,0	120,0	119,0	109,0	95,0	128,0
80	169,0	135,0	122,0	84,5	109,0	118,5	107,0	91,0	123,0
91	156,0	133,0	120,0	85,0	112,0	110,5	100,0	86,0	114,0
98	161,0	136,0	124,0	88,0	115,0	114,3	106,0	88,4	117,0
100	173,0	135,0	124,0	91,0	111,0	113,0	103,6	92,0	117,0
101	168,0	138,0	130,0	94,0	123,0	117,0	112,0	91,0	124,0
108	176,0	138,0	125,0	101,0	121,0	120,0	105,0	95,0	127,0
110	164,0	134,0	119,0	84,0	108,0	119,0	104,0	93,0	121,0
126	182,0	—	122,0	93,0	114,0	124,0	107,0	97,5	125,0
133	175,0	132,0	125,0	85,0	111,0	114,0	107,5	93,0	114,0
145	175,0	130,0	124,0	94,0	114,0	—	104,0	92,0	—
165	173,0	137,0	131,0	86,0	116,0	118,5	109,0	93,0	121,0
SA-1	169,0	136,0	125,0	90,0	113,0	123,5	106,5	96,5	—
SA-2	174,0	131,0	—	94,0	114,0	—	105,0	—	—
SA-3	173,0	132,0	—	92,0	117,0	115,0	108,5	—	119,0
SA-4	169,0	136,0	127,0	91,5	112,0	120,5	102,5	92,0	124,0
SA-5	165,0	124,0	111,0	96,0	—	113,5	98,0	86,0	—

Kapa numurs	SC. Simotiskā horda	SS. Simotiskais augstums	77. Nazomalārais lenķis (fmo-n-fmo)	Zigomaksilārais lenķis (zm'-ss-zm')	DS : DC. Dakriālais indekss	SS : SC. Simotiskais indekss	72. Sejas profila lenķis	73. Sejas vidusdaļas profila lenķis	74. Alveolārais profila lenķis
1	5,3	1,5	—	—	45,5	28,3	—	—	—
2	5,2	2,2	147,7	—	47,1	42,3	75,0	82,0	52,0
3	5,4	2,9	147,9	—	50,0	53,7	—	85,0	—
5	11,0	5,4	130,4	—	77,8	49,1	—	—	—
6	—	—	134,2	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	79,5	—	—
13	8,7	3,0	—	124,1	—	34,5	80,0	87,0	60,0
22	10,3	4,2	135,8	—	53,3	40,8	80,5	82,0	67,0
25	10,1	4,7	—	—	64,2	46,5	—	—	—
30	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43	6,9	2,1	139,4	—	41,8	30,4	—	—	—
44	8,5	3,2	140,9	—	44,8	37,7	—	—	—
46	11,5	4,1	132,6	—	52,4	35,5	—	—	—
52	—	—	138,0	—	46,2	—	85,0	—	—
53	10,2	3,2	139,0	—	48,8	31,4	—	89,0	—
68	5,2	2,5	—	—	54,2	48,1	—	—	—
70	8,3	3,5	141,2	—	50,2	42,2	—	90,0	—
80	9,5	3,8	140,8	122,0	49,5	40,0	81,0	88,0	61,0
91	6,5	3,1	146,8	129,6	57,6	47,7	86,0	87,0	—
98	10,2	4,2	138,2	132,3	49,0	41,2	92,0	96,0	79,0
100	6,7	2,3	140,2	—	48,8	34,3	89,0	91,0	—
101	10,1	3,9	143,3	137,6	41,8	38,6	88,0	91,0	76,0
108	9,5	3,0	138,3	—	48,7	31,6	—	92,0	—
110	8,0	2,2	140,0	130,8	46,3	27,5	88,0	88,5	86,0
126	10,5	5,5	—	—	—	52,4	—	—	—
133	—	—	138,5	—	—	—	—	—	—
145	—	—	—	—	—	—	—	—	—
165	—	—	—	—	—	—	—	—	—
SA-1	9,5	5,0	140,4	—	51,6	52,6	86,0	89,0	—
SA-2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
SA-3	8,5	3,7	—	—	57,5	43,5	—	—	—
SA-4	9,5	4,1	134,1	—	58,5	43,2	83,0	89,0	—
SA-5	11,3	4,2	—	—	49,3	37,2	—	—	—
SA-5	8,3	2,2	—	—	39,0	26,5	—	—	—

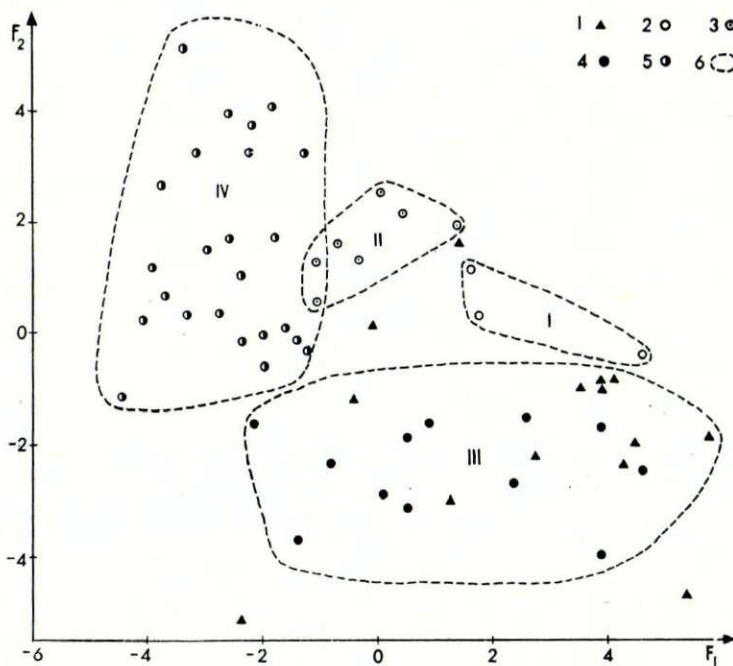
40. Sejas pamata garums	48. Sejas augšdaļas augstums	47. Sejas augstums	43. Sejas augšdaļas platums	46. Sejas vidusdaļas platums	55. Deguna augstums	54. Deguna platums	51. Orbitas platums no mf	52. Orbitas augstums	DC. Dakriālā horda	DS. Dakriālais augstums
—	—	—	—	—	51,5	—	38,5	—	19,8	9,0
89,5	53,0	89,0	90,0	—	38,0	25,0	36,7	28,0	17,0	8,0
—	—	93,0	99,5	—	46,0	23,0	39,5	31,0	18,0	9,0
—	—	—	102,0	—	47,0	—	—	—	18,5	14,4
—	—	—	89,5	—	—	—	37,0	33,0	—	—
92,5	63,0	102,0	—	—	—	—	—	—	—	—
87,0	69,0	111,5	97,0	89,4	53,0	21,5	39,0	—	—	—
86,0	56,0	—	98,5	89,5	46,0	24,0	39,5	32,0	19,7	10,5
—	—	—	95,0	84,5	—	—	39,0	33,0	19,0	12,2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	62,0	—	93,7	83,5	44,5	24,0	35,5	29,3	22,0	9,2
—	—	—	97,0	93,0	51,5	25,0	37,0	32,0	21,9	9,8
92,0	65,0	—	98,0	86,5	46,7	—	40,5	33,0	21,0	11,0
86,5	54,2	91,0	93,2	84,0	42,8	—	35,5	30,0	21,0	9,7
85,0	62,5	103,0	94,5	87,5	46,3	23,0	37,0	29,5	25,0	12,2
—	—	—	—	—	—	—	41,5	32,0	20,1	10,9
86,5	—	—	99,0	91,0	46,7	22,8	37,0	30,5	23,5	11,8
93,0	66,0	109,0	91,8	86,0	44,7	24,0	37,5	32,0	18,6	9,2
80,0	60,0	101,0	90,4	80,0	47,8	22,0	35,3	32,0	16,5	9,5
81,0	59,7	100,5	94,0	86,7	43,5	23,5	36,5	32,0	19,8	9,7
87,0	61,3	—	96,0	85,0	46,0	—	38,0	30,5	20,5	10,0
83,5	63,0	105,0	96,0	87,0	45,0	22,5	39,0	35,0	22,0	9,2
—	62,0	—	104,5	90,5	47,0	26,0	41,3	34,0	23,6	11,5
88,0	58,0	93,3	91,5	84,5	44,0	23,5	36,0	32,0	20,5	9,5
89,0	63,5	—	—	—	46,5	—	40,3	32,4	—	—
—	64,0	—	94,3	88,0	48,0	—	39,5	34,0	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
84,5	67,5	108,0	92,5	90,5	50,5	—	36,5	33,0	21,7	11,2
—	—	—	—	—	—	—	39,5	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	39,5	30,3	17,9	10,3
—	62,0	—	96,5	—	46,0	24,7	39,0	33,0	20,5	12,0
—	—	—	96,0	78,0	40,0	—	38,5	—	20,3	10,0
—	—	—	—	—	42,5	—	36,5	29,0	20,5	8,0

7. tabulas 1. turpinājums

32. Pieres profila lenķis (n—m) pret horizontāli	Pieres profila lenķis (g—m) pret horizontāli	Glabellas attīstība (1—6, pēc Martina)	8 : 1 Galvas-kausa platuma—garuma indekss	17 : 1. Galvas-kausa augstuma—garuma indekss	17 : 8. Galvas-kausa augstuma—platuma indekss	48 : 45. Sejas augšdaļas indekss	47 : 45. Sejas indekss	52 : 51. Orbitas indekss no mf	54 : 55. Deguna indekss
—	—	2	75,0	69,3	92,4	—	—	—	—
92,0	82,0	3	75,7	72,2	95,3	47,3	79,5	76,3	65,8
86,0	76,0	3	76,6	74,3	97,0	—	77,5	78,5	50,0
81,5	76,0	1	78,5	73,8	94,1	—	—	—	—
86,5	81,0	1	76,8	73,2	95,4	—	—	89,2	—
—	—	1	75,7	70,5	93,1	—	—	—	—
—	—	1	—	—	—	59,5	96,1	—	40,6
78,0	72,0	3	—	71,7	—	44,4	—	81,0	52,2
—	—	3	82,2	70,1	85,3	—	—	84,6	—
—	—	—	77,9	72,1	92,5	—	—	—	—
—	—	1	74,2	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	91,3	—	—	—	—
93,0	86,0	1	85,1	71,3	83,9	53,9	—	82,5	53,9
89,0	86,0	1	77,8	73,1	94,0	—	—	86,5	48,5
80,0	77,0	1	78,7	79,9	101,5	53,7	—	81,5	—
91,0	89,0	2	80,9	76,5	94,7	44,8	75,2	84,5	—
87,0	80,0	1	78,3	73,5	93,9	51,2	84,4	79,7	49,7
—	—	2	80,8	73,3	90,7	—	—	77,1	—
87,0	82,0	2	81,7	75,2	92,0	—	—	82,4	48,8
80,0	75,0	2	79,9	72,2	90,4	53,7	88,6	85,3	53,7
83,0	77,5	2	85,5	76,9	90,2	52,6	88,6	90,7	46,0
87,0	82,0	2	84,5	77,0	91,2	51,0	85,9	87,7	54,0
89,0	85,0	1	78,0	71,7	91,9	52,4	—	80,3	—
96,0	91,0	2	82,1	77,4	94,2	50,8	84,7	89,7	50,0
94,0	91,0	1	78,4	71,0	90,6	48,8	—	82,3	55,3
84,0	80,0	1	81,7	72,6	88,8	47,9	77,1	88,9	53,4
—	—	2	—	67,0	—	50,8	—	80,4	—
83,0	—	2	75,4	71,4	94,7	56,1	—	86,1	—
79,0	73,0	2	74,3	70,9	95,4	—	—	—	—
82,0	78,0	2	79,2	75,7	95,6	55,8	89,3	90,4	—
—	—	2	80,5	74,0	91,9	—	—	—	—
—	—	2	75,3	—	—	—	—	76,7	—
85,0	81,0	2	76,3	—	—	52,1	—	84,6	53,7
92,0	87,5	1	80,5	75,2	93,4	—	—	—	—
—	—	2	75,2	67,3	89,5	—	—	79,5	—

2. att. Daudziešu un Dūdiņu kapulauka vīriešu kranioloģiskā materiāla savstarpējais izvietojums divu faktoru modeli: 1 — Dūdiņu kapulauka vīriešu kranioloģiskais materiāls, 2 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 1. vīriešu galvaskausu grupa, 3 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 2. vīriešu galvaskausu grupa, 4 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 3. vīriešu galvaskausu grupa, 5 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 4. vīriešu galvaskausu grupa, 6 — grupas robeža.

3. att. Daudziešu un Leimaņu kapulauka vīriešu galvaskausu savstarpējais izvietojums divu faktoru modeli: 1 — Leimaņu kranioloģiskās sērijas šaursejainie (125—134 mm) vīriešu galvaskausi, 2 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 1. vīriešu galvaskausu grupa, 3 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 2. vīriešu galvaskausu grupa, 4 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 3. vīriešu galvaskausu grupa, 5 — Daudziešu kranioloģiskās sērijas 4. vīriešu galvaskausu grupa, 6 — grupas robeža.

galvenokārt apmetušies Valmieras pilsētā, bet atsevišķos gadījumos arī citās vietās. Iespējams, ka šis antropoloģiskais komplekss raksturo somu iecelotājus. Mūsu rīcībā diemžēl nav somu kranioģisko datu, kas sasauktos ar Daudziešu sērijas ceturto antropoloģisko kompleksu.

Tātad, lietojot galveno komponentu metodi un faktoru analīzi, Daudziešu kapulauka kranioģiskajā materiālā izdalīti četri antropoloģiskie kompleksi.

Pirmajam no tiem raksturīga plata, mezēna, labi profilēta seja, vidēji lieli smadzeņu daļas izmēri un mezokrāna galvaskausa forma. Tam ir liela līdzība ar Sēlpils 16.—17. gs. kranioģisko materiālu, kas etniski tiek saistīts ar baltu platsejaino antropoloģisko tipu. Daudziešu sērijā to daļēji pārstāv trīs vīriešu un četri sieviešu galvaskausi.

Otrajam antropoloģiskajam kompleksam raksturīga plata, eirēna, horizontālā virzienā ieplakana seja, samērā nelieli galvaskausa smadzeņu daļas izmēri un subbrahokrāna galvaskausa forma. Aprakstītais antropoloģiskais komplekss sasaucas ar Purgaiļu 18. gs. kapulaukā fiksēto subbrahokrāno platsejaino ieplakano antropoloģisko tipu. Tas Vidzemē pārstāvēts jau 11.—14. gs. (Jaunpiebalgas kapulauks) un tiek saistīts ar Baltijas somu ietekmi.²⁴ Par tā klātbūtni Daudziešu sērijā liecina septiņi vīriešu galvaskausi. Savukārt tāda svarīga šā antropoloģiskā tipa pazīme kā ieplakans sejas horizontālais profilējums raksturīga vēl desmit vīriešu un 12 sieviešu galvaskausiem.

Trešais antropoloģiskais komplekss izceļas ar šauru, vidēji augstu, mezēnu, horizontālā virzienā ieplakanu seju, samērā lieliem galvaskausa smadzeņu daļas izmēriem un gandrīz dolihokrānu galvaskausa

formu. Jāatzīst, ka tā morfoloģiskā struktūra ir stipri komplicēta un to grūti saistīt ar vienu konkrētu antropoloģisko tipu. Vērtējot pēc sejas platuma un augstuma, trešajai grupai ir zināma līdzība ar Latvijā pazīstamo šaursejaino antropoloģisko tipu, kas etniski tiek saistīts ar lībiešu ciltīm. Turpretī pavājināts sejas horizontālais profilējums varētu liecināt par platā subbrahokrānā antropoloģiskā tipa ietekmi. Aprakstītais trešais antropoloģiskais komplekss Daudziešu kranioģiskajā materiālā pārstāvēts ar 12 vīriešu un septiņiem sieviešu galvaskausiem.

Ceturtajai antropoloģiskajai formai raksturīga izteikti šaura un izteikti zema, mezēna, horizontālā virzienā vidēji profilēta seja, nelieli smadzeņu daļas izmēri un mezokrāna galvaskausa forma. Atšķirībā no pirmajiem trijiem antropoloģiskajiem kompleksiem ceturtajam grūti atrast analogiju līdz šim izpētītajā Latvijas kranioģiskajā materiālā. Tā izdalīšanu Daudziešu sērijā galvenokārt noteica šī kompleksa lielais īpatsvars — to vairāk vai mazāk pārstāv 26 vīriešu un 13 sieviešu galvaskausi. Pagaidām to grūti saistīt ar noteiktu etnosu. Šī antropoloģiskā kompleksa zināma līdzība ar Lankišķu 14.—16. gs. kranioģisko materiālu ļauj hipotētiski to saistīt ar slāvu ietekmi. Tāpat iespējama arī somu ietekme.

Noslēgumā jāsecina, ka Daudziešu sērijas kranioģiskais materiāls ir izteikti nevienmērīgs un tajā pārstāvēti vairāki dažādas izcelsmes antropoloģiskie kompleksi. Tādējādi šajā kapulaukā iegūtie dati, tāpat kā iepriekš publicētais kranioģiskais²⁵ un odontoloģiskais²⁶ materiāls, vēlreiz liecina par Vidzemes latviešu tautības komplicēto konsolidācijas un veidošanās procesu un atspoguļo šī kultūrvēsturiskā novada sarežģīto etnisko vēsturi.

PARINDES

¹ Zagorska I. Izrakumi Daudziešu kapu kalnā 1979. gadā. — Mat. 1979. R., 1980, 115.—118. lpp.

² Алексеев В. П., Дебеч Т. Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований. М., 1965, с. 123.

³ Turpat, 123.—127. lpp.

⁴ Денисова Р. Я., Граудонис Я. Я., Гравере Р. У. Кивуткалский могильник эпохи бронзы. Рига, 1985.

⁵ Mērītās pazīmes, kas ir savstarpēji korelētas, var aizstāt ar savstarpēji nekorelētu pazīmju sistēmu — ar galvenajām komponentēm (to skaits sakrīt ar mērīto pazīmju skaitu). Tās izsaka kā mērīto pazīmju lineāru kombināciju. Koeficientus, ar kādiem mērītās pazīmes ietilpst galvenajās komponentēs, sauc par pazīmju slodzēm uz komponentēm. Mērīto pazīmju slodžu vektori uz galvenajām komponentēm ir vienādi ar pazīmju savstarpējo kovariāciju matricu īpašvektoriem, pēdējo atrašana ir centrālā galveno komponentu problēma, tā prasa izpildīt lielu aprēķinu apjomu un tiek risināta ar ESM palīdzību.

Pāreja no mērītajām pazīmēm uz galvenajām komponentēm praktiski nozīmē tādu koordinātu sistēmas pagriezienu pazīmju telpā, ka projekcijas uz jaunajām koordinātu plaknēm ir ar vislielāko iespējamo dispersiju. Līdz ar to, ja starp mērītajiem objektiem var izdalīt vairākas atšķirīgas grupas, projekcijās uz galveno komponentu koordinātu plaknēm tās atdalīsies uzskatāmāk. Galvenās komponentes parasti sākāto dispersiju dīlšāns secībā, galveno informācijas daļu sniedz dažas no tām. (Sk.: Александров В. В., Горский Н. Д. Алгоритмы и программы структурного метода обработки данных. Л., 1983, с. 29—37.)

⁶ Daudzos gadījumos ir pamats uzskatīt, ka mērīto pazīmju grupa galvenokārt atkarīga no nedaudziem faktoriem. Arī faktoros var izteikt kā pazīmju lineāras kombinācijas; koeficientus, ar kādiem pazīmes ietilpst faktoros, sauc par pazīmju slodzēm uz faktoriem. Ja analizējamās pazīmju grupas struktūru, nezaudējot būtisku informācijas daļu, var aizstāt ar nedaudziem faktoriem, tad faktoru modelis galvenās likumsakarības objektu grupā var aprakstīt uzskatā-

māk nekā galvenās komponentes. Atbilstošās pirmās galvenās komponentes izdevīgi izmantot kā pirmo tuvinājumu faktoru modelim. (Sk.: Александров В. В., Горский Н. Д. Алгоритмы и программы..., с. 37—44, 137—152.) Šajā pētījumā izmantoti vienīgi 2 un 3 faktoru modeļi. (ESM programmas, izmantojot iepriekš minēto literatūru, sastādījis A. Zariņš.)

⁷ Денисова Р. Сēlpils 13.—17. gs. kapulauka kranioģiskais materiāls un tā nozīme austrumlatviešu etniskās vēstures izpratnē. — AE, 1973, 10, 12., 13. lpp.

⁸ Денисова Р. Я. Этногенез латышей. Рига, 1977, с. 116.

⁹ Turpat, 129. lpp.

¹⁰ Turpat, 106. lpp.

¹¹ Turpat, 114. lpp.

¹² Turpat, 111. lpp.

¹³ Turpat, 156. lpp.

¹⁴ Turpat, 111. lpp.

¹⁵ Mark K. Ida-Esti 11.—18. sajandi rahvastiku antropoloģija. — In: Slaavi-lāānemeressooe suhete ajaloo. Tallinn, 1965, 198. lk.

¹⁶ Seit iekļauts Dūdiņu, Reznēs, Aizkrauklēs, Koknesēs un Jaunkandavas kapulauku vīriešu kranioģiskais materiāls.

¹⁷ Mark K. Ida-Esti 11.—18. sajandi..., 192. lk.

¹⁸ Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 62.

¹⁹ Seit aplūkoti Leimaņu 17.—18. gs. kranioģiskās sērijas vīriešu galvaskausi, kuru sejas platums mainās robežās no 125 līdz 134 mm.

²⁰ Sai papildu analizē netika ņemti vērā trīs Daudziešu sērijas galvaskausi (18., 139., 151. kaps), kuri nav iekļauti nevienā no četrām izdalītajām kranioģiskajām grupām.

²¹ Чеснис Г. А., Папрацкене И. А. Краниология и этническая онтология населения Литвы 15—17 вв. — В кн.: Из древней истории балтских народов. Рига, 1980, с. 133.

²² Turpat, 137. lpp.

²³ 1623. g. Valmierā nometināja 300 somu karakalpus ar sievām un bērniem. (Sk.: Dūndorfs E. Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624.—1654. g. R., 1935, 63. lpp.)

²⁴ Денисова Р. Я. Этногенез латышей, с. 141.

²⁵ Turpat, 193. lpp.

²⁶ Sk. R. Grāveres rakstu «Dažas Vidzemes etniskās vēstures problēmas odontoloģiskā skatījumā» šai krājumā 127.—139. lpp.

Г. Зарина

ХАРАКТЕРИСТИКА КРАНИОЛОГИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА МОГИЛЬНИКА ДАУДЗИЕШИ XVI—XVII вв.

Резюме

Могильник XVI—XVII вв. Даудзиеси расположен на территории Каугурского сельсовета Валмиерского района. Краниологическая серия, полученная при археологических раскопках могильника в 1979 г., состоит из 49 мужских и 35 женских черепов. Она в целом характеризуется мезокранией, небольшими размерами мозгового отдела черепа, узким, низким, мезенным лицом с несколько ослабленной горизонтальной профилировкой и умеренно высоким переносем (табл. 1).

Анализ среднеквадратических отклонений признаков (табл. 1) и коэффициентов внутригрупповой корреляции показал, что краниологический материал серии неоднороден. Методом главных компонентов и факторным анализом как в мужском (рис. 1), так и в женском краниологическом материале выделены четыре антропологических комплекса.

Первый из них характеризуется средними размерами мозгового отдела черепа, мезокранией, широким, в горизонтальном направлении профилированным лицом. Наблюдается большое сходство с широколицым балтским антропологическим типом, который представлен в краниологическом материале Селпилса XVI—XVII вв. (табл. 2).

Второй антропологический комплекс характеризуется небольшими размерами мозгового отдела черепа, суббрахикранией, широким, в горизонтальном направлении уплощенным эуриенным лицом. Аналогичный широколицый суббрахикранный

антропологический тип с уплощенным лицом представлен в могильнике XVIII в. Пургайли (табл. 3).

Для третьего антропологического комплекса характерны узкое, средневысокое, в горизонтальном направлении уплощенное, мезенное лицо, умеренно большие размеры мозгового отдела черепа и почти долихокранная его форма. Этот комплекс трудно связывать с определенным антропологическим типом. По ширине и высоте лица он имеет сходство с представленным в Латвии узколицым антропологическим типом, который этнически связывают с ливами, но ослабленная горизонтальная профилировка лица свидетельствует о наличии в этой морфологической форме ширболицевого суббрахикранный компонента (табл. 4).

Четвертая морфологическая форма характеризуется выраженно узким и выраженно низким, в горизонтальном направлении умеренно профилированным мезенным лицом, небольшими размерами мозгового отдела черепа и мезокранией (табл. 5). В отличие от трех предыдущих антропологических комплексов названная форма пока не имеет аналогий в изученном латвийском краниологическом материале. Можно предположить, что ее присутствие в могильнике связано с влиянием финнов или славян.

Многообразие антропологических компонентов в могильнике Даудзиеси, видимо, указывает на сложность процесса образования и консолидации видземских латышей и отражает сложную этническую историю этого района.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИИ

Рис. 1. Взаимное расположение мужских черепов краниологической серии Даудзиеси в двухфакторной модели.

Рис. 2. Взаимное расположение мужского краниологического материала могильников Даудзиеси и Дудињас в двухфакторной модели.

Рис. 3. Взаимное расположение мужских черепов из могильников Даудзиеси и Леймани в двухфакторной модели.

G. Zariņa

CHARAKTERISTIK DES SCHÄDELMATERIALS DES FRIEDHOFS DAUDZIEŠI (16.—17. Jh.)

Zusammenfassung

Der auf dem Territorium des Dorfsowjets Kauguri, Rayon Valmiera, gelegene Friedhof Daudzieši wurde im Jahre 1979 archäologisch erforscht. Die bei den Grabungen gewonnene kranioologische Serie besteht aus 49 männlichen und 35 weiblichen Schädeln.

Im großen und ganzen sind sie gekennzeichnet durch Mesokranie, eine geringe Hirnschädelkapazität und einen schmalen, niedrigen Gesichtsschädel mit schwacher Horizontalprofilierung und mäßig hoher Nasenwurzel (Tab. 1).

Bei der Analyse der mittleren Abweichungsquadrate (Tab. 1) und der Korrelationskoeffizienten für die beobachteten Merkmale erwies sich die Schädelserie als heterogen. Mittels der Hauptkomponenten- und Faktorenanalyse konnten sowohl im männlichen (Abb. 1) als auch im weiblichen Schädelmaterial vier anthropologische Merkmalskomplexe bzw. Typen unterschieden werden.

Der erste Typus ist gekennzeichnet durch eine mittlere Hirnschädelgröße, Mesokranie und einen breiten, horizontal profilierten Gesichtsschädel. Auffallend ist die Ähnlichkeit mit dem breitgesichtigen baltischen anthropologischen Typus, der im Schädelmaterial des 16.—17. Jh. aus Sēlpils vertreten ist (Tab. 2).

Die zweite Gruppe ist gekennzeichnet durch eine geringe Hirnschädelgröße, Subbrachykranie und einen breiten, horizontal abgeflachten Gesichtsschädel. Ein gleichartiger breitgesichtiger, subbrachykraner Schädeltypus ist in der kranilogischen Serie des Friedhofs Purgaiļi (18. Jh.) vertreten (Tab. 3).

Kennzeichnend für die dritte morphologische Form ist ein schmaler, mittelhoher, horizontal abgeflachter Gesichtsschädel und ein mäßig großer, beinahe dolichokrainer Hirnschädel. Dieser Merkmalskomplex läßt sich schwer mit einem der in Lettland be-

kannten anthropologischen Typen in Verbindung bringen. Im Hinblick auf die Breite und Höhe des Gesichtsschädels ist er dem in Lettland vertretenen schmalgesichtigen anthropologischen Typus ähnlich, der ethnisch mit den Liven in Verbindung gebracht wird, doch weist die abgeschwächte Horizontalprofilierung des Gesichtsschädels darauf hin, daß in diesem Merkmalskomplex auch eine breitgesichtige subbrachykrane Komponente enthalten ist (Tab. 4).

Die vierte morphologische Form ist gekennzeichnet durch einen ausgesprochen schmalen und niedrigen Gesichtsschädel mit mäßiger Horizontalprofilierung, eine geringe Hirnschädelgröße und Mesokranie (Tab. 5). Im Gegensatz zu den drei vorhergehenden Formen gibt es zu diesem Merkmalskomplex keine Entsprechungen im bisher bekannten Schädelmaterial Lettlands. Die Vermutung liegt nahe, daß das Vorhandensein dieser Schädelform im Friedhof Daudzieši durch finnische oder slawische Einflüsse bedingt ist.

Die Vielfalt der anthropologischen Komponenten im Friedhof Daudzieši hängt offensichtlich mit dem komplizierten Charakter der Genese und Konsolidierung der Letten in Vidzeme zusammen und darf als ein Produkt der komplizierten ethnischen Geschichte dieses Gebiets betrachtet werden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Korrelation des männlichen Schädelmaterials des Friedhofs Daudzieši in einem Zweifaktorenmodell.
Abb. 2. Korrelation des männlichen Schädelmaterials der Friedhöfe Daudzieši und Dūdiņas in einem Zweifaktorenmodell.

- Abb. 3. Korrelation des männlichen Schädelmaterials der Friedhöfe Daudzieši und Leimaņi in einem Zweifaktorenmodell.

GRĀMATĀ LIETOTIE SAISINĀJUMI

- AE — Arheoloģija un etnogrāfija. R., 1957 —
LA — Latvijas PSR arheoloģija. R., 1974. 376 lpp.
LVM — Latvijas PSR Vēstures muzejs.
Mat. — Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem. R., 1972 —
RT — Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai ... gada arheoloģiskiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. R., 1959 — 1971.
Sb. Rig. — Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahren 1873—1934. R., 1874—1936.
Sb. Kurl. — Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahren 1850—1935/1936. Mitau — Riga, 1850—1937.
SMYA — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja. Helsinki, 1874—
VI — Latvijas PSR ZA Vēstures institūts.
КСИА — Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института Археологии АН СССР (līdz 80. numuram КСИИМК). М.—Л., 1939—
МИА — Материалы и исследования по археологии СССР. М.—Л., 1940—
СА — Советская Археология. М., 1957—

SATURS

Priekšvārds	3
<i>I. Loze.</i> Vēlā neolīta apbedījumi Austrumbaltijā un to kultūras piederība	5
<i>T. Berga.</i> Liepkalna kapu uzkalniņš	12
<i>A. Zariņa.</i> Salaspils Vējstūru kapulauki	19
<i>A. Caune.</i> Jaunsaules Siliņu kapulauks	45
<i>Ē. Mugurēvičs.</i> Pūres Zviedru kapulauks	56
<i>E. Snore.</i> Beteļu kapulauks Augšzemē	68
<i>J. Graudonis.</i> Ikšķīles Rumuļu kapulauks	82
<i>Z. Apala.</i> Drabešu Uplantu kapsēta	94
<i>R. Deņisova.</i> Auklas keramikas kultūras cilšu ģenēze un ražotājsaimniecības rašanās Austrumbaltijā	110
<i>G. Česnis.</i> Triju Latvijas otrā gadu tūkstoša kranioloģisko sēriju analīze pēc nemetriskajām pazīmēm	121
<i>R. Grāvere.</i> Dažas Vidzemes etniskās vēstures problēmas odontoloģiskā ska- tījumā	127
<i>G. Zariņa.</i> Daudziešu 16.—17. gs. kapulauka kranioloģiskā materiāla rak- sturojums	140

Krāsu ielikums starp 96. un 97. lpp.

СОДЕРЖАНИЕ

<i>И. Лозе.</i> Погребения позднего неолита Восточной Прибалтики и их культурная принадлежность	10
<i>Т. Берга.</i> Могильный курган Лиепкалнс	16
<i>А. Зариня.</i> Могильник в Саласпилс-Вейстури	42
<i>А. Цауне.</i> Могильник в Яунсаулес-Силини	54
<i>Э. Мугуревич.</i> Могильник в Пурес-Звиедри	66
<i>Э. Шноре.</i> Могильник Бетели в Аугшземе	79
<i>Я. Граудонис.</i> Румульский могильник в Икшкиле	92
<i>З. Апала.</i> Кладбище Драбешу-Упланты	108
<i>Р. Денисова.</i> Генезис племен культуры шнуровой керамики и становление производящего хозяйства в Восточной Прибалтике	119
<i>Г. Чеснис.</i> Наметрические признаки черепа в трех латышских краниологических сериях второго тысячелетия н. э.	126
<i>Р. Гравере.</i> Некоторые проблемы этнической истории Видземе в свете данных одонтологии	137
<i>Г. Зариня.</i> Характеристика краниологического материала могильника Даудзиеси XVI—XVII вв.	152

INHALTSVERZEICHNIS

<i>I. Loze.</i> Die spätneolithischen Bestattungen im Baltikum und ihre kulturelle Zugehörigkeit	11
<i>T. Berga.</i> Grabhügel Liepkalns	17
<i>A. Zariņa.</i> Die Gräberfelder von Vējstūri bei Salaspils	43
<i>A. Caune.</i> Das Gräberfeld Siliņi bei Jaunsaule	55
<i>E. Mugurēvičs.</i> Das Gräberfeld Zviedri bei Pūre	66
<i>E. Šnore.</i> Das Gräberfeld Beteļi in Augšzeme	80
<i>J. Graudonis.</i> Das Gräberfeld Rumuļi bei Ikšķile	93
<i>Z. Apala.</i> Der Friedhof Uplanti bei Drabeši	108
<i>R. Denisova.</i> Die Genese der schnurkeramischen Stämme und die Entstehung der produzierenden Wirtschaft im Ost-Baltikum	120
<i>G. Česnis.</i> Nichtmetrische Merkmale dreier lettländischer Schädelserien aus dem 2. Jahrtausend u. Z.	126
<i>R. Grāvere.</i> Einige Fragen der ethnischen Geschichte von Vidzeme im Licht odontologischer Befunde	138
<i>G. Zariņa.</i> Charakteristik des Schädelmaterials des Friedhofs Daudzieši (16.—17. Jh.)	152

АРХЕОЛОГИЯ И ЭТНОГРАФИЯ

XV

(Очерки о могильниках и кладбищах
периодов первобытной общины и феодализма
на территории Латвийской ССР
и обнаруженном в них археологическом
и антропологическом материале)

(Академия наук Латвийской ССР,
Институт истории)

Издательство «Зинатне»

Рига 1987

На латышском языке

ARHEOLOĢIJA UN ETNOGRĀFIJA

XV

Redaktore M. KALVA

Mākslinieciskais redaktors V. KOVAĻOVŠ

Tehniskā redaktore E. GRIĶE

Korektore E. UZANE

ИБ № 2560

Nodota salikšanai 07.02.86. Parakstīta iespiešanai 08.01.87.
JT 12008. Formāts 60×90/8. Tipogr. papīrs Nr. 1. Litera-
tūras garnitūra. Augstspiedums. 21 fiz. iespiedl.; 21 uzsk.
iespiedl.; 21,5 uzsk. kr. nov.; 21,86 izdevn. l. Metiens
2500 eks. Pasūt. Nr. 102783. Maksā 2 r. 40 k.
Izdevniecība «Zinātne», 226530 PDP Rīgā, Turģeņeva
ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poli-
grāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas Rīgas
Paugaļtipogrāfijā, 226004 Rīgā, Vienības gatvē 11.

IZDEVNIECĪBĀ «ZINĀTNE» DRĪZUMĀ IZNĀKS

Latvijas PSR Valsts prēmijas laureātes vēstures zinātņu kandidātes
Elvīras Šnores monogrāfija

KIVTU KAPULAUKS

Monogrāfijā analizēts autores vadībā izpētītais seno latgaļu kapulauks, kas datējams ar 7.—12. gadsimtu. Kivtu kapulauks atrodas Ludzas rajonā, Cirmas ezera krastā. Tas ierīkots Baltijas somu kopienas pamestas apmetnes vietā. Kivtu kapulauks ir vienīgais pilnībā izpētītais 7.—12. gadsimta piemineklis Latvijas austrumu daļā. Izrakumos iegūts bagātīgs materiāls gan par apbedīšanas paražām, gan arī par latgaļu savdabīgās materiālās kultūras formu attīstību un izmaiņām. Gaumīgie ornamentēšanas paņēmieni liecina par vietējo rotkaļu augsto amata prasmi, daudzie atrastie darbarīki un ieroči — par kalēja darbu. Pēc iegūtajiem materiāliem iespējams spriest kā par sabiedrības diferenciāciju un sociālo noslāņošanos, tā arī par kultūras sakariem ar kaimiņu un attālāku teritoriju iedzīvotājiem.

Paredzēta vēsturniekiem, arheologiem un novadpētniekiem.

IZDEVNIECĪBĀ «ZINĀTNE» DRĪZUMĀ IZNĀKS

Latvijas PSR Valsts prēmijas laureāta vēstures zinātnu kandidāta Franča Zagorska monogrāfija

ZVEJNIEKU AKMENS LAIKMETA KAPULAUKS

F. Zagorska (1929—1986) grāmata par vienu no unikālākajiem Austrumbaltijas arheoloģiskajiem pieminekļiem — Zvejnieku akmens laikmeta kapulauku — ir gandrīz 20 gadu ilgo pētījumu rezultāts.

Kapulauks atrodas Latvijas ziemeļu daļā — Burtnieku ezera krastā. Hronoloģiski piemineklis iekļaujas laika posmā no 6. g. t. p. m. ē. beigām līdz 2. g. t. p. m. ē. pirmajai pusei. Zvejnieku kapulaukā pirmoreiz visā Austrumbaltijas teritorijā atklāti ar vēlo mezolītu un agru neolītu datējami apbedījumi, tas izmantots arī vidējā un vēlajā neolītā. Monogrāfijā izsekots apbedījumu paražu un ticējumu izmaiņām četru gadu tūkstošu gaitā, parādīta Zvejnieku kapulauka vieta un nozīme pārējo līdzīgo Ziemeļeiropas pieminekļu vidū. Pamatojoties uz kapulaukā iegūto arheoloģisko materiālu, risinātas problēmas par seno Austrumbaltijas iedzīvotāju etnisko piederību un kultūru.

Paredzēta arheologiem, etnogrāfiem, vēsturniekiem, novadpētniekiem.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PH.D. THESIS

BY

